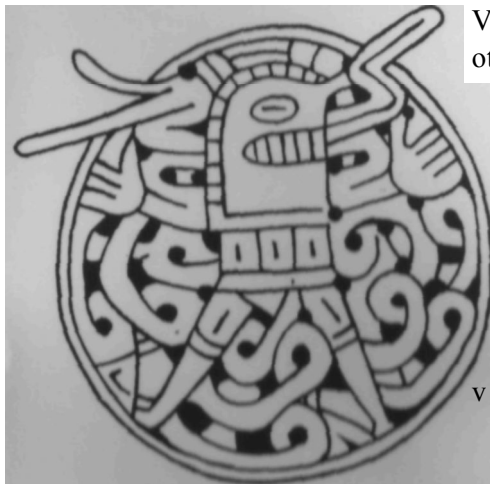

DUCHOVNÍ PRAMENY ŽIVOTA

Stvoření světa ve starých mýtech a náboženstvích

Ve všech kulturách hledali lidé odpověď na otázku původu a smyslu své existence. Výsledky tohoto úsilí se zachovaly v dávnych mýtech, náboženstvích či filozofických úvahách. Mytické příběhy se zprvu tradovaly ústně. Pozdější literární památky vypovídající o světě lidském i božském patří k vzácnému odkazu dnes už neexistujících civilizací. Těmto textům je věnována naše antologie, která - v rozšířené podobě - navazuje na první vydání z roku 1982. Většina oddílů byla pro nové vydání doplněna jak ve výkladové části, tak i v překladech. Autoři

aktualizovali i literaturu doporučenou k dalšímu studiu. Její výběr počítá především s těmi, kdo se zajímají o studium historie, etnografie, literární vědy, religionistiky, teologie a dalších oborů humanitních věd.

Autorský kolektiv: Zlata Černá, Jan Filipský, Jan Heller, Věna a Zdeněk Hrdličkovi, Blahoslav Hruška, Kateřina Klápšřová, Otakar Klíma, Josef Kolmaš, Eliška Merhautová, Jiří Prosecký, Jana Součková, Petr Vavroušek a Dušan Zbavitel.

Dnešní člověk chápe běžně slovo „mýtus“ jako něco, co stojí v protikladu ke „skutečnosti“. Taková představa je pozůstatkem pozitivismu, ale má své kořeny v křesťanství. Pro první křesťany bylo všechno, co nenalezlo potvrzení ve Starém, a Novém zákonu nepravdivé, byla to „báje“. Pro člověka v přírodních a tradičních společnostech představoval mýtus naopak jediné platné zjevení skutečnosti. Člověk v něm spatřoval výraz absolutní skutečnosti, neboť vyprávěl posvátné a prvotní příběhy o stvoření, které předcházely všem dalším dějům ve vesmíru a na zemi. Vypravovat mýtus znamená zvěstovat, co se stalo od samého počátku (ab initio). Tím, že byl mýtus jednou vyprávěn a tedy zvěstován, stal se absolutní pravdou. „Je to tak, protože bylo řečeno, že to tak je“, vysvětlují Eskymáci, když chtějí potvrdit spolehlivost svých posvátných dějin a náboženských tradic. Mýtus zvěstuje nástup nové kosmické „situace“ tím, že objasňuje původ. Představuje tedy zprávu o „stvoření“, když vypráví, co a jak způsobilo počátek bytí. Proto je mýtus také příbuzný s „ontologií“. Mýty se přirozeně zabývají sakrálními skutečnostmi, neboť ve starých společnostech splývalo „posvátné“ s vlastním bytím.

Mircea Eliade, Die Schöpfungsmythen.
Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft,
1977, i. 11. (Překlad B. Hruška).

DUCHOVNÍ PRAMENY ŽIVOTA

Stvoření světa
ve starých mýtech
a náboženstvích

VYŠEHRAĐ
PRAHA
1997

OBSAH

Předmluva	11
[I] PŘEDNÍ VÝCHOD	
EGYPT (<i>Jan Heller</i>).	19
Spor Horův se Sutechem	21
O knize mrtvých	28
SUMER (<i>Blahoslav Hruška</i>).	36
Pozemský ráj.	39
Stvoření člověka	42
Zúrodnění krajiny.	46
Spor ovce s obilím.	49
Dávné rady oráče synovi.	56
Paláce, chrámy, vládci a poddaní.	64
Zánik a obnova	64
ASÝRIE A BABYLONIE (<i>JiříProsecký</i>).	71
Stvoření člověka.	74
• Stvoření světa a člověka	80
Menší mýty o stvoření.	89
Podsvětní vize.	102
CHETITSKA ŘÍŠE (<i>Jana Součková</i>).	106
Cyklus o Kumarbim.	109
Vládci nebes.	110
Mýtus o Chedammovi.	112
Zpěv o Ullikumim.	114
Stvoření lidí.	120
Měsíc, který spadl z nebe.	122
Zmizelý bůh.	124
Prosba za odvrácení moru.	128
SÝRIE (<i>Jan Heller</i>).	133
Epos o Baalovi a Anatě.	135
[II] ÍRÁN (<i>Otakar Klíma, Petr Vavroušek</i>)	
UČENÍ ZARATHUŠTROVO.	151

Dvě pehlevské legendy o zakladateli	
mazdaismu Zarathuštrovi	158
O strašném boji lži k záhubě Zartuchšty	158
O Zartuchštově příchodu k poradě	160
Zarathuštra v Avestě	162
Skot si žádá ochránce	166
Dva prvotní duchové	167
Setkání Zarathuštry s Haomou	168
Zarathuštrovo pokušení	170
Základní myšlenky Zarathustrovy nauky	172
Vyznání a slib	172
Kdo jsem, či jsem	174
Géniové víry, boje a práce v avestských chvalo zpěvech	176
Mithrův jašt	177
Aredví súra anáhítá	178
Fravaše	180
Verethraghna, génius vítězství	183
Zarathuštrovská etika	185
Mravní povinnosti Mazdových ctitelů	185
Zemědělská práce	186
Péče o psy	187
Osudy lidské po smrti	188
Osud duše po smrti	190
Poslání Artá Viráze do záhrobí	192
Některé věci, které viděl Viráz na své pouti	195
Dodatek (Mravní nauky starých perských králů)	200
UČENÍ MÁNÍHO	204
Prorokovo vyznání	206
Máni - pečeť proroků	206
Máni jako poeticko-fantastický snivec	209
Rozhovor dvou géníů světla	209
Tragický pocit života	212
Život je jako mořská bouře	213
Z manichejských homilií	215
Máni nejvyšší z lidí	215
Máni - nepřekonatelný kazatel	217
Zpěv o slunci	217
Prorokova moudrost a jeho mocné slovo	219
Příchod vyslance do říší	219
Z manichejských podobenství	222
Trpící příroda v nauce afrických manichejců	222
Dvě lodi	225
Zlo světa	225
Konec světového věku	226

Cesta k moři.	227
Poznámka závěrem (Dva soudy).	228
[III] INDIE	
Úvod.	233
VÉDSKÁ DOBA (<i>Jan Filipský</i>).	237
Védské hymny.	237
Chvalozpěv počátků.	241
Žár.	243
Zlatý zárodek.	244
Chvalozpěv na Muže.	245
Bráhmany (<i>Eliška Merhautová</i>).	249
Čtyři dluhy člověka.	251
Oběť.	252
Ustavení posvátných ohňů.	256
Upanišady (<i>Jan Filipský</i>).	258
Na počátku.	261
Išópanišad.	266
HINDUISMUS (<i>Dušan Zbavitel</i>).	270
Manuův zákoník.	272
—' O stvoření světa.	272
Purány (<i>Eliška Merhautová</i>).	276
Kvedlání oceánu mléka.	278
Zjevení Šivy.	285
Majestát Dévi.	291
BUDDHISMUS (<i>Jan Filipský</i>).	298
Rozprava o roztočení kola Zákona.	301
Příběh o Probuzení.	305
Dhammapada.	307
DŽINISMUS (<i>Eliška Merhautová</i>).	312
Horké a chladné.	315
Putování.	319
[IV] TIBET	
Úvod (Josef Kolmaš).	329
- O tom, jak na samém počátku vznikl vesmír, o posloupnosti indických dharmarádžů, o příchodu Učitele Sákjamuniho na svět a šíření svatého učení.	331
O původu Tibetanů z opičáka a skalní rákšasi.	342
[V] DÁLNÝ VÝCHOD	
-■ Nejstarší čínské a japonské představy o vzniku a uspořádání světa.	353
ČÍNA (<i>Věra a Zdeněk Hrdličkovi, Zlata Černá</i>).	355
Symbyly a proměny.	355
I-t'ing (Kniha proměn).	360

S'ting, kniha písní	365
Zpěv o zrození	366
Filosof Konfucius	375
S'-ma Cchien (Zápisy historika)	376
Hovory Konfuciovy . . . . . *...!	380
Konfucius (Rozpravy)	380
O tao věčném a neproniknutelném	389
Tao te fíng (Kniha o tao a ctnosti)	394
Mikrokosmos a makrokosmos	416
Chuaj-nan-d' (Kniha Mistra z-Chuaj-nanu)	418
Cchaj Jen (Báseň o žalu a utrpení)	432
JAPONSKO (<i>Věra a Zdeněk Hrdličkovi</i>)	437
Hlavní japonský mytologický proud	437
NIHONGI (KRONIKY JAPONSKA)	441
O vzniku vesmíru a o sedmi generacích bohů	441
Hlavní osobnosti mýtů	443
O počátcích solárního mýtu	447
Zrození Susanoo	448
O smrti a podsvětí	450
O zrození Boha ohně, o smrti Izanami a odchodu Izanagiho do podsvětí	451
O očistě	456
Izanagi v očistné koupeli	457
Mýty slunečního cyklu	460
Jak Suanoo přišel za Amaterasu	462
Suanoovy nezbednosti v nebi	466
Jak bohové vylákali Amaterasu z jeskyně a jak byl Suanoo potrestán	467
[VI] SEVERNÍ A STŘEDNÍ AMERIKA (<i>Kateřina Klápšřová</i>)	
Úvod	473
SEVERNÍ AMERIKA NA SEVER OD MEXIKA	474
O Krkavci	478
O hadovi	481
O Bouřkovém chlapci	483
O původu kukuřice	486
O dýmce míru	491
O medvěďově ženě	493
STŘEDNÍ AMERIKA - MEZOAMERIKA	500
O čtyřech sluncích a jednom navíc	505
Popol vuh	510
Činy božských reků v Xibalbě	511
Seznam vyobrazení v textu	523
Seznam vyobrazení v příloze	530
Rejstřík	533

PŘEDMLUVA

Lidé všech dob a kultur se pokoušeli pronikat do tajemství bytí světa i své vlastní existence. Proto se i dnes vracíme ke zdrojům hlubšího poznávání souvislostí různých jevů, které odjakživa člověka obklopovaly a ovlivňovaly. Patří k nim i dávné mýty, náboženské systémy a filozofické úvahy. Tomuto zájmu chtěla orientačně vyjít vstříc i antologie textů starých mimoevropských kultur *Prameny života* (Praha 1982, Vyšehrad), jejíž druhé vydání ve stejném uspořádání, ale s rozšířeným obsahem a přesnějším názvem máte nyní před sebou.

Naše knížka nemohla samozřejmě obsáhnout literární svědectví o člověku a světě ve všech zaniklých civilizacích. Nutný výběr se tedy soustředil alespoň na nejdůležitější kulturní okruhy Předního východu, Íránu, Indie, Tibetu, Dálného východu a Severní i Střední Ameriky. Většina oddílů v tomto novém vydání byla ve výkladové části i v překladech doplněna. Autoři aktualizovali i literaturu doporučenou k dalšímu studiu. Její výběr počítá především s těmi, kdo se zajímají o studium historie, etnografie, literární vědy, religionistiky, teologie a dalších oborů humanitních věd. Uvedená díla lze najít v knihovnách našich univerzit a vědeckých ústavů.

Od vzniku písma na úsvitu dějin starověké Mezopotámie a Egypta uplynulo téměř šest tisíciletí. Je zajímavé, že nejstarší texty neobsahují jenom hospodářské záznamy, ale zachycují od samého počátku i pokusy o jakýsi „popis světa“. Představy o vesmíru, zemi i společnosti se zprvu předávaly v ústně tradovaných mýtech. V jejich pozdějších zápisech čteme, že svět se zrodil z temného chaosu, který byl neznámou silou uspořádán do kosmických sfér. Lidé tak již ve

starověku dospěli k názorům, v mnohém odpovídajícím poznatkům současných přírodních věd.

Různé kosmogonie a kosmologie civilizací, které se z geografických a časových vzdáleností nemohly navzájem přímo ovlivňovat, nás přitom udivují vzájemnou podobností. Antropologové usuzují, že k překvapivým shodám v myšlení dospěli již hluboko v pravěku „rozumní“ lidé (Homo sapiens sapiens), k nimž patří bez ohledu na rasové odlišnosti i všichni soudobí obyvatelé naší planety.

Rozumný člověk se zajímal o vesmírnou klenbu nebes, o zemi i ponuré podsvětí. Poznal záhy i význam atmosféry, z níž přicházely bouře i životodárný déšť, a také důležitost sladké i slané vody. Božské síly obdarovaly člověka nezbytnými zkušenostmi a dovednostmi. Pasterectví, zemědělství a různá řemesla sestoupily na zem přes svaté pahorky a posvátné stromy, které se tyčily k nebi a měly pevné základy i kořeny v praoceánech a snad i v podsvětí. Takové spojnice mezi nebem a zemí potom připomínala obětiště na výšinách, stupňovité chrámy v Mezopotámii i ve Střední Americe, egyptské pyramidy a později i vysoké věže chrámů.

Přírodní náboženství, které podle religionistů patřilo k velmi archaickým systémům víry, zastupují v našem výběru vyprávění amerických Indiánů. Božství v nich představovali dobří a zlí duchové spolu s nejvyšším tvůrcem vesmíru, jenž později ustupuje do pozadí a stává se „odpočívajícím bohem“ (deus quiescens). Jediného „hybatele“ světa (demiurga) v tzv. původním monoteismu záhy v představách lovců, sběračů a zemědělců nahradily zoomorfni síly. Tak začal zápas dobra a zla, který je společný prakticky všem náboženstvím. Indiánské mýty potvrzují správnost názoru německého badatele Rudni!, i (i)iv, /c božská síla (numen) se lidem jeví jako mystérium, vyvul.iv.ip. i itrai li .1 chvöni (mystérium tremendum) nebo naopak posv.i.iii 11/i. (my.ti mim LIM maus). Od těchto pocitů, které často splývají, se potom odvíjej! i projevy víry v kultovních činnostech. Lidé později božskou sílu, různorodá božstva nebo jediného Boha vzývali i zařikávali, zaháněli amulety nebo naopak zpřítomňovali talismany. Kultovní místa v sídlištích i v krajině se stala posvátným prostorem lidské bázně a úcty. Zde se konaly většinou kolektivní obřady, v nichž hráli rozhodující úlohu náčelníci, kouzelníci a šamani.

Přibližně od 5. tisíciletí před Kristem, kdy z větších sídlišť na významných místech začala vznikat nejstarší města, se způsob uctívání božstev změnil. V sídlišťích začali lidé stavět chrámy, v nichž šamany nahradili kněží. Bohoslužba dostala řád - rodí se liturgie. O starých civilizacích bychom toho věděli jenom velmi málo, kdyby se nám nedochovalo množství záznamů o obětech, rituálech a mýtech. Jeden z podstatných rozdílů mezi kouzelníky a kněžími spočíval ve skutečnosti, že kněží tvořili kromě písařů jedinou početnější vrstvu tehdejší inteligence.

Pro pochopení rozvoje myšlení zaniklých civilizací má zásadní význam rozdílnost v chápání času. Náš lineární čas je jaksi „dohodnutý“ na základě fyzikálních poznatků a měření, ale není beze zbytku definovatelný lidskými zkušenostmi a prožitky. Lidskému času odpovídal v dávných dobách spíše mytický čas a božský řád, v němž se střídala období tepla a chladu, sucha a dešťů a především měsíčních cyklů od novu do úplňku. V Egyptě i v dalších krajích fascinovalo lidi slunce, které se s každým dnem za úsvitu znovu rodilo a se západem umíralo. Takovým způsobem se lidem denně připomínal počátek i konec života.

Před vznikem vědy ve starověkém Řecku (6. století př. Kr.) tvořily podstatný shodný rys počátků dějin lidského myšlení prastaré úvahy o mezních životních situacích. Náboženské myšlení rozvíjely vědomé pocity závislosti na okolním životním prostředí i na druhých lidech, na jistém „mikrokosmu“, v němž se člověk od svého narození až do smrti pohyboval a kde pracoval. Na počátku úvah o postavení člověka ve světě stály kulty plodnosti a kult uctívání předků (pohřbívání). Duše pnrody (anima) dostala nový rozměr, přesahující moc zvířecích totemů. Zcela nezanikala ani duše zesnulých, ale mohla přežít, pokud člověk dodržoval za života božské řády a obstál před „posledním soudem“, ať už v podsvětí nebo někde jinde. Egyptské knihy mrtvých dokonce nebožtíky připravovaly jasnými návody na „nový den“. Posmrtný život v nirvāně po usmíření a v souladu s božskou silou měl zásadní význam ve védské době v Indii a dále i v hinduismu a v buddhismu.

Na konci minulého století vědci poznali, že náboženské a mytologické systémy tvořily a stále tvoří ucelené kulturní komplexy, v nichž

byli lidé spíše subjektem, než objektem výkladu světa. Tak vznikly snahy vykládat staré pojmy moderními spekulacemi, které měly směřovat k ideálu, v němž bychom se mohli „vcítit“ do historické, kulturní a společenské situace dávno zaniklých časů. Zvláštní historická komparatistika vedla v tehdy ještě velmi mladé religionistice ke vzniku cenných pozitivistických studií o jakémsi „prelogickém myšlení“.

Mytologie ani náboženství neznají nadřazenost a podřízenost jmen a pojmů, také záměrně neusilují o poznání příčiny a následku. V polyteismu žili bohové ve všech kosmických sférách v nerovném panteonu, ale jejich moc prostupovala všechno v živé i neživé přírodě. V gramatice sumerštiny, která patří k nejstarším jazykům s písemnými záznamy, byly subjekty veškerého konání „oduševnělé a neoduševnělé bytosti“. Hranice mezi nimi nebyly nikdy stálé, a tak mohly v mytických textech ožívat i stromy, kameny a dokonce i pracovní nástroje. Bohové sice měli svá shromáždění a rodové skupiny starších (velkých) a mladších (malých) postav, ale panteon tvořil jediný celek, obklopený podřízenými dobrými a zlými duchy. Na tom nic nezmění ani vnitřní zápasy o moc a uctívání božských a někdy i lidských hrdinů.

Dnešní religionistika usiluje o poznání „bohů zblízka“ a klade důraz na aplikovanou hermeneutiku (Jacques Waardenburg). V podstatě jde o složité hledání významu a smyslu náboženských (ale i mravních) fenoménů pro jedince nebo pro určitou společenskou skupinu. Tradiční filozofický a teologický přístup nahradila nová metoda interpretace. Za předpokladu, že v heuristické fázi studia shromáždíme příslušná fakta, musíme dále respektovat ještě čtyři interpretační pravidla. První zdůrazňuje odstup od dosavadních výkladů. Tak se alespoň zčásti odstraňuje nebezpečí naší vlastní předpojatosti a předem utvořeného názoru. Druhé se týká fenomenologického pohledu na společnost, v níž se sledovaný jev objevuje (G. van der Leeuw), na potřeby a problémy, které odrážejí konkrétní náboženské projevy. Třetí zdůrazňuje historický přístup ke sledovaným kulturním a náboženským tradicím. Čtvrté pravidlo výkladu je kontextuální a komparatistické, neboť se věnuje vztahům, které jednotlivé náboženské projevy a významy vzájemně spojují. Religionista se musí nakonec zabývat i explicitními významy náboženských fenoménů, tedy původně

formulovanými výklady a jejich vlivem na kulturní projevy a způsob života dané společnosti (ústní tradice, literatura, umění, zvyky a mravy v kultovních obřadech i v každodenní praxi). Zde mají nespornou výhodu badatelé, kteří prošli filologickým školením.

Texty v naší knížce jsou literárními obrazy člověka a světa z různých dob a z různých geografických prostředí. Avšak pozorný čtenář jistě postřehne, že v nich při odlišné bezprostřednosti všude stojí v pozadí úsilí o poznání údělu lidského života. Vybrané staré literární památky tak mají kromě vysoké umělecké hodnoty i trvalý humanistický smysl.

Blahoslav Hruška

I] PŘEDNÍ VÝCHOD

EGYPT

Ze všech starých kultur Předního východu dozrál nejrychleji Egypt. Počátky sumerské kultury v Mezopotámii jsou starší, ale v Egyptě nacházíme už v první půli třetího tisíciletí př.n.l. tak vyhraněné společenské, kulturní i náboženské formy, že celé další dějiny Egypta až do řecké doby jsou vlastně jen jejich opakováním a obměňováním. Mělo to své důvody. Šťastná poloha země s pevnými, těžko překročitelnými hranicemi, tvořenými většinou pouští a mořem, chránila zvláště ve starší době Egypt před cizími dobyvateli. Životodárný Nil s pravidelnými záplavami dával dostatek potravy a brzy ustálené a poměrně pevné společenské zřízení zajišťovalo i značnou vnitropolitickou stabilitu, takže se Egypťané už na úsvitu svých dějin mohli věnovat o to víc, soustředěně a nerušeně, svému vnitřnímu kulturnímu rozvoji, od rozkvětu řemesel až po monumentální stavby chrámů a pyramid, od luxusní péče o mrtvé až po jemné filozoficko-náboženské úvahy o podstatě jsoucna, života i smrti.

Egypťané byli psaví, a tak díky hojným nálezům i obsáhlým nápisům, zvláště náhrobním, i díky soustředěné vědecké práci od časů rozluštětele hieroglyfů Jeana Francoise Champolliona (1791-1832) známe poměrně dobře egyptské dějiny, kulturu, veřejný život i myšlení. Česká literatura o starém Egyptě je tak bohatá, že místo opakování známých věcí zde jistě stačí upozornit na několik knih, v nichž jsou snadno dostupné podrobnější údaje. Umění i architekturu přibližuje názorně krásná obrazová publikace „Starověký Egypt“ (1977) z pera Milady Vilímkové. Veřejný život líčí podrobně stejnojmenné dvousvazkové dílo Františky Lexy (1955). O egyptském náboženství napsal podrobnou práci Lexa už v roce 1921, nově a přehledně je /pracoval Jan Heller ve „Starověkých náboženstvích“ (1978). Na rozdíl od líných oblastí starého Předního východu má český čtenář v rukou nyní i stručný, populárně psaný, ale velmi informativní slovník egyptologie z pe-

ra Vojtěcha Zamarovského „Bohové a králové starého Egypta“, (1979). Nejlepší vhled do kulturního ovzduší přináší ovšem studium autentických textů, alespoň přeložených. Z nich to nejdůležitější shromáždil a přeložil Lexa ve „Výboru ze starší literatury egyptské“ a ve „Výboru z mladší literatury egyptské“ (obojí 1947). Z prvního „Výboru“ jsou zvoleny i obě zde předložené ukázky.

Při jejich výběru byly směrodatné dva zvláště příznačné rysy staré egyptské kultury. Je to předně ústřední a posvátná role krále - faraóna, považovaného po celé dějiny starého Egypta za přímé vtělení říšského boha. Byla základním pilířem egyptského náboženství a byla osvětlována i zdůvodňována řadou bájí, mimo jiné i bájí o Horovi a Sutechovi, kterou zde uvádíme. Druhý výrazný rys egyptské kultury je soustředěná péče o mrtvé, kteří byli nejen mumifikováni a nákladně pohřbíváni v luxusních hrobkách a pyramidách, nýbrž měli - alespoň faraónové - své vlastní zádušní chrámy s kněžstvem i nadacemi, a hlavně byli do záhrobí vypravováni s podrobnou cestovní příručkou, „Knihou mrtvých“, z níž je vzata druhá ukázka.

SPOR HORÜV SE SUTECHEM

Tato prvá ukázka je výňatek z báje, asi nejzávažnější z celého egyptského náboženství. Naráží se na ni v pohřebních textech, v Knize mrtvých, v mudrosloví i jinde. Zřejmě patřila po tisíciletí k základnímu egyptskému povědomí. Během času se ovšem poněkud měnila, a tak ji známe v různých podobách. Nejznámější je pozdní zpracování, zaznamenané řeckým spisovatelem Plútarchem (asi 50-120 n.l.) ve spise „O Isidě a Osiridovi“. Báje měla zřejmě především dvojí význam. Jednak, a to už ve velmi staré době, byla mytickým obrazem zápasu o trůn a nástupnictví. Mrtvý farao je bůh Osiris; jeho dědic a nástupce je bůh Hor; ztělesnění jeho odpůrce či odpůrců a vůbec vši moci zla je bůh Sutech. Tak má tato báje i funkci politickou, je jakýmsi ideologickým zdůvodněním či dokladem toho, že nový král se ujímá vlády z rozhodnutí bohů. Druhý význam báje, který se dostal do popředí zvláště v pozdější době, souvisí s uctíváním mrtvých. Nejen král, jako už ve Staré říši, nýbrž později každý mrtvý je ztotožňován s Osiridem, Osiridův

příběh je zevšeobecněn (odborně: demokratizován) a tak se stává modelem lidského údělu vůbec, ale zároveň i základnou pro záhrobní naději Egyptů, jak ji ve vyzrálé podobě zobrazovala zvláště ebozevská mystéria. V nich byly dramatickým způsobem předváděny zasvěcencům v tajných obřadech rozhodující události této báje, a tím poskytováno ujištění o tom, že i oni budou mít podíl na překonání smrti a tajemné obnově života, kterou zpodobňoval Osiris čili egyptský Usire. Tato mystéria, zvaná Isidina, se v helénistické a římské době rozšířila po celém Středomoří.

Úvod k báji předkládáme zde podle pozdního Plútarchova pojetí, které má však nepochybně staré kořeny¹; zřejmě navazuje na onskou kosmogonii. V ní se vypráví, že Atum zplodil Sova (prázdno, vzduch) a Tefnut (vlhkost, pak i řád). Ti zase zplodili Geba (zemi) a Nut (nebe). A ti měli čtyři děti: syny Usira a Sutecha, dcery Esetu a Nebthetu. Eset čili Isis byla družkou Usirovou čili Osiridovou, Nebthet Sutechovou. Po Gebovi, svém otci, se stal králem Usire. Kraloval dobře, Sutech ho však nenáviděl, zavraždil a hodil do Nilu. Eset s Nebthetou jej však našly, oplakaly a ukryly. Sutech objevil skrýš, rozsekal Usira na kusy a roznesl po Egyptě. Eset s Nebthetou však za pomoci dalších bohů Usirovo tělo shledaly, a Anup (šakal) je nabalzamoval. Potom se Eset v podobě holubice snesla na Usirovu mumii a počala. Sutech ji pronásledoval, ale ona se ukryla v bažinách delty Nilu, kde porodila Hora. Když Hor dospěl, rozhodl se pomstít svého otce Usira, přemoci Sutecha a získat království po otci. - A zde se počíná vyprávění, které přeložil Lexa² a uveřejnil ve „Výboru ze starší literatury egyptské“.

Zasedal soud nad Horem a Sutechem, tajemnými bytostí a vznešeností, nejvyššími knížaty, jací kdy byli. Jakési malé dítě³ sedělo před Pánem vesmíru⁴, žádajíc o královský úřad svého otce Usira, krásného zjevem, syna Ptahova⁵, jenž ozařuje zemi svou milostí, a Thovt⁶ řídil božské oko vznešeného knížete sídlícího v Onu⁷.

Sov, syn Reův, pravil Atumovi, vznešenému knížeti, sídlícímu v Onu: „Každá spravedlivá věc jest silná; učiň ji tedy, řka: „Budiz královský úřad udělen Horovi!““

Thovt řekl Devateru bohů: „To jest nekonečněkrát pravda.“

Eset hlasitě volala, velice se radujíc, přišla, stanula před Pánem vesmíru a řekla: „Pospěš, severní větře, do západní říše⁸ a potěš srdce Vennofrovo!“⁹

Sov, syn Reův, řekl: „Řízení božského oka¹⁰ jest konání spravedlnosti Devatera bohů."

Pán vesmíru se otázel: „Jaké jest vaše vlastní rozhodnutí?"

Devatero bohů odpovědělo: „Nechť Hor obdrží královský prsten pro své jméno, a nechť bílá koruna¹¹ jest vsazena na jeho hlavu!"

Pán vesmíru mlčel dlouhou chvíli, jsa rozmrzen na Devatero bohů.

Sutech, syn Nutin, řekl: „Pošlete ho se mnou pryč, a já ukáži Devateru bohů, že má ruka přemůže jeho i jeho ruku, a že není možno mluvit o jeho oloupení."

Thovt mu odpověděl: „Neuznáváme bezpráví. Což může býti dán královský úřad Usirův Sutechovi, když je zde Usirův syn Hor?" (...)

Onhuret¹² volal, velice křiče, do tváře Devatera bohů, řka: „Co učíníme?"

Tu Atum, starý kníže, sídlící v Onu, řekl: „Nechť jest zavolán Banebdžet¹³, velký živý bůh, a nechť rozsoudí oba mladé lidi!"

Banebdžet (...) řekl: „Nerozhodujme, když nevíme jak, a pošlete dopis Nejtě¹⁴, velké matce boha, a učinme to, co ona řekne!" (...)

Pak řeklo Devatero bohů Thovtovi před Pánem vesmíru: „Napiš dopis Nejtě, velké matce boha, jménem Pána vesmíru, býka, sídlícího v Onu!"

Thovt odpověděl: „Učiním to, hle, učiním to!" Pak si sedl, aby napsal dopis tohoto znění: „Král Horního i Dolního Egypta Re Atum, miláček Thovtův, pán obou zemí a Onu, sluneční koule, ozařující obě země svou milostí, velký držitel - Nejtě, velké matce boha, který světlem obdařil první obličej - kéž žije, jest zdráva a svěží!¹⁵" - živé duši Pána vesmíru, býka v Onu, dobrého krále milované země: Já, tvůj sluha, trávím stále noci nad Usirem, staraje se o obě země ... Co máme učiniti s těmi dvěma osobami, které jsou již osmdesát roků před soudem, aniž by bylo možno o nich rozhodnouti? Kéž se nám oznámí, co máme činiti!

Nejt, velká matka boha, poslala dopis Devateru bohů: „Dejte královský úřad Usirův jeho synu Horovi, a nedopusťte, aby byla provedena velká bezpráví, která nejsou na místě, nebo se rozzlobím a nebe se zhroutí na zemi! Pánu vesmíru, býku, sídlícímu v Onu, nechť se řekne: Zdvojnásob majetek Sutechuv, dej mu Anatu a Astartu, své dvě dcery, a dosad' Hora na trůn jeho otce Usira!"

Dopis Nejty, velké matky boha, zastihl Devatero bohů, sedících v síni Hora, majícího rohy na čele, a byl doručen Thovtovi. Thovt jej přečetl Pánu vesmíru a celému Devateru bohů, a oni řekli jedněmi ústy: „Pravdu má tato bohyně.“

Ale Pán vesmíru se zlobil na Hora a řekl mu: „Jsi slabého těla; tento královský úřad jest příliš obtížný pro tebe, chlapečku, jehož ústa mají špatnou chuť.“

Onhuret se nesmírně zlobil a zrovna tak i celé Devatero bohů, zastávajících soudní sbor třiceti (...) a odešli do svých stánků. Velký bůh strávil den, leže na zádech ve své besídce; jeho srdce bylo velice smutné, že je opuštěn. Pak se zdvihl, zasedl s velkým Devaterem bohů a řekl Horovi a Sutechovi: „Řekněte, co máte proti sobě!“

Tu Sutech, veliký silou, syn Nutin, řekl: „Co se mne týká, jsem Sutech¹⁶, největší silák v Devateru bohů. Denně zabíjím protivníka Reova, stoje na přídi lodi miliónů, a nevím se o jiném bohu, který by to dovedl dělati. Já musím dostat Usirův královský úřad!“

Nato se bozi začali hádat a stále nebyli schopni rozhodnout spor, až se Sutech nabídl rozhodnout vše přímým soubojem s Horem, který má zřejmě ráz 'božího soudu' čili ordálu. Nejdřív zápasí oba nerozhodně pod vodou v podobě dvou hrochů. Nato se Sutech pokouší Hora znásilnit a tak jej zbavit cti, ale věc dopadne Esetinou lstí právě naopak a Sutech podlehne Horovi. Když to před soudem bohů vyjde najevo, Sutech se nepodrobí a navrhne nový zápas v podobě závodu na lodích, ale i ten prohraje. Nakonec je rozhodnutí svěřeno samému bohu Usirovi. Thovt mu píše do podsvětí:

„Pane nádhery - kéž žiješ, jsi zdrav a svěží! - oznam nám, co máme učinit s Horem a Sutechem, protože se nemůžeme rozhodnout ve své nevědomosti.“

Když dopis došel ke králi Usirovi, synu Reovu, Velikému přebýtkem, pánu potravy¹⁷, hlasitě vykřikl, když dopis mu byl přečten, a velmi rychle poslal tam, kde byl Pán vesmíru s Devaterem bohů, odpověď tohoto znění: „Proč má býti oloupen můj syn Hor? Já jsem to, jenž vás činím mocnými¹⁸; já jsem to, jenž tvořím ječmen a pšenici k výživě bohů, jakož i živočichů po bozích, a není boha ani bohyně, kteří by našli, jak to činiti.“

Když Usirův dopis došel tam, kde byl Reharachte¹⁹, který se za bí-

lého dne zdržoval s Devaterem bohů v Choisu²⁰, řekl: „Odpověz mi rychle na tento Usirův dopis a napiš mu o něm: ‚I kdybys nebyl, i kdyby ses nebyl narodil, ječmen a pšenice přece by byly!‘”

Když dopis Pána vesmíru došel k Usirovi a byl mu přečten, Usire poslal Reharachtovi odpověď tohoto znění: „Velice dobré je to, co jsi učinil, Pane, jenž jsi vynášel Devatero bohů. Nedopušť, aby spravedlnost byla pohroužena do podzemí²¹! Pohlédni na pořádek, který byl tebou zaveden! Země, ve které jsem, jest plna zuřivých poslů, kteří se nebojí žádného boha ani bohyně²². Vyšlu je, aby odňali srdce každému²³, kdo páše zlo, nechť dlí zde se mnou! Věřu, jaký jest můj život zde? Sídlim na západě²⁴ a vy všichni jste jinde. Kdo z vás jest mocnější než já? Vy jste však vynášeli, že se může páchat podvod. Když velký Ptah²⁵, sídlící na jih od své zdi²⁶, pán Života obou zemí, stvořil nebe, zdali neřekl hvězdám, které jsou na něm: ‚Každé noci budete odpočívati na západě, tam, kde je Usire.‘ A dále: ‚Kromě bohů i vznešení i prostí budou odpočívati tam, kde jsi ty,‘ řekl zase ke mně.”

Když Usirův dopis došel k Pánu vesmíru a k Devateru bohů, Thovt jej vzal a přečetl jej Reharachtovi a Devateru bohů a oni řekli: „Pravdu má ve všem, co řekl, Velký přebytkem, pán potravý.”

Sutech pak řekl: „Odeberte se na Ostrov, který jest uprostřed, a já se s ním rozsoudím!” Odešel na Ostrov, který jest uprostřed, a bylo uznáno Horovo právo proti němu. Tak Atum, pán Obou zemí a Onu, poslal pro Esetu, a vzkázal: „Přiveď Sutecha vsazeného do pout!”

Eset přivedla Sutecha, vsazeného do pout jako vězně, a Atum mu řekl: „Proč ses nepodrobil rozsudku nad vámi a proč ses zmocnil královského úřadu Horova?”

Sutech mu odpověděl: „Ne tak, můj dobrý pane! Nechť jest přivolan Hor a nechť jest mu odevzdán královský úřad jeho otce Usira!”

I byl přiveden Hor, syn Esetin, byla vsazena bílá koruna na jeho hlavu, byl posazen na trůn svého otce Usira a bylo mu řečeno: „Budeš dobrým králem Egypta a pánem všech zemí na věky věků.”

Eset zavolala hlasitě na svého syna Hora, řkouc: „Budeš dobrým králem a mé srdce se raduje, že ozáříš zemi svou milostí.”

Velký Ptah, sídlící na jih od své zdi, pán Života obou zemí, se otákal: „Co se učiní se Sutechem, když Hor byl dosazen na trůn svého otce Usira?”

Reharachte odpověděl: „Necht' svěřen jest mi Sutech, syn Nutin, necht' sídlí u mne jako můj syn a necht' hřímá, aby se ho báli!"

Pak šli, aby řekli Reovi: „Hor, syn Esetin, je tu králem."

Re se velice zaradoval a řekl Devateru bohů: „Jásejte kvůli zemi nad Horem, synem Esetiným!"

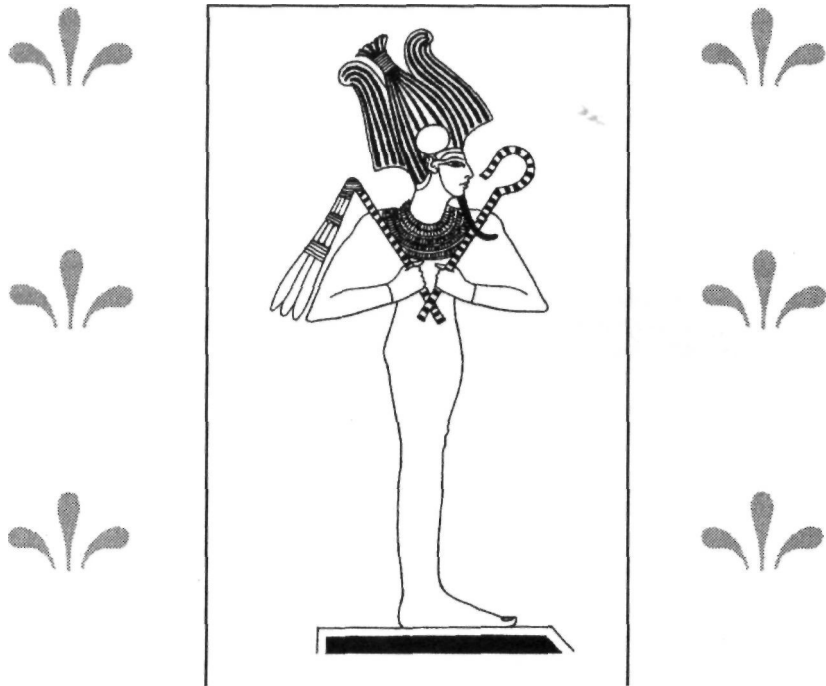
A Eset řekla: „Hor je tu králem - kéž žije, jest zdrav a svěží!" - Devatero bohů jest ve slavnostním povznesení, nebesa se radují a víjí věnce, když vidí, že Hor, syn Esetin, je tu velkým králem Egypta²⁷.

Srdce Devatera bohů se radovala a celá země jásala, když viděli, že Horovi, synu Esetinu, byl svěřen královský úřad jeho otce Usira, pána Zedu²⁸.

VYSVĚTLIVKY

- 1 viz J. Heller, Starověká náboženství, str. 90n.
- 2 Text uveden podle překladu Fr. Lexy, Výbor ze starší literatury egyptské, str. 207-221. Lexa překládal z hieratického papyru Chester-Beaty I 1/1-16/8 z doby kolem 1160 př.n.l., uveřejněného v díle Alana H. Gardinera „The Chester-Beatty Papyri, Nr. I, London 1931" (srov. Lexovu poznámku ve „Výboru" na str. 285).
- 3 *Dítě* - Hor, syn Usirův.
- 4 *Pán vesmíru* - Atum-Re, bůh slunce.
- 5 *Ptah* - bůh prastvořitel, uctíváný v Mennoferu čili v Memfidě, nejdůležitějším středisku Dolního Egypta a na čas i v hlavním městě říše.
- 6 *Thovt* - bůh písma a vzdělanosti, zobrazovaný s ibisi hlavou, jindy jako paván.
- 7 *On* (řecky Heliopolis) - nejvýznamnější středisko slunečního kultu, ležící ve východní deltě Nilu. Kníže z Onu je titul Atuma-Rea, jeho oko je slunce.
- 8 *Západní říše* - podsvětí, bydlště mrtvých.
- 9 *Vennofer* - titul Usirův. Vítér má do podsvětí donést zprávu o nastolení jeho syna Hora.
- 10 *Božské oko* - slunce, božské oči slunce a měsíc.
- 11 *Bílá koruna* - královská koruna Usirova, tj. hornoegyptská, na rozdíl od červené dolnoegyptské.
- 12 *Onhuret* (řecky Onuris) - bůh lovu.
- 13 *Banebdžet* (Ba-neb-Zedet, „Beran, pán Zedetu") - byl beraním bůh dolnoegyptského města Zedetu, řecky Mendes.
- 14 *Nejt* (v překladu „Hrozná") - bohyně boje, původní zosobněný šíp, byla místní bohyň města Sais, považovaná někdy za pramatku všeho jsoucna.
- 15 Věta je žehnací formule, připojovaná ke jménu faraóna a někdy i ke jménu bohů.
- 16 *Sutech* - provázek boha slunce Rea denně na jeho pouti po nebi ve sluneční bárce a z ní přemáhal draka či hada Apopa, Reova úhlavního nepřítele. Proto jej zřejmě Atum-Re protěžuje proti Horovi.
- 17 *Vsire* - zobrazuje „umírající a oživené" (=kličící) zrna, jemuž dává životní sílu. Pro to se nazývá „pán potrav a přebytku".
- 18 *Vsire* - činí bohy mocnými silou úrody, jež pramení ze smrti a tedy z podsvětí. Podle Maiyi li představitel životodárný Nil vytékal z podsvětí.

- 19 *Reharachte* - označení ranního slunce, kdysi samostatný bůh, později jen jiný název pro Atuma-Rea.
- 20 *Chois* (pův. egyptsky Chosvev) - město v šestém kraji dolního Egypta v severozápadní deltě.
- 21 To jest, aby se spravedlnost konala až při podsvětním soudu, ale na zemi neplatila.
- 22 *Poslové* - zde podsvětní démoni.
- 23 tj. aby zahubili.
- 24 *Západ* - zde podsvětí, říše mrtvých.
- 25 viz pozn. 5.
- 26 *Sídlící na jih od své zdi* - ustálený titul Ptahův; jde o „bílou zed“ města Mennoferu či-li řecky Memfidy.
- 27 Obraty v posledních odstavcích báje zřejmě navazují na obřady a formule, jichž se užívalo při nastolování nového faraóna.
- 28 *Zed* - posvátný sloup, symbol trvání.

O KNIZE MRTVÝCH

Kniha mrtvých byl jakýsi průvodce na cestu do záhrobí, který se dával mrtvým do hrobu. Její přesný egyptský název je „Kniha o vycházení v den“, tedy z říše mrtvých do říše živých. Měla poučit zemřelého, jak si počínat, aby obstál na podsvětním soudu, a zároveň jej opatřit zásobou účinných zaříkadel, která by mu umožňovala vracet se podle libosti na svět.

Text Knihy mrtvých se ustaloval po mnoho staletí. Jejím jádrem byly krátké texty z pyramid či z rakví, navzájem spojené a doplňované. Vývoj textu byl dokončen až v době saiské (26. dynastie, 663 až 525 př.n.l.), kdy každá kapitola dostala své pevné místo. Knihy mrtvých bývaly psány na papýru a často bohatě ilustrovány. Zachovalo se mnoho exemplářů a jde o text poměrně dobře probádaný. Jádrem knihy je 125. kapitola, ličící výpověď zemřelého na podsvětním soudu. Tento soud bývá často zobrazen v knize samé¹. Mívá dvě části. V první části obrazu je síň Obou pravd. V pozadí sedí čtyřicet dva bohů, jakási soudní porota. V popředí jsou velké váhy, na jedné

misce vah leží srdce, symbol svědomí zesnulého, na druhé misce je závaží v podobě symbolu bohyně pravdy Maat, pera. U váhy stojí bůh Anup se šakalí hlavou a pozoruje, jsou-li misky vah v rovnováze. Napravo stojí bůh Thovt s ibisi hlavou, obrácený k váhám, a zapisuje výsledek vážení. Za ním je netvor s hlavou krokodýla, hrudí lva a zadkem hrocha, který pohltí zesnulého, nebude-li uznán za spravedlivého. Napravo od vah stojí zdvojená bohyně obou pravd či dvě bohyně Pravdy, Maat, a za ní zesnulý, který se všem uklání. - Na druhé části obrazu je scéna, která má nastat, když vážení srdce zesnulého dopadlo dobře. Bůh Hor se sokolí hlavou vede za ruku ospravedlněného před Usirův trůn, který stojí pod baldachýnem na pódiu. Trůnící Usire má na hlavě bílou korunu, v ruce pastýřské žezlo a důtky, odznaky královské moci. Za ním stojí bohyně Eset a Nebthet, před ním roste ze země lotos, z jehož květu se vynořují čtyři synové Horovi. Před trůnem pod schody na pódiu stojí stůl a na něm jsou pokrmy a nápoje. Vseje vyzdobeno květinami, zvláště lotosy.

Text 125. kapitoly Knihy mrtvých je instrukce², „co má zesnulý říkat při vstupu do síně obou pravd, aby byl zbaven všech hříchů a směl popatřit do tváře všech bohů". Pak přichází vlastní vyznání zesnulého, které je jakýmsi egyptským zpovědním zrcadlem. Proto z něho můžeme vyčíst, co Egypťané považovali za hřích a co ne. Pikantní na celé věci je to, že podle směrnic Knihy mrtvých má zesnulý své hříchy popřít a vydávat se na soudu za spravedlivého. To mu má Kniha mrtvých umožnit nebo alespoň usnadnit. Je to tedy vlastně návod, jak bohy - soudce osídit a soudu se vyhnout³.

KNIHA MRTVÝCH

(kapitola 125)

Říkadlo pro vstup do síně obou pravd. Co má říkati N. při vstupu do síně obou pravd, aby byl zbaven všech hříchů, kterých se dopustil, a aby směl patřit v tváře bohů.

N. praví: „Buď pozdraven, velký bože, pane obou pravd! Přišel jsem k tobě, můj pane, byv přiveden, abych spatřil tvou krásu. Znáám tebe, znám jména čtyřiceti dvou bohů, kteří jsou s tebou v této síni obou pravd, živíce se hříšníky a pijíce jejich krev v den zúčtování před Vennofrem⁴. Hled, přicházím dnes k tobě, přináším spravedlnost a zaháním hříchy.

Nezhřešil jsem proti lidem. Neporážel jsem dobytka určeného

k oběti. Nezpůsobil jsem škody na místech posvátných. Neznal jsem ničemnosti a nedopustil jsem se nepoctivosti. Nechoval jsem nevážnost k bohu. Nepohrdal jsem chudými. Nepřipravil jsem nájemce o jeho majetek. Nečínil jsem nic, co se oškliví bohům. Neočernil jsem člověka u jeho nadříceného. Nenechal jsem nikoho hladovět. Nerozplakal jsem nikoho. Nezabil jsem nikoho ani jsem nedal rozkaz k vraždě. Nezpůsobil jsem nikomu bolest. Nezmenšil jsem dávky potravin do chrámů. Nezadržel jsem obětní chléb bohů. Neodňal jsem obětní koláče zářícím duchům⁵. Neznásilnil jsem ženu. Nebyl jsem necudný. Neporušoval jsem obilní míru. Nezkracoval jsem loket. Neporušil jsem polní výměry. Nezatěžoval jsem vahadlo vah. Neodnímal jsem kojencům mléko od úst. Neodháněl jsem dobytek od jeho píce. Nechytal jsem do sítě ptáky v bažinách bohů. Nechytal jsem ryby v jejich vodách. Nezabraňoval jsem vodě téci v její čas a nestavěl jsem hráze v cestu tekoucí vodě. Neuhasil jsem oheň v jeho času. Nepřekračoval jsem čas, určený mi pro příjem obětního masa. Nezadržel jsem dobytek, určený chrámu. Nezkracoval jsem boha o jeho příjmy.

Jsem čist! Jsem čist! Jsem čist! Jsem čist! Má čistota je čistota velkého ptáka ohniváka z Henennisutu⁶, protože jsem byl nosem pána dechu, jenž naživu udržuje všechny lidi v den vyplnění božského oka v Onu posledního dne druhého měsíce doby pučení před pánem této země⁷. Viděl jsem vyplnění božského oka v Onu, a proto se mi nestane nic zlého v této zemi, v síni obou pravd, neboť znám jména těchto bohů, kteří jsou zde ...

Následuje oslovení každého ze čtyřiceti dvou bohů, ale nikoli jejich vlastními jmény, nýbrž čestnými přívzvisky, a zároveň ujištění, že se zesnulý nedopouštěl různých hříchů, většinou už vyjmenovaných v úvodním vyznání.

II. Co má N. říkat při odchodu ze síně obou pravd, když byl prohlášen za spravedlivého.

N. praví: „Buďte pozdraveni, bozi! Zním vás, znám vaše jména. Nepropadl jsem vašim nožům, protože jste nežalovali na mne tomuto bohu, v jehož družině jste. Vždyť ani jediný hřích se k vám nedostal a vy řekli jste o mně pravdu pánu vesmíru, protože jsem se cho-

val spravedlivě v Egyptě, neurážel jsem boha a nebylo na mne žalob u vládnoucího krále.

Buďte velebeni, bozi, kteří jste v této síni obou pravd, beze lži ve svých srdcích, živící se pravdou z Onu, pohlcující to, co je vám nepříjemné před Horem sídlícím ve své sluneční kouli. Zachraňte mne před Bebojem⁸, který se živí vnitřnostmi vznešených v den velkého zúčtování.

Hleďte, přišel jsem k vám bez hříchu, bez zločinu, bez špatnosti, bez svědectví proti mně, neučiniv nic, co by bylo proti tomu. Živím se pravdou svého srdce. Činil jsem, co si přáli lidé a s čím byli bozi spokojeni. Zjednal jsem si přízeň bohů tím, co mají rádi. Dával jsem chléb hladovému, vodu žíznivému, oblek nahému, loď tomu, kdo ji neměl. Dával jsem oběti bohům i zářícím duchům. Osvobodte mě, ochraňujte mě, nežalujte na mne před velkým bohem!

Jsem člověk, jehož ústa jsou čistá, jehož ruce jsou čisté, jemuž říkají, kteří ho vidí: „Buď vítán!“ Vždyť jsem slyšel to, co mluvili osel a kočka v domě hrocha⁹. Byl jsem svědkem před jeho tváří, když vzdával chválu. Jsem obřadník bohů, znalý toho, čeho je jim třeba. Přišel jsem sem, abych dosvědčil pravdu a přivedl váhy do jejich rovnováhy v říši duchů.

O ty, jenž stojíš ve výši na svém podstavci a máš korunu, jehož jméno jest „Pán vzduchu!“¹⁰ Chraň mě před těmito posly, šířícími zhoubu a působícími zkázu, nemajícími ohledů, protože jsem se zastával pravdy, Pane pravdy! Jsem cist. Jest čistá má hrud', jest cist můj zadek, byl očištěn i pupek. Nemám údu, který by postrádal spravedlnosti. Byl jsem očištěn v jižní studni, spočinul jsem v severní dílně¹¹ v polích kobylek, kde se koupe Reovo mužstvo o čtvrté hodině noční, aby se potěšila srdce bohů. Když jdu kolem v noci nebo ve dne, volají na sebe: „Nechte ho jít!“

„Kdo jsi a jaké je tvé jméno?“ ptají se mne.

Jsem ten, jenž vyrostl z papyrového houští¹². Obyvatel Olivy jest mé jméno.'

„Proč chceš projít?“ ptají se mne.

„Chci jít kolem města ležícího na sever od křoví.'"

„Co tam spatříš?"

„Nohu s kyčlí.'"

‚Co jim řekneš?‘
 ‚Spatřil jsem já sot v zemi Fenechů.‘¹³
 ‚Co ti dají?‘
 ‚Ohnivě plameny a majolikovou desku.‘
 ‚Co s tím učiníš?‘
 ‚Zahrabu to na břehu jezera pravdy jako večerní oběť.‘
 ‚Co tam najdeš na břehu jezera pravdy?‘
 ‚Pazourkové žezlo, jehož jméno je Dávající dech.‘
 ‚Co učiníš s ohnivými plameny a deskou, až je zahrabeš?‘
 ‚Budu naříkat pro ně, vyhrabu je, uhasím oheň, rozbiji desku a hodím ji do jezera.‘
 ‚Jdi si a projdi touto branou síně obou pravd, ty nás znáš.‘
 ‚Nedopustím, abys mě překročil, volá práh dveří, dokud mi neřekneš mé jméno!‘
 ‚Jazýček vah spravedlnosti je tvé jméno.‘
 ‚Nedopustím, abys mnou vešel, praví pravá veřej dveří, dokud neřekneš mé jméno!‘
 ‚Miska vah nesoucí pravdu je tvé jméno.‘
 ‚Nedopustím, abys mnou vešel, volá levá veřej dveří, dokud mi neřekneš mé jméno.‘
 ‚Miska nesoucí účet srdce je tvé jméno.‘
 ‚Nedopustím, abys mě překročil, volá práh dveří, dokud mi neřekneš mé jméno.‘
 ‚Býk Gebův¹⁴ je tvé jméno.‘
 ‚Neotevru ti, volá závora dveří, dokud mi neřekneš mé jméno.‘
 ‚Palec nohy jeho matky je tvé jméno.‘
 ‚Neotevru ti, praví skoba dveří, dokud mi neřekneš mé jméno.‘
 ‚Živé oko Sobka¹⁵, pána východního pohoří, je tvé jméno.‘
 ‚Neotevru ti, nepustím tě dovnitř, volá strážce dveří, dokud mi neřekneš mé jméno.‘
 ‚Prsní bradavka Šva¹⁰, kterou dal na ochranu Usira, je tvé jméno.‘
 ‚Nedopustíme, abys námi prošel, volají sloupky dveří, dokud nám neřekneš naše jména.‘
 ‚Dítka Renenutiny¹⁶ jest vaše jméno.‘
 ‚Znáš nás, nuže projdi námi!‘
 ‚Nevstupuj na mne, volá podlaha síně.

„Proč? Vždyť jsem přece cist!“

„Protože neznám jména tvých nohou, jimiž chceš na mne vstoupit. Pověz mi je!“

„Vstupující před Mina¹⁷ je jméno mé pravé nohy, ... (text nejistý) Nebthety¹⁸ je jméno mé levé nohy.“

„Vstup tedy na mne, když mě znáš!“

„Neohlásím tě,“ volá vrátný této síně, „dokud mi neřekneš mé jméno.“

„Ten, jenž prozkoumává srdce a prohlíží těla, je tvé jméno.“

„Nuže ohlásím tě. Který bůh je teď právě uvnitř? Pověz mi to!“

„Tlumočník obou zemí.“

„Kdo je tlumočníkem obou zemí?“

„Thovt je to,“

„Nuže vstup,“ volá Thovt. „Proč jsi přišel?“

„Přišel jsem, abych byl přijat.“

„Jaký jsi?“

„Jsem očištěný od všeho hříchu, jsem zbaven všeho zla, páchaného těmi, kteří nyní žijí; nemám s nimi styk.“

„Přijmu tě. Kdo je to, jehož střechou jest oheň, jehož stěnami jsou brejlovci, jehož podlahou je vodstvo?“

„Usirev je to.“

„Nuže vstup, jsi přijat. Tvým chlebem jest božské oko, tvým pivem jest božské oko, oběti tobě dávané na zemi jsou božské oko.“

[prováděcí pokyny]

Má se provést tak, jak se to děje v síni obou pravd. N. ať říká toto říkadlo, jsa cist, jsa oblečen v oděv z jemného plátna a v bílé sandály, jsa nalíčen černým líčidlem a natřen nejjemnějším myrhovým olejem, když obětoval mladého býka, husy, kadidlo, chléb, pivo a zelefinu.

Obraz vymaluješ na čistou plochu barvou, utřenou z hlíny, na niž nevstoupila noha vepře.¹⁹

Nad kým se vykonávají obřady této knihy, tomu se bude dobře dařit i jeho dítkám se bude dobře dařit. Bude miláčkem krále i jeho dvořanstva a dostane se mu chleba, piva, koláčů i velkého kusu masa z jí-

delního stolu velkého boha. Nebude mu bráněno, aby vstoupil do kterýchkoli dveří západní říše²⁰, bude uveden do společnosti králů Horního a Dolního Egypta, bude členem družiny Usirovy a bude moci vycházet²¹ v každé podobě, jaké si bude přát, jsa živá duše na věky věků.

Je to pravda zjištěná nekonečněkrát."

VYSVĚTLIVKY

- 1 *Podsvětní soud* - zobrazen na barevné příloze před titulním listem v Lexově „Výboru ze starší literatury egyptské". Jeho zmenšená reprodukce je v Zamarovského knize „Bohové a králové Starého Egypta" na str. 36 u hesla Amemait. Podrobný popis obrazu má Lexa „Náboženství staroegyptské" díl II, str. 208-266.
- 2 Text zde uvedený je převzat z Lexova „Výboru" str. 109-119.
- 3 K etickému hodnocení „Knihy mrtvých" viz J. Heller, „Starověká náboženství", str. 81-82.
- 4 *Vennofer* - jiné jméno Usirovo.
- 5 *Zářící duchové* (egyptsky Achové) - jsou duchové zemřelých.
- 6 *Henennisut* (Nennisovet, řecky Herakleopolis) - bylo hlavní město 20. hornoegyptského kraje, ale zároveň i symbolický název místa mumifikace,
- 7 Je to nárazka na báji, podle níž bůh Thovt uzdravil a „vyplnil" měsíc, Horovo „oko", poté, co mu je Sutech zranil. Je to bájeslovné vysvětlení čili aitiologie známého mizení a znovuoobjevování měsíce. Báji zmiňuje předchozí, tedy 124. kapitola Knihy mrtvých.
- 8 *Beboj* - netvor, pohlcující hříšníky. Takový netvor se jindy nazývá Amemait, tj. „Velká požíračka".
- 9 Nárazka na tajné obřady, do nichž byl zesnulý zasvěcen.
- 10 *Sov* - bůh vzduchu, jeden z prabohů onského systému.
- 11 *dilna* - zde pravděpodobně nárazka na mumifikaci.
- 12 *Hor* - syn Usirův, vyrostl v papyrusových houštinách nilské delty. Celá další stat' dokazuje, že zesnulý je zasvěcen do božských tajemství a tak ztotožněn s Usirem.
- 13 *Země Fenechů* - Foinikie, kam vlny zanesly Usira v rakvi.
- 14 *Geh* - bůh země.
- 15 *Sobek* - bůh-krokodýl.
- 16 *Renenut* - bohyně plodnosti a úrody, „Živitelka", zvláště dětí.
- 17 *Min* - prastarý bůh plodivé síly, později spojovaný s Usirem.
- 18 *Nebthet* - sestra a družka Sutechova, matka Anupova.
- 19 *vepř* - nečisté zvíře, někdy spojované s bohem zla Sutuchem.
- 20 *Západní říše* - podsvětí, sídlo mrtvých.
- 21 Umožnit libovolné vycházení z hrobu čili z říše mrtvých je hlavním účelem Knihy mrtvých, viz úvod k ukázce.

- Anthes, R.: *Mytologie ve starém Egyptě*. Ve sborníku S. N. Krämer, *Mytologie starověku*, Praha 1977, str. 13-78.
- Brückner, K.: *Zlatý farao*. Přel. V. Zamarovský, Praha 1962.
- Ceram, C. W.: *Bohové, hroby, učenci*. Praha 1961 (o Egyptu str. 73-184).
- Ceram, C. W.: *Oživená minulost*. Praha 1971 (o Egyptu str. 81-176).
- Garbini, G.: *Starověké kultury Předního východu*, Umění světa 2. Praha 1971. (Egypt str. 118-180 přel. M. Verner).
- Heller, J.: *Starověká náboženství*. Náboženské systémy starého Egypta, Mezopotamie a Kenaanu. Praha 1978 (Skriptum Komenského fakulty, o Egyptu str. 7-100).
- Lexa, Fr.: *O poměru ducha, duše a těla u Egyptanů Staré říše*. Praha 1917.
- Lexa, Fr.: *Náboženská literatura staroegyptská*. Kladno I. díl 1920, II. díl 1921.
- Lexa, Fr.: *Staroegyptské čarodějnictví*. I. II. Praha 1923.
- Lexa, Fr.: *Obecné mravní nauky staroegyptské*. I. Papyrus Insinger, Praha 1926.
- Lexa, Fr.: *Obecné mravní nauky staroegyptské*. II. Nauka Ptahhotepova a zlomek nauky Kagemniovy. Praha 1928.
- Lexa, Fr.: *Obecné mravní nauky staroegyptské*. III. Nauka Aniova a Amenemhetova. Praha 1929.
- Lexa, Fr.: *Výbor ze starší literatury egyptské*. Praha 1947.
- Lexa, Fr.: *Výbor z mladší literatury egyptské*. Praha 1948.
- Lexa, Fr.: *Veřejný život ve starověkém Egyptě*. I. II. Praha 1955.
- Lexová, I.: *O staroegyptském tanci*. Praha 1930.
- Petrovskij, V. a Belov, A.: *V říši velikého Hapi*. Přel. D. Vejdělková, Praha 1958.
- Prášek, J. V.: *Egypt za slavných dob faraónův*. Praha 1914.
- Richter, St.: *Říše faraónů*. Čtení o starém Egyptě. Praha 1973.
- Vilímková, M.: *Starověký Egypt*. Edice Velké epochy kultury 2. (obrazová publikace). Praha 1977.
- Vilímková, M.: *Egyptské klenotnictví*. Praha 1969.
- Wessetzky, V.: *Egypt*. Ve sborníku „Světové mytologie“, vyd. Z. Kulcsárová, přel. M. Tilkovská a M. Prokopcová, Praha 1973. Stať o Egyptu str. 106-129.
- Zamarovský, V.: *Za sedmi divy světa*. Praha 1972 (Egyptské pyramidy str. 19-66).
- Zamarovský, V.: *Jejich Veličenstva pyramidy*. Praha 1975.
- Zamarovský, V.: *Bohové a králové starého Egypta* (stručný egyptologický slovník). Praha 1979.
- Žába, Zb.: *Dějiny Egypta od nejstarších dob až do arabského vpádu*. Ve sborníku „Dějiny Afriky“ I. Praha 1966.
- Žába, Zb.: *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*. Praha 1968.
- Žába, Zb., Kubičková, V.: *Zpěvy Nilu*. Výbor z lyriky starého Egypta. Praha 1957.

SUMER

Civilizace, kterou jsme si zvykli (ne zcela přesně) nazývat sumerskou, vznikla v průběhu pátého tisíciletí před naším letopočtem v jižní části krajiny mezi řekami Eufratem a Tigridem (v Mezopotámii). Lidé tehdy postupně osídlili úrodné naplaveniny aluviální nížiny zhruba na jih od dnešního iráckého hlavního města Bagdádu a založili tam zemědělské vesnice, spravované patriarchy. Na samém konci historického stupně prvobytně pospolné společnosti žili první chovatelé skotu i bravu, a také nejstarší obilnáři v obecné pospolitosti. Základní prostředek obživy, půdu, obdělávali a bránili společně.

Mezopotámie byla na sklonku pravěku úrodnou zemí, kde se dařilo ječmenu a pšenici stejně dobře jako zelenině a ovoci. Není proto divu, že o tuto oblast postupem času usilovaly různé etnické skupiny kmenů, přicházejících sem nejenom od severovýchodu (z dnešního Íránu), ale i ze severu a od západu (z prostředí Palestiny, Libanonu a Sýrie). V pátém a čtvrtém tisíciletí před naším letopočtem se celá Mezopotamská pánev stala průsečíkem nejrozumnějších kulturních vlivů, které spojily zkušenosti původních pravěkých obyvatel s nesemitskými i semitskými kmeny. V tomto „ohnisku starověké civilizace" (Robert J. Braidwood) záhy získali hospodářsky i politicky rozhodující vliv Sumerové, kteří se sami označovali za lid „Engi" a svou zemi pojmenovali „Kengir". ÍS počátkem třetího tisíciletí př.n.l. nenávratně končí čas malých zemědělských občin i čas kmenového zřízení. Stojíme na prahu historické doby, v níž se život lidí podstatně změnil.

Intenzivní zemědělství na jih od míst, kde se Eufrat s Tigridem k sobě nejvíce přibližují, dokázalo odčerpávat půdu v úrodných nánosech více spodní vláhy, než bylo únosné. Úroveň přirozených dešťových srážek, potřebných pro rostlinnou výrobu (200 mm ročně), ležela náhle hluboko pod hranicí rizikového zemědělství. Půda vysychala a zasolovala se. Tři tisíciletí působení

ní člověka vyústila málem v ekologickou katastrofu, neboť z nevelkých úrodných pásů kolem řek nebylo kam odejít. Kolem se rozkládaly pouze neúrodné stepi, pouště či hory. Lidé si však dokázali pomoci sami změnami ve způsobu uspořádání života a společnosti, která patří k nejvýznamnějším v celých dějinách starověku.

V jižní Mezopotámii vzniká systém umělého zavlažování půdy, v němž je obratně využito sebemenších výškových rozdílů v reliéfu krajiny. Kmenové náčelníci soustřeďují pracovní síly do větších celků, patriarchální velkorodiny se spojují a zakládají sídliště nového typu. Na význačných „vodních uzlech“ řek a splavných kanálů vznikají města s kultovním i správním centrem, s hradbami a tržišti. Kromě zemědělců v nich žijí i řemeslníci a nesvobodní pomocní pracovníci. Chov dobytka i obilnářství umožnily již v pravěku vyrobit mnohem více produktů, než mohly kmeny spotřebovat. Z výměnného obchodu získaly potom rodiny náčelníků značné bohatství. V mezopotamském prostředí se objevují luxusní předměty z dovážených surovin (drahokamy, zlato, stříbro, slonová kost). Vrstva bohatých musí nyní své výsady chránit a nalézá k tomu prostředky v organizaci městských států. Z náčelníka se stal vladař, obklopený početnou družinou.

První vládci (říkali si „páni“) Uruku, Eridu, Girsu či Kiše neměli ještě neomezenou moc. Vykonávali současně i funkce veleknězi a při všech důležitějších rozhodováních se opírali o shromáždění „rady starších“ a „rady mužů“ (válečníků). Na úsvitu dějin se tedy setkáváme s vojenskou demokracií, v níž je vladař přirozenou autoritou, postavou bájného vojevůdce a hrdinou rozsáhlých eposů.

Sumerská civilizace rozvíjela v průběhu 3. tisíciletí př.n.l. nejenom pravěké znalosti zemědělství, hrnčířství, textilní výroby a zpracování kamene. Významnou technologickou změnu v produkci výrobních prostředků (ale přirozeně i zbraní) představuje rozvoj kovolijectví a kovotepectví, kde se stále více přechází od mědi k tvrdšímu bronzu.

Nové zúrodnění půdy umělým zavlažováním a rozvoj řemesel přinesly do Mezopotámie znovu relativní blahobyt, a to i přes skutečnost, že městské státy musely vždy základní suroviny (kámen, dřevo, kovové rudy) dovážet. Nová výrobní i politická organizace společnosti, v níž tvořily chrám a palác rozhodující centra, vyžadovala záhy i evidenci nahromaděného bohatství výrobců i výrobních prostředků. Od prvních staletí 3. tisíciletí př.n.l. se setkáváme (nejprve ve města Uruku) s hliněnými tabulkami, popsanými obrázkovými znaky.

„Vynález“ klínového písma nesloužil v čase prvních dynastií ovšem jenom k pořizování administrativních záznamů. Téměř současně vzniká i po-

třeba zápisu ostatních lidských vědomostí. Chrámoví písaři sestavují v etnicky nejednotné Mezopotámii první sumersko-akkadské „slovníky“ (lexikální série) a současně (od 27. stol. př.n.l.) i historické nápisy a právní záznamy (smlouvy o koupi a prodeji nemovitostí). Tehdy skončila i doba výlučně ústní tradice lidové slovesnosti, mýtů i eposů. Na hliněných tabulkách se objevují vyprávění o hrdinných kráľích (Enmerkar, Lugalbanda, Gilgameš), hymny na bohy, vládce i chrámy a o něco později i zápisy mudrosloví (např. „Rady otce Šuruppaka synovi“).

Znalost klínového písma i rozluštění sumerštiny (zatím však pouze nedokonalé) nám umožňuje proniknout alespoň částečně do myšlenkového světa starověké Mezopotámie. Většina opisů literárních textů pochází až z 20.-19. stol. př.n.l., kdy sumerská civilizace dozněla a byla převrstvena amorejskou (semitskou) kulturou. Písaři se však opírali jistě o starší prameny předlohy, takže se v našem průřezu přeneseme i do velmi vzdálených časů. Sumerština přežila totiž jako jazyk psaný o mnoho staletí nejenom existenci městských států, ale i dobu tzv. „sumerské renesance“ za třetí dynastie urské (2111-2003 př.n.l.).

Práce sumerologa při sestavování literárních textů je velmi zdoluhavá a stojí či padá s textovou kritikou. Většina níže uvedených ukázek je sestavena vždy z celé řady fragmentárních pramenů, roztroušených dnes v muzejních sbírkách mnoha zemí. Názvy jednotlivých skladeb jsou umělé. V dochovaných literárních katalozích jsou básně totiž řazeny podle nám mnoho neříkající první řádky.

Z rozsáhlého sumerského písemnictví jsme se v našem výboru mohli omezit pouze na základní představy o uspořádání světa, o stvoření a údělu člověka, tedy na kosmologii a kosmogonii.

Seznámíme se s podivuhodným mytickým myšlením, jež mnozí badatelé označují (podle našeho názoru mylně) za „prelogické“. Mýty představovaly pro staré Mezopotámce adekvátní výklad světa (země i kosmu) jako celku. „Okolní svět jako by ještě byl součástí člověka, jako by s ním splýval a nebyl redukován na prostou realitu ... Myšlení ještě nerozlišovalo mezi objektivní a subjektivní realitou a nezkoumalo ani neformulovalo obecně platné zákony“ (Lubor Matouš).

Význam dědictví sumerské literatury spatřujeme nejenom v zápisu základních lidských poznatků, ale i ve vyjádření obecně lidských potřeb a hodnot, které se přenesly téměř beze změn až do současnosti.

POZEMSKÝ RÁJ

Na počátku dějově velmi složitého mýtu o bohu Enkim a rodiče Ninchursag je popsána ve třiceti verších ideální země bez přírodních škůdců, vnitřních rozporů a v nadčasové rovině. Všechno bylo již stvořeno, ale navzájem si nic neklade překážky, ani lidé nestárnou. Pouze sladké vody se nedostává, okolo je jenom moře. Když bůh slunce Utu potom naplní studnice „vodou hojnosti“, urodí brázdy na polích nadbytek obilí.

Sumerové kladli pozemský ráj na ostrov Dilmun, který dnes na základě archeologických výzkumů identifikujeme s ostrovem Bahrajn v Perském zálivu. Tento ostrov se stal v průběhu 3. tisíciletí před naším letopočtem významným přístavem příbřežní námořní plavby, kde byla překladiště zboží dováženého až z oblasti při ústí řeky Indus (styky s kulturou Móhandžódaró). V sumerské literatuře je Dilmun na jiném místě označen za „nábřeží, sýpku země Sumer“.

V souvislosti s dokonalým popisem Dilmunu se dříve hodně uvažovalo o možné příchodu Sumerů do Mezopotámie z jihu, po moři. Ověření plavebních schopností sumerských rákosových plachetnic měl sloužit i experiment norského badatele Thora Heyerdahla, který vykonal na lodi „Tigris“ cestu přes Bahrajn a Hormuzskou úžinu až do Pákistánu a nazpět do Afriky k somálským břehům. Heyerdahlův pokus z roku 1978 ovšem pouze potvrdil již

dříve známou skutečnost, že totiž přípobřežní plavba umožňuje překonat velké vzdálenosti a že i primitivní plachetnice jsou schopny na volném moři při příznivém počasí navigace podle nebesných těles.

Báseň, z níž uvádíme jenom počátek, je jinak příběhem o porušení božského řádu. Enki, pán moudrosti, svede a oplodní postupně vlastní dceru a vnučku. Incest v přímé linii byl ovšem v Mezopotámii trestán smrtí, a tak musí Enki svádět ženy ve své rodině tajně. Když se chystal k milování s pravnoučkou Uttu, zasáhla bohyně Nintu. Žádala za krvesmilstvo odškodnění v darech ovoce a zeleniny. Enki se odhodlal ke lsti, převlékl se za zahradníka a pronikl do ložnice. Uttu je svedena a otěhotní, ale plod se nevyvíjí, neboť zasáhla Enkiho žena Ninchursag. Z Enkiho semene vzešlo pouze osm rostlin, které bůh sní a onemocní. Ninchursag potom zmizí a Enki je bohy proklet. Božský řád, ale i pozemské zákony o incestu jsou porušeny. Shromáždění velkých Anunnaků pověří chytrou lišku, aby Ninchursagu vyhledala a přivedla zpět. Enki se nakonec znovu miluje se svou ženou a ta porodí divné bytosti, které vyléčí jeho osm nemocí.

Mýtus se zachoval v několika opisech, nalezených v Uru a Nippuru. Překlad byl pořízen na základě velké šestisloupcové tabulky, uložené dnes v Pensylvánském muzeu ve Filadelfii. Kritické zpracování obsahuje dizertace C. A. Benita „Enki and Ninmah“, rozmnožená xeroxem a na mikrofilmu střediskem vědeckých informací v Ann Arboru (USA) roku 1973.

Když zemi čistou jste si rozdělili, bozi,
byl Dilmun krajinou čistou,
když zemi neposkvřněnou, místa jste si rozdělili,
byla země Dilmun krajinou neposkvřněnou.
Země Dilmun je čistá, země Dilmun je jasná,
země Dilmun je jasná, země Dilmun je zářící.
Tehdy ještě, když na Dilmunu ulehl sám,
i pro Enkiho, jenž se tam potom se ženou svou miloval,
byl Dilmun místem jasným, místem zářícím.

(...)

Na Dilmunu vrána nekrákorala,
kohout nekokrhal,
lev nezabíjel,
vlk nerdousil beránka.
Divoký pes nevěděl nic o chytání jehňat,

vepř neznal, co je žrát obilí.
Slad, který vdova na střeše sušila,
pták z výšin nebe nezobal.
Holubička hlavu svou neskláněla k zrnkům.
Kdo oči měl choré, neříkal „oči mám choré“,
kdo hlavu měl bolavou, neříkal „bolí mě hlava“,
stařeny dilmunské neříkaly „jsme stařeny“,
starci neříkali „jsme starci“.
Dívka se nekoupala, ve městě voda čistá nepryštila.
Kdo tehdy řeku [podsvetní] překročil, již neřekl nic,
kněz pohřební kolem něho neobcházel,
žádný zpěvák nezpíval.
Na okraji města nebylo slyšet nářek.

STVOŘENÍ ČLOVĚKA

Děj mýtu „Enki a Ninmach“ nás zavádí do doby, kdy po oddělení nebe od země museli bozi ještě sami pracovat. Pro sumerskou mytologii, která ve své psané podobě vznikala až v čase prvních státních útvarů, je příslovečné, že ani vládcové pozemských a kosmických sfér si nebyli nijak rovni. V božím panteonu vzniká vzpoura pracovníků, označovaná často za vůbec první doložený popis stávký v literatuře. Spor má rozhodnout vládce sladkovodních hlubin a pán moudrosti Enki. Prikazuje rodičce Ninmach stvořit člověka, který bude místo bohů vzdělávat zemi.

Z hlediska kosmologického se jedná o tzv. stvoření „formatio“, které probíhá ve dvou fázích. Bohyně nejprve stvoří hliněné modely lidí, jimž potom Enki určí osud a obdaří je schopností pracovat a přemýšlet.

Stvoření člověka uhnětením z hlíny patří do okruhu mytologické tradice jihomezopotamského města Eridu, z níž čerpali později i Babyloňané (viz ukázky z eposu o Atrachasisovi, str. 51n.). V narážkách se s ní setkáváme i v eposu o Gilgamešovi (tab. I, si. II, 30-36), při popisu zrození divocha Enkidua.

V mnoha teologických příručkách o kulturních zdrojích knih Starého zákona je eridská tradice stvoření člověka srovnávána s verzí dochovanou v Genezi (kap. I, 26-27; III, 19). Samotný výklad mýtu „Enki a Ninmach“

však zatím nemůže být jednoznačný, a to z důvodů textově-kritických. Model dvou lidských bytostí, pojmenovaný Sigensigdu a Umul, je v první fázi pouhou předlohou tvaru lidského těla a rozhodně ještě není schopen používat rozumu. První lidé vystupující v sumerské mytologii nespádají tedy do kategorie rozumných bytostí. Právě tímto znakem se sumerské názory na stvoření odlišují od představ starozákonních i řeckých (Béróssa, Alexandera Polyhistora, Abydena, Sincella).

Další významnou zvláštností celé sumerské mytologie je lidský obraz bohů, vystupující jasně i v básni „Enki a Ninmach“. Její obsahové jádro nespočívá totiž ani v samotném popisu stvoření, ani v kosmogonickém úvodu, ale v obrazech svárů uprostřed panteonu. Enki neposlouchá svou matku Nammu, hádá se s vlastní sestrou Ninmach. Šest nedokonalých lidí vznikne kvůli opilosti svých tvůrců. První lidé, uhnětení z hlíny, jsou nemocní, ale Enki jim přesto určuje osudy. Dostane se při tom znovu s Ninmach do sporu o to, kdo je mocnější. Hádky končí přirozeně smírem, protože „božský řád“ (jakási kosmická rovnováha) nesměl být natrvalo porušen. A tak lidé budou dále počínání spojením muže a ženy, budou stavět chrámy a pracovat.

Mýtus, z něhož jsou naše ukázky, se dochoval pouze v pozdních opisech ze starobabylónské doby (18. stol. př.n.l.) a jeho text zřejmě dobře znal i písař Eposu o Atrachasisovi, který použil úvodní dějové zápletky. Příběh „Enki a Ninmach“ zřejmě patřil do rozsáhlého cyklu skladeb o úloze hlavního eridského božstva a byl tradován v dvojязыčných sumersko-akkadských opisech ještě v Aššurbanipalově knihovně v Ninive (7. stol. př.n.l.).

Překlad jsme zpracovali na základě kritické edice pramenů, kterou pořídil italský badatel Giovanni Pettinato ve studii „Das altorientalische Menschenbild und die sumerischen und akkadischen Schöpfungsmythen“ (Heidelberg 1971, str. 69-73).

Za oněch dnů, kdy nebe a země stvořeny byly,
za oněch nocí, kdy nebe od země bylo odděleno,
v oněch letech, kdy osudy byly určeny,
kdy Anunnakové byli zrozeni
a bohyně do manželství vzaty byly,
mezi nebe a zemi se božstva rozdělila.
Když bohyně otěhotněly a rodily -
tehdy pro jídlo a pití své bozi ještě pracovali.
Velcí bozi na práci dohlíželi, nižší bozi nosili košíky,
při hloubení kanálů v Charalu hlínu sypali.

Tu seběhli se bozi, zrno drtili a na svůj život si stěžovali.
Tehdy nejmoudřejší, jenž velká božstva zplodil,
Enki v hlubině moře, kde voda klokotá,
v místě, které bůh žádný nespatří,
na posteli své ležel, ze spánku se neprobral.

(...)

Nammu, první z matek, jež mnohá božstva zrodila,
náрек bohů synu svému přednesla:

„Synu můj, spánek tě přemohl?

Ty odpočíváš, proč nevstaneš?

Bozi, jež stvořil jsi, jedni do druhých bijí!

Můj synu, ze svého lože se zvedni,

k moudrosti své i zručnost přidej!

Opatři bohům náhradu, aby své košíky odhodit mohli!"

Vědoucí, rozvážný, jenž vše moudré zná,

stvořitel, jenž dokáže všechno, Sigensigduovi vzejít dal.

Enki po svém boku ho postavil, přemýšlí o něm:

„Má matko, na tvora, kterého vytvoříš ty,

uval práci bohů!

Až jádro hlíny nad oceánem Abzu smísíš,

necht' Ninmach je ti pomocnicí,

má matko, až osud tvora rozhodneš,

Ninmach necht' na člověka robotu uvalí!"

(...)

Enki s Ninmach společně pivo pili

a jejich mysl byla rozjařena.

(...)

I vzala Ninmach hlínu nad oceánem Abzu:

Člověk první, jež stvořila, svou slabou paží

ohnout nemohl a neudržel nic.

Enki, když prvního uviděl se slabou paží, již ohnout nelze
a která neudrží nic, určil mu osud - dvorním sluhou se stal.

Člověk druhý, jež stvořila, viděl málo a stále mrkal.

Enki když druhého spatřil, jenž viděl málo a mrkal stále,

osud mu určil - umění zpěvu mu daroval.

Třetí člověk, jež stvořila, měl nohu strnulou.

Enki, když uviděl třetího, jenž nohu měl strnulou,
práci se stříbrem ho naučil, jeho zář [odléval].
Člověk čtvrtý, jež stvořila, stále jen močil.
Enki, když čtvrtého uviděl, jenž neudržel moč,
koupal ho ve vodě, zaříkával, za osud
tělu jeho jen život holý dal.
Pátého člověka stvořila, byla to neplodná žena.
Když Enki tu ženu neplodnou uviděl,
určil jí osud, do harému ji dal.
Šestý člověk, jež stvořila, úd mužský ani pochvu neměl.
Když Enki spatřil toho, jenž úd mužský
ani pochvu na těle svém neměl,
za osud mu stanovil, aby stál před králem.
Enki tvořil podle hlavy její, těla, úst i vnitřností.
Bohyni Ninmach při tom řekl:
„Z údu vztyčeného semeno do lůna ženy vstříknu,
ta žena porodí!“
(...)
Druhý člověk byl Umul. Jeho hlava nemocná byla,
jeho život byl konci blízko,
plíce měl nemocné, srdce nemocné, vnitřnosti nemocné.
Hlava mu na těle visela, chléb do úst nevložil,
ramena jeho byla slabá, jeho nohy byly slabé,
do pole vyjít nemohl. Takového člověka Enki stvořil.
I praví Enki bohyni Ninmach:
„Člověku, jež jsi stvořila, určil jsem osud,
já dal jsem mu obživu,
nyní i ty člověku, jež stvořil jsem já,
osud urči, nechť pojídá chléb!
Slovo, jež vyšlo z mých úst, kdo změnit může?
Člověk, který jde za tebou, tvar podle mne má.
Ať modlí se! Nechť ještě dnes v rozum tvůj věří!
Bozi všichni mají své příbytky, Umul ať nyní dům
pro mne postaví!“

ZÚRODNĚNÍ KRAJINY

Základ sumerské civilizace tvořilo intenzivní zemědělství na uměle zavlažovaných půdách. Než však řecký historik Hérodotos mohl poznamenat, že „Mezopotámie ze všech zemí východních jest nejúrodnější“, museli lidé založit pole a pastviny, vybudovat sýpky a chlévy, osázet zahrady a postavit statky i usedlosti.

Úsilí o zúrodnění krajiny mezi Eufratem a Tigridem zachytila přirozeně i literatura, a to nejenom v mýtech, ale i v hymnech a eposech. K nejdůležitějším památkám patří v tomto směru počátek osmé tabulky rozsáhlé dvoj-jazyčné sumersko-akkadské básně o hrdinských činech boha Ninurty. Jmenuje se Lugal-e ud me-lám-bi nir-gál, což můžeme přeložit „Vládcе bouře, jejíž jasná záře je vznešená“.

Země před vznikem zemědělství je neutěšená, lidé se živí sběračstvím a z hor se valí proudy vody. Ninurta svede záplavy do Tigridu a navrší hráze. Vytvoří soustavu kanálů a umožní tak polím rodit obilí.

Naše ukázka je pozoruhodným svědectvím o poměrně správných představách Sumerů o počátcích samostatné obživy člověka. Překlad se opírá u kritickou edici textů, které v Papežském biblickém institutu v Římě pořídil holandský sumerolog Jan van Dijk a publikoval v monografii „Lugal-e

Tehdy se dobrá voda, jež ze země vychází,
na pole nevylévala,
studená voda, jež jako záře denní vše naplňuje,
z hor přinášela zkázu.
Bozi země přiběhli,
nosili motyku s košíkem,
to byl jejich úkol.
Tigríd ve velikosti své záplavou až k obzoru nesahal,
do moře neústil ještě, nerozléval sladkou vodu.
Do svatyně v přístavu nikdo nechodil,
hlad hrozný netišil chléb.
Malé kanály nikdo nečistil, nevybíral bláto,
dobrá pole nikdo nezavlažoval, nikdo nekopal příkopy,
v zemi se brázdy neoraly, obilí rostlo divoce.
Pán zamyslel se nad tím,
Ninurta, Enlilův syn, udělal velikou věc:
Navršil v horách hromadu kamení,
jako oblak na nebi potom k ní táhl.
Mocnou hradbou zem uzavřel,
přehradu na obzor postavil.
Vody mocné zápasí s kamením.
Odnyní až na věky vody zemské
na hory nebudou stoupat.
Ty, co rozptýlené byly, Ninurta dohromady svedl,
ty, co v horách bažiny pohltily,
Ninurta shromáždil a do Tigridu vrhl.
Jarní záplavou zavlažil pole.
Odnyní až na věky
se vladaři země nad pánem Ninurtou radují.
On klasům mnoha zrn na polích vyrůst dal,
plody ovoce dal sadům nésti,
hromady obilí jak pahorky navršil.

Spekulativní výklad vzniku zemědělství nalezneme i ve¹Zpěvu o motyce, který má hymnický ráz. Oslavě prostého zemědělského nářadí předchází kosmologický úvod, vracející se opět ke stvoření země a člověka. Tentokrát se setkáváme s tzv. nippurskou tradicí, která již předpokládá znalost obdělávání půdy. Bůh Enlil zbrázdí motykou zemi a lidé-černohlavci vyraší jako stvoły obilí (tzv. stvoření „emersio“). Akt stvoření probíhá na „místě, kde vzchází lidské tělo“ (Uzu-ě-a).

Zpěv o motyce měl původně 108 veršů a patří do kruhu školních skladeb, nalezených na proslulém „tabulkovém kopci“ v Nippuru, v blízkosti střediška pro výuku budoucích písařů. Text dosud nebyl souborně zpracován a náš překlad využívá filologických komentářů k jednotlivým fragmentům, jež na různých místech časopisecky publikovali Samuel N. Krämer a Thorkild Jacobsen.

Pán všemu, co se patří, zářivě vzejít dal.

Pán, jehož rozhodnutí změnit nelze,

Enlil, aby sémě země vzklíčit mohlo,

pospíšil si nebe od země oddělit,

pospíšil si zemi od nebe oddělit.

Aby v Uzuea první lidé vyrůst mohli,

vykopal otvor v Duranki,

motyku položil - světlo vyšlo.

Úkoly stanovil, osud byl rozhodnut.

(...)

V Uzuea motykou zaryl,

první lidi do kadlubu vložil.

Když země před ním a tráva rašila,

Enlil na černohlavce své mile se díval.

Anunnakové přiběhli k němu,

ruce si kladli na ústa,

v modlitbách Enlila velebili.

Dali lidu svému, Sumerům, motyku uchopit.

SPOR OVCE S OBILÍM

O mytologii se tvrdí, že nezná kategorii času a začíná proto vyprávět příběh vždy od počátku. V sumerskémjSporu ovce s obilím/však nalezneme si- ce stále spekulativní, ale přesto velmi přesný popis postupného objevování znalosti obilnářství a chovu dobytka. Sběračství nemohlo uživit dokonce ani bohy na „svatém pahorku“, a tak dar zemědělství nakonec sestupuje do sumerské země. Svatý pahorek se pod jménem Duku objevuje v sumerské mytologii poměrně často. Vystupoval nad podsvětím z oceánu Abzu a byl v kosmologii považován vedle stromu života za jakési pojítka mezi nebem a zemí. V představách o stvoření světa osídlili bozi hory ještě před zúrodněním země. Zde také zpočátku sami pěstovali obilí a chovali ovce a kozy. Znalost zemědělství a dobytkařství předali lidem až po spoutání řek Eufratu a Tigridu, kdy naplaveniny učinily z Mezopotamské kotliny jednu z nejvhodnějších krajín pro vznik civilizace.

Na svaté pahorky upomíná v mezopotamské krajině architektonicky tvar stupňovitých chrámů, tzv. zikkuratů, které dnes známe pod zlidovělým názvem „babylónské věže“.

Spor ovce s obilím se dochoval na 34 fragmentech klínopisných tabulek z 18. století př. Kr. Skladba obsahuje celkem 193 verše a je svérázným pohledem na domestikaci obilnin, období sběračství i na počátky chovu ovcí a koz. fVolnou paralelu historického úvodu básně obsahuje i dosud nevydaný mýtus o sumerských bohyních-rodíčkách (Ninanzu, Ninmada) na tabulkách v Hilprechtově sbírce univerzity v německé Jeně. Také zde „lidé jako ovce pojídají trávu a neznají chléb“. Bůh An stvoří obilí, ale bůh Enki ho ukryje v horách, takže Sumer o něm nic neví. Sumerové si tedy dobře uvědomovali, kde byla původní genocentra divoce rostoucích obilnin .O tom, že obilí nejprve skrývaly před lidmi hory, podává zprávu i řecký Hésiodos v díle Práce a dny. K tomu srovnej G. Pettinato, *Das altorientalische Menschenbild*, Heidelberg 1971, s.33 a G.R. Castellino, *Mitologia sumero-accadica*, Torino 1967, s. 139-142.

Náš překlad vychází ze souborného zpracování sporu, který publikovali B. Alster a H. Vanstiphout v článku „Lahar and Ashnan. Presentation and Analysis of a Sumerian Disputation“ v časopisu *Acta Sumerologica Japonica* 9, Hiroshima 1987, s. 1-43. První český překlad bez komentáře vydal B. Hruška ve dvoudílné monografii „Tradiční obilnářství staré Mezopotámie“, Orientální ústav ČSAV, Praha 1990, s. 184-192.

Spory patřily k typickým žánrům sumerské literatury a dochovalo se jich několik desítek. Jejich souborné zpracování připravuje skupina badatelů

Orientálního ústavu univerzity v Chicagu, který vede Miguel Civil. Spor ovce s obilím se podařilo sestavit celý a jeho text je tak výmluvný, že nepotřebuje dalších poznámek. Připomínáme jenom, že hlavní postavy byly pro Sumeru personifikovanými „odusevnelými bytostmi“ a mají tedy následující jména: Lachar (ovce-matka, bachyně), Ašnan (obilí). Ennimgirsi a Enkal-kal, nižší bozi, byli vládci stavidel a lodní dopravy na kanálech, Uttu byla bohyně lnu a veškerého tkalcovství. Iškur vládl v sumerském panteonu počasí a Šakkan byl pánem pastýřů a stád. Bohyně Ninkasi měla na starosti výrobu piva, vína a dalších opojných nápojů.

Když bůh An na pahorku nebe a země
božské Anunnaky zplodil,
obilí s nimi nevzrostlo, nebylo s nimi stvořeno.
V Sumeru nebyla příze upředena,
ani člunek ve stavu osnovu neprotkával.
Ovce se (ještě) neobjevila, nebylo početných jehňátek,
koza se (ještě) neobjevila, nebylo početných kůzlat.
Ovce nevrhla svá dvě jehňátka,
koza nevrhla svá tři kůzlata.
Slova „obilí“ a „bílý klas“ ani slovo „ovce“
Anunnakové, velcí bohové, ještě neznali.
Nebylo obilí třiceti dnů,
nebylo obilí čtyřiceti dnů,
nebylo obilí padesáti dnů.
Nebylo obilí malého, horského, ani obilí z čisté vesnice.
Roucho, ani nic k zahalení tu nebylo.
Tkadlec ještě se nenarodil, nikdo nenosil královský turban.
Vy volávač zpráv, vznešený pán se ještě nenarodil,
bůh Šakkan nevycházel do suché stepi.
Za dnů vzdálených lidé
chléb ještě jíst neuměli,
nedovedli oblékat se do šatů,
pobíhali v Sumeru naží
a jako ovce spásali trávu,
pili vodu z příkopů.
Tehdy na místě zrodu božstev,

ve vlastním příbytku, na svatém pahorku
stvořili bohové ovci a obilí.
V jídelně čisté potom společně zasedli,
z nádherné ovce a z nádherného obilí
Anunnakové ze svatého pahorku
maso a chléb hojně ochutnávali - syti však nebyli.
Sladké mléko ze svých čistých ovčínů
Anunnakové ze svatého pahorku
popíjeli - žízeň však neuhasili.
A tak, aby se dobře jim vedlo, ovčín čistý
bozi lidem k životu předali.
Tehdy Enki Enlilovi pravil:
„Otče Enlile, ovce s obilím
na svatém pahorku se rozšířily.
Nechme je nyní se svatého pahorku sestoupit!"
Enki s Enlilem na výroku božském se dohodli
a poslali/ovci i obilí se svatého pahorku dolů. -
Ovci, jež ve svém ovčínu přebývala,
dali bohové hojnost býlí i travin.
Pro obilí pole vymezili,'
přidělili k pozemku rádlo, postroj i potah.
Ovce v ovčínu svém stála
a byla pastýřem, co nádheru ohrady obdivuje.
Obilí v brázdě stálo
a bylo dívkou čistou a jasnou, co vyzařuje krásu.
(Obilí) zvedající z pole klas svůj plný
zalévala záře vycházející z nebe.
Tak ovce s obilím nádherně se ukázaly
a lidské občině přinesly hojnost,
Sumeru přinesly blahobyť.
(Enki s Enlilem) moc bohů prosadili, jak se to patří.
Sýpky v Sumeru přeplnili,
chlévy v Sumeru obsadili zcela.
I příbytek chudáků, co v prachu se krčil,
když (ovce s obilím) přišly, najednou zbohatl.
Kam oba (ovce s obilím) své kroky namířily,

zvětšil se majetek v příbytcích lidí.
Kde se zastavily, byla hojnost,
kde se usadily, byla spokojenost.
Tak (ovce s obilím) splnily dobře přání Ana a Enlila.
(Ovce s obilím) pily sladké víno,
ochutnávaly lahodné pivo.
Když sladké víno pily
a lahodné pivo ochutnávaly,
začaly se hádat uprostřed vlhkých polí,
v jídelně zahájily spor.
Obilí vyzvalo ovci:
„Sestro, jsem lepší než ty, přednost mi dávají,
jsem zajisté největší ozdobou Sumeru!
Já hrdinovi takovou sílu dávám,
že i palác svou hrůznou mocí ovládne
a lidé slávu jeho rozšíří až za sumerské hranice!
Jsem božským darem Anunnaků,
jsem posilou všech vládců.
Když hrdinovi sílu svou dám
a on do bitvy vstoupí,
strach nepozná, ani pouta zajatců.
Hravě z bitevní vřavy ho vyvedu.
Já posiluji přátelství i mír
a končím vzniklé sváry sousedů.
Když k mladíkovi chycenému přistoupím
a jeho osud rozhodnu,
zapomene na svůj žal,
rozlomí svá pouta i svůj pranýř!
Já obilí jsem, čisté stéblo trávy,
jsem Enlilovou dcerou v chatrčích
i na salaších rozesetých ve stepi!
A co jsi ty? Co řekneš? Odpověz!"
Ovce obilí odvětila:
„Sestro, co to jen říkáš?
An, vládce bohů
nechal mne sestoupit se svatého pahorku a vznešeného místa.

Všechna vlákna božského tkalce,
nádhery království mi patří!
Sakkan, vládce hor
ozdobil královský emblém drahokamy
a žezlo (králům) do ruky vložil.
Na mocné hřebeny cizích hor lano upletl,
tětivu, toulec a velký luk připravil.
Já (ovce) dohlížím na kázeň vybraných vojáků.
Výživa oddílů v poli,
měch kožený s nápoji, střevíce - to všechno je ze mne!
Sladký olej, vůně bohů,
hustý, lisovaný, jemný a obětní olej -
to všechno je ze mne!
Z peleríny, z mého bílého jasného rouna
na trůnu král se raduje,
tělo velkých bohů v mých záblescích se odráží.
S pomazaným knězem i zaříkavačem,
s člověkem očištěným po omytí a zahaleným září
ke svaté hostině kráčím!
Brány, radlice pluhu a otěže
jsou jenom nástroje - močál je pohltí.
A co jsi ty? Co řekneš? Odpověz!"
Obilí ovci znovu odvětilo:
„Když pivní chléb v peci jemně rozváleli
a slad v troubě rozhrnuli,
bohyně Ninkasi sama smísila obojí pro mne dohromady.
Tvé statné kozly, tvé silné berany
k mé hostině zabíjejí.
Na tlustých nohách vedle mne leží.
I tvůj pastýř na mne ve stepi hledí!
Když v brázdě uprostřed pole dorůstám,
můj rolník pacholka tvého zahání holí.
Když na tebe (lidé) z polí do úvozů hledí,
bojíš se, strach tě nepřejde:
Hadi a škorpioni i zloděj dobytka,
všechno v pustině,

tvůj život ve stepi vysoké
 co nepřátel jen ohrožuje!
 Den ze dne o tobě se účty vedou
 a počty tvé se stále mění.
 Tvůj pastýř vždycky ví,
 kolik má ovcí, kolik jehňat,
 kolik má koz a kolik kůzlátek.
 Když vánek městem zavěje
 a bouře větrná když zaduje,
 hned rákosovou chatrč postavit ti třeba.
 Já však, když vánek městem zavěje
 a bouře větrná když zaduje,
 já postavím se zpříma proti Iškurovi!
 Já jsem obilí, mne k hrdinství stvořili,
 já nikdy nevzdám se!
 Máselnice a dížka na podstavci - to patří k pastevectví.
 A co jsi ty? Co řekneš? Odpověz!"
 Ovce obilí znovu odvětila:
 Ty jako čistá Inanna nebeská
 s koni se miluješ.
 Když nepřítel i se svým druhem, člověk z hor,
 nádeník s chudou ženou, s malými dětmi
 - svázán provazem o délce lokte -
 na mlat přijde
 nebo ho k mlatu zavolají,
 když jeho cep do tváře tě tluče a do tvých úst,
 když uši v hmoždíři ti drtí,
 tu větry severní i jižní tě roznesou!
 Zrnotěrka...
 jako kámen brusný tvé tělo v mouku změní.
 Naplníš dížku na těsto.
 Pekař těsto promísí a na podložku hodí,
 děvečka na placku je rozválí.
 Potom tě do pece vloží a z pece zase vyndají tě ven.
 Když na stole se ocitneš,
 já stojím před tebou a ty jsi za mnou!

Teď dávej pozor, obilí:
Ty stejně jako já jsi k snědku!
Když na tvůj vzhled se dívají,
proč já bych měla stát až vzadu?
Mlynář není zlý.
A co jsi ty? Co řekneš? Odpověz!"
Tehdy obilí ve své pýše rozvinulo hádku,
obilí ovci odvětilo:
„Pánem tvým je Iškur a pastýřem tvým Sakkan,
ložem tvým je suchá step.
Jako vyhnanec z domu a z pole nemáš stání,
jako vrabce od dveří tě honí,
v pajdavce a chromáka Sumeru tě změnili!
Já však stvol svůj ohnout mohu k zemi.
(Tvou váhu) měří v nádobách o velikosti baňu.
Když na trhu už vnitřnosti tvé přinášejí
a z šije stažené ti vlastní rouno visí,
tu ještě o mně lidé říci mohou:
„Odměř ban obilí pro mou ovci!"
Tehdy Enki pravil Enlilovi:
„Otče Enlile, ovce s obilím
necht' jeden s druhým dohromady chodí!
Třetí díl z nich nikdo neoddělí.
Necht' z těch dvou obilí je větší,
necht' před obilím (ovce) na kolena padne
a výhonky osení ústy svými zlíbá.
Od východu do západu slunce
budiž jméno obilí velebeno!
Necht' každý šiji svou před obilím skloní.
Kdo má zlato či stříbro, nebo krávy, ovce -
u vrat obilnáře čekat bude, třeba celý den!"
Spor ovce s obilím.
Ovce prohrála a obilí vzešlo.
Budiž pochválen otec Enki!

V klínopisné literatuře zcela ojedinělý sumerský text se starými a osvědčenými radami rolníka synovi byl poprvé rekonstruován v roce 1937 anglickým asyriologem Cyrilem J. Gaddem. Americký sumerolog Samuel N. Kramer jej zařadil ve výtazích do své populární knížky „Historie začíná v Sumeru“ (česky v překladu J. Klímy, Praha 1961, s. 96-99) pod poněkud nepřesným názvem „Rolnický kalendář“. Celou skladbu, která obsahuje 109 veršů, uvádí stručné sdělení o tom, že kdysi dávno dal oráč (v jedné z variant potom rolník - engar) svému synovi řadu velmi praktických ponaučení.

Překvapující znalosti a zkušenosti sumerských obilnářů jsou v závěru básně (doxologii) připisány bohu Ninurtovi, jenž byl v panteonu synem a pravým rolníkem boha Enlila. Četní badatelé srovnávají tento skvost sumerské mudroslovné literatury s první knihou Vergiliova díla „Georgica“. Sumerská Georgica jsou ovšem nejenom mnohem podrobnější, ale i mnohem starší.

Náš překlad vychází z kritické edice, kterou vydal v roce 1994 americký sumerolog španělského původu Miguel Civil (*The farmer's Instructions. A Sumerian agricultural manual*, v: *Aula orientalis, Supplementa 5*, Barcelona). Většina z dosud objevených a identifikovaných fragmentů pochází z mezopotamského města Nippuru a lze je datovat do období vlády krále Samsu'iluny (1737-1722 př. Kr.). Řada dochovaných archaismů a dále potom i gramatické zvláštnosti ukazují na tradici sahající až do tzv. 3. dynastie urské (2112-2004 př. Kr.).

Při srovnání návodů k přípravě půdy a k setí s informacemi ze sumerských hospodářských pramenů ovšem zjišťujeme, že Dávné rady oráče synovi zachycují obilnářské postupy běžné již ve starosumerské době (25.-24. století př. Kr.) na jihu Mezopotámie.

Neobyčejná literární skladba byla nepochybně učební látkou v písařských školách, kde se na své povolání připravovali i budoucí správci palácových a chrámových hospodářství. Tím vysvětlujeme i množství odborných termínů. V textu se objevují přesné názvy částí rádlu (pluhu), návody k přestavbě rádlu na secí pluh, dále výrazy pro techniku orby, zavlažování a pro sledování růstu obilovin během celého vegetačního období.

Rady oráče synovi byly tradovány později i dvojjazyčně, s paralelním akkadským překladem. V katalogu proslulé klínopisné knihovny asyrskeho krále Aššurbanipala v Ninive (7. století př. Kr.) se text objevuje jako 14. tabulka rozsáhlého zemědělského spisu „Kdysi rolník synovi“, z něhož jinak známe jenom Píseň o zapraženém volkovi a Píseň o motyce.

Dávné rady orače synovi začínají poučením o přeplavování budoucích polí, o drenážích a o umělých závlahách. Půdu potom rozrušil dobytek kopyty. Následná příprava pole byla prováděna jednoduchým ručním náradím. Orba rádlm vyžadovala složitější přípravu včetně odhadů počtu potřebných tažných zvířat. Technika orby a vláčení je doplněna výzvami k péči a pečlivosti. Popis výsevu pluhem se secím trychtýřem včetně návodu k figuře brázd dokumentuje optimální využití produkční plochy. Rolník měl také pečovat o porost během celého vegetačního období a ještě před sklizní si měl zajistit další pomocníky. Po sklizni bylo zapotřebí připravit polní mlaty a cesty k převozu obilí. Práce na mlatu ukončilo čištění zrna, vážení výnosu a jeho rozdělení.

V sumerské literatuře doplňují Dávné rady orače synovi především tzv. „spory“ (sváry): Spor ovce s obilím, Spor motyky a pluhu, Spor léta se zimou, Spor pastýře s rolníkem, Spor stříbra s mědí a nakonec ještě fragmentární Hymnus na orajícího krále Lipi-ěštara. Cenné informace o zemědělství nalezneme také v různých částech rozsáhlého eposu o bohu Ninurtovi „Lugal-e ud me-lám-bi nir-gál, který vydal v roce 1983 v holandském Leydenu sumerolog Jan van Dijk.

V komentáři jsme využili poznatků, které od roku 1984 získala mezinárodní vědecká skupina pro výzkum tradičního zemědělství starého Předního východu (Sumerian agriculture group) se sídlem v Cambridge (Velká Británie), publikovaných v devíti dílech řady Bulletin on Sumerian Agriculture.

Ve dni dávném orač takto synovi svému radil:

Když pole své k (závlahám) připravit máš,
pozorně prohlédni hráze, kanály a náspy, které otevřeš¹.
Až vodu na pole pustíš, nesmí hladina vysoko vystoupit.
Když půda z vody znovu se vynoří,
sleduj mokřiny². Po jejich vyschnutí
nesmí již na pole kopyta skotu.
Potom vytrháš plevel a plužinu vyměříš³,
povrch půdy desetkrát motykou srovnáš,
motykou, co váží dvě třetiny miny⁴.
Šlápoty dobytčí ti široká motyka⁵ načisto rozhrne,
dřevěná palice ti rozbije hroudy starých brázd.
Motyka musí se dostat do všech čtyř rohů pole.
(Plužina) musí být srovnána dříve než pole vyschne.

Nářadí musíš sestavit:
 Své jho svážeš s postranicemi,
 novým řemínkem klíny omotáš.
 Úvazky se starými řemínky na hřídeli (rádla)
 by ti měli z dílen pomocníci opravit⁶.
 Opatři si sekyru, dláto a pilu, své tesařské náčiní,
 připrav ohlávku, boční řemeny, vodítka postroje i bičisti⁷.
 Secí trychtýř musí být vpředu, na zesílené straně slupice⁸.
 Až budeš mít na svém poli všechno přichystáno,
 pozorně začni pracovat.
 K volkovi u rádla další volek patří,
 volek s volkem jsou volně spřažení⁹.
 Ke každému rádlu bys měl mít další rádlo,
 (neboť) rádlo dokáže osmnáct iku obdělát,
 po 144 iku musíš rádlo znovu sestavit¹⁰.
 Práce ti půjde příjemně od ruky.
 Najeden bur spotřebuješ 180 síla obilí".
 Plužinu nejprve přejedeš rádlím s podrývákem.
 Když podrývák plochu obdělal, nasad' kopčidlo.
 Branami vláčeš, jednou, dvakrát a potřetí.
 Až pukliny v půdě brázdičem budeš zahrnovat,
 připevni dobře násadu, jinak to nepůjde lehce¹²!
 Příprava tvé půdy je náročná,
 proto neustávej v práci,
 nikdo ti nesmí vytýkat „Všímej si konečně pole¹³!"
 Když příznivé bude postavení hvězd,
 neotáleš, žeň desetkrát potahy po poli¹⁴!
 Motyka potom přípravu půdy dokončí.
 Než začneš plužinu osévat
 a radlice tvá do skývy se vnoří,
 napni kolíkem řemeny na secím rádle,
 do plazu vraž klín!
 Bočnice (za radlicí) musí být vzepřeny. Teprve potom vyorej
 brázdy!
 Seřad' osm brázd na jeden nindan¹⁵,
 tak osivo do sevřených brázd (záhonu) spadne.

Až budeš pole osévat,
sleduj muže, co osivo do trychtýře odměruje.
Zrnka má brát mezi dva prsty
a najeden nindan jeden šekel osiva¹⁶ dávat.
Pokud osivo příliš mělce leží,
vyměň si špici na radlici, ten „jazyk“ tvého rádla!
Pokud jsou brázdy příliš široké, vzdálenost zmenši.
Podélná brázda je vyorána, dále příčně veď rádlo.
Až napříč zoráš, veď znovu podélně radlici.
Pokud podélné brázdy jsou ještě široké, celou figuru uprav!
Nakonec srovnej svou souvrať.
Brázdy jdou přímo a napříč, tak půdu otevři a připrav¹⁷!
Dále odstraň hroudy
a ornici na brázdy přihrň,
ornici zaprav i do prohlubní.
Tak je to nejlepší pro růst rostlin!
Když osení ze země vyraší,
zařikáváním odháněj myši,
plaš zobáčky ptáků.
Až osení vrcholky brázd přeroste,
zavlaž je první vodou setby.
Až osení jako rákos na rohože vzroste, znovu je zavlaž -
to je voda stvolů s klasy.
Až obilí plně se vyvine, nezavlažuj více, rez by je napadla!
Když v obilkách zesílí slupky, zavlažuj znovu,
to zvýší výnos o jednu sílu na jeden ban.¹⁸
Až sklízet budeš muset, nenechej klasy přezrát,
žatvu začni za rozbřesku!
Tři ženci budou ti sklízet:
jeden bude odřezávat, druhý hrstbvat,
třetí bude snopky vázat¹⁹.
Ten, kdo snopky snáší, nesmí s nimi házet,
nikdo by neměl u stohů zrno trousit.
Tvůj žatevní den začíná vždy s úsvitem²⁰.
Svolej si pokaždé dostatek
ženců i sběračů.

Snopky pokládej, opatrně dělej tu práci!
 I kdybys mouku ze starého zrna měl už zvětralou,
 nedávej mlátit sklizené zrna na (nový) chléb,
 snopky nech odpočívat²¹!
 Každý den u stohů musí být obřady²².
 Když budeš svázet obilí,
 tví nosiči ať nakládají po troškách.
 Vyznač si na poli hranice úhoru,
 na vhodných místech vytyč cesty.
 Měj své nářadí v pořádku!
 Tvé vozy musí být pojízdné.
 Volky k povozům dobře nakrm²³.
 Mlat předem připravený pět dnů měl by zůstat v klidu,
 břevno si vezmi a srovnej podlahu.
 Až budeš mlátit,
 přivaž řemínky zuby smyků a zalij je asfaltem.
 Když budeš skot přes snopky hnát,
 musí být tvůj mlatec silným mužem²⁴.
 V čase, kdy zrna na mlátě leží,
 vykonej obřady za hrubé zrna²⁵.
 K větrování obilí
 vyber si šikovného pomocníka.
 Dva lidé proti sobě měli by zrna prohazovat.
 Až zrna bude čistá, připrav si mírku k vážení.
 Dnem i nocí konej obřady.
 Sklizené obilí rozděluj v poledne²⁶!"
 Toto jsou rady boha Ninurty, Enlilova syna.
 Nechť veleben je Ninurta, Enlilův pravý rolník!

VYSVĚTLIVKY

¹ Uvedené výrazy pro zavlažovací zařízení ukazují, že sumerští obilnáři přiváděli vodu přímo k jednotlivým „záhonům", které musely být vzájemně propojeny stružkami s nezbytným spádem pro volný průtok. Stavba a údržba zavlažovacích zařízení však nepatřila k pracovním povinnostem rolníků.

² Vymývání půdy přeplavením (tzv. leaching) se používalo před novým obděláním úho-

- rů i na polích obdělávaných více let po sobě. Přepravení především změkčilo ztvrdlou půdu, kterou dále rozmělnila kopyta skotu, obalená rákosovou(?) pleteninou. V textu se píše o „volcích v botách“.
- ³ Sumerská slova pro „plužinu“, „pole“ a „(obilnářský) záhon“ nejsou zcela jasná a často splývají. Překlad „plužina“ jsme použili v souvislosti s odplevelováním větší plochy a s následným vyměřováním a pravděpodobně i rozdělováním půdy před její přípravou ručním nářadím.
- ⁴ Nalezená „kalibrovaná“ dioritová závaží ukazují, že hodnota jedné miny (ma-na) ve 3. tis. př.Kr. kolísala mezi 680-500 gramy.
- ⁵ „Širokou motykou“ byla zřejmě míněna tzv. rozhromačka, která sloužila i k čištění nánosů mezi brázdami „záhonů“ a k prohlubování malých stružek.
- ⁶ Tažná zvířata (volci, mezci a muly) byla zapřahána do šíjového jha, složeného z příčného břevna. Pomocí kolíků bylo možné zvětšovat nebo zmenšovat vzdálenost zvířat od oje a postranic pluhu. Jednotlivé části pluhu (kleč, hřidel, plaz a radlice) byly velmi namáhány a záleželo tedy na pečlivém spojení dílů, které oráči svěřovali raději tesarům v palácových a chrámových dílnách.
- ⁷ Uvedený záprah do ohlávky, bočních řemenů a opratí poněkud překvapuje, protože se běžně používal spíše jenom u vozů a není v hospodářských textech jinak doložen. K výbavě oráče patřila i otká. Jednalo se o dřevěnou tyč zakončenou kovovou nebo kamennou špicí. Otkou oráč poháněl pícháním tažná zvířata a případně i čistil špicí radlice.
- ⁸ Slupice byla připevněna kolmo nebo šikmo na plaz, který se pohyboval po povrchu půdy. Spolu s jednoduchou nebo dvojitou klečí (madlem) tvořila slupice nejdůležitější vodící část pluhu a její naklonění oráčem určovalo hloubku brázdy. Pluh opatřený na boku slupice secím trychtýřem patří ke zvláštnostem sumerské techniky setí, doložené i ve výtvarném umění již od konce 4. tis. př.Kr. (scény na válečkovitých pečetidlech). Oproti staršímu a později daleko rozšířenějšímu ručnímu setí rozsívkou šetřil „secí pluh“ drahé osivo, které se tak dostávalo do brázd v rovnoměrné hloubce a v řádcích. Řádkové setí umožňovalo seřadit brázdy tak, aby se umělá závlaha dostala malými stružkami přímo k rostlinám.
- ⁹ Rolník zde odkazuje na párový záprah zvířat. V sumerských hospodářských záznamech o výdeji volků před orebnou sezónou se však vyskytují i údaje o tzv. „náhradních volcích“, kteří byli na vzdálenějších polích zapřaháni v případech, kdy se základní pár tahounů při práci unavil.
- ¹⁰ Uvedeným radám o nutnosti mít připraveno i náhradní rádlo příliš nerozumíme. Jeden sumerský iku tvořil v plánech polí a zahrad jinak „ohradu“ o výměře 3 528 m², 18 iku by představovalo plochu o výměře 6,35 hektaru. Pokud by sumerský pluh skutečně vydržel bez větších oprav obdělávat plochu 144 iku (50,8 ha), patřil by nesporně k nejpevnějšímu zemědělskému nářadí v celém starověku.
- ¹¹ Pravděpodobně se jedná o odhad potřebného osiva. Potíže při interpretaci tohoto významného verše způsobuje skutečnost, že text uvádí 0,3 gur a my nevíme, jaký „gur“ (dutá míra) měl písař na mysli. Většina badatelů počítá s hodnotou 3.60 = 180 síla, tedy přibližně se 180 litry osiva. V tom případě by byl výsevek 28,34 litrů osiva na 1 ha příliš nízký. K tomu viz níže pozn. 16.
- ¹² Výrazy „podrývák“ a „kopčidlo“ ukazují, že kamennou nebo kovovou špicí radlice bylo možné během orby podle tvrdosti půdy vyměnit. Doporučení trojího vláčení branami (s dřevěnými, případně kamennými) hroty svědčí o velké slitosti ornice na polích, kterou pravděpodobně způsobilo přepravení vodou před orbou. Konečné formo-

vání záhonů a stružek se provádělo zvláštní motykou s dlouhou násadou, vlečenou pomocníkem orače.

- ¹³ V sumerských palácových a chrámových hospodářstvích nebyla orba výhradní záležitostí rolníků. Práci na polích sledovali i ostatní, a tak byl syn orače důrazně nabádán k pili.

- ¹⁴ Zahájení hlavních zemědělských prací mělo již ve starém Sumeru pevné termíny, které časově určovalo postavení planet a souhvězdí na noční obloze. Moderní agronomie se ostatně k takovým prastarým zkušenostem vrací. Připomeňme si zde i české přísloví: „Na svatého Řehoře, čáp letí přes moře, žába hubu otevře, líný sedlák, který neoře“.

- ¹⁵ Jeden nindan „tyč, záhon“ měřil 12 loktů, tedy přibližně 6 metrů. Uvedená vzdálenost brázd 75 cm nám dnes připadá příliš velká, ale na uměle zavlažovaných polích měla své opodstatnění (vodní stružky mezi brázdami).

- ¹⁶ Jeden sumerský šekel (gin) obsahoval 180 „zrnko“ (še). Od počátku osmdesátých let se v odborné sumerologické literatuře dohodou prosadily následující absolutní hodnoty váhových jednotek: 1 še „zrnko“ = 0,05 g, 1 gin „šekel“ = 8,33 g, 1 ma-na „mina“ = 500 g a 1 gu „talent“ (případně „náklad“) = 30 kg. Důležitou jednotkou v obilnářské praxi byla již v polovině 3. tis. př.Kr. váha 1 000 zrnko (obílek), která ovšem u základních druhů pěstovaných obilnin značně kolísala: pšenice 33-55 g, ječmen 37-47 g, sladovnický ječmen 45-52 g.

Na brázdou dlouhou 1 nindan (6 metrů) se tedy vysévalo 286-307 obílek, vzdálenost mezi zrnky se při seti trychtýřem pohybovala mezi 2,1-1,95 cm.

- ¹⁷ Návodů k rozorávce (podélné brázdy), k příčné a možná i diagonální orbě jsou zde překvapivě zařazeny znovu až po návodech k seti. Někteří badatelé se domnívají, že jde (na rozdíl od první části celé literární skladby) o rady k přípravě půdy na polích s nepřetržitým obděláváním.

- ¹⁸ Během vegetačního období bylo nezbytné minimálně dvojitým přímým zavlažováním do brázd. V radách se objevují i příhodné „termíny“, vyjádřené velikostí porostu. Protože se osivo selo na boky brázd a pluhem i brázdičem přehrnovalo, přerostly rostliny vrcholky poměrně vysokých brázd až po odnožení. Druhá závlaha je doporučována k podpoře tvorby klasů, pravděpodobně ještě před jejich květem, kdy již skončil růst stvolů.

Upozornění na nebezpečí výskytu rzi obilné při nadměrném zavlažování je ve starověké „agronomické literatuře“ zcela ojedinělé.

Třetí závlaha k podpoře růstu obílek v klasech by byla sice optimální, ale pro nedostatek vody v době před sklizní (květen) se prováděla jenom velmi zřídka. Očekávané zvýšení výnosu o 1 síla na 1 ban představuje při sklizni objemový přírůstek zrna asi o 10 procent.

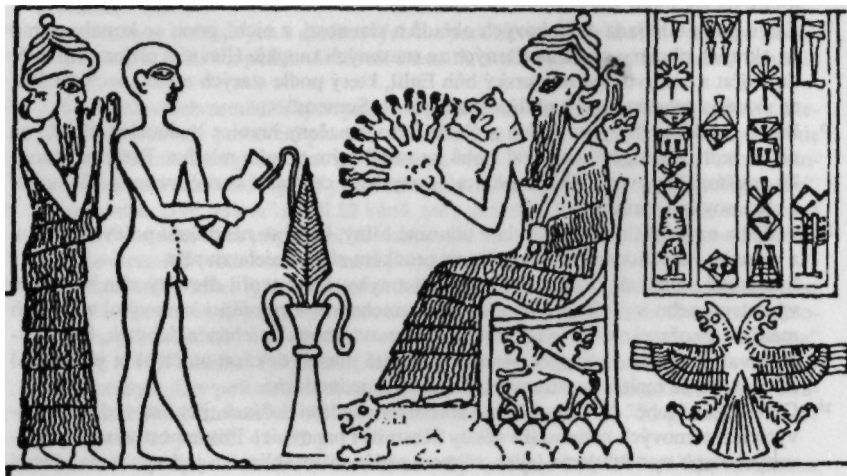
- ¹⁹ Žatva byla ve starém Sumeru prováděna čtyřčlennými skupinami ženů. Popsaný postup se později nezměnil celá tisíciletí až do zavedení mechanických sekaček na sklonku minulého století, jenom žatevní srpy s kamenným ostřím nahradily kovové srpy a kosy. Hrstoření a vázání snopků prováděly většinou ženy. Snášení snopků do stohů bylo naopak velmi odpovědnou a namáhavou mužskou prací. V Mezopotámii, kde v období sklizně (červen) nepršelo, nebylo zapotřebí stavět panáky ani jinak klasy delší dobu dosušet.

- ²⁰ Verš nabádá k pili a připomíná české přísloví „Ranní ptáče dál doskáče“.

- ²¹ Rozemletí čerstvě sklizeného zrna během žatvy platilo i v době nedostatku obilí za hřích a bylo nepřipustné. Tato naléhavá rada měla praktické důvody, protože část sklizně musela být odváděna chrámům a palácům, jejichž správci potom oddělovali

sladovnické obilí a budoucí osivo ke zvláštnímu skladování a zpracování. Nezkoušený rolník by tak mohl zničit velmi kvalitní zrna.

- 22 Zlatu provázela řada dožinkových obřadů a slavností, z nichž první se konaly přímo na okrajích plužin u stohů navršených ze snesených snopků. Hlavním příjemcem obětí zvířat a potravin byl nippurský bůh Enlil, který podle starých mýtů „nechal kdysi ze svatého pahorku ovci s obilím sestoupit do Sumeru“.
- 23 Ihned po sklizni byly na polích a plužinách vyznačeny hranice budoucích úhorů, na nichž vedly přístupové cesty od stohů ke vzdáleným polním mlatům. Převážně snopků zajišťovaly povozy. Tažná zvířata i vozy byly centrálně rozdělovány palácovými a chrámovými správci.
- 24 Podlaha na polních mlatech byla z udusané hlíny, která se několikrát polévala vodou a rovnala. Po pětidenním vysychání na prudkém slunci zcela ztvrdla. Sumerové používali k „mlácení“ zvláštní smyky, které tvořil dřevěný rám s trnitým výpletem, nebo s příčkami, opatřenými kamennými a později i kovovými zuby. Při menším množství obilí k výmlatu byl přes vrstvu snopků přeháněn dobytek, který vydroloval zrna z klasů kopyty. Honáci na mlátě museli dokázat otočit skot při vedení za ohlávku na malém prostranství, což nebylo jednoduché.
- 25 Obřady za „hrubé“ (tj. nevyčištěné) zrna byly součástí dožinek, jichž se vedle palácových a chrámových hodnostářů někdy účastnili i panovníci. Přítomnost vysoce postavených osob vysvětluje jejich zájem vidět závěr sklizně a její výnos na vlastní oči. Teprve nyní začínal asi dvouměsíční svátek „pojídání obilí“ (ezem-še-kú), při němž bohyně Nanše a bůh Ningirsu dostali mezi obětmi i první placky, upečené z nového zrna.
- 26 Příkaz k rozdělování sklizeného a zvážení zrna v poledne zvýhodňoval „odběratele“, neboť obilky byly v době největšího slunečního žáru mnohem lehčí, než ráno po vlhké noci.

PALÁCE, CHRÁMY, VLÁDCI A PODDANÍ

Znalost zemědělství byla posledním ze základních předpokladů úspěšného rozvoje civilizace mezi Eufratem a Tigridem. Sumerské obyvatelstvo se rozdělilo do tří velkých skupin, z nichž každá si vytvořila vlastní představy o světě. Rolníci odvozovali „vše, co se patří“ z obdělátné půdy, ze sladké vody umělých kanálů a přírodních nádrží. Lovci věřili v tajemnou sílu hor a temných úkrytů, pokládali se za jakési bohatýry lidstva. Ještě v textu Starého zákona se o této představě dočteme ve výčtu Noachových potomků:

„Kůš pak zplodil Nimroda, ten se stal na zemi prvním bohatýrem. Byl to bohatýrský lovec před Hospodinem, a proto se říká: Jako Nimrod, bohatýrský lovec před Hospodinem. Počátkem jeho království byl Babylón, Uruk, Akkad a Kalné(?) v zemi Šinear" (I. kn. Mojžišova, kap. 10,8-10).

Pastevci byli naopak závislí na dešti a spojovali proto svou existenci s kosmickým principem životadárného nebe. Všechny tři skupiny tvořily „lidstvo" (nam-lú-ulú).

Většina lidí bydlela ve městech, jimž dominoval stupňovitý chrám. Centrem moci se stal vládařský palác.

V hrdinském eposu o Enmerkarovi a Ensuckešdannovi je popsán vleklý spor sumerského města Uruku se vzdáleným horským královstvím Arrata,

jež dosud nebylo nalezeno. Úvod rozsáhlé skladby tvoří hymnus na Uruk a jeho pána Enmerkara. Dochované fragmenty sice datujeme až do počátku 2. tisíciletí př.n.l., ale dějově se vztahují k době raně-dynastické (27. stol. př.n.l.).

Překlad ukázky jsme zpracovali na základě kritického vydání „Enmerkar and Ensuhkesdanna. A Sumerian Narrative Poem“, které publikovala A. Berlinová ve Filadelfii roku 1979.

Cihloví, ze zářící pláně čnicí,
Kulab, město vzrostlé mezi nebem a zemí,
Uruk, jehož jméno je Duha,
svou barevnou září k nebi dosahuje,
vskutku, na nebi spočívá jako měsíc v novu.
Božské síly jsou v moci přetvořeny,
pahorek čistý byl založen dobrého dne.
Jako svit luny nad Sumerem vzhází,
jako zář denní Sumer zaplavuje,
jako kravka s telátkem,
jako býček pyšně se vzpíná.
Uruku sláva sahá až k horám,
jeho záře je stříbrem vycíděným.
Zemi Aratta jako roucho zahaluje,
jako nit lněná obepíná.
Za časů vzdálených byl den pánem,
noc byla kněžnou, Utu byl králem.

(...)

Enmerkar již dlouho je pánem, dlouho knížetem,
od noci vzdálené je pánem, dávno je knížetem.
Člověk zrozený, aby byl bohem,
člověk, který se bohem jeví,
vládce Uruku, Kulabu vládce
celou zem sumerskou před sebou sklonil.

ZÁNÍK A OBNOVA

Sumerové spojovali představu zániku kultury s potopou světa. Motiv ohromné záplavy, která se přežene krajinou a zničí všechno živé, je velmi starý. Někteří badatelé (Jan van Dijk) se dokonce domnívají, že vznikl ještě v hlubokém pravěku, kdy neustálené vodní poměry v aluviální Mezopotámii mohly vést k rozsáhlým povodním při doznívání období dešťů (pluviálů).

Nejstarší písemné zmínky o potopě pocházejí z počátku 2. tisíciletí před naším letopočtem a svědčí o skutečnosti, že výrazem „záplava“ označovali Sumerové obrazně a metaforicky určitý historický předěl, kdy se končí vývoj jednoho a začíná jiné období království.

Potopa (a-ma-ru) tak například odděluje vládu dynastie ve městě Isinu (19. stol. př.n.l.) od zániku politické nadvlády Uru a je zdůvodněním přechodu státní moci do jiného centra.

V hymnech na vládce se o přívalu vod píše i v souvislosti s nájezdy nomádů a potopa tak rozlišuje dobu civilizace od barbarství. Mezi oslavnými básněmi na isinského krále Išmedagana nalezneme i verše ospravedlňující zavedení nových daňových povinností a odsuzující kočovné kmeny:

Mne, Išmedagana, božího Daganova syna
Enlil, vládce všech cizích zemí,
za svého krále vyvolil.
Když opadla potopa v sumerské zemi,
příznivý navždy určil mi osud,
radostně ke mně pohled svůj sklonil.
Když Sumer s Akkadem ve zmatku se zmítaly,
do chrámu Ekur Enlilovi
král žádný nijakou sochu nepřinesl.
Nomádi Martu, co neznají dům ani město,
hlupáci, již v horách přebývají,
honí mi nyní stáda vybraných ovcí.

Podobný charakter má i zmínka o potopě v tzv. „sumerském seznamu králů“, kde záplava odděluje existenci pěti původních měst od přenosu moci do Kiše, kde panovali i semitští králové.

Mytologický motiv potopy je v mezopotamské literatuře obsáhle zpracován v Eposu o Atrachasisovi a v jedenácté tabulce Eposu o Gilgamešovi. Od Babyloňanů se také dostal do textu starozákonní knihy Genesis (kap. 6-8). Shody ve vyprávění (epizoda varování, návod ke stavbě lodi, záchrana jednoho lidského rodu a zvířat v párech, zkouška konce potopy vypouštěním ptáků, oběť a požehnání) jsou tak výrazné, že můžeme hovořit o jedné z nejstarších literárních výpůjček.

Sumerská verze příběhu o potopě pochází z 18. stol. př.n.l. a dochovala se zatím pouze v jediném fragmentu, uloženém v Pensylvánském muzeu ve Filadelfii. Vyvoleným člověkem je Ziusudra, král a pomazaný kněz. Hned na počátku mluví bůh Enki a prozradí záměr zničit Sumer. Potopa trvá sedm dní a sedm nocí. V dochovaném textu nejsou důvody zkázy uvedeny. Celý děj této ojedinělé literární skladby nemůžeme plně rekonstruovat. Jisté je pouze, že neznámý básník nevěří ve zkázu sumerské civilizace. Představuje si, že se lidé znovu vrátí na místo, odkud podle bájných představ rozšířili slávu země - na ostrov Dilmun. Po zániku následuje obnova.

Při překladu ukázek jsme použili sestavení i přepisu textu od Miguela Cívilu, které vyšlo jako samostatná část knihy W. G. Lamberta a A. R. Miliarda „Atrahasis. The Babylonian Story of Flood“ (Oxford 1969, str. 138-145) a přihlédlí též ke starším, časopisecky publikovaným komentářům Samuela N. Kramera.

„Chci [odvrátit] zničení mého lidstva,
pro bohyni Nintu chci zkáže živých zabránit,
pro ni chci lidi do jejich příbytků vrátit!
Všechna města nechť znovu jsou postavena,
chci, aby jejich stíny skýtaly úlevu.
Nechť cihly všech měst jsou na čistá místa položeny,
na čistých místech ať konáme svá rozhodnutí!
Sladkou vodu, jež oheň tiší, jsem připravil,
božský řád i moci bohů zdokonalil.
Země má dostatek vláhy. Chci jí dát klid!"
Když An, Enlil, Enki a Ninchursag
černohlavce stvořili,
zvířata po zemi všude se rozmnožila,
zvířata malá i velká,
čtyrnožci byli tu k ozdobě stepí.

(...)

Když království sestoupilo z nebe,
když koruna mocná i královský trůn z nebe sestoupily,
[plány] byly dokonalé.

Když na čistých místech vznikla města
a dostala jména, vydělil [Enlil] hlavní z nich:
první z těch měst, Eridu, dal vůdci Nudimmudovi,
druhé, Badtibiru, dal kněžce zasvěcené,
třetí, Larag, dal bohu Pabilsagovi,
čtvrté, Sippar, dal hrdinovi Utuovi,
páté [potom], Suruppak, dal bohyni Sudě.
[Enlil] dal městům jména a vydělil hlavní z nich.
Záplavu stoupající nepřehradil,
vykopal však hlínu a svedl vody,
poručil čistit i malé kanály i vodní příkopy.

(...)

Tehdy Inanna svatá plakala nad svým lidem
a Enki se radil sám se sebou.

An, Enlil, Enki a Ninchursag,
bohové nebe i země při jménech Ana a Enlila pnsahali.
Tehdy Ziusudra, král, kněz posvěcený

(oběti) přinášel, pán bohy vzýval
pokorně a vybranými slovy, v bázni [promlouval],
každého dne [u oltáře] stál.

(...)

To nebyl sen, jenž přišel by a oznamoval

v nebi i na zemi povoláný ...

Když v Kiuru bozi svatyni postavili,

Ziusudra při její stěně stál a naslouchal,

stál při stěně levé a slyšel:

„Stěno, chci ti to povědět, slovo mé [předej dál]

a poslouvej mé rady -

Přes všechny příbytky, přes hlavní města

se povodeň přežene, zkáza lidského rodu.

Tak rozhodnuto jest ve shromáždění [bohů],

slovo vyřčené Anem, Enlilem i Ninchursagou

převrátí království..."

(••)

Ničící větry a vichřice spolu se honí,

záplava žene se přes hlavní města.

Když sedm dní a nocí sedm

se valila záplava přes zemi Sumer

a větry ničící zmítaly čluny na vzedmutých vodách,

tu vzešlo slunce a svítí na nebe i zemi.

Ziusudra ve člunu udělal otvor

a slunce proniklo doprostřed lodi.

Král Ziusudra sklonil se před bohem Utuem,

vládce mnoho ovcí i býků zabil,

přinesl čistou (obět').

(...)

„Při životě Ana i Enlila, při životě nebe i země

budete přísahat, k nebi a zemi budete připoutáni!"

Zvířata nechal na zem vystoupit a ona vystoupila.

Ziusudra, král, sklonil se před Anem a Enlilem.

An s Enlilem Ziusudru zahrnuli něhou,

život božský mu dali,

k životu věčnému, jako boha ho určili.

Tehdy Ziusudru, vladaře,
co zvířata i lidské sémě zachoval,
ve vzdálené zemi, kde vychází slunce,
na Dilmunu nechali žít.

ASYRIE A BABYLONIE

Semitské obyvatelstvo starověké Mezopotámie v procesu soužití s vyspělou sumerskou civilizací přijímalo za vlastní všechny její projevy, včetně náboženství.

Bylo to náboženství polyteistické, vzniklé z pravěkého animismu a totemismu, jejichž některé rysy v něm ještě zůstaly zachovány, s četným, bohatě rozvětveným panteonem. Vzhledem k tomu, že Sumerové byli obyvatelstvem zemědělským, jejich bohové byli v převážné míře bohové chtoničtí.

Avšak Semité, kteří jsou nazýváni Akkady podle sídelního města první semitské říše založené Sargonem Velikým ve 24. století př. Kr., a později Asyřané a Babyloňané, nebyli pouhými pasivními příjemci sumerské kultury. Pokud se týče náboženství, vtiskli v pestrou a složitou mozaiku sumerských představ svůj osobitý ráz původně nomádského obyvatelstva. Zdá se, že růst významu kultu astrálních božstev je třeba přičíst jejich vlivu. Nejenže dali mnoha bohům semitská jména, ale v mnohém též ovlivnili pohled na vzájemný vztah bohů a lidí. Z této syntézy dvou původně zcela odlišných náboženských představ, podmíněných různým způsobem života dvou odlišných etnických skupin, se vytváří v historickém procesu jejich vzájemného soužití v jedné geografické oblasti jediný náboženský systém, náboženství starověké Mezopotámie.

Seznam mezopotamských bohů, známých z celkového množství objevených klínopisných textů, čítá na tři tisíce tři sta jmen. V představách věřících se plně uplatňoval náboženský antropomorfismus. Bohům byla přičítána lidská podoba fyzická i duševní, a to v kladném i záporném slova smyslu. Bohové žijí, jednájí a myslí jako lidé, mají ryze lidské potřeby, pouze jejich moc je nesrovnatelně větší. Ovládají síly, jež se vymykají lidským možnostem; a konečně jsou obdařeni nesmrtelností. I oni jsou však podrobeni všemocnému osudu a řádu, jež nelze nezachovávat. Jsou spojeni vzájemnými

příbuzenskými svazky a každému z nich je přiřčena určitá sféra vlivu a určité místo v hierarchické stratifikaci celého panteonu. Každý z nich také sídlí v určitém chrámu v určitém městě, kde je pěstován jeho kult, těší se zde zvláštní oblibě a úctě a je pokládán za božského ochránce celého města.

Na první pohled se může zdát, že v náboženství starověké Mezopotámie, spoutaném tradicí a konzervatismem, nedocházelo k žádným změnám po celou dobu jeho existence, tedy prakticky až do počátku našeho letopočtu. Je sice pravda, že někteří bohové si relativně uchovávali své postavení, především boží nebes, vzduchu a země (sumersky An/akkadsky Anu, sum. i akkad. Enlil a sum. Enki/akkad. Ea) a některá božstva astrální jako bůh měsíce, slunce a bohyně ztělesňovaná planetou Venuší (Nanna/Sin, Utu/Šamaš a Inanna/Ištar). Jiní však ztráceli na významu, ba dokonce upadali v zapomnutí, nebo naopak na významu nabývali, vystupující v hierarchii mezopotamského panteonu až k příčkám nejvyšším a rozšiřující nebyvalou měrou sféru svého vlivu.

Tato skutečnost je samozřejmě podmíněna historicky. Jestliže se menší měrou uplatňovala v dobách politické roztržičnosti Mezopotámie v jednotlivé městské státy, jež mezi sebou sváděly boje o moc, a růst politické moci jednoho krácel ruku v ruce s růstem vážnosti jeho městského božstva, potom se plně prosazovala v dobách existence mohutných centralizovaných říší. Například v říši starobabylónské za vlády Chammurapiho, či později v říši novoasyrské za vlády dynastie Sargonovců do čela mezopotamského panteonu byli povýšeni teologickou spekulací původně lokální bohové Marduk či Aššur, aby se stali ústředními bohy těchto mohutných státních útvarů.

Odtud je již jen krok k monoteistickým tendencím, v nichž určitý bůh, jež muž se z těch či oněch historických příčin dostalo jistého výjimečného postavení, soustřeďuje v sobě vlastnosti a rysy, ba dokonce i jména a epiteta bohů jiných, kteří jsou pojímáni jako pouhé aspekty boha jediného. Že se skutečný monoteismus v Mezopotámii neprosadil, lze jen přičíst věkovité tradici, která příliš spoutávala myšlení jejích obyvatel.

A tak přes změny, jejichž stručný nástin jsme zaznamenali, lze konstatovat, že podstata náboženského systému tu zůstala zachována.

Svět byl stvořen bohy. Není podstatné, zda byl demiurgem An, Enlil, Enki, Marduk či Aššur. Bohové rovněž stvořili člověka a není rozhodující, zda byl vymodelován z hlíny, nebo vyrašil ze země jako bylina. V každém případě však člověk byl stvořen ke službě bohům a oni zas pečují o něj i o celou zemi.

Bohové odstranili chaos a dali světu a člověku jistý řád, jež je nutno zachovávat ve smyslu kultickém i etickém. Hřích je pak porušením tohoto řá-

du, ať již vědomým či nevědomým. Každé jeho porušení má za následek vpád sil chaosu a zla, jež se projevují jako různá neštěstí doléhající na člověka. Neboť tehdy bůh člověka opouští, vydává ho všanc temným silám zlých démonů a on teprve tak poznává, že se dopustil nějakého provinění.

(Na tomto místě je třeba podotknout, že ryze sumerskému náboženství je však tato myšlenka cizí. Nezná kauzálního vztahu mezi proviněním a trestem. Bohové jsou ve svém konání nevyzpytatelní, člověk je sražen k zemi, aniž by se dopustil nějakého hříchu. I v nejvyšší nouzi nezbývá než čekat, až hněv bohů pomine, a posléze prosit o jejich přízeň.)

Proto je třeba zachovávat kultovní předpisy a každý má podle svých možností sloužit bohům, ať již přímo nebo zprostředkovaně, ať již stavbou, údržbou či obnovou jejich svatyní, rituálními úkony, obětmi, slavením svátků nebo pouhou modlitbou. Neméně důležité je však zachovávání etických zásad; právě tento požadavek, požadavek dodržování elementárních mravních norem, sílí od konce 2. tisíciletí př. Kr.

Ruku v ruce s tím však člověk začíná pochybovat o boží spravedlnosti a klade si otázku „Proč mne, spravedlivého, bůh trestá?“. A nesnadno si na ni odpovídá. O to nesnadněji, že nevěří v odplatu svých činů v posmrtném životě.

Jeho eschatologické představy se omezují na podsvětí jako říši mrtvých, kam se všichni po smrti ubírají a kde osud každého je stejně bezútěšný. Jedině úlitby a oběti potomstva jej mohou učinit poněkud snesitelným.

Následující díla asyrsko-babylónské literatury chtějí být ilustrací k tomu, to nastínění základních rysů mezopotamského náboženství, jež prostupuje veškerý život člověka své doby, veškerou jeho duchovní kulturu, která je mu podřízena. Neboť teprve člověk antiky se dokáže od náboženských představ oprostit a vytvářet autonomní umělecká díla.

STVOŘENÍ ČLOVĚKA

(z mýtu o Atrachasisovi)

Semitští Akkadové navázali ve svých představách o stvoření člověka na sumerskou chtonickou tradici eridskou, podle níž byl člověk stvořen z hlíny bohem Enkim a „bohyní Matkou". Tato sumerská představa došla svého literárního ztvárnění v mýtu o Enkim a Ninmach, který musel být znám a jímž se nechal inspirovat i autor mýtu o Atrachasisovi.

Podobně jako v sumerské básni, tak i zde se bohové museli zpočátku sami starat o své živobytí a jedna skupina bohů utiskovala proto bohy jiné. Aby bylo odstraněno nebezpečí hrozícího konfliktu, bylo rozhodnuto o stvoření lidské bytosti, která „lopotu bohů na bedra svá vezme". Tak se také stalo. Bohové byli osvobozeni od každodenní namáhavé práce, kterou za ně od onoho okamžiku budou vykonávat lidé.

Avšak mýtus o Atrachasisovi není jen příběhem o stvoření a ujařmení člověka. Neboť člověk je nadán rozumem a svým konáním je bohům na obtíž. Proto je i příběhem konfliktu bohů a lidí, konfliktu, z něhož člověk vychází vítězně, aby si tak plně zasloužil své jméno Atrachasis - „Přemoudrý".

O tom, kdy a kým byl mýtus o Atrachasisovi napsán, nevíme nic. Jeho nejstarší znění pochází z doby starobabylónské, kdy v Babylónu vládl král Ammisaduka (1646-1626 př. Kr.), z města Sipparu, kde na třech tabulkách je zaznamenal písař jménem Núr-Ajja. Byl-li on zároveň autorem, je nepravděpodobné, leč nikoli nemožné.

Zdá se však být mnohem pravděpodobnější, že mýtus vznikl ještě v době dřívější, zřejmě někdy v 19. století př. Kr., neboť v mnohém úzce navazuje na sumerské náboženské představy, a to nejen v koncepci stvoření člověka, ale také v otázce vzájemného vztahu bohů a lidí.

Lidstvo není trestáno za nějaké provinění, za nějaký hřích. Hněv bohů vzbuzuje jeho samotná existence, která je jim na obtíž. Nejde tu ani zdaleka o nějaké kauzální pojímání viny a trestu, jak se vyvinulo až v dobách pozdějších. Mnohem spíše se tu uplatňuje ryze sumerská představa o nevyzpytatelnosti božího konání.

Pro starší dobu vzniku mýtu svědčí také ta skutečnost, že v něm nevystupují později tak významná božstva jako babylónský Marduk nebo bůh slunce Samaš.

S úplným zněním mýtu o Atrachasisovi se může čtenář seznámit v knize „Mýty staré Mezopotámie“. Část pojednávající o potopě byla též přeložena jako dodatek k vydání „Eposu o Gilgamešovi“. Zde je přeložen pouze výběr ze první tabulky starobabylónské verze pojednávající o stvoření člověka. Překlad byl pořízen podle nejnovějšího kritického textového vydání od Wolframa von Soden a „Die erste Tafel des altbabylonischen Atramhasis Mythos. ‚Haupttext‘ und Parallelversionen“ v časopise Zeitschrift für Assyriologie, roč. 68 (1978), str. 50-94, řádky 1-26, 36-40, 189-248 a 337-339.

Když bohové ještě byli lidmi,
pracovali a lopotili se,
velká to byla lopota,
těžká práce a mnohá nesnáz.
Velcí Anunnakové¹ Igiĝum²
sedmeru robotu uložili.
Anu,³ otec jejich, byl králem,
rádcem jejich Enlil⁴ válečník.
Ninurta⁵ byl jejich komořím
a Ennugi⁶ jejich strážcem.

Pohárků se chopili,
 metali los a dělili se bohové.
 Anu na nebesa vystoupil
 a země se zmocnil Enlil co svého panství.
 Závoru, onu jámu mořskou,
 odevzdali vládci Enkimu.⁷
 Když Anu na nebesa vystoupil
 a bohové z Apsů⁸ dolů sestoupili,
 tu nebeští Anunnakové
 Igigům všechnu robotu uložili.
 I počali bohové hloubit řeky,
 kopali kanály, aby ožila zem.
 I počali Igigové hloubit řeky,
 kopali kanály, aby ožila zem.
 Nejprve řeku Tigris bohové vyhloubili
 a posléze Eufrat.
 (...)

Počítali léta lopoty.
 Dva tisíce a pět set let Igigové
 nesmírně těžce robotovali ve dne i v noci.
 Spílali a naříkali,
 na práci kopáčů žalovali.

Bohové Igigové, kteří byli vyčerpáni každodenní robotou, se nakonec vzbouřili, a rozhněvání, povzbuzování svými vůdci, vydali se na pochod k sídlu boha země Enlila. Obklíčili jeho chrám, a on, vylekán, přivolal k sobě Anua a Enkiho. Po kratším vyjednávání se vzbouřenci bohové přeci jen našli východisko z krize. I bylo rozhodnuto, aby byl stvořen člověk, jenž od nynějška bohům bude sloužit a konat za ně těžkou práci, aby se bohové již více nemuseli starat o své živobytí.

„Zde Bélet-ilí,⁹ rodička,
 potomka nechť rodička stvoří!
 Lopotu bohů člověk na bedra svá vezme!“
 Bohyni povolali i tázali se
 bohů porodní báby, moudré Mami⁹:

„Tys rodička, stvořitelka lidského pokolení.
Ty stvoříš lidskou bytost a ona ponese jařmo!
Ponese jařmo Enlilem seslané.
Lopotu bohů člověk na bedra svá vezme!"
Nintu⁹ otevřela ústa svá
a pravila velkým bohům:
„Mně nenáleží toto dílo,
to Enkiho je úkol.
On vše očišťuje.
Necht' hlínu mi dá a já se pustím do díla!"
Enki otevřel ústa svá
a pravil velkým bohům:
„Prvního, sedmého a patnáctého dne v měsíci
očistnou připravím lázeň.
Necht' je zabit jeden bůh,
ostatní pak budou očištěni, když se v ní pohrouží!
S masem a krví onoho boha
Nintu necht' promísí hlínu!
Ať člověk i bůh
spolu se v hlíně smísí!
Abychom v příštích časech bubnu naslouchali!¹⁰
Necht' z božského těla vzejde duch,¹¹
necht' člověku živému své znamení vtiskne
a bude tu na věčnou jeho paměť!"
„Budiž," odvětili sborem
velcí Anunnakové,
správcové osudů.

Prvního, sedmého a patnáctého dne v měsíci
Enki připravil očistnou lázeň.
Boha Geštuge,¹² jenž rozumem byl obdařen,
bohové společně zabili.
S jeho masem a krví
Nintu smísila hlínu.
V příštích časech bubnu naslouchali.
Z božského těla vzešel duch,

člověku živému své znamení vtiskl
a byl tu na věčnou jeho paměť.

Když Nintu prohnětla hlínu,
svolala Anunnaky, velké bohy.
Igigové, bohové velcí,
hlínu poplivali.

Mami otevřela ústa svá
a pravila jim:

„Úkolem jste mne pověřili,
já ho splnila.

Zabili jste boha i s jeho rozumem.

Těžké práce jsem vás zbavila
a člověka obtížila vaší lopotou.

Nárek jste lidstvu udělili.

Jařma jsem vás zprostita a dala vám svobodu."

Když bohové vyslechli tuto její řeč,
volně si poskočili a líbali jí nohy.

„Dříve jsme tě zvali Mami,
nyní však tvé jméno budiž
Paní bohů všech!"

(...)

Stvořili nové rýče a motyky,
stvořili veliké kanály,
aby byl nasycen lid, pro pokrm bohů.

(...)

- 1 *Anunnakové* (sum. „knížecí sémě“) - kolektivní označení bohů nebes a země. Podle mýtu „Enúma eliš“ jich bylo celkem 600, 300 nadzemních a 300 podsvětních. V protikladu k Igigům však představují převážně bohy podsvětí.
- 2 *Igigové* - sedm(?) nejvyšších nebeských božstev.
- 3 *Anu* (sum. *An* „nebesa“) - nejvyšší bůh mezopotamského panteonu, bůh nebes, v mytologii nehraje příliš významnou úlohu, je typem tzv. „odpočívajícího boha“ (*deus quiescens*).
- 4 *Enlil* (sum. „pán-větr“) - bůh větru a vzduchu, syn boha Ana, jehož postupně svým významem zatlačil do pozadí, aby se sám stal nejvyšším bohem.
- 5 *Ninurta* (sum. „pán země“) - syn Enlilův, bůh plodnosti, vegetace a též války.
- 6 *Ennugi* (sum. „pán bez návratu“) - vrátný podsvětí.
- 7 *Enki* (sum. „pán země“, akk. *Ea*) - bůh moudrosti a zaklínání, vládce Apsů, podzemního sladkovodního oceánu, bůh pramenů, dárce plodnosti.
- 8 *Apsú* (sum. *Abzu*) - sladkovodní oceán, rozkládající se pod povrchem země, sídlo boha Enkiho. Apsú jako personifikace sladkých vod je manželem Tiámaty, hypostaze prvotního slané oceánu. Když Enki Apsúa zabil, stal se sám vládcem sladkovodního oceánu. (Viz mýtus „Enúma eliš“).
- 9 *Bélet-ilí* (akk. „paní bohů“); *Mami* - jméno pro matku přejaté z dětské řeči; *Nintu* (sum. „paní rodička“) - různá jména pro bohyni Matku, rodičku bohů a stvořitelku člověka.
- 10 Smysl této řádky není zcela jasný. Chrámové obětní obřady snad byly ohlašovány nebo doprovázeny údery na buben.
- 11 Člověk je obdařen božskou nesmrtelnou substancí, která oživuje hmotu, z níž je stvořen, a jako „duch zemřelého“, jemuž je třeba přinášet oběti, přetrvává i po jeho smrti.
- 12 *Geštuge* (sum. „rozum“) - čtení je nejisté, jinde v mytologii se jméno této božské bytosti nevyskytuje.

STVOŘENÍ SVĚTA A ČLOVĚKA

(z mýtu „Enúma eliš“)

Babylónský mýtus o stvoření světa, jenž v dávných dobách byl zván podle svých počátečních slov „Enúma eliš“, tj. „Když nahoře“, je monumentální kompozicí o sedmi zpěvech, obsahující úhrnem asi tisíc sto veršů.

Jako kosmogonický mýtus navazuje v zásadě na prastarou tradici eridskou a motivicky čerpá z různých sumerských, akkadských a snad i západo-semitských mytologických textů, které však tvůrčím způsobem přetavuje v mohutnou syntézu, která je podřízena jediné vůdčí myšlence: zdůvodnit povýšení Marduka, původně lokálního boha města Babylónu, na hlavní božstvo mezopotamského panteonu.

Mýtus započiná líčením prapůvodního stavu, kdy neexistovalo ani nebe ani země, pouze vody sladkovodního oceánu (*Apsú*) a slaného moře (*Tiámat*) se mísily dohromady. Z těchto dvou elementů, mužského a ženského, se postupně zrodilo několik generací bohů, stále diferencovanějších, a celá *teogonie* je završena zrozením Marduka z boha Ey a bohyně Damkiny, boha nejmladšího, leč nejmocnějšího.

Mezi mladšími bohy a jejich zploditeli, Apsúem a Tiámatou, však dochází ke generačnímu konfliktu. Rodičům se protiví nadměrná aktivita jejich potomků (tento motiv je znám z mýtu o Atrachasisovi, kde se však objevuje v rovině vztahů bohů a lidí), které proto chtějí zničit. Konfliktu padne za oběť rukou Eovou nejprve Apsú, a posléze i Tiámat, která se svým hrůzným vojskem vytáhne do boje pomstít smrt manžela, je zahubena Mardukem. On se však k činu odhodlá až poté, co mu ostatní bohové odevzdají ve shromáždění nejvyšší moc a uznají jej za svého krále. Je to zřejmě jeden z nejstarších motivů získání vlády parcidou doložených v literatuře (T. Jacobsen).

Tiámatinou smrtí se završuje *teomachie* a nastupuje líčení vlastní *kosmogonie*.

Z Tiámatina těla, jež je tu označeno akkadským slovem *kubu*, což znamená embryo, fétus, zrůda, nestvůra, tvoří Marduk nebesa a zemi, na obloze seskupuje hvězdy v jednotlivá souhvězdí, která jsou podobami a sídly bohů, a astrální božstva Sina/Nannára (měsíc) a Samaše (slunce) ustanovuje v jejich úřad správců času. Jeho vlastní hvězdou je Polárka (akk. *Neberu*), kolem níž se otáčí celý vesmír.

Konečně přichází Mardukovi na mysl stvoření lidské bytosti (*antropogonie*), jež by zbavila bohy jejich každodenní těžké práce. Protože však tradice připisovala tento akt vždy Eovi, ani zde tomu není jinak. Vlastní stvoření je jeho dílem, za inspirátora je však označen Marduk. Podobně jako v mýtu o Atrachasisovi, i zde je obětován jeden bůh, z jehož krve je stvořen člověk. Tímto bohem je však Kingu, manžel Tiámaty a vůdce jejích vojsk, jenž je označen za jediného viníka a podněcovatele konfliktu, zatímco ostatním bohům bojujícím na straně Tiámaty je odpuštěno. Tak se smrtelnému lidskému pokolení dostává nejen části nesmrtelné božské substance, ale je zároveň obtíženo i vinou vzpurného boha, jež na ně takto přechází. V této představě dědičné viny a odbojné podstaty člověka, jenž se stále znovu bouří proti jednou danému božskému řádu, se nepochybně odráží snaha po vysvětlení vztahu viny a trestu a božské spravedlnosti, tedy otázek, jež stále více zaměstnávaly mysl Babyloňanů.

Když byl stvořen člověk, služebník bohů, a oni byli rozděleni ve svá nebeská a pozemská sídla, rozhodli se, na důkaz vděčnosti k Mardukovi stvořitelskému a organizátorskému dílu, zbudovat Babylón, Mardukovo kultovní centrum, s chrámem Esagilou, a své shromaždiště. Zde na slavnostní hostině vzdali Mardukovi hold jako svému nejvyššímu vládci a obdařili ho padesáti jmény, z nichž každé je jakousi definicí jistého aspektu Mardukova božství. Mimo jiné byl též obdařen titulem „Pána všech zemí“ a jménem, čí-

selným symbolem, „Padesát", tedy epitety, jež doposud byla vyhrazena pouze Enlilovi, jako nejvyššímu bohu sumerského panteonu.

Mýtus „Enúma eliš" byl recitován každoročně, zcela jistě od 8. století př. Kr., čtvrtý den novoročních slavností v Mardukově chrámu Esagila (sum. „dům, jehož vrcholek je vysoko") v Babylónu. V příslušném rituálu stojí psáno: „*Čtvrtého dne prvního měsíce (Nisannu)... po večerní oběti velekněz chrámu Ekua Bělovi přednese ‚Enúma eliš‘ od začátku až do konce. Dokud ‚Enúma eliš‘ Bělovi bude přednášet, líc Anovy koruny a Enlilův oltář bude zahalen.*" (Bél, akk. „pán", tímto jménem je míněn Marduk.)

Rovněž v Asýrii se mýtus těšil velké vážnosti. Zde však jméno Mardukovo bylo nahrazeno jménem boha Aššura, původně lokálního božstva města Aššuru a později nejvyššího boha asyrské říše, jenž byl opět ztotožněn s bohem Anšarem, zřejmě na základě podobného znění obou jmen, aby tak zaujal nejvyšší místo v mezopotamském panteonu.

Povědomí o kosmogonických představách vyjádřených v mýtu „Enúma eliš" přetrvávalo ještě dlouho, nejen po pádu Babylónu v r. 539 př. Kr. a po zániku babylónské civilizace jako takové, ale prakticky až do období pozdní antiky. Béróssos, historik a kněz babylónského Bělova chrámu Esagila (nar. kol. r. 345 př. Kr.), v první knize svého historického díla „Babylóniaka" („Dějiny Babylónie"), psaného řeckým jazykem, prokazuje velmi dobrou znalost celé mytologické látky.

Odtud pak čerpali své vědomosti další antičtí autoři jako např. Alexandras Polyhistor a Eusebios.

Ba dokonce ještě Damaskios, novoplatónský filozof, působící v 6. století po Kr., zcela přesně ve shodě s prastarým babylónským mýtem zaznamenává sled jednotlivých generací bohů od Apsúa a Tiámaty (řec. *Apasón, Tauthe*) až po demiurga Marduka, Běla (řec. *Bélos*), syna Ey a Damkiny (řec. *Aos, Dauké*).

Kdy byl mýtus „Enúma eliš" sepsán, není doposud s definitivní platností rozhodnuto. Datace jeho vzniku se pohybovala mezi 18. stoletím př. Kr., kdy za vlády Chammurapiho, nejvýznamnějšího panovníka starobabylónské dynastie, v důsledku historických událostí a sjednotitelské role Babylónu, byl Marduk fakticky povýšen na nejvyšší božstvo mezopotamského panteonu, a 7. stoletím př. Kr., tedy obdobím vlády sargonovské dynastie. Nakonec se badatelé sjednotili na období 12. až 11. století př. Kr. Zdá se však, že diskuse bude pokračovat dále, neboť jedna z nejnovějších teorií uvádí vznik mýtu do souvislosti s historickými událostmi za vlády kassitského panovníka Ulamburiáše, jemuž se v polovině 15. století př. Kr. podařilo dobýt jih Mezopotimie, porazit tzv. přímořskou dynastii a sjednotit tak zemi poutem trvalejším než kdykoli předtím.

Neboť mýtus ve své rovině politické je především výrazem snah po despotické státní moci.

Následující překlad byl pořízen na základě textového vydání W. G. Lamberta a Simona B. Parkera „Enuma eliš. The Babylonian Epic of Creation. The Cuneiform Text", Oxford 1966, tabulka I, řádek 1-46; IV, 93-104, 135-146; V, 1-22, 45-66; VI, 3-8, 11-34.

Když nahoře nebesa nebyla pojmenována,
dole země jménem nebyla zvána,
tu prastarý Apsú, jejich zploditel,
a životodárná Tiámat, rodička veškerenstva,
své vody smísili dohromady.
Nevynořily se pastviny, rákosové houští nebylo vidět.
Když žádný bůh se ještě neobjevil,
jménem nebyl nazván, osud žádnému nebyl určen,
tu z jejich lůna bohové byli stvořeni.
Lachmu a Lachamu¹ se objevili a jménem byli nazváni.
Dříve než vyrostli a stali se silnými,
Anšar a Kišar² byli stvořeni, mocnější než oni.

Dny se množily, léta narůstala.
Anu, jejich syn, svým rodičům byl roven,
Anšar svého prvorozence Anua sobě rovným učinil,
Anu k obrazu svému Nudimmuda³ zplodil,
a on, Nudimmud, svých otců byl vládcem.
Bystrý, moudrý, silných paží,
mnohem mocnější než jeho děd Anšar,
neměl rovného mezi bohy, svými druhy.

Spolčili se bohové, druzi,
rušili Tiámatu, neklidně pobíhali.
Rozbouřili její nitro
a svojí hrou děsili bohy v příbytcích nebeských,
avšak ani Apsú neztlumil jejich křik.
A Tiámat k tomu mlčela,
i když nepříjemné jí bylo jejich konání,
nedobrá byla jejich cesta, leč ona je šetřila.

Tehdy Apsú, zploditel velkých bohů,
přivolal Mummua, rádce svého, a říká mu:
„Mummu, rádce, těšiteli mého srdce,
pojď, k Tiámatě půjdeme!"
I šli a usedli před Tiámatou,
radíce se kvůli bohům, prvorozencům svým.
Apsú otevřel svá ústa
a na Tiámatu se hlasitě rozkřikuje:
„Nepříjemné jsou mi jejich způsoby,
za dne nemohu odpočívat, za noci nemohu spát.
Chci je zničit, zmařit jejich konání!
Nechť zavládne ticho, abychom mohli spát!"
Když to Tiámat uslyšela,
rozzlobila se, vzkřikla na milence svého,
vzkřikla bolestně, samou zuřivostí naplněna,
zlému nechala vzejít ve svém nitru.
„Cožpak my, co dříve jsme stvořili, nyní zničit máme?
Vskutku ohavné jsou jejich způsoby,
leč shovívavě jednejme!"

Apsú a jeho rádce Mummua se však rozhodli jednat na vlastní pěst. Když se o jejich záměrech dozvěděl Ea, nejchytřejší z bohů, dříve než oni mohli něco podniknout, se spiklenci rázně skoncoval. Tu však míra Tiámatiny trpělivosti byla naplněna a ona sama se rozhodla vystoupit proti bohům, svým synům, a pomstít usmrčeného manžela. Ku pomoci v boji stvořila jedenáct hrozných netvorů a do čela svých zástupů postavila boha Kingua, jehož si zvolila za svého nového chotě a jemuž odevzdala „tabulky osudů", ztělesnění nejvyšší božské moci. Když se bohové dozvěděli o jejich záměrech a přípravách, byli zcela vyděšení a proti Tiámatě vyslali nejprve Eu a potom Anua. Ani jeden z nich však neuspěl. Tu Ea přivolal svého syna Marduka a vyzval jej, aby se pustil do boje s Tiámatou a ostatní bohy zachránil ze smrtelného nebezpečí. Marduk souhlasil. Požadoval však, aby ve shromáždění bohů byl uznán za nejmocnějšího ze všech. A když se tak stalo, a bohové ho pozdravili jako svého krále, poté co jim podal důkaz své moci tím, že pouhým slovem zničil a znovu stvořil nebeské souhvězdí, začal se připravovat k bitvě. Přichystal si zbraň a zbroj, stvořil sedmero větrů, svých pomocníků, přibral ještě čtvero větrů světových stran, vsedl na válečný vůz ta-

zený neúnavným a pustošícím čtyřspřežím a vydal se do boje. Když se oba protivníci setkali tvář v tvář, i sám Marduk na okamžik poklesl na mysl; rychle se však vzchopil a po vzájemné slovní pútce propukl nelitostný zápas.

I střetla se Tiámat a mudřec bohů Marduk,
propletení v zápase, spojení v bitvě.
Rozprostřel pán svou síť, do té ji chytil,
vítr zlý, jenž za ním stál, vypustil proti ní.
Když Tiámat otevřela ústa, aby je pohltila,
vrh do nich vítr zlý, rty nemohla sevřít.
Zuřivé vichry její nitro naplnily,
život se nadmul, ústa široce otevřela.
Vystřelil šíp, rozerval jí břich,
vnitřnosti její prořal, rozpoltil srdce.
Spoutal ji a její život uhasil,
odhodil mrtvolu a postavil se na ni.

(...)

Spočinul pán, na Tiámatinu mrtvolu hledí,
nestvůru chce rozdělit a stvořit věci nádherné.
Roztrhl ji vedví jako tresku,
z jedné půle sklenul nebesa.
Stáhl kůži, postavil strážce.
Jim pak přikázal, aby nedali vytéci vodám.
Prošel nebesy, oblohu si prohlédl
založil tam protějšek k Apsú, Nudimmudovu sídlu.
Přeměřil pán podobu Apsú,
velký chrám Ešarra,⁴ věrný jeho obraz, zbudoval.
Velký chrám Ešarra, jež vytvořil, to jsou nebesa
a na nich Anuovi, Enlilovi a Eovi svatá jejich místa dal obývat.

Marduk zbudoval sídlo velkým bohům,
hvězdy, jejich podoby, v souhvězdí seskupil.
Určil rok, stanovil jeho délku
a každému z dvanácti měsíců přisoudil po třech hvězdách.
Když vymezil počet dnů jednoho každého roku,
vyznačil stanoviště hvězdy Neberu,⁵

aby označeny byly svazky těles nebeských.
Aby žádné z nich na své dráze nebloudilo,
nedbalosti se nedopustilo,
sídla Enlila a Ey zřídil blíže ní.⁵
Otevřel brány na obou stranách,
závoru upevnil vlevo i vpravo.
V Tiámatině bříše umístil nebes výšiny.
Nannárovi dal vzejít, světil mu noc
a určil ho co klenot její k rozpoznání dnů.
„Znovu a znovu v kotouči světelném na pouť se vydávat
budeš, měsíc co měsíc!

Když na počátku vyjdeš nad zemí,
budeš jak srpek po šest dní zářit!
Sedmého pak dne co kotouče půl.
Den patnáctý každého měsíce necht' spojí poloviny obě!
Když na horizontu Samaš tě spatří,
tu poznenáhlu ubývej a ustupuj zpět!
O novoluní přimkni se k dráze Samašově,
s nímž den třicátý tě spojí, on však druhým bude!"⁶

Když Marduk dal Nannárovi všechny své pokyny, ustanovil Samaše, aby dohlížel nad průběhem roku a střídáním jeho období.

Když Samašovi přiřkl správu dnů
a strážce noci a dne ustanovil,
sebral Tiámatinu slinu.
Z ní pak stvořil Marduk sníh a led.
Nakupil mračna plná vody.
Závany větru, déšť, chlad,
závoje mlhy a sněhové závěje
svěřil sobě samému, vložil do ruky své.
Položil hlavu její a na ní horu navršil.
Pramen otevřel a vytryskl proud.
Otevřel v jejích očích Eufrat a Tigris.
Chřípě jí ucpal, ponechav je co zásobárnu vody.
Navršil na jejích nadrech strmá pohoří

a prorazil mocná zřídla, aby spojila se v hojný tok.
Skroutil její chvost a svázal v silné pouto,⁷
aby upevněno bylo celé Apsú pod nohama jeho.
Pak položil její stehno, podpíralo nebesa.
Druhou její půli rozložil a zemi zpevnil
...prach v nitru Tiámatině zvířil.⁸
Rozprostřel síť, zcela ji vyprázdnil.
Tak stvořil nebesa a zemi...
a svazek jejich pevným učinil.

(...)

[Marduk] otevřel ústa svá a sdělil Eovi,
co v srdci rozvážil. Vyslovil tento návrh.
„Seberu krev, udělám kosti
a stvořím lidskou bytost, nechť její jméno je člověk!
Člověka stvonm, bytost lidskou.
Obtížen bude službou bohů a bohové si odpočinou.”

(-)

I odvětil mu Ea, takto praví,
0 záměru svém, jak popřát odpočinku bohům, ho zpravuje.
„Nechť vydán je mi jeden z nich,
on zahuben, lidské pak pokolení stvořeno bude!
Nechť shromáždí se velcí bohové;
zlosyn ať vydán je, ostatní však budou zachováni!”
Marduk shromáždil velké bohy,
laskavě s nimi jedná, udílí pokyny
a jeho řeč bohové pozorně sledují.
Takto k Anunnakům hovoří král:
„Věru pravdivé byly dřívější výroky vaše;
nuž povězte mi upřímně,
kdo vyvolal ten boj,
Tiámatu popouzel, připravoval válku?
Vydejte mi toho, kdo vyvolal ten boj,
já potrestám jej, vy si oddechnete!”
I odvětili mu Igigové, bohové velcí,
Lugaldimmerankiovi,⁹ rádci bohů, pánu svému:
„Kingu vyvolal ten boj,

Tiámatu popouzel, připravoval válku!"
Před Eou v poutech ho přidrželi
a za trest proťali mu žíly.
Z krve jeho stvořil pak Ea pokolení lidské,
službou je obtížil bohů a bohy osvobodil.
(...)

VYSVĚTLIVKY

- 1 *Lachmu, Lachamu* - podle „Enúma eliš“ druhý pár v pokolení mezopotamských bohů, děti Apsúa a Tiámaty, rodiče Anšara a Kišary. Nediferencovaná božstva, o nichž není jinak nic známo. Někteří badatelé se pokoušejí jejich jména etymologizovat, hledající v nich výraz pro „bláto, bahno“, což by snad mělo evokovat představu vzniku aluviální krajiny.
- 2 *Anšar, Kišar* (sum. „nebeský a zemský okruh, horizont“) - rodiče boha Anua, třetí pár v pokolení mezopotamských bohů. Rovněž zcela depersonalizovaná božstva.
- 3 *Nudimmud* (sum. „ten, jenž tvoří a rodí“) - hlavní epiteton boha Ey, Enkiho.
- 4 *Ešarra* (sum. „chrám veškerenstva“) - poetické jméno nebes.
- 5 *Neberu* - „Polárka“, hvězda boha Marduka. V době vzniku mýtu „Enúma eliš“ pravděpodobně hvězda a v souhvězdí Cassiopey. „Sídly Enlila a Ey“ jsou zřejmě míněny hvězdy β a γ.
- 6 V těchto devíti verších jsou popisovány jednotlivé fáze Měsíce, tj. první čtvrt, úplňk, poslední čtvrt a nov, kdy dochází ke konjunkci Měsíce (*Nannáru*) se Sluncem (*Šamaš*).
- 7 Není známo, jaký obraz si Babyloňané vytvořili o Tiámatině podobě. Předpokládá se však, že obrazy na pečetních válečcích, které znázorňují boj jakéhosi boha s drakem, se vztahují k boji Marduka s Tiámatou.
- 8 Smysl tohoto verše je nejasný. Snad je to nárazka na stvoření pevné země.
- 9 *Lugaldimmerankia* (sum. „král bohů nebes a země“) - přízvisko boha Marduka.

MENŠÍ MÝTY O STVOŘENÍ

Vedle monumentálních kompozic s tématem stvoření jako je mýtus o Atrachasisovi nebo „Enúma eliš“, existuje v akkadské literatuře řada dalších drobnějších skladeb, v centru jejichž pozornosti stojí rovněž otázky kosmogonické nebo antropogonické.

Radí se k nim především text obvykle nazývaný „stvoření člověka“, který se dochoval na novoasyrské tabulce nalezené v severomezopotamském Aššuru, která je datována přibližně do roku 800 př. Kr., a jejíž další duplikáty pocházejí m.j. i ze sousedního Ninive. Aššurská tabulka je rozdělena do tří sloupců. První z nich obsahuje písařské cvičení ve slabičném zápise vlastních jmen, druhý obsahuje sumerskou a třetí akkadskou verzi mýtu, který líčí stvoření prvního lidského páru z krve dvou zabitých bohů, aby lidé takto stvoření konali všemožné práce a přinášeli oběti ostatním bohům. Tabulka byla opsána z již poškozené předlohy. Podle dochovaného kolofonu patřil její obsah k tajným znalostem, které mohly být svěřeny pouze zasvěceným. Následující překlad byl pořízen podle posledního textového vydání, které připravil G. Pettinato, ve své knize „Das altorientalische Menschenbild und die sumerischen und akkadischen Schöpfungsmythen“, Heidelberg 1971, str. 74-81.

Když nebesa a země se z pevného spojení od sebe oddělily, (a) bohyň Matky (ze země) vyrašily, když země byla založena, (když) země byla utvořena, když řád nebes a země stanovili, když strouhu a příkop řádně vyhloubili, Eufratu a Tigridu koryto určili, Anu, Enlil, Šamaš (a) Ea, bohové velcí (a) Anunnakové, bohové velcí, ve vznešené svatyni ... usedli, mezi sebou hovořili. Když řád nebes a země stanovili, když strouhu a příkop řádně vyhloubili, Eufratu a Tigridu koryto určili, (Enlil pravil): „Co změníme, co vytvoříme? Anunnakové, bohové velcí, co změníme, co vytvoříme?“ Bohové velcí, kteří stáli (tam), Anunnakové, již osudy určují, ti všichni Enlilovi odvětili: „V Uzumua,¹ svazku nebes a země, bohy Alla² zabijeme, z krve jejich stvoříme lidstvo! Nechť práce bohů jeho je prací! Aby po všechny dny hranici upevňovalo, s motykou a košem ve svých rukou budovalo velké sídlo bohů, jež je vhodnou svatyní vznešenou, pole vedle pole zakládalo, po všechny dny hranici upevňovalo, strouhu udržovalo, hranici upevňovalo, ... všemožné rostlinstvo pěstovalo, deště ..., hranici upevňovalo, sýpku plnilo, [odlomeno, odlomeno, odlomeno]³ pole Anunnaků obdělávalo, hojnost v zemi rozmnožovalo, svátky bohů řádně slavilo, konalo úlitbu chladné vody (ve) velkém sídle, jež je vhodnou svatyní vznešenou. Ullegarra (a) Annegarra⁴ budeš je nazývat.“ Aby skot, ovce, zvíř, ryby a ptactvo, hojnost v zemi vzkvétala, Enul (a) Ninul⁵ ústy svými svatými kázali, bohyni Baletili, jež k panování má vlohy, sami pravidla velká určili. Aby moudrý za moudrým, hlupák za hlupákem sám jak obilí vzcházel, to (věc) je neměnná (jak) věčná nebeská hvězda. Aby ve dne i v noci svátky bohů řádně slavili, sami pravidla velká určili Anu, Enlil, Ea a Ninmach,⁶ bohové velcí. Tam, kde lidstvo stvořeno bylo, na místě tom Nisaba⁷ je ctěna.

Tajné! Zasvěcený (jen) zasvěcenému nechť to ukáže! Skončeno, přehlédnuto. (Opsáno podle) staré předlohy rukou Kidin-Sína, mladšího písaře, syna Sutua, písaře královského.

Jistou podobnost s mýtem o Atrachasisovi vykazuje i tzv. „mýtus o stvoření člověka a krále“, jehož zbytky se dochovaly na značně poškozené tabulce nalezené v Babylónu, která je přibližně datována do 1. poloviny 1. tisíciletí př. Kr. Text byl publikován teprve před několika málo lety. (Viz W. R. Mayer, „Ein Mythos von der Erschaffung des Menschen und des Königs“,

Orientalia, roč. 56 (1987), str. 55-68.) Podobně jako v mýtu o Atrachasisovi i zde se zřejmě vyskytuje motiv vzájemného konfliktu bohů, který je bezprostřední příčinou stvoření lidského pokolení. Je zajímavý rovněž tím, že zdůrazňuje, na rozdíl od ostatních antropogonických mýtů, zvláštní společenskou úlohu a zvláštní postavení panovníka a jeho stvoření odděluje od stvoření ostatních lidí.

[odvrátili t[váře své...
Bélet-ilí, paní j[ejich], mlčení to vy[děsilo,]
Eovi, bliženci jeho, takto pr[aví:]
„Lopota bohů příliš je tí[ží,]
dotírá(?) [na ně]... pás...
Odvráti[li tváře své,] nepřátelství pro[puklo.]
Učiňme sochu hliněnou, [lopotu na ni] vložme,
[navěky] zbavme je únavy!"
Bůh Ea otevřel ústa svá a Bélet-ilí ta[kto praví:]
„Tys [Bélet]-ilí, paní velkých bohů,
...později,
...ruce své."
Bélet-ilí (kus) hlíny odrýpla,
...znamenité dílo.
...o]čistila (a) smísila hlínu.
...okrášlila tělo jeho,
...celou jeho postavu.
...vložila,
...vložila,
...vložila,
...vložila tělo [jeho.]
...Enlil, hrdina ve[lkých] bohů,
...spatřil jej a [jeho tvář] se rozjasnila.
...ve shrojmáždění bohů obhlížel...
...podobu jeho do[tvořil.]
...En]lil, hrdina velkých b[ohů,]
nazval ho jménem [Člověk,]
přikázal vložit mu na bedra lopotu bohů.
Bůh Ea otevřel ústa svá a Bélet-ilí takto praví:

„Tys Bélet-ilí, paní velkých bohů,
tys člověka stvořila,
(nyní) učiň krále, člověka-rádce!
Znamenitostí zahal postavu jeho celou,
dobře si prohlédni podobu jeho, obdař ho krásným tělem!"
Bélet-ilí krále stvořila, člověka-rádce.
Svěřen byl králi boj [velkých] bohů.
Anu mu korunu dal, Enlil (zas) [trůn mu svěčtil].
Nergal⁸ mu zbraně vtiskl, Šamaš [ho zahalil leskem.]
Bélet-ilí vzezření dala mu,
Nůsku⁹ (ho) pověřil, rádcem (mu) byl, [(vždy) před ním st]ál.
Kdo králi říkat [bude drzosti a lži,]
jestliže ...

Kratší kosmogonické mýty byly však součástí i různých „naučných traktátů", rituálů a zaklínání. Babylónská astrologická sbírka *Enáma Anu Enlil* „Když bohové Anu a Enlil" obsahuje mýty, které se zejména vztahují k ustanovení nebeských těles a určení jejich funkce ukazatelů času. První z nich, který se dochoval v sumerské a akkadske verzi, se nachází na začátku celé rozsáhlé sbírky, druhý, pouze akkadského znění, byl začleněn na konec její 22. tabulky. Je blízký té části mýtu „Enúma eliš", která vypráví o Mardukově ustanovení astrálních božstev v jejich úřad správců času. (Viz L. W. King, „The Se ven Tablets of Creation, or the Babylonian and Assyrian Legends Concerning the Creation of the World and of Mankind", Vol. I, London 1902, str. 124-127.)

Když Anu, Enlil a Ea, bohové velcí, svým rozhodnutím neměnným řád nebes a země stanovili, do rukou velkých bohů vložili stvoření dne (a) obnovu měsíce, jež lidé vidí; Samaše z brány vycházet zří, uprostřed nebes a země stále jsou vidět.

(Viz E. Weidner, „Die astrologische Serie Enúma Anu Enlil", Archiv für Orientforschung, roč. 17 (1954-1956), str. 89, Tafel V; B. Landsberger, J. V. Kinnier Wilson, „The Fifth Tablet of Enuma eliš", Journal of Near Eastern Studies, roč. 20 (1961), str. 172.)

Když Anu, Enlil a Ea, bohové velcí, nebesa a zemi stvořili, znamení určili, vyznačili čestné místo, upevnili stanoviště hvězd, [urči-

li] noční bohy, rozdělili cesty, (z) hvězd obrazy [svě na]kreslili, souhvězdí, [délku] noci a dne [vyměřili,] stvořili měsíc a rok, Sinovi¹⁰ [a] Samašovi cestu [vytyčili, záležitosti ne]bes a země rozhodli.

Zejména ty kosmogonické mýty, které tvoří součást různých zaklínání a rituálů, jsou proniknuty jednou společnou myšlenkou. Odvolávají se a poukazují k prvotnímu aktu stvoření, který se tak stává magickým předobrazem a legitimizací konání, které je těmito texty doprovázeno. Podobně je tomu ostatně i s jinými kosmogonickými skladbami. Univerzalistický mýtus „Enúma eliš“, recitovaný o slavnostech Nového roku, magicky obnovoval kosmický řád v jeho celistvosti; výňatky z mýtu o Atrachasisovi, týkající se bezprostředně stvoření člověka, byly pravděpodobně recitovány při porodech jako magická pomoc rodičkám v jejich těžké chvíli; kosmogonická zaklínání, potírající určité zlo, se chtěla dobrat jeho kořene, který tkví v prvotnímu aktu stvoření, a tak je magicky ovládnout.

Text dvojazyčného sumersko-akkadského mýtu o Mardukově stvořitelském díle patřil do sbírky rituálů nazývané *Mis pí* „Omývání úst“ a byl opatřen titulem „Zaklínání při založení chrámu“. Zdůrazňoval zejména moment stvoření chrámů a jako součást rituálů chrámové očisty obnovoval jejich prvotní neposkvrněnost. Jeho hlavní rukopis z novobabylónského období pochází z města Sipparu, které leží nedaleko dnešního Bagdádu. Je datován přibližně do 6. st. př. Kr. Další jeho duplikáty pocházejí z ninivské Aššurbanipalovy knihovny (7. st. př. Kr.). Představa stvoření pevné země, tak jak je zde vyjádřena, obraz (rákosového) voru, který je zasypán hlínou, se zřejmě zrodila v jihomezopotamském městě Eridu, ležícím v blízkosti řeky Eufratu, jejíž nánosy postupně vytvářely aluviální pobřežní oblast Perského zálivu. Následující překlad byl pořízen na základě textového vydání P. Jensena v knize „Assyrisch-babylonische Mythen und Epen“, Berlin 1901, str. 38-43.

Zaklínání. Svatyně čistá, svatyně bohů, na čistém místě nebyla zbudována, rákos nerostl, stromu nebylo, cihla nebyla položena, kadlub nebyl zhotoven, dům nebyl zbudován, město nebylo postaveno, město nebylo zbudováno, sídliště nebylo založeno, Nippur¹¹ nebyl zbudován, Ekur¹² nebyl postaven, Uruk¹³ nebyl zbudován, Eanna¹⁴ nebyla postavena, Apsú nebylo zbudováno, Eridu¹⁵ nebylo postaveno, místo svatyně čisté, svatyně bohů, nebylo připraveno, všude na zemi bylo jen moře, pramen uprostřed moře byl (pouhou) stružkou. Tenkrát Eridu bylo zbudováno, Esagila¹⁶ postavena, Esagila, v níž upro-

střed Apsů Lugaldukuga¹⁷ přebývá. Babylón byl zbudován, Esagila dokončena (a) bohové Anunnakové, (jež) všechny on stvořil, městem čistým, sídlem radosti, vznešeně nazvali jej. Bůh Marduk svázal na vodní hladině vor, stvořil prst' (a) na vor ji nasypal. Aby bohům v sídle radosti přebývat dal, lidstvo on stvořil (a) bohyně Aruru¹⁸ sémě lidské stvořila s ním. Sumukanovu¹⁹ zvěř, bytosti živé, ve stepi stvořil, Eufrat a Tigris stvořil, místo (jhn) vykázal, nazval je dobrými jmény. Stvořil uschlý rákos, močál, rákosíště, třtinu a houští, stvořil stepní porost, pevnou zem, bažinu (a) rákosí, krávu s telátkem, býčka, ovci s jehňátkem, berana v ohradě, zahrady a lesy, v nichž žijí (?) divoké ovce a kozy. Pán Marduk na břehu moře vyvýšil násyp,... rákosíště, pevnou zemi založil, ... vytvořil. [Stvořil rákos,] stvořil strom,... na místě zbudoval, [položil cihlu,] zhotovil kadlub, [zbudoval dům,] postavil město, [zbudoval město,] založil sídliště, [zbudoval Nippur,] postavil Ekur, [zbudoval Uruk,] postavil Eannu, ...

Podobně „kosmogonie kněží &a/ií-žalmistů" byla součástí rituálu při obnově chrámu. *Kalû*, žalmisté, tvořili v Mezopotámii určitou skupinu kněží, kteří přednášeli náboženské skladby, žalmy a nářky za doprovodu bicích nástrojů u příležitosti rozličných náboženských slavností a rituálů, majíce tak utišit hněv bohů.

Jestliže tato kosmogonie je úzce spjata s rituálem při obnově chrámu, je zcela pochopitelné, že ve středu její pozornosti stojí stvoření první cihly, stvoření ostatního stavebního materiálu, prvních božských řemeslníků, obětníků a kněží, a je-li celý akt završen stvořením panovníka a lidí jako těch, kteří mají pokračovat v péči o svatyně a ve službě bohům.

Následující překlad byl pořízen podle textového vydání F. Thureau-Dangina, „*Rit'uels accadiens*", Paris 1921, str. 44-47.

Když se zřítí chrámové zdi, tu aby zbourány mohly být a obnoveny (...) Stavitel onoho chrámu si oblékne čistý oděv, na ruku si navlékne cínový náramek, pozvedne olověnou sekýru a odstraní starou základní cihlu. Nad chrámem bude truchlit, „ach!" zvolá, a ona základní cihla na vyhrazeném místě bude uložena. Knez-žalmista vhodí do kadidelnice obětiny, med, máslo, mléko, znamenité pivo, víno a výtečný olej na cihlu bude vylit, a předřikávat nad ní bude „Když Anu stvořil nebesa":

Když Anu stvořil nebesa
 a Nudimmud stvořil Apsú, své sídlo,
 tu on, Ea, odrýpl v Apsú kus hlíny.
 Stvořil Kullu²⁰ k obnově chrámů,
 stvořil rákosiště a les pro dílo jejich stavby,
 stvořil Ninildua, Ninsimuga a Arazua,²¹
 aby dokončili dílo stavby jejich,
 stvořil moře a hory, aby vše potřebné ze sebe vydaly,
 a hojné plody jejich pro ... oběti.
 Stvořil Guškinbandu, Ninagala, Ninzadima a Ninkurru,²²
 aby konali své dílo,
 stvořil Ašnanu, Lacharu, Siraše, Ningizzidu, Ninezena²³a...,
 aby v hojnosti přinášeli svoje stálé oběti.
 Stvořil Umunmutamkua a Umunmutamnaga,²⁴
 aby chystali oběti své.
 Stvořil Kusua,²⁵ nejvyššího kněze velkých bohů,
 aby konal obřady a jejich bohoslužby.
 Stvořil krále, aby pečoval o svatyně a chrámy.
 Stvořil lidstvo, aby bohům sloužilo ...

Jiný kosmogonický mýtus je součástí rituálu konaného u příležitosti budo-
 vání chrámových základů, do nichž se ukládaly sošky posla bohů Ninšubu-
 ra, které měly chránit nově postavený chrám proti různým bouřím a přírod-
 ním katastrofám. Opět je zde zdůrazněno stvoření, zbudování prvotního
 chrámu samotnými velkými bohy a ustanovení prvotních obětí, které ostat-
 ní bohy naplnily uspokojením. (Viz R. Borger, „Tonmännchen und Puppen.“
 Bibliotheca Orientalis, roč. 30 (1973), str. 176-183.)

Když Anu, Enlil a Ea nebes a země se chopili,
 bohy znamenitě zaopatřili,
 sídlo hojnosti jim na zemi zbudovali.
 Bohové ke svému sídlu přispěchali, nejpřednější svatyni bohů.
 ...výběr z pravidelné oběti... králi.
 Oběť chleba stanovili, aby si vybrali bozi.
 Bohové milovali (to) sídlo.
 Důvtip svůj bohové... na jejich nejpřednější zemi.

Kosmogonické motivy obsahuje i hymnus či modlitba k řece, na jejichž vodách (ať již to byl Eufrat či Tigris) závisel život a úroda Babylónie. Tato oslava „Řeky“ (akkadsky *náru*) byla součástí apotropaického rituálu zvaného *namburbú*, který sloužil k odvrácení nějakého hrozícího zla. (Viz L. W. King, „The Seven Tablets of Creation, or the Babylonian and Assyrian Legends Concerning the Creation of the World and of Mankind“, Vol. I. London 1902, str. 128-129, 200-201.)

Zaklínání: Tys řeka, stvořitelka veškerenstva!

Když tě vyhloubili velcí bohové,
na tvých březích dobro ustavili,
v tobě Ea, vládce Apsú, zbudoval své sídlo.
Záplavou nepřemožitelnou obdarovali tebe,
ohněm, hněvem, září (a) děsem
Ea a Marduk obdařil tě.]

[Varianta] Obdarovali tě divokostí, září(!) (a) děsem,
nazvali tě záplavou nepřemožitelnou,
Ea a Marduk moudrostí obdařil tě.]

Tys soudkyně (všech) lidí,
řeko velká, řeko vznešená, řeko spravedlivá!

S kosmogonickými motivy se setkáváme i v několika zaklínáních různých chorob, neboť má-li být zlo odstraněno, je třeba dobrat se jeho příčiny, a to příčiny prvotní, jež je obsažena již v počátečním aktu stvoření. Je-li tato prvotní příčina poznána, a především pojmenována, zlo je magicky ovládnuto a nemůže déle přetrvávat.

V „zaklínání bolavého zubu“ (viz K. Hecker, „Untersuchungen zur akkadischen Epik“, Kevelaer, Neukirchen-Vluyn 1974, str. 3-4) se praví:

Když Anu s[tvořil nebesa,]
nebesa stvořila [zemi,]
země stvořila řeky,
řeky stvořily strouhy,
strouhy stvořily bahno
(a) bahno stvořilo červa,
(tu) s pláčem šel červ k Samašovi,

(těž) před Eou vytryskly mu slzy.
 „Co mi dáš jíst?
 Co mi dáš pít?“
 „Dám ti zralý fik,
 meruňku (a) jablko.“
 „K čemu mi bude ten zralý fik
 a meruňka (a) jablko?
 Pozvedni mne (a) mezi zubem
 a dásní dej mi přebývat!
 Ze zubu krev budu sát
 a kořeny(?) v dásni
 budu hrýzt!“
 Zaraz jehlu (do bolavého zubu), popadni (červa) za nohu!²⁶
 „Protože jsi tohle řekl, červe,
 nechť tě Ea udeří mocnou
 rukou svou!“
 Toto jest zaklínání bolavého zubu.

Rituál k tomu: Pivo, trochu sladu a oleje dohromady smíchej, zaklínání třikrát nad (tím) odříkej, na zub (to) vlož!

Vedle této dlouhé verze je však doložena i verze podstatně kratší, která se dochovala na jednom rukopise pocházejícím z Ninive:

[Zaklínání: Alla] (stvořil) Anua, Anu (stvořil) celá nebesa, Anu (stvořil) celou zemi, země stvořila červa.

„Zaklínání ječného zrna“ se dochovalo ve dvou verzích, starší, na staro-babylónské tabulce nalezené v Iščáli nedaleko dnešního Bagdádu, a mladší pocházející z Aššurbanipalovy knihovny v Ninive. (Viz B. Landsberger, T. Jacobsen, „An Old Babylonian Charm against *merhu*“, Journal of Near Eastern Studies, roč. 14 (1955), str. 14-21; B. Landsberger, „Corrections to the Article „An Old Babylonian Charm against *merhu*“, Journal of Near Eastern Studies, roč. 17 (1958), 56-58.)

Země, hle země zrodila bláto, bláto zrodilo stéblo, stéblo zrodilo klas, klas zrodil ječné zrna. Hle, na Enlilově poli velkém sedm búrů Sin žal, Šamaš sklízels. Hle, do mladíkova oka vstoupilo ječné zrna.

Koho pošlu a vypravím k sedmi (a) sedmi Anuovým dcerám? Necht' vezmou [nádobu] z karneolu, pohár z chalcedonu, necht' nabерou čistou vodu z moře, ječné zrna necht' odstraní z mladíkova oka!

Zařikání: Na počátku, před stvořením, pracovní píseň na zem sestoupila. Rádlo brázdu zrodilo, brázda klíček, klíček oddenek, oddenek kolínko, kolínko klas (a) klas (zrodil) ječné zrna. Šamaš žal, Sin sklízel. Když Šamaš žal a Sin sklízel vstoupilo ječné zrna do mladíkova oka. „Samaši a Sine, stůjte při mně, necht' ječné zrna vyjde!"

Zařikávací formule. Zaklínání ječného zrna, jež z oka vypuzeno býti má.

Mytologický úvod s kosmogonickou tematikou obsahuje rovněž text pocházející z Ninive, pravděpodobně z Aššurbanipalovy knihovny, který byl teprve nedávno zařazen mezi tzv. spory, sváry, které jsou jinak hojně zastoupeny v sumerské literatuře. V tomto případě se snad jedná o svár dvou dosud neidentifikovaných živočichů označovaných slovy *chamanirru* a *išqapisu*. Vzhledem k tomu, že tento text tvořil podle dávných soupisů, katalogů literárních děl a jejich autorů, součást „sbírky o pavoukovi", jedná se snad také o jakési zástupce domácího hmyzu. Překlad byl pořízen na základě textového vydání L. W. Kinga, „The Seven Tablets of Creation, or the Babylonian and Assyrian Legends Concerning the Creation of the World and of Mankind", Vol. I. London 1902, str. 122-125.

Když shromáždění bohové stvořili [nebe a zemi,]
dali tvar nebeské klenbě, zpevnili [povrch zemský,]
přivedli na svět [živé] tvory...
stepní zvěř, živočišstvo stepní a hemživé...
Když ...živým tvorům ...
[zvěři] Sumukana a živočichům městským rozdělili...
...všem zvířatům, všemu stvoření...
...co v celé mé rodině...
...Ninšiku²⁷ dvě malé [bytosti stvořil,]
...mezi] ostatními živočichy (jim) dal vyniknout...
...chamanirru...
...išqapisu...

Mýtus o Charabovi je jedinečným textem, který se z části dochoval na pozdně babylónské tabulce, která je podle svého kolofonu kopií starší předlohy z Babylónu a Aššuru. Vypráví o incestních svazcích několika generací bohů, z nichž každá zabíjí generaci svých předků a ujímá se moci, aby sama byla posléze násilně odstraněna generací svých potomků. Mýtus vykazuje jistou příbuznost s Hésiodovou Teogonií, s tzv. fénickou teogonií, jak se dochovala u Filóna z Byblu, a churritsko-chetitským mýtem nazývaným „Chetitská teogonie“ nebo též „Vládcí nebes“, který náležel do cyklu mýtů o bohu Kumarbim, tedy mytologickými texty, o nichž se již dříve předpokládalo, že se opírají o jakési babylónské předlohy. Mýtus o Charabovi by mohl být právě onou ztracenou předlohou, která vedle churritsko-chetitské a fénické mytologie ovlivnila i mytologii řeckou. Lze jen litovat, že z celého mýtu o Charabovi se dochovala pouze jeho první část vyprávějící o „prastarých bozích“, zatímco část pojednávající o velkých bozích babylónského panteonu, kteří bývají srovnáváni s řeckými bohy (Anu = Úranos, Enlil = Kronos, Ninurta = Zeus), a která by byla rozhodující z hlediska srovnávacího, je nenávratně zničena. Jednotlivá božstva, která v mýtu vystupují, jsou zřejmě zosobněním různých přírodních prvků a sil i kulturních výtvorů, které vytvářely svět obklopující nejstarší pastevece a zemědělce, který ovlivňoval jejich představy a názory. Odtud zřejmě pochází incestní motiv, který souvisí s animální povahou prastarých bohů zosobňujících síly plodnosti, neboť s promiskuitou chovaných živočichů se pastevci setkávali u svých stád velmi často. A jako bohové plodnosti, která se manifestuje pouze v určitém ročním období, nebo bohové kulturních výtvorů použitelných pouze v určitém okamžiku, patří tato božstva také k typu umírajících bohů, kteří po omezeném čase své vlády podstupují smrt z rukou svých potomků a po zbytek roku se zdržují v podsvětí. Mýtus o Charabovi mohl snad vzniknout někdy v 1. polovině 2. tisíciletí př. Kr. v období panování dynastie z Isinu a Larsy na základě lokálních kosmogonických mýtů z Dunnu a Nippuru, měst, která náležela do svazku tohoto malého království.

Překlad byl pořízen na základě textového vydání T. Jacobsena v publikaci „The Harab Myth“, Malibu, Undena Publications 1984, Sources from the Ancient Near East, Vol. 2, Fasc. 3.

Na sam[ém počátku Charab²⁸ si Zemi za ženu vzal,] [založit ro]dinu a pans[tví své úmysl pojal.] [„Hle, objevřem rány pusté zemi!“ [Pod ra]nami pluhu jejich povstalo Moře, [brázd]y ze sebe zrodily Sumukana. [Op]oru svou, prastaré město Dunnu,²⁹ zbudovali oba.

[Charab] (své) panství ve městě Dunnu vyhlásil jasně, [Země] (však) k Sumukanovi, synovi svému, pozvedla líc a pravila: „Pojď, budu tě milovat!“

Sumukan matku svou Zemi si za ženu vzal, Chara[ba, otce] svého, zabil, ve městě Dunnu, které on miloval, pochoval [jej.] Sumukan panství otce svého [se zmocnil.] Moře, svou starší sestru, si za ženu vzal.

Gaju,³⁰ syn Sumukanův, přišel, Sumukana zabil a ve městě Dunnu do hrobu otce jeho pochoval [jej.] [Moře], matku [svou], si za ženu vzal a ona, Moře, zabila matku svou Zemi. Šestnáctého dne měsíce Kislímu³¹ se vlády a královské moci chopil.

[Gaju], syn Gajuův, Reku, vlastní svou sestru, si za ženu vzal, [Gajua, ot]ce, a Moře, svou matku, zabil, [do hrob]u pochoval je skrčené. Prvního dne [měsíce Tebétu³¹] se královské moci a vlády [chopil.]

[Kuš,³² syn Gaj]uův, sestru svou Ua-ildag³³ si za ženu v[zal,] [zele-ni] pozemské hojně dal vyrašit, [ovčínu, ohra]dě odevzdal ji, [za pok]rm veškeré [zvěře,] [ukojil žádost a] potřebu bohů. [Gajua a] Re-ku, matku svou, zabil, [do hrobu] posadil je. [... dne měsíce Sabatu³¹] vlády a královské moci se ch[opil.]

[Chacharnum,³⁴ syn Kusů v], sestru svou Bélet-séri³⁵ si [za ženu vzal,] [Kuš a] Ua-ildag, matku [svou], za[bil,] [do hrobu] posadil je. Šestnáctého dne / Dvacátého devátého dne [měsíce Addaru³¹] královské moci a vlády [se chopil.]

[Chajjášum³⁶], syn Chacharnumův, ... vlastní svou sestru si za ženu vzal, [začátkem nového roku] převzal od svého otce vládu, [však neza]bil ho, (leč) živého [se ho zmocnil, přikázal] svému městu uvěznit [otce jeho,] [do] ok[ovů byl uvržen.] ...

[Necht' zpěv] pracovní písně [krajem zní sladce!]

Napsáno a přehlédnuto podle předlohy z Babylónu a Aššuru. „Charab.“ Skončeno.

VYSVĚTLIVKY

- 1 *Uzumua* (sum. „(místo, kde vyrůstá maso“) - název posvátného okrsku v jihomezopotamském městě Nippuru.
- 2 *Alla* - jméno jinak neznámého boha, v klínopisném textu je zapsáno dvakrát, tzn., že pro stvoření prvního lidského páru bylo třeba krve dvou bohů. Podle některých textů

- je však Alla ztotožňován s Anšarem, otcem boha Anua, tzn., že by náležel k oněm „prastarým bohům“, kteří vládli před „velkými bohy“ mezopotamského panteonu.
- 3 Poznámka pisáře, který text opisoval z poškozené předlohy.
  - 4 *Ullegarra, Annegarra* - tato jména prvního lidského páru se vyskytují pouze v tomto textu.
  - 5 *Enul, Ninu!* (sum. „pán hojnost“, „paní hojnost“) - dvě božstva, o nichž není nic bližšího známo.
  - 6 *Ninmach* (sum. „vznešená paní“) - jméno jedné z postav bohyně Matky.
  - 7 *Nisaba* (též *Nidaba*) - bohyně obilí a písarství.
  - 8 *Nergal* - bůh podsvětí, manžel bohyně Ereškigaly. Jako pozemský bůh je původcem požárů v důsledku veder, též zimnice a moru. Rovněž je bohem války.
  - 9 *Nišku* - posel a rádce boha Enlila, jeho syn, bůh světla a ohně.
  - 10 *Sin* (*Su'en, Nannáru*) - akkadské jméno měsíčního boha (sum. *Nanna*).
  - 11 *Nippur* - dnešní Nuffar, město v jižní Mezopotámii, kultovní středisko boha Enlila.
  - 12 *Ekur* (sum. „dům hora“) - chrám boha Enlila ve městě Nippuru.
  - 13 *Uruk* - dnešní Horká, město v jižní Mezopotámii, kultovní středisko boha Anua a bohyně Inanny/Ištarý.
  - 14 *Eanna* (sum. „dům nebes“) - chrám boha Anua a bohyně Inanny/Ištarý ve městě Uniku.
  - 15 *Eridu* (sum. „dobré město“) - dnešní Abú Šahrajn, město v jižní Mezopotámii, kultovní středisko boha Enkiho/Ey.
  - 16 *Esagila* (sum. „dům, jehož vrcholek je vysoko“) - chrám boha Marduka v Babylónu.
  - 17 *Lugaldukuga* (sum. „král svatého pahorku“) - epiteton boha Ey.
  - 18 *Aruru* (sum. „dárkyně sémě“) - jedna z postav bohyně Matky, stvořitelky člověka.
  - 19 *Sumukan* - bůh divoké zvěře a dobytka, plodnosti a stepní vegetace.
  - 20 *Kulla* - bůh cihly.
  - 21 *Ninildu* - bůh tesařů; *Ninsimug* - bůh kovářů; *Arazu* - bůh modlitby.
  - 22 *Guškinbanda* - bůh zlatníků; *Ninagal* - bůh kovolijců; *Ninzadim* - bůh rytců; *Ninkurra* - bohyně kameníků.
  - 23 *Ašnan* - bohyně obilí; *Lachar* - bohyně stád; Siraš - bůh piva; *Ningizzida, Ninezen* - dva božové vegetace.
  - 24 *Umunmutamku, Umunmulamnag* (sum. „co bude jíst můj pán?“, „co bude pít můj pán?“) - kuchař a číšník boha Marduka.
  - 25 *Kusu* - původně bůh obilí.
  - 26 Pokyn „lékaři“, který má v tomto okamžiku provést operativní zákrok. Pochopitelně nejde o „červa“, ale o poškozený zubní nerv.
  - 27 *Ninšiku* - titul boha Ey.
  - 28 *Charab* - personifikace pluhu (akk. *charbu*).
  - 29 *Dunnu* (akk. „dvorec“) - město v blízkosti Išinu v jižní Mezopotámii.
  - 30 *Gaju* - božský pastýř, jméno psáno znakem pro březí ovci.
  - 31 *Kislimu, Tebétu, Sabatu, Addaru* - 9., 10., 11. a 12. měsíc babylónského kalendáře, přibližně období listopadu až března.
  - 32 *Kuš* - božský služebník, pastýř.
  - 33 *Ua-ildag* (sum. „rostlinstvo a topol“).
  - 34 *Chacharnum* - jinak neznámé božstvo.
  - 35 *Bélet-séri* (akk. „paní stepi“) - podsvětní bohyně, též ztotožňována s bohyní Geštinanou (sum. „nebeská vinná réva“), bohyní pastevectví.
  - 36 *Chajjášum* (akk. „spěšný“) - jinak neznámé božstvo.

PODSVĚTNÍ VIZE

Obraz podsvětí, který si vytvořilo mezopotamské náboženství, je velmi dobře znám z některých akkadských literárních skladeb; z eposu o Gilgamešovi, z mýtu o Nergalovi a Ereškigale či z mýtu o sestupu Išтары do podsvětí. V nich je „Země bez návratu“, panství bohyně Ereškigaly líčeno jako říše temnoty, jejíž obyvatelé se živí prachem a hlinou, jsou oblečeni v peří, a do hrobového ticha zaznívá jen jejich sténání.

Klínopisná tabulka pocházející z Aššuru z období okolo poloviny 7. století př. Kr. obsahuje prozaickou literární skladbu politického pozadí, které je však jen těžko dešifrovat, jednak pro řadu nesrozumitelných narážek, jednak pro špatný stav, v němž se dochovala.

Mimo jiné je tu však líčeno podsvětí, jak je spatřil ve snu asyrský korun-princ Kummá, pod tímto jménem se skrývá pravděpodobně sám panovník Aššurbanipal (669-629 př. Kr.), aby se mu zde dostalo poučení z osudů jeho děda a otce, panovníků Sinacheriba (705-681 př. Kr.) a Assarhaddona (681-669 př. Kr.).

Pro nás je však tento text zajímavý především jako dokument náboženských představ své doby, představ o podsvětní říši boha Nergala a jeho manželky Ereškigaly, jejích vládců, kteří jsou obklopeni zástupem démonů, příšer a přízraků.

Následující překlad byl pořízen z textového vydání Alasdaira Livingstona „Court Poetry and Literary Miscellanea“, Helsinki 1989, State Archives of Assyria, Vol. III, str. 68-76.

(...)

Kummá ulehl a dostalo se mu nočního vidění. Ve snu ... „... byl jsem uchopen, hrozivý a úctu vzbuzující obraz jsem spatřil...

Uviděl jsem Namtara,¹ posla podsvětí a tvůrce příkazů. Před ním stál člověk. A on ho levicí držel za vlasy a v pravici třímal meč ... Namtarta, jeho družka, měla hlavu génia a ruce a nohy lidské. ‚Smrt‘ zase měla hlavu dračí, ruce člověčí a nohy ptačí. Zlý démon Sedu s hlavou a rukama lidskýma, nasazenou korunou a ptačíma nohama levou nohou zašlapával krokodýla. Démon Alluchappu² měl lví hlavu, čtyři lidské ruce a nohy. ‚Podpůrce zla‘ s ptačí hlavou a rozpjatými křídly poletoval sem a tam, ruce a nohy měl lidské. ‚Rychleodnes‘, lodník podsvětí, s hlavou ptáka Anzua,³ měl čtyři lidské ruce a nohy. ‚Přízrak‘ měl zas hlavu býka a čtyři lidské ruce a nohy. ‚Zlý duch‘ se lví hlavou měl ruce a nohy jako pták Anzu. Sulak⁴ jako lev, jenž je stále hotov ke skoku, stál na zadních tlapách. Mámítu⁵ s kozí hlavou měla lidské ruce a nohy. Nedu, vrátný v podsvětí, hlavu měl lví, ruce člověčí a nohy ptačí. ‚Všechnozlo‘ mělo zase dvě hlavy. Jednu lví a druhou ...mělo tři nohy. Dvě přední byly ptačí a jedna zadní býčí. Hrůza a děs z něho vyzařovala.

Byli tam ještě dva bozi, jejichž jména neznám. Jeden měl hlavu, ruce a nohy jako pták Anzu a v levici ...Druhý měl nasazenu lidskou hlavu, jež byla pokryta korunou, v pravici třímal kyj a v levici před sebou...

Dohromady tam bylo patnáct bohů; patřil jsem na ně a vzýval jsem je.

Jeden člověk, jehož tělo bylo černé jako asfalt a jehož tvář se podobala Anzuovi, byl oděn v rudý plášť, v levici třímal luk, v pravici svíral meč a levou nohou zašlapával hada.

Když jsem pozvedl zrak, spatřil jsem hrdinu Nergala, jak sedí na královském trůnu s královskou korunou na hlavě a v obou rukou svírá dva strašné obušky, jejichž oba konce...

...blesky se křížují a Anunnakové, bohové velcí, po pravici i po levici se klanějí... Podsvětí je plné děsu. Před tváří knížecího syna⁶ panuje hrobové ticho... Uchopil mne za kšticí a k sobě mě přitáh. Pohlédl jsem na něj a zachvěly se mi nohy. Jeho strašná záře mne srazila k zemi. Políbil jsem nohy velikého božstva, poklekl jsem a povstal. A on se na mne dívá a potřásá hlavou.

Pozvedl proti mně silný hlas. Jako lítá bouře hněvně na mne vzkřikl. Vztáhl na mne žezlo, odznak svého božství, jež vzbuzuje hrůzu jako jedovatý had, jen aby mě zabil.

Išum,⁷jeho rádce, přímluvce, spasitel života, milovník spravedlnosti a tak dále, pravil: „Mocný králi podsvětí, nenech tohoto muže zemřít, ... nechť poddaní celé země tvé oslavě naslouchají.'"

A jako čistá studniční voda upokojil srdce všemocného a přesilného, jenž spoutává zlé.

(...)

„Odejdi nyní do světa lidí, dokud si znovu na tebe nevzpomenu!" Takto mi pravil.

I probudil jsem se."

Srdce mu bušilo jako člověku, jenž prolil krev, a v rákosovém houští osaměle bloudil, až ho zabal pochop; a nebo jako mladému, právě dospěvšímu kanci, jenž svini obškocil, stále znovu a znovu se rozdražďuje, a výkaly vyvrhává dršťkou i řití.

Jeho nitro naříkalo, „běda mi", zvolal, na ulici vyrazil jak šíp, ústa si plnil prachem náměstí a cest a hrozným hlasem volal: „Běda, běda! Proč právě mně jsi toto přisoudil!?"

(...)

VYSVĚTLIVKY

- 1 *Namtar* (sum. „osud“) - posel smrti, rádce Ereškigaly, vládkyně podsvětí, jeho manželkou je *Namtartu*.
- 2 *Alluchappu* (akk. „lovecká síť“).
- 3 *Antu*. - mytický pták, orel se lví hlavou.
- 4 *Šulak* - rovněž podsvětní démon.
- 5 *Mámitu* - podsvětní bohyně, personifikace trestu za křivopřísežnictví.
- 6 Pravděpodobně označení Nergala.
- 7 *Išum* - hlasatel a rádce boha Nergala a boha války a moru Erry. Na rozdíl od nich je lidem přátelsky nakloněn a konejší hněv svých pánů. Noční ochránce lidí, zvláště nemocných.

CHETITSKÁ ŘÍŠE

Na rozdíl od Egypta či staré Mezopotámie je Malá Asie krajina velmi rozmanitá a nanejvýš členitá. Úzké pobřežní nížiny se subtropickým podnebím prudce přecházejí ve velehorské štíty a ty pak svými pásmy vymezují centrální náhorní plošinu, zbrzděnou uvnitř nižšími horskými hřbety, kde vládne suché kontinentální klima. Počasí je značně vrtošivé a na jeho nálady se nelze spolehnout. Není tedy divu, že přírodní události a úkazy hrály ve starověku v úvahách maloasijských obyvatel významnou roli.

Proměnlivost země velmi podporovala i mnohotvárnost kulturní. Tak na konci 3. a v průběhu celého 2. tisíciletí př.n.l., které nás zde ve vztahu k tématu nejvíce zajímají, nacházíme v centrální Anatolii pozoruhodnou spleť několika proudů, které před našima očima jen pozvolna splývají. Na podkladě pramenů (zaznamenaných klínovým písmem na hliněných tabulkách) zjišťujeme, že náhorní planina je obývána Chattijci (neboli Protochetity), vedle nichž se postupně prosazují nově přichozí: indoevropské kmeny Chetitů, Palajců a Luvitů. Politicky nejúspěšnější jsou Chetitě - koncem I. poloviny 2. tisíciletí př.n.l. stmelují pod svou vládou dosavadní drobné protochetitské městské státy v silně centralizované království - ale myšlenkově zůstávají po celou svou existenci protochetitskému obyvatelstvu v mnohém povinováni. Jakkoli podstatné, nejsou tyto dva komponenty maloasijské kultury 2. tisíciletí př.n.l. jediné: Země bohatá na dřevo, kámen, obsidián, měď, stříbro i zlato přitahuje také Churrity, usazené doposud ve východní části poloostrova a v severovýchodní Sýrii. Zprvu se v textech setkáváme spíše s jednotlivými churritskými jmény, v průběhu staletí však vliv churritských názorů a idejí sílí.

Tato tři etnika - původní protochetitské obyvatelstvo, indoevropské přistěhovačci a Churrité - tvoří jádro vlastní anatolské kultury 2. tisíciletí př.n.l. Nutno zdůraznit, že nejde o prvky navzájem si cizí, nýbrž projevy různých

vedle sebe žijících etnik, které se vzájemně prolínaly a postupně přetavovaly v jeden kulturní celek. Celek, jehož součástí jsou někde ještě více, jinde již méně transparentní, v každém případě však celek nový a nezaměnitelný, který nese punc prostoru a času, ve kterém vznikl. Známky působení staré sumerské a babylónské kultury, severosyrského vlivu a také stopy dlouholeté činnosti asyrských kupců na anatolské půdě můžeme z tohoto hlediska považovat za ovlivnění zvenčí - i když právě působení sumerské je zřetelně patrné, a ne nepodobné působení antických civilizací na kultury evropské.

Chceme-li se dovědět, jak si obyvatelé Chetitské říše představovali vznik svého světa a v čem spatřovali zakotvení jeho řád, musíme se obrátit k formě, která o vysvětlení tehdejšího světa usilovala: k mýtům. V chetitském písemnictví neexistuje sice žádná celistvá skladba věnovaná této otázce, odpověď však najdeme v různých zmínkách „Zpěvu o Ullikumim“, v kompozici „Vládci nebes“, v mýtu o zmizelém bohu, event. ve výpravných pasážích rituálů.

Na samém začátku bytí se již setkáváme s obrem Upellurim, postavou podobnou Atlantovi, na jehož bedra „dávní bohové“ umísťují nebesa a zemi, spojené ještě v jediný celek. Nebesa a zemi od sebe bohové později měděným nožem oddělují, sami se usazují v nebesích a vytvářejí tam království - zjevně vyšší stupeň kosmické organizace. Jak ukazuje vyprávění o vládci nebes, je starší božská generace vždy po čase zbavena trůnu a vyhnána potomstvem na „temnou zemi“, tedy do podsvětí, kde také sídlí Upelluri. Ve čtvrtém koleně se na nebesích rozpoutává nelítostný boj: svržený bůh se nemíní vzdát. Výtvar „dávných bohů“ v žádném případě není dokonalý: podle protochetitské tradice dokonce dojde k tomu, že jednoho dne „spadne měsíc z nebe“. Kdy se v chetitských představách na této scéně objevují první lidé, není známo. Pouze jeden rituál mimoděk uvádí, že lidské pokolení stvořily bohyně-sudičky a bohyně-matky.

Třebaže lidé v některých mýtech rovněž vystupují, hlavními osobami a nositeli děje jsou vždy bohové. Jsou to bytosti s lidskou podobou, nadané však zvláštní mocí a schopnostmi, které prostým smrtelníkům zůstaly odepřeny. Příroda i lidstvo jsou vydány jejich vůli a nevoli a v mnoha ohledech jsou chápány jen jako projevy božského bytí. Bohové mají ovšem i další lidské vlastnosti: jsou dobří a lidem milostivě nakloněni, ale také nebezpeční a zlí; dovedou být veselí a rozmarní, ale i záluční a lstiví. Mohou se mýlit, jsou zranitelní a dokonce v jistém smyslu na lidech, na jejich obětech, závislí. Podle písemných údajů jich v chetitském panteonu není méně než tisíc. Ne všichni ovšem stojí v žebříčku stejně vysoko. Nejvyššími bohy státního kultu (a jen o něm máme písemné zprávy) jsou již od doby starochetitské ří-

še Bůh bouře, Taru a Bohyně slunce z Arinny, Vurušemu. Jim po boku stojí jejich dcera Mezulla a patrně také velká část lokálních bohů bouřky, kteří jsou chápáni jako synové Taruovi. Všichni pocházejí ze staré protochetitské etnické a jazykové vrstvy a mají možná ještě starší, „anatolské“ pozadí. Vedle Bohyně slunce z Arinny zná maloasijský panteon také nebeského boha slunce Iššana (mužského rodu). V textech je doloženo ještě nejméně jedno sluneční božstvo pozemské, které stojí v čele podsvětních bohů; představuje noční aspekt slunce a je zřejmě ženského rodu. K významným chetitským bohům nejstarší vrstvy patří rovněž bůh vegetace Telipinu, bohyně Inara aj. V době novochetitské říše, především ve 13. století, kdy je působení churritského živlu nejsilnější, stojí na místě nejvyšší trojice churritský bůh Tešup, bohyně Chepat a jejich syn Šarruma. Důležitou úlohu mezi churritskými božstvy hraje rovněž bohyně Šauška, nazývaná většinou babylónským jménem Ištar a považovaná za sestru Boha bouřky.

Velké množství uctívaných bohů se Chetitě sami snažili utřídit rozdělením do obecnějších skupin: v textech tak nacházíme rozlišení na bohy nebeské a podsvětní, mužské a ženské, bohy řek a horstev, bohy určitých geografických oblastí, event. i určitých typů: „všichni bohové bouřky“. V kultovních zápisech, hlavně v kultovních inventářích, nám chetitští písaři zanechali i zprávy o tom, jak si představovali vzezření bohů (určité závěry kromě toho dovolují také obrazy na reliéfech a velmi sporadicky dochované drobné plastiky). Ve velké většině případů jde o antropomorfní sošky, k nimž bývá často připojen atribut v podobě příslušného posvátného zvířete, případně zbraně, šperku - zjevně dozvuku starších představ. Tyto staré představy se ostatně stále ještě manifestují v menším počtu samostatných kultovních figur býků, zobrazujících božstva bouřky, v soškách jelenů (ochranné božstvo), symbolických zbraních, některých zbožštěných přírodních jevech a místech (skály, prameny), posvátných předmětech. Podobných symbolů v průběhu doby ubývá - v nejmladších zápisech inventářů jsou dokonce plánovitě a výslovně nahrazovány antropomorfními idoly.

Vedle celého tisíce bohů mohly běh světa a život lidí vážně ovlivňovat také různé nepřátelské síly a démoni. Popud k tomu dávalo jak nesprávné jednání postiženého, tak i zlá vůle či zákeřnost jeho okolí. K těmto případům se váží početné očistné rituály, zaklínání a také prosby. A právě tyto prosby osvětlují s mimořádnou názorností postavení, v němž staří Chetitě spatřovali sami sebe, svůj vztah k okolnímu světu, a ukazují, v čem hledali příčiny i důsledky veškerého dění. Na závěr úryvků z chetitských mýtů, které mají přiblížit nejstarší indoevropské názory na vznik a uspořádání bytí, zařazujeme proto jednu z proseb krále Muršila za odvrácení epidemie ve 14. století př.n.l.

CYKLUS O KUMARBIM

Dominantní postavení v epické tvorbě novochetitského období (14. až 13. století př. n. l.) zaujímají díla, v nichž je ústřední postavou bůh Kumarbi. Chetitologii se zatím podařilo rekonstruovat kolem jeho osoby alespoň částečně tři skladby, které co do námětu, způsobu zpracování a rozsahu patří k nejvýznamnějším chetitským literárním památkám vůbec. Ačkoliv jsou to formálně samostatné kompozice, pozorujeme mezi nimi vzájemné vnitřní sepětí a dějovou posloupnost. To nám dovoluje spojit díla do volného cyklu, na jehož začátek klademe z obsahových důvodů mýtus, označovaný zde pomocně „Vládcové nebes“. Jinde v literatuře se též můžeme často setkat s pojmenování „Theogonie“, „Království v nebi“ apod. Původní chetitský název se totiž nedochoval.

Odhlédneme-li od malého duplikátního zlomku, je dílo k dispozici v jediném exempláři (složeném z fragmentů „Keilschrifturkunden aus Boghazkóy“ XXXIII, 120+119, XXXVI, 31), z něhož jsou navíc velké části téměř nečitelné. Dobře srozumitelná je zatím jen horní polovina prvního sloupce. Vypráví, jak na samém počátku věků byla podle chetitských představ uspořádána moc v nejstarším společenství bohů a jak se Kumarbi zmocnil v nebeském království vlády.

Úvodní pasáž mýtu o Vládcích nebes prozrazuje hlubší vztahy k ugaritské a foinické literatuře a k mladšímu antickému písemnictví. Motiv generačního boje o moc mezi bohy, spojeného rovněž se znetvořením jednoho z nich, nacházíme jednak v Hesiodově Theogonii z 8. století př.n.l., jednak ve fragmentech díla foinického kněze Sanchuniathona, pocházejícího údajně z doby před trojskou válkou. Vzájemné spojitosti lze sledovat až k analogické posloupnosti bohů, tak jak se střídají na stolci.

VLÁDCI NEBES

Kdysi, v dávných časech, byl Alalu v nebi králem.
Alalu sedí na trůně
a mocný Anu, první z bohů, stojí před ním,
sklání se k jeho nohám
a do ruky mu podává poháry k pití.

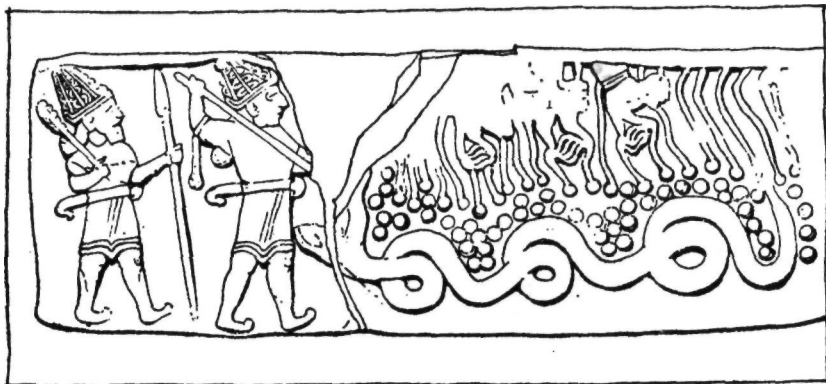
Devět souzených let byl Alalu v nebi králem.
V devátém roce proti Alalovi zvedl Anu boj.
Porazil jej, Alala,
a on před ním utekl,
odešel dolů na temnou zem.
Odešel dolů na temnou zem
a na trůn usedl Anu.
Anu sedí na svém trůně
a mocný Kumarbi mu dává jíst,
sklání se k jeho nohám,
do ruky mu podává poháry k pití.

Devět souzených let byl Anu v nebi králem.
V devátém roce Anu zahájil boj proti Kumarbimu,

Kumarbi, potomek Alalův, zahájil boj proti Anovi.
Anu nevydržel pohled Kumarbiho očí
a Kumarbimu z rukou uprchl.
Utíkal, Anu, do nebes zamířil.
Za ním se hnál Kumarbi.
Chytil jej, Ana, za nohy,
z nebe jej táhl dolů.
Zakousl se mu do slabin
a jeho mužství se Kumarbimu do nitra vlilo jak bronz.
Když Anovo mužství Kumarbi spolkl,
zaradoval se, zasmál.
Anu se obrátil
a promluvil ke Kumarbimu:
„Raduješ se ve svém nitru,
i že jsi mé mužství spolkl.
Ve svém nitru se neraduj!
Zasel jsem do tvého nitra břímě:
Za prvé jsem tě obtěžkal rázným Bohem bouře,
za druhé jsem tě obtěžkal nezvládnutelným Tigridem,
za třetí jsem tě obtěžkal rázným Tašmišem.
Břímě tří strašlivých bohů jsem do tvého nitra zasel.
A ty skončíš tím,
že budeš hlavou tlouci o skály hor Tašša."

Když Anu skončil svou řeč,
vystoupil do nebes a tam se ukryl.
Kumarbi, chytrý král, plival z úst,
plival z úst směs ...

Anova sémě se však zcela nezbavil. Třebaže pokračování textu je špatně zachováno, zdá se, že Kumarbi měl dát život potomku, v němž viděl hrozbu pro svou vládu a s jehož narozením se nehodlal smířit. Ale Ea, bůh moudrosti, pod záminkou zažehnávání bolestí zahájil obřady a magické úkony, které přivedly na svět Boha bouřky. Kumarbiho panování se nachýlilo. V závěru skladby je zřejmé, že Země porodila dvě děti. Soudíme, že to byly ony dvě zbývající děti, jimiž Anu obtěžkal Kumarbiho, počaté ze semene, které se Kumarbimu podařilo včas vyplivnout.

MÝTUS O CHEDAMMOVI

Kumarbi musel později postoupit vládu Bohu bouře. Nový vládce se usídlil v dalekém městě Kummiji a odtud řídil běh světa. Kumarbi se zřejmě cítil velice ohrožen, a to tím spíše, když se většina bohů postavila na stranu Boha bouře. Kumarbimu zůstali věrni pouze jeho rádce bůh Mukišanu a Veliké Moře. Kumarbi se nevzdal, ale netroufal si snad do boje proti Bohu bouřky sám. A tak vytvořil ohromné a nebezpečné nestvůry, draka Chedamma a později kamenného obra Ullikummiho, kteří měli potřit Boha bouřky za něho. Jsou to protagonisté dalších dvou skladeb cyklu „Mýtu o Chedammovi“ a „Zpěvu o Ullikummin“.

K mýtu o Chedammovi bylo zatím identifikováno 34 zlomků, mezi nimiž lze odlišit nejméně 6 exemplářů, tedy nejméně 6 samostatných duplikátních zápisů. Jsou vydány v řadě „Studien zu den Boghazköy-Texten“, 14. Tyto fragmenty stále ještě netvoří průběžný text, děj se pro nás dosud rozpadá na jednotlivé epizody. Ale obsah mýtu je již dostatečně jasný:

Kumarbi využil přátelství Velikého Moře, tajně se s ním sešel a požádal je o jeho dceru Sertapšuruchi. S ní pak zřejmě zplodil nenasyceného draka Chedamma. Chedammova žravost byla hroznou zbraní, vyhladila celá města a začala ohrožovat bohy. Kumarbi usadil Chedamma v hlubokých vodách, v panství Velikého Moře. Tam jej pak objevila bohyně Ištar, sestra Boha bouře. Brzy vyšlo najevo, že původcem pohromy je Kumarbi. Bozi, znepokojeni spouštěm, kterou Chedammu na zemi napáchal, se sešli. Ea jim do-

mlouval a vytkl Kumarbimu jeho počínání. Varoval, že zničí-li bohové své služebníky, budou se sami muset starat o své živobyty:

Ea, král moudrosti, mezi bohy promluvil,
Kumarbimu řekl:
„Proč lidstvo hubíte?
Neobětuje snad bohům,
nevykuřuje vám snad dřevem cedrovým?
Jestliže lidstvo vyhubíte,
bohům už sloužit nebude,
nikdo vám už chlebem a úlitbou nebude obětovat,
Bůh bouře, mocný král Kummije, sám bude musit uchopit
pluh
a Ištar a Chepat samy budou otáčet mlýnským kamenem."

Ea, král moudrosti, Kumarbimu řekl:
„Proč ty, Kumarbi, lidstvu úklady strojíš?
Neplní snad lidstvo stodoly,
neobětuje snad bez váhání tobě, Kumarbimu?
Neobětuje snad bez váhání tobě, Kumarbimu,
otci bohů, s radostí v chrámě?
Neobětuje snad Bohu bouře
a nenazývá snad mne, Eu, králem?!"

Bůh bouře se chystal učinit přítrž Chedammovu řádění, jenže neměl chuť pustit se s ním do boje osobně. Poslal k němu svou krásnou a svůdnou sestru Ištar, bohyni lásky a války. Ištar se Istí a ženským kouzlem patrně podařilo vylákat Chedamma z vody a na pevné zemi asi draka, zbaveného jeho vlastního živlu, přemohl Bůh bouře a jeho druhové. Kumarbi, poučený touto prohrou, se napříště proti podobnému selhání živé, citlivé bytosti dobře vyzbrojil: Spojením s obrovitou horou zplodil proti Bohu bouřky protivníka z kamene. Ale to už je námětem další skladby.

ZPĚV O ULLIKUMMIM

Jako jediná z cyklu zachovala si tato kompozice tzv. kolofon - v podstatě vlastně analogii tiráže našich knih. Známe tedy její původní titul, který jí dali Chetité sami: Zpěv o Ullikummi.

Rozsáhlý mýtus vyplňoval tři tabulky; první je zachována v nejméně pěti vyhotoveních, druhou máme k dispozici přinejmenším ve třech kopiích, třetí je doložena v celkem čtyřech exemplářích. Celé vyprávění je věnováno peripetiím střetnutí mezi kamenným obrem, nástrojem boha Kumarbiho, a skupinou mladších bohů, vedených Bohem bouře. Z hlediska našeho tématu je zvlášť zajímavá epizoda 3. sloupce 3. tabulky, v níž Upelluri vypráví bohu Eovi - jako vzpomínku na staré, dávné časy - jak nejstarší bohové umístili na jeho ramena svět a nožem jej rozdělili na nebesa a zemi. V časovém plánu mytologických vyprávění se musí tato epizoda vztahovat k době před vznikem nebeského království.

Podobně jako Vládci nebes i drak Chedammu a netvor Ullikummi mají

analogie v pozdější řecké mytologii - v nestvůře nazývané Typhon nebo Typhoeus. Popis jeho vzezření se u klasických autorů liší: Hesiod zná Typhoea jako stohlavou saň, Apollodor jej naopak líčí jako obrovskou kameninou bytost. Poslání mají stejné: bojovat proti Diovi.

Překlad Zpěvu o Ullikummim je pořízen podle vydání H. G. Guterbocka v *Journal of Cuneiform Studies* 5, 6.

Dítě, které Kumarbi zplodil se skálou, se narodilo kolem půlnoci.

(...)

Porodní báby je přivedly na svět.

Sudičky a bohyně-matky dítě zvedly ^o

a Kumarbimu na klín je posadily.

Kumarbi se s dítětem laskal,

houpal je,

dával mu sladká jména.

Kumarbi v duchu si říkal:

„Jaké jméno mu dám,

dítěti, které mi podaly sudičky a bohyně-matky?

Vyskočilo z těla jak břitva.

Ať tedy nosí jméno Ullikummi!

Ať pronikne k nebi, ke královské moci,

a ať zničí Kummiji, vzácné město!

Ať porazí Boha bouře, ať jej rozdrťí jak plevu,

ať jej nohou jako mravence rozšlápne!

A Tašmiše ať rozdrťí jako křehké stéblo!

Ať všechny bohy z nebe jak ptáky smete

a ať je rozbije jak prázdné hrnce!"

Když Kumarbi svou řeč skončil,

pravil si v duchu:

„Komu je svěřím, toto dítě?

Kdo se ho ujme

a bude je chovat jako dar?

Kdo je skryje na temné zemi

- aby je nespátril nebeský Bůh slunce ani Bůh měsíce,

aby je nespátril Bůh bouře, mocný král Kummije,

a nezabil je,
aby je nespatriła Ištar, královna Ninive, svúdná žena,
a nerozdrtila je jak křehké stébło?"

Kumarbi nechal Ullikummiho tajně odnést a skrýt v moři na rameni Upellur-
riho - obra, který podpíral nebe i zemi a také moře.

Umístili dítě Upellurimu na pravé rameno jak břitvu.
A balvan rostl...
V jediném dni vyrostl o jeden loket,
v jediném měsíci vyrostl o jeden hon.
A kámen, který mu byl na hlavu vržen,
zakrýval mu oči.

Když nadešel patnáctý den,
kámen dorostl.
Stál v moři, v lůně jeho, jak břitva.
Z vody vyčníval onen kámen
a do výšky jako...
a moře mu jak suknice sahalo po pás.
Jako hrozba se tyčil ten kámen
a nahoře v nebi se dotýkal chrámů a svatyň.

Bůh slunce shlédl z nebe
a spatřil Ullikummiho.
Též Ullikummi spatřil nebeského Boha slunce.
A Bůh slunce v duchu si řekl:
„Kdo je ten nenadálý bůh stojící v moři?
Jeho tělo se nepodobá postavám bohů!"

Nebeský Bůh slunce odbočil z dráhy
a zamířil k moři.
Když dorazil Bůh slunce k moři,
přiložil Bůh slunce ruku k čelu
(...) a jeho tvář strnula rozhořčením.

Když si prohlédl nebeský Bůh slunce Ullikummiho,
odbočil podruhé z dráhy,
vykročil a sestoupil k Bohu bouře.
Hledě Bohu slunce vstříc,
Tašmišu pravil:
„Proč přichází nebeský Bůh slunce, pastýř pozemšťanů?
Věc, kvůli níž přichází,
je tak závažná,
že nesnese odkladu.
Je to hrozný spor
nebo hrozná bitva -
či je to nebeská vzpoura
nebo pozemský hladomor?"

Bůh bouře nechal prostřít stůl, ale Bůh slunce se omluvil, pohoštění nepřijal
a rychle zpravil hostitele o Ullikumim. Bůh bouře byl jeho zvěstí velmi
zneklidněn.

Když odešel nebeský Bůh slunce, Bůh bouře rozvažoval.
Potom se Bůh bouře a Tašmišu za ruce vzali
a opustili svatyni, chrám.

Jejich sestra Ištar směle z nebe vykročila.
V duchu si Ištar říkala:
„Kam spěchají oba bratři?"
Chvatně se přidala Ištar,
k oběma bratřím se přidala.
Vzali se za ruce
a stoupali na horu Chazzi.
Král Kummije upřel zrak,
upřel zrak na hrozivý balvan.
Uviděl hrozivý balvan
a jeho tvář strnula rozhořčením.

Bůh bouře usedl na zem
a slzy se mu řinuly jako kanály.

Bůh bouře, s očima uplakanýma, promluvil:

„Kdo se má neustále dívat na věčný spor?

Kdo má stále bojovat?

Kdo se má neustále dívat na věčné hrůzy?"

Ištar Bohu bouře odpověděla:

„Můj bratře, nemá rozumu ani trochu,

udatností byl však obdařen desetinásobnou ...

Ištar zdrceného bratra dále utěšovala. Měla své zkušenosti, a tak se domnívala, že zneškodní obra svými ženskými zbraněmi i tentokrát. Nastrojila se, ověsila šperky a začala zpívat a hrát na mořském břehu. Ale z moře se zvedla velká vlna a sdělila Ištarě, že obr je hluchý a slepý, a neví, co je to cit. Ištar viděla, že její počínání je marné, odhodila harfu, odložila šperky a nařikajíc odešla. Bohu bouřky tedy nezbylo, než zasáhnout osobně. Prikázal Tašmišovi, aby povolal oba jeho posvátné býky, uvolnil bouře, větry a deště. Sedmdesát bohů se mu přidalo na pomoc - a přesto nevítežil. Ullikummi dokonce dosáhl Kummije. Když už se situace zdála být beznadějnou, navrhl Tašmišu Bohu bouře, aby požádali o radu a pomoc boha Eu, aby se hozeptali na tabulky s prastarými zprávami. Navštívili jej v jeho domě, mnohokrát se poklonili a Ea pomoc neodmítl. Odebral se k obru Upellurimu a vypytał se jej, zdali něco neví o kamenné nestvůře:

Upelluri zvedl oči,

spatřil Eu.

Upelluri Eovi pravil:

„Zdráv buď Eo!" a vstal.

A Ea přál na oplátku zdraví Upellurimu:

„Nechť žije Upelluri v podsvětí,

na němž jsou postaveny nebe a země!"

Ea pak Upellurimu pravil:

„Nevíš o tom, Upelluri?

Nikdo ti tu zprávu nepřinesl?

Nevíš o něm,

o nenadálém bohu, kterého Kumarbi stvořil proti bohům?

Že Kumarbi dokonce chystá Bohu bouře smrt

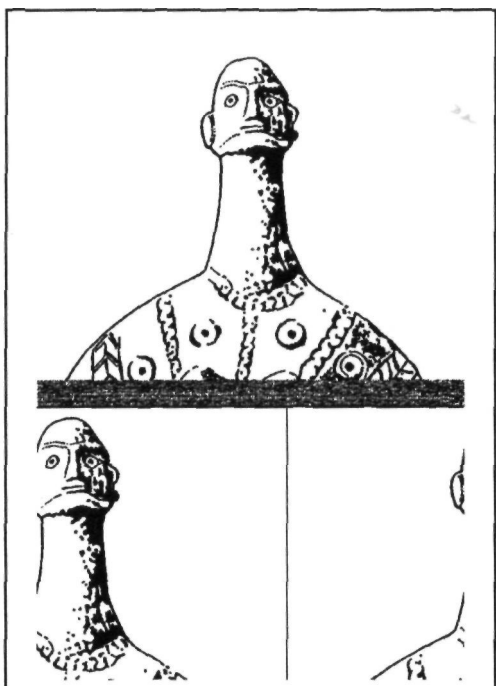
a stvořil mu protivníka?

Balvan, který ve vodě vyrostl, neznáš?
Tyčí se vzhůru jako hrozba,
až zastínil nebe, svaté chrámy a Chepat.
Snad proto, že vzdálen jsi v podsvětí,
toho nenadálého boha neznáš?"
Upelluri Eovi odpověděl:
„Když na mne stavěli nebesa a zemi,
nevěděl jsem o ničem.
A když došlo k tomu, že nebesa a zemi nožem rozkrojili,
ani o tom jsem nevěděl.
Nyní však mne cosi pobolívá v pravém rameni.
Ale nevím, kdo to je, ten bůh."

Když Ea ta slova uslyšel,
otočil Upelluriho pravé rameno
a na Upelluriho pravém rameni
stál jako břitva balvan.

Ea promluvil k dávným bohům:
„Slyšte má slova, dávní bozi,
kteří znáte dávné zkazky!
Otevřte je znovu, ty prastaré schrány otců a dědů!
Dejte přinést pečeť dávných předků
a tou je pak dejte znovu zapečetit!
Dejte vynést dávný poříz,
jímž rozkrojili nebe a zemi,
a pod nohama dejte odříznout Ullikummiho, balvan,
protivníka, ježž Kumarbi vychoval proti bohům!"

Jakmile byl Ullikummi odtržen od těla Upelluriho, opory, na které vyrůstal, jeho síla se oslabila. Tehdy Ea vybídl bohy k novému boji. Vyprávění o jeho průběhu nám chybí a neznáme ani jeho výsledek. Domníváme se však, že Ullikummi byl koneckonců poražen. Jak by také Bůh bouřky mohl být považován za nejvyššího boha, kdyby ve střetnutí s netvory nezvítězil a nezmařil tak Kumarbiho úmysly?

STVOŘENÍ LIDÍ

V kompozici o vládcih nebes patří svět pouze bohům. V mýtu o Chedamovi a Ullikummim již na „temné zemi“ existují lidé. V chetitských představách ležel tedy někde mezi nimi časový prostor, v němž bohyně-sudičky a bohyně-matky stvořily smrtelné lidské bytosti. O tomto aktu se zmiňuje krátká pasáž očištného rituálu; dovidáme se v ní zároveň, jak si bohové mezi sebou rozdělili svět.

Smysl rituálu se na tomto místě podařilo rekonstruovat díky třem paralelním textům, publikovaným v: Archiv für Orientforschung 23 (1970), 32-38. Ve zbývajících úsecích však rituál zůstává velmi fragmentární, celková souvislost nám uniká. Jasně je jen tolik, že stručné zmínky o dělení světa a stvoření lidí jsou zde použity jako zdůvodnění magických úkonů, směřujících k očištění obětníka a k tomu, aby se mu navrátila plodnost.

Obětní si pak stoupne na vepře.
Potom vyjde zdola k řece a říká:
„Když si brali nebesa a zemi,
bohové se rozdělili.
Horní bohové si vzali nebesa
a spodní bohové si vzali zemi a podsvětí.
A tak si každý vzal, co mu patřilo.

Ty, řeko, jsi si vzala čistotu, život potomstva a plodnost.
A když někdo řekne někomu něco, co jej tíží,
pak přijde k tobě, k břehům řeky,
a k bohyním-sudičkám a bohyním-matkám,
které přece stvořily člověka."

MĚSÍC, KTERÝ SPADL Z NEBE

Rituál s mytologickým vyprávěním o „Měsíci, který spadl z nebe“ byl brán na pomoc a recitován „Když Bůh bouřky silně hřmí“. Dochoval se ve třech značně poškozených exemplářích, ve formě protochetitsko-chetitské bilingvy, vydané v: *Revue hittite et asiatique* 77 (1965), str. 73n. Spatný stav textu nedovoluje ani udělat si úsudek o celkové souvislosti a dopátrat se myšlenkového spojení mezi vlastním rituálem a inkorporovaným mýtem. Snad vyprávění zdůrazňovalo zásluhu Boha bouře o navrácení měsíce na nebeskou dráhu poté, co se o to zaklínáním marně pokoušely bohyně Chapantali-ja a Kamrušepa.

Protochetitský text a přítomnost protochetitských božstev naznačuje, že skladba patří v chetitskem písemnictví k nejstarším, třebaže hlavní zápis se datuje až do 14.-13. století.

Bůh měsíc spadl z nebe
a spadl na bránu.
Nikdo jej neviděl,
jen Bůh bouřky za ním seslal deště,
seslal za ním deště.
Zachvátil jej strach, zachvátila jej hrůza.

Bohyně Chapantaliya šla, přistoupila k němu
a zaklínala jej.
Kamrušepa vyhlédla z nebe, co se stalo:
„Tak tedy Bůh měsíc spadl z nebe
a spadl na bránu.
Viděl jej Bůh bouřky
a seslal za ním deště,
seslal za ním deště
a seslal za ním větry.
Zachvátil jej strach, zachvátila jej hrůza."
Bohyně Chapantaliya šla, přistoupila k němu
a zaklínala jej.

„Kam jdeš, co to děláš?"
A Kamrušepa za ním posílá...
„Chci jít do hor,
chci ze skály uvolnit..."
...Ať odejdou obavy a hrůzy...

Následuje popis vlastních rituálních úkonů.

ZMIZELÝ BŮH

Mýtus o bohu, který zmizel, náleží ke starší skupině chetitských literárních památek a tkví svými kořeny v protochetitském prostředí. Je charakterizován starobylym jazykem, jednodušší strukturou, prostšími zápletkami i stylóvými prostředky. Vystupují v něm protochetitská božstva, která Chetité převzali a uctívali. Je znám ve značném počtu znění, která se sice neliší tolik po obsahové stránce, ale váží se k různým božstvům. Nejčastěji je hlavním hrdinou Bůh bouře, případně bůh vegetace Telipinu. Ovšem ani v rámci těchto variant neexistují dva identické záznamy. Projevuje se tu zřejmě ještě živá ústní tradice.

Vyprávění o zmizelém bohu není - jako ostatně žádné z děl protochetitského původu - samostatnou skladbou. Podobně jako mýtus o měsíci, který spadl z nebe, je součástí rituálu - tentokrát rituálu magického, který měl sloužit k uklidnění rozhněvaných bohů, a tím k urovnání nešvarů tohoto světa. Nás však v tomto textu nejvíce zajímá úloha připisovaná hlavní božské postavě a jejímu působení v přírodě. Neméně pozoruhodný je v závěru mýtu popis podsvětí, kde za sedmero branami a sedmero závorami stojí bronzové kotle a ničí vše, co se octne uvnitř. Pramení snad představa pekla, jak nám je líčili v dětství, až tady?

Text je sestaven z několika fragmentů, které dohromady tvoří souvislé epizody. Východiskem překladu byl zvolen nejstarší zápis, publikovaný v Keilschrifturkunden aus Boghazköi XVII 10. Podle paleografických znaků pochází z počátku 15. století př. n.l. Datování se ovšem vztahuje pouze na zápis, mýtus jako takový je podstatně starší.

Bůh Telipinu se rozhněval a zmizel. Odchod boha vegetace, který „drtí hroudy a orá, přivádí vodu a dává růst obilí“, měl dalekosáhlé následky: Lidé i zvířata přestali rodit, země vyschla, hrozil hlad. Úzkost přepadla i nejvyšší bohy, proto je Bůh slunce sezval k hostině. Při ní si Bůh bouře povšiml, že chybí jeho syn, a pochopil, že Telipinova nepřítomnost je asi příčinou oné katastrofy. Bohové se dali do marného hledání.

Dým pohltil okna,
kouř pohltil dům
a v krbu zhasla polena.
Na oltářích se dusili bohové,
v ohradě se dusily ovce,
v chlévě se dusil dobytek.
Ovce své jehně odstrkovala,
kráva odstrkovala tele.
Telipinu odešel
a odnesl obilí... rostlinstvo, úrodu a obživu
do polí, luk, do houštin.
Telipinu šel,
zmizel v houštině
a tam jej zmohla únava.
Tehdy se přestává dařit žito, špalda,!
tehdy přestává rodit skot, brav, lidé.
A ty, které již počaly,
nemohou porodit.

Vyschly hory, vyschly stromy
a nevyhnaly ratolesti,
vyschly pastviny, vyschly prameny
a v zemi nastal hlad.
Lidstvo i bohové hladem hynou.
Velký Bůh slunce uspořádal hostinu
a sezval tisíc bohů.
Jedli, ale nenasýtili se,
pili, ale neutišili žízeň.

Bůh bouře Telipina, syna svého postrádal:
„Telipinu, můj syn, zde není.

Rozhněval se
a odnesl všechen blahobyť."
Jali se Telipina hledat bohové velcí i malí,
ale nenašli jej.

Nepochodil ani orel, kterého vyslal Bůh slunce, ani sám otec Telipinův, Bůh bouře. Pomoci se snažila i bohyně-matka Channachanna, která vyslala včelu s přesnými pokyny, jak Telipinajít, usmířit a přivést zpět. Včela skutečně boha objevila, ale její příchod Telipinovo rozhořčení jen zvětšil.

Telepinu promluvil:
„Rozhněval jsem se a odešel.
ÍProč mne ze spaní budíte?
Proč mne nutíte k řeči?"
Telipinu se rozhněval,
dal vyschnout zurčícím pramenům a...
odvedl proudící řeky a...
dal jim vystoupit z břehů.
Bořil města,
bořil domy.
Hubil lidi,
hubil skot a brav.

Bohové naříkali...
„Telipinu se rozhněval.
Co si počneme?
Co si počneme?"

Bohyně zdraví Kamrusepa provedla nejprve obřad s magickými úkony, aby Telipina usmířila a přivedla zpět. Telipinu přišel, avšak stále ještě rozhněvaný. Kamrusepa tedy pokračovala v obřadech a bohové konali oběti, aby Telipina konečně opustila zloba. Neměli asi úspěch, protože posléze museli přivolat obyčejného smrtelníka, aby Telipina uklidnil a usmířil.

Telipinu,
ustaň ve hněvu, zlobě, rozhořčení, zlosti!
Když překypuje hněvem Bůh bouře,
zmírní jej jeho kněz.

Když překypuje hrnec,
zmírní jej měchačka.
Stejně tak ať zmírní Telipinuv hněv, zlobu, zlost
má slova smrtelníka!
Ať dům propustí Telipinuv hněv, zlobu, rozhořčení, zlost,
ať je propustí střední pilíř,
ať je propustí okna,
ať je středními dveřmi propustí dvůr,
ať je propustí vrata,
ať je propustí brána,
ať je propustí královská silnice!
Ať však nejdou do úrodných polí, zahrad, hájů,
ať odejdou do temné země!

Dveřník otevřel sedmero dveří,
vytáhl sedmero závor.
Dole v temné zemi stojí bronzové kotle,
mají olověná víka a železné uzávěry.
Co vejde dovnitř,
nemůže nazpět
a uvnitř se zničí.
Ať se zmocní Telipinova hněvu, zlosti, rozhořčení, zloby
a ať již nepřijdou zpět!

Telipinu se vrátil do svého domu
a pečoval o svou zem.
Dým opustil okna,
kouř opustil dům,
oltáře bohů byly nachystány.
V krbu se rozhořela polena,
v ohradě se pohnuly ovce,
v chlévě se pohnul dobytek.
Matka pečovala o své dítě,
ovce pečovala o své jehně,
kráva pečovala o své tele
a Telipinu o krále a královnu.
Obdařil je do příštích dnů životem a zdatností.

PROSBA ZA ODVRÁCENÍ MORU

Prosby tvoří v chetitském písemnictví samostatný a poměrně dobře zastoupený žánr. Vysoko postavené osoby, členové královské rodiny i nejmenovaní jedinci v nich úpěnlivými slovy vkládají bohům do rukou nejen svůj osud - své zdraví, dlouhý život, početnou rodinu, ale také obecné blaho - dobré počasí, úrodu na polích a ve stádě, vítězství nad nepřáteli, ukončení epidemií. Vycházejí z myšlenky, že situace, v níž se ocitli, má příčiny v božském hněvu, vyvolaném vlastním proviněním, eventuálně i cizí vinou. Modlitbami se tedy snaží zároveň zjistit důvody nelibosti bohů a dosáhnout prominutí trestu.

Mezi dochovanými prosbami vynikají modlitby za odvrácení morové epidemie, která řádila v Chetitské říši koncem 14. století př.n.l. Jsou vloženy do úst krále Muršila, během jehož panování byla země nejhůře postižena, a jejich vytříbená kompozice, vzájemné propojení, studium a citace starých písemných pramenů naznačují, že jsou dílem vzdělaných autorů, patrně nejobratnějších písařů královské kanceláře. Vedle filozofických a psychologických závěrů přinášejí tyto texty rovněž zajímavé poznatky pro historii Chetitské říše ve 2. polovině 14. století.

Následující úryvky jsou vybrány z tzv. Druhé Muršilovy modlitby proti moru a dále z Modlitby k Bohyni slunce z Arinny, publikované R. Lebrunem v knize *Hymnes et prières hittites*, str. 203n.

Bože bouřky, můj pane, a bohové chetitští, mí páni!
Posílá mne (tj. tabulku s prosbou) Muršili, váš služebník:
„Jdi k chetitskému Bohu bouřky, mému pánu
a k bohům, mým pánům
a toto řekni!

„Co jste to udělali?

V srdci Chetitské země jste mor vyvolali
a Chetitská země morem nadmíru, převelice trpí.'

Smrt řádila již za mého otce a mého bratra
a nyní, co jsem se já stal knězem bohů,
řadí za mně -

je tomu už dvacet let, co řadí smrt v srdci Chetitské země.

Mor v Chetitské zemi nepolevuje,
mne v srdci neopouští tíseň,
z těla nemohu zahnat strnulost.

Kdykoliv jsem slavil svátky,
konal jsem je pro všechny bohy -
nepečoval jsem jen o jediný chrám.

Proto i modlitbu v záležitosti moru jsem adresoval všem bohům.
Své oběti jsem vám znásobil: vyslyšte mne bohové, mí páni!

(...)

Bohové mne však nevyslyšeli,
mor v Chetitské zemi neustoupil, dál těžce doléhal.
Z těch, kdož bohům obětují chlebem a vínem,
zbyli jen nemnozí a ještě umírali.
Země dále strádala...

Nechal jsem si přinést dvě staré tabulky...

První tabulka se týkala... oběti pro řeku Eufrat,
kterou předchozí králové konali na obranu proti moru.
V současnosti, od dob mého otce, jsme v Chetitské zemi
oběti pro řeku Eufrat nikdy nekonali.

Druhá tabulka - o městě Kurušamma - [pojednává o tom,]
jak chetitský Bůh bouřky odvedl obyvatele Kurustammy do Egypta
a jak pro ně chetitský Bůh bouřky uzavřel smlouvu s Chetity.
Tak byli před chetitským Bohem bouřky zavázáni přísahou.
Zatímco Chetitě a Egyptané byli před chetitským Bohem bouřky
zavázáni přísahou,
došlo k tomu, že Chetitě ji porušili,
Chetitě brzy závazek bohům překročili.
Můj otec vytáhl s pěšáky a jízdou
a prorazil egyptské hranice v území Amka;
a znovu vytáhl a znovu uhodil.
[Tato tabulka vypráví], jak se Egyptané zalekli
a jak přišli a naléhavě žádali mého otce,
aby jim dal svého syna jako vládce.
Když jim můj otec svého syna dal,
odvedli jej a zabili.
Můj otec se rozhořčil a vytáhl proti Egyptu.
Egypt porazil a egyptské pěšáky a jízdu pobil.

Chetitský Bůh bouřky, můj pán,
v tom mého otce spravedlivě podporoval,
takže egyptské pěšáky a jízdu porazil a pobil.
Jakmile přivedli do Chetitské země zajatce, kterých se chopili,
vypukl mezi zajatci mor a oni počali umírat.
Tak se zajatci, které deponovali do Chetitské země,
zanesli do Chetitské země mor -
a od těch časů řádí v Chetitské zemi smrt.
Chetitský Bože bouřky, můj pane, vyslyš mne!
Ať ustoupí mor v srdci Chetitské země!

Příčiny moru, které jsem zjistil orákulem,
napravím a odčiním...

Chetitský Bože bouřky, můj pane, bohové, mí páni!
Stává se to, chybuje se.
Také můj otec chybil a překročil příkaz chetitského Boha bouřky.

Já jsem se (sice) neprovinil, ale je to tak -
otcova vina přechází na syna.

A tak vina mého otce přešla na mne.

Hle, chetitskému Bohu bouřky, mému pánu a bohům,
mým pánům, jsem doznal:

Je to tak, dopustili jsme se toho.

A protože jsem vinu svého otce doznal,
necht' se upokojí mysl chetitského Boha bouřky, mého pána,
a bohů, mých pánů!

Slitujte se nade mnou,

zbavte Chetitskou zemi moru -

ať poslední z těch, kdož obětují chlebem a vínem,
už neumírají!

Hle, k chetitskému Bohu bouřky, mému pánu, obracím kvůli
moru prosbu:

Vyslyš mne, chetitský Bože bouřky, zachovej mne při životě!

Řeknu ti toto:

Pták se uchýlí ke kleci a klec jej zachová při životě.

Nebo když nějakého sluhu něco tíží,

obráť se s prosbou na svého pána,

pán jej vyslyší a urovná to, co jej tížilo.

Nebo když se nějaký sluha proviní

a vinu svému pánu dozná,

- jakkoliv pán může jednat po svém -

protože sluha se doznal svému pánu,

pánova mysl se uklidní

a pán onoho sluhu nepotrestá.

I já jsem doznal vinu svého otce:

Je to pravda, dopustil jsem se toho.

(...)

Hle, já tě, chetitského Boha bouřky, svého pána, vytrvale prosím:

Zachovej mne při životě!

Jestli snad smrt řádí z nějaké další příčiny,

včas to napravím.

Jen ať poslední z těch, kdož obětují bohům chlebem a vínem,
již neumírají!

(...)

Ať ustoupí mor z Chetitské země!

Muršilova prosba adresovaná ve stejné záležitosti Bohyni slunce z Arinny je místy formulována ještě naléhavěji. Po počátečním vzývání, zdůraznění zásluh o kult bohyně a oslavném hymnu Muršili nepokrytě varuje:

Bohové, co jste to učinili!

Vyvolali jste mor, takže celá Chetitská země umírá

a vám obětní chléb a úlitbu nemá kdo připravit!

Oráči, kteří obdělávali božská pole a nivy, zemřeli,

a pole a nivy boží nemá kdo obdělávat a sklídit.

Ženy u mlýnských kamenů, které zadělávaly bohům chléb, zemřely,

a chléb boží teď nemá kdo zadělat.

Skotáci a pastýři z ohrad a salaší,

v nichž se vybíraly kusy dobytčat a ovcí [pro oběti], zemřeli

a ohrady a salaše jsou vyčerpány.

Dojde k tomu, že oběti bohům chlebem, úlitbou a masem ustanou.

Pak přijdete na nás, bohové,

a budete nám přikládat vinu.

Vaší moudrosti lidstvo pozbylo

a není ničeho, co bychom udělali správně.

Bohové, jakoukoliv vinu [v nás] spatřujete,

necht' přijde boží muž a sdělí ji,

nebo věstkyně, zaříkavač, augur ať ji zjistí orákulem,

či smrtelník ve snu ať ji nahlédne!

SÝRIE

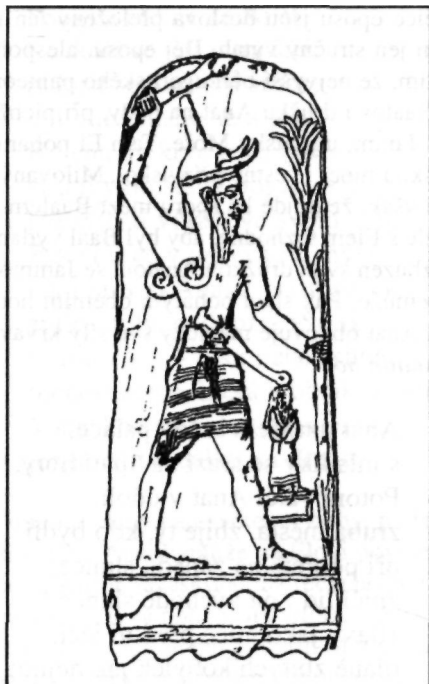
Zeměpisné vymezení této oblasti je zřetelné: rozumí se jí krajina při východním pobřeží Středozemního moře od zálivu Iskenderum čili Alexandrette na severu až po Sinajský poloostrov a Akabský záliv na jihu. Její východní hranici tvoří arabská poušť. Rozpadá se do několika oblastí: severní, vlastní Sýrii dali jméno staří Asyřané, do zkrácené podoby je upravili Řekové. Jižní část, zvaná Palestina, sahá od pramenů Jordánu až po egyptskou hranici. Její jméno vzniklo z jména národa Pelištejců čili Filistinských, kteří - Nese-mité - se sem dostali kolem roku 1200 př.n.l. jako součást „Mořských národů“¹ Někdy se také nazývá Kanaan. Toto jméno se odvozuje z egyptského názvu pro purpur, který zde Foiničané odedávna vyráběli. Střední část, a to především pobřežní pruh, se jmenuje Foinikie podle svých obyvatel, kteří tu vybudovali buď na ostrovech nebo na pobřeží řadu kvetoucích měst proslulých především námořním obchodem.

Ráz tamního života i náboženských představ určuje především příroda, poměrně chudá ve srovnání jak s přirozeně úrodným Egyptem, tak i bohatou, byť uměle zavlažovanou Mezopotámií. Vyznačuje ji výrazný protiklad mezi dobou sucha, naším létem, kdy vegetace hyne, a mezi dobou dešťů, naší zimou, kdy déšť probudí v celé zemi nový život a s ním nastává i čas hojnosti a blaha. Proto podstatu tamního náboženství charakterizuje především snaha znovu přivolat pomocí magicky pojatého kultu plodivé a životodárné síly přírody, především pak déšť. Síly života a smrti byly odedávna personifikovány do božských postav. Dárcem deště a tím i hojnosti a života je bůh bouře, původně zvaný Hadađ, ale běžně označovaný titulem Baal („Vlastník“, „Pán“), vládcem doby sucha, sil smrti a podsvětí je jeho nepřítel Mót („Smrt“). Jejich zápas se v kultu buď přímo dramaticky předváděl nebo alespoň připomínal při „jarní“ slavnosti, slavené ovšem na počátku doby dešťů a tím i vegetačního období přibližně v době naší podzimní rovnodennosti.

Tehdy se Baal ujímá vlády a nastává čas blaha a hojnosti. Potom však podléhá Mótovi a nastává čas sucha a smrti. Teprve když se Baalově družce, bohyni Anat, zdaří Mota přemoci a oživit Baala, vrací se zase čas hojnosti, to jest doba dešťů.

Textů z této oblasti máme podstatně méně nežli ze sousedních zemí, jmenovitě z Mezopotámie a Egypta. Pomineme-li texty neliterárního rázu, jako jsou záznamy hospodářské, právní, diplomatické a votivní, zbývají zatím jen dva výraznější okruhy, a to staré bájeslovné texty ugaritské a pozdní texty řecké. Řecké texty pocházejí až z helénské doby a i když se údajně opírají o starší texty semitské, jmenovitě foinické, máme z nich (s výjimkou pozdního Lukianova románu „De dea syria“) jen zlomkovité výtahy z druhé či dokonce třetí ruky. Posloužily sice při rekonstrukci starého syropalestinského panteonu², ale vhodnou ukázkou starého bájesloví této oblasti rozhodně nejsou.

Tou jsou jen texty ugaritské, nalezené v roce 1929 a později na Fenyklovém mysu (arabsky Ras-es-Šamra), ve zříceninách města Ugarit, ležícího na syrském pobřeží přibližně proti Kypru. Tyto texty, psané zvláštním písmem, zjednodušenou hláskovou úpravou klínopisu a ve zvláštní semitské řeči, sice blízké foiničtině či hebrejštině, ale nazývané podle naleziště ugaritština, byly brzy rozluštěny, takže od roku 1932 můžeme ugaritské texty číst³. Mnoho tabulek je ovšem porušeno, ve znění jsou mezery a také jejich pořad je leckde nejistý, takže na výkladu textů se dosud pracuje. Napsány byly mezi rokem 1400 a 1200 před n.l., kdy bylo město Ugarit náhle zničeno, nejspíše za nájezdu „Mořských národů“. Texty jsou psány ve verších, samozřejmě nerýmovaných, ale v pravidelném metru, které se překladatel pokusil napodobit. I když se o ugaritských textech u nás nejednou psalo, přeloženy dosud do češtiny nebyly. Překladatel ovšem srovnával svou práci s některými novodobými překlady do moderních jazyků, jmenovitě s anglickým Driverovým z roku 1956, německými Aistleitnerovým z roku 1964 a Bernhardtovým z roku 1975 (v edici Beyerlinově - viz literatura). Při překladu vycházel z klasické edice Gordonovy a Driverovy, přihlédl však i k novějším CTA a KTU (viz literatura).

EPOS O BAALLOVI A ANATĚ

Z řady nalezených textů je nejrozsáhlejší a nejvýznamnější báje o hlavních ugaritských bozích Baalovi a jeho družce Anatě. Z ní pochází i uvedená ukázka. Jak ukazuje kolofon, zápis písaře na konci textu, zapsal epos o Baalovi písař Ilumilku za krále Niqmada II. v první polovině 14. století před n.l. Pořadí tabulek a tím i postup děje není zcela jednoznačný. Na rozdíl od dřívějšího pojetí Gordonova a Aistleitnerova přidržujeme se zde koncepce CTA a KTU. Tím se lišíme od dvou starších českých zpráv o ugaritských textech, totiž od knihy Fr. Kotalíka „Ras Šamra - Ugarit“ (Praha 1955) a od stati M. Biče v jeho knize „Palestina od pravěku ke křesťanství“ (III, Praha 1950, str. 248-262). Nejnovější informace o syropalestinském bájesloví v českém jazyce, rozbor panteonu, kultu i etiky a podrobnější popis textů, nikoli však jejich překlad, je obsažen v knize J. Hellera „Starověká náboženství“ (Praha 1978, str. 343-350), kde je i podrobná bibliografie.

Vzhledem k délce eposu jsou doslova přeloženy jen některé jeho statě a z jiných je podán jen stručný výtah. Děj eposu, alespoň pokud jej máme zachován, začíná tím, že nejvyšší bůh ugaritského panteonu a otec bohů El zve svou dceru a Baalovu družku Anat na hody, při nichž má být jako král bohů nastolen bůh Jamm, ugaritsky Moře. Tam El pohaní Baala a propůjčí Jammovi s královskou mocí i čestné přízvisko „Milovaný Elův“. Další text je porušen. Zdá se však, že dojde ke sporu mezi Baalem a Jammern. Shromáždění bohů v čele s Elem rozhodne, aby byl Baal vydán do moci Jammovi. Baal však, povzbuzen svou družkou Anatou, se Jammovi vzepře a po urputném boji jej přemůže. Pak slaví bohatým obětním hodem své vítězství. Zatím jeho družka Anat obnovuje magicky své síly krvavou koupelí. Tu líčí prvá ukázka - *Anatin boj*⁴:

Anat uzavřela brány paláce,
s mladíky se srazí na úpatí hory.
Potom válčí Anat v údolí,
zrubá města, zbije ty, kdo bydlí
při pobřeží na západu slunce,
zničí lid i na východě slunce.⁵
Hlavy jako míče před ní leží,
dlaně zbitých kobylek jak hejno;
jako stébla, rozdrcená v mlatu
leží před ní ruce bojovníků.
Po záda jí dosahují hlavy,
ruce mrtvých sahají až po klín.
Kolena do krve reků noří,
kotníky do šťávy bojovníků.
Pouhou holí rozežene starce,
na stehna jim přitom lukem míří.
Pak se vrací zpět do svého domu,
válečnice do paláce svého,
ale ještě není sytá boje,
pobíjení obyvatel města.
Hází židle proti bojovníkům,
metá stoly proti válečníkům,
podnož trůnu proti hrdinům.
Mnozí padli? Ráda na to hledí!

Pobíjí a raduje se Anat.
Rozkoší se její játra šíří,
radostí se plní její srdce,
její nitro směje se a jásá.
Kolena do krve reků noří,
kotníky do šřávy bojovníků.
Do sytosti vraždí ve svém domě...
Pak si ruce v umyvadle myje,
reků krev si Anat z prstů smývá,
židle, stoly, podnože, vše sklízí.
Čerpá vodu - rosu nebes shůry,
tučnost země, která z oblak prýští.
Voňavkou se potom upravuje,
jež je cítit v dálku na den cesty...

Aby se Baal mohl ujmout vlády nad světem i bohy, potřebuje však k tomu královský palác čili chrám. Anat vymůže na Elovi povolení k stavbě a božský řemeslník Kotár či Kušor, jakási obdoba řeckého Hefaista, palác postaví. Sebejistý Baal potom vyzývá boha smrti Mota, vládce podsvětí a ztělesnitele letního smrtícího žáru, aby se mu pokořil. Mót se však vzepře, ba hrozí Baalovi, že jej pohltí. Baal se vyděsí a podrobuje se Mótovi. O tom všem vypráví ukázka „Mófovy *hrozby*“, v níž Mót říká:

„Ret můj k zemi, druhý ret až k nebi,
jazyk ke hvězdám až dosahuje!
Jen ať Baal vstoupí do mých útrob,
jen ať vklouzne do úst rozevřených
jako zralá oliva, plod země,
jak ovoce stromů!“

Vyděsil se velkomocný Baal,
lekl se ho Jezdec na oblacích.⁶
Posly k němu vysílá a praví:
„Jděte, řekněte mu: ‚Móte, synu Elův!‘
Opakujte mu to zas a znovu:
‚Hrdino, ty milovaný Elův,
poslyš zprávu Baale mocného,

slovo vznešeného mezi reky:
Pozdrav tobě, synu Elův, Móte!
Jsem tvůj otrok a tvůj podřízený!"

Bozi odcházejí, nezastavují se,
k Mótovi své obracejí tváře,
k podsvětnímu městu, k jeho trůnu,
pozdvihují hlasy své a křičí:
„To je zpráva Baala pro Mota:
Slovo vznešeného mezi reky:
Pozdrav tobě, synu Elův, Móte!
Jsem tvůj otrok a tvůj podřízený!"

Mocný Mót se raduje a říká:
„Hle, tak se mi podrobil bůh Baal!"

Dále je v textu opět mezera; z pokračování je však zřejmé, že Mót svou hrozbu uskutečnil a Baala zahubil. Poslové vyhlásují Baalovu smrt. Truchlí pro něj jak otec bohů El, tak Baalova družka Anat, která jej všude hledá, až jej nachází a za pomoci bohyně slunce Šaps pohřbívá na vrchu posvátné hory Sáfón (= „Sever“). *Nářek nad Baalem* začíná⁷:

Zpráva poslů: „Baal mrtev!
K zemi klesl Velkomocný!"
Jak to slyšel předobří El,
sestoupil hned z výšin trůnu,
usadil se na podnožce,
z podnožky až na zem sedl.
V nářku na hlavu prach hází,
po lebce si popel sype,
v smuteční se oděv strojí.
Kůži kamenem si drásá,
vlas i vousy odstřihuje,
do krve si paže orá,
hrud' jak záhon rozorává,
údolí si do zad vrývá,
zvedá hlas a žalně volá:
„Baal zhynul, běda lidem!"

Dáganův syn⁸ mrtev, běda!
Co teď bude s jeho lidem?
Co teď s těmi, kdo mu patří?
Za ním vstoupím do podsvětí."

Také Anat bloudí kolem,
hledá v horách, hledá v polích,
nahlíží do nitra země...
až jej najde: Baala svého,
k zemi klesl Velkomocný.
Tak se také v smutek strojí,
vlasy sobě odstřihuje,
rozervává tvář i paže,
hrud' jak záhon rozorává,
údolí si do zad vrývá:
„Baal zhynul, běda lidem!
Dáganův syn mrtev, běda!
Za ním vstoupím do podsvětí."

Světlo bohů, jasné Slunce,
sestoupilo ke lkající,
kdy už nasytí se pláče.
Ta jak víno slzy pije,
volá k Slunci, světlu bohů:
„Vlož mi Baala na rámě!"

Uposlechlo jasné Slunce,
Baala na rámě vkládá
Anatě a ta ho nese
na vrch Sáfón.
Tam mu s pláčem pohřeb strojí,
do země, do hrobky vkládá
na vrcholu hory Sáfón.
Obětuje býky, skopce,
ovce, jeleny a srny,
od každého sedmdesát...

Matka bohů a manželka Elova Ašerat jása nad Baalovou smrtí a chce na jeho místo dosadit boha jitřenky, svého syna Aštara. Tomu je však Baalův trůn velký, takže z jeho vlády sejde. Starý, už nečinný El se musí vlády ujmout sám. Oddíl začíná líčením *Ašeratiný návštěvy* u Ela⁹:

Bohyně se odebrala
tam, kde vody vyvěrají,
odkud pramen oceánů
zavlažuje celou zemi,
kde na boží hoře sídlí
otec bohů dobrotivý.
Na vrch boží vystoupila,
Elovi se poklonila,
volá k němu: „Tak se raduj
s Ašerat, s jejími syny,
s bohyní i jejím rodem!
Mocný Baal už je mrtev!
Zhynul pán a vládce země!"

El jí na to odpovídá:
„Slyš, ó paní Ašerato,
ze svých synů dej mi toho,
kterého bych králem určil!"
Ašerat mu na to říká:
„Učiňme teď králem toho,
kdo je hotov pokořit se!"

Na to El, ten dobrotivý:
„Kdo je slabý, neovládne
Baalův rod, jeho zpučnost!"

Ašerat mu odpovídá:
„Aštar Hrozivý buď králem!
Jen ať vládne Hrůzostrašný!
Ať jde vzhůru na vrch Sáfón!"

Šel, usedl na trůn Baale,
ale jeho krátké nohy
nedosáhnou na podnožku,
ani hlava nedosáhne
na vrcholek opěradla.
A tak říká Aštar hrozný:
„Nemohu být tady králem
na vrcholu hory Sáfón!
Sejdu raděj dolů na zem..."¹⁰

Anat touží po Baalovi. Posílena svou touhou přemůže Mota a podle pravidla imitativní čili napodobivé magie jím zúrodní zemi. Tím přiblíží *Bacilovo oživení a návrat*.

Plynou dny a Anat touží
bez ustání po svém druhu,
jako kráva po telátku,
jako ovce po jehňátku,
za Baalem srdce spěchá.
Chytí Mota za cíp šatu,
uchopí ho za kraj pláště,
zdvihne hlas a volá k němu:
„Móte, dej mi bratra nazpět!

Mót, syn Elův, odpovídá:
„Co to žádáš, panno Anat?
Prochodil jsem všechny hory,
nitro země, dálky polí,
hrdlo mé však dychtí stále
po lidech a po všem živém...
Baala jsem potkal také,
pohltil ho jako kůzle!"

Slunce, světlo bohů, pálí,
mocí Mota pustne nebe,
zemi ničí Mót, syn Elův.¹¹

Plynou dny, měsíce plynou,
panna Anat už se blíží,
chytí Mota, syna bohů,
nožem jeho údy řeže,
jako když se seče pole,
na mlatu je potom drtí
jako zrno při mlácení,
nato na ohni jej praží,
mele na kamenném mlýnku,
rozesívá v širém poli,
jeho zbytky žerou ptáci,
jeho údy opeřenci.¹²

Anat (podle jiného výkladu El) má věštebný sen, že návrat Baalův už je blízko. Proto El posílá bohyni slunce Saps, aby Baala našla. Když jej nemůže najít, ujímá se hledání Anat sama. Konec tabulky je však ztracen, z dalšího pokračování eposu však je zřejmé, že hledání bylo úspěšné a Baal se vrátil.
Anat líčí svůj sen slovy:

„Hle, vždyť žije mocný Baal!
Hle, je s námi Vládce země!
Ve snu, Ele dobrotivý,
tvůrce tvorů, spatřila jsem:
Zase z nebe tučnost prýští,
v potocích med hojně teče!
Poznala jsem, že je živý,
zeje s námi Vládce země!"

Dobrý El se zaradoval,
nohy opřel o podnožku,
smutku nechal, smát se počal,
otevívá ústa, volá:
„Teď si mohu odpočinout,
popřát klidu duši v hrudi,
neboť žije mocný Baal,
a je s námi Vládce země!"

Potom volá na Anatu:
„Slyš mne dobře, dívko Anat!
Podej zprávu mému Slunci!
Po polích se otvírají
prameny a vláhou prýští!
To je jistě božské dílo
Vládce všech úrodných polí!
Ale kde je mocný Baal?
Kde jen mešká Vládce země?"

Na to spěchá panna Anat
odtud k Slunci, světlu bohů,
zvedá hlas a volá k němu:
„Slyš poselství svého otce,
býka Ela, předobrého:
,Na polích se otvírají
prameny a vláhou prýští!
To je jistě božské dílo
Vládce všech úrodných polí!
Ale kde je mocný Baal?
Kde jen mešká Vládce země?"

Slunce na to odpovídá:
„Upřu oko, kam si přeješ,
když tak toužíš po svém blízkém,
budu hledat Vládce země!"¹³

Na to říká panna Anat:
„I já sama, Slunce milé,
i já sama budu hledat..."

Zpráva o hledání, zřejmě úspěšném, je opět ztracena. Když se však Baal vrátil, čeká ho nový boj. Přemůže syny Ašeraty, zvláště Mota, a pokud můžeme z málo jasného textu soudit, zažene je do podsvětí. Pak se sám opět ujímá vlády:

Pak usedl na svém trůnu.
Měsíc po měsíci plyne,
plynou roky, sedm roků.¹⁴
V sedmém roce Mót se vrátil,
k Baalovi takto mluví:
„Pro tebe jsem trpěl hanbou,
jako zrna při mlácení,
nožem sekán jako ve žni,
na mlýnku byl rozemletý,
na ohni byl upražený,
rozesetý v širém poli.
Všecko kvůli tobě, Baale!"...

Baal s Motem, nepřátelé,
jak dva křemeny se srazí,
Baal silný, i Mót silný,
srazí se jak diví býci,
kousají se jako hadi,
jako útočící hřebci.
Mót upadl, Baal přes něj.

Slunce volá: „Slyš mne, Móte!
Proč bojuješ s mocným Baalem?
Otec El tě nevyslyší!
Strhne stěny tvého sídla,
podvrátí trůn tvojí říše,
zlomí žezlo tvojí vlády!"

Tu se lekl Mót, syn Elův,
vyděsil se milý Elův,
navrátil se do své říše,¹⁵
na svůj trůn si opět sedl.

Závěr celého eposu je špatně zachován, zdá se však, že vše končí smírem.
Baal obhájil vládu nad zemí, Mótovi zůstala vláda nad podsvětím.

- 1 *Mořské národy* - část námořních nájezdníků různého, převážně asi indoevropského původu, kteří kolem r. 1200 před n.l. se pokusili zmocnit různých krajín ve východním Středomoří. Pod jejich útokem se zhroutila říše Chetitů. Egypt se jim ubránil jen s krajním vypětím sil (Ramses III. asi r. 1186 před. n.l. bitvou v deltě), ale nedokázal jim zabránit v obsazení jihopalestinského pobřeží, kde vytvořily známé pelištejské Pětiměstí Gaza, Gat, Aškalon, Ašdod, Ekron).
- 2 *panteon* - popisuje jej Filo z Byblu (asi 64-141 n.l.), který se prý opíral o starší prameny. Ličí jej pomocí řeckých obdob takto: Nebe (Uranos) a Země (Gé) měli čtyři syny. Byli to Kronos (El), Baitylos (Bét'el), Dagan (bůh obilí a úrody) a Atlas (Takimán ve Soném, nosič nebeské klenby). Kronos čili El měl se svou manželkou Ašeratou řadu dětí, nejdůležitější jsou Baal čili Hadad, ztotožňovaný s Diem, vládce země a dárce plodnosti, dále Jamm, bůh moře, tedy obdoba Poseidona, a konečně Mót, bůh smrti a vládce podsvětí. Z méně významných bohů stojí za zmínku Kótar čili Kušor, bůh - řemeslník, obdoba Héfaišta, a dále Attar čili Aštar, dočasný nástupce Baalův. Z bohyní vedle Elovy manželky Ašery čili Atiraty je nejvýznamnější Anat, družka Baalova.
- 3 *Ugaritské písmo* - rozluštili je a texty poprvé přečetli nezávisle na sobě Francouzi Ch. Virolleaud a P. Dhorme a Němec H. Bauer v roce 1932. Výčet a zhodnocení dosavadních vydání i překladů viz Heller str. 347.
- 4 *Anat* - bohyně vášně, podobně jako mezopotamska Ištar; proto je zároveň patronkou plodnosti i boje. Odborníci vedou spor o tom, zdali krvavé orgie zde líčené mají ráz obětí, sloužící k přivolávání deště po době sucha (tak Gray, Legacy str. 45 s odkazem na 1. Král. 18,28), nebo zda Anat krví pobitých obnovuje své vlastní síly, což je pravděpodobnější.
- 5 Západ a východ zde opisují celou obydlanou zemi.
- 6 *Jezdec na oblacích* - Baalův titul; podobný obraz je i v žalmu 18,10-14.
- 7 Kratší metrum je zvoleno úmyslně, má napodobit verš žalozpěvu, hebrejsky qíná.
- 8 *Dáganův syn* - Baalův titul, který neoznačuje jeho původ (Baalovým otcem je El), nýbrž funkci: Baal je dědicem činnosti boha Dagana, dárce deště a všeoplodnitého přírody, podobného egyptskému Usirovi. Dáganův kult, starší než Baalův, však byl postupně vytlačen kultem Baalovým.
- 9 Někteří vykladači (např. Gese str. 72) mají za to, že k Elovi přišla Anat a že její výzva k radosti je míněna ironicky. Věc lze těžko rozhodnout, začátek tabulky chybí. Okolnost, že však El dále odpovídá Ašeratě (to je v textu zřetelné), naznačuje, že pojetí, uvedené v předkladu, je asi pravděpodobnější.
- 10 Aštar neuspěl a starý, unavený El se musí sám chopit vlády, když se za Baala nenašla náhrada. Gaster (Thespis str. 126n.) se domnívá, že Aštar reprezentuje zavodňování v protikladu k Baalovi - deštědárce, ale to se zdá málo pravděpodobné.
- 11 Jde o líčení doby sucha.
- 12 Anat zachází s Motem jako s obilím, určeným k oběti, které bývalo praženo (srov. Starý Zákon, Lev. 2, 14). Tím Anat magicky obnovuje plodivou sílu země a připravuje Baalův návrat. Podobné obřady jsou doloženy i jinde v krajinách starého Předního východu.
- 13 Odpověď bohyně slunce Saps je v původním znění nejasná; někteří vykladači (Driver str. 113, Bernhardt str. 237) se domnívají, že Slunce zde dává Anatě příkaz, aby obětovala víno ze svého poháru a tím magicky oživila Baala. Text je žel porušený.
- 14 Sedmiletí připomíná izraelské „léto odpočinutí“ (Lev. 25,1-7) a příkaz připomínat po

sedmi letech ve zvláštním shromáždění smlouvu (Deut. 31,10-13). Někteří vykladači ze zmínky o sedmi letech usuzují, že epos prý nezrcadlí dění v přírodě, nýbrž jen vypráví Baalův příběh (tak Gese str. 79 a Cassuto tamtéž). Pravděpodobnější je však, že sedma je i zde číslo symbolické, které má vyjádřit spíše kvalitu, tedy ráz, nežli jen kvantitu, tedy délku Baalovy vlády (tak Heller str. 347).

15 Mótova říše je podsvětí.

LITERATURA

(Sumerové, Asyřané a Babyloňané,
Chetitě, západní Semité)

- Aistleitner, J.: *Die mythologischen und kultischen Texte aus Ras Schamra*. Übersetzt von J. Aistleitner. V: *Bibliotheca orientalis Hungarica* 8. 2. vyd. Budapest 1964.
- Der Alte Orient in Stichworten*. H. Freydank, W. F. Reineke, M. Schetelich, T. Thilo. Leipzig 1978.
- Altorientalische Literaturen. Herausgegeben von W. Röllig. V: *Neues Handbuch der Literaturwissenschaft*. Band 1. Wiesbaden 1978.
- Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*. Edited by J. B. Pritchard. 3rd Edition with Supplement. Princeton 1969.
- Bardtke, H.: *Příběhy ze starověké Palestiny. Tradice, archeologie, dějiny*. Praha 1988.
- Before Philosophy. The Intellectual Adventure of Ancient Man*. An Essay on Speculative Thought in the Ancient Near East by H. and H. A. Frankfort, J. A. Wilson, T. Jacobsen. 11. vyd. Baltimore 1971.
- Bič, M.: *Palestina od pravěku ke křesťanství*. I.—III. Praha 1948-1950.
- Bič, M.: *Při řekách babylónských. Dějiny a kultura starověkých říší Předního Orientu*. Praha 1990.
- Bič, M.: *Ze světa Starého zákona*. I—II. Praha 1986-1989.
- Bottéro, J.: *Mythes et rites de Babylone*. Paris 1985.
- Bottéro, J., Krämer, S. N.: *Lorsque les dieux faisaient l'homme. Mythologie mésopotamienne*. Paris 1989.
- Dalley, S.: *Mesopotamian Myths*. Oxford 1989.
- Dějiny pravěku a starověku*, 1. část. Ediční řada Světové dějiny, 1. svazek. Napsal J. Pečírka a kol. Praha 1979.
- Deuel, L.: *Svědkové časů*. Praha 1974.
- Dietrich, M., Loretz, O., Sanmartín, J.: *Die keilalphabetischen Texte aus Ugarit*. V: *Alter Orient und Altes Testament* 24. Kevelaer, Neukirchen-Vluyn 1976. (=KTU).
- Dijk, J. J. A. van: *Sumerische Religion*. V: *Handbuch der Religionsgeschichte* herausgegeben von J. P. Asmussen und J. Laessle in Verbindung mit C. Colpe. I. Göttingen 1971.
- Driver, G. R.: *Canaanite Myths and Legends*. V: *Old Testament Studies* 3. Edinburgh 1956.
- Eliade, M.: *Dějiny náboženského myšlení. I. Od doby kamenné po eleusinská mystéria*. Praha 1995.
- Falkenstein, A., Soden, W. von: *Sumerische und akkadische Hymnen und Gebete*. Zürich, Stuttgart 1953.

- Foster, B. R.: *Before the Muses. An Anthology of Akkadian Literature*. Vol. I–II. Bethesda, Maryland 1993.
- Garbini, G.: *Starověké kultury Předního východu*. V: Umění světa 2. Praha 1971.
- Gese, H.: *Die Religionen Altsyriens*. V: *Die Religionen der Menschheit*, hrsg. C. M. Schröder. Band 10, 2. Stuttgart 1970.
- Gordon, C. H.: *Ugaritic Manual*. V: *Analecta Orientalia* 35. Roma 1955.
- Götter und Mythen im Vorderen Orient. V: *Wörterbuch der Mythologie*. Herausgegeben von H. W. Haussig. Band I. Stuttgart 1965.
- Gray, J.: *The Legacy of Canaan. The Ras Shamra Texts and their Relevance to the Old Testament*. V: *Supplements to Vetus Testamentum* 5. 2. vyd. Leiden 1965.
- Güterbock, H. G.: „The Song of Ullikummi.” V: *Journal of Cuneiform Studies*, roč. 5 (1951) str. 135-161; roč. 6 (1952) str. 8-42.
- Heidel, A.: *The Babylonian Genesis, the Story of Creation*. 6. vyd. Chicago, London 1969.
- Heller, J.: *Starověká náboženství. Náboženské systémy starého Egypta, Mezopotamie a Kenaanu*. Skriptum Komenského fakulty. Praha 1978, 2. vyd. 1988.
- Herdner, A.: *Corpus des tablettes en cunéiformes alphabétiques découvertes à Ras-Shamra - Ugarit de 1929 a 1939*. 1.-2. Paris 1963. (=CTA)
- Histoire des Religions* 1.... Edit. H.-Ch. Puech. V: *Encyclopédie de la Pléiade*. Paris 1970.
- Hruška, B.: *Kulturní život starého Sumeru*. Praha 1995.
- Hruška, B.: *Pod babylónskou věží*. Praha 1987.
- Charvát, P.: *Ancient Mesopotamia. Humankind's Long Journey into Civilization*. Praha 1993.
- Jacobsen, T.: *The Treasures of Darkness. A History of Mesopotamian Religion*. New Haven, London 1976.
- Jepsen, A.: *Královská tažení ve starém Orientu. Prameny k dějinám starověké Palestiny*. Praha 1987, 2. vyd. 1997.
- Klengelová - Brandtová, E.: *Starověký Babylon*. Praha 1983.
- Klíma, J.: *Nejstarší zákony lidstva. Chamurapi a jeho předchůdci*. Praha 1979.
- Klíma, J.: *Zákony Asýrie a Chaldeje. Pokračovatelé Hammurapiho*. Praha 1985.
- Klíma, J.: *Lidé Mezopotamie. Cestami dávné civilizace a kultury při Eufratu a Tigridu*. Praha 1976.
- Klíma, J.: *Společnost a kultura starověké Mezopotamie*. 2. vyd. Praha 1963.
- Kotalík, F.: *Ras Samra - Ugarit. Studie o významu a vztazích Ugaritu k prostředí a knihám starozákonním*. Praha 1955.
- Krämer, S. N.: *Historie začíná v Sumeru. Z nejstarších záznamů o projevech lidské kultury*. 2. vyd. Praha 1965.
- Krämer, S. N.: *The Sumerians, their History, Culture and Character*. Chicago 1963.
- Kulturgeschichte des alten Vorderasien*. Von einem Autorenkollektiv unter Leitung von H. Klengel. Berlin 1989.
- Landergott, J.: „Béróssos.” V: *Nový Orient*, roč. 36 (1981) str. 117-119.
- Laroche, E.: „Textes mythologiques hittites en transcription.” V: *Revue hittite et asiatique*, roč. 23 (1965) str. 61-178.
- Lebrun, R.: *Hymnes et prières hittites*. Louvain-la-Neuve 1980.
- Matouš, L.: *Epos o Gilgamešovi*. Přeložil L. Matouš. 3. vyd. Praha 1976.
- Matouš, L.: „Monotheistické tendence v náboženství staré Mezopotamie.” V: *Nový Orient*, roč. 25 (1970) str. 106-110.
- Moscatti, S.: *Foiničané*. Praha 1975.

- Moscatti, S.: *Staré semitské civilizace*. Praha 1969.
- Mytologie starověku*. Vybral a předmluvou opatřil S. N. Krámer. Praha 1977.
- Mýty staré Mezopotamie. Sumerská, akkadská a chetitská literatura na klinopisných tabulkách*. Přeložili B. Hruška, L. Matouš, J. Prosecký a J. Součková. Praha 1977.
- La naissance du monde ...* V: *Sources Orientales* 1. Paris 1959.
- Oppenheim, A. L.: *Ancient Mesopotamia. Portrait of a Dead Civilization*. 3. vyd. Chicago, London 1968.
- Otten, H., Siegelová, J.: „Die hethitischen Götter-Gottheiten und die Erschaffung der Menschen.“ V: *Archiv für Orientforschung*, roč. 23 (1970), str. 32-38.
- Prosecký, J.: „Královské knihy“ staré Mezopotamie. Praha 1995.
- Prosecký, J.: *Prameny moudrosti. Mudroslovná literatura staré Mezopotamie*. Praha 1995.
- Les religions du Proche-Orient asiatique. Textes babyloniens, ougaritiques, hittites, présentés et traduits par R. Labat, A. Caquot, M. Sznycer, M. Vieyra*. Paris 1970.
- Religionsgeschichtliches Textbuch zum Alten Testament*. Herausgegeben von W. Beyerlin. Göttingen 1975.
- Ringgren, H.: *Die Religionen des Alten Orients*. Göttingen 1979.
- Römer, W. H. Ph.: Religion of Ancient Mesopotamia. V: *Historia religionum*. (Handbook for the History of Religions Edited by C. J. Bleeker and G. Widengren). 1. Leiden 1969.
- Seux, M.-J.: *Hymnes et prières aux dieux de Babylonie et d'Assyrie*. Paris 1976.
- Siegelová, J.: *Appu-Märchen und Hedammu-Mythus*. V: *Studien zu den Boghazköy-Texten* 14. Wiesbaden 1971.
- Siegelová, J.: „Chetitský literární cyklus o nebeském království.“ V: *Nový Orient*, roč. 27 (1972) str. 206-209.
- Součková, J.: *Starověký Přední východ*. Praha 1979.
- Světové mytologie. Nábojiensko-mytologické systémy národů světa*. Napsal kol. autorů pod ved. Z. Kulcsárové. Praha 1973.
- Texte aus der Umwelt des Alten Testaments....* herausgegeben von Otto Kaiser. Band I—III. Gütersloh 1982-
- Zamarovský, V.: *Na počátku byl Sumer*. Praha 1966.
- Zamarovský, V.: *Za tajemstvím říše Chetitů*. Praha 1964.

UČENÍ ZARATHUŠTROVO

Hlavní památkou nejstaršího íránského mazdaismu, náboženství, jehož tvůrcem byl proslulý reformátor Zarathuštra, je Avesta, sbírka textů tohoto učení. Její jméno vzniklo ze středoperského *abestág/apasták*, což je zřejmě kontinuum staroíránského **upa stávaka*, tj. „chvála (?)“. V širším smyslu počítáme k Avestě i středoperské překlady a komentáře avestských textů zvané Zand (Zend).

Podle středoperské tradice vytvořil 21 knih (naskû) Avesty Ahura Mazda a Zarathuštra je přinesl vládci Vištáspovi. V době tažení Alexandra Velikého byl údajně rukopis Avesty zničen. K prvnímu pokusu o jeho rekonstrukci mělo dojít za Arsakovců a dovršení ve čtyřech etapách za Sásanovců. Tuto tradici však moderní bádání nepotvrdilo. Podle dnešních názorů patří dochované části kánonu chronologicky do různých dob a velmi dlouho se tradovaly jen ústně. Nejstarší části, psané v staroavestském jazyce, tj. zejména gáthy a Jasná haptanháiti, vznikaly v době, kdy žil a působil Zarathuštra. V těchto částech, ale i v dalších partiích Avesty, jsou zčásti doloženy reflexy ještě starší (především indoíránské) mytologické a rituální tradice. Její ztvárnění je však do značné míry již invencí mazdaismu. Rovněž jsou v těchto částech kánonu zachovány velmi staré poetické resp. metrické struktury. Další partie Avesty vznikaly poté postupně; tento proces byl z větší části ukončen kolem poloviny 1. tisíciletí př. n. l.

Sporná je rovněž geografická lokalizace místa vzniku nejstarších avestských textů a s tím i kolébky mazdaismu. S absolutní jistotou lze vyloučit oblast Pársu (tj. Persida, dnešní Fárs). Zdá se, že mazdaismus se zrodil nejspíše ve východním Íránu, ovšem o bližším určení se stále diskutuje, nejvíce důvodů hovoří pro Baktrii. V Avestě samotné se hovoří o zemi Airjanem vaédžó („území [doslova „rozšíření“] Ářjú“), to je středoperský *Érán véz* (z první části se posléze vyvinulo pojmenování Írán). Je to první ze šestnác-

ti zemí, které stvořil Ahura Mazda. V této zemi vládne deset měsíců zima, s jejímž koncem přicházejí záplavy, a poté následují dva chladné letní měsíce. Protékají (resp. s ní hraničí) mytologická řeka Dáitjá. Airjanem vaédžó je obklopena horami, z nichž hlavní je *Hárá*, za níž vychází slunce. V Airjanem vaédžó se stal Zarathuštra proslulým první recitací modlitby Ahuna vairja, kterou přednesl čtyřikrát; zde obětoval Drváspě, Vájuovi, ale především bohyni Aredví Súra Anáhitá, již zde obětoval i sám Ahura Mazda. Také ve středoperském písemnictví se uvádí *Érán véz* v četných mýtech i událostech spojených s formováním mazdaismu. Airjanem vaédžó se zmiňuje též v manichejské tradici (jako *Arjánvaižan*) a lokalizuje na úpatí hory *Hárá*, která se identifikuje s indickou mytologickou horou (Su)méru. Podobná zmínka je i v chótánských buddhistických textech a *Hárá* se zde nazývá *Haira harajsa*, tj. avestsky *Hárá berezaiti* („vysoká *Hárá*“)- Skutečná lokalizace Airjanem vaédžó je však sporná. Dříve byla nejčastěji umisťována do oblasti Chórezmu, spíše však šlo o hornatou oblast východního Íránu (toto např. lépe vysvětluje její klimatické podmínky). Na rozdíl od starších koncepcí se dnes již nepovažuje za reminiscenci na pravlast Indoíránců, ale za obraz domovské země Zarathuštry. Její popis nám však v přesném zeměpisném určení kolébky mazdaismu pomůže jen částečně.

Dnes zachovaný text Avesty vychází z archetypu zapsaného za Sásanovců (tehdy bylo k tomuto účelu sestaveno i písmo); existence staršího textu z doby Arsakovců je krajně nepravděpodobná. Moderní edice jsou založeny na rukopisech, které jsou poměrně recentní; nejstarší z nich je z konce 13. století n.l. Existuje několik typů rukopisů - některé obsahují jen avestský text (tzv. rukopisy sada „čisté“); jiné mají též pahlavský nebo sanskrtský překlad. Pocházejí buď z Íránu (Jazd a Kermán) nebo z Indie (oblast Gudžarátu, např. Chambát, Ankléšvar, Surat, Navsári, atd.).

Podle 8. knihy středoperského díla Dénkartu měla sásanovská Avesta a její komentáře 21 částí, rozdělených do tří skupin po sedmi. Vycházíme-li z tohoto přehledu jejího obsahu, pak by se kompletně dochovala jen jedna její část (Vidévdát), další jen částečně a jiné jsou ztracené. Přitom ale některé dnes dochované části Avesty naopak v tomto přehledu uvedeny nejsou. Nezdá se, že tento přehled odráží strukturu a obsah sásanovského archetypu přesně. Analýza v Dénkartu je zřejmě založena na pahlavském překladu, a tak byly v tomto přehledu patrně vypuštěny texty bez tohoto překladu a naopak včleněny některé mladší. Soudí se, že z původního textu Avesty je dnes zachována asi jedna čtvrtina. Přibližně tolik citátů z Avesty, které jsou známé z pahlavských komentářů, je totiž skutečně doloženo v dochovaných avestských textech. V širším pojetí se k Avestě počítají zejména tyto avest-

sky psané texty: (1) *Jasná* (2) *Visprad* (*Vispered*) (3) *Churtak Apasták* (4) *Sih róčak* (5) *Jašty* (6) *Vidévdát* (7) tzv. fragmenty, z nichž je to např. *Nirangistán* (předpisy týkající se kultu); *Pursišnihá*, tj. „otázky“ (stručný mazdaistický katechismus); *Aogemadaéčá*, *Hadócht Nask*, *Frahang i óim* (avestsko-pahlavský lexikon); *Áfrín i Zartušt*, tj. „blahořečení Zarathuštrovo“ a další. (K obsahu hlavních částí srv. na str. 162 násl.).

Tvůrcem nejstaršího mazdaismu, jemuž se připisuje i autorství gáth, je Zarathustra (snad „*ten, jenž má plavé velbloudy*“), v řeckých pramenech *Zoroaster*, ve středoperské tradici *Zartušt* nebo *Zardušt*, o jehož životě jsme z autentických pramenů informováni jen velice málo. Krajně sporné je určení doby, kdy žil. Dnes je již jasné, že nebyl starším současníkem prvních Achaimenovců, ale že dobu jeho působení je třeba posunout dále do minulosti, většinou se soudí, že někam k přelomu druhého a prvního tisíciletí. Ojedinelé jsou snahy datovat jeho život do doby 15. nebo 16. století př.n.l. Pocházel z rodu Spitámovců (snad „*ti, jež mají zářící [bojovou] sílu*“), jeho otcem byl Pourušaspa („*ten, jenž má šedé koně*“) a matkou Dugdová (jméno odráží praíránské kompozitum, které znamenalo „*ta, jež má podojené krávy*“). Mezi svými předky jmenuje jistého Haéčataspu („*ten, jenž plaví koně*“), o němž však nic bližšího nevíme.

Zarathustra byl knězem, sám se označuje za *zaótara* svého klanu, tj. recitátora sakrální poezie. To potvrzuje i jeho vlastní dílo, gáthy, jejichž forma je nepochybně velmi blízká staré sakrální poezii. Kvůli konfliktům se zástánci tradičních kultů a věrouk musel však svůj klan opustit. Vystupoval nejen proti tradiční kmenové ideologii, proti extatickým krvavým obětem a některým haomovým rituálům. Místo doposud uctívaných bohů vyzvedával zcela jiná, byť stará íránská a indoíránská božstva, a do svého systému včlenil také některé, zčásti rovněž velmi staré mytologické a rituální pojmy, postupně personifikované, obojí ovšem se zcela novým obsahem. Po počátečním odmítání svého učení našel útočiště na dvoře vládce (avestsky *kavi*) Vištáspy („*ten, jenž má [k běhu] odvázané koně*“), kde získal první stoupence a založil nejstarší mazdaistickou obec. Některé narážky na tyto události nalézáme v Avestě, především v gáthách. Jeho odpůrci jsou většinou obecně označováni termíny *kaviové*, *usidžové* a *karapanové*, jmenovitě se uvádí jen jistý *Bendva*. V gáthách se hovoří o jeho nejmladší dceři, která se jmenovala Pouručistá („*ta, jež má mnoho rozumu (úsudku)*“). K jeho příbuzným snad patřil především v již v gáthách zmiňovaný Maidjóimáha („*ten, jenž je narozen v půli měsíce*“), patrně bratranec z otcovy strany, který se stal jedním z prvních stoupenců a žáků. Příslušnost některých dalších postav k jeho rodině, které se zmiňují v gáthách nebo v mladší Avestě, je

zčásti nejasná a opírá se pouze o pozdní tradici. Avesta a zejména středoperská tradice opatřila prorokův životopis množstvím mytologických a někdy i mystických prožitků a událostí, které úzce souvisejí s náboženským systémem, který hlásal a do něhož je postupně vtahován a zahrnován jako jeho nedílná součást. Jeho postava tak získává nové, z hlediska mazdaistické víry účelově formulované náboženské rysy.

Mazdaismus je, velmi stručně řečeno, systémem dualistickým, který chápe svět a jeho hybnou sílu jako permanentní konflikt *pravdivosti* a *klamství*.

Ústřední postavou mazdaistického panteonu je Ahura Mazda (*Pán, Moudrost*), původně prastaré íránské božstvo, jehož původ sahá až do indoíránského období. Tehdy byl nepochybně pouze jedním z *ahurů*, skupiny bohů, kteří byly zpočátku starším (?) ze dvou pokolení bohů (*ahurové* kontra **dai-vové*). Tento protiklad se posléze vyhrotil a vedl k různému vývoji. V Íránu byli **dai-vové* (avestsky *daévové*) démonizováni a ahurové zůstali skupinou bohů. Ve staré Indii šlo o opačný proces (*dé-vové* proti démonům *asurům*). Původně zřejmě zastupovalo toto slovo jeho kdysi tabuizované jméno; Mazda bylo snad zpočátku jen příležitostné epiteton, posléze ve stejné funkci jako Ahura. Nakonec oba komponenty vytvářejí jeho jméno. Ještě v gáthách se uvádí jen jako Mazda nebo Ahura případně jako Mazda Ahura. Je nejvyšším bohem mazdaického panteonu; ve středoperských textech je znám jako *Óhrmazd*. Je doložen též u dalších íránských kmenů (staroperský *Auramazda*, baktrijský *Ó(o)romozdo*, v Chórézmě *Rémazd*, u Sogdijců *Charmuzda* atd.).

Obraz Ahura Mazdy dochovaný v Avestě je komponován na základě různých chronologických vrstev představ a jeho postava prochází postupně určitými transformacemi. Rysy někdejšího starého boha nebes jsou patrné jen ojediněle. Ahura Mazda je bohem světla, ale též ochráncem stád. V nejstarším mazdaismu brzy dostává jeho postava silný odstín náboženského symbolismu, podtrhává se duchovní složka jeho obrazu, činů i jeho uctívání. Přestože je chápán jako konkrétní postava, je Ahura Mazda prost materiálních nebo antropomorfních rysů, a jeho vůle a myšlenky se realizují především prostřednictvím Ameša Spentů (*Nesmrtelní, Blahodární*).² Záhy je však jeho obraz zčásti nově stylizován. V Jasně haptanháiti se identifikuje s nejvyšším světlem, sluncem. V mladší Avestě je největším z bohů, tvůrcem země, rostlin a vod i dráhy, po níž kráčí slunce, měsíc a hvězdy. Rozvíjí se mýtus o budoucím konečném vítězství Ahura Mazdy a jeho stoupenců nad zlem. Ameša Spentové se chápou jako jeho synové a dcery atd. V dalším vývoji mazdaismu tento proces transformací do jisté míry dále pokračuje. Mění se zčásti charakter Ahura Mazdova projevu a jeho postava nabývá nových materiálnějších, ale zároveň i magičtějších rysů.

Nejdůležitější z Ameša Spentů je Aša (*Pravdivost*³), původně pojem indoiránské kosmologie a mytologie (srv. ve staré Indii *ṛta*). V Avestě jde jak o abstraktní pojem, tak o jeho personifikaci. Ztělesňuje pravdivost chápanou nikoliv jako soulad mezi slovem a činem (skutečností), ale jako abstraktní podstatu ideálního řádu ve světě, v občině i v rodině. Spolu s pojmem Drudž tvoří v mazdaismu dualistický protiklad *pravdivosti* a *klamství*. Vyznání mazdaistické víry se ztotožňuje s vyznáním k Aše, proto je stoupenec mazdaismu nazýván „stoupencem Aše“ (avestsky *ašavan*). Již v gáthách a v Jasně haptanháiti má příležitostně epitet *Aša vahišta*, tj. „nejlepší Aša“, který se později stává součástí jejího jména (středoperská *Artvahišt* nebo *Ardvahišt*). Dalšími postavami z okruhu Mazdových průvodců jsou Spenta Mainju (*Blahodárné smýšlení*), Vohu Manah (*Dobré smýšlení*) a jiné.

Etickým a morálním protikladem *pravdivosti* (Aša) je v mazdaistickém dualistickém systému Drudž (*klamství*⁴). Také tako představa vychází z indoiránského období (srovnej védské *druh*, klam, nepřátelská síla, kterou poráží bůh Indra). Ve starší Avestě je tento pojem aktivován pro souborné označení slov, myšlenek a činů odpůrců mazdaismu. Ti jsou nazýváni „stoupenci klamství“ (*dregvant*) a *drudž* je protipólem pojmu Aša. V mladší Avestě byla tato představa zčásti postupně hypostazována a Drudž zde reprezentuje též personifikovanou sílu, která je sumou nešváru, nepokoje, lakoty, vzpoury, klamně řeči, atd. Aby se nezmocnila celého světa, musí Zarathuštra a fravaši (srv. str. 182 násl.) stoupenců pravdivosti proti ní vystupovat. Tak se postupně vyvíjí představa Drudže jako démona zla a ve středoperských textech vystupuje tato postava, symbolizující vše klamně a lživě, v řadě příběhů a mýtů.

Hlavním protihráčem Mazdy v dualistickém střetávání protikladu *pravdivosti* a *klamství* je Angra Mainju (*Špatné smýšlení*), středoperský *Ahri-man*, symbol odporu životu a dobru, negující a ničící síla, stojící na straně *klamství*. Tato postava nemá žádné napojení na starší indoiránskou duchovní sféru a je výtvozem samotného proroka. Jako mytologická postava má jen obtížně definovatelné kontury a podobně jako Ahura Mazda projevuje svou vůli a realizuje své myšlenky a zčásti i činy někdy nepřímou, prostřednictvím suity démonů a dalších poslů *klamství*. Jednou z těchto postav je Aka Manah (*Zlé smýšlení*), středoperský *Akaman* nebo *Akóman* - v gáthách ještě jen jako abstraktní *zlé smýšlení*, jež vede k uctívání falešných bohů (daévů), kteří jsou jeho semenem, ty však lze zažehnat obětí a modlitbou. V mladší Avestě je tento pojem personifikován jako postava démona zla, který je spolu s dalšími (*Aéšma*, *AU Dáhaka* aj.) poslem Angra Mainjua. Nakonec je Aka Manah přemožen svým přímým protihráčem Vohu Manahem (*Dobré*

smýšlení). Podobný motiv je zpracováván i ve středoperských textech, kde je Akaman/Akóman démonem zla, jehož vysílá Ahriman, aby otrávil Zarathuštrovy myšlenky a sváděl ho k falešnému myšlení. Proti Akamanovi vystupuje Vohuman (tj. Vohu Manah), jehož stvořil Ohrmazd (tj. Ahura Mazda), zabraňuje mu v jeho činech a nakonec ho zažene.

Zdroje, z nichž čerpal nejstarší mazdaismus, ukazuje dobře i proměna termínu daévvové⁵, který je v Avestě obecným označením nositelů klamství a hlasatelů nesprávných názorů. Skutečnost, že šlo o jedno z pokolení starých bohů (srv. výše) dokládají ještě gáthy. Zde se o nich příležitostně hovoří jako o bozích, jejichž vláda nebyla dobrá, kteří nesprávně volili mezi pravdivostí a klamem, rozhodli se pro zlé smýšlení (Aka Manah) a dali se na stranu Aéšmovu. Ucházejí se sice o přízeň Ahura Mazdy, který je však odmítá, neboť jsou semenem zlého smýšlení a jejich uctívání není v souladu s mazdaistickou vírou. Zdá se, že daéva je v těchto kontextech skutečně jen termínem pro staré bohy, a že tato místa odrážejí někdejší rozpory mezi jejich vyznavači (tj. stoupenci nemazdaistických náboženství) a novým učedníkem Zarathuštry. V mladší Avestě jsou daévvové již zcela demonizováni. Žijí v temnotě pod zemí, ale vycházejí ven a shromažďují se u hory Arezúra, na pohřebištích jako požírači mrtvol atd. Jsou hordou nepřátelských duchů, s nimiž bojují Aša, Mithra a další bohové. Člověk se proti nim může bránit především tím, že správně dodržuje rituál a liturgii tak, jako Zarathuštra, který recitací modlitby zahnal daévy zpět pod zem.

Jedním z mazdaistických daévů je Aéšma (přibližně „zběsilost“ nebo „přepad?“), který patří k postavám, jež tvoří vrcholnou triádu zla. Je ztělesněním zlého činu, který je namířen proti skotu. Původně jde o demonizaci konkrétního problému určité epochy - pravděpodobně nájezdů kočovníků loupících skot usedlých íránských kmenů. Jindy jsou tyto rysy chápány jako mytologický odraz reakce na extatické kulty, proti nimž Zarathuštra vystupoval a jejichž centrem byly masové oběti skotu (může jít však též o částečné spolupůsobení obou okolností). Ve starší Avestě vystupuje Aéšma jako ničivý impuls, někdy ve spojení s názory, které prosazují karapanove a usidžové, tj. Zarathuštrovi odpůrci. Se změnou konkrétních společenských podmínek je Aéšmova postava postupně modifikována a včleněna mezi suitu dalších démonů zla.

Také další ze zmíněných démonů zla, Aži Dáhaka {„dáhovský [tj. nepřátelský] had“}, středoperský *Až(i)dahákje* stará postava indoevropského panteonu (srovnej ve staré Indii *Aži bundhjá*). V představách Indoevropanu to byl trojhlavý drak, jehož zabije rek **Trito* („Třetí“) a získá skot (jde o mytologický precedens pro budoucí loupeže skotu, jenž byl hlavním bohatstvím

Indoevropanů). V mazdaistické tradici je tento mýtus dochován jen zlomkovitě ve fragmentech o boji Aži Dáhaka s hrdinou Thraétaonem. Nově byla Aži Dáhakova postava v Avestě částečně historizována. Trojhlavý a šestioký Aži Dáhaka je uzurpátorem iránských kmenů, který bývá identifikován s různými konkrétními nepřáteli (dokonce snad i s Babyloňany; později ve středoperské tradici s Araby apod.). Jindy je chápán jako inkarnace klamství - had jako symbol klamství (Drudž) bojující s ohněm. Příležitostně vystupuje Aži Dáhaka i v dalších souvislostech a jeho postava nabývá nových transformací v středoperských představách.

K některým dalším postavám mazdaistického panteonu jsou stručné komentáře u překladů jednotlivých pasáží.

Nejstarší mazdaismus, který původně hlásal Zarathuštra iránským pastevcům a zemědělcům v Baktrii, čerpal sice z prastarých tradic indoiránské mytologie, zároveň byl však zcela původní koncepcí vyhraněného dualismu, v němž má každý možnost vybírat mezi *pravdivostí* a *klamstvím*, mezi mazdaistickou vírou a příkloněním k jiným (původně starým tradičním) věroukám. Staré pojmy dostávají nový obsah, jsou přizpůsobeny potřebám nového náboženství, které záhy vytváří své vlastní kategorie, jež posléze rozvíjí do složitého systému. Jeho klasická podoba, utvářená ovšem postupně po celá staletí, pochází z doby daleko mladší, z doby, kdy se mazdaismus za Sásanovců (3.-7. st. n.l.) stává oficiální ideologií říše. Složitá hierarchie postav, komplikovanost jejich vzájemných mytologických vztahů, organické zapracování některých podnětů jiných mladších myšlenkových systémů je podřízeno hlavní dualistické koncepci. Svět a jeho běh je, stručně řečeno, permanentní střetávání dobra a zla, v němž člověk má možnost najít své místo, aby při konečném vítězství sil pravdivosti nad klamstvím, tj. při konci tohoto světa došla jeho duše odměny a dostalo se jí místo tam, kde je „světlo nemající počátek“, čtvrté a nejvyšší nebe, nekonečné sídlo Ahura Mazdy. Nedílnou součástí mazdaistické víry se přirozeně stává složitý morální a etický kodex a nezbytný rituální doprovod, jehož dodržování je pro stoupence mazdaismu prostředkem k naplnění hlavního smyslu víry.

Ukázky z avestských a středoperských textů, které přeložil Otakar Klíma jsou sice jen malým vzorkem z rozsáhlé mazdaistické literatury, nicméně zachycují podstatné momenty. Další poučení může čtenář, který se chce s mazdaismem podrobněji seznámit, čerpat především z prací M. Boyceové.

[Petr Vavroušek]

DVE PEHLEVSKE LEGENDY O ZAKLADATELI MAZDAISMU ZARATHUŠTROVI

O STRAŠNÉM BOJI LŽI K ZÁHUBĚ ZARTUCHŠTY

(Zátspram, Vičítakihá 8)

Když již bylo blízko k jeho narození, přišli Ahriman, zloduchové Horečky, Bolesti a Větru, každý se sto padesáti čerty, aby zabili Zartuchštu. Vešli jako duchové k matce, ta byla postižena horečkou, bolestí a větry. Ale odtamtud na jednu míli byl jeden kouzelník jménem Starak, který byl největším kouzelnickým lékařem. Ve víře v jeho činnost povstala ze svého místa a putovala k němu. Posel Ohrmazdův zavolał: „Nechod'ke kouzelníkům, protože tě nevyлéčí, ale jdi zpět do svého domu, natři si ruce kravským máslem, které bylo přineseno nad oheň, nech shořet palivo a vonné dřevo pro sebe a dítě, které je v tvém životě!" Udělala tak a uzdravila se. A podruhé na ni přišli všichni spřeženci a spolčenci, ale nezískali žádného prostředku a vrátili se a řekli: „Protože byl ze všech stran oheň, nezískali jsme žádného prostředku! S tím, jenž má mnoho pomocníků, nepobývá pak jeho

nepřítel." Téže noci, kdy se narodil, Ahriman si vyvolil své velitele a uspořádal své vojsko. Byli někteří, kteří s tisícem čertů, někteří s dvěma tisíci bojovali útokem a nápořem proti přibytku božstev, hlavně proti samotné svatozáři, která v podobě ohně byla zjevná při narození. Nenašli však žádného prostředku pro její plamen a záři svítící do dalekých míst. Nakonec vyslal Ahriman Akómana a řekl: „Ty jsi nejduchovnější, totiž jsi nejtajemnější, vytrhneš na oklamání na Zartuchštovu mysl a obrať jeho mysl pro nás, kteří jsme zloduchy!" Ale proti němu vyslal Óhrmazd Vohumana. Akóman byl napřed a přišel ke dveřím a chtěl vejít dovnitř. Vohuman obratně ustoupil zpět a řekl Akómanovi: „Vejdi dovnitř!" Akóman uvažoval: „Nesmím udělat věc, o které ten Vohuman mluvil!" Ustoupil zpět, Vohuman vstoupil dovnitř a přimísil se k Zartuchštově mysli. Zartuchšt se zasmál, neboť Vohuman je duch, který rozradostňuje.

Vybrané přeložené ukázky jsme uvedli záměrně středoperskou legendou, protože pro badatele i pro laika je to jeden z nejpřitažlivějších a nejvýznamnějších literárních druhů. Líčí zpravidla boj dvou světů, starého, pomíjejícího, s nastupujícím, lepším. Rodí se nová civilizace, člověk objevuje nové síly v přírodě a vytváří novou organizaci v řádu přirozeném, který vidí, i v řádu nadpřirozeném, v který věří. Spatřují se v něm také často obrazy starého života, pověr, folklór. Proč uvádíme zrovna tuto mazdaistickou legendu? Křesťanští spisovatelé často mluví o tom, že jediným člověkem, který se při narození smál, místo aby jako každé normální dítě plakal, byl Zarathuštra. A proč tak tomu bylo, vypravuje legenda v podání jednoho z pozdních mazdaistických spisovatelů Zátspřama. Dozvídáme se tak o vlivu a moci kouzelnického stavu na venkově, o boji dobrých duchů se zlými, o prosazení plánu spásy, o obligátních zázracích, nadpřirozené moci ohně, o svatozáři, která byla v staré íránské víře hlavním prostředkem v boji proti zlým bytostem, a konečně o humorném triku Dobré mysli, jak získat světu dobra mysl novorozeného budoucího božského vyslance, a o stupidně zavlém postoji Zlé mysli k světu dobra i za cenu prohry. Prorok je na světě, život mu přinese boj s démonickými bytostmi a jejich přísluhovači, ve dvaceti letech odejde do bezdomoví a deset let bude putovat ářjovskými zeměmi, a také o tom vypráví legenda.

O ZARTUCHŠTOVĚ PŘÍCHODU K PORADĚ

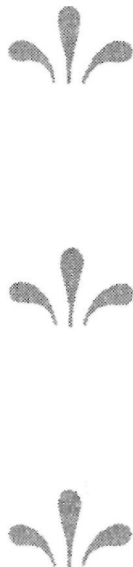
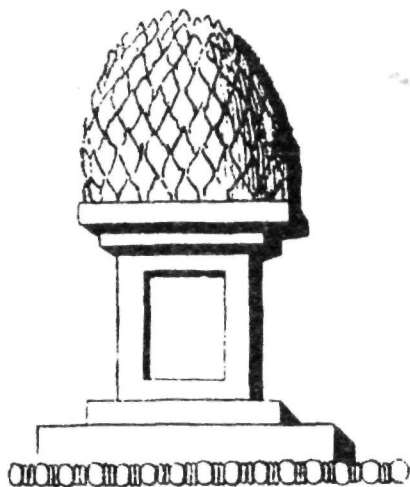
(Zátspram, Vičítakihá 21)

Když uplynulo čtyřicet dní od jarního svátku, v druhém měsíci, patnáctém dni ráno přišel Zartuchšt k břehu řeky Dáitjá, aby lisoval haomu (...) Řeka byla rozdělena ve čtyři proudy. Zartuchšt ji přecházel. První proud byl ke kotníkům, druhý byl ke kolenům, třetí až k rozkroku, čtvrtý až ke krku (...) Když vystoupil z řeky a oblékl se, spatřil nesmrtelného svatého Vohumana v podobě muže krásného, svítícího a zářícího, vlasy měl nadvé rozčesány (...) oblek jeho byl jako hedvábí, takový si oblékl, na němž nebylo švu, protože byl světlo samo, jeho výše byla devětkrát větší než Zartuchštova. A tázal se Zartuchšty: „Kdo jsi a čím jsi? A co je tvá největší tužba a pro koho je tvé usilování?“ Odpověděl: „Jsem Zartuchšt ze Spitámovců, největší tužba je po řádu ve světě a moje touha je, abych poznal boží vůli, a tolik spravedlnosti budu konat, kolik mně ukáží v svatém světě!“ A poručil Vohuman Zartuchštovi: „Pojďk shromáždění duchů!“ Tolik, co postoupil Vohuman v devíti krocích, to Zartuchšt v devadesáti krocích. A když se ušlo devadesát kroků, tu spatřil shromáždění sedmi Nesmrtelných Svatých. Když přišel k jedné lučině za Nesmrtelnými Svatými, tu neviděl pro nesmírnou záři Nesmrtelných Svatých svůj vlastní stín na zemi. Místo shromáždění bylo v Iránu v oblasti krajů na břehu řeky Dáitjá. Zartuchšt se hluboce poklonil a řekl: „Úcta Ohrmazdovi! Úcta Nesmrtelným Svatým!“ A popošel ke křeslu tazatelů a posadil se.

Podle názoru mnoha starých národů nevystupovali proroci, hlasatelé a poslové sami o své vůli, nýbrž byli božstvy povoláváni. Dostalo se jim pokynů při nějaké příhodě, vyvolané nadpřirozenou mocí. Všechno něco symbolizuje: Zarathuštra vstoupil do řeky Dáitjá, protože byla později pojímána jako nejsvětější řeka, patron všech řek; čtyři proudy znamenají, že nová víra vystoupí čtyřikrát v dějinách světa se zvláštní mocí; Vohuman měl středem vlasů pěšinku, aby bylo jasno lidem, že ve světě je podvojnost dobra a zla, a aby lidé věděli, ke komu se mají připojit. Tato středoperská legenda vznikla z jedné partie Zarathuštrovy gáthy v Jasné 43,7-8, kde se v 7. strofě praví: „Poznal jsem tě, Moudrosti, jako účinného ochránce, Pane, když mne to

obcházelo s dobrou myslí a tázalo se: „Kdo jsi? Čí jsi? Jak bys chtěl určit den ohnivým znamením k dotazům o svých stádech a své osobě?“ Osmá strofa obsahuje odpověď: „Tu jsem mu řekl: „Předně jsem Zarahuštra. Opravdový člověk, abych mohl sehnat nepřátele proti stoupenci lži, ale pravověrnému chci být pevnou oporou. Abych si zajistil zdary vlády působící svou vůlí, jak dlouho tě, Moudrosti, budu velebit a opěvovat!“ Z gáthovského textu je patrné, že to nebyl Vohu Manah, který se tázal Zarathuštry, nýbrž někdo jiný, snad sám nejvyšší dobrý duch Ahura Mazda, jak to naznačuje osmá strofa úryvku. Řeka Dáitjá je asi dnešní Amú Darjá ve Střední Asii.

ZARATHUŠTRA V AVESTĚ

Ukázky v dalším textu (str. 164 násl.) jsou vybrány z různých Částí Avesty.

Větší část z nich je z Jasný (*Obětování*), která je hlavní liturgickou částí Avesty. Tradičně se rozděluje do 72 kapitol, ovšem jde o formální dělení (některé části jsou pouhým opakováním textu). Toto rozdělení všechny rukopisy nedodržují, nicméně se v něm dodnes spatřuje náboženská symbolika (opasek Pársů, symbol jejich příslušnosti k obci, je spleten ze 72 nití, je tedy symbolem 72 kapitol Jasný). Jde o heterogenní kolekci liturgických textů recitovaných zejména při přípravě a obětování haomy. Kromě toho do ní byly formálně začleněny i starší texty, psané staroavestským jazykem, zejména gáthy (Jasná 28-34; 43-41 a 53) a Jasná haptanhaiti (Jasná 35,24-41,6). K dalším důležitým částem Jasný patří hymnus oslavující Haomu. Na začátku, kde je dialog mezi Zarathuštrou a Haomou, se dochovaly mj. i reflexy starých indoíránských mýtů. Text pak pokračuje velebením haomy, jenž zahání zlé duchy a má léčivé účinky. Následuje popis jeho omamného působení na lidskou mysl.

Gáthy (*Zpěvy*) tvoří nejdůležitější památku počátků mazdaismu. Protože jsou (alespoň z rozhodující části) dílem Zarathustry, lze určit dobu jejich

vzniku jen v úzké návaznosti na datování jeho života. Jde o hymny psané ve verších (metrům je založeno na počtu slabik), rozdělené do pěti gáth nazývaných *Ahunavaiti*, *Uštavaiti*, *Spentamainjü*, *Vohuchšathrá* a *Vahištóiš-ti*. Ústřední postavou je Mazda, který je obklopen dalšími božskými bytostmi, které jsou však zároveň personifikacemi abstraktních pojmů, jež reprezentují a symbolizují ústřední etické a náboženské kategorie mazdaismu. Hlavní etický požadavek par excellance vyjádřený v gáthách je uskutečnění dobra. Velký význam je připisován krávi. Dále gáthy obsahují i některé reminiscence na události ze Zarathuštrova života. Nezmiňují se v nich žádná božstva, typická pro mladší Avestu a pozdější mazdaismus (např. Mithra, Aredví Súra Anáhitá, ale ani Haoma atd.). Interpretace mnoha míst v gáthách je obtížná a zčásti dosud stále sporná.

Jasná haptanháiti (*Jasná sedmidílina*), je text v staroavestském jazyce, který je jen o málo mladší než gáthy. Dokonce se někdy soudí, že se mohla recitovat ještě za Zarathuštrova života.

Vidévdát (z avestského *vi-daévo-dátem*, tj. „ustanovení proti daévům“) se tradičně rozděluje do 22 oddílů. Vidévdát většinou obsahuje (výjimkou je zejména část 1-2) různé náboženské a rituální zásady, které regulují vztahy mezi racionálním a iracionálním světem (rituální předpisy, které mají zajistit vítězství nad daévy), ale i vztahy mezi lidmi. Jsou zde též reflexy zčásti velmi starých mýtů i četné reminiscence společenských a ideologických poměrů staroíránské doby a života mazdaistické obce. Jde ovšem o složitý, obsahově mnohovýstevný a dosud ne vždy jednoznačně interpretovatelný soubor textů. V jeho první části se hovoří o stvoření 16 zemí Ahura Mazdou a o jeho střetech s Angra Mainjuem. Jsou zde též (v mytologickém podání) i cenné geografické údaje. Druhá část obsahuje zejména mýty o Jimovi (původně *Dvojče*), kdysi indoevropské a indoíránské mytologické postavě, jedním z prvních dvou lidí a prvním vládcí (v mazdaismu je tato postava silně transformována). Vlastní rituální část Vidévdátu začíná od třetího oddílu, který uvádí mj. pět nejvíce a nejméně příjemných míst na zemi, dále pojednává o rituálním znečištění při kontaktu s mrtvolou, o očištných předpisech pro tento případ atd. V dalších částech se hovoří o smlouvách a jejich porušování, o zraněních těla, o božském ordálu atd. Pátý až devátý oddíl obsahuje různé, zčásti velmi komplikované očištné rituály mnohdy až s magickým příděchem. Desátý oddíl uvádí citáty z gáth, jejichž opakovaná recitace má zapudit daévy. Jedenáctá část je obdobná sbírka citátů účinných při kultovním očišťování, zatímco třináctý oddíl pojednává o zvířatech, která stvořil Ahura Mazda (dobytče, pes, jezev, vydra, atd.) a navazující část vypočítává tresty za zabití vydry. V patnácté části je výčet smrtelných hříchů, předpisy

o chování vůči těhotné ženě, zmiňuje se péče o psy, atd. Šestnáctý oddíl uvádí především zásady pro styk s menstrujícími ženami. Část sedmnáctá hovoří o péči o nehty a vlasy, osmnáctá pojednává o kněžích, již jsou stoupenci pravdivosti, ale i o těch, kdo jsou stoupenci klamství. Devatenáctý oddíl líčí, jak Angra Mainju pokoušel Zarathuštru, zatímco následující část je holdem dobytku, mrakům, vodám, měsíci atd. Poslední část pojednává o nemocech, které proti Ahura Mazdovi stvořil Angra Mainju.

Poslední částí Avesty, z níž byly vybrány ukázky, jsou Jašty (*Vzývání*) sbírka 21 hymnů, které se obracejí k jednotlivým bohům a božským bytostem. Jsou to metrické oslavné hymny (verš osmi nebo dvanáctislabičný). Někdy navazují tematicky na staré (zčásti též indoíránské) mýty, které však nejen nově koncipují a rozvíjejí, ale především je přizpůsobují novým potřebám a začleňují do hávu mazdaistické ideologie. K nejdůležitějším jaštům patří *Ardvišúrjašt* (Jašt 5), který má 132 veršů adresovaných bohyni Aredví Súra Anáhítá (srv. na str. 178 násl.), *Tištrjašt* (Jašt 8) je 62 veršů oslavujících Tištrju a obsahujících mj. též mýtus o jeho boji s démonem sucha Apaošou, *Mihirjašt* (Jašt 10), který se ve 145 verších obrací k Mithrovi (srv. na str. 177 násl.), *Fravartín jašt* (Jašt 13), jehož 158 veršů se obrací k fravaši (srv. na str. 180 násl.), *Varhránjašt* (Jašt 14) obsahuje 64 veršů adresovaných bohu Verethraghnovi (srv. na str. 183 násl.). Za zmínku stojí dále *Art jašt* (Jašt 17), který tvoří 62 veršů věnovaných dobré Aši. Popisuje její dobrodiní, hojnost a štěstí, které poskytuje zbožným domům; následuje výčet obětníků a uvádějí se ti, kteří jsou z jejího kultu vyloučeni. *Zamjašt* (Jašt 19) má 97 veršů, z nichž osm prvních je k počtě génia země, zbytek oslavuje chvárenu. Další jašty jsou věnovány *Ahura Mazdovi* (Jašt 1), *Ameša Spentūm* (Jašt 2), *Aše* (Jašt 3), *Haurvatát* (Jašt 4), *Máhovi* (Jašt 6), *Vajuovi* (Jašt 15), *Haomovi* (Jašt 20) a dalším božstvům.

O životě samotného Zarathuštry vypovídají starší i mladší části Avesty jen velmi málo. Určitou výjimku tvoří gátha Vohuchšathrá (Jasná 51), která na několika místech přináší jímavé vzpomínky na počáteční odmítání prorokova učení (strofa 11):

[Petr Vavroušek]

„Který muž je přítelem Spitámovci Zarathuštrovi, Mazdo, kdo se radí s Ašem, s kým jest svatá Armaiti, či který spravedlivý jej přijal k spolku dobrého smýšlení?“

A dále v 12. strofě:

„Nevzal se tím o něho kavijský sodomita u Mostu zimy, o Spitá-

movce Zarathuštru, ježto mu odepřel útulek, totiž jemu a jeho dvěma během a mrazem třesoucím se tahounům."

Jediná gátha, která bezprostředně souvisí s nějakou událostí v Zarathuštrově životě, je poslední pátá gátha Vahištóišti (Jasná 53). Jde o jeho promluvu na svatbě nejmladší dcery Pouručisty. Text, který se na rozdíl od ostatních gáth neobrací k bohům, ale především k zarathuštrovské obci, obsahuje morální poučení nastávajícím manželům, která jsou koncipována na podkladě správné víry (tj. mazdaismu). [Petr Vavroušek]

„Nejlepší bohatství bylo rozhlášeno to Zarathuštry Spitámovce, když mu dá štěstí za svatého řádu Ahura Mazda, po všechen čas blažený život, jemu i těm, kdož poznávají a vštěpují si výroky a díla jeho dobrého smýšlení."

Při redigování archetypu Avesty byla jako 28.-34. kapitola Jasný zařazena první gátha, zvaná Ahunavaití, která má sedm hymnů. V pořadí druhý z nich (Jasná 29), nazývaný někdy v moderní literatuře *Žaloba krávy*, patří k nejsložitějším a zároveň nejzajímavějším textům nejstaršího mazdaismu.

V učení nejstaršího mazdaismu zaujímá kráva neobyčejné postavení. Je nejen objektem lidské péče a božským výtvozem, ale předmětem náboženského uctívání je i její nemateriální substance, tj. Géuš urván (*Duše krávy*). Interpretace těchto představ není jednoznačná. Někdy se hledá symbolický výklad - kráva (a s ní spojená pastevecká terminologie) má být symbolem sakrální poezie, metaforickým označením mazdaistické obce nebo symbolickým ekvivalentem pojmu vanuhí Daéná, tj. „dobrá Daéná". Je však zřejmé, že se zde mísí zčásti velmi staré představy (kráva jako hlavní bohatství usedlých iránských kmenů) s invencí mazdaismu. Zdá se, že Zarathuštrova proklamace péče o krávu byla motivována prakticky. Šlo o spojení náboženské obnovy s vytvořením eticky pevné materiální základny pro své stoupence. Přitom byla využita skutečnost, že kráva se odedávna těšila zvláštní úctě Ářjů. Ovšem celkové pojetí těchto představ nabývá v mazdaismu nového obsahu. Zdůrazňuje se, často se silným emocionálním a symbolickým nábojem, eticko-náboženská stránka, staré představy se v hávu nové ideologie rozvíjejí a podléhají jistě abstraktizaci. Pro pochopení je třeba interpretovat *Žalobu krávy* v kontextu dalších relevantních pasáží jak v gáthách, tak v Jasně haptanháiti (*Jasná sedmidílná*).

Podle těchto představ se duše krávy, podobně jako člověk, obrací k Maz-

doví, stejně jako člověk je postavena před nutnost učinit správné rozhodnutí. Kráva je bytost, jež zasluhuje úctu lidí. Odsuzuje se jak špatné zacházení s ní, tak proti ní namířená nenávist stoupců klamství, kteří holdují obřadům, při nichž se krávy obětují. Vyzdvihován je pastevec, který se o ni stará, neboť to nejlepší je uctívat Ahura Mazdu a pečovat o krávu, která je (stejně jako Aša) Mazdovým výtvozem. V Žalobě krávy se vyskytuje i další termín Géuš tašan („tvůrce krávy“). Jde o nepřiliš jasnou postavu, pokud lze však tento výraz etymologicky spojit se jménem védského boha Tvaštara (ve Rgvédu tvůrce všech zvířat), pak může jít původně o starého indoíránského boha, posléze v Íránu nazvaného Géuš tašan, jenž se občas ztotožňuje s tvořivou potencií Ahura Mazdy (ten se totiž ve starší Avestě také označuje za tvůrce krávy).

S celým překladem gáth se může čtenář seznámit v Klímově knize *Oběti ohňům* (Praha 1985, str. 39-70).
[Petr Vavroušek]

SKOT SI ŽÁDÁ OCHRÁNCE

(Jasná 29)

Vám si stěžovala duše krávy: „Komu jste mne vytvořili? Kdo mne utvořil? Utlačují mne vražedný chtíč a násilí, krutost, pouta a surovost. Nemám jiného pastýře než vás, tak se mně zjevte s dobrým pastýřstvím!“ Tak se otázel Spravedlnosti tvůrce krávy: „Zdali máš patrona pro krávu? Když jste jej určili, mocní, s potravou chovatelskou horlivost, koho jí stanovíte jako pána, jenž by potřel Zuřivost spolu se stoupenci Lži?“ Jemu odpověděla Spravedlnost: „Kráva nemá žádného bojovného přátelského pomocníka! Nic není z těch věcí k seznaní, jež hýbají poddanými, vy vznešení! - Ta z bytostí je nejsilnější, které přijdu s pomocí, volá-li!“ Mazda, nejlepší znalec projevů, ať správně posoudí, co bylo vykonáno zloduchy i lidmi, a co bude vykonáno, to ať také posoudí! On je soudce, Ahura. Tak ať je nám, jak on chce! K Ahurovi chceme se oba modlit s rozpráženými rukama, moje duše a duše dojně krávy, a obrátíme se na Mazdu s otázkami. Nemá být spravedlivému záhuba, nemá být dobytkaři uprostřed stoupců Lži! Tu pravil on, Ahura Mazda, znalý výroků svou soudnos-

ti: „Ani jedním pánem nebyl nalezen, ani není patrona od spravedlivého Řádu. Vždyť tě tvůrce vytvořil pro chovatele a pro pastýře!" Ten výrok o výkrmu stvořil Ahura Mazda podle stejné vůle se Spravedlností pro krávu, a mléko potřebným potravu, svatý, svým příkazem. Koho s dobrým smýšlením máš, jenž by to dal, nás oba k péči lidem? Zde tenhle byl ode mne nalezen, který jediný poslouchá naše pokyny, Zarathuštra Spitámovec. Chce nám, Mazdo, a Spravedlnosti řádu přinést hymny k poslechu, jestliže mu dám lahodnost řeči. A tu zabědovala duše krávy: „Kdo by poslouchal slabého pečovatele, hlas slabého muže, jež chce mít mocným? Kdy již bude ten, jenž mu dá silnou pomoc? Ahuro, dejte vy těmhle sílu skrze Spravedlnost, a onu moc skrze dobré smýšlení, kterou mu dá dobré bydlo i pohodu! Já, věru, Mazdo, tebe pokládám za prvotního majetníka těch věcí!" „Kde jsou Spravedlnost, Dobré myšlení a Moc? Ale mne s člověkem vy, Mazdo, při poučení uznejte pro velký spolek, Ahuro, nyní sem k nám dolů, k nám pro dar, který patří těm jako jste vy?"

DVA PRVOTNÍ DUCHOVÉ

(Jasná 30,3-7)

To jsou ti dva původní duchové, kteří jako dvojčata dali o sobě vědět snovým viděním, to dvojí, lepší a špatné, a z toho obojího dobře vybrali dobří dárce, ne špatní dárce. A tak když se ti dva duchové spolu utkali, nejdříve si stanovili žítí a nežítí a jak to bude nakonec s životem, nejhorší bude stoupenců Lži, ale nejlepší mysl bude spravedlivému. Z těchto dvou duchů vyvolil si ten lživý to nejhorší konáním, nejsvětější duch spravedlnost, je oděn nejpevnějšími kameny, tu si vyvolili i ti, kteří uspokojují Mazdu Ahuru uvědoměle čistými skutky. Mezi těmito dvěma si nevybrali správně zloduchové, protože na ně přišlo poblouznění, když se sešli k poradě, takže si zvolili nejhorší myšlení, pročez se sběhli k Vražednému Chtíči, s nímž smrtelníci zamořují svět. Ale k tomuto bohabojnému se přišlo s mocí, dobrým smýšlením a se spravedlností, vytrvalost dává postavu, zbožná oddanost dává duševní sílu ...

Tento text se někdy nazývá evangelium dualismu. I v tomto úryvku shledává se někdy scéna z dávné doby, kdy se poprvé setkaly dvě mocnosti, duch dobra a duch zla, aby stanovily základní zákon světového dění, boj dobra se zlem. Soudí se však, že scéna představuje možná uvažování o volbě mezi dvěma druhy obětí, totiž krvavou arcidémonu a jeho stvůrám, a nekrvavou, mlčnou, dobrým bytostem. Vraženým chtičem je duch Aěšma, génius zuřivosti, která zachvacuje účastníka krvavého kultu, zabíjejícího množství dobytčat a opojeného pak haomou.

SETKÁNÍ ZARATHUŠTRY S HAOMOU

(Jasná 9,1-16)

Za času, kdy se lisuje haoma, přišel Haoma k Zarathuštrovi, konajícímu obřady kolem ohně a zpívajícímu gáthy. Zarathuštra se ho otázel: „Kdo jsi, muži, kterého jsem uzřel jako nejkrásnějšího z veškerého pozemského světa vlastního slunného nesmrtelného života?" Na to mně odpověděl ten svatý, záhubu odvracející Haoma: „Já jsem, Zarathuštro, svatý, záhubu odvracející Haoma! Sežeň si mne sem, Spitámovče, lisuj si mne k požívání, veleb mne k chvále, jako mne budou velebit též pozdější Pomocníci!" Na to řekl Zarathuštra: „Úcta Haomovi! Kdo tě, Haomo, jako první člověk sobě lisoval pro pozemský svět? Jakého údělu se mu dostalo? Které štěstí mu přišlo?" Na to mně odpověděl ten svatý, záhubu odvracející Haoma: „Vívahvant si mne jako první člověk lisoval pro pozemský svět! Tohoto údělu se mu dostalo, toto štěstí mu přišlo, že se mu syn narodil, ten Jima zářící, pán dobrých stád, nejvznešenější z lidských zrozců, s okem jako slunce, že učinil ve své říši neumírajícími dobytek i lidi, nevy-sušitelnými vodu a rostlinstvo, aby jedli neubývající potravu. V říši hrdinského Jimy nebylo ani chladna, ani horka, ani stáří nebylo, ani smrti, ani závisti, dané zloduchy. Oba dva, otec i syn, kráčeli se zevnějšky patnáctiletých, dokud panoval syn Vívahvantuv, pán dobrých stád Jima."

„Kdo si tě, Haomo, jako druhý člověk lisoval pro pozemský svět? Jakého údělu se mu dostalo, jaké štěstí mu přišlo?" Na to mně odpověděl ten svatý, záhubu odvracející Haoma: „Áthvja si mne jako dru-

hý člověk lisoval pro pozemský svět! Tohoto údělu se mu dostalo, toto štěstí mu přišlo, že se mu narodil syn Thraétaona, mocného rodu. Ten přemohl draka Dáhaku, majícího tři jícny, tři hlavy, šest očí, tisíc záludností, velice silnou démonickou Lež, lháře zlého pro světy, tu nejsilnější Lež, kterou zhotovil Angra Mainju proti pozemskému světu k záhubě světů svatě Pravdy."

„Kdo si tě, Haomo, jako třetí člověk lisoval pro pozemský svět? Jakého údělu se mu dostalo, jaké štěstí mu přišlo?" Na to mně odpověděl ten svatý, záhubu odvracející Haoma: „Thrita, nejsilnější ze Sámů, lisoval si mne jako třetí člověk pro pozemský svět. Toho údělu se mu dostalo, toto štěstí mu přišlo, že se mu narodili dva synové, Urváchšaja a Keresáspa, ten první soudce, zákonodárce, ten druhý mládenec vždy v převaze, kadeřavý, nositel kyje, který ztloukl draka Roháče, koněžrouta, lidožrouta, jedovatého, žlutého, na němž žlutý jed tryskal do výše oštěpu. Na něm si Keresáspa vařil v kovovém hrnci pokrm za poledního času. Padoušská stvůra se začala rozpalovat a potit, vymrškla se zpod kotle, horkou vodu rozlil koldokola. Vyděšen odběhl hrdinný Keresáspa."

„Kdo si tě, Haomo, jako čtvrtý člověk lisoval pro pozemský svět? Jakého údělu se mu dostalo, jaké štěstí mu přišlo?" Na to mně odpověděl ten svatý, záhubu odvracející Haoma: „Pourušáspa si mne jako čtvrtý člověk lisoval pro pozemský svět. Tohoto údělu se mu dostalo, toto štěstí mu přišlo, že ses mu narodil ty, ano ty, Zarathuštro, z domu Pourušáspova, nepřítel zloduchů, hlasatel Ahurova učení. Rozhlášený ve Vaédži Ářjů zpíval jsi jako první ty, Zarathuštro, modlitbu Jathá ahú vairjó s náležitými pomlkami, čtyřikrát, druhou část silnějším zpěvem. Ty, Zarathuštro, ty jsi způsobil, že do země zalezli všichni zloduchové, kteří se předtím proháněli po zemi v podobě mužů, ty, který ses stal nejsilnějším, nejstatečnějším, nejčilejším, nejrychlejším, největším vítězem z tvorstva obou duchů." Na to řekl Zarathuštra: „Úcta Haomovi!" (...)

Haoma, prastarý opojný rituální a kultovní nápoj (původně připravovaný z nějakého druhu chvojníku) byl rozšířen již v době indoiránské. Dokladem je nejen indická *sóma* (a její personifikace), ale i doklady o rozšíření tohoto nápoje v některých skýthských a dalších íránských kmenech. Zarathuštra si

ce některé haomové kulty zřejmě odmítal, ovšem tento nápoj se hojně zmiňuje v mladší Avestě jako součást oběti (úlitba haomovou šťávou smíchanou s mlékem apod.), rovněž se zde zmiňuje ve své personifikované podobě jako božstvo. Podle mazdaistické tradice byli prvními smrtelníky, kteří lisovali haomu *Vívahvant*, *Áthyja* a *Thrita*. Jde opět zhusta o postavy, které pocházejí z indoíránské doby. *Vívahvant*, otec *Jimův*, má totiž stejné jméno jako védský *Vivasvanta*, otec *Jamův*. *Áthyja*, otec reka *Thraétaona*, má svou paralelu ve védském *Trita Áptjovi* a rovněž *Thrita* (Třetí) je postava z doby předíránské. K Haomovi se obětníci obracejí s prosbou o zdraví, dlouhý život, vítězství v boji, porážku klamství, o narození synů a potomků apod. Středoperský Hóm je rovněž pánem léčivých rostlin a propůjčuje nesmrtelnost. [PetrVavroušek]

ZARATHUŠTROVO POKUŠENÍ

(Vidévdát 19,1-9)

Od severu, od severních stran přičítal se Angra Mainju, pln záhuby, zloduch všech zloduchů. Takto žvanil zlý, záhuby plný Angra Mainju: „Lži, táhni, usmrť pravověrného Zarat’huštru!“ Lež kolem něho obcházela, zloduch Búiti, oslabující nebezpečí, podvodník (?). Zarat’huštra zazpíval *Jaťhá ahú vairjó*: Jako pán hodný vyvolení..., oběti uctil dobré vody dobré Dáitje, přiznal se k víře uctívající Mazdu. Lež jím potřena ustoupila, zloduch Búiti, oslabující nebezpečí, podvodník (?). Lež mu odpověděla: „Násilníku Angro Mainju, nevidím záhubu pro něho, Spitámovce Zarat’huštru! Pln svatozáře je pravověrný Zarat’huštra!“ Zarat’huštra seznal ve své mysli: „Obrnysiní stoupenci Lži, zloduchové radí se o mé záhubě!“ Povstal Zarat’huštra, vytrhl nezkrúšen Akómanem a tíhou toho, nač byl dotazován v nepřátelském úmyslu, máje v ruce kameny zvící chalupy, obdařen jimi tvůrcem Ahurou Mazdou pravověrný Zarat’huštra. „Kde na této široké, okrouhlé, v dálce ohraničené zemi je držíš, na Dredžji, na srázném pahorku domu Pourušáspova?“ Poučil Zarat’huštra Angru Mainjua: „Zlosyne Angro Mainju, chci utloukat tvorstvo stvořené zloduchy, chci utloukat Nasu, stvořeného zloduchy, chci utloukat čarodějku Chnanthaiti, dokud se nenarodí vítězný Pomocník z vody Kansavské,

z východní krajiny, z východních krajín!" Odpověděl mu zlý Angra Mainju: „Nenič mé tvorstvo, spravedlivý Zarathuštro! Ty jsi syn Pou-rušáspův, tvou matkou byl jsem vzýván. Odpřísáhní se dobrého mazdovského náboženství, aby se ti dostalo přízně, které dosáhl kníže Vadhaghan!" Odpověděl mu Spitámovec Zarathuštra: „Nezřeknu se dobrého náboženství mazdovského, ať se neoddělí od sebe tělo, životní duch ani moc mysli!"

Jiné pokušení je líčeno v Dénkartu:

Ubíral se Zartuchšt k světu plnému přibytků a domácích zvířat, aby přinesl převrat ve světě tělesných bytostí. Tu přišel k démonce, když seděla nedaleko oděvu - to byl ten oděv, který odložil, když ho duch Dobré mysli vedl k Poradě - ženě podobou, zlatého živůtku, a ona ho žádala o kamarádství, společné porady a spolupráci a mumlala: „Já jsem Spandarmat!" Zartuchšt řekl: „Ale já jsem tu Spandarmat viděl za jasného, požehnaného dne a ona mne ta Spandarmat připadala krásná zpředu a krásná zezadu a krásná na všech stranách (tj. všechna místa vzadu byla krásná). Obrat' se, ať poznám, že jsi Spandarmat." Ale ta drudž mu pravila: „Zartuchšto Spitámovče, my jsme ty ženy, které jsou krásné z přední strany, ošklivé zezadu. Nežádej mne, abych se obrátila!" (...) Pak po třetím hašteření drudž se obrátila zády a Zartuchšt ji viděl zezadu mezi stehny a její zadek byl plný hadů, ropuch, ještěrek, stonožek a žab. A pronesl Zartuchšt vítěznou průpověď Jathá ahú vairjó, tu ta drudž byla potřena.

Proroci měli někdy chvíly ve svém životě, kdy se jim vtíraly pochybnosti o cestě, kterou nastoupili. Tomu se nevyhnul ani Zarathuštra. Věřící to vysvětlovali působením zlých mocností, chtějících zavést proroky na cesty, které nebyly překonaným starým řádům nebezpečné. Proroci vždy zvítězili. V druhé ukázce je staré zpracování námětu známého i odjinud, démonka je svět, který láká člověka, ale je plný špatností, nemocí a utrpení, a to svedeního zahubí. Ve staré německé literatuře je o tom vypravování od Konráda z Wiirzburgu z 13. stol. „Paní Svět" v díle der Welt Lohn.

ZÁKLADNÍ MYŠLENKY ZARATHUŠTROVY NAUKY

VYZNÁNÍ A SLIB

(Jasná 12,1-9)

Zatracuji daévny. Chci složit slib víry jako ctitel Mazdův, jako stoupe-
nec Zarathustruv, daévům nepřátelský, Ahurovu učení oddaný, jak
velebiteľ Nesmrtelných Svatých, jako vzývateľ Nesmrtelných Sva-
tých. Přiznávám všechno dobré, ano, všechno nejlepší dobrému, na
poklady bohatému Ahurovi Mazdovi, Řádem důstojnému, nádherné-
mu, vznešenému, jemuž patří skot, ráj Rádu, světlo i „nechat“ se napl-
ní světlem blažené prostory!"

Rozhoduji se pro svatou dobrou Ármaiti, ať je mou! Odříkám se
krádeží a loupení dobytka, poškozování a pustošení mazdovských
obcí. Chci poskytovat svobodu pohybu i svobodu přebývání hospo-
dářům, kteří se na této zemi zdržují se skotem. Při tekutých obětech,

přinesených ku počtě Řádu, slibuji toto: „Od nyníška se neproviním ani poškozováním, ani plněním mazdovských vsí, ani chťícem po těle a životě."

Odříkám se spolčování s špatnými, škodlivými, nepořádnými, zlo _t
páchajícími daévy, nejprohnanějšími z bytostí, nejsmrduťjšími z bytostí, nejškodlivějšími z bytostí, s daévy, s daévskými spřeženci, s čaroději, s čarodějnickými spřeženci, s těmi, kdož kdejaké bytosti tropí škodu v myšlenkách, ve slovech, v činech, v prohlášeních, a tak se zříkám styků s každým nepřátelským stoupencem Lži.

Tak jako Ahura Mazda vyučoval Zarathuštru ve všech rozhovorech, při všech schůzkách, při nichž oba, Mazda i Zarathuštra rozprávěli, tak jako se Zarathuštra odříkal obcování s daévy při všech rozhovorech, při všech schůzkách, při nichž oba, Mazda i Zarathuštra, rozprávěli, tak se též já, ctitel Mazdův a stoupenec Zarathuštrův zříkám obcování s daévy, jako se ho s nimi zříkal právo věrný Zarathuštra. Které víry jsou vody, které víry rostliny, které víry dobrodějný skot, které víry Ahura Mazda, který stvořil skot a pravověrného muže, které víry byl Zarathuštra, které kavi Vištáspa, které víry ti dva, Frašaoštra a Džámáspa, které víry každý z těch svatých, povinnost plněních spasitelů: podle té víry a učení jsem já ctitelem Mazdovým.

Jako ctitel Mazdův, jako stoupenec Zarathuštrův, který se zaslíbil víře, který se přiznal k víře, chci složit slib víře. přísahou se zavazuji k dobře myšlené myšlence, přísahou se zavazuji k dobře vyřčenému slovu, přísahou se zavazuji k dobře vykonanému činu. Přísahou se zavazuji k náboženství ctitelů Mazdových, které působí zastavení útoků a složení zbraní. Jím se přikazuje manželství mezi příbuznými. Je to náboženství svatého Řádu, které je největší a nejlepší a nejkrásnější ze všech, která jsou a budou, ahurské, zartuchstovské. Ahurovi Mazdovi přinesu všechno dobré. To je přiznání k náboženství Mazdových ctitelů.

Kdykoli slyšeli lidé o nějaké nauce, tázali se, co hlásá, čemu věří, co doporučuje. Toto íránské vyznání ukazuje dobře zájmy dávných věncích: náboženství má založit a upevnit takovou společenskou organizaci, která by chránila pěstitele dobytka, obdělavatele půdy, jehož práce byla posvátná a chráněna patronkou země Ármaiti, odvracela útoky loupeživých kočovníků

a plenění vsí, bojovala proti zloduchům a jejich pozemským spojencům, hlavně čarodějům, kteří vyjídali a šidili venkovský lid; hlavní mravní povinnosti jsou dobré smýšlení, dobrá řeč a dobré skutky. Pravou víru a její blahou moc má celá příroda, vody, bez nichž není života, rostliny, domácí zvířata, světcí dávnověku, Vištáspa, král, který první přijal víru Zarathuštrovu, dva bratři Frašaoštra a Džámáspa, první se stal tchánem Zarathuštrovým. Vyznání žádá uctívání sedmi nejúčinnějších nebeských bytostí, Nesmrtelných Svatých, poslušnost v boji proti zlým nepřítelům, ale též sňatky mezi příbuznými, dokonce podle mladších textů a zpráv v starověkých literaturách mezi bratry a sestrami, rodiči a dětmi. Tento mrav je doložen i u jiných národů. Jest tedy toto vyznání dobrým obrazem iránské staré společnosti, jejích starostí a potřeb. Zarathuštra buduje v této společnosti nový a pevný řád pro ni a k jejímu posílení. Také z hlediska slohu jsou tu patrný hlavní rysy avestského vyjadřování: ve formulích, častá opakování, hojně přívlastky, vůbec slavnostní tón recitací kultovních atd.

KDO JSEM, ČÍ JSEM...

(Čítak handarz-i pórjótchéšán 1-2)

„Každý člověk, který dospěje věku 15 let, musí znát odpovědi na tyto otázky: Kdo jsem, čím jsem, odkud jsem přišel, kam se vrátím, z které rodiny a z kterého plemene jsem, co je mou povinností na světě, co mou odplatou v duchovní říši, přišel jsem z duchovní říše či jsem povstal ve světě? Jsem Ohrmazdův či Ahrimanův, patřím dobrým božstvům či zloduchům, patřím k dobrověrcům či k zlosynům? Jsem člověk či zloduch? Kolik je cest? Která je má víra, co je mně k užítku, co je mně ke škodě? Kdo je mým přítelem a kdo je mým nepřitelem? Základ světa je jeden či dva? Od koho je dobro a od koho je zlo? Od koho je světlo a od koho je tma? Od koho je lahodná vůně a od koho je zápach? Od koho je spravedlnost a od koho je nespravedlnost? Od koho je milosrdenství a od koho je nemilosrdenství?"

Na to odpovídá pravověrný zoroastrovce: „Z duchovní říše jsem přišel, nepovstal jsem ve světě. Jsem stvořený, ne jen tak vzniklý. Jsem Ohrmazdův, ne Ahrimanův. Patřím dobrým božstvům, ne zloduchům. Patřím k dobrým věřícím, ne k zlým. Jsem člověk, ne zlo-

duch. Jsem stvoření Óhrmazdovo, ne stvoření Ahrimanovo. Má rodina a mé plémě je od Gajómarta. Mou matkou je Spandarmat, mým otcem je Óhrmazd. Moje lidství je od Mihra a Mihrijány, kteří byli první rodinou a plemenem z Gajómarta."

Středoperský spisek Čítak handarz-i pórjókéšan, tj. vybraná naučení prvních učitelů, obsahuje poučení a rady věřícím: v co věřit a jak žít.

Každé hnutí si klade otázky o své podstatě, o svém oprávnění, smyslu, účelu, a souhrnem odpovědí na ně je jakýsi katechismus, základní články víry. Toto zartuchstovské vyznání je v několika pehlevských textech, podobné souhrny máme i v textech jiných náboženství. Gnostik Theodotos to vyjádřil stručně: „Kdo jsme byli? Čím jsme se stali? Kde jsme byli? Kam jsme byli vrženi? Kam se snažíme? Z čeho jsme vykupováni?" V Talmudu čteme výrok mudrce ^Akabjá, syna Mahalal'elova: „Pomni tři věci a nedostaneš se do moci hříchu. Věz, odkud jsi přišel a kam půjdeš a před kým se budeš odpovídat a skládat účet!" Z uvedené pehlevské ukázky je patrná suma celé párské víry: jejím principem je dualismus, protiva dvou základních nesmiřitelných principů, jevící se ve všech vztazích mezi všemi bytostmi i věcmi. V době Zarathuštrově vyvrcholily nepřátelské styky usedlého zemědělsko-dobytkářského obyvatelstva árjovského v Íránu a kočovnicko-loupeživého živlu, který útočil ze Střední Asie, a ještě jiných rozpínavých mocí kolem Íránu.

GÉNIOVÉ VÍRY, BOJE A PRÁCE V AVESTSKÝCH CHVALOZPĚVECH

Prastarým indoíránským božstvem je Mithra (srovnej např. védského *Mitru*), božstvo společenské smlouvy a přátelských vztahů. V středoperské tradici se nazývá *Mihr*. Jako postava mazdaistického panteonu se zmiňuje až v mladší Avestě, podle některých nehrál v původním teologickém systému, který Zarathuštra vytvořil, žádnou roli a do mazdaismu se dostává až později, jako odraz starého indoíránského mytologického světa. Z této doby pocházejí zřejmě i jeho tři nejstarší epiteta, podle nichž je *hodný uctívání*, *nádherný* a *bdělý*. Mladší Avesta mu přiděluje další nové atributy: podle ní má 10 000 uší a očí, jezdí na voze, taženém bílými oři, kteří jsou rychlí jako myšlenka, je nesmrtelný, má kyj, který je podobný zbrani védského Indry, jímž pobíjí daévy. Těm, kteří ho nepodvedou (tedy neporuší smlouvu), zaručuje rychlé koně, ochraňuje jejich dům. Také vyvolává déšť a podporuje růst rostlin, zaručuje ochranu na zemi a slyší a vidí vše. Válečníci ho uctívají před bojem a on podporuje jejich bitevní voje v útoku a zadržuje nepřátelské voje. Jeho kult se stal koncem 1. století n.l., ovšem v transformované for-

mě, nesmírně populární po celé římské říši, zejména však ve vojenských posádkách. To dokládají především různé reliéfy a plastiky. Někteří soudí, že tento jev souvisí s postupnou emigrací íránských mágů, která začala po potlačení Gaumátovy revolty a následujícím pronásledování mágů Dareiem I., které pokračovalo i za jeho syna Xerxa. Ovšem nelze nikterak doložit, že tito mágové byli uctívači jeho kultu. Také míra pronásledování mágů Dareiem a Xerxem a tedy i míra jejich náboženské netolerance k jiným kultům není zcela jistá. [Petr Vavroušek]

MITHRŮV JAŠT

(Jašt 10,1-3,5,7-8, 10-14, 30-34, 143-145)

Řekl Ahura Mazda Spitámovci Zarathuštrovi: „Když jsem stvořil Mithru, pána širých pastvin, Spitámovče, stvořil jsem ho takovým co do důstojnosti, co do chvalitebnosti, jako jsem já sám, Ahura Mazda. Ničí celou zemi padouch porušující smlouvu (...) Neporušuj smlouvu, Spitámovče, ani tu s nevěřícím, ani tu, kterou jsi smluvil se spravedlivým souvěrcem. Neboť pro oba platí smlouvy, pro nevěřícího i pro pravověrného. Těm, kdož Mithru neklamou, dá pán širých pastvin Mithra majetkem rychlé koně (...) Ať k nám přijde ku pomoci, ať k nám přijde, aby nám dal prostory, ať k nám přijde k podpoře, ať k nám přijde k milosrdenství, ať k nám přijde k léčení, ať k nám přijde k vítězství, ať k nám přijde k blaženosti, ať k nám přijde pro pospolitost spravedlivých (...) Uctíváme Mithru, pána širých pastvin, jehož slova jsou pravdivá, jenž je výmluvný, má tisíc uší, je dobře stvořený, má deset tisíc očí, je vysoký, do šíře hlídající, silný, bez spánku, stále bdělý, jež vzývají knížata, když jdou do boje proti krvežíznivým nepřátelským vojskům, proti nepřátelům, srážejícím se v bitevní šiky (...) Mithru (...), k němuž se bojovníci modlí na hřbetech koní o sílu pro čety, zdraví pro těla, aby zdáli vypátrali nepřitele, protivníky odvrátili, nepřátelské nenávistné soky na jeden ráz potřeli (...) Mithru (...), jenž jako první duchovní božstvo přechází přes Hárá před sluncem, jež je pánem nesmrtelných rychlých koní, který jako první zlézá zladené krásné výšiny, odtud pozoruje ten přesilný celé Airjóšajanem, kde bojovná knížata pořádají četné útoky, kde vysoké

hory pastvinami a vodami bohaté skýtají dobytku věci k životu, kde hluboká jezera jsou s vlnícími se vodami, kde se široké splavné vzduché toky řítí... Dej nám to štěstí, o které tě prosíme, sílaku, mocí úmluvy o daných slibech, majetek, sílu a vítězství, blaho a získání pravdy, dobrou pověst a duševní mír, poznání, zisk, vědění, vítězství stvořené Ahurou, vítěznou převahu nejlepší Spravedlnosti a vysvětlení posvátného výroku, abychom s dobrou myslí a čerstvou odvahou radostně a v dobré míře všechny protivníky přemohli (...) všechny nepřítelny přemohli a překonali, zloduchů i lidí, čarodějů i kouzelníků, kavjovských i karapanských utlačovatelů. Chci uctívat vůz, který ten tvůrčí svatý duch vytesal, hvězdami vyzdobený, duchy vytesaný, vůz Mithry, jenž má deset tisíc zvěďů, mocný, vševědoucí, neoklamatelný ... Mithru uctíváme, pána širých pastvin (...) bdělého, Mithru, který je čelem k zemi (...) který je uprostřed dvou (...) který je uvnitř země, ... který je nad zemí, ... který je pod zemí, ... který je kolem země, ... který je za zemí, uctíváme. Oba, Mithru a Ahuru, oba vznešené, všeho nebezpečí vzdálené, spravedlivé uctíváme, hvězdy a měsíc a slunce a Mithru, panovníka všech zemí, barsomovou rostlinou uctíváme."

AREDVÍ SÚRÁ ANÁHITÁ

(Jašt, 5, 1, 2, 15, 85-87, 76-78)

Řekl Ahura Mazda Spitámovci Zaratíuštrovi: „Uctívej, Spitámovče Zarathuštro, tu mou silnou neposkvrněnou Aredví, do šíře se táhnoucí, léčivou, nepřítelkyni zloduchů, věrnou Ahurovu učení, hodnou, aby byla uctívána světem těl, aby byla velebena světem těl! Svatou, která rozhojňuje horlivost, svatou, která rozhojňuje stáda, svatou, která rozhojňuje statek, svatou, která rozhojňuje jmění, svatou, která rozhojňuje zemi, která činí dokonalým símě všech bytostí mužských, která činí dokonalými k rození všechny útroby bytostí ženských, která všem ženám ulehčuje rození, která všem ženám zjednává mléko podle okolností a časů! (...) silnou, světlou, vznešenou, krásně rostlou, jejíž ve dne i v noci padající vody proudí sem dolů jako všechny ty vody, které vyvěrají na zemi (...) Mluví k ní Ahura: Pojď sem, přijď

opět, silná čistá Aredví, od tamtěch hvězd k zemi Ahurou stvořené! Tebe nechat' ctí hrdinská knížata, synové panovníků (...) také hrdinští rytíři ať tě prosí o majetek: rychlé koně a válečnou slávu, kněžští prosebníci o vědění, svatost a vítězství, čilé dívky na vdavky o dobrou vládu a hrdinského hospodáře, mladé ženy rodící o dobrý porod! (...) Jí obětoval Naotarovec Vistauru u řeky Vítanuhaití a mluvil k ní slovy pravdivé řeči: „To je po pravdě, správně řečeno, silná čistá Aredví, že jsem potřel tolik zlodušských ctitelů, co mám vlasů na hlavě. Zjednej mi teď(...) suchý přechod přes dobrou Vítanuhaití!" Připlula sem ... Aredví v podobě krásné dívky, velmi silné, krásně urostlé, vysoko přepásané, rovně vzrostlé, bohaté od původu, urozené, měla zlatou obuv, bohatě zdobenou a zářící. Jedny vody zastavila, druhé nechala odtéci, tak zjedнала suchý přechod přes dobrou Vítanuhaití!

Aredví Súra Anáhítá (*Vlhká, Hrdinná, Neposkvrněná*), krátce jen *Anáhítá*, je nepochybně nejvýraznější ženskou postavou mazdaistického panteonu. Ve středoperské tradici se nazývala *Ardví Súr*, jako Anáhítá (řecky Anaitis) se uctívala v západním Íránu, v Malé Asii a Arménii a ztotožňována s řadou různých ženských božstev. Naproti tomu z achaimenovské tradice není její obraz znám. V mladší Avestě (v gáthách se nezmiňuje) je představována jako krásná dívka, silná a vysoce přepásaná (aby se tak pozvedla její řadra), s bělostnými pažemi, přijíždějící na voze taženém čtyřmi bílými oři, který sama řídí. Těmito zkrocenými hřebci jsou vítr, déšť, mraky a kroupy. Obětí, která je jí určena, je haoma smíchaná s mlékem. Podle tradice jí tuto oběť pnneslo rovněž dvacet různých mytologických postav, mezi nimi Ahura Mazda, Zarathuštra a Paurva. Ovšem jenom tyto tři jí přinesli úlitbu, v jednom případě bylo obětí *pravdivé slovo*, které jí obětoval Vistaru, v případě válečníka Tusy šlo o *prosbu*, ostatní jí obětovali 100 hřebců, 1000 dobytčat a 10 000 ovcí. Zdá se, že právě tento způsob oběti je reminiscencí staré zarathuštrovské kultovní praxe, spojené s masovým zabíjením obětovaných zvířat, proti níž se prorok ostře stavěl a jejíž reflex zde zůstal, pravděpodobně v symbolické formě, zachován. Anáhítá je rovněž ochránkyně stáda a domu, plodnosti muže a ženy, uděluje vládcům koně a vítězství, kněžím moudrost a dívce statečného manžela.

[Petr Vavroušek]

Pravil Ahura Mazda Spitámovci Zarathuštrovi: „Tak ti budu vyprávět o síle a zdatnosti, o slávě a pomoci a podpoře vpravdě, Spitámovče, silných, všudy vítězných fravaši vyznavačů pravdy, jak silné fravaše vyznavačů pravdy přišly mně na pomoc, jak mně přinesly podporu. Jejich nádherou a skvělostí jsem podepřel, Zarathuštro, nebe, které je tam na výšině světlé a zářící, které tuhle zemi obklopuje ze všech stran, tak říkajíc jako dům to stojí duchy postaveno, dokonale upevněno, v dáli ohraničeno, na pohled jako kov, do všech třetin země zářící, jez Mazda spolu s Mithrou a Rašnuem a svatou Armaiti jako hvězdami zdobený, duchy zhotovený šat odívá, při němž nelze ani začátku, ani konce pozorovat. Jejich nádherou a skvělostí podepřel jsem, Zarathuštro, silnou, neposkvrněnou Aredví, šířící se do dále, mající léčivou moc, nepřítelku zloduchů, Ahurovu učení oddanou, která si zaslouží, aby byla od pozemského světa uctívána, hodná, aby byla od pozemského světa velebena, která podporuje horlivost, svatá v pravdě, která podporuje stáda (...) která podporuje majetek (...) která podporuje jmění (...) která podporuje zemi (...) která činí dokonalými semena všech mužů, která činí dokonalými k porodu dělohy všech žen, která připravuje všem ženám lehké porody, která ženám zjednává mléko podle okolností a času, rozsáhlá, daleko slavná, délkou svou tak velká jako všechny ty vody, které prýští ze země, plná sil, která teče z hory Hukairja až do moře Vourukaša. Do vzrušení upadají všechny břehy v moři Vourukaša, střed se vzdouvá, když k nim přitéká, když se k nim valí silná neposkvrněná Aredví, která má tisíc zálivů, tisíc ramen a každý z těch zálivů a každé z těch ramen je na čtyřicet denních jízd, pro jezdce, který dobře jezdí. A rameno této mé jediné vody šíří se přes sedm dílů světa a rameno této mé jediné vody plyne stejnoměrně dolů za času zimního i za času letního. Ona mi dělá vody dokonalé, semena mužů, dělohy žen, mléko žen.

Jejich nádherou a skvělostí jsem podepřel, Zarathuštro, tu širou, Ahurou stvořenou zemi, dlouhou a širokou, která nese mnoho krásného, která nese celý pozemský svět, živý i mrtvý, a vysoké hory, bo-

haté pastvinami, bohaté vodami, na níž v řekách tekou běhuté, lodi nosící vody, na níž z půdy vyrůstají rostliny mnoha druhů, k ochraně obou, domácích zvířat i lidí, k ochraně árvovských zemí, k ochraně zvířectva pěti druhů, k podpoře pravověrných mužů. Jejich nádherou a skvělostí jsem dostal, Zarathuštro, syny počaté v dělohách, aby nezemřeli, leč až na samém konci světa budu při rozdělení odměn spojovat zase kosti a vlasy a maso a útroby a nohy a plodící ústrojí. Vždyť kdyby mně nebyly poskytly silné fravaše pravověrných pomoc, neměl bych zde ani zvířat, ani lidí, obojích, kteří jsou nejlepši ve svých družích. Lež by měla sílu, Lež by měla nadvládu, Lež by si přivlastnila pozemský svět. Ten, kdo z obou duchů drží se Lži, zasedl by mezi nebem a zemí, ten, kdo z obou duchů drží se Lži, zvítězil by mezi nebem a zemí, neustoupil by pak vítěz přemoženému, zlý duch duchu svatému. Jejich nádherou a skvělostí tryskají vpřed proudící vody u nevysychajících pramenů, jejich nádherou a skvělostí vanou větry letící v mracích u nevysychajících pramenů ...Ty fravaše pravověrných skýtají hlavně v těžkých bojích pomoc. Fravaše pravověrných jsou nejsilnější, Spitámovče, ty fravaše prvních učitelů víry nebo fravaše dosud nenarozených mužů, tvůrců nového světa, spasitelů, ale jinak jsou fravaše živých pravověrných mužů silnější, Zarathuštro Spitámovče, než fravaše mrtvých. A každý - kníže země nebo nejvyšší panovník - kdo bude mít je, ty fravaše pravověrných, v dobré péči, stane se největším vítězem mezi panovníky, ať je kdokoli, kdo bude mít v dobré péči Mithru, vládnoucího širými nivami, a Arštát, která podporuje majetek, která rozmnožuje majetek. To jest to, co ti vypravuji o síle a zdatnosti, nádheře a pomoci a podpoře silných, vůkol vítězných fravaši pravověrných ... jak mně přišly na pomoc, jak mně přinesly podporu.

Dobré, silné, svaté fravaše pravověrných uctíváme, které v době jarní přehlídky přilétají sem ze svých obydlí a procházejí se tu po deset nocí toužíce se dovědět: „Kdo nás bude velebit, kdo uctívat, kdo opěvat, kdo uspokojovat, kdo vítat rukou skýtající maso a šatstvo, poctou, za niž se dostane nevyšší právo?“ (...) Ten muž, jenž je uctí rukou skýtající maso a šaty, a poctou, za niž se dostane nejvyšší nárok, tomu přejí silné fravaše pravověrných, když jsou uspokojeny, bez hany a bez urážky: „Ať je v tomto domě zástup dobytka a mužů,

ať je tu rychlý kůň a pevný vůz, ať je tu odolný, výmluvný muž u toho, kdo nás ctí rukou skýtající maso a šaty, opravdově, a poctou, za niž se dostane nejvyšší právo." (...) Když vody tryskají, Spitámovče, z jezera Vourukaše (...) tu vytrhnou silné fravaše pravoverných početně v mnoha stovkách, početně v mnoha tisících, početně v mnoha desetitisících, aby hledaly vodu, každá pro svou rodinu, pro svou ves, pro svou župu, pro svou zemi, a tak mluví: „Má naše vlastní země zchátrat a vyschnout?" Fravaše bojují v bitvách o své místo a obydlí (...) a ty, které se zmocnily vody, odnášejí vodu každá ke své rodině, ke své vsi, ke své župě, ke své zemi a takto mluví: „Ať se naše země povznese k výši a zdaru!"

Fravaši (Klíma užívá ve svém překladu češtině přizpůsobený plurál fravaše) je jeden z klíčových pojmů mazdaismu; jde o termín, v němž se mísí prastaré (často indoiránské) představy s invencí mazdaismu. Původní význam tohoto slova je „*pevná/rozhodná volba*" a odráží starou, nepochybně již indoiránskou představu, kdysi označující akt výběru v boji mezi dobrými a zlými silami, jinak řečeno rozhodnutí bojovníka sloužit na straně svého vládce. V mazdaismu byla tato idea v náboženském smyslu přetvořena, zčásti personifikována a obsahově byla provázána s kultem předků.

V Avestě jsou fravaši *duchovní nesmrtelná podstata bytostí*, jež stojí na straně Ahura Mazdy, chápaná jako osobní ochrana síla, provázející duši i po smrti. Vytváří se pojetí, podle něhož mají fravaši všichni stoupenci pravdivosti, a to dřívější, současní i budoucí; učitelé víry, saošjantové, Zarathuštra, a nakonec i Ahura Mazda, Ameša Spentové (Nesmrtelní, Blahodární) a „duchovní" jazatove („ti, již jsou hodni uctívání"). Vyvíjí se představa, že fravaši reprezentují především duše zemřelých (zde se do celé koncepce promítá starý kult předků). Nikde se výslovně nehovoří, mají-li fravaši i stoupenci klamství. Zdá se však, že to můžeme předpokládat. Důvodem toho, proč se k tomu texty nevjadřují, byla asi skutečnost, že to bylo pro celou koncepci nepodstatné. Složitý je rovněž vztah fravaši k obsahově blízkým pojmům jako je duše (urván) a Daéná [k výkladu těchto pojmů srv. na str. 188 násl.]. Zatímco fravaši a Daénu mají jen lidské bytosti a jazatove (výjimku tvoří fravaši pradobyčtete), pak urván mají též domácí a další zvířata. Přitom právě v tomto jaštu jsou uctívány duše zvířat ve velmi podobném kontextu jako fravaši stoupců pravdivosti.

Kromě toho má pojem fravaši další, opět prastarý aspekt. Fravaši vystupují jako *anonymní kolektivní skupina*. Objevují se jako vojsko nadpřiroze-

ných bytostí, jež pomáhá na bitevním poli vítězit. Zde jde o odraz někdejšího kultu hrdinů.

Nejrozsáhlejším textem mladší Avesty, který je fravaši věnován, je 13. jašt (nazývaný Fravardin jašt), který vedle invokací, které přináší zčásti právě tento český překlad, obsahuje dlouhý výčet mytologických osobností a mužů i žen nejstarší mazdaistické obce, jejichž fravaši se prokazuje účta.

[Petr Vavroušek]

VERETHRAGHNA, GÉNIUS VÍTĚZSTVÍ

(Jašt 14,1-4, 34-38, 43-44, 47-48)

Uctíváme Verethraghnu, stvořeného Ahurou. - Tázal se Zarat'huštra Ahury Mazdy: „Ahuro Mazdo, nejsvětější duchu, tvůrce pozemského světa, v řádu nejdůstojnější! Kdo z duchových božstev je nejlépe vyzbrojen?" Na to řekl Ahura Mazda: „Verethraghna, stvořený Ahurou, Spitámovče Zarathuštro!" - K němu se přihnal Veretiiraghna stvořený Ahurou nejprve v podobě chrabrého sličného Větru stvořeného Mazdou, přinesl dobrý nimbus, Mazdou stvořený, Mazdou stvořený nimbus, léčivou sílu a zdatnost. A jemu pravil ten přesilný: „Nejsilnější jsem já silou, nejvítěznější jsem vítězstvím, nejnádhernější jsem nimbem, nejpriznivější jsem přízní, nejužitečnější jsem užitek, nejléčivější jsem léčivou silou. Chci tedy přemoci nepřátelství všech nepřátel, nepřátelství daévů, lidí, čarodějů a čarodějek, kavijských a karapských tyranů."

Tento jašt je věnován Verethragnovi („ten, jenž ničí odpor), který je ve středoperštině nazýván *Vahrám*. Jde o božstvo indoíránského původu, jak to dokládá nejen jeho epitet *ahuradāta* (*ahury stvořeny*), který ho zařazuje ke starší generaci indoíránských bohů. Ovšem již samo jeho jméno, které je příbuzné indoíránskému adjektivu **vrtra-ghan* „ničící odpor", se užívalo jako epitet různých bohů a reků jak v Indii (Indry, Somy, Agniho), tak v Íránu (Ahura Mazdy, Sraoši, Haomy, Thraétaona a jiných.). Čtrnáctý jašt také vypočítává deset inkarnací, v nichž se Verethagna zjevil Zarathuštrovi. Jsou to: *Váta* (Větr) přinášející *chvarenu* (= mytologický symbol íránského vládce, nimbus); zlatorohý býk; bílý oř; říjný velbloud; divoké prase; patnáctiletý mladík; pták *vare(n)gan*; beran se zahnutými rohy; kozel se špičatými rohy

a válečník. K Verethragnovi se obracel Zarathuštra s prosbou, aby jeho slova a myšlenky zvítězily; pero z ptáka *váre(n)gana* se chápe jako mocná ochrana. Verethragna je dále vzýván jako válečnický bůh, bojovník proti těm, kdo uctívají daévy; je ten, kdo rozráží a zahání nepřátelské šiky atd. Verethragnu uctívaly i další íránské kmeny, v pozdějším mithraismu byl identifikován s planetou Mars.

[Petr Vavroušek]

Tázal se Zarathuštra Ahury Mazdy: „(...) Jestliže jsem v slovech a myšlenkách proklínán mocně nepřátelskými muži, jaký je tu prostředek?" Na to odpovéděl Ahura Mazda: „Péro ptáka *varengana* s široce rozpjatými křídly si získej, Spitámovče Zarathuštra! Tím pérem přejedeš své tělo, tím pérem zaženeš nepřítele! Projevy přízné si získá ten, kdo nosí kost silného ptáka nebo pero silného ptáka (...) Všichni se bojí toho, kdo nosí pero. A tak dostanou všichni nepřátelé strach o sebe přede mnou (...)"

Dále se tázal Zarathuštra, kde je bůžek vzýván. Ahura pravil: „Když se setkají obě vojska, každé v řádném šiku, když ti úspěšní nepostoupí, když ti poražení nepocítí porážku, rozděl čtyři péra na obě strany cesty. Které z obou vojsk nejdříve přinese poctu dobře utvořenému, dobře urostlému Amovi, Ahurou stvořenému Verethragnovi, to z obou se stane vítězem." - Ahurou stvořeného Verethragnu uctíváme, jenž se prochází sem a tam mezi seřaděnými šiky a ptá se s Rašnuem, s Mit'hrrou: „Kdo klame Mithru? Kdo zrazuje Rašnu? Komu mám dáti nemoc a smrt já, jenž to dokáže?" Pravil Ahura Mazda: „Kdyby lidé ctili patřičně Ahurou stvořeného Verethragnu, takže by se mu dostalo nesprávnějšího uctívání a velebení podle nejlepšího řádu, nepřitrhlo by tu k árjovským zemím nepřátelské vojsko, žádná povodeň, žádný svrab, žádná pomsta, žádný vůz nepřátelského vojska, žádný pozdvížený prapor!"

Ukázka je dokladem magického působení mazdaistů a záliby v čarování. Ama byl génius útoku v bitvě. Na konci jsou hlavní rány, které mohly postihnout některou zemi íránskou: nepřátelský vpád, záplava, kožní nemoci, pomsta, není jisto, co je přesně míněno slovem *kapastis*, vůz značí nejspíše nepřátelského panovníka nebo vojevůdce, pozdvížený prapor je buď vpád nepřátel nebo povstání. Jašt ukazuje také dobře sloh a dikci tohoto druhu textů, pevné fráze, časté opakování apod.

ZARATHUŠTROVSKÁ ETIKA

MRAVNÍ POVINNOSTI MAZDOVÝCH CTITELŮ

(Čítak handarz-i pórjókéšán 4-8, 34-38, 40-42)

To první na světě jest býti pevný ve víře a pro ni pracovat a ji velebit a neodvracet se od ní, věřit uvědoměle v dobrém náboženství mazdovském, rozlišovat zisk od ztráty, hřích od záslušného skutku, dobro od zla, světlo od temnoty a uctívání Mazdy od uctívání zloduchů. Za druhé se oženit a udržovat rod na světě, starat se o něj a neodvracet se od něho. Za třetí sít a obdělávat pole. Za čtvrté zacházet patřičně s domácím zvířectvem. Za páté po jednu třetinu dne a jednu třetinu noci docházet do náboženského učiliště a dotazovat se po moudrosti věřících, jednu třetinu dne a jednu třetinu noci provozovat orbu a obdělávání země, jednu třetinu dne a jednu třetinu noci jíst, oddá-

vat se potěšení a odpočinku ... Otec a matka jsou povinni vyučit své děti před patnáctým rokem jejich věku několika povinnostem a záslužným skutkům, a když se jim dítě vyučilo, všechny práce a dobré skutky, které dítě koná, přicházejí k dobru rodičům; když se tomu dítě nenaučí a spáchá v dospělosti nějaký hřích, jsou za to odpovědni rodiče. Schvalujte dobré skutky, zavrhněte hříchy, buďte vděční za dobro, v protivenství odevzdání, zachovejte naději v neštěstích, a buďte horliví v povinných pracích. Chtěte a hříšné tužby potírejte rozumem, chamtivost spokojeností, hněv zbožnou poslušností, závist dobrým okem, nouzi odříkáním, sváry mírností a lež pravdou. Nevvyšujte zlé lidi pro jejich bohatství a moc, protože vyvyšováním hříšných zlo vstupuje do těla a dobro se rozplývá. Buďte pilní v získávání vzdělání, protože vzdělání je semenem vědění a jeho plodem je rozum a rozum je řádem obou světů. K tomu bylo řečeno, že vzdělání jest ozdobou v blahobytu, záštitou v protivenství, pomocí v nesnázích a zaměstnáním v odloučení.

Ukázka je z pehlevského spisku Cítak handarz-i pórjótkešán ajáp pand námak-i Zartuchšt (Vybraná naučení prvních učitelů aneb Zartuchštova kniha rad).

ZEMĚDĚLSKÁ PRÁCE

(Vidévdát 3,28-33)

„Jestliže někdo, Spitámovče Zarathuštro, tuto zemi neobdělává levou rukou a pravou, pravou rukou a levou, tomu řekla tato země: „Muži, který mne neobděláváš levou rukou a pravou, pravou rukou a levou, budeš věru stát opíraje se o dveře někoho jiného a mezi těmi, kdož žebrají o potraviny. Vpravdě budou kolem tebe nošeny pokrmy krá-pající od úst, a ty budou nošeny tem, u nichž jest již přemíra dobrých věcí.“ „Tvůrce hmotného světa ... co jest jádrem mazdovské víry?“ Tu pravil Ahura Mazda: „Pestuje-li kdo zdatně obilí... Kdo obilí vy-sevem pěstuje, ten pěstuje spravedlnost, ten vede ke zdaru mazdovské náboženství, ten přivádí k rozkvětu mazdovské náboženství ... Nikdo z těch, kdo nejedí, není zdatný, aby prováděl silné skutky svatě-

ho řádu, ani aby provozoval silnou polní práci, ani aby došel zdatného majetku v synech. Jídlem žije celý hmotný svět, nejedením zmírá."

PÉČE O PSY

(Vidévdát 15,3-6, 41-45)

(Kterými činy se propadá tělem?:) „Druhý z těch činů, které páchají lidé, když někdo dá pastýřskému nebo hlídacímu psu nerozbita kosti nebo horká jídla, a když kosti mu zůstanou vězet mezi zuby nebo uváznou v krku, nebo mu horká jídla spálí tlamu nebo jazyk (...) když si takto ublíží, propadají pachatelé tělem. Třetí z těch činů (...) když někdo fenu, která vrhla mladé, bije nebo prohání nebo ruší křikem nebo plaší, a když ta fena se dostane do jámy nebo do studně nebo do skalní rozsedliny nebo do řečiště" (...) „A když se vrh feny přihodí na nějaké pastvině, kdo z věřících se má o ni starat? (...) Kdo tu pastvinu založil nebo komu ta pastvina patří, ten je povinen péči. Ať jí udělají lůžko na měkké teplé látce nebo rohoži! A tak dlouho se má o ni starat, až se mladí psi dovedou sami ubránit a mohou si sami najít potravu (...) Šest měsíců je péče o štěně, sedm let je péče o dítě!"

Tělesné tresty za tato provinění byly velmi vysoké, ale byly proměňovány leckdy v peněžitě pokuty. Pes požíval velké péče; k mrtvému člověku byl přiváděn pes zvláštního druhu, který prý plašil démonku rozkladu.

OSUDY LIDSKÉ PO SMRTI

Eschatologické představy nejstaršího mazdaismu lze rekonstruovat na podkladě jednotlivých pasáží gáth a různých částí mladší Avesty. Osudem duše po smrti se zabývají také dva fragmenty Avesty - Hadócht nask (*Spolu s řečeným...*) a Aogamadaéčá (*My se vyznáváme*). Ve středoperské literatuře se eschatologickými otázkami obírá spisek Artá Viráz námak (*Kniha Ctihodného Viráze*).

V Hadócht nasku se Zarathuštra na dotaz k Ahura Mazdovi o osudu duše stoupence pravdivosti po smrti dozvídá, že duše dlí tři dny u hlavy zemřelého a recituje gáthu Uštavaiti. Když končí třetí noc, začne vát jižní vánec, v němž se blíží Daéna v podobě krásné dívky. Duše se dozvídá, že je to její vlastní Daéna, která je tak krásná proto, že život zesnulého byl v souladu s etickými principy jeho víry. Nyní nastává čas, kdy duše stoupá k nebi. Nejprve projde sférou hvězd (avestsky chumata „dobře myšlené“), dále sférou měsíce (chúchta „dobře řečené“), poté sférou slunce (chvaršta „dobře učiněné“), až vkročí do sféry *světla nemajícího počátek* (avestsky Anagra Raoča). To je symbolem nebe a ráje, nekonečného sídla Ahura Mazdy. Další část

textu se zabývá posmrtným osudem duše stoupence klamství. Začátek je identický, ovšem když končí třetí noc, začíná vát severní váněk. Daéna se zjevuje jako odporná a páchnoucí žena; text Hadócht nasku zde zčásti chybí, ovšem souvislost lze doplnit právě ze zmíněné *Knihy ctihodného Viráze*. Posléze duše stoupence klamství vkročí do temnot nemajících počátek, kde jsou její potravou výkaly a to, co jako výkaly zapáchá.

Hadócht nask sumarizuje některé představy, které známe jak z gáth, tak z mladší Avesty. Je to především pojem *duše* (avestsky *urván*), který označuje nemateriální substanci živých bytostí, jež se pojímá též jako objekt náboženského uctívání. Původní význam slova byl buď „(z těla) se uvolňující“ nebo „dech“. V tomto případě by šlo o odraz staré indoevropské představy, podle níž je to právě dech, jenž udržuje v bytosti život (klopecpce tzv. „dechové duše“). Pak by *urván* patřil ke stejnému okruhu sloves jako řecké *psýché*, latinské *anima* nebo staroslověnské *duša* (ještě staročeské *duše* má význam jak „dech“, tak „duše“). V gáthách se duše zmiňuje především v souvislosti s osudem duší stoupenců klamství na mostě Činvat a ve spojení s Daénou.

Duše po smrti putuje přes Činvató peretu, tedy „most (peretu) rozlišení“ doslova „rozlišujícího“ nebo „most pykajícího (?)“, ve středoperštině Činvat puhl. V mazdaistických eschatologických představách je to most, na němž se po smrti oddělují duše stoupenců pravdivosti od duší stoupenců klamství. Zdá se, že východiskem této individuální eschatologické koncepce jsou staré indoiránské mýty (správné provedení oběti vytvoří most, po němž se obětník dostane do nebe), ovšem její podoba v Avestě je již plně invencí mazdaismu. V gáthách se zdůrazňuje, že most Činvat překročí jen duše přívrženců mazdaismu (sám Zarathuštra je přes něj převede). Duše kaviů a stoupenců klamství se tohoto mostu obávají, neboť jejich nesprávné činy jim v jeho překročení zabraňují. V mladší Avestě se tato koncepce dále rozvíjí a částečně se spojuje s dalším (též zřejmě již indoiránským) mýtem, podle něhož to jsou ženské bytosti, které v nebi vítají duši. V Avestě je to Daéna, která jako překrásná dívka, provázena dvěma psy, vítá duši stoupence pravdivosti, aby ji přes most Činvat převedla. Středoperská tradice tyto představy dále rozvinula a doplnila o četné mytologické podrobnosti.

Ovšem sám pojem Daéna, avestsky přibližně „(náboženské) nazírání, víra“, středopersky *dén*, má několikery význam. V gáthách a poté v mladší Avestě je daéna individuální náboženské nazírání či smýšlení, etická suma veškerého jednání člověka, jeho myšlenek, slov a činů (s důrazem na rituální činy). Velmi záhy se tato představa personifikuje a Daéna se uvádí mezi božskými bytostmi, často jako kolektivní představa *Daéna mazdajasníš*, tj.

„Daéna uctívačů Mazdy“, což je zároveň starým označením mazdaistického náboženství (ve středoperštině děn i mazdésnán). Jako taková je Daéna v Avestě dcerou Ahura Mazdy a Ármaiti a sestrou různých postav panteonu. V individuální formě (ovšem mezi oběma formami je v řadě aspektů úzký vztah) je Daéna součástí mazdaistických eschatologických představ (srv. výše).

Čtenář má možnost se seznámit s překladem *Hadócht nasku* (partii z jeho druhé části, která se věnuje eschatologickým otázkám) a s překladem podstatných částí *Knihy Ctihodného Viráze*. Malá ukázka z fragmentu *Aógamadaéčá*, který zaujímá v mazdaistických eschatologických představách do jisté míry specifické místo, je v Klímově monografii Zarathuštra (Praha 1964, str. 189). Naposled celý tento text zpracoval Kaikhusroo M. Jamaspa (Videň 1982). [Petr Vavroušek]

OSUD DUŠE PO SMRTI

(Hadócht nask 2)

Zarathuštra se otázel Ahury Mazdy: „Ahuro Mazdo, dobrotivý duchu, tvůrce světa tělesných tvorů, spravedlivý! Když umře pravověrec, kde je v oné noci jeho vlastní duše?“ Pravil Ahura Mazda: „Sedí v blízkosti hlavy, prozpěvuje gáthu Uštavaiti a svolává k sobě štěstí: ‚Kéž dá podle přání každému Ahura Mazda, podle svého přání rozhodující, to vytoužené (...)‘ V oné noci dozná duše takového štěstí, jako bylo to všechno v celém životě.“ „Kde pobývá v druhé noci duše jeho?“ Pravil Ahura Mazda: „Sedí v blízkosti ... V této noci dozná duše tolik štěstí, kolik ho bylo v celém životě!“ „Kde pobývá jeho duše třetí noci?“ Pravil Ahura Mazda: „Sedí v blízkosti... V té noci dozná duše tolik štěstí, co ho bylo v celém životě. Na konci třetí noci za rozbřesku vidí se duše spravedlivého muže v kraji plném rostlinstva a připadá jí, že vnímá vůně, připadá jí, že na ni vane vítr z kraje jižního, z krajů jižních, libovonný, libovonnější než jsou větry jiné. Ta duše spravedlivého muže soudí, že ten vítr vnímá nosem. „Odkud ten vítr vane, kterýž jsem jako nejvonnější kdy nozdrami vnímala?“ Při závanu toho větru objeví se jeho svědomí v podobě dívčiny krásné, zářící, běloruké, silné, krásně utvářené, ztepilé, urostlé, s pevnými

ňadry, zdatným tělem, urozené, pocházející z bohaté rodiny, růstem patnáctileté, tělem tak krásné jako nejkrásnější bytosti. A jí řekla otázkou duše spravedlivého muže: „Kdo jsi, dívko, nad niž z dívek jsem nikdy neviděl podobou krásnější?" Tu mu odpovědělo to jeho svědomí: „Já věru jsem tvé, mládenče dobrého smýšlení, dobré řeči, dobrých činů, dobrého svědomí, vlastní tvoje svědomí ve vlastním těle!" „A kdo tě měl rád pro tuhle velikost, dobrotu, krásu, libovonnost, vítězství a schopnost čelit nepřátelům, jak se mi jevíš?" „Tys mne měl rád, jinochu dobrého smýšlení, dobré řeči, dobrých skutků, dobrého přesvědčení onou velikostí, dobrotou, krásou, jak se ti teď jevím. Když ty jsi viděl jiného člověka páchajícího žhářství (?) (...) ničícího rostliny, tu jsi ty usedl zpívaje gáthy a uctívaje dobré vody a obsluhoval jsi oheň Ahury Mazdy a pravověrného muže, který přišel zblízka i zdáli. Pak mne, která jsem byla milována, ještě milovanější, která jsem byla krásná, ještě krásnější, která jsem byla vážená, ještě váženější jsi učinil, která jsem sedala na předních křeslech, na ještě přednější křesla jsi posadil." To jsou dobré myšlenky, to jsou dobrá slova, to jsou dobré činy. A tak mne, Ahuru Mazdu, uctívají muži trvalou úctou a dotazy na radu. První krok učiní duše spravedlivého muže, do předstupně Dobrého myšlení dosedne, druhý krok učiní duše spravedlivého muže, dosedne do předstupně Dobré řeči, třetí krok učiní duše spravedlivého muže, dosedne do předstupně Dobrých činů, čtvrtý krok učiní duše spravedlivého muže, dosedne do světél, nemajících počátku. Oslovil ji otázkou dřívější spravedlivý nebožtík: „Jak jsi zemřel, spravedlivý? Jak jsi, spravedlivý, odešel od příbytků plných skotu, plných ptactva, od rozkoší a od života tělesného k životu duchovnímu, od života plného nebezpečností k životu bez nebezpečností? Jak dlouhé bylo tvé štěstí?" Tu pravil Ahura Mazda: „Netaž se, ježž se tážeš, na tu hroznou, trapnou, neblahou cestu, kterou se ubíral, na to rozdělení těla a citění. Z pokrmů mu přineseš jarního másla, to je jinochovi dobrého smýšlení, dobré řeči, dobrých činů, dobrého přesvědčení pokrmem po smrti, to je ženě, mající více dobrých myšlenek, více dobrých řečí, více dobrých činů, dobře počené, mající dobrého patrona, pravověrné, pokrmem po smrti."

POSLÁNÍ ARTÁ VIRÁZE DO ZÁHROBÍ

(Artá Viráz námak 1-3)

Dílko začíná stručným líčením vpádu Alexandra Velikého a jeho následků pro říši a víru. Nejistoty o učení byly i v slavných centrech kultu. Saspígán čili Sízigán je asi dnešní Tacht-i Solejmán, kdysi svatyně sásánovské doby. Farnbag je jméno nejhlavnějšího kulturního ohně, a to třídy kněžské, buď v Kábulu nebo v Kárijánu v Persii. Ve Stachru, dnes Istachru, v Persii byl archiv dokumentů. Výrazem Avesta a Zand se rozuměl základní text svatých písem v jazyce staroiránském avestském, Zand byl překlad do pehlevi, proložený poznámkami. Nesmrtelní Svati je jméno pro Óhrmazda a jeho šest nejvyšších duchů, Vohumana, Dobré myšlení, Spandarmat, božstvo země, Chšathra vairja, Dobrou vládu, Artavahišta, Nejlepší řád, Hordáty, ducha zdraví, Amurdáty, ducha nesmrtelnosti. Co se týče doby a místa děje, není shody mezi jednotlivými verzemi. Podle pehlevského originálu se odehrál děj asi ve 4. století n.l., podle pázendského zaznamenání, tj. pehlevského v avestském písmě, již za dob krále Víštáspa, brzy po smrti Zarathuštrově, podle novoperského překladu v době prvního Sásánovce Ardašira, syna Pápakova, tedy mezi léty 224-241 n.l.

Ve jménu Ohrmazdově! Tak vypravují, že jednou pravověrný Zartuchšt víru, kterou přijal, vyslal do světa na pouť, a do tří set let víra byla čistá a lidé byli bez pochybností. Ale potom kletý lživý Ahri-man, aby nesl mezi lidmi pochybnosti v této víře, svedl onoho kletého Alexandra Byzantského se sídlem v Egyptě, který těžkou krutostí a válkou a pleněním přišel do íránské říše a zabil íránského panovníka a sídelní město královské zničil a zpustošil. A tato víra, jakožto celá Avesta a Zand, napsané na kravských vydělaných kůžích a zlatým inkoustem, byly uloženy v pápakovském Stachru v tvrzi uložených listin. A to ten protivník zlého osudu, kacír, lhář a strůjce zla Alexandr Byzantský se sídlem v Egyptě ukořistil a spalil. A některé vezíry a soudce a teology a mobady a stoupence víry a znalce a mudrce íránské zabil a vrhl pomstu a svár jednoho s druhým mezi íránské velmože a drobná knížata, ale sám se zhroutiv řítit se do pekla. A pak po tom lidé íránské říše jeden s druhým měli rozepře a spory a neměli ani krále ani panovníka ani náčelníka ani vezíra znalého víry a ve věci božstev byli na pochybách a mnoho druhů falešných učeních a věr

a kacířství a pochybovačnosti a protivnictví se objevilo ve světě, až do času, dy se narodil blažený Áturpát nesmrtelné paměti, syn Ma-hraspandův, na jehož prsa podle vypravování, které je v Dénkartu, kanul roztavený kov. Ale některá rozhodnutí a rozsuzování byla konána podle kacířských nauk a kacířských věr, a co se týče učení v Šaspigánu, o tom lidé byli na pochybách. A pak mobadové a vezíři ve víře se různili a oním zloduchem byli podmaněni a naplněni obavami. Ale svolali shromáždění do sídla vítězného ohně Farnbag a mnoho různých řečí a úvah bylo o tom, že „nám je třeba zjistit prostředek, aby někdo z nás šel a přinesl poznání z duchovního světa, aby lidé, kteří jsou v tomto čase, věděli, zda tato bohoslužba a oběť posvátného chleba a áfrínagán a nérang a obřadné očišťování a čistota, což my obřadně přinášíme, k božstvům jdou či k démonům a k pomoci naší duši jdou čili nic."

A oni potom jednomyslným usnesením sezvali z náboženských dastúrů všechny muže do sídla ohně Farnbagu. A ze všech oddělili sedm mužů, kteří byli bez jakékoli pochybnosti o božstvech a víře a jejich vlastní myšlení a řeč a činnost byly nejspřádanější a nejpočestnější. A řekli: „Vy sami usedněte a ze sebe vyvolte jednoho, který bude pro tento čin nejlepší, nejnevinnější a nejlepší pověsti." A pak těch sedm mužů si sedlo a ze sedmi tří a ze tří vyvolilo jednoho, jménem Viráz. Podle některých se jmenoval Vehsápúr. A pak ten Viráz, když uslyšel tu řeč, povstal, dal ruce do podpaždí a řekl: „Zdá-li se vám to vhodné, nedávejte mně nežádoucí mang, dokud nevrhnete vy, ctitelé Mazdovi, losovací stéblo, ale jestliže stéblo na mne padne, rád půjdu do oněch míst blažených i zatracených a to poselství rádně provedu a věrně přinesu!" A pak ti Mazdovi ctitelé přinesli losovací stéblo, poprvé losovali pro ráj dobrého myšlení, podruhé pro ráj dobré řeči, potřetí pro ráj dobrých činů, potřikrát padl los Virázovi.

A ten Viráz měl sedm sester a těch všech sedm sester bylo mu manželkami a ty se naučily nazpaměť svatým písmům a konaly bohoslužbu. Když to uslyšely, přišly jim také přetěžké starosti, ječely a křičely a v shromáždění Mazdových ctitelů předstoupily, stanuly a vzdaly poctu a řekly: „Nedělejte, vy Mazdovi ctitelé, tuhle věc, protože nás je sedm sester a on je jediný bratr, a všech jeho sedm sester

jsme v bratrově manželství. Je tomu tak jako s jedním domem, který byl založen na jednom sloupu uvnitř dole a sedmi trámech, když se ten sloup odejme, ty trámy spadnou, tak je pro nás sedm sester ten jediný bratr, který je naše živobytí a zastání, znamenitá je od božstev veškerá zdatnost, kterou má. Vy předčasně ho posíláte z tohoto světa živých do světa mrtvých na nás bude bez příčiny spáchána křivda!" Ale potom, když to Mazdovi ctitelé slyšeli, všech sedm sester upokojili a řekli: „My vám po sedmi dnech vydáme Viráze živa a zdráva a tato proslavenost zůstane na tomto muži!" Pak ony souhlasily. Poté ten Viráz před Mazdovými ctiteli skryl ruce v podpaží a řekl jim: „Duchovní úkon jest v tom, abych sloužil zádušní bohoslužbu a požil pokrmu a poskytl mravní naučení, potom mně dejte víno a mang!" Dastúrové přikázali: „Tak učiň!" Nato ti duchovní hodnostáři zvolili v domě duchů jedno místo o rozměru třiceti kroků za místo velmi příhodné. A Viráz si umyl hlavu a tělo a oblékl si nový šat, navoněl se krásnou vůní, na náležité lehátko rozprostřel čistý koberec, na místo čistého šatu se posadil a posvětil chléb, vzpomněl na duše zemřelých a pojedl pokrm. Pak duchovní hodnostáři naplnili tři zlaté číše vínem a Vištáspovým mangem, a z těch jedna číše pro dobrou mysl, druhá číše pro dobrou řeč, třetí číše pro dobré činy byly dány Virázovi. Vypil víno a mang a svědomitě odřikal děkovnou modlitbičku a na koberci usnul. Duchovní hodnostáři a sedm sester recitovali po sedm dní a nocí u ohně, který stále hořel a rozšiřoval vůni, magické výroky, Avestu a Zand a přednášeli masky a zpívali gáthy a potmě drželi hlídky. Sedm sester sedělo kolem Virázova lehátka a sedm dní a nocí recitovalo Avestu. A těch sedm sester spolu se všemi mazdovskými náboženskými hodnostáři a teology a mágy nikterak nezanedbávalo ochrany.

Ale duše Virázova odešla z těla k Čakát-i Dáitík k mostu Činvat a sedmého dne přišla zpět a vešla do těla. Viráz vstal, jako když se vstává z krásného snu, s dobrou myslí Vohumanovou a radostně. A když sestry užřely Viráze, spolu s hodnostáři a Mazdovými vyznavači se rozradovaly a rozveselily. A řekli: „Blaze jsi přišel z říše mrtvých, ty Artá Virázi, posle nás, ctitelů Mazdových, do této říše živých jsi přišel!" Teologové a hodnostáři se poklonili před Virázem, a pak když to Viráz viděl, šel jim vstříc, poklonil se a řekl: „Požehnání vám

od Pána Ohrmazda a Nesmrtelných Svatých a od pravověrného Zarathuštry Spitámovce a od svatého Sróše a božstva Ohně a Svatozáře mazdovské víry a požehnání od ostatních blažených a požehnání z dobra a míru jiných rajských duchů!" Pak řekli hodnostáři: „Požehnání sem na tebe, Virázi, posle náš, Mazdových ctitelů, požehnání buďž tobě, právě tobě! Všechno, co jsi viděl, pravdivě nám vypravuj!" Pak odpověděl Viráz: „Předně je třeba říci to, že se má dát nejprve hladovým a žiznivým pokrm a pak vyžadovat dotazy a práce!" Hodnostáři prohlásili: „Výborně a velmi dobře! Přineste dobře uvařený pokrm, dobře vonící, a polévku a chladnou vodu a víno!" Posvětili obětní chléb a Viráz zamumlal modlitbu před jídlem, požil pokrm a obětní díl oddělil a přednesl děkovnou modlitbu a pronesl velebení Ohrmazda a Nesmrtelných Svatých a dík Nesmrtelným Svatým Hordrátě a Amurdátě a pomodlil se áfrínagány. A poručil: „Přiveďte znalého a moudrého písaře!" Přivedli schopného a moudrého písaře; posadil se před ním a vše, co Viráz vypravoval, napsal dobře, jasně a doslovně.

NĚKTERÉ VĚCI, KTERÉ VIDĚL VIRÁZ NA SVÉ POUTI

(Artá Viráz námak, z kap. 5, 6, 16, 32, 60, 68, 101)

U mostu Činvat zastihne Viráz dvě božstva, Sróše a Átura, a poznává osud mrtvých v prvních třech dnech po smrti, jak to bylo výše vyliceno. V 5. kapitole se vypravuje dále:

Potom se most Činvat roztáhl na šíři devíti oštěpů a já jsem ve společnosti svatého Sróše a božstva Átura lehce, šťastně a statečně a vítězně přešel. Mnoho ochránců, jako božstvo Mihr, spravedlivý Rašn, dobrý Vái, silný bůh Vahrám, božstvo Aštát, podporovatel světa a Svatozář nejlepší víry mazdovské a fravaše spravedlivých a jiní duchové mně, Artá Virázovi, se nejdříve poklonili. A viděl jsem já, Artá Viráz, spravedlivého Rašna, který držel v ruce zlatožluté váhy a vážil spravedlivé i nevěřící. A pak svatý Sróš a božstvo Átur mne vzali za ruku a řekli: „Pojď, abychom ti ukázali ráj a peklo a světlo a bla-

ho a mír a štěstí a dobrotu a veselost a radost a pohodu a vůni ráje, odměny spravedlivých, a ukážeme ti temnotu, úzkost a zlé bydlo a špatnost a nepřátelství a zlobu, trápení a chorobnost a hrůzu a strach a škodlivost a zápach v pekle, tresty za to všechno, co dělají zloduchové, čarodějové a zlosynové. Ukážeme ti místo očištěnce i místo dáblů. Ukážeme ti odměny dobrověrců u Ohrmazda a Nesmrtelných Svatých a dobro, jež je v ráji, a zlo, jež je v pekle. A jsoucnost božstev a Nesmrtelných Svatých a nejsoucnost Ahrimana a zloduchů a jak bude vzkříšení a těla budoucnosti. A ukážeme ti odměny dobrým od Ohrmazda a Nesmrtelných Svatých v ráji. A ukážeme ti ránu a potrestání všeho, co patří zatracencům, pobytem v pekle od Ahrimana a zlodušských protivníků." Přišel jsem dále na jedno místo a viděl jsem duše několika lidí, které jsou v rovné poloze (?). Táral jsem se vítězného svatého Sróše a božstva Átura: „Kdo jsou tihle ti? A proč tu jsou?" Řekli svatý Sróš a bůh Átur: „Toto místo nazývají hammistakán a tyto duše až do konce věku budou v tomto místě, a to duše těch lidí, u nichž ctnostné skutky a hříchy jsou v rovné míře. A řekni pozemskému světu: Nepokládejte menší dobré skutky za chtivost a zlo! Vždyť každý člověk, který má hřích za pokutu tří ran řemenem, má více dobrých skutků než hříchů, je pro ráj; kdo má více hříchů, je pro peklo; kdo má obojí v rovnováze, zůstává až do konce věku v tomto hammistakánu. A jejich trest je chladno nebo horko z pohybu vzdušného prostoru, jinak žádným protivenstvím netrpí."

V dalším projde Viráz čtyři oblasti ráje, v poslední jsou božstva a duše nej přednějších věncích. Posléze přijde k místu, kde vidí:

jednu řeku velikou, hroznou, pekelně černou a v té řece bylo mnoho duší a fravaší, a byly některé, které se nemohly přebrodit a některé, které se přebrodily s náramnou námahou, a byly některé, které přešly lehce. Táral jsem se: „Která je to řeka? A ti lidé kdo jsou, kdo se tak namáhají?" Řekli mně Sróš svatý a božstvo Átur: „Tato řeka je ono množství slz, které lidé za nebožtíky prolévají a konají bédování, nářky a úpění. Prolévají proti příkazu slzy, a tak ta řeka mohutní. Ti, kteří se nemohou přebrodit, jsou ti, kdož byli po smrti postiženi velkým oplakáváním, nářky a úpěním, a ti, kteří jdou lehčeji, byli málo opla-

kávání. A světu řekni: Vy, kteří jste ve světě, neprovozujte nářky, žalosti ani bědování proti příkazu nad svými nebožtíky, kteří proto docházejí takovýchto obtíží a trampot."

Vidí pak duše zatracence u mostu Činvatu a její cestu do pekel a pohlíží do pekla, vidí tam tresty hříšníků. Zlosynové jsou trestáni přísnými tresty a mukami jednak démony, jednak škodlivými tvory, patřícími do říše Ahrimanovy. Některé případy jsou pozoruhodné.

Viděl jsem duši jednoho líného muže, říkali mu Davánós, jehož celé tělo ožíraly stále stvůry, ale jednu jeho nohu, a to pravou, neožíraly. A tázal jsem se: „Jaký hřích tahle osoba spáchala?" Řekli Sróš svatý a Átur božský: „Tato duše jest líného Davánóse, který když byl na světě, žádný dobrý skutek neučinil, ale touhletou pravou nohou odkopl před orajícího býka otýpku sena."

A viděl jsem duši jednoho muže, jehož tělo bylo v kovovém kotli a stále je pekou. Jedna jeho noha, a to pravá, byla vně kotle ... „Toto je duše toho hříšného muže, jenž za svého života v chlípném chťiči a hříšně chodil mnoho za vdanými ženami a celé jeho tělo bylo hříšné, ale tou pravou nohou ničil, usmrcoval a zabíjel žáby a mravence, hady a štíry a jiné stvůry."

A viděl jsem duše jednoho muže a jedné ženy, které byly taženy - ta mužova do ráje, ta ženina do pekla. A žena vložila ruku do pásu a posvátného opasku mužova a řekla: „Jak to, že když jsme měli zaživa všechno dobré spolu dohromady, tebe nyní odnášejí do ráje a mne do pekla?" A ten muž řekl: „To proto, že já jsem přijímal věci dobrých, zasloužilých a chudých a dával jsem, pěstoval jsem dobré smýšlení, dobré řeči a dobré činy, myslil jsem na boha a pohrdal zloduchy a vyznával jsem výbornu víru ctitelů Mazdových. Ale ty jsi opovrhovala dobrými a chudáky a zasloužilými a cestujícími a pohrdala jsi bohem a uctívala jsi modly a pěstovala špatné smýšlení, špatné řeči a špatné skutky a vyznávala jsi víru Ahrimana a zloduchů." Na to řekla žena muži: „Za života tvá osoba byla mým pánem a vládcem a moje tělo a duch a duše byly tvoje a pokrm a vydržování a ošacování moje bylo od tebe. Proč jsi mne tedy nepokáral a nepotrestal? A k čemu byla tvá dobrota a zbožnost, když ses nepoučil, abys mně

zjednal dobro a zbožnost, abych teď nemusila nést toto zlo?" Pak ten muž šel do ráje a ta žena do pekla. A ženě se pro tu lítost dostalo v pekle jen tmy a zápachu, jinak již žádného protivenství. Ale muž v ráji uprostřed spravedlivých seděl v hanbě, protože neobrátil k zbožnosti a nepoučil ženu, která přišla do jeho péče.

Ke konci své pouti přijde Viráz k satanu Ahrimanovi, který se vysmívá těm, které svedl, a konečně se mu dostane přímého příkazu od samého Óhrmazda ve shromáždění božských bytostí.

„Blaho na tebe, pravověrný Artá Virázi, posle citelů Mazdových, odeber se k pozemskému světu a jak jsi viděl a poznal, správně světu vypravuj! Neboť zde jsem já, který jsem Ohrmazd. Každého, kdo spásnou pravdu zvěstuje, já chválím a uznávám. Mluv k mudrcům!" Když Ohrmazd takto promlouval, byl jsem ve velkém úžasu, neboť jsem viděl světlo, ale postavu jsem neviděl a hlas jsem slyšel a věděl jsme, že to jest Ohrmazd. A řekl tvůrce Ohrmazd, nejprospěšnější z duchů: „Vypravuj ty, Artá Virázi, mazdovským věřícím ve světě: Jediná jest cesta pravdy, cesta nejstaršího zjevení, a všechny ostatní cesty nejsou žádné cesty. Chopte se této jediné cesty a neodstupujte od ní ani v zdaru, ani v strastech, ani na nějakou jinou cestu, držte se dobrého myšlení, dobré řeči, dobrých skutků a v stejné víře stůjte, kterou ode mne přijal Spitámovec Zartuchšt a po světě šířil Vištásp. A pěstujte zbožný zákon a varujte se špatného a také toho si buďte vědomi, že prachem stane se skot, prachem stane se kůň, prachem stane se zlato a stříbro, prachem stanou se lidská těla, jen ten jediný se s prachem nesmísí, kdo na světě velebí spravedlnost a koná práce a dobré skutky. Zdárně jdi ty, Artá Virázi, ve svém požehnání; pěstujte proto čistotu a konejte svá očistňování, a každého, kdo bude šetřit zákonů a bude cist, očistěn a úctyhodný a když bude správně přemýšlet o božstvech, ty všechny já poznám!" (...) A pak mne přenesl svatý Sróš vítězně a statečně k tomuto místu koberce."

Zde končí spisek o Artá Virázovi. Na první pohled připomíná nám Dantovu Božskou komedii, její estetické hodnoty však zdaleka nedosahuje. Je to příručka etiky, obsahující seznam ctností a hříchů a příklady jejich odměn

a trestů v nadpřirozených světech, ale tím i jistý obraz staré íránské společnosti a jejího života. Duchovní koncil vybral ze svých řad zbožného muže, jenž se podjal úkolu zjistit posmrtné osudy lidí. Uvedl se do spánku podobného smrti tím, že vypil tři číše s mangem (jinak též bangem), to jest haším, a jeho duše prošla nebem, očistcem (hammistakánem) a peklem v průvodu dvou nižších božstev Sróše, ducha poslušnosti a bdělosti, a Atura, génia ohně, symbolu čistoty, světla, života. Každá duše přijde nejdříve na most, kde ji zváží, aby stanovili její mravní hodnotu. Dobrá přejde po mostě do ráje, zlá spadne z mostu do pekla.

Ve vizi spatřil Viráz tresty zločinců, které jsou líčeny velmi drasticky. Podivuhodná je spravedlnost v míře a způsobu trestů, jak vidíme z legendy o lenochu Davánósovi, o svůdci žen a posmrtném rozdělení manželů. Manžel se měl starat o duchovní a mravní úroveň své manželky. Žena je v mazdaismu oddána muži, který se má o ni všestranně starat, je zavázána poslušností a mravním chováním k choti. Snové vidění končí vstupem duše do těla, Viráz procitne a nadiktuje své zkušenosti písaři. V dílku je mnoho zajímavých detailů, např. Viráz žije v manželství se svými sedmi sestrami, to se pokládalo v mazdaismu za zvláště záslužný skutek. Alexander Veliký byl podle tohoto textu nenáviděn íránským duchovenstvem, jež mu kromě vyvracení perské říše přičítalo i ničení mnoha jiných, zvláště náboženských hodnot, zřejmě neprávem; Aturpát, syn Mahrespandův, byl podle párských podání učený světec, který se někdy kolem roku 350 n.l. podrobil božímu soudu roztaveným kovem, aby prokázal bezvadnost svatých písem, jím shromážděných; při řeči s vysokými autoritami mluvili Íránci s rukama založenými do podpaždí, na znamení, že se jimi nechtějí dopustit nějakého násilí; Viráz musí mít zjevné známky posmrtného stavu, aby mohl vstoupit do záhrobí. Proto se umyje a obleče a slouží za sebe sama zádušní obřad. V mazdaismu bylo důrazně zakazováno naříkat a plakat nad nebožtíky, to byl velký hřích. Je to doloženo i v manichejských spisech, ba i v evropských tradicích, dítě prosí matku, aby nad ním neplakala, že se mu pak těžko vede v nebi, známa je německá pohádka o džbánečku slz nebo vypravování L. N. Tolstého atd. U Pársů nemohou příliš oplakávané duše přebrodit řeku, oddělující je od záhrobí. Povinností mazdaistů bylo hubit škodlivé a nebezpečné tvory, kteří byli pokládáni ze kreatury a spojence Ahrimanovy. Ponejvíce šlo o hady a štiny.

DODATEK

MRAVNÍ NAUKY STARÝCH PERSKÝCH KRÁLŮ

- Západní Írán zaujímal ve starověku dvě árjovské říše, Médii a Persii a neárjovskou říši elamskou. Všechny tyto oblasti byly od počátku své existence pod silným vlivem civilizace a kultury Babyloňanů a Asyřanů, též v písemnictví a výtvarných umění. Jako jinde, tak i pro starou perskou velmoc, která vznikla zásluhou rodu Achaimenovců v polovině 6. století před počátkem n.l., byl souhrn náboženských názorů základem veškerého společenského řádu. Z achaimenovské doby se nám zachovaly nápisy, psané starou perštinou a písmem klínovým pro ni sestaveným někdy za vlády krále Daria I. (522-486). Doba tohoto epigrafického písemnictví končí krátce před příchodem Alexandra Velikého. Ačkoliv hlavní bůh Peršanů se jmenuje Auramazdá, jako nejvyšší nebeský panovník Ahura Mazda u mazdaistu, není nám dosud souvislost avestského náboženství s názory achaimenovskými dostatečně známa a přesvědčivě vyložena.

Staroperské nápisy jsou cennými památkami, které skýtají důležité poznatky o společenském řádu staré říše. Vyskytují se na zbytcích dávných staveb, na skalách, kamenech, destičkách atd. Náboženských představ a jejich formulací v nich mnoho není, ale i tak jsou významné pro vědu o společnostech starověkých. Např. velký nápis krále Darcia I. na skále u Bísutúnu s babylónským a elamským překladem, rozměrná kronika obnovy achaimenovské moci, mluví o bohu Auramazdovi a jeho poměru ke králi; když vyjmeval král 23 krajiny, v nichž vládl, praví:

„Toto jsou kraje, které se staly mým majetkem, z vůle Auramazdovy byly mně poddány (...) z vůle Auramazdovy tyto kraje projevíly úctu mému zákonu (...) Auramazdá udělil tuto říši mně, Auramazdá přinášel mně pomoc, až jsem se ujal této říše.“

/1,18-26;/ král drží říši jako dar boží, z boží milosti

„Žádal jsem si podpory Auramazdovy, Auramazdá mně přinesl pomoc.“

/1,54n.:/ král je zbožný, bůh je účinný

„Pak jsme svedli bitvu; Auramazdá přinesl pomoc pro mne; z vůle Auramazdovy jsem to Nidintubélovo vojsko důkladně potřel.“

/1,94.:/ nejen tuto bitvu, nýbrž i všechny ostatní vyhrává král jen s pomocí boží

„To je to, co jsem učinil, z vůle Auramazdovy jsem to v jednom a témž roce učinil. Ty, který budeš později čísti tento nápis, přesvědč se o tom, co jsem udělal, nemysli, že je to lež. Obracím se k Auramazdovu svědectví, že jest to pravda a ne lež, co jsem udělal v jednom a témž roce (...) Teď se přesvědč o tom, co jsem udělal, sděl to lidu, neskrývej to! Jestliže tuto zprávu neutajíš a řekneš ji lidu, nechat jest Auramazdá tvým přítelem a ať máš rodinu četnou a tvůj život ať je dlouhý! Jestliže tuto zprávu zatajíš a neřekneš ji lidu, ať je Auramazdá tvým protivníkem a ať nemáš žádnou rodinu! (...)“

/4,40-59;/ bůh je králi svědkem, že dal napsat pravdivou zprávu

„Praví král Dareios: Kdo uctívá Auramazdu, tomu se dostane požeňování za živa i po smrti!“

/5,33-36;/ ústřední idea společenského života

Modlitebního a prosebného rázu jsou časté výroky jako:

„Toto je říše, kterou já držím, od Skýthů, kteří jsou za Sogdianou až k Etiopii, od Indie až do Sard, kterou mně Auramazdá, největší z bohů, udělil. Kéž chrání Auramazdá mne i můj rod!"

/Nápis h Dareia I. v Persepoli/ Bible říká v knize Ester: od Indie k Etiopii nad 127 zeměmi. Skýthové byli za řekou Syrem, Sogdiana mezi Syrém a Amu, Etiopie je dnešní Nubie, Sardy byly hlavním městem v Malé Asii.

„Zjednejž mně Auramazdá spolu s rodovými božstvy pomoc, ať ochraňuje Auramazdá tuto krajinu před nepřítelem, před neúrodou, před lží! Na tuto krajinu nechť nepříjde ani nepřítel ani hlad ani lež! Za to jako projev přízně prosím Auramazdu s rodovými božstvy, to nechat mně dá Auramazdá jako projev přízně, s rodovými božstvy!"

/Nápis d téhož krále v Persepoli/ Král jmenuje tři nejhorší zla ve státě: nepřátelský vpád, hlad z neúrody a lež, což je politický pojem a znamená odpirání legitimacy panujícímu členu dynastie, tedy příčinu případné vzpoury proti králi.

Některé nápisy začínají slavnostním úvodem:

Veliký bůh jest Auramazdá, který stvořil tuto zemi, který stvořil tamto nebe, který stvořil člověka, který stvořil člověku štěstí, který učinil Dareia králem, jediným králem nad mnohými, jediným pánem nad mnohými.

/Začátek Dareiova nápisu v Naqš-e Rostamu aj Bůh tvoří nejvyšší hodnoty, dosazuje krále.

Na konci praví král:

„Človče, Auramazdovy rozkazy ať ti nepřipadají odporné, pravou cestu neopouštěj, nedělej odboj!"

„Ty, který si později pomyslíš: „Kéž jsem šťasten za živa a kéž jsem blažený po smrti!" cti ten zákon, který ustanovil Auramazdá ... Muž, který ctí zákon ... bude za živa šťasten, po smrti blažený. Kéž mne zachrání Auramazdá před protivenstvím, i můj rod, i tuto zemi, o to prosím Auramazdu, to ať mně dá Auramazdá!"

Xerxes I. (486-465) v nápise *h* z Persepole.

U posledních králů, kteří měli ještě nějakou moc, Artaxerxa II. 404-359 a Artaxerxa III. 359-338 se vyskytují vedle Auramazdy v děkováních a prosbách ještě jiná božstva:

„Auramazdá, Anahitá a Mitra at' mne chrání od všech protivenství i to, co bylo ode mne vybudováno!"

/Artaxerxes II., Súsy *d.l* Anahitá je ženské božstvo, v Avestě Aredví Súra Anáhítá v 5. jaštu, Mitra je rovněž znám z avestského jaštu 10. Snad tehdy přišla tato božstva na západě k vyšší adoraci pod záštitou dynastie. Obě božstva jsou v hamadánském nápise *a*, ne však v *c*.

„Mne at' Auramazdá a bůh Mithra chrání a tuto krajinu a to, co jsem postavil."

Artaxerxes III. v nápise persepolském *A*.

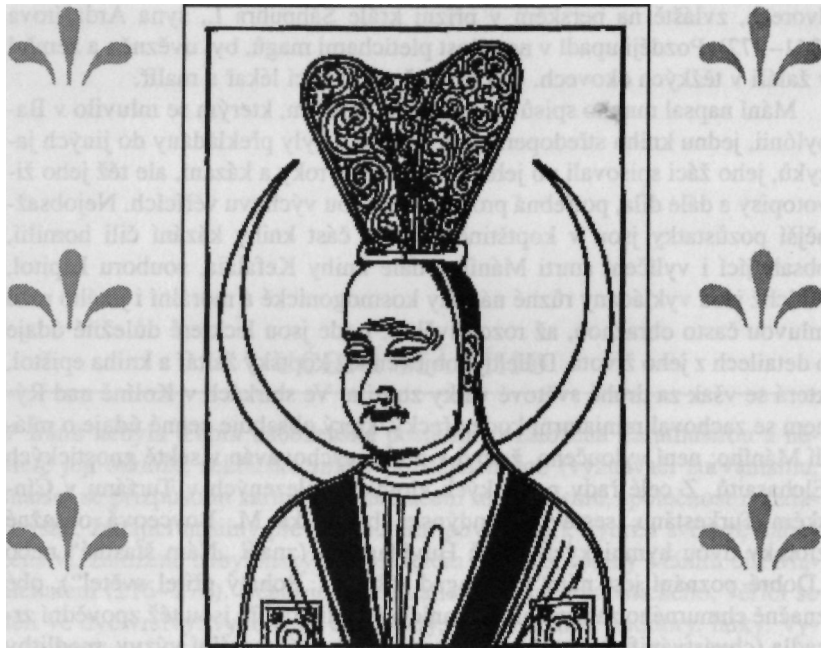
UČENÍ MÁNÍHO

V Íránu nebyla jenom náboženská pospolitost založená Zarathuštrou a některé její odnože, sektářské směry pozdějších dob (vyznavači zurvanismu, snažící se přizpůsobit zartuchštovské učení monoteismu, společnost mazdakovská, žádající násilný převrat sociální povahy aj.), nýbrž i světové náboženství, založené babylónským myslitelem z perské rodiny Maním čili Manichaie (216-276). Učení jeho je dualistické, rázu gnostického, věřící se dělí ve dvě vrstvy: vyvolence čili elekty, a posluchače, auditory, laiky. Vyvolení hlásali spásnou nauku podle zásady, že pravé poznání přináší vysvobození z životních útrap a nejistot, a oddávali se odříkavému životu. Hlavní myšlenkou nauky byla ustavičná činnost pro osvobození kosmického světla, zajatého zlými mocemi a uvrženého do hmoty tohoto světa. Vše, co přispívalo k zachování světa, bylo hříšné, tedy i zabíjení zvířat k jídlu, trhání rostlin, příprava pokrmů atd. Proto se elekti nestarali o potřeby pro život vlastní práci a přijímali pokrmý a vše jako almužny od auditorů, kteří nebyli vázáni přísnou morálkou, a za jejich „hříchy“ se jim hned dostalo rozhřešení. Manichejci podnikali misie od Portugalska až do Číny a zakládali všude své kláštery. Libovali si též v krasopisu a malbě obrazů ve svých svatých knihách. Začátkem 20. století našlo několik výprav německých, francouzských, ruských, britských a japonských badatelů četné pozůstatky manichejské literatury v několika jazycích: střední perštině, parthštině, sogdštině, ujghurštině a čínštině v Čínském Turkestanu a od roku 1930 bylo objeveno několik manichejských rukopisů v koptských překladech v Egyptě. Je proto možno poznávat dnes manichejské nauky z autentických manichejských knih.

Máni putoval po asijských zemích a hlásal své učení, soustavu plnou fantazie, podávanou jako vysvětlení všech věd, užíval často mluvy básnické, plné mytických obrazů a dojmavých myšlenek. Meškal i na panovnických

dvorech, zvláště na perském v přízni krále Sáhpuhra L, syna Ardaširova (241-272). Později upadl v nemilost pletichami mágů, byl uvězněn a zemřel v žaláři v těžkých okovech. Byl prý též vynikající lékař a malíř.

Máni napsal mnoho spisů aramejským nářečím, kterým se mluvilo v Babylonu, jednu knihu středopersky. Jeho knihy byly překládány do jiných jazyků, jeho žáci spisovali po jeho smrti jeho výroky a kázání, ale též jeho životopisy a dále díla, potřebná pro náboženskou výchovu věřících. Nejobsažnější pozůstatky jsou v koptštině, značná část knihy kázání čili homilií, obsahující i vyličení smrti Máního, dále knihy Kefalaia, souboru kapitol, v nichž jsou vykládány různé náměty kosmogonické a morální i jiného rázu mluvou často obraznou, až rozcitlivělou; i zde jsou leckteré důležité údaje o detailech z jeho života. Dále byl objeven též koptský žaltář a kniha epistol, která se však za druhé světové války ztratila. Ve sbírkách v Kolíně nad Rýnem se zachoval miniaturní kodex řecký, který obsahuje cenné údaje o mládí Máního; není vyloučeno, že byl v mládí vychováván v sektě gnostických Elchasaitů. Z celé řady parthských zlomků, nalezených v Turfánu v Čínském Turkestánu, sestavila londýnská badatelka M. Boyceová obsažné zlomky dvou hymnických cyklů Huvídagmán (značí „Nám šťastné" nebo „Dobré poznání jest nám") a Angad róšnán („Bohatý přítel světla"), obé značně chmurného zabarvení. V manichejské literatuře jsou též zpovědní zrcadla (chvástvánipty), četné legendy, podobenství, morální výzvy, modlitby atd. Leccos je obsaženo ve spisech křesťanských a islámských polemiků, poněkud nejvíce v knihách sv. Augustina, který byl v mládí po devět let manichejským auditorem. V kosmogonickém písemnictví přicházejí často mýty, jejichž dějištěm jsou tajemné kosmické prostory, fascinující rozměry a změní světla a stínů, tajemné bytosti v nich vystupují jedna z druhé nebo se berou na povel odkudsi a provozují jakési spásné drama, podávající historii o zajištění světla hmotou a jeho vysvobození. Také díla nábožensko-mravního rázu beletristického nebyla manichejcům cizí. Četné a důležité informace o manichejcích a jejich nauce přináší stará syráská literatura, ovšem i zde platí, že jde o spisy jinověrců, kteří pokládají boj proti kosmopolitické, gnostické nauce za hlavní úkol spásného poslání.

PROROKOVO VYZNÁNÍ

MANÍ - PEČEŤ PROROKU

(Koptská Kefalaia str. 100)

Já, jediný Manichaios, přišel jsem do světa sám (...) a mnoho lidí se mně podrobilo (...) Viděli jste světovou říši a jak stěží mnoha dary a dárky, pancíři a válečnými násilími podrobena byla města a ujařmeny země. Já jsem však přemáhal bez pancíře, bez výbroje, slovem božím, a daleké země a ony žehnají mému jménu a ono dochází proslavení ve všech zemích. Také vězte to, čemu vás vyučím: Králové, velmoži, úředníci a jejich moc měli se mnou potíže, aby mne odvedli od pravdy. Nezmohli nic proti mně. Když jsem tedy teď osamocen, proč nezmohli ti všichni nic proti mně, ti, kteří měli se mnou potíže? (...) Nikdo nedal ve světě volnost svým synům a svým bratrům a svým příbuzným a neosvobodil je od různice všech věcí, jako jsem já osvo-

bodil všechny své syny od všech utrpení (...) oděl jsem je zbrojí moudrosti (...) tak jako mne žádný člověk v celém světě nemohl přemoci, tak je tomu též s mými syny. Nikdo je nebude moci překonat (...) Svou silou vyvolil jsem toto celé velké vyvolenstvo a dal svým synům své hole (...) a velké prameny moudrosti. Upevnil jsem svou církev, vložil jsem do ní všechny statky, které jí v každé příčině jsou užitečné. Sázel jsem dobro, zašil jsem pravdu ve všech dalekých i blízkých zemích. Vyslal jsem apoštoly a posly do všech zemí, takže ti dřívější apoštolové, kteří přišli před nimi, neučinili nic takového, jako jsem učinil já v tomto tvrdém pokolení, vyjma jediného Ježíše, syna Velikosti, který jest otec všech apoštolů. Také se dívejte a vizte teď, jaká je má síla a má statnost. Vždyť žádný z dřívějších apoštolů, kteří se přede mnou objevili v těle, není mně roven v (...) Vždyť stojí otevřena tato velká brána, která mnou byla otevřena bohům a andělům a lidem a všem duchům a živoucím duším, které jsou připraveny pro život a věčný pokoj.

V této ukázce je zajímavější jednotlivostí jen zmínka o Ježíšovi. Někdo by z ní mohl vyvozovat, že Máni byl buď křesťanem nebo židokřesťanským sektářem nebo gnostikem, ale chyba lávky! Máni vytvořil svou vlastní náboženskou společnost. Jak se tam dostal tedy Ježíš? Máni měl zvláštní osobitou představu o svém poslání, o svém významu pro svět. Uznával totiž některé původce náboženských pospolitostí za své předchůdce, ne však všechny, nýbrž jen Buddhu, Zartuchštu a Ježíše. On sám byl dovrшитelem všech snah těchto proroků, svou nauku předkládal jako nejvyšší formu těchto tří náboženství, jejichž prvky se v učení manichejském vskutku vyskytují. Ovšem dokonalé zpracování všech tří nauk nebylo možné. Proto Máni vystupuje jako poslední prorok lidstva, jak se v Orientě říká, pečť proroků, *chátimu 'l-anbijá'i*, kterýžto titul má ovšem jen Muhammad. Ježíše zapojil Máni stejně jako Buddhu a Zartuchštu nepochybně proto do své nauky, aby získal lehce buddhisty, mazdovce i křesťany do své obce, kterou jim představil jako nejdokonalejší podobu každé z těchto věr a sebe jako posledního proroka, kterého každý z oněch předchůdců slíbil na zemi seslat. Celá věc měla zcela jistě ještě důvod politický. Máni sloučením těchto společností mohl vytvořit jednotnou orientální, ba světovou církev, a kdyby přijal král Šáhpuhr I. jeho víru, nabyl by tím nároků na uplatnění své ingerence ve všech zemích, v nichž věřící těchto společenství žili. Proto také král uvažo-

val, jak tvrdí některé prameny, o tom, že by přijal víru Máního, ale nakonec k tomu nedošlo. Mimochodem, Ježíš vystupuje v Máního učení v několika-
ré podobě, namnoze dosti neurčité, např. jako Ježíš Lesk, který probudí Ada-
ma a poučí ho, jak si má počínat, aby došel spásy.

MANÍ JAKO POETICKO-FANTASTICKÝ SNIVEC

ROZHOVOR DVOU GÉNIU SVĚTLA (Parthský zlomek M 42 z Turfánu)

Proslulým fragmentem manichejského písemnictví v řeči parthské je hymnus, podávající rozhovor Ježíše /?/ s dítětem.

Ježíš: (...) úžasem ocitá se čtvero říší v pozdvižení, ale ty, miláčku, vydrž zde kvůli duším, aby byla jim skrze tebe zjednána spása!

Dítě: Pocty a služby, které jsi mně, božský, opětovně prokazoval, patrný jsou zrakům. Ale nad tím jedním se rmoutím, když jsi ty vystoupil vzhůru a já byl zanechán tebou jako sirotek!

Ježíš: Pomni, ty chlapče, náčelníka bojovníků, boha-otce Ohrmizda, jak se vynořil z temnoty: tu zanechal syny své kvůli většímu dobru v propastech.

Dítě: Vyslyš mou prosbu, ty panovníku milého jména! Neboť jest-

lize pro tentokrát nemůžeš vykonat osvobození, pošli mnoho božstev, abych tím získal vítězství nad škůdci!

Ježíš: Dal jsem příkaz velkému duchu moudrosti, aby ti, až by to přišlo, poslal posly. I ty projev svou trpělivost, zaříd' se podle obtížných světél!

Dítě: Svět a jeho dítky v zmatku! Kvůli mně sestoupil Zartuchšt do perské říše, ukázal pravdu, vybral mé údy ze světlých bytostí sedmi částí světa.

Ježíš: Když Satan poznal, že sestoupení bylo kvůli němu, poslal své demony. Dříve než došlo k obraně, byl jsi poškozen, milý, od těch jejich skutků a pokažené moudrosti.

Dítě: Žalost prchla ode mne v oné době, když Sákjamuni Buddha mne ... Otevřel bránu spásy blaženým duším, které zachránil z Indie.

Ježíš: Pro prostředky a rozum, které jsi přijal od Buddha, přinášela ti závist velká panna Díbat. Když on vstupoval do nirvány, poručil ti: Zde čekej na Métraga!

Dítě: Tu se ustrnul Ježíš podruhé a čtyři čisté Větry mně na pomoc poslal, spoutal tři větry, zbořil Jeruzalém s náspem zlodušstva.

Ježíš: Jedem a smrti umořil tě, chlapče, výplod ošklivosti Iškaríot s dítkami izraelskými a ještě mnoho jiných běd, které přišly ...

Dítě: ... svázán ... místo něhož ... poslů počet je skrovný a dvě voj-ska, která se ke mně řítí, nespočetná ...

Ježíš: Tvůj velký zápas je zrovna takový jako boj boha Ohrmazda a tvá hromada pokladů jest jako poklad světelných vozů. I tuhle živoucí duši, která je v tělech z masa a v stromech, jsi ty schopen vysvobodit z chtíče.

Dítě: Všichni tři bohové chránili tohle dítko a poslali ke mně Pána Máního, vykupitele, který mne vyvedl z otroctví, v němž jsem sloužil nepřátelům nerad a ve strachu.

Ježíš: Dal jsem svobodu tobě, můj spolubojovníku, z ...

Hymnus má podobu rozhovoru dvou manichejských géníů světla, Ježíše Lesku (syřsky *Jišó, zíwá*) a jeho třetí emanace Chlapce nebo Dítěte (koptsky *Iésús p-liľú*), který představuje v Máního poeticko-fantastickém vidění duši, která byla upoutána v přírodě a bojuje stále za svou svobodu, proto jí vyšší božstvo posílá posly, pomocníky, apoštoly, vyslance, kteří hlásají spásné

nauky, Buddhu, Zartuchštu atd. K svérázu manichejského myšlení patří to, že se tyto osoby mění stále v jiné podoby, např. v historického kazatele Ježíše, zrazeného Iškariotem, nebo v trpící přírodu, která je mučena hubením zvířat a trháním plodů. Oba rozmlouvající jsou v jistém smyslu jednou podstatou i bytostí. - Babylónská bohyně Díbat je nepřítelkyně božstev, božstvo rozkoše, antická Venuše. Métrag je buddhistický světec budoucnosti, oprávněný pokleslého buddhismu Máitréja, slíbený Buddhou, že prý přijde po něm za 500 let. Máni se vydával za Máitréju, aby získal buddhisty pro své učení. Je zde ukázka toho, jak Máni dovedl uměle zaplést všechny podoby a představy, které měli gnostikové a autoři apokryfů o Ježíšovi, do jednoho hymnu. Přitom tyto osobnosti mohly mít klidně zcela jiná jména a s Ježíšem křesťanů 3. století skoro nic společného. Byla to pouhá propaganda mezi křesťany. Máni se však netajil svou úctou k Ježíši.

TRAGICKY POCIT ŽIVOTA

...ježto jsem se zrodil v tomto hrůzném, divném výtvoru, tomto zámku smrti, této postavě jedovaté, tomto kostěném /?/ těle ... ježto jsem přijal lidskou podobu a jevový tvar v domě jednoho posluchače ... A kdo tě přivedl z tvé božsky nádherné země do toho vyhnanství a kdo tě spoutal a kdo tě zavřel do tohoto temného vězení, do těchto cel zapomenutí, do tohoto místa bez útočiště, což představuje toto tělo z masa? ... kdo tě svíral v Ďábelském stvoření, které tu roztrušuje sladký jed? A kdo tě dal za otroka d'áblu, který se živí v tomto těle? (M 131, fig. IIA; W. B. Henning, Ein manich. Bet- und Beichtbuch str. 43 n.)

Kdo mne vykoupí ze všech jam a žalářů, v nichž se hromadí chtíče, které nejsou sladké? Kdo mne doprovodí přes vzdutí burácejícího moře, přes kraj jako válečný, v němž není pokoje? Kdo mne zachrání z jícnu těch všech zvířat, která se navzájem bez milosti zohavují

a děsí? Kdo mne vyvede z hradeb a doprovodí mne přes příkopy, jež jsou plny strachu a třasu před pustošivými zloduchy? Kdo mne vyvede z koloběhu zrození a od všech zrození mne osvobodí a od všech těch vln, které nemají pokoje?

(Huvídagmán IVa; M. Boyce, The Manichaean Hymn-Cycles in Parthian)

Přijď, ty duše, neboj se již! Padla smrt a uletěla nemoc, tentam je počet zmatených dnů a jejich hrůza zašla v ohnivých oblacích. Přijď, duše, jdi vpřed! Nebude choutky po domě ubohosti, který je zcela zničení a trýzeň smrti ... Neobracej se a nehleď na podobu těl, která leží v nuzotě, ona i druhové. Hle, vracejí se nazpět každým znovuzrozením, každým smrtelným zápasem a dusivým žalářem. Hle, jsou znovu zrozena ve všech tvorech a je slyšet jejich hlas jako hořící vzdechy. Pojď ještě blíž a nebuď obluzen touto krásou, která zaniká ve všech druzích. Padá a taje jako sníh ve sluneční záři, žádná krásná podoba nemá trvání. Schne a vadne jako utržená růže, která usychá ve sluneční záři a její půvab přichází vniveč.

(Angad róšnán VII; Boyce v těžce sbírce)

ŽIVOT JE JAKO MOŘSKÁ BOUŘE

(Angad róšnán I)

Bohatý milence světél! V milosti dej mně sílu a přispění s každým darem! Mou duši, Pane, dej do pořádku! Odpověz mně! A pomoz mně uprostřed nepřátel! Dej mně obejít všechna zpuštění... Má vlastní duše pláče uvnitř a křičí pro veškerý bědy a opuštění. Hodina života a to mrtvolné vidění jsou pro mne skončeny, neboť dny jsou zmatené. Zmatené a zbrázděné jako moře vln. A bylo nahromadě trápení, jímž oni ničí mou duši. Ze všech stran sešly se útrapy, roznicen byl oheň a mlha dýmala. A otevřeny byly všechny temnoty ... kvůli rybám byl jsem uchvácen strachem. Moje duše byla vyděšena objevením jejich podob, neboť se objevily ve své hrůznosti. Vždyť všechny byly ošklivé a strašné na pohled, není nic lidského na jejich tělech. Skrze všechny ty démony, vyobcovaná knížata, byl jsem uchvácen

strachem a vyděšen trápením. Navršil se jejich hněv jako moře ohnivé, zvedly se vařící se vlny, aby mne pohltily ... neboť z každé krajiny shromáždily se bouřlivé větry a déšť a kouř všech oblaků a blesk a hrom a mraky s krupobitím, šum a hukot všech mořských vln. Vzhůru vyjede člunek, vynesení hřebenem vlny a do hlubiny sklouzne, aby tam zmizel, a se všemi trámy palubními... a se všech dovnitř voda a všechny zachytky lan se uvolňují... a železné nýty se vytrhávají ... Všechny prapory jsou potápěny tonoucími, stožáry se hroutí v bouření. A jeho vesla padla do moře. Hrůza se zmocnila těch, kdož jsou uvnitř. Všichni kormidelníci a lodivodové pláčí plni starostí a bědují nahlas ... nastal den hrůzy a zpuštění.

Mohlo by se též říci, že ukázka líčí svět v bouři. Některá místa textu jsou poškozena, některá obsahují označení věcí dnes nejasných nebo neznámých. Bouře je vždy působivý obraz katastrofy neznámého dosahu a je i v biblických knihách (potopa, Jonáš, žalm 107, Pavlova cesta do Říma) atd. Celá manichejská literatura má poněkud chmurný pohled na svět. Člověk je povinen pracovat k spáse světla z moci temné hmoty; ustavičný boj s tmou, časté neúspěchy a prohry, pronásledování mocnými nepřáteli vyvolávají pocity smutku a odporu k světu. Ten je proto líčen temnými barvami. Pesimismus vládl i v jedné větvi manichejských eschatologů, kteří byli přesvědčeni, že se ani všechno světlo do soudného dne nemůže vysvobodit a část ho musí zůstat s mocí zla. Takovéto pojmání světa a života vyvolává v manichejcích silnou zbožnost a naději, jakou vidíme např. v poslední modlitbě Máního před smrtí (Man. homilie str. 53n.):

Soudce svět ... slyš modlitbu spravedlivého ... Pravý otče sirotků a manželi truchlící vdovy! První spravedlnosti, slyš hlas utištěného ... můj vykupiteli! Dokonalý muži, Panno světla, vytáhněte k sobě mou duši z této propasti! ... Tys mne odeslal a poslal, vyslyš mé úpění spěšně. Vykup uvězněného z moci těch, kteří ho uloupili. Vyprosti spoutaného ze želez ... Ty to jsi, k němuž volám, odpověz mně, můj ... mou duši z útisku (...)

Z MANICHEJSKÝCH HOMILIÍ

MANÍ NEJVYŠŠÍ Z LIDÍ

(Man, homilie str. 2)

Nemám žádného, jež bych pokládal za většího, než jsi ty. Ty jsi ctěn více než můj otec. Mám tě ... více než svou matku. Tvoje ... v mém srdci více než mé bratry a mé příbuzné ... Opustil jsem svou nevěstu pro tvé jméno ... Ty jsi Pán, moc je v tvých rukou. Ty jsi vyvolil můj obraz a učinil jsi jej svobodným. Ty jsi kořenem dobra ... Hle, moje duše je dána do tvé ruky. Celou svou ... živil jsem z tvé milosti, napájel jsem ji mlékem tvého ducha. Hle, má hlava nese tvé břímě ... Ty jsi dobrý pán mého ducha po všechnu věčnost... Ted' mně odpusť mé hříchy ... Ať tvá skvělá síla mne chrání, až opustím své tělo.

Svámi věřícími byl nazýván buď „náš otec“, např. Kefalaia (str. 176, 30nn.): Ty, náš otče, jsi kořenem všech moudrostí. Proto tě prosíme, abys nám všechno o tom vysvětlil. Pouč nás o moudrostech, ne-

boť ty jsi pramen všech moudrostí... nebo též „náš pán“, např. v žal-táři (str. 11,29n.): Sláva a vítězství Manichaiovi, našemu pánu, duchu pravdy, který od Otce přichází, který nám zjevil začátek, střed a ko-nec.

MÁNI NEPŘEKONATELNÝ KAZATEL

ZPĚV O SLUNCI
(Kopt. Kefalaia str. 164n.)

Dvě velká mystéria jsou zjevena v zářícím slunci, při jeho východu a při jeho západu ... Neboť když slunce vychází a objeví se na počátku dne a všichni lidé otvírají ústa a všechno lidstvo a všechno tvorstvo vycházejí na zemi ... je tomu tak jako s mystériem pračlověka. Neboť když on vyšel z velikosti, šel nade všemi syny temnoty. V té hodině vyšli synové temnoty všichni ze svých příbytků, jejich moci a tábory opustily své jeskyně a své temné propasti. Zkazili vnější tělo jeho pěti synů, jimiž se byl oblékl, v tom prvním boji.

Když slunce ze světa zapadá ... a všichni lidé jdou do svých skrýší a do svých domů a schovávají se, je tomu tak jako s mystériem skonání, protože to naznačuje konec kosmu. Neboť v době, kdy veškeré světlo je vyčištěno a vytříbeno v kosmu, při onom konci budou

všechny věci uvězněny, sebere se a shromáždí se poslední sloup, který je poslední hodinou dne, čas, kdy poslední sloup vystoupí k aionu světla. Ale nepřítelkyně, Smrt, vejde do želez, do vězení duší popěračů a rouhačů, kteří milovali Temnotu. Vejdou s ní v pouta a tmavá noc se nad nimi rozhostí a nevzejde jim slovo „světlo“ od oné hodiny ... Jako slunce, veliký osvětlovatel, když přichází při svém východu, v době, kdy září do světa, rozšiřuje své paprsky po celé zemi, ale když je před západem, mizí jeho paprsky a zacházejí. Jako slunce nezanechává žádného paprsku na zemi, tak je tomu se mnou v obraze těla, když jsem do něho vstoupil a ve světě se projevil. Ale všichni moji synové, vyvolení, spravedliví, které mám v každé zemi, jsou jako sluneční paprsky. Ale v době, kdy půjdu ze světa a půjdu do domu svých lidí, shromáždím na onom místě všechny své vyvolené, kteří ve mne uvěřili. Přitáhnu je k sobě, v době vyjití jednoho každého z nich. Nenechám žádného z nich v temnotě. Proto vám říkám: Každý, kdo mne miluje, ať miluje všechny mé syny, blažené vyvolené. Neboť jsem s nimi, já, jediný. Proč? Protože moje moudrost je do nich všech vetřena jako mast. Velký Nádherný přebývá v nich všech. Každý však, kdo je miluje a stýká se s nimi skrze své almužny, bude žít a zvítězí s nimi a bude zachráněn z temného světa.

Slunce spolu s měsícem patří k dobrým oběžnicím, ostatní jsou méně dobré nebo zcela zlé. Má velkou úlohu v tom, že dopravuje vysvobozené světlo z temné hmoty světa do nebe. Východ slunce lze přirovnat proto, že lidé vycházejí z tmy noční do denního světla, k prvnímu vytažení pračlověka do boje proti mocem temnoty. Ale tma byla tenkrát silnější a zlé síly obraly poraženého hrdinu o jeho pět synů, které si oblékl jako pancíř a kteří představují světelné duše. Celá doba světové existence je k osvobodování zajatého světla, pro toto osvobození pracuje Máni a jeho vyvolení. Světlo snad všechno bude osvobozeno úplně teprve na konci světového věku při posledním soudu. K tomu se přirovnává západ slunce, to jest pro ty, kteří se neoddělili od moci temnoty a jejích pánů. Máni srovnává se sám se sluncem, které zase září lidstvu a hlásá mu životodárné a spásné učení, jeho žáci zvaní vyvolení elektové, zvláště přísného mnišského života, jsou jeho paprsky. Lidé se mají stát také takovými vyvolenci, a když už nemohou, mají alespoň chudé mendikanty, kteří jim ukazují cestu spásy, podporovat.

PROROKOVA MOUDROST A JEHO MOCNÉ SLOVO

(Kopt. Kefalaia, str. 8 a 187)

Každý zákon /?/ i příkazy ... byly vám zjeveny v mých spisech ... moudrost a výklad, které jsem občas pronášel, které jsem v knihách nezapsal... a запиšte je po mé smrti, aby ... vám nezanikla. Neboť vy sami víte, že mnohá moudrost, kterou jsem zvěstoval v každém městě, v každé zemi, nehledě k tomu, co jsem napsal v knihách, nemůže být žádným člověkem sepsána. Ale vy podle své možnosti a jak to dovedete, rozpomeňte se na to a запиšte trochu té mnohé moudrosti, kterou jste ode mne slyšeli.

Sel jsem do země médské a parthské, na onom místě jsem rozezvučel harfu moudrosti, mluvil jsem v živoucí pravdě, která jest u mne. Celá země médská a parthská se pohnula a rozkolísala se.

PŘÍCHOD VYSLANCE DO ŘÍŠÍ

(Turfánský zlomek M2)

(...) Šli do říše římské, viděli mnoho ideových rozmrísek s náboženstvími. Bylo vyvoleno mnoho elektů a posluchačů. Patík byl tam jeden rok, pak se vrátil zpět k Vyslanci. Potom poslal Pán tři písaře, evangelium a dva jiné spisy Addovi. Poručil mu: „Neodnášej to dále, nýbrž zůstaň tam, jako obchodník, který otvírá svůj poklad.“ Adda věnoval mnoho námahy oněm krajům, založil mnoho klášterů, vybral mnoho vyvolenců a posluchačů, pořizoval spisy a moudrost učinil svou zbraní, vystoupil s tím proti falešným náboženstvím a vyšel jako dokonalý vítěz. Přemohl a spoutal falešná náboženství. Přišel až do Alexandrie (...) Mnoho lidí získal víře a mnoho zázraků vykonal v oněch zemích. Rozvinulo se náboženství Apoštolovo v římské říši. Když pak Apoštol světla byl v hlavním městě kraje Holvánu, povolal k sobě učitele Máří Ammó, který znal parthské písmo a parthský jazyk a také se vyznal v ... Poslal ho do Abaršahru spolu s princem Ardavánem a bratry-písaři, spolu se spisy obsahujícími vyobrazení. Řekl: „Budiž požehnáno toto náboženství, ať se mocně rozvíjí tam

skrze učitele, posluchače a duchovní službu! (...) Ať drží velký duch Dobré mysli štěstí a spásu při vás víc než při dřívějších /?/" Ale když přišli k hraniční strážci kůšánské, objevil se jim duch chorásánských hranic v podobě dívky a ptal se mne, Ammóa: „Co chceš dělat? Odkud jsi přišel?" Řekl jsem: „Jsem věrozvěst, žák Máního, apoštola." Onen duch pravil: „Nepřijímám tě! Vrať se zpět, odkud jsi přišel!" A zmizel přede mnou. Pak já, Ammó, jsem stál po dva dny postu a žehnutí před sluncem. Potom se objevil Apoštol, řekl: „Nestaň se zbabělým! Přednes nejdřív průpověď znalců Otvírání bran!" Pak se mně následujícího dne objevil onen duch a řekl mně: „Proč jsi neodešel do své země?" Řekl jsem: „Z dalekého místa jsem přišel kvůli náboženství!" Onen duch řekl: „Jaké je náboženství, které přinášíš?" Řekl jsem: „Maso a víno nepožíváme, žen se odříkáme!" On řekl: „V mé říši je dost takových jako ty!" Tu jsem přednesl průpověď znalců Otvírání bran. On se mně poklonil a řekl: „Ty jsi čistý spravedlivý! Od nynějška napříště nenazývej svou vlastní osobnost ‚držitelem víry‘, nýbrž ‚pravým nositelem víry‘, neboť není tobě rovného!" Pak jsem se tázal: „Jak se jmenuješ?" „Jmenuji se Bagard, pohraniční strážce Chorásánu. Přijmu-li tě, jest brána celého Chorásánu tobě otevřena." Potom duch Bagard mne naučil „Otvírání pěti bran" pomocí podobenství: Je to jako brána očí, která se klame viděním prázdnoty, jako muž, který vidí v poušti řádu morganu, město, stromy, vodu, mnoho jiných věcí mu jako v zrcadle předstírá zloduch a zabije ho. A zase je podobnost s pevností, která je na skále, k níž nepřátelé nenalezli přístup. Pak uspořádali nepřátelé šalebnou hru s mnoha zpěvy a písněmi. Ti lidé v pevnosti se rozpálili touhou po podívání, nepřátelé pak přišli odzadu a vzali pevnost. Je to jako brána uší pro toho muže, který putoval bezpečnou cestou s mnoha poklady. Pak přistoupili dva lupiči k jeho uším, krásným mluvením ho obloudili, k dalekému místu ho odvedli, zabili ho a vzali jeho poklady. A zase je podobnost s krásnou dívkou, která byla zavřena v pevnosti, a mužem podvodníkem, který na úpatí náspu prozpěvoval sladkou píseň, až děvče hořem zemřelo. Je to jako brána Čichajícího nosu, jako když slon s nějaké hory nad královou květinovou zahradou zatoužil po vůni květů, za noci se zřítíl dolů s hory a zhynul. Je to jako brána úst...

Jde o legendu, která vznikla později ve Střední Asii, aby objasnila vznik, práva a historii manichejské schismatické sekty dén-ávarán, nositelů víry. Odvolávali se až k žákovi Máního, slavnému misionáři Máru Ammúovi. Ukazuje se tu kouzelná moc Máního, který se objeví na vzdáleném místě, moc čarovné formule, která přemáhá a podrobuje místní bůžky, je tu kus historie misí v říši římské i v Íránu.

V parabolách (podobenstvích) pisatel ukazuje vliv smyslových klamů na lidskou duši, který vede někdy až k záhubě obluzeného člověka. Z patera bran scházejí dvě poslední, brána úst a brána rukou. V předchozích úryvcích jsou dva pozoruhodné rysy podání o Maním: nabádá své žáky, aby sepsali po jeho smrti to, co jim sdělil, ale sám nenapsal, a pýcha nad účinkem jeho misí: země se kolísají a třesou pod účinkem jeho slov a moudrosti.

Z MANICHEJSKÝCH PODOBENSTVÍ

TRPÍCÍ PŘÍRODA V NAUCE AFRICKÝCH MANICHEJCŮ

(Augustinus, Contra Faustum XX., 2. 11, II., 5., Enarratio in Psalraum CXL
k slovům „cum hominibus operantibus iniquitatem“.

De natura boni 44. Euodius, De fide 34-36.)

Výjimečně podávám několik myšlenek z polemické literatury křesťanské, protože jsou uváděny jako vlastní slova Fausta z Mileu, hlavy afrických manichejců, a byly při samé diskusi zachyceny asi těsnopiscem.

My tedy ctíme jedno a totéž božstvo, a to Otce Boha všemohoucího a Krista syna jeho a Ducha svatého, pod trojitým pojmenováním, ale věříme, že Otec sám obývá nejvyšší a původní světlo, které Pavel nazývá jinak nepřístupitelným (I. Tim. 6,16), Syn však prodlévá v tomto druhém a viditelném světle, a protože i on sám je dvojitý, jak ho apoštol zná, říká že Kristus je boží moc a boží moudrost (I. Kor.

1,24), věříme, že moc jeho bydlí v slunci, ale moudrost v měsíci, a také vyznáváme, že sídlem Ducha svatého, který je třetí důstojností, jest tento celý vzduchový okruh, z jehož sil a duchovního vylití země také počínajíc plodí trpícího Ježíše, který je život a spása lidí a je všecek zavěšen na dřevě (XX., 2). - Říkáte, že země počínající z Ducha svatého plodí trpícího Ježíše, o němž přece prohlašujete, že takto poskvrněný visí na každém dřevě v plodech a ovoci, aby v nespočetných tvorech masem se živících živočichů byl více poskvřňován, z té jediné příčiny musí být očištěn, k čemuž má dopomoci váš hlad. A tak my srdcem věříme, ústy vyznáváme Krista syna božího, slovo boží, neposkvrnitelně tělem oděného, protože ona podstata nemůže být poskvřněna ani tělem, ani žádnou věcí. Vy však říkáte podle své bajky, že dosud visí na stromě Ježíš již poskvrněný, dříve než vstoupí do těla každého strávníka. Takže když není poskvrněný, jak ho čistíte stravováním? Pak ačkoli říkáte, že všechny stromy jsou jeho křížem, odkud je Faustovo kázání „zavěšený na každém dřevě"? Proč tak, jak onoho pravého Ježíše dobrý čin konaje ten Josef Arimat'hejský sňal s kříže, aby ho pohřbil, tak i vy s ovocem netrháte, abyste Ježíše sňatého ze zavěšení na dřevě vskutku žaludkem pohřbili? (20,11). - Odkud i tyhle ty svatokrádežné pošetilosti vás nutí říkat, že Kristus jest přibitý a nahromaděný a srostlý nejen v nebi a ve všech hvězdách, ale též v zemi a ve všech věcech, které se v ní rodí, ne již váš spasitel, ale ten, jenž musí být od vás spasen, když ho žvýkali a říhali ... Pevně tvrdíte, že až dosud nepatrné a špinavé pozůstatky jeho upoutaného Krista trvají v kalech, aby byly v jiných a jiných podobách tělesných věcí opět a opět zamotané a zavinuté udržovány. Syn boží je vázán v poutech všech věcí zemitých i v šťávách všech rostlin i v hnilobě všech druhů masa i v zkažených všech jídlech. (II., 5) - Poslěze nám řekněte, kolik říkáte že je Kristů? Zdalipak je jiný ten, kterého plodí země trpícího, počavši jej ze svatého Ducha, nejen pověšený na všem dřevě, ale skrytý též v rostlinstvu, a jiný ten, kterého Židé ukřižovali za Pontia Piláta, a třetí onen roztažený po slunci a měsíci? Zdalipak jeden a týž z nějaké části své bytosti vázaný ve stromech, z jedné části však svobodný, téže Části vázané a zajaté přispěje ku pomoci? (20,11) - Ony údy boží, které byly zajaty v onom boji, přimíšeny byly celému světu a jsou ve stromech, v rostlinách,

v ovoci, v plodech. Boží údy trýzní ten, kdo zemi brázdami rozrývá, kdo rostlinu ze země vytrhává, kdo ovoce trhá se stromů. (Enarratio) - ... mluví o samé části přirozenosti boží, všude přimíšené v nebesích, v zemích, ve všech tělech, suchých i vlhkých, ve všech druzích masa, ve všech semenech stromů, rostlin, lidí, zvířat. (De natura boni) - Říkáte ve velkém omylu, ale přece říkáte, že Kristus se každý den rodí, každý den trpí, každý den umírá. A zda snad v těch, kteří věří a pro jeho jméno trpí strážně a smrt? Ne, říkají, ale v okurkách a v pórech a v šruchách a v jiných takových věcech. Velké směšnosti, velká slepota! Nadzemští jsou vysvobožováni trápeními zloduchů, zde lidé jsou vysvobožováni od hříchů trápeními zelenin. ... o které části mluví, když byla v plodinách nebo v rostlinách, to jest v melounu nebo řepě nebo takových věcech ... Ale přece jak to, že nic zlého netrpí podstata vašeho boha, když je upoután v ovoci a je oslepován v těle. (De fide 34-36)

Polemika sv. Augustina s africkými manichejci se týká názoru, že Ježíš je vlastně světlo, rozptýlené v celé přírodě, ve všech věcech. Obtíž vznikala manichejcům tím, že věřili, že světlo je obsaženo v potravě, takže vlastně trháni, řezáni a vaření zeleniny, ovoce a jiných potravin je každodenní mučení a usmrcování génia světla, jímž byl Ježíš. Vyvolení mnichové vyložili věc tak, že přijímáním potravy a trávením v útrobach vysvobozuje se světlo ze zajetí hmoty a jde do nebe. I ve svém životopise mluví sv. Augustin o této manichejské víře: Fík, který trhají, a mateřský strom pláče mléčnými slzami (Confessiones III., X) Nejposvátnější rostlinou manichejskou byl meloun, protože prý v něm bylo obsaženo nejvíce světla. Manichejský postoj k stravě je dán na několika místech jejich knih slovy „nepožívat masa ani vína“ a připomíná některé dnešní směry jako je abstinence a vegetariánství, nebo některá obrodná hnutí jako mazdaznan nebo názory některých filozofů a učenců, např. indického myslitele Šubháše Čandry Bose, který byl ve svém názoru o podstatě přírodního života pevně přesvědčen, že zelenina při vaření trpí a umírá, ztrácí svou skutečnou duši, Máni sám měl podle autentických textů velmi lidumilný postoj vůči trpícím, v Kefalaích (200, 13nn.) se vypravuje, jak jednou přišel do společnosti, v níž dlel i Máni, jakýsi velmi ošklivý elekt, který se stal hned předmětem výsměchu mužů a vznešených dam. Ale Máni se zastal svého věřícího a v citlivé řeči dovedl vyložit urozeným vtipálkům, že se leckdy spojuje zevní tělesná ošklivost s vnitřní

duševní krásou. (Ostatně stojí mravní kvalita nad pomíjejícími zevními povabí u všech moralistů, vzpomeňme boháče a žebráka v evangeliu.) Máního tón je často cituplný a přechází až do sentimentálního zabarvení. Snad to bylo i tím, že byl podle některých zpráv chromý nebo křivonohý.

DVĚ LODI

(Manichejský žaltář str. 218)

Dorazí loď, jež jest zplna obtížena, ta, která je prázdná, zůstane zpět. Běda jí, té prázdné, která dorazí prázdná k celnici! Budou od ní vymáhat, ale nemá co dát. Běda jí, neboť nemá nic na palubě! Bude žalostně vyloupena a poslána zpět na pouť duší. Vytrpí si, co si mrtví vytrpí, neboť do jejího ucha bylo voláno, ona však neslyšela.

To je konec 12. Tomášova žalmu, který spolu s jinými devatenácti tvoří speciální část manichejského žaltáře. Abych uvedl hned čtenáře na správnou cestu, mluví žalm o třech lodích, plné, zcela naložené a prázdné. Řádky, v nichž se mluví o té druhé, jsou však skoro úplně setřeny, takže se o ní nic nedovídáme. Podobenství dvou lodí stačí úplně: lodi, jak vidíme z konce žalmu, jsou dva druhy lidských duší, ty, které jsou dobré a užitečné, tvůrčí a bohaté, a ty, které nejsou k ničemu, jiné, neužitečné, nuzné. Ty budou jednou v celnici zbaveny i toho, co mají, ačkoli nemají nic, a budou poslány na cestu znovuzrození, aby v dalším životě se osvědčily, nebo budou, jak naznačuje evangelium, poslány jako nicotné a prázdné nádoby ke všem čertům. Je tu zjevná aluze na místo u Matouše 25,29. (A to platí všude a vždy.)

ZLO SVĚTA

(Manichejské homilie str. 12)

Bránila zpěvu žalmů ... usmrcovala holoubky ... kteří tu vrkají o božích tajemstvích ... otevřela jejich holubník a vypustila je. Smočila své ruce v krvi svých dětí. Zničila dělníky /?/ pravdy, kteří sejí obilí a orají... zabíjela zahradníky a orače, ničila *lil* velebené zahrady. Zahubila stavitele, kteří stavějí královské paláce. Usmrtila zahradníky, kteří pěstují ... stromy. Zabíla kupce a obchodníky, kteří obchodují

s královským majetkem. Usmrtila také potápěče, kteří vynášejí perly. Zavrhla bojovníky a srazila k zemi ty, kteří nosí válečné odění. Zahubila vyslance, kteří spěchají s královskými písemnostmi. Zahubila předčitatele pravdy, kteří tu stále sedí a kochají se moudrostí. Zabila spravedlivé soudce, kteří vynášejí spravedlivý rozsudek. Tarasila ústa těch řečníků, kteří káží božskou moudrost. Zavírala ústa těch pravdyzvěstů, kteří rozlišují světlo od temnoty. Hubila krásné muže, prolévala krev krásných žen. Týrala hlasatele *lil* pravdy. Ničila obraz božstev. V čem nehřešila? Který zločin opomenula? Mnoho hříchů se nad ní nahromadilo *lil*.

Kdo je to ta hrozná „ona“, pachatelka tolika zločinů? Je *to plané*, řecké slovo značící bloudění, ale též blud, přejaté Kopty pro manichejskou představu moci klamu, který temný princip začaroval do všech světových názorů a věř, které následkem toho brání spásnému poznání čili gnosi. Tento světový blud vyvolává všude nepořádky, hubí vše, co přispívá k spáse, potírá dobrý řád. Na konci světového věku bude *plané* zbavena veškeré moci. V bezútěšném líčení běd světového života našel Máni následovníka sobě rovného v Eduardu von Hartmann, jen je těžké říci, kdo z nich byl větší pesimista.

KONEC SVĚTOVÉHO VĚKU

(Manichejské homilie str. 8)

Přijde vyhubení těla, zničení přijde na těla /?/. Na majetky přijde plenění. Válka vzplane proti králům ... Náhle bude vytasen meč. Přijde odplata, aby odplatila, přijdou tisíce lidí, aby požali obilí. Zlosynovi se dostane jeho odplaty. Svět bude státi natrvalo v plamenech, všechna města budou natrvalo v zmatku. Jejich obyvatelé se odějí zbrojí, po zemi, na níž bydlí, poteče jejich krev. Slunce, které nad nimi denně svítí, bude svítit nad jejich mrtvolami. Všichni svobodní lidé budou naříkat. Svobodní i otroci ... Trouba bude troubit ... Bude tomu tak, jako když se vlci vyřítí na stádo ovcí, lev na stádo telat, lidé budou jako vztekli psi, jako ptáci, kteří prchají před jestřábem. Bude pláč a zármutek, nikdo nenajde skrýše. Plány králů a vznešených budou zmařeny. *Plané* zkřehne *lil*. Ti, kdo si zakládali na svých výsa-

dách, svobodníci, upadnou do otroctví a do hanby, také i panny a vdané dámy. Lidé budou zmateně prchat a pobíhat, někdo spadne se střechy, jiný se sám usmrtí svým mečem. Kdo je uvnitř, nedostane se ven, kdo je venku, nevstoupí dovnitř. Kdo je nahoře, nebude mít kdy sestoupit dolů, kdo je dole, nebude mít kdy, aby vystoupil nahoru. Nahý se nebude stačit obléci, nikdo se nevrátí pro něco, co zapomněl. Co budou dělat slepí, chromí, kulhaví, starci, těhotné a kojící ženy, mrzáci a kojenci v této hrůze? (...)

A text pokračuje ještě dále; rozpoutá se hrozná válka, v následující době míru se zase zotaví manichejská pospolitost, pak přijde den soudu. S problematikou eschatologií obeznámený čtenář poznává již teď, že manichejské kázání vzniklo pod vlivem křesťanských líčení a patří do predoasijského okruhu spolu s jinými, především íránskými líčeními. Text je velmi špatně zachován, měl však původně velký rozsah, od listu 7 do 42, dosvědčuje velkou výřečnost a mnohomluvnost, obrazivost a smysl pro detail v Máního po-vaze. Doporučuji srovnat s evangelními líčeními, to je nejlepší komentář.

CESTA K MOŘI

(Kopt. Kefalaia str. 125)

V tom, že lihmy nejsou rozřezávány, protože nemohou být rozřezány, jelikož jsou pneumatické, jsou lihmy podobny vodám, jimiž projíždějí lodi, neboť shledáváš, že příd', která je přidělána k předku lodi, dělí vody a rozráží je sem a tam. Jak tak vodu tříští a ona loď otvírá vodu svou přídí, která rozráží, ihned bez průtahů se spojují vody spolu za lodí. Není zjevnou cesta lodi uprostřed vodstev.

Koptské slovo *en-lihme*, (množ. č.), značí podle smyslu velejemné a nezničitelné svazky mezi nebem a zemí, které jsou pneumatické čili duchovní povahy. Obraz značí stálost světové stavby a nevyzpytatelnost některých věcí na světě (srov. knihu Přísloví v St. zákoně 30,19).

Muž, který rozezvučel v Medii a v Parthii harfu moudrosti a rozechvěl země, které ho stěží unesly, charakterizoval sebe sama v koptských Kefalaiích (186,9n.) slovy:

„Oddělil jsem světlo od tmy a život od smrti, dobro od zla, spravedlivého od hříšníka, kázal jsem cestu života.“

Zakladatel křesťanské církevní historie Eusebios z Caesareie v Palestině o něm psal takto:

„Vpravdě barbar životem, i řečí i povahou, přirozeností jsa jaksi posedlý zlým duchem a šílenstvím postižený.“ (Hist. eccl. VII, 31)

VYSVĚTLIVKY

- ¹ V prekladech se čtenář setká i s dalšími postavami mazdaistického panteonu, jejichž jména jsou uváděna v přepisu, který vychází z jazyka originálu: tedy v avestské nebo středoperské podobě. Pro snazší orientaci v prekladech uvádíme některé avestské podoby jmen následované jejich středoperskou formou: *Ahura Mazda* - *Ohrmazd*; *Aka manah* - *Akóman* nebo *Akaman*; *Ameretát* - *Amurdad*; *Ameša Spentové* - *Amšaspandové*; *Angra Mainju* - *Ahriman*; *Aredvi Súrā Anáhítá* - *Arđvi Sár*; *Armaiti* - *Spandarmad* (tento středoperský tvar vychází z jejího avestského epiteta *spenta* „blahodárná“); *Aša vahišta* - *Artvahišt*; *Daéná* - *Dén*; *daévové* - *dévoové*; *Jima* - *Jam*; *Mithra* - *Mihr*; *Spenta Mainju* - *Spénák Ménok*; *Thraétaóna* - *Frétón*; *Tištrja* - *Tír*; *Vohu Manah* - *Vahman*.
- 2 Překlad avestské *spenta* jako „svatý“ není správný, mimo jiné již proto, že mazdaismu byla *svatost* v křesťanském smyslu cizí. Přestože mezi oběma slovy existuje pradávná etymologická souvislost, prodělala sémantika slovanského a baltského slova postupně velký vývoj. Nakonec ani u praslovanského *svět* nebyl původní význam „svatý“, ale „mocný, silný“ (srv. jméno slovanského boha *Svantovíta* nebo vlastní jméno *Svatopluk* apod.). Podobně je třeba překládat *Spenta Mainju* „Blahodárný duch“ a nikoliv „Svatý duch“ apod.
- 3 Starší překlad *Rád* (takto také O. Klíma), ani překlad *Pravda* nejsou zcela přesné. Mazdaistický dualismus není totiž založen na protikladu *pravda-lež* ve smyslu souladnesoulad mezi skutkem a slovem apod. Jde původně o individuální volbu příklonu k pravdivému nebo klamnému chápání světa, volbu mezi eticky správným a klamným životem a výběr s tím souvisejícího kultu. Podobně nevhodný je překlad pojmu *Aša* jako *Spravedlnost* nebo *svatá Pravda* apod.
- 4 Překlad avestského *Drudž* jako „Lež“ není přesný. Původně jde o význam širší: souborné označení pro myšlenky, činy, slova atd. odpůrců mazdaismu.
- 5 O. Klíma ojediněle ponechává bez překladu, jinde překládá jako „zloduch“, „démon“, „padouch“ nebo dokonce „čert“.

[Petr Vavroušek]

HISTORIE MAZDAISMU

- Boyceová, M.: *A History of Zoroastrianism*. 1. The early period. Leiden - Köln (Brill) 1975 (druhé vydání 1996), 2. Under the Achaemenians (1982), 3. Zoroastrianism under the Macedonian and Roman rule (1991).
- Boyceová, M.: *Zoroastrians. Their Religious Beliefs and Practices*. London (Routledge and Keagen Paul) 1979.
- Kellens, J., *Le pantheon de V Avesta ancien*. Wiesbaden (Dr. Ludwig Reichert Verlag) 1994.
- Widengren, G.: *Die Religionen Irans*. Stuttgart (W. Kohlhammer Verlag) 1965.

VYDÁNÍ A PŘEKLAD AVESTY

- Geldner, K.F.: *Avesta. Die heiligen Bücher der Parsen*. Stuttgart (W. Kohlhammer Verlag) 1886-1896 (paralelní anglická edice: *Avesta. The Sacred Books of the Parsis*).
- Wolff, F.: *Avesta. Die heiligen Bücher der Parsen übersetzt auf der Grundlage Ch. Bartholomae's Wörterbuch*. Berlin und Leipzig (Walter de Gruyter) 1924.

VYDÁNÍ A PŘEKLAD GÁTHŮ

- Humbach, H., Elfenbein, J., Skjaervs, P. O.: *The Gāthās of Zarathustra and the Other Old Avestan Texts*. Part I. (Introduction - Text and Translation), Part II. (Commentary). Heidelberg (Carl Winter) 1991.
- Kellens, J., Pirart, E.: *Les textes vieil-avestiques*. Vol. I (Introduction, texte et traduction), Vol. II (Repertoires grammaticaux et lexique), Vol. III (Commentaire). Wiesbaden (Dr. Ludwig Reichert Verlag) 1988, 1990, 1991.

DĚJINY PŘEDISLÁMSKÉHO ÍRÁNU

- Frye, R.N.: *The History of Ancient Iran*. München (Verlag C.H.Beck) 1983.
- The Cambridge History of Iran. Vol.2: *The Median and Achaemenian Periods*. Ed. by I. Gershevitch. Cambridge (Cambridge University Press) 1985. Vol. 3.1. and vol. 3.2.: *The Seleucid, Parthian and Sasanian Periods*. Ed. by E. Yarshater. Cambridge (Cambridge University Press) 1983.

PŘEKLADY A NĚKTERÉ DALŠÍ PRÁCE O. KLÍMY KE STARÉMU ÍRÁNU

- Klíma, O.: *Mazdak. Geschichte einer sozialen Bewegung im sassanidischen Persien*. Praha 1957.
- Klíma, O.: *Manis Zeit und Leben*. Praha 1962.
- Klíma, O.: *Zarathuštra*. Praha (Orbis) 1964.
- Klíma, O.: *Beiträge zur Geschichte des Mazdakismus*. Praha 1977.
- Klíma, O.: *Sláva a pád starého Íránu*. Praha 1977.
- Klíma, O.: *Oběti ohněm. Výběr z památek staroiránské a středoiránské literatury*. Praha 1985.

[Petr Vavroušek]

III]

INDIE

ÚVOD

Při veškeré své rozloze, různorodosti přírodního prostředí i pestrosti etnické, jazykové a kulturní představuje jihoasijský subkontinent svébytný a vyhraněný celek, jehož jednodušnost zeměpisná se odrazila i ve společenském a myšlenkovém vývoji. Ze tří stran omývána vodami oceánu, na severu chráněna nebetyčnou bariérou horských velikánů, o jejichž boky se zarážejí monzunová mračna, přinášející životadárnou vláhu, zůstávala Indie jakoby nedotčená rušivými vlivy vnějšího světa a přes všechny zvraty a protiklady si zachovávala povědomí sounáležitosti a vnitřní jednoty. Přirozené geografické hranice ovšem neuzavíraly indickou zemi vnějším vlivům; od nejstarších dob byly žírné doliny Indu a Gangy vystaveny proudům cizích migrací i dobovacím vpádům a podél indických břehů vyrostla četná střediska rušného obchodu se zámorím. Proto jsou pro vývoj společnosti a kultury na subkontinentu přiznačné nejenom jednotící ideje, společná pouta tradic, přetrvávající tisíciletí, ale též vzájemné ovlivňování a vstřebávání nejrůznějších proudů, sbližování krajností a překonávání rozporů, které nám dovolují chápat indický svět jako „jednotu protikladů“.

Málokde je tato rozporuplná jednotka tak zřetelná jako v oblasti myšlenkové, ve sféře náboženských představ a filozofických koncepcí, z nichž mnohé přežívají po celá tisíciletí a řídí životy milionů lidí do dnešních dní. Mnohé z tradičních představ, světonázorových postojů a etických zásad, které tvoří základ společenské praxe i vědomí národů subkontinentu, sahají svými kořeny hluboko do minulosti, do raně historického a nezděděného a prehistorického období. A proto právě zde, v nejstarších dochovaných literárních a kulturních památkách, je třeba hledat ony „prameny života“, inspirační zdroje, které spoluutvářely myšlenkový svět obyvatel jižní Asie.

První doklady o náboženských představách nejstaršího obyvatelstva subkontinentu pocházejí z archeologických nálezů harappské kultury, vyspělé městské civilizace v povodí Indu, která dosáhla největšího rozmachu od

konce 3. do poloviny 2. tisíciletí př. Kr. Zde byly objeveny terakotové sošky a nejrůznější votivní předměty, spojené zjevně s kultem plodnosti, stejně jako početná pečetidla popsaná dosud neznámým písmem, na nichž jsou výjevy pravděpodobně rovněž s náboženským obsahem. Velmi populární, i když ne zcela přesvědčivé, jsou pokusy některých badatelů interpretovat například sedící postavu s čelenkou opatřenou rohy ze tří harappských pečetidel jakožto prototyp hinduistického boha Šivy anebo hledat v drobných kamenných a hlíněných korálcích kuželovitého tvaru šivaistické falické symboly. I když nelze s jistotou stanovit přímou vývojovou souvislost mezi náboženským světem Harappanů a dalšími etapami v myšlenkovém vývoji na subkontinentu, zvláště po příchodu indoárijských kmenů, objevuje se zvláště v tantrismu, ale i v hinduistické věrouce a liturgii řada prvků předárijského či alespoň neárijského původu, z nichž některé mohou geneticky souviset s kulturou údolí Indu. Není tedy vyloučeno, že další výzkumy, zejména rozluštění záhadného „protoindického“ písma, přinesou v tomto směru překvapující odhalení.

V polovině 2. tisíciletí př. Kr. počaly na indický subkontinent pronikat ze severozápadu indoevropské kmeny kočovných pastevců a válečníků, kteří se sami nazývali Ářjové (doslova „Urození“) a v několika po sobě jdoucích vlnách kolonizovali území dnešního Afghánistánu, části Pákistánu a severní Indie. Postup árijských dobyvatelů do nitra subkontinentu a jejich zápas s původním usedlým obyvatelstvem - bylo nazýváno „ploskonosými Dásy“ (dosl. „otroci, poražení“) tmavé pleti - zachycují *vědy*, soubor chvalo zpěvů na počest bohů, uspořádaných na přelomu 2. a 1. tisíciletí do čtyř sbírek (*sanhit*), jež tvoří nejenom cenný historický pramen, ale i východisko veškeré indické ortodoxní tradice.

Védské náboženství, soustředěné zejména kolem obětního kultu a kladoucí velký důraz na znalost a přesné provádění rituálních úkonů, jimiž bylo možno si vynutit přispění samotných bohů, vyžadovalo zprostředkování bráhmanských kněží a obětníků, jejichž monopol na veškeré náboženské úkony jim vynesl rozsáhlou moc a četné výsady. Podobně jako praskání obětního ohně bylo považováno za hlas všemocného boha Agniho, stal se i zpěvný přednes obětních formulí (*brahma*) magickou silou, již nic nemůže odolat. Tak byli modlitba i její přednášeč (*bráhma*n) postupně povýšeni nad samotné bohy a když později mudrcové *upanišad* hledali společný základ v pozadí všech jevů, nabylo pro ně *brahma* povahy neosobní absolutní substance. Vidíme tedy, jak se základní součást védského rituálu - obětní průpověď, nahlížena v kosmogonických a kosmologických souvislostech, stala základním předmětem pozdějších filozofických spekulací.

Již v epoše *bráhma*n (1000-800 př. Kr.), bráhmanských textů věnovaných úvahám o smyslu obětí a o praktickém i mystickém významu jednotlivých obětních úkonů, se pozornost počíná přesouvat od vnější, čistě mechanické stránky rituálu k jeho vnitřnímu, esoterickým souvislostem, a tento posun je ještě výraznější v poněkud mladších *áranjakách* (tzv. lesních textech), kde se již přímo hovoří o oběti, kterou lze provádět bez přispění bráhmanského prostředníka i bez nákladných příprav prostě ve svém nitru.

Období vzniku nejstarších *upanišad* (800-600 př. Kr.) a na ně bezprostředně navazující éra zrodu velkých heterodoxních učení, džinismu a buddhismu, tvoří výrazný kvalitativní přelom v intelektuálním vývoji na subkontinentu. Oproti vnějšnosti védské rituální praxe postavili upanišadoví myslitelé ideál pohroužení do vlastního nitra. Namísto zájmu o hmotné statky, jež byly cílem védských obětí, se do středu pozornosti upanišad dostaly otázky o podstatě světa a smyslu lidské existence.

Zatímco upanišady uznávaly - v omezené míře - cenu vědu a védského rituálu jakožto nástroje sebezdokonalení, předstupně ke získání vysvobuzujícího poznání, džinismus a buddhismus užitečnost náboženských představ a kultovních praktik bráhmanismu zcela odmítly. Obě tato učení nabízejí vlastní cestu k vysvobození z pout strastného bytí, nezávislou na kněžském zprostředkování i jakékoli božské libovůli, a je jim společný odpor k bráhmanskému obětnictví, kastovním přehradám i slepé víře v autoritu vědu.

Vznik a vývoj nových myšlenkových směrů bezprostředně souvisel s řadou velkých společensko-ekonomických změn, jimiž severní Indie procházela na počátku historického období. Byla to doba rozpadu tradiční kmenové struktury a vzniku centralizovaných státních celků. Došlo k rozmachu řemesel, obchodu a zemědělství, šířilo se používání železa, objevily se první peníze, vyrostla velká městská střediska a cechovní organizace. Zároveň je však příznačné, že ohniskem, z něhož se šířily vlny skepse a náboženské heterodoxie, se stala oblast dnešního svazového státu Bihár a východního Uttarpradéše, kam árijská expanze zasáhla poměrně pozdě, na sklonku védského období, a kde bráhmanské náboženství a kastovní systém ještě nestály pevně zakořenit.

Celý tento předchozí vývoj jako by připravoval půdu ke zrodu nového nábožensko-sociálního hnutí, učení a společenského uspořádání, pro něž se ustálilo označení hinduismus. Hinduismus je rovněž produktem raně historického období, vyústěním ideových proudů spjatých s učením upanišad a se vznikem džinismu a buddhismu, stejně jako reakcí na bouřlivý politický vývoj po rozpadu maurijského impéria (2. stol. př. Kr.-3. stol. po Kr.), kdy se objevila naléhavá potřeba ideově sjednotit masy před hrozbou nepřátelských

vpádů. Zároveň však představuje bezprostřední pokračování a rozvinutí základních teoretických i praktických východisek bráhmánismu, jehož písemné památky každý pravověrný hinduista pokládá za nejvyšší autoritu a posvátné zjevení.

Protože hinduismus jakožto soustava tradičních zvyklostí, předpisů a zapovědí, mytologických představ, mravních postojů i společenských vztahů dodnes rozhodující měrou ovlivňuje myšlení, jednání i vzájemné postavení převážné většiny indického obyvatelstva, má pochopení ideových zdrojů, z nichž vychází, klíčový význam nejenom pro hlubší poznání kulturních dějin subkontinentu, ale i pro zasvěcenější pohled na indickou přítomnost a pro lepší vzájemné porozumění. Záměrně není mezi předkládaným výběrem z pramenů hinduistické tradice zastoupena Bhagavadgíta, jejíž celý text byl naší čtenářské obci v 70. letech poprvé zpřístupněn v původním českém překladu (Živá díla minulosti, sv. 80, Odeon, Praha 1976).

Ve výkladových partiích oddílu Indie
bylo užito následujících zkratk:

- RV (Rgvéd)
- AV (Atharvavéd)
- ChUp (Čhándógjópanišad)
- sa. (sanskrt, sanskrtský)
- pa. (páli, pálijský)

VÉDSKÁ DOBA VÉDSKÉ HYMNY

V nejširším slova smyslu označuje pojem véda (dosl. „věděni“) soubor nejstarších literárních památek, jež vznikaly s příchodem indoárijských kmenů na indický subkontinent v průběhu několika staletí. Předávaly se ústním podáním z pokolení na pokolení, až byly posléze prohlášeny za „zjevenou pravdu“ (*śruti* - to, co bylo slyšeno), za posvátné vědění. Mezi nejstarší a z hlediska literárního i obsahového nejvýznamnější védské texty patří sbírky (*saṁhity*) hymnů, modliteb, magických formulí a zaklínadel, jakož i obětních průpovědí, jež tvoří první dochovaný pramen indické duchovní kultury. Největší starobylostí i autoritou mezi nimi vyniká Rgvéd („sbírka znalosti chvalo zpěvů“), soubor 1 028 hymnů, tradičně rozdělených do deseti knih („kruhů“ - *mandala*).

Hymny tvořící jádro Rgvédu vznikaly od poloviny 2. tisíciletí př. Kx na území dnešního Paňdžábu, kam počaly v té době pronikat ze severozápadu indoárijské kmeny v průběhu své kolonizace poloostrova Přední Indie. Dokladem vysokého stáří těchto památek je nejenom jejich archaický jazyk - stará indiština, zvaná též podle védských veršů a průpovědí (*mantra*) mantrovým dialektem - stejně jako doklady geografické a archeologické, ale i řada představ a názorů, jež se vztahují hluboko do období indoíránské či dokonce indoevropské pospolitosti. Přesto je však Rgvéd již dílem povýtce indickým, které odráží zcela svébytnou a plně samostatnou epochu v kulturní historii subkontinentu.

K Rgvédu se úzce pojí sbírky Sámavédu („znalosti náπέvů“) a Jadžurvédu („znalosti obětních průpovědí“), které plnily především úlohu rituálních příruček: první, obsahující převážně hymny převzaté z Rgvédu, určovala způsob jejich zpěvné recitace v průběhu oběti, zatímco druhá uvádí znění posvátných formulí nezbytných pro úspěšný průběh obětního aktu, jakož i popis detailů védského rituálu. Čtvrtá z védských sbírek, Atharvaved

(„znalosti zaklínadel“), přestože si starobylostí nezadá s rgvédskými chvalozpěvy, se poněkud vymyká ortodoxní tradici nejenom svým obsahem, ale i funkční specifikou. Její obsah tvoří hlavně magické formule a zaklínadla, ale i mystické hymny a prozaické pasáže, obsahující teozofické a kosmogonické spekulace. Celkově Atharvavéd odráží svět lidových animistických představ a není vyloučeno, že do něj pronikly i některé prvky z předárijských kultů, převzaté od původního neindoevropského obyvatelstva. Proto tato sbírka bývala nezřídka z kánonu posvátných textů bráhmánismu vylučována a ortodoxní tradice hovoří pouze o „trojím vědění“ (*trají vidjá*).

Pro védského pěvce byl okolní svět oživen množstvím přírodních i nadpřirozených sil, vystupujících v antropomorfní či zoomorfní podobě, k nimž bylo třeba se obracet s projevy zbožné úcty a blahorečení. Proto také převážnou část Rgvédu zaplňují chvalozpěvy, věnované některému z početných božstev védského panteonu, jimiž si uctívači doufali zajistit pozemské statky a hojné potomstvo. Pro většinu těchto skladeb je příznačná bezmezná důvěra ve schopnost člověka vynutit si bezchybným přednesem hymnů a patřičně provedenou obětí od nebešťanů splnění jakéhokoli přání. Jestliže se tedy védský pěvec s úctou sklání před běsněním živlů a plodorodnou mocí přírody, činí tak zároveň s vědomím, že magické síle slova a oběti se musí podvolit i samotní bozi.

Bohů vyjmenovávají védské hymny bezpočet a pro každého zvlášť mají lichotivá přívíska, slova naprostého sebeodevzdání jeho svrchované moci a majestátu. Pro autory těchto skladeb (přesněji interprety obdařené schopností bezprostředně je nazírat jako božské zjevení - odtud jejich název *ṛšiové* - žreci) nabývá nejvyšších atributů vždy to božstvo, na něž se v danou chvíli obracejí, aniž by to jakýmkoli způsobem snižovalo význam ostatních; v dalším hymnu totiž tuto roli může převzít kterýkoli jiný z nadpřirozených obyvatel tří světů, z nichž se skládá všehomír. Současné však je zde patrná tendence k panteismu, ke snaze rozpoznávat za mnohostí božských bytostí jediný neosobní princip, stojící nade vším a pronikající veškerým jouscnem. Nejvýrazněji je tento postoj, který posloužil jako východisko panteistického učení upanišad a monistických koncepcí následujícího období, vyjádřen v relativně pozdní X. knize Rgvédu, ale projevuje se i na jiných místech: zprvu pouze náznakovite, nedostatečně vyhraněnou charakterizací individuálních znaků a vlastností jednotlivých bohů, později v podobě zřetelné filozofické představy.

Ústřední postavení ve védském panteonu zaujímá Indra, vládce bohů, jež hlavním posláním je boj s démony, symbolizujícími temné síly a chaos. Indra je obdařen všemi nezbytnými vlastnostmi válečníka - silou, chrabros-

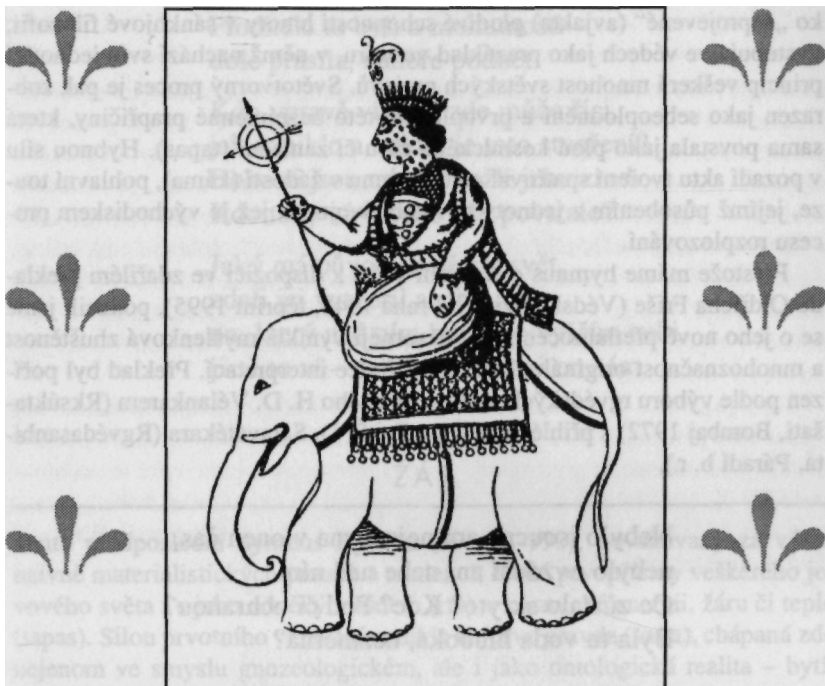
ti, lživostí i bezohledností. Vládne neodolatelnou zbraní - hromoklínem (*vadžra*), jímž rozdrtí každého z nepřátel. Jeho vítězný zápas s hrozným démonem sucha Vrtrou, uvolnění nebeských vod a napojení vyprahlé země lze pokládat za mytologický obraz pro védské Arje životně důležitého přírodního jevu, nástupu monzunových dešťů. Blízkými přáteli a spojenci Indry jsou Marutové, bohové bouří a bouřlivého povětrí, a jeho bratrem - blížencem je kosmický a pozemský oheň - Agni. Zároveň Indra vystupuje jako věčný soupeř boha slunce Súry, který je perzoniifikací slunečního kotouče při jeho pohybu po nebeské klenbě, a bývá proto někdy označován rovněž za staré solární božstvo - věčné slunce stojící v nadhlavníku, statický princip neuhasínajícího světla.

Věčný řád, jemuž podléhají veškeré vesmírné procesy a jehož jsou poslušní samotní bozi, označovali védští pěvci pojmem *rta* (dosl. „běh“, přirozený chod věcí), který byl později spojován též s plodivou silou přírody, s pravidelným průběhem obětí a posléze i s morálkou. Strážcem vesmírného řádu se stal Varuna, ztělesnění kosmogonické síly, tvůrce a ochránce přírody. Odpovídá za pravidelný pohyb nebeských těles, včasné nakupení dešťových mraků přinášejících životadárnou vláhu a vystupuje i jako nejvyšší soudce lidské morálky, jehož bystrozraku nic nezůstává skryto. Jeho úlohou je chránit vše živé pomocí zákona či práva (*dharmy*), které zahrnuje podobně jako *rta* nejenom pravidla patřičného provádění obětních úkonů, ale i požadavky společenské odpovědnosti a zásady individuální mravnosti.

Bezvýhradná důvěra védských žrečů ve všemocnost bohů a v jejich přispění počíná v hymnech mladšího období ustupovat stále širavějším pochybnostem o skutečné moci nebešťanů a posléze o jejich samotné existenci. Objevují se pokusy odvodit počátek světa i všech pozemských a nadpozemských bytostí od určitého obecného jednotícího principu, tvořícího zdroj a prázeklad veškerenstva. Počátek této tendence lze hledat ve spekulativních částech Rgvédu, kde se hovoří o abstraktních božstvech, nazývaných Višvakarman (Všeuměl), Pradžápati (Pán tvorstva) anebo Brahmanaspati (Pán slova). První z nich, nebeský architekt a umělec, je ztělesněním tvůrčího principu, který jako kovář „svažuje nebe a zemi“ (RV X, 81, 3), druhý představuje mnohost plodivých sil přírody a zároveň jejich jediné vyústění, zatímco poslední vystupuje jako vládce magických sil vytvořených obětí, pán obětních průpovědí a modliteb (brahma), který podobně jako kovář ve výhni „vytasil“ všechny bohy (RV X, 72, 2). Zároveň se však stále naléhavěji vynořuje otázka „co je to za strom a les, z něhož byly vytesány nebe a země“ (RV X, 81, 4), jaká je podstata fenomenálního světa. Na tuto otázku nacházíme zřetelnou odpověď teprve v mladším védském

období - v *bráhmanách*: bylo to neosobní kosmické jsoucno, absolutní princip, brahma.

Naproti tomu védské hymny ještě neznají tak jednoznačný výklad záhad obestírajících původ veškerenstva, které zůstávají skryty dokonce i samotným bohům. Vždyť i svět nebešťanů se jeví jako něco druhotného, co vzniklo spolu se vznikem vesmíru a je rovněž podrobena jeho věčným a objektivním zákonům. Ani jeho objevitelům tedy nebylo dáno „být přítom“, spoluúčastni se tajuplného procesu tvoření, a nemohou proto dát na tyto otázky uspokojující odpověď. Není proto divu, že védští pěvci neposkytují žádnou jednotnou a ucelenou kosmologickou teorii. Skutečnost je mnohotvárná a stejně tak různorodé mohou být přístupy k jejímu výkladu.

CHVALOZPĚV POČÁTKŮ

Tento starý kosmogonický mýtus, který se stal východiskem četných pozdějších spekulací o původu vesmíru a podstatě existence vůbec, nepodává ucelený výklad stvoření ani přehled postupného vývoje, jímž prošel od počátku svět. Klade si však především otázku, jaký je vzájemný vztah bytí (sat) a nebytí (asat), co bylo na samém počátku stvoření. Podle svědectví některých soudobých i mladších děl védské literatury (RV X, 72, 2-3; AV X, 7, 25; ChUp 6, 2, 1) většinou převládalo mínění, že jsoucno (tj. jevový svět) povstalo z nejsoucna, i když upanišadový myslitel Uddálaka Aruni zastával názor právě opačný a stejný je i postoj sánkhjového učení. Pěvec Chvalozpěvu počátků (Násadíjasúkta, RV X, 129) se naproti tomu rozhodl pro střední cestu: na počátku panoval prvotní stav, kdy nebylo jsoucna ani nejsoucna. Neexistoval ještě projevený svět (bytí), ale nebylo ani nebytí, neboť kdesi v pozadí lze tušit „to jediné“ (tadékam). Tato představa „jediného“, která předznamenává jediný nerozlišný princip upanišad (brahma), stejně ja-

ko „neprojevené" (avjakta) plodivé schopnosti hmoty v sánkhjové filozofii, vystupuje ve vědách jako prazáklaď vesmíru, v němž nachází svůj jednotící princip veškerá mnohost světských projevů. Světotvorný proces je pak zobrazen jako sebeoploďnění a prvoplození této bezejmenné prapříčiny, která sama povstala jako plod kosmického žáru či zanícení (tapas). Hybnou sílu v pozadí aktu tvoření spatřoval autor hymnu v žádosti (káma), pohlavní touze, jejímž působením z jednoty povstala dvojnost, jež je východiskem procesu rozplozování.

Přestože máme hymnus o stvoření světa k dispozici ve zdařilém překladu Oldřicha Friše (Védské hymny, Praha 1948, reprint 1995), pokusili jsme se o jeho nové přetlumočení, aby názorněji vynikla myšlenková zhustěnost a mnohoznačnost originálu, která nabízí více interpretací. Překlad byl pořízen podle výboru rgvédských textů pořízeného H. D. Vélankarem (Rksúktašatí, Bombaj 1972) s přihlédnutím k edici Š. D. Sátavátékara (Rgvédasanhitá, Páradí b. r.).

Nebylo jsoucna ani nejsoucna v onen čas,
nebylo ovzduší ani nebe nad ním.
Co zůstalo skryto? Kde? Pod čí ochranou?
Byla tu voda hluboká, nezměrná?

Nebylo smrti, nesmrtelnosti tehdy,
nebylo stopy po noci a dni.
Bez dechu mimoděk dýchalo jen to jediné.
Nadto pak nebylo víc už ničeho.

Tma byla zpočátku, zakrytá tmou,
vezdejšek celý - nerozlišný přívál vod.
Jako zárodek v prázdnotu vnořený,
to jediné povstalo silou zanícení.

Nejdříve jej zachvátila žádost,
počáteční výron, co mysl zúrodnil.
Rozumem v srdci hledající objevili moudří
kořen jsoucího v nejsoucím.

Napříč vytyčili dělicí čáru:
bylo snad nahoře, bylo snad dole?

Ploditelé tu byli a mohutnosti -
dole prasíla, nahoře podnět.

Kdo vpravě ví, kdo zde může říci,
jak vzniklo a odkud je toto stvoření?
Bohové jsou mladší nežli jeho zrod.
Kdo tedy ví, z čeho vše povstalo?

Jaký má původ stvořený svět,
zdali jej vytvořil anebo ne,
on, který nad ním bdí v nejvyšším nebi,
jistě to ví - nebo to neví ani on sám.

ŽÁR

Tento předposlední hymnus Rgvédu (RV X, 190), považovaný za výraz naivně materialistických proudů a tendencí, hledá prvopříčiny veškerého jevového světa i s jeho odvěkým řádem (ṛta) v kosmické energii, žáru či teple (tapas). Silou prvotního vznícení vznikla nejprve pravda (satja), chápána zde nejenom ve smyslu gnozeologickém, ale i jako ontologická realita - bytí, spolu s objektivními zákony přírody, a poté neprojevené jsoucno, hluboké a neproniknutelné jako kosmická noc, z něhož pak vyplynul prostor a čas i veškeré další stvoření. Z představy o tvořivé síle tepla, žáru či zanícení se bezprostředně vyvinula též idea asketického zápalu, označovaného rovněž pojmem tapas, pokání a sebetřýznění, které je možno považovat v symbolické rovině za opakování tvořivého aktu, kdy vesmír „zrodil plamenitý žár“. Odtud pak pochází ona víra ve všemocnost pokání, která prolíná celou pozdější hinduistickou mytologií, přesvědčení, že dlouhým a strašlivým sebetřýzněním lze dosáhnout vlády nad samotnými bohy.

Řád a pravdu zrodil plamenitý žár,
poté vznikla noc, pak vzdutý oceán.

Z moře zvlněného nato povstal rok,
pán všeho, co mžiká, dal dnům a nocím sled.

Pak dál tvůrce stvořil slunce s měsícem,
nebesa a zemi, ovzduší a jas.

Idea o původu světa ze „zlatého zárodku" (hīranjagarbha), zdroje veškerého pozemského i nadpozemského života, patří k védským kosmogonickým představám, které měly největší vliv na vývoj pozdějšího mytologického myšlení. Jak ukazuje samotné pojmenování prapříčiny světa, představuje koncepcce „zlatého zárodku" zjevně metaforické spojení zrodu vesmíru s životadárným slunečním zářením a v náznaku i s prvotní záplavou vod, odkud slunce původně povstalo. Dalšího rozvinutí tato představa doznala v upanišádách (např. ChUp 3, 19), kde se nejsoucno stává jsoucnem v podobě vesmírného vejce, jehož rozpadem na stříbrnou a zlatou polovinu vznikl pozemský i nadzemský svět.

Hīranjagarbha je ovšem chápán nejenom jako prapříčina stvoření, ale i jako sám prvotní hybatel, jehož jméno zůstává nevyslovené až do poslední strofy, která možná představuje pozdní interpolaci. Proto také tento hymnus (RV X, 121) bývá nazýván „chvalozpěvem na neznámého boha", jemuž se podle neustále se opakujícího refrénu „Koho z bohů třeba uctít úlitbou?" dostalo epitetu Ka (doslova „kdo").

Na počátku povstal zlatý zárodek,
všech bytostí jeden vládce zrodilý
nebesům a zemi stal se oporou.
Koho z bohů třeba uctít úlitbou?

Ten, jenž vdechává život, sílu dodává,
jehož úradků jsou boží poslušní,
jemuž patří smrt i nesmrtnosti stín.
Koho z bohů třeba uctít úlitbou?

Ten, jenž svou velikostí všecko, co dýše,
mžiká a hýbe se opanoval,
lidí i čtvernožců jediný pán.
Koho z bohů třeba uctít úlitbou?

Ten, jemuž náleží vrcholky sněžné,
je prý pán moře i nebeských vod,
jenž rozpjal paže do světových stran.
Koho z bohů třeba uctít úlitbou?

Kdo vytvořil nebe lité, pevnou zem,
kdo ustavil závzduší, nebeskou bář,
a kdo podoblačný prostor vyměřil.
Koho z bohů třeba uctít úlitbou?

Ten, k jehož podpoře upínají se
nepřátelské voje s myslí rozchvělou,
z jehož vůle vzešlé slunce šíří zář.
Koho z bohů třeba uctít úlitbou?

Ten, jenž vlastní mocí vody přeměřil,
plodistvě plné, co obět' zrodily,
jenž je mezi bohy bohem jediným.
Koho z bohů třeba uctít úlitbou?

Kéž nám neublíží, světa rodiel,
jenž stvořil též nebe, ustálený řád,
z něhož vstaly mocné vody třpytivé.
Koho z bohů třeba uctít úlitbou?

Kromě tebe nikdo, mocný Pane tvorstva,
neprostoupil veskrz celým stvořením.
Přijmi naše dary, tužby vyplň nám,
kéž jsme obdařeni skvělým bohatstvím.

CHVALOPĚV NA MUŽE

Známý védský mýtus o obětování vesmírného Muže (Purušasukta, RV X, 90), z jehož těla vznikli bohové i celý živý a neživý svět, má svoji obdobu i v jiných starověkých civilizacích. Přes silné antropomorfní zabarvení však zde Puruša vystupuje spíše jako tvůrčí princip, kosmické východisko evolučního procesu, nežli jako prvotní člověk či vesmírný gigant, obětovaný v zájmu stvoření, jako je tomu v severské či germánské mytologii. Ještě výrazněji je to patrné v Atharvavédu (AV X, 2), kde je vykreslen jako ztělesnění vesmírných živlů, prvků a bytostí, i jako vyjádření kosmického rozumu. V pozdější tradici je Puruša ztotožňován se souhmem všech živých

bytostí, z nichž sestává těleso tzv. Brahmová vejce (brahmánda), celého projeveného vesmíru.

Jazykově i obsahově patří tento hymnus k nejmladším částem Rgvédu. Nejenom předpokládá znalost „zpěvů, nápěvů, zaříkadel a obětních průpovědí“, tedy všech čtyř véd, které musely v době jeho vzniku existovat, ale poprvé (a jedinkrát) zmiňuje rozdělení védské společnosti do čtyř stavů (varna), které se ustálilo patrně až po příchodu árijských kmenů na indický subkontinent. Původ těchto velkých sociálních skupin, vymezujících postavení člověka ve společenské hierarchii a spojených s jeho pevně určeným místem ve společenské dělbě práce, Purušasúkta odvozuje z jednotlivých částí těla kosmického Puruši: z jeho úst se zrodil stav kněžský (bráhmani), z jeho rukou vznikla vojenská aristokracie (rádžanjové, zvaní též kšatrijové), z jeho beder povstal obecný lid - rolníci, řemeslníci, později obchodníci (vaišjové) a z nohou lid nevolný (šúdrové).

Představa Puruši pevně zakotvila v celém dalším myšlenkovém vývoji na půdě Indie; postupně se oprostila od nánosu antropomorfních prvků a přeměnila se (jako např. v sánkhjovém systému) v inertní kosmickou Osobu - substanci, která prostřednictvím věčných duchovních monád oduševňuje hmotný svět.

Kosmogonická představa, v níž je proces tvoření vypodobněný jako vesmírná oběť, bezprostředně souvisí s rostoucím významem bráhmanských rituálních praktik v mladším védském období a povyšuje obětní úkony na činnost kosmologického významu.

Tisícihlavý byl ten Muž,
měl tisíc očí, tisíc noh.¹
Ač zemi zcela obestřel,
o deset palců nad ni čněl.

Jedině Muž je tady vším,
co bylo i co má se stát;
nesmrtelnosti vládce sám
i to co z krmě narůstá.

Nade vším strmí jeho moc,
pouze Muž sám ji překoná.
Vездеjšek tvoří jeho čtvrt,
tři čtvrti věčnost nebeská.

Muž vzešel ze tří čtvrtin výš,
čtvrtinou ale zůstal zpět;
odtud se vůkol rozestřel
přes živý a neživý svět.

Z něho se Virádž² zrodila,
z Virádže zase povstal Muž.
Sotva se zrodil, přesáhl
vpředu i vzadu celou zem.

Když bozi oběť strojili,
Muž byl jim darem obětním,
úlitbou jaro, léto dřevem,
podzim obětí zápalnou.

Muže prvně zrozeného
v obětišti skropili
a jako oběť přinesli
bozi, žreci a sádhjové.³

Z té oběti dovršené
žirný tuk se vysrážel.
Vytvořil pak opeřence,
divou zvěř i dobytek.

Z té oběti dovršené
povstaly zpěvy, nápěvy,
odtud vznikla zaříkadla,
průpovědi obětní.

Těž koně se z ní zrodili,
vše co zubů má dvě řady,
vznikl odtud všecek skot,
rovněž stáda ovcí, koz.

Když pak Muže rozdělili,
kolik částí vytvořili?

Čím jsou jeho ústa, paže,
jak lze stehna, nohy zvát?
Z jeho úst se zrodil bráhman,
z paží stal se válečník,
stehna dala občiníka,
z nohou je lid poddaný.

Mysl porodila lunu,
slunce z očí povstalo,
oheň s Indrou ústa dala,
z dechu vzešlo pověťří.

Z pupku stal se vzdušný prostor,
z hlavy vznikla obloha,
z nohou země, z uší směry;
takto vytvořili svět.

Sedm hůlek k ohrazení,⁴
tříkrát sedm otepí
vzali bozi, když svázali
Muže co zvíře obětní.

Tak přinesli bozi oběti,
odtud povstal první zákon obřadní.
Tyto síly k nebesům se pozvedly,
dávnych bohů, polobohů k příbytkům.

VYSVĚTLIVKY

¹ Číslovky tisíc je zde použito ve smyslu „nezměrně mnoho“.

² *Virádi* - ženský (někdy však i mužský) tvořivý princip, kosmická potence na počátku zrodu tohoto světa.

³ *Sadhjové* - polobožské bytosti, patrně personifikace védských obřadů.

⁴ *Ohrazení* (paridhi) - hůlky různé tloušťky a délky ze dřeva některého posvátného stromu k vymezení prostoru obětního ohně.

BRÁHMANY

Bráhmanské výklady k védským sbírkám zvané bráhmany, které klademe hrubým odhadem do doby 1000 až 800 př. Kr., jsou nejstarší sanskrtské prozaické texty, v nichž najdeme mnoho informací o náboženském dění, s nímž neoddělitelně byl spjat sociální vývoj, k němuž v oněch dobách v Indii docházelo.

Těžiště indoárijské kultury se v té době posouvalo dále na východ, do země Kuruů a Paňčálů, do posvátné země Kurukšetry na západ od řeky Gangy a Jamuny. Později se toto centrum přeneslo přímo na území Doábu mezi Gangou a Jamunou a stalo se domovem celé bráhmanské kultury, která se odtamtud šířila do okolních krajů. Nastávaly tu důležité hospodářské a sociální přesuny.

Ve společnosti rozvrstvené do stavovských skupin (varny) se do popředí dostali bráhmani, kněží, kteří získali nad všemi nesmírnou moc tím, že dokonale ovládali védy a přisoudili všemohoucnost nikoliv bohům, ale obětem, které pro společnost konali.

Oběti té doby byly složitým magickým rituálem, propracovaným do nejpodrobnějších detailů, kdy záleželo na správném provedení každého úkonu, aby přinesly tomu, pro koho byly konány, kýžený výsledek. Stačila nejmenší odchylka od přísně předepsaného postupu, např. položení obřadního nádoby na nesprávné místo, nesprávný přízvuk na slově, obličej obřadníka obrácený nesprávným směrem apod., aby se oběť zvrtila a místo užitku přinesla škodu.

Obětí byla celá řada. Některé byly poměrně jednoduché, jiné nesmírně složité, některé trvaly jen den, jiné i několik měsíců. Důležitostí a složitostí obřadů se řídil také počet přísluhujících kněží. Při velkých a velmi komplikovaných obětech jich bylo zaměstnáno i několik set a každý z nich měl přidělenou svoji pevně stanovenou povinnost.

Přesně vykonaná oběť byla podle výkladu bráhmanů všemocná. Jí se získávalo zdraví, potomstvo, majetek, moc, místo v nebi. Byla dokonce mocnější než bohové, kteří, chtěli-li něčeho dosáhnout, museli sami konat oběť. A poněvadž to, jak se má oběť konat správně, věděli jen bráhmani, dostávali se do postavení rovnocenného bohům. V jejich rukou bylo, zda oběť bude obětníkovi prospěšná či zda mu uškodí. Proto si lidé snažili získat a udržet přízeň bráhmanů a pečlivě vůči nim dodržovali čtyři předepsané povinnosti: musili jim prokazovat úctu, musili jim dávat dary, nesměli je utiskovat a nesměli je zabít. Tak např. král se nesměl za žádných okolností dotknout majetku bráhmanů a dal-li kněžím jako dar celou zemi se vším, co na ní bylo, pak byl vždy majetek bráhmanů z toho vyňat. Také jen zabití bráhmána bylo pokládáno za vraždu a patřičně trestáno. A měl-li bráhman spor s nebráhmanem, musel soudce dát za pravdu bráhmanovi, protože bráhmanovi se nesmělo odporovat. Naproti tomu bráhmani měli také čtyři povinnosti: museli mít bráhmanský původ, tomu odpovídající chování, pověst získanou učeností a museli se starat o „zrání lidí“, tj. museli konat oběti, jimiž lidé zráli pro onen svět.

Detailní popisy obětí, výklady o jejich vzniku a účelu a jejich symbolické souvztažnosti jsou obsaženy v bráhmanách, jichž se uchovalo velké množství, poněvadž každá védská škola měla své vlastní. Vedle rituálních a jazykových výkladů, vedle prostých filozofických úvah jsou v nich i různé tradiční zkazky, báje a legendy, které později přecházely do eposů i klasické literatury, a četné příběhy o bozích. V nich se do popředí dostávají Višnu a Rudra či Šiva a nejdůležitější z bohů té doby: Pradžapati, Pán tvorů, který tu vystupuje jako stvořitel. K literárně nejzajímavějším patří příběhy mající zdůvodnit určité obětní úkony nebo zkazky vyprávěné obětníky při zdlouhavých obřadech pro ukrácení chvíle.

Jednou z nejstarších a nejdůležitějších bráhman je Satapathabrahmana, Bráhmána sta cest, která obsahuje sto oddílů ve čtrnácti knihách a kromě výkladů o oběti pojednává také o způsobech studia vědu, o posmrtných a pohřebních obřadech apod., přičemž do rituálních výkladů vplétá množství příběhů tradovaných ze starší doby. Satapathabrahmana, připojená k védské sbírce obětních formulí zvané bílý Jadžurvéd, je vedle Rgvědu nejdůležitějším dílem védské literatury. Její původ se připisuje Jádžňavalkjovi Vádžasanějovi a je známa ve dvou redakcích: Kánva a Madhjangina. Z redakce Madhjangina (Satapathabráhmanam, Váránasi 1964) vybíráme jako ukázkou text o čtyřech dluzích člověka (1, 7, 2), o oběti (11, 2, 7) a o ustavení posvátných ohňů (2, 1, 1).

ČTYRI DLUHY ČLOVĚKA

Vpravdě každý, kdo se zrodí, rodí se jako dluh vůči bohům, mudrcům, předkům a lidem.

Jestliže člověk obětuje, je to proto, že se rodí jako dlužník bohů: proto to koná pro ně, když obětuje, když přináší oběti.

A dále, studuje-li člověk vědy, je to proto, že se rodí jako dlužník mudrců: proto je to pro ně, že tak činí.

A dále, přeje-li si člověk potomstvo, je to proto, že se rodí jako dlužník předků. Proto, je-li rod stálý a nepřerušný, je to pro ně, že tak činí.

A dále, je-li člověk pohostinný, je to proto, že se rodí jako dlužník lidí: proto poskytuje-li jim přístřeší, dává-li jim potravu, je to kvůli nim, že tak činí.

Ten, kdo takto jedná, splnil své povinnosti. Získává všechno, dobývá všechno.

Zrodiv se jako dlužník bohů, zbavuje se svého dluhu vůči nim tím, že koná oběť. A když přináší oběti do ohně, usmíruje je ...

Oběť je vpravdě rok. A ten, kdo ví, že oběť je rok, přináší oběť na konci roku. A všechno, co v tom roku udělal, si pro sebe zajišťuje, zabezpečuje a získává.

Kněží přísluhující při oběti jsou vpravdě roční období. A ten, kdo ví, že kněží přísluhující při oběti jsou roční období, přináší oběť na konci ročních dob a všechno, co v těch ročních dobách udělal, si pro sebe zajišťuje, zabezpečuje a získává.

Obětní dary jsou vpravdě měsíce. A ten, kdo ví, že obětní dary jsou měsíce, přináší oběť na konci měsíců a všechno, co v těch měsících udělal, si pro sebe zajišťuje, zabezpečuje a získává.

Obřadní nádoby jsou vpravdě poloviny měsíců. A ten, kdo ví, že dva sluhové jsou den a noc, přináší oběť na konci dne a noci a všechno, co v tom dnu a noci učinil, si pro sebe zajišťuje, zabezpečuje a získává.

První zapalující verš je tato země, druhý je oheň, třetí vítr, čtvrtý vzduch, pátý obloha, šestý slunce, sedmý měsíc, osmý mysl, devátý řeč, desátý horlivá zbožnost a jedenáctý brahma. To jsou vpravdě ony, jež zapalují celý tento vesmír, a protože zapalují vesmír, říká se jim zapalující verše.

První verš obětník opakuje třikrát. První recitací získává východ, druhou získává jih, třetí získává zenit.

A třikrát opakuje poslední verš: první recitací získává západ, druhou sever a třetí získává nadir. Takto obětník získává své místo. Ano, těmito zapalujícími verši získává tyto světové strany a tyto oblasti.

První úlitba přepuštěného másla je řád a druhá úlitba je pravda. Vpravdě ten, kdo obětuje tyto dvě úlitby, zajišťuje si pro sebe řád a pravdu a všechno, čeho se může řádem a pravdou dosáhnout, toho dosahuje.

První úvodní oběť je jas, druhá je pocta, třetí je věhlas, čtvrtá je bráhmanská sláva, pátá potrava.

Po první úvodní oběti je třeba vyslovit: „Ať se stanu jasným“, po druhé: „Ať se stanu ctěným“, po třetí: „Ať se stanu věhlasným“, po čtvrté: „Ať jsem obdařen bráhmanskou slávou“, po páté: „Ať se vždy dosyta najím“. A opravdu ten, kdo toto ví, se stane jasným, ctěným, věhlasným, obdařeným bráhmanskou slávou a potravou.

A Švétakétu Árunéja², který toto věděl, jednou řekl: „K tomu, kdo takto pozná slávu úvodní oběti, se budou lidé hrnout ze všech stran, jako by chtěli vidět nějakého velkého hada.“

První úlitba přepuštěného másla je bezesporu minulost, druhá úlitba je budoucnost. Vpravdě ten, kdo provede tyto dvě úlitby, si zajišťuje minulost i budoucnost a získává nyní vše, co může být získáno minulostí a budoucností.

Koláč obětovaný Agninu je kněžství. A opravdu ten, kdo ví, že Agniho koláč je kněžství, zajišťuje si kněžství a všechno, co se dá kněžstvím získat, to nyní získává.

Oběť vyslovovaná tiše je světská moc. A opravdu ten, kdo ví, že oběť vyslovovaná tiše je světskou mocí, zajišťuje si světskou moc a všechno, co se dá získat světskou mocí, to nyní získává. Ale poněvadž někteří konají oběti tiše a jiní je tak nekonají, lidé oslovují mocné tohoto světa jak hlasitě, tak tiše.

Druhý koláč je třetí stav. A skutečně, kdo ví, že druhý koláč je třetí stav, zajišťuje si třetí stav a všechno, co se dá získat třetím stavem, to nyní získává. A jelikož Agniho koláč a tichá oběť jdou před druhým koláčem, jsou kněží a šlechtici nad třetím stavem.

Smíchané kyselé a sladké mléko je královská důstojnost. A opravdu, ten, kdo ví, že smíchané kyselé a sladké mléko je královská důstojnost, zajišťuje si královskou důstojnost a všechno, co se dá získat královskou důstojností, to získává. A poněvadž někteří míchají sladké a kyselé mléko dohromady a druzí nikoliv, proto královská důstojnost spojuje i odděluje.

Obětování pravé oběti je horlivá zbožnost. A skutečně ten, kdo ví, že kus obětního koláče je místo v nebi, zajišťuje si místo v nebi a všechno, co se dá získat tímto místem, nyní získává. A nikdy ani trochu nezakolísá, ani ze svého místa, které si získal, nespadne. A ten, kdo to ví, nezakolísá ani nespadne ze svého místa, i kdyby spáchal mnoho zla.

Úlitba je víra. A skutečně ten, kdo ví, že úlitba je víra, zajišťuje si víru a všechno, co se dá získat vírou, to nyní získává.

První oběť, jež pak následuje, je hrom, druhá je krupobití, třetí je meteor.

Po první oběti ať říká: „Ó hrome, udeř toho a toho“, po druhé:

„Ó krupobití, udeř toho a toho", po třetí: „Ó meteore, udeř toho a toho!"

A jestliže někdo náhle zemře, pak je to proto, že ho udeří oběť, to jest hrom. Jestliže je pokryt vyroněnou krví, pak je to proto, že ho udeří oběť, to jest krupobití. A jestliže je pokryt spáleninami, pak je to proto, že ho udeří meteor.

Taková je magická moc oběti. Onou magickou mocí bohové vpravdě přemohli démony. A obětník, který to ví, přemáhá stejným způsobem svého zlého, záštiplného nepřítele.

A jestliže obětování skončilo těmito po sobě jdoucími oběťmi, pak skončilo hromem, krupobitím a meteorem. Proto obětování bohů končí buď úlitbou nebo požehnáním.

Úvodními oběťmi bohové vpravdě získávají nebe. Démoni se tam také snažili dostat, ale bohové je zahnali následnými oběťmi. Proto, když se provádějí následné oběti, obětník zahání svého zlého, záštiplného nepřítele.

Úvodní oběti jsou vpravdě vydechování a následné oběti jsou vdechování. Proto úvodní oběti se lijí směrem dopředu, neboť to je pohoda výdechu, a následné oběti jsou vylévány směrem dozadu, neboť to je podoba vdechu (...)

Dobrořečení je dovršení. A ten, kdo ví, že závěrečné dobrořečení je dovršení, zajišťuje si dovršení. Vše, co lze získat dovršením, získává ten, kdo recituje závěrečné dobrořečení. Ten získává dovršení svého života (...)

Bohové postavili za obětí manželek hráz a umístili na ní pár, aby tím zajistili plození. Proto, když se konají oběti manželek, umísťuje se tam pár, aby se zajistilo plození. Neboť vskutku po plození bohů vzniká potomek, a potomek vzniká z každého páru pro toho, kdo to ví.

Průpověď zakončující oběť je potrava. A vskutku, ten, kdo ví, že průpověď zakončující oběť je potrava, zajišťuje si potravu a všechno, co se dá získat potravou, to nyní získává.

Obětník je rok a roční doby mu přísluhují. Agnídhra³ je jaro⁴, poněvadž lesní ohně bývají na jaře, neboť to je podoba Agniho. Adhvarju⁵ je léto, neboť léto je spalující a adhvarju se podobá něčemu, co bylo spáleno. Udgátai⁶ je doba dešťů, neboť když hustě prší, vzniká zvuk podobný zpěvu. Bráhman⁷ je podzim, proto, když zraje zrno, se říká:

.Stvoření je bohaté v růstu - *brahmanvať*. Hótar⁸ je zima, poněvadž v zimě dobytek odchází, když nad ním pronesl obřadné ,*vašať*. Toto pak jsou božstva, jež pro něho konají oběť. A i kdyby pro něho obětovali Ěšavírovci⁹, ať pomyslí na ona božstva a ona budou pro něho skutečně konat oběť.

Nyní promluvmé o tom, co se vztahuje k váze¹⁰, kterou vytváří pravý okraj oltáře. Každý dobrý čin, který člověk udělal, je na oltáři, každý zlý čin, který udělal, je mimo oltář. Proto ať si sedne tak, aby se dotýkal pravého okraje oltáře, neboť ho opravdu na onom světě dají na váhu. A cokoliv z těch dvou - dobrých či zlých činů - převáží, to bude následovat, ať už to bude dobré nebo zlé. A vpravdě ten, kdo to ví, vstoupí na váhu již na tomto světě a unikne tomu, aby byl vážen na onom světě. Neboť roste jeho dobrý čin, nikoliv zlý.

VYSVĚTLIVKY

- 1 *dva sluhové* - zde znamenají dva obětní ohně.
- 2 *Svétakétu Arunéja* - údajně původce školy, která oddělila výkladové texty Jadžurvědu od formulí, čímž vznikly sbírky manter - metrických průpovědí, a bráhmany.
- 3 *ágnídhra* - pomocník bráhmána, podpalovač obětního ohně.
- 4 *jaro* - v Indii nejchladnější a nejsušší období.
- 5 *adhvarju* - kněz Jadžurvědu sedící na jižní straně obětního oltáře, jímž byla mělce vyhloubená země s obětními ohni, popřípadě pohybující se podle potřeby kolem oltáře. Konal manuální úkony a předepsaným způsobem mumlal dlouhé pasáže z Jadžurvědu.
- 6 *udgátar* - kněz Sámavědu sedící na západní straně oltáře; většina jeho pomocníků zpívala hymny Sámavědu.
- 7 *bráhman* - kněz Atharvavedu sedící na severní straně oltáře, byl pokládán za pramen moci svatých průpovědí. Při oběti byl většinou tichým pozorovatelem, jehož povinností bylo dbát, aby obětní úkony byly provedeny správně.
- 8 *hótar* - kněz Rgvědu sedící na východní straně oltáře, činil úlitby a recitoval slavnostní obětní modlitby.
- 9 *Ěšavírovci* - jméno opovrhovaného bráhmanského rodu.
- 10 *váha* - jedna z mála védských zmínek o posmrtném soudu.

Když se připravuje posvátný oheň z této a oné světové strany, je to připravování ohně s jeho přípravami. V čem je obsaženo něco z povahy ohně, s tím obřadník oheň připravuje. A tímto připravováním mu dodává částečně záři, částečně dobytek, částečně družku.

Na prvním místě přisluhovač - adharju, narýsuje na ohništi tři čáry. Když je některá část země pošlapána nebo poplivána, odstraní ji. A tak ustavuje oheň na zemi, která je zcela vhodná pro oběť. Z toho důvodu rysuje čáry.

Pak kropí ohniště vodou. Když je kropí vodou, je to příprava ohně vodou. Vodu přináší proto, že voda je potrava. Neboť voda je opravdu potrava, protože když voda přichází na tento svět, vzniká tu potrava. Tak zásobuje oheň potravou.

Voda nadto je ženského rodu a oheň je mužského rodu, takže tím zásobuje oheň plodnou družkou. A poněvadž celý tento vesmír je proniknut vodou, zakládá oheň poté, co jej získal prostřednictvím vody. To je důvod, proč přináší vodu.

Pak přináší zlato. Agni kdysi vrhl pohled na vody. „Kéž se s nimi spojím“, pomyslel si. Spojil se s nimi a jeho sémě se stalo zlatem. Poněvadž je semenem Agniho, září zlato jako oheň. Proto se jím také člověk nečistí, ani s ním nedělá nic jiného. Nyní je tam pro oheň záře, neboť zlato způsobuje, že vlastnění božského semene mu propůjčuje záři. A zakládá oheň dokonale vybavený semenem. Z toho důvodu přináší zlato.

Pak přináší sůl. Ono nebe nesporně ušetřilo této zemi sůl stejně jako dobytek. Proto sůl znamená dobytek, a tak tím viditelně zásobuje oheň dobytkem. A dobytek, pocházející z onoho nebe, je bezpečně ustaven na této zemi. A navíc sůl je pokládána za chuť nebe a země, takže tím zásobuje oheň chutí těch dvou: nebe a země. To je důvod, proč přináší sůl.

Pak přináší zem z krtiny. Krtci určitě znají chuť této země. Tím, že se zarávají stále hlouběji do této země, velmi tloustnou a přitom poznávají její chuť. A vždy, když poznají, jaká je chuť této země, vyhodí ji nahoru. Odtud zásobují oheň chutí této země. Z toho důvodu přináší krtinu ...

Pak přináší oblázky. Bohové a démoni, kteří povstali z Pradžápatiho, zápasili jednou o nadvládu. Za oněch časů se země chvěla jako list lotosu a vítr jí zmítal sem a tam. Jednou se dostala na stranu bohů, jindy na stranu démonů. Jednou, když byla blízko bohů, řekli si: „Pojďme, upevněme toto místo odpočinku, a když bude pevné a stálé, založme tam dva obětní ohně. Tím zabráníme našim nepřátelům mít na něm podíl.“ A pak upevnili toto místo odpočinku dřevěnými kolíky stejným způsobem, jako se napíná kůže. A tak se vytvořilo pevné a stálé místo odpočinku. A když bylo pevné a stálé, založili tam dva obětní ohně. Tak zabránili svým nepřátelům mít na něm podíl.

Stejným způsobem upevní pomocník - adhvarju, místo odpočinku oblázky, a na něm, když je pevné a stálé, založí dva obětní ohně. Tímto způsobem zabraňuje nepřátelům obětníka mít na oběti podíl. Z toho důvodu přináší oblázky.

Toto je pět příprav, neboť pětinasobná je oběť, pětinasobná je zvířecí oběť a rok má pět ročních dob.

Ale říká se: „Rok má šest ročních období“. A v tom případě sám nedostatek se převede v plodnou jednotu, neboť potomek se rodí ze spodní části. Tak je také zajištěno obětníkovi postupné zdokonalování. Z toho důvodu je tam pět příprav. A když je šest ročních období v roce, pak Agni je šestá příprava a tak tu není žádný nedostatek.

Také se říká: „Nepřipravil by to ani s jedinou přípravou“, neboť všechny tyto přípravy jsou na této zemi, a proto když založí oheň na této zemi, země sama od sebe získává ony všechny přípravy: nepotřebuje jej tedy připravovat s jedinou přípravou. Ale ať je přesto snese dohromady, neboť když zakládá na této zemi oheň, pak získává všechny přípravy oheň. A každé dobrodíní, které vyplyne z toho, že přípravy byly sneseny dohromady, vyplyne také pro něho. Ať je proto snese dohromady.

UPANIŠADY

Na sklonku védského období, zhruba od 6. století př. Kr., zaznamenal politický a sociálně ekonomický vývoj severní Indie pronikavé změny, které nezůstaly bez odpovídající odezvy ani v oblasti kulturní a ideové. S pokračujícím postupem árijských kmenů do nitra indického subkontinentu došlo v údolí Gangy ke vzniku prvních státních útvarů, kočovný způsob života Arjů, spojený s pastevectvím, počal ustupovat usedlejšímu hospodaření, založenému na pěstování nových kulturních plodin a chovu dobytka, podstatně se zvýraznila třídní a majetková nerovnost. S prohlubující se společenskou diferenciací pokračovalo též upevňování kastovního systému, zejména výsadního postavení bráhmanských žreců a vojenské aristokracie oproti mase svobodných občanů a zejména poddaných šúdrů.

Nové jevy v rozvoji výrobních sil, doprovázené výraznými posuny ve struktuře společnosti mladšího védského období, našly svůj ideový protějšek v učení upanišad, které poznamenalo rozhodujícím způsobem celý další vývoj indické filozofie. Oproti rituálním spekulacím bráhman a mystickým úvahám áranjak, spjatým rovněž s přežívající představou o kosmické síle obětního kultu, nabízejí upanišady zcela nové řešení záhad fenomenální existence - proti cestě činů, představované bráhmanským obřadnictvím, staví cestu vědění, osvobozujícího poznání jednoty individuálního a vesmírného jsoucna.

Upanišady (dosl. „přisednutí“ - rozuměj: žáka k učiteli) tvoří početnou skupinu více než dvou set literárních památek, které vznikaly v průběhu více než dvou tisíciletí, avšak pouze 14 z nich patří mezi tzv. hlavní, původní, představující jádro esoterického učení. Nejstarší z těchto textů, Brhadáranjaka a Čhándóga, pocházejí z 8.-7. století př. Kr., ostatní odrážejí myšlenkový vývoj od doby Buddhovy zhruba do 3. století př. Kr. Poněvadž tedy časově završují védské období a myšlenkově tvoří jeho vyvrcholení, ustálilo se pro ně označení „konec védu“, védánta.

Ústřední pilíř upanišadové nauky představuje idea základní kosmické jednoty, skryté za mnohostí jevů fenomenálního světa. Jednotícím principem se pro upanišadové myslitele stalo neosobní, věčné, svrchované brahma, které vystupuje jako transcendentní, univerzální jsoucno předcházející jakémukoli empirickému bytí, jako příčinná podstata veškeré rozrůzněnosti (išvara), vesmírný duch tvořící nejniternější bytnost tohoto světa (hiraṇyagarbha), stejně jako jevový svět samotný (viráḍ). Rozpoznáváme tedy čtyři stránky nejvyšší skutečnosti - vesmír jako zhmotnělý projev kosmického zárodku, který stojí na počátku veškerého stvoření a s jeho zánikem zaniká, jako výtvar věčného osobního tvořivého principu i jako absolutno a jeho nekonečnou tvůrčí potenci.

Nahlížena ze subjektivní stránky, jeví se konečná realita mudrcům upanišad jako aktivní univerzální vědomí, jako duchovní princip přítomný v každém člověku (átman), který tvoří základ lidské osobnosti, životní sílu a pravé já ukryté v jeho nitru. Toto osobní já je totožné s oním nadsmyslovým jsoucnem, představujícím podstatu a základ vesmíru (brahma), tvoří s ním nedílnou jednotu. Zároveň však má každý jednotlivec zlomek nejvyššího subjektu ve svém nitru jako duchovní základ, kolem něhož je vybudováno celé psychofyzické ego (džíva), považované za vtělení átmanu. V důsledku nevědomosti (avidjá) si člověk vytváří falešnou představu „jáství" (ahankára), iluzi o tom, že představuje svébytné a vyhraněné individuum, oddělené a odloučené od všech ostatních. Není-li si schopen uvědomit svoji základní jednotu s okolním vesmírem a věnuje-li se výhradně sobeckým zájmům a zálibám, upadá stále hlouběji do závislosti na proměnách empirické přírody, stíhán fyzickým strádáním a duševním nesouladem. Jeho individuální ego je však obdařeno inteligencí (buddhi), schopností rozpoznávat (vidžňána) za mnohostí jevů jedinou, všezahrnující podstatu, nahlížet totožnost svrchovaného vesmírného objektu (brahma) a subjektu (átman) a dosáhnout tak ztotožnění s absolutnem. Proto je osvobozující vědění (vidjá), vyproštění z časoprostorové závislosti (mókša) a extatické pohroužení do božského nadmyslna podle upanišad plně v silách každého jednotlivce a není k tomu třeba žádného prostředníka ani zásahu nadpřirozených sil.

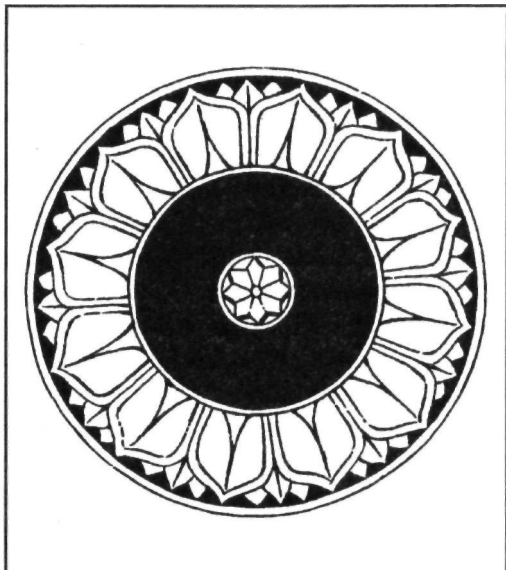
Upanišady převzaly a dále rozvinuly védskou představu o převtělování duší (RV X, 16, 5), které řídí neúprosný zákon o odplatě zlých a dobrých skutků (karma). Podle této nauky má každý čin svůj přirozený účinek v příštím životě a zároveň zanechává svoji stopu v mysli člověka, mentální tendenci opakovat skutek, který jsme již někdy vykonali. Tím ještě hlouběji upadáme do sféry času a jsme poháněni z jednoho stavu bytí do druhého. Neosvobozená duše je podrobena věčnému zákonu zrození a smrti a musí

naplnit svůj úděl v koloběhu životů (sansára). Druh narození závisí na povaze vykonaných skutků: nazývá se nebem, když se jedinec povznese k vyššímu životu, anebo peklem, klesá-li dolů. V každém případě se však opět navrácí na tento svět, jakmile se naplní míra jeho zásluh či provinění. Teprve dosažení jednoty s absolutním jsoucnem přináší konečné vysvobození - oproštěný duch není vázán činy, ať jsou jakékoli.

V uspořádání, při němž veškeré bytí tvoří nedílnou součást a projev věčného absolutna, nezbyvá přirozeně příliš místa pro božskou milost a uctívání. Cílem lidského snažení přestal být, na rozdíl od rané doby védské, blahobyť na tomto a stav nejvyšší blaženosti na onom světě a prostředkem již rovněž není bohatá oběť či modlitba. Obě mohou být nanejvýš nástrojem, s jehož pomocí se člověk obrací zvnějšku do svého nitra, k filozofické úvaze a meditaci. Je-li vše součástí svrchovaného já a tedy mu plně náleží, je zbytečné mu cokoli obětovat, s výjimkou sebe sama. Naše ego se musí zbavit pocitu osobivosti, musí přestat být naším soukromým já a ztotožnit se svou vůlí, vědomím a celou přirozeností s absolutnem. Upanišady však nepožadují vzdání se světa, nýbrž pouze neulpívání na smyslových předmětech.

Vedle základní idealistické koncepce „identity átmanu a brahma“ obsahují upanišady rovněž řadu živelně materialistických představ, které svědčí o tom, že pro dobu jejich vzniku byl příznačný racionální analytický přístup k výkladu jevů okolního světa a lidské existence, ovzduší hledání a pochybností. Jejich výrazem se stalo zejména učení Uddálakovo, jenž realisticky přehodnotil rgvédský kosmogonický mýtus odvozující počátek světa od prapůvodního stavu naprosté prázdnoty (RV X, 129) a jako tvůrčí sílu v pozadí všech empirických jevů chápal dynamicky pojímané jsoucno (sat), které výrazně připomíná sánkhjový pojem hmotné přírody.

NA POČÁTKU...

Ukázka kosmogonických úvah upanišadového období, převzatá z jedné z raných upanišad, Brhadáranjaky (1,4,1-17), dokumentuje posun v mytologickém myšlení od jevů vnějšího světa do nitra člověka, tak typický pro duchovní vývoj od védských hymnů k upanišadám. Podobně jako v Rgvédu, je i zde původ světa odvozován od představy vesmírného Muže, avšak s jedním podstatným rozdílem. Zatímco pro védského pěvce je zrod Puruši zároveň počátkem světa, upanišady nacházejí prvotní podnět ve vzniku vědomí. Kosmický Muž si uvědomuje sám sebe, svoji samotu, a tento strach z prázdnoty se stává východiskem tvoření. Jeho přání nebýt sám je ovšem třeba chápat nejenom jako touhu po společenství jiných živých tvorů, ale v symbolické rovině i jako puzení k naplnění vlastního já, k jeho integraci s celým vesmírem.

Na počátku bylo jen já v podobě Muže. Rozhlédl se kolem a nic jiného než sebe nespatrił. Nejprve pronesl „to jsem já“. Odtud vznikl pojem „já“. Proto také dodnes, je-li někdo osloven, nejprve řekne „to jsem já“ a poté uvede, jaké je jeho jméno. Poněvadž před tím vším

spálil veškeré zlo, je zván Purušou.¹ Kdo toto ví, vpravdě spálí každého, jenž jej touží předstihnout.

Cítil strach. Proto každý, kdo je sám, pociťuje strach. Pomyslel si, „čehopak se bojím, není-li nic kromě mne? " Nato jeho strach pomínul, neboť čeho se měl bát? Jen něco druhého vzbuzuje strach.

Nebyl ani šťasten. Proto nikdo, kdo je sám, nezná štěstí. Zatoužil po družce. Nabyl takových rozměrů jako žena a muž² v těsném objetí. Rozdělil sebe sama vedví. Z toho povstali manžel a manželka. Neboť je [každý] sám jako polovina celku, jak říkával Jádžňavalkja. Proto tuto prázdnotu zaplňuje žena. Spojil se s ní a z toho povstali lidé.

Ona si pomyslela: „Jak to, že se mnou obcuje, když mě sám zploдил? Co kdybych se schovala!" Proměnila se v krávu, on se stal býkem a spojil se s ní. Tak povstal hovězí dobytek. Proměnila se v klisnu, on se stal hřebcem, proměnila se v oslici, on se stal oslem a spojil se s ní. Tak povstali lichokopytníci. Proměnila se v kozu, on se stal kozlem, proměnila se v ovci, on se stal beranem a spojil se s ní. Tak povstaly ovce a kozy. Stejně tak stvořil všechno ostatní, co se vyskytuje v párech, až po mravence.

Uvědomil si: „Já jsem věru stvořením, neboť jsem toto vše stvořil." Tak se stal stvořením. Kdo toto ví, stane se vpravdě součástí onoho jeho stvoření.

Poté takto třel rukama a z úst jako z lůna stvořil oheň. Proto je obojí zevnitř bezvlasé, neboť i lůno je zevnitř bez vlasů. Když se říká, „obětuj tomu, obětuj onomu" o jednom bohu za druhým, je to vždy jen jeho stvoření a on sám je všemi bohy. Stejně tak ze semene stvořil veškerou vláhu a to je Sóma.³ Toto vše je tedy vesměs potrava a pojídač potravy. Sóma je potravou,⁴ oheň je tím, kdo ji požívá. Takové je vyšší stvoření brahma, protože stvořilo bohy znamenitější nežli je ono samo.⁵ Sám smrtelník stvořil nesmrtelné - odtud vyšší stvoření. Kdo toto ví, stane se vpravdě součástí onoho jeho vyššího stvoření.

To bylo tehdy nerozlišené. Pak se rozlišilo co do jména a tvaru,⁶ takže bylo možno říci „má takové jméno, takový tvar". Dokonce i dnes se vše rozlišuje co do jména a tvaru, takže možno říci „má takové jméno, takový tvar". A on to tu prostoupil, až do konečků nehtů, podobně jako břitva spočívá ve svém pouzdru anebo oheň ve

svém zdroji. Není ho vidět, neboť je neúplný. Když dýchá, nazývá se dechem, když mluví, je to hlas, když vidí, je to zrak, když slyší, je to sluch, když myslí, je to mysl. To vše jsou jen jména jeho činností. Kdo uctívá jednu či druhou z nich, postrádá vědění, neboť v jedné každé z nich on zůstává neúplný. Věru je třeba uctívat já. Vždyť v něm všechny splývají vjedno. Je třeba vysledovat já toho všeho, neboť jeho prostřednictvím lze všechno poznat, podobně jako se dá hledat podle stop. Kdo toto ví, získá věhlas a uznání.

Ono je vzácnější než syn, vzácnější než statky, vzácnější než všechno ostatní. Rekne-li se o někom, kdo prohlašuje za vzácné cokoli jiného nežli já, že ztratí, co je mu vzácné, bezpochyby se mu tak i stane. Pouze já je třeba ctít jako vzácnost. Kdo ctí jako vzácnost právě já, tomu to, co je vzácné, nikdy nezahyne.

Praví se: „Pakliže si lidé myslí, že se znalostí brahma stanou vším, co vlastně znalo brahma, když se díky tomu stalo vším.”

Na počátku bylo jen brahma. Uvědomilo si sebe sama řkouc: „Já jsem brahma,” pročež se stalo vším. Kdokoli z bohů k tomu procítl, i on se tím stal, a stejně tomu bylo i mezi světci a lidmi. Když to prohlédl světec Vámadéva,⁷ pochopil: „Býval jsem Manuem⁸ i Sluncem.” A tak je tomu doposud. Kdo si uvědomí „já jsem brahma”, stává se tady tím vším. To nejsou schopni zhatit dokonce ani bohové, neboť on se stává jejich já. Ten, kdo uctívá jiné božstvo a myslí si „ono je jiné, já jsem jiný”, postrádá vědění, pro bohy je jak dobytče. Podobně jako mnohá dobytčata slouží člověku, slouží jeden každý z lidí bohům. Není příjemné ztratit byť jen jediné dobytče, natož pak mnohá! Proto je bohům nemilé, když toto lidé vědí.⁸

Na počátku bylo jen brahma, pouze jediné. Protože bylo jediné, neprojevovalo se. Pak stvořilo nadto vynikající podobu - svrchovanost (kšatra), stejně jako ty, kdo jsou svrchovaní mezi bohy, jako je Indra¹⁰, Varuna¹¹, Sóma, Rudra¹², Pardžanja¹³, Jáma¹⁴, Mrtju¹⁵ a íšána.¹⁶ Proto není nad svrchovanost. Proto při korunovaci sedí kněz (bráhman) níže nežli vladař (kšatrija) a jediné vladaři uděluje toto důstojenství. Brahma je lůnem svrchovanosti. Třebaže tedy král získává nadvládu, koneckonců se uchyluje ke svému lůnu, jímž je brahma. Ten pak, kdo mu ublíží, napadá své vlastní lůno a je o to podlejší, oč lepšímu uškodil.

Dosud nebylo projevené. Stvořilo občinu (vis), stejně jako pleme-
na bohů, rozlišovaná po skupinách, jako jsou Vasuové, Rudrové,
Áditjové, Všebozi a Marutové.

Dosud nebylo projevené. Stvořilo stav poddanský (šaudra), Živi-
tele.¹⁷ Vpravdě tato (země) je živitelkou, neboť toto vše živí.

Dosud nebylo projevené. Stvořilo nadto vynikající podobu - prá-
vo. Právo je svrchovaností svrchovaných. Proto není nad právo. Sla-
bý má naději proti silnějšímu s pomocí práva podobně jako s pomo-
cí panovníka. Právo je totéž, co pravda, a proto se praví, že ten, kdo
mluví pravdu, mluví spravedlivě, a kdo mluví spravedlivě, mluví
pravdu. Vždyť obojí je přece jedno a totéž.

Brahma je tedy svrchovanost (kšatra), občina (viš) i poddanec (šú-
dra). Mezi bohy se brahma stalo ohněm, mezi lidmi bráhmanem; kša-
trijou se stalo skrze (božského) kšatriju, vaišjou skrze (božského)
vaišju, šúdrrou skrze (božského) šúdru. Proto každý touží získat mís-
to mezi bohy jen jako oheň a mezi lidmi jako bráhman, neboť brah-
ma nabylo těchto dvou podob. Pokud pak někdo opustí tento svět,
aniž postřehl svůj vlastní svět, není mu, nepoznaný, k užtku, stejně
jako véd, jenž není přednesen, anebo čin, který není dokonán. Pokud
to někdo neví, třebas by zde vykonal velký a záslužný skutek, jeho
námaha dozajista nakonec vyjde nazmar. Jedině já je třeba uctívat ja-
ko svět. Kdo uctívá jen já jako svět, jeho čin nepomíjí, neboť právě
z onoho já stvoří, cokoli se mu zamane.

Toto já tedy vpravdě tvoří svět všech bytostí. Pokud přináší úlitby
a oběti, stává se světem bohů; pokud přednáší (védy), náleží světcům;
pokud obětuje předkům a touží po potomstvu, náleží předkům; pokud
poskytuje přístřeší a dává potravu lidem, náleží lidem; pokud obsta-
rává krmení a vodu pro dobytek, náleží dobytku; pokud v jeho příbyt-
cích nachází živobytí zvěř, ptactvo až po mravence, je to jejich svět.
A podobně, jako si každý přeje, aby jeho svět byl v bezpečí, přejí
všechny bytosti bezpečí tomu, kdo právě toto ví. To je vpravdě zná-
mo a uváženo.

Na počátku bylo jen já, pouze jediné. Projevilo touhu: „Kéž mám
ženu, ať se mohu rozplozovat; kéž mám statky, ať mohu konat obřa-
dy.“ Právě tolik obnáší touha. Nikdo nedosáhne víc, ani kdyby chtěl.
Proto také dodnes ten, kdo je sám, touží: „Kéž mám ženu, ať se mo-

hu rozplozovat; kéž mám statky, ať mohu konat obřady." A dokud toho všeho nedosáhne, stále si myslí, že není úplný. Jeho úplnost (přítom vypadá takto): my si je věru jeho já, řeč jeho ženou, dech jeho potomstvem; zrak tvoří jeho světské statky, neboť je nalézá díky zraku; sluch jeho božské, neboť je slyší díky sluchu; samotné tělo je jeho činem, neboť tělem koná činy. Pětidílná je oběť, pětidílné je (obětní) zvíře, pětidílný je člověk, pětidílné je toto vše, co zde je. Kdo toto ví, toho všeho dosáhne.

VYSVĚTLIVKY

- ¹ Nepřeložitelná slovní hříčka, odvozuji pojem „puruša“ (Muž) ze spojení výrazů „púrva“ (dříve) a „uš“ (páliti).
- ² Zde se objevuje představa androgynního muže, symbolizovaná v pozdější mytologii postavou Ardhanaríšvary, aspektu boha Sivy ztělesňujícího mužské i ženské pohlaví. Vznik dvojnosti, mužského a ženského aspektu, který zde vystupuje jako východisko stvoření, je naopak překážkou poznání toho jediného, co se skrývá v pozadí světa jevů, a teprve překonání protikladu mezi oběma umožní nahlížet neosobní brahma.
- ³ *Sóma* - jakožto personifikace védské obětní úlitby, tvořené opojnou šťávou sómové rostliny, byl v pozdější mytologii přetvořen v božského vládce hvězd a planet, kněží a rostlin, obětí a uctívání. Je ztotožňován s Měsícem, který je zdrojem vláhy a nápoje nesmrtnosti.
- ⁴ *Potrava* (anna) - v mystickém smyslu představuje nejhrubší formu projevu vesmírného ducha, hmotnou schránku, kterou je zde na světě obalen. Její spojení se Sómou souvisí se zrodem potravy z životadárné vláhy.
- ⁵ Podle výkladů středověkých komentátorů zde pojem brahma označuje pouze emanaci absolutní substance v podobě kosmické energie (Viráždě), která se projevuje vznikem a zánikem vesmíru; jejím působením se zrodili bohové, kteří ji daleko předčí svou dokonalostí, protože na konci vesmírného věku s hmotnými projevy Viráždě nezaniknou.
- ⁶ Každý předmět tvoří jeho jméno a tvar, přičemž jméno (náma) zde představuje nejenom slovní označení, ale ideu, vnitřní povahu, a tvar (rúpa) vnější ztělesnění, smyslový projev ideje.
- ⁷ Pěvci Vámadévovi je připisována 4. kniha Rgvédu, z níž pochází citovaný úryvek (RV IV, 26, 1).
- ⁸ *Manu* (dosl. „člověk“) - představa mytického prvního muže, praotce lidského rodu. Kosmogonická teorie, která byla rozpracována zejména v puránách, dělí dějiny vesmíru na čtrnáct věků, zvaných manvantara, jež končí katastrofou; na počátku další epochy pak povstává další Manu a z něj celé lidské pokolení. Sedmý Manu, z něhož se zrodilo lidstvo tohoto věku, je považován za syna Slunce.
- ⁹ Člověk, který si uvědomí jednotu vesmíru a svrchovaného brahma, pochopí podražene postavení bohů tváří v tvář absolutu a přestane jim přinášet obětiny.
- ¹⁰ *Indra* - vládce bohů ve védské mytologii, personifikace moci a síly, ochranné božstvo Indoárijců.

- " *Varuna* - jeden z nejstarších védských bohů, původně ztělesněná představa nesmírné nebeské klenby, později nejvyšší vládce hmotného světa a jeho odvěkého řádu (rta), přírodních zákonů i mravních předpisů.
- ¹² *Rudra* - védský bůh bouří, jehož jméno symbolizuje hlas hromu („řvoun“) i jas blesku („rudý“), které jsou oba odvozeny od společného základu (rud-).
- ¹³ *Pardianja* - syn nebe, antropomorfní představa deště či dešťových mraků, vystupující často v podobě býka. Jezdí v kočáru naplněném koženými vaky a velkými nádobami s vodou, kterou vylévá na Zemi.
- ¹⁴ *Jāma* - ve védské mytologii vládce podsvětí a soudce mrtvých.
- ¹⁵ *Mrtju* - personifikovaná smrt, která podle védských mytologických představ sídlí ve slunci. Protože dlí uvnitř nesmrtelného, je sama rovněž věčná.
- ¹⁶ *kāna* (dosl. „Vládce“, „Pán“) - epiteton jedné z osmi podob boha ohně Agniho. Představuje soubor síly veškerého vědění; rovněž je to jeden z aspektů boha Šivý, spjatý s různými stránkami oplodňování či zúrodňování.
- ¹⁷ *Živitel* (Púšan) - božský dárce plodnosti, ochranné božstvo védských Indů. Vystupuje jako průvodce poutníků, což nasvědčuje tomu, že to původně bylo solární božstvo.

ÍŠÓPANIŠAD

Upanišada, nazvaná podle počátečního slova prvního verše íša, zaujímá mezi literárními památkami, jež obsahují esoterické „tajné nauky“, poněkud specifické místo. Na rozdíl od většiny ostatních upanišad, jejichž pozornost se upírá na samotné absolutno (brahma), onen jednotící princip v pozadí a zároveň uvnitř celého vesmíru, staví tento text do popředí personifikaci nejvyššího jsoucna ve vztahu k jevovému světu, jíž je íšvara či íša (dosl. „Pán“). Díky tomu se íšópánišad stala pro celou pozdější ortodoxní tradici výrazem víry v osobního boha, svrchovaného Pána vesmíru (Paraméšvara), filozofickým východiskem pro onu velkou syntézu panteistických představ a teistických proudů, kterou reprezentuje Bhagavadgíta. Časově lze íšu přiřadit ke skupině mladších metrických upanišad, jako je Katha, Svétášvatara, Mundaka i Mahánárájana, jež vesměs patří k předbuddhistickému období, a od prvních prozaických ukázek tohoto žánru se liší větší myšlenkovou sevrěností a přesnějším výrazivem.

Průkopnický pokus přiblížit odkaz staroindických upanišad naší čtenářské obci učinil Rudolf Janíček (Bůh jsi Ty!, Železný Brod 1945). Pořídil však na základě starších anglických překladů pouze volné parafráze (v případě íšópánišady dvojí navzájem odlišné znění), jež mají s původním textem málo společného. Náš překlad byl připraven podle edice Džagadíší Šástrího (Upaniśatsangraha, Dillí 1970).

Plné je tamto, plné je toto,¹
z plného plné povstává.
Odejmi plné plnému -
opět jen plné zůstává.

Vše, co je v světě v pohybu,
prostupuje Pán.
Uspokoj se odříkáním,
po cizích statcích nelačni.

Kdo si zde takto počíná,
ať žije třeba stovku let.
Jiné však možnosti není,
nemá-li na nás ulpět čin.

Ďábelské vpravdě jsou světy,
halené v temnotu slepou,
kam spějí po smrti lidé,
co hubí své vlastní já.²

Nehybné, jediné, nad mysl rychlejší,
smysly nepostižené, vpřed pospíchá.
Bez hnutí každého běžce vždy předstihne,
do něj Mátarišvan³ činnost vkládá.

Hýbá se to i nehýbá,
je blízko i vzdálené,
je to stále v nitru všeho
zároveň však všeho vně.

Kdo bytosti veškeré
ve vlastním já rozpozná,
já zas ve všech bytostech,
ten se před tím⁴ neskrývá.

Mudrc, který tvorstvo celé
zajedno s já nazírá,
nezná klam a nezná smutek,
jednoty se dobírá.

Vše ryzí, beztlé, bez vady obsáhl,
bez svalů, čisté, zlem nedotčené,
nadsmyslný věštec, mudrc svébytný,
jenž úlohy věčným rokům vhodně přidělil.

V mračné temno upadají
ti, co ctí nevědění,
však hlubší jakby tma je těch,
kdo se těší věděním.⁵

Jiný je prý plod vědění,
jiný zase nevědění -
zvěděli jsme od moudrých,
kteří nám to vyjevili.

Kdo pozná zároveň obé,
vědění i nevědění,
nevěděním překročí smrt,
věčnost získá věděním.⁶

V mračné temno upadají,
kdo ctí neprojevené,
však hlubší jakby tma je těch,
kdo se těší projeveným.

Jiný má plod projevené,
jiný neprojevené -
zvěděli jsme od moudrých,
kteří nám to vyjevili.

Kdo pozná zároveň obé,
stávání i zničení,
mocí zmaru ujde smrti,
věčnost získá zrozením.

Pravdy líc pozastírá
zlatistý terč třpytivý.
Odhal je, pravdy dbalého,
Živiteli, pohledům.

Ó Živiteli, žreci jediný,
Jámo, Súrjo, synu Pradžápatiho,
rozestři paprsky, soustřed' svůj lesk,
ať zřím tvůj nejvyšší příznivý tvar.
Onen Muž tam - to jsem já sám!

Tento dech vejdiž v nesmrtný van,
tělo pak necht' se rozpadne v prach!
Óm, pomni, rozume, na všecko konání,
pomni, rozume, na každý čin!

Veď nás, Ohni, jistou stezkou k prospěchu,
bože, jenž znáš každý náš čin.
Odvrať od nás šalebný hřích.
Uctíme tě velebením přehojným.

VYSVĚTLIVKY

Tamto (adas) - představuje neprojevené absolutní jsoucno, toto (idám) je vezdejší svět jevů a projevů.

Věčné nesmrtelné já (átman) vpravdě nelze zahubit; mínění jsou zde lidé, co své já potlačují falešnou představou jáství a osobivosti.

Mátarišvan - jméno božské bytosti, které byl poprvé zjeven oheň, případně která poprvé rozdělala oheň třením dřívce o sebe a předala jej lidem. V Atharvavědu vystupuje Mátarišvan jako vítr, který má svrchovaně očistné schopnosti.

Užitý výraz „tatas“ může označovat *To* jako absolutní realitu, může se vztahovat k projevenému světu živých bytostí, lze jej považovat za časové určení „nadále“, anebo je to zhuštěné vyjádření všeho dohromady.

Politováníhodné je postavení těch, kdo lpí na vnějšnosti světa, ale daleko hlouběji klesli lidé učení, kteří prese všecko vědění postrádají pravé poznání.

Nevědění (avidjá) zde vystupuje jako život zasvěcený plnění běžných povinností, přinášení obětí a dalším činnostem hospodáře; *vědění* (vidjá) znamená život v odříkání, cudnosti a hledání vyššího poznání.

HINDUISMUS

Když se kolem poloviny 1. tisíciletí před n.l. oddělil od dosud jednolitého proudu indické náboženské ideologie heterodoxní buddhismus a džinismus, zachovali sice ti, kdo zůstali věrni dědictví po starém bráhmánismu, oběti jako jeden z hlavních projevů zbožnosti. Rozšířili však také rejstřík religiózních projevů všemi směry a ve všech oblastech lidské psychiky: v oblasti rozumu a spekulace vytvořením šesti ortodoxních filozofických systémů (šad-daršana), v oblasti citu zdůrazněním oddanosti k božstvu (bhakti) jako cesty ke spáse a ve vztahu k širokým lidovým vrstvám rozhojněním mytologie jako formy náboženských výkladů prostému člověku nepřístupnější. Nedogmatický charakter starého učení (sanátana dharma - odvěký Řád) umožňoval neustálé obohacování forem náboženského života a přizpůsobování ideologie změnám, jimiž procházel život v Indii spolu s technickým, civilizačním a vědeckým pokrokem.

K nejnápadnějším a nejdůležitějším změnám došlo však v oblasti mezilidských vztahů. Snad i reakcí na demokratické zrušení bráhmanských výsad a privilegií buddhismem a džinismem byl starý systém rozdělení obyvatelstva na čtyři stavovské skupiny (varny) a lid stojící mimo tuto elitu společnosti nejen utužen, ale ještě dotvořen a přeměněn v pevný systém kastovní organizace, která zůstala nejtypičtějším rysem tohoto náboženství, později nazvaného hinduismem, až do dnešní doby. Hierarchicky seřazeným kastám stáli v čele i nadále bráhmani, ideologové celé hinduistické společnosti, její zákonodárci, monopolní učitelé všech ostatních vrstev, arbitři ve všech sporných otázkách a nezřídka i skuteční vládcové prostřednictvím ministerských a rádcovských postavení, jež zastávali u královských dvorů. Ostatní obyvatelstvo tvořilo stále se rozrůstající počet kast, určujících každému jedinci na doživotí a bez možnosti změny jak jeho povolání, tak i vztah k ostatním skupinám. Sňatky se uzavíraly v rámci jediné kasty nebo alespoň

skupin navzájem si nejbližších kast, přísná opatření omezovala jak výběr povolených potravin, tak zejména společné požívání jídel, a vymezovala práva i povinnosti jedince ve vztahu k rodině, kastě i celé společnosti.

Hlavní úsilí bráhmanských ideologů jako by stále výrazněji zaměřovalo k utužení a udržení této společenské základny hinduismu. Stále komplikovanější předpisy regulující život v tomto směru byly sepisovány v různých příručkách (šástrách), které se zabývaly jak rodinnými a sociálními, tak i hospodářskými a politickými vztahy v rámci hinduistického společenství. Nejzávažnější z nich byly dharmášastry, učebnice práv a povinností, z nichž patrně někdy kolem počátku našeho letopočtu získal výsadní postavení spis nazvaný „Mánavadharmašástra" čili „Manusmrti", připsaný pro zvýšení závažnosti a prestiže legendárnímu praotci lidstva Manuovi. O společenské důležitosti tohoto díla svědčí například i fakt, že si je Britové v době své koloniální vlády nad Indií nechali už v 18. století přeložit do angličtiny a používali je v soudnictví jako základu hinduistického práva. Až do dnešní doby zůstal mezi pravověrnými hinduisty nejvyšší autoritou ve všech společenských otázkách.

Manuův zákoník, jak bývá obvykle nazýván, je sepsán ve verších stejně jako většina staroindické naučné literatury, aby se usnadnilo její zapamatování. Pojednává o povinnostech (dharma) všech hinduistů podle jejich společenského zařazení; obecný charakter má tendence přisuzovat každé skupině tím větší míru práv i povinností, čím vyšší je její postavení v kastovní hierarchii. Knize je přededlána úvodní kapitola o stvoření světa, jejíž část tu zařazujeme. Není to samozřejmě první výklad vzniku světa a lidí v indických literárních dokladech; nad touto hádankou se zamýšlela už mnohem starší védská literatura a zejména její výkladové knihy bráhmány. Porovnání manuovského podání například s interpretací Šatapathabráhmány ukazuje, jak se změnil charakter učení za těch několik staletí, jež dělí toto dílo od Manuovy Dharmášastry. V bráhmanách je opětovně zdůrazňován božský původ a primární důležitost oběti, v Manuově zákoníku se těžiště přesunulo na neméně božský původ kastovních rozdílů mezi lidmi (rozuměj hinduisty) a význam karmanu, souhrnu skutků každého jedince, které určují kvalitu jeho příštího zrození. Jako v celém byt' i dost obsáhlém díle je i tu výklad poměrně stručný a zhuštěný a připouští místy různé interpretace. Ty nabízejí četné sanskrtské komentáře, z nichž jsme se při překladu ukázky přidrželi výkladu Kullúkabhatty.

MANUŮV ZÁKONÍK O STVOŘENÍ SVĚTA

Bylo jen To a bylo tmou, bez projevení a bez příznaků, To, které nelze poznat a pochopit, a bylo, jako by docela spalo.

Potom se projevil vznešený Duch, jenž vzniká sám sebou, rozháněč tmy, mající sílu všech velkých živlů, a přivedl To k projevu.

Sám povstal Ten, jež poznat lze jen jinak než smysly, Ten věčný, složený ze všeho, kterého nelze rozlišit, vnímat a chápat. Zatoužil stvořit ze svého těla rozličné tvory; myšlenkou vytvořil nejprve vodu a vložil v ni sémě.

Bylo to vejce pak zlaté a se září slunce a v něm se zrodil sám Brahma, praotec světů ...

V tom vejci pobyl Vznešený po celý rok a pak sám od sebe svou vlastní myšlenkou to vejce rozdělil vedví.

A z těch dvou polovin vytvořil nebe a zemi a vprostřed oblohu a osm světových stran a místo trvalé pro vody.

Vytáhl ze sebe ducha, jenž je a současně není, a z ducha jáství, onoho pána a tvůrce vědomí si sebe sama, a také velikou duši a všechny tři základní vlastnosti a potom postupně pět smyslů, uchopovatelů věcí. Nechal pak prostoupit drobnými částmi všech těchto šesti své vlastní částice a stvořil bytosti (...)

Tak vstoupí v bytí veliké živly se svými činnostmi a duch se svými drobnými částmi, ten tvůrce bytostí.

Z nevnímateľných částí podoby těch sedmi přemocných podstat vzniká pak tento svět a z nehynoucího všechno, co pomíjí. A každý další z nich získává vlastnosti toho, kdo předchází a má prý vlastnosti dle toho, který a kolikátým je.

On to byl, kdo určil z vědských slov na samém počátku po jednom jména a činnosti všech i jejich povahy.

A onen Pán stvořil zástupy živoucích čínorodých bohů i odvěkou obět'.

A Brahma vydojil z ohně a větru a slunce pro úspěch obětí odvěkou trojici nazvanou Rg, Jadžus a Sáma a čas a jednotky času a také souhvězdí, planety, řeky, moře a skaliska, roviny, jakož i nerovnou půdu, askezi, řeč, rozkoš a touhu a také hněv. A z touhy vytvořit bytosti stvořil pak tvorbu.

A aby odlišil rozličné skutky, oddělil od sebe Řád a bezpráví a spojil bytosti s páry, jako jsou štěstí a zármutek.

To všechno vzniklo však postupně pospolu s pětící živlů a z jejich droboučkových částic, jež podléhají zkáze.

A koho spojil Pán v počátku s tou kterou činností, tu koná sám od sebe, vytvářen znovu a znovu.

Násilí, nenásilí, mírnost či krutost, řád nebo bezpráví, pravda i lež - co komu uložil při prvním stvoření, to samo do něho vstupuje.

Tak jako mají období roku znaky všech ročních dob jen samy od sebe, tak živí tvorové mají své činnosti.

A aby lidé se množili, stvořil On z úst, paží, stehem a nohou bráhmana, kšatriju, váišeje a šúdru.

Rozpůlil své vlastní tělo a z půlky vznikl pak muž a z druhé žena; s ní zplodil Virádže.

Vězte pak, nejlepší z bráhmanů, že to já, stvořitel všeho, jsem tím, jež stvořil Virádž po tuhé askezi.

I já jsem vykonal přetěžkou askezi, neboť jsem toužil vytvářet potomstvo, a stvořil především desítku velikých ršijů, pánů tvorstva:

Maričiho, Atriho, Angirase, Pulastju, Pulaku, Kratua, Pračétase, Vasišthu, Bhrgua a Náradu.

Oni pak, velice zářiví, stvořili sedmero jiných manuů a také bohy a příbytky bohů, jakož i ršije nezměrně mocné, a jakše, rákšasy, pišáče, gandharvy, nebeské víly, asury, nágy, hady a obří ptáky a zvláště i zástupy předků, blesky a hromové mraky i duhy všeliké, létavice a uragány, komety a velká i malá nebeská světla, kinnary, opice, ryby a různé ptáky, dobytek, gazely a lidi i šelmy se dvěma řadami zubů, červy a brouky, hmyz s křídly, vši, mouchy, štěnice a všechny komáry i různé rostlinstvo.

Tak na můj příkaz stvořili ti velcí silou své askeze všechno to nehybné i co se hýbá dle příslušné činnosti.

Která pak činnost byla zde na světě určena těm kterým tvorům, tu vám teď uvedu i její pořadí ve sledu zrození.

Dobytěk, gazely a šelmy se dvěma řadami zubů, jakož i démoni, lidé a pišáci rodí se z lůna.

Z vejce pak rodí se ptáci a hadi, krokodýl, ryby a želvy a tito tvorové rodí se na souši anebo ve vodě.

Z vlhka se rodí komáři, vši, mouchy a štěnice a z horka povstává všechno jim podobné.

Ze semen rodí se rostliny veškeré, rostoucí z klíčků anebo stonků - rostliny končící dozráním plodů i jiné, jež mají nesčetné květy a plody...

Ačkoli sevřeny temnotou pro svoje minulé skutky, jsou tyto rostliny nadány vědomím, štěstím i zármutkem.

A to jsou druhy od Brahmy po tyto, které se navěky točí ve strašném koloběhu bytí.

Když stvořil to vše i mne, bezmezně mocný opět se ukryl do sebe sama, potlačiv se časem.

Když ten Bůh bdí, tu svět je činný; když s myslí zklidnělou spí, všechno se zavírá.

Když pak je ve spícím stavu, tvorové činní nechají činnosti a jejich mysl propadá únavě.

Současně v době, kdy mizí ve velkém Duchu, tento Duch všech tvorů klidně a šťastně spí.

A dlouho zůstává v temnotě se svými smysly a činnost nekoná; tehdy se vzdaluje podoby.

Když vezme na sebe podobu hmotnou a vstoupí v semeno nehybné anebo hybné, tehdy s ním spojeny nabudou podoby.

Tak on svým bděním a spánkem toto vše hybné i nehybné vždy znovu a znovu oživí a zase poznovu zničí.

PURANY

Ve staletích předcházejících začátek našeho letopočtu, kdy se védské náboženství přetváří v hinduismus, dochází také k přehodnocení védského panteonu. Byla do něj vtělena různá božstva neárijských kmenů, která byla později ztotožněna s bohy védského náboženství nebo byla vysvětlována jako různé aspekty nejvyššího božství. Do popředí se dostávají velcí bohové Višnu a Siva s množstvím přívlastků a charakteristických znaků, kolem nichž se vyvíjejí význačnější monoteistické prvky. Každého z nich jeho uctívači pokládají za jediného nejvyššího boha, absolutního a osobního, obdařeného mnohými atributy, k němuž vede cesta oddanosti - bhakti. Bohům přítomným v jejich idolech se začínají stavět chrámy často velmi bohatě zdobené, přinášejí se jim v nich oběti, na jejich počest se v nich konají různé slavnosti a na svatá, bohům zasvěcená místa se konají poutě.

Těmito bohy se zabývají sanskrtské posvátné texty zvané purány - stará vyprávění. Jsou to svým způsobem hinduistické encyklopedie, pojednávající o mytologii, kastě, rituálu, historii posvátných míst, filozofii, dynastiích králů, umění, gramatice, poetice, dramatu, stavbě domu apod.

Jádrem purán je staré. Již v době Maurjů (4. stol. př. Kr.) nebráhmanští dvorští bardové - sůtové, navazující na tradici doby védské, zpívali a velebili genealogie králů, a v době Guptů (4.-5. stol. po Kr.) byla již známa většina starších purán. V té době se také purán chopila kasta nižších kněží a dala jim dnešní podobu. Často je jen částečně přepracovala, někdy však složila nová díla, jimž ponechala původní názvy. A tak vedle starých purán, které vznikly někdy kolem 4. stol. po Kr., máme pro hinduismus stejně důležité novější purány, jejichž vznik klademe až do středověku, do doby kolem 14. stol. po Kr. Dodneška se zachovalo osmnáct tak zvaných velkých purán, k nimž se pojí celá řada purán podružnějších.

Většina chvalozpěvů v puránách náleží Višnuovi, dokonalému ztělesně-

ní laskavosti, soucitu a lásky k celému božskému i lidskému rodu. Zjevoval se na světě v nejrůznějších podobách vždy, když toho bylo třeba, aby zachránil svět, lidi a bohy před zkázou. Na jiných světech a v jiných dobách se Višnu zjevil v podobě ryby, která zachránila prapředka Manua před potopou tím, že loď s ním dopravila do Kašmíru k vysokým horám. V podobě želvy pomohl Višnu bohům získat napoj nesmrtelnosti. Jako kanec vynesl zemi z mořského dna, kam ji uvrhl jeden z démonů. V podobě trpaslíka oklamal krále démonů, který mu slíbil tolik půdy, co obsáhne třemi kroky. Višnu se pak proměnil v obra a překročil celý svět. Jako bizarní postava, zpola lev a zpola muž, zabil démona, jehož nemohl zabít ani člověk, ani zvíře. Na tento svět sestoupil Višnu v podobě Parašurámy - Rámy se sekýrou, který pobil všechny kšatrije za to, že jeden z nich oloupil a zabil jeho otce. Dalším zjevením Višnu byl Ráma, jehož život a osudy líčí epos Rámájana. Po osmé se Višnu zrodil jako Kršna, miláček bohů a lidí, který se proslavil svými činy a ukázal lidem cestu ke spáse. Za deváté vtělení Višnu bývá obvykle pokládán Buddha, který podle hinduistů přišel na svět proto, aby svou nesprávnou naukou sváděl na scestí a do záhuby demony, usilující o nadvládu nad světem. Posledním jeho projevem bude Kalkí, představitel posledního soudu, jezdec s plamenným mečem na bílém koni, který se zjeví na konci tohoto světového období.

Višnuovi je věnováno šest velkých purán, z nichž nejdůležitější je Bhá-gavatapurána, známá někdy také pod názvem Srímad Bhagavatam, která vznikla kolem 9. století n.l. Je rozdělena do dvanácti knih a obsahuje 18 000 šlóků. Tato nejpopulárnější a nejrozšířenější purána vůbec, popisující všechny inkarnace Višnu, má formu dialogu mezi mudrcem a králem, který za to, že nevědomky zabil svatého muže, je odsouzen, aby do týdne zemřel. Král, aby si zajistil spásu, strávil ten týden posloucháním Bhágavatapurány. Z okruhu mýtů, pro hinduismus nejtypičtějších, vybíráme příběh o tom, jak bohové kvedlali mléčný oceán, jeden z oceánů, jež obklopovaly svět, aby získali nápoj nesmrtelnosti, a při tom ošálili demony, kteří jim v jejich lopotě pomáhali. (Le Bhágavata Purána, Paris 1840, 8, 5-9)

KVEDLÁNĚ OCEÁNU MLÉKA

Kdysi světec Durvása proklel krále bohů Indru za to, že neuctivě nakládal s věncem, který mu daroval. V důsledku jeho kletby bohové ztratili sílu a byli přemoženi démony. Obrátili se proto o pomoc k Višnuovi. Višnu by jim mohl pomoci okamžitě, ale zachtělo se mu hry se stloukáním oceánu mléka, a proto jim řekl:

„Brahmo, Sivo a ostatní bohové, má-li se vám vrátit štěstí,
naslouchejte pozorně mým slovům.

Jděte a uzavřete s démony mír a snažte se získat jejich přízeň,
abyste tak znovu získali svůj šťastný los.

Neboť jde-li, bohové, o důležitou věc, ti, kteří sledují svůj prospěch,
se musejí umět spojit i s nepřáteli, tak jak to učinil had s myší.

Bez meškání se snažte získat nápoj nesmrtelnosti,
 který činí nesmrtelným i člověka ve spárech smrti.
 Vhodte do moře všechny rostliny, trávy, liány a léčivé byliny;
 pak horu Mandaru použijte jako vrtidlo a hada Vásukiho jako lano.
 Potom s mou podporou vrtěte bez ustání oceán;
 démoni budou mít podíl na lopotě, ale její plod sklídíte vy.
 Vy sami, bohové, schvalte to, co si budou přát démoni:
 cíle se spíše dosáhne mírností než násilím.
 Neděste se hrozného jedu, který vystoupí z oceánu,
 a předměty, které se z něj zrodí, ať nevzbudí vaši žádostivost, touhu
 či hněv!"

Když dal bohům tyto rady, svrchovaný Pán zmizel jejich zrakům, aby
 se bral svou vlastní cestou.

Brahma a Bhava¹ uctili Vznešeného a vrátili se do svých sídel,
 ostatní bozi se vydali k Balimu.

Když slavný král démonů viděl poražené a pokořené nepřátele, věda,
 že je čas smíru, tak jako je čas válčení, neútočil na ně.
 Bohové se Balimu, podmaniteli vesmíru,
 obklopenému pohlaváry démonů a leskem slávy, kořili.
 Obezřelý Indra mu lichotil sladkým hlasem
 a sdělil mu vše, co mu radil Višnu.

Návrh se démonům zamlouval (...)

Tak se bohové s démony spřátelili, uzavřeli smlouvu
 a společným úsilím se snažili získat nápoj nesmrtelnosti.

Pyšní na svou sílu šli vyvrátit horu Mandaru,
 pak se jí mocnými pažemi chopili a za zpěvu ji vlekli k moři.
 Ale břemeno bylo přetěžké a cesta dlouhá,
 proto ji unaveni na poloviční cestě upustili.

Zlatá hora obrovskou vahou rozdrtila spousty bohů a démonů.
 Mnozí měli zlámány paže, nohy, šíje.

Věda o jejich sklíčenosti, zjevil se jim Višnu na Garudovi².
 Jediným pohledem Pán vzkřísil rozdrcené bohy a demony
 a způsobil, že zmizela jejich zranění i vyčerpanost.

Jako by si hrál, jednou rukou zvedl horu, naložil ji na Garudu, pak
 na něj nastoupil sám, a sledován zástupy bohů a démonů vydal se
 Potom nejlepší z ptáků, Garuda, pobídnutý Višnuem, [k moři.

ponožil se na dno moře, sňal horu ze svých beder a složil ji tam.
Rozjaření bohové pozvali krále hadů Vásukiho,
slíbili mu díl nápoje a použili ho jako lana k obtočení hory.
Potom ze všech sil začali kvedlat oceán. Hari se nejprve zmocnil
hlavy a bohové se řadili za ním. Ale démoni s tím nebyli srozuměni:
„My, znalí vědu a proslaveni jak původem, tak činy,
nebudeme tahat za ocas, tu nectnou část těla.“
Když démoni zmlkli, nejlepší z bohů s úsměvem pustil hlavu hada
a chopil se s bohy ocasu. Když si tak rozdělili místa, jali se synové
ze všech sil kvedlat, aby získali nápoj nesmrtelnosti. [Kašjapy³
Při kvedlání však hora, jež na ničem nespočívala, přes úsilí mocných
bohů snažících se ji zadržet, se vlastní vahou propadla do hlubin.

Vidouce, že jejich snahu maří neúprosný osud,
bohové poklesli na mysli a zář jejich tváří pohasla. (...)
Tu Svrchovaný vzal na sebe podobu zázračné, obrovské želvy,
ponožil se do vod a horu podepřel.
Když bohové a démoni spatřili horu znovu vztyčenou,
vzchopili se, aby ji uvedli v pohyb;
želva jako nový ohromný ostrov ji podpírala svými zády, širokými sto
jódžan⁴.
Mohutné paže bohů a démonů otáčely obrovskou horou na zádech
a velký had vnímal ten pohyb jako jemné tření. [želvy
Aby podnítil jejich sílu a snahu, Višnu se vmísil jako démon mezi
démony,
jako bůh mezi bohy a jako neviditelný vstoupil do hada (...)
Takto oživení nejvyšším bohem pronikajícím vším nahoře i dole,
sami sebou, horou a lanem,
bohové kvedlali oceán tak rychle, že rušili mořské příšery.
Hrozný had dštil z tisíce svých očí, tlam a dechů oheň a kouř, který
ničil lesk Baliho a ostatních démonů, takže se podobali sosnám,
zasaženým lesním požárem.
Zatímco plameny hadího dechu kalily nádheru bohů a černily jejich
náhrdelníky, zbroj a tváře,
mraky, poslušné vůle Svrchovaného, je osvěžovaly svým deštěm.
Kvůli nim se zvedaly i vánky skryté pod vlnami.

Avšak jakkoli usilovně vladaři bohů a démonů kvedlali oceán, nápoji
nesmrtelnosti se stále neobjevoval.

I jal se Višnu kvedlat sám (...)

Z rozbouřeného moře, v němž se zmítali ryby, delfini, hadi a želvy,
velryby, krokodýli nepřátelští slonům a obrovské mořské příšery,
vystoupil hrozný, nesnesitelný jed, zvaný háláhala.

Šířil se neuvěřitelně rychle a bouřlivě, zaplavil všechny světové strany,
celý svět;

zděšení tvorové běželi hledat se svými vládci útočiště u boha vždy
šťastného.

Když spatřili Sivu, uctívaného askety, sedět na hoře s Déví⁵ a konat
tvrdé pokání pro blaho tří světů, pozdravili ho a uctili chvalozpěvy (...)

Když viděl jejich zoufalství, bůh, který je přítelem všech tvorů, byl
jat soucitem a řekl své drahé Sátí⁶:

„Pohled Bhavání⁷, do jakého zoufalství uvrhl tvory obávaný jed, který
vyvstal z kvedlaného oceánu mléka.

Musím vrátit bezpečí tvorům, chtějícím si zachránit život; povinností
mocného je chránit nešťastné. (...)

Hari⁸, duše všeho, má zalíbení v soucitných lidech, ctnostná žena,
a je-li spokojen Hari, jsem spokojen i já. Proto pro dobro tvorů spolknou
ten jed."

Když tak milostivý původce všeho promluvil k Bhavání,
jal se polykat jed, a bohyně, znající jeho moc, s tím souhlasila. (...)
Jed, který vystoupil z moře, projevil svou moc na samotném bohu
tím, že mu začernal hrdlo, bůh však z této poskvrny učinil svou
ozdobu. (...)

Zatímco Sívá pil, štíři, hadi, jedovaté byliny
a ostatní škodlivá havěť se zmocňovala toho, co padalo z jeho ruky.
Když Sívá vypil jed, rozradostnění bohové a démoni znovu spěšně
kvedlali oceán,

až vystoupila kráva dávající přepuštěné máslo.

Agnihótrovy⁹ krávy se zmocnili řšiové, znalí védů,
aby získali přepuštěné máslo pro oběť, jež je cestou bohů.

Potom se objevil kůň jménem Učchaišrava, barvy bledé luny;
chtěl ho Bali a Pán varoval Indru před stejným přáním.

Pak z moře vystoupil král slonů Airávata;

záře jeho čtyř klů zastínila lesk bílé hory obývané Sívou.
Dále se objevil klenot kaustubha, onen rubín širých vod;
přál si jej Hari za ozdobu své hrudi.
Potom přišel na zem páridžáta, ozdoba to světa bohů,
strom splňující každé přání, skýtající dobro bez ustání, jak to činiš ty
sám, králi.
Pak se zrodily půvabně oděné apsaras¹⁰, se zlatým šperkem na krku,
okouzluující nebešťany chůzí, hrami, pohledy.
Potom vystoupila Ráma», oddaná družka Svrchovaného.
Svou září osvětila celý obzor jako blesk šlehající z mraku.
Uchvácení jejím leskem, mládím, krásou, vznešeností,
bohové, démoni i lidé, všichni stejně po ní zatoužili. (...)
Po delších úvahách si Ráma vyvolila za manžela Višnuu,
který svou stálostí a ctností vynikal nad ostatní. (...)
Pak se objevila mladá, lotosooká bohyně Váruní¹²
a se souhlasem Hariho se jí zmocnili démoni.
Zatímco synové Kašjapy kvedlali oceán, aby získali nápoj,
vystoupila z něho podivuhodná lidská bytost.
Byl to muz s dlouhými, silnými pažemi, s krkem označeným linkami
jako ulita, s hnědýma očima;
byl černý, mladý a zdobil jej věnec z různých skvostů.
V rukou s náramky měl nádobu plnou nápoje nesmrtnosti.
Tato bytost vznikla z jedné části Višnuovy podstaty.
Byl do Dhanvantari, původce Ájurvédu.
Když démoni, chtiví všech věcí, spatřili nádobu plnou nektaru, rychle
se jí zmocnili.

Jakmile démoni nádobu uchvátili,
malomyslní bohové hledali útočiště u Hariho.
Vznešený, jenž uspokojuje všechna přání svých uctívačů, vida jejich
sklíčenost, pravil:
„Nezoufejte, zajistím vám úspěch tím, že mezi ně pomoci klamu,
jímž vládnou, zaseji nesvornost."
Pak chtivost nápoje dala mezi nimi vzniknout vádě.
Křičeli: „Napřed já, napřed já, ty ne, ty ne!
I bohové mají právo na svůj díl, protože se lopotili stejně;

to je tak, jako pro oběť, stálé pravidlo."
Tak hovořili nejslabší z démonů, jež ze žárlivosti
se snažili zadržet ty nejsilnější, kteří se zmocnili nádoby.
V tom okamžiku Višnu, jemuž žádný prostředek není neznámý,
vzal na sebe podobu nepopsatelně krásné ženy. (...)
Její pohledy probleskující mezi půvabným chvěním brv,
a cudné úsměvy rozněcovaly v démonech oheň lásky.
Když se znepřátelení démoni, nadávající si jako lupiči,
rvali o nádobu, spatřili přicházet onu ženu.
„Ach, jaká to nádhera, jaká krása, jak něžné mládí“, křičeli;
planouce láskou tlačili se kolem ní a zasypávali ji otázkami:
„Kdo jsi, lotosooká? Odkud přicházíš a co si přeješ?
Řekni krásko, pro niž buší naše srdce, či jsi dcera!
Přines nám štěstí, ženo ladné postavy!
Ač přibuzní, znepřátelili jsme se a přeme se o totéž.
Jsme děti Kašjapy, všichni bratři, všichni smělí.
Poděl nás rovným dílem nektaru, abychom se nehádali.“
Hari přestrojený za ženu, zvaný tak démony,
jim s úsměvem a svádívy pohledy pravil:
„Co vás ke mně vábí, synové Kašjapy? Jsem jen žena pro rozkoš.
Mudrc nikdy nevěnuje důvěru těm, kteří myslí jen na milování.
Říká se, nepřátelé bohů, že přátelství koček a rozkosnických žen, které
poslouchají jen své vášně,
má krátké trvání, protože stále hledají nové milence.“
Takto podněcování škádlením oné ženy,
démoni ztratili rozvahu a opustili nádobu s nápojem.
Tehdy se nádoby chopil Hari a s něžným úsměvem pravil:
„Budete-li souhlasit se vším, co učiním,
ať to bude dobré či zlé, rozdělím vám nektar.“
Náčelníci démonů, slyšíce tu řeč,
neuvědomili si dosah toho a zvolali: „Budiž!“
Postili se, vykoupali, provedli do ohně úlitbu prepuštěného másla,
obětovali kravám, bráhmanům a předkům a obdrželi kněžské
požehnání.
Každý podle svého přání se oděl do nového šatu
a tak připraveni se usadili na kusovou trávu, směřující k východu.

Bohové i démoni se posadili v sále provoněném kadidlem,
vyzdobeném květinovými -^ěnci a lampami.
Bohyně s dokonale zaoblenými boky a vyvinutými řadry tam
vstoupila s nádobou v rukou,
přioděna hedvábným šatem, zvoníc zlatými nákotníčky. (...)
Její pohledy a úsměvy uchvátily bohy i demony.
Hari si pomyslně, že dávat nektar démonům od přirozenosti krutým,
by bylo stejně nerozumné, jako dávat nektar hadům, a proto je
nepodělil.

Uspořádal ty dvě skupiny «io oddělených řad,
Pán světa umístil bohy a demony každého do té řady, která mu
náležela.

S nádobou v ruce šálil dénxony svými svody
a dal pít bohům, kteří bez nápoje nesmrtnosti podléhali stáří a smrti.
Věrní uzavřené dohodě, démoni okouzleni bohyní mlčeli,
aby nebyli haněni, že se há«dají s ženou.
Svedení náklonností k oné Ikrásce, strachující se o její přízeň,
oklamáni úctou, kterou jim prokazovala, nepronесли slovo výtky.
Démon Ráhu v přestrojení za boha se vetřel mezi bohy
a dostal napít nektaru, ale Měsíc a Slunce jej odhalili.
V okamžiku, kdy pil, Hari «nu svým diskem srazil hlavu
a tělo, které se nápoje nedo tklo, padlo k zemi.
Z oné hlavy, která se stala nesmrtnou, učinil Višnu démona zatmění;
tento démon, puzen nenávistí, se vrhá na slunce a měsíc
v okamžiku, kdy se ti dva setkávají.

Když bohové dopili nektar, původce světa, milostivý Hari,
vzal na sebe před zraky dénnonů svou pravou podobu.
A tak bozi a démoni, shrom áždění na stejném místě, ve stejném čase,
za stejným cílem, dílem a ú-myslem, nebyli odměněni stejně; bohové
získali nápoj nesmrtnosti, poněvadž hledali útočiště u nohou Višnu,
démoni však nedostali nic. Proto nic z toho, co člověk může pro sebe a své
děti učinit pomocí svého života, majetku, úsilí, srdce a slov, nenese
zdárný výsledek, je-li to čiměno ve snaze po vyniknutí; avšak totéž
přináší užitek, je-li to konáJio s vědomím, že bůh je ve všem; je to,
jako když se zalévají kořeny: má z toho užitek celý strom.

- 1 *Bhava* - jedno z jmen boha Šivy.
- 2 *Garuda* - mytický tvor, zpola člověk, zpola pták, na němž jezdil bůh Višnu.
- 3 *Kašjapa* - jeden z mytických védských věstců, který se svými ženami zplodil demony, hady, ptáky a různé jiné tvory.
- 4 *jódžana* - délková míra odpovídající zhruba 14 km.
- 5 *Dévi* (sa. Bohyně) - manželka boha Šivy, která na sebe brala nejrůznější podoby. Má 1008 jmen, která se vztahují k jejím podobám, přívlastkům a činům.
- 6 *Sátí* - jedno z jmen manželky boha Šivy. V této podobě se ze zármutku nad hádkou svého otce se Šivou sama upálila, aby tím obhájila čest svého chotě.
- 7 *Bhavání* - jedno z jmen Šivovy manželky v milostivé podobě.
- 8 *Hari* - jedno z jmen boha Višnu.
- 9 *agnihótar* - kněz obětující bohu ohně, Agnimu.
- 10 *apsarasy* - nebeské víly oblažující nebešťany.
- 11 *Ráma* - jedno z jmen bohyně Lakšmí, manželky boha Višnu.
- 12 *Váruní* - bohyně vína, dcera boha Varuny, jenž v hinduismu je králem vod.

ZJEVENÍ ŠIVY

Dalších šest velkých purán je věnováno Šivovi, který je pravým protikladem Višnu. Je to bůh vesmírného ničení a opětného tvoření, jehož plodivá síla v podobě linga - mužského pohlavního údu, zdroj života a tvůrčích schopností boha, je uctívána po celé Indii. Tato podoba je pravděpodobně stejně stará jako jeho zvířecí podoba: býk Nandí. Vedle toho bývá Šivá uctíván i v antropomorfních podobách, jež mají aspekt milostivý i hrozný. Obklopený družinou nižších bohů a ozdobený hady je velkým bojovníkem ničícím demony, své nepřátele spaluje zářem svého třetího oka a jako král tance přivádí rozpad světů, aby je pak po určité době nebytí opět tancem uvedl znovu v život. Je však i milujícím manželem a otcem rodiny i velkým asketou, učitelem a ochráncem různých umění a jógických vědomostí.

Mnoha atributům Šivy je věnována zejména Sivapurana, jež je variantou "" , Vájupurány, datované kolem 5. stol. po Kr. Rozsáhlý text Šivapurány je •. uspořádán do sedmi sbírek a má 24 000 šlóků. Její hlavní význam spočívá ve výkladu významu linga, jehož prototypem byl ohnivý sloup, v němž Šivá zjevil svou velikost Brahmovi a Višnuovi (Sivapurana, Delhi 1970, I, 6-8), a ve výkladu filozofického pozadí Šivova rituálu.

Nandikéšvara pravil:

„O první mezi jóginy, kdysi před dávnými časy Višnu dřímál na svém
hadím loži;

u něho dlela bohyně štěstí a jeho průvodci.

Náhodou tam přišel Brahma¹, nejpřednější z védských učenců, a zeptal se ležícího tam krásného lotosookého Višnu:

„Kdo jsi? Viděl jsi mne, a přesto zde ležíš jako nadutec.

Vstaň, drahý, a podívej se na mne, jsem tvým pánem, přišel jsem.

Pro poťouchlého darebu, který se při návštěvě ctihodné starší osoby chová jako pyšný blázen, jsou určeny smírné obřady.’

Když to Višnu slyšel, rozzlobil se. Klidně však řekl:

„Buď zdrav, drahý! Posad’ se, prosím, na toto lehátko. Čím to, že máš obličej vzrušený a oči chmurné?’

Brahma řekl:

„Drahý Višnu, věz že jsem přibyl rychlostí času. Mně se má vzdávat čest. Jsem praotec, ochránce světa, tedy i tebe.’

Višnu pravil:

„Drahý, ve mně je celý vesmír, ale tvé myšlení je myšlením zloděje.

Zrodil ses z lotosu, který vyrostl z mého pupku, jsi můj syn. Proto tvá slova jsou pochybná.’

Tak se jeden s druhým přel, tvrdil, že on sám je lepší než ten druhý, a prohlašoval se za Pána, až byli připraveni bojovat jako dva pošetilí kozli, přející si zabít jeden druhého.

Obě hrdinná božstva bojovala usazená na svých vozidlech - labuti a Garudovi, bili se i průvodci Brahmy a Višnu.

Mezitím tam dorazily různé skupiny bohů na létajících vozech, aby byly svědky toho podivuhodného boje.

Višnu a Brahma se zasypávali mraky šípů a jiných zbraní a nakonec Višnu mrštil po Brahmovi hroznou zbraní zvanou máhéšvara a Brahma po Višnuovi zbraní pášupata. Ty zbraně s tisícem ostrých bodců se vznesly vysoko do nebe, kde se s děsným třeskem srazily.

Pak, drahý, bohové v bezmocném vzrušení a soužení hovořili, jak to dělávají lidé, válčí-li spolu jejich panovníci:

„Příčinou stvoření, udržování, ničení, ochrany a požehnání je Sívá, bůh nosící trojzubec, nejvyšší brahma.

Bez jeho schválení nikdo nemůže nikde přetrhnout ani stéblo trávy.’

Tak ve svém zděšení uvažovali a odebrali se do Šivova sídla,
na vrchol Kailásu, kde bůh se srpkem měsíce prodléval.
Když spatřili sídlo nejvyššího Pána v podobě slabiky óm², sklonili
v úctě hlavy a vstoupili do paláce.
Tam uzřeli zářícího nejvyššího vůdce bohů ve společnosti Umy³ na
trůně z drahokamů, na oltáři uprostřed poradní síně.
Pravou nohu měl položenou přes levé koleno,
lotosové ruce mu spočívaly na nohách, kolem byli jeho průvodci.
Měl všechny dobré rysy.
Ženy jej pozorně ovívaly, vědy ho chválily, Pán každému žehnal.
Když bohové spatřili Pána, slzeli radostí
a klesli na kolena, i když byli od Sivý dost vzdáleni.
Jakmile Pán bohy zhlédl, dal je svými služebníky přivolat.
Když ten, který je ozdobou bohů, jako hřebínek je ozdobou zpěněné
vlny,

bohy potěšil, slavnostně je oslovil sladkými, vlídnými slovy.

Sivá řekl:

„Bud'te zdrávy, drahé děti! Doufám, že vesmír a rod bohů
pod mým vrchnostenstvím ve svých povinnostech prospívá.
Vím již, bohové, o boji mezi Brahmou a Višnuem.
To vzrušení na vaší straně je velmi výmluvné.'
Manžel Amby⁴ utěšoval dav bohů medovou řečí,
slazenou úsměvem, tak jak se konejší děti.

Pán v tom shromáždění vyslovil přání jít na bojiště Hariho a Brahmy
a vydal v tom smyslu rozkaz stovce velitelů svých šiků.

Hned se rozehrály hudební nástroje, aby oznámily začátek Pánovy
cesty,

a velitelé, pokrytí ozdobami, seděli připraveni na vozidlech.

Pán, manžel Ambiky⁵, vystoupil na svatý vůz v podobě slabiky óm,
ozdobený pěti kruhovými prstenci.

Doprovázeli ho jeho synové a družina, následovali ho všichni bohové,
Indra a ostatní.

Vhodně poctěný nádherou různobarevných korouhví, vějířů, mušlíček,
květin, hudbou, tancem a hudebníky

a doprovázen velkou bohyní, Pašupati⁶ táhl s armádou do boje.

Když zahlédli bitvu, Pán zmizel na obloze,
hudba zmlkla a vřava šiků polevila.
Na bojišti zatím Brahma a Ačjuta⁷, přející si zabít jeden druhého,
čekali na výsledek zbraní máhéšvary a pášupaty.
Plameny, které ze zbraní Brahmy a Višnu šlehalý,
spalovaly tři světy.
Když beztlá forma Sivý viděla hrozbu té předčasné zkázy,
přijala uprostřed nich podobu nesmírného sloupu ohně.
Obě žhnoucí zbraně, schopné zničit celý svět,
spadly do toho ohromného ohnivého sloupu, který se tam tak
nenadále zjevil.

Když viděli onen příznivý úkaz uklidňující zbraně,
ptali se jeden druhého: „Co to je, ten podivuhodný zjev?
Co to je, ten ohnivý sloup, který tu vznikl? Je nepochopitelný.
Musíme najít jeho vrchol a základ.“
Když se tak společně rozhodli, oba hrdinové,
pyšní na svou statečnost, se hned pustili do pilného hledání.
„Nic neobjevíme, když budeme spolu“, řekl Višnu,
přijal podobu kance a začal hledat základ.
Brahma v podobě labutě se zase vydal vzhůru, aby našel vrchol.
Višnu, prorážející spodními světy, dostal se velice hluboko,
základ ohnivého sloupu však nenašel.
Zcela vyčerpaný se v podobě kance vrátil na dřívější bojiště.
Drahý, tvůj otec Brahma, který letěl vysoko do nebe,
uviděl z výšky padat kytičku kětakí záhadného původu.
Když totiž Sivá viděl boj Brahmy a Višnu, rozesmál se;
jak se mu třásla hlava, zdobící ji květ kětakí spadl dolů.
Ačkoliv padal po mnoho let, nezmenšila se jeho vůně ani trpyt.
Květ je měl učinit šťastnými.
Brahma řekl:
„O pane květu, kdo tě nosil? Proč jsi spadl?
Přišel jsem sem v podobě labutě, abych našel vrchol.“
Květ odpověděl:
„Padám ze středu tohoto prvotního nevyzpytatelného sloupu.
Trvá mi to už dlouho. Nevím však, jak ty dohlédneš vrcholu.“
„Drahý příteli, musíš tedy udělat, co si přeji. Višnuovi musíš říci:

Ó Ačjuto, Brahma spatřil vrchol sloupu. Jsem toho svědkem.'
Rka to, stále se květu kětakí ukláněl.
I lež je vhodná v nebezpečí, říkají závažné texty.
Když Brahma po návratu spatřil vyčerpaného, smutného Višnu,
radostí se roztančil.

Višnu mu po způsobu eunucha přiznal svou neschopnost.
Ale Brahma řekl Višnuovi:
,0 Hari, viděl jsem vrchol sloupu. Květ kětakí to dosvědčí.'
A květ kětakí tu lež v Brahmově přítomnosti potvrdil.
Hari, který tomu uvěřil, vzdal Brahmovi hold;
uctíval ho všemi šestnácti způsoby služby a pocty.
Pán, aby potrestal podvodného Brahmu, vzal na sebe zjevnou podobu
a vystoupil z ohnivého sloupu.
Višnu povstal a třesoucíma rukama se chopil nohou Pána.
,Z nevědomosti a mylné představy o tobě, jehož tělo je bez začátku
a konce,

dovolili jsme si hledání, podnícené naším přáním.
Proto soucitný, promiň nám naši chybu.
Je to vpravdě jen jiná podoba tvé božské hry.'
Šiva řekl:
,Drahý Hari, potěšils mne, protože se přísně držíš pravdy, ač sis přál
být Pánem.
Proto budeš mít postavení rovné mému, budeš také stejně ctěn.
Příště, ode mne oddělen, budeš mít samostatný chrám, idoly, svátky
a uctívání.'

Tak kdysi Pána potěšila pravdomluvnost Hariho a on mu nabídl
místo rovné vlastnímu a shromáždění bohů bylo toho svědkem.
Mahádéva⁸ pak, aby potlačil pýchu Brahmy,
stvořil ze středu svého obočí podivuhodnou bytost Bhairavu⁹.
Tento Bhairava si před Pánem na bitevním poli klekl a řekl:
,0 Pane, co mám dělat? Dej mi prosím, rychle pokyny.'
,Drahý, zde je Brahma, první bůh vesmíru.
Ucti ho svým ostrým rychlým mečem.
Bhairava uchopil chocholku Brahmovy páté hlavy, provinivší se
pyšným rozšiřováním nepravdy,
a zuřivě mával mečem, aby ji ut'al.

Tvůj otec s poletujícími ozdobami, se šatem zmačkaným a uvolněným,
s posunutým věncem,
horní oděv v nepořádku a hladkou chocholku rozčuchanou, se třásl
jako banánovník ve větrné smršti a padl Bhairavovi k nohám.
Zatím soucitnému Ačjutovi, přejícímu si Brahmou zachránit, kanuly
slzy na lotosové nohy Pána a on, s rukama sepjatýma, jako dítě
prosící otce řekl:

„Pane, ty sám jsi mu dávno dal jako zvláštní znak pět hlav.
Proto mu promiň jeho první provinění, buď mu nakloněn.“
Když ho tak Ačjuta prosil, Pán povolil a v přítomnosti bohů
požádal Bhairavu, aby od potrestání Brahmy upustil.
Pak se obrátil k Brahmovi, sklánějícímu šiji, a řekl:
„Brahmo, aby sis vynutil úctu lidí, přisvojil sis darebně roli Pána.
Proto od nynějška nebudeš uctíván,
ani nebudeš mít svůj vlastní chrám ani svátek.“

Brahma pravil:

„Ó Pane, kéž tě to uspokojí. Už to, žeš ušetřil mou hlavu,
považuji za velké požehnání a dar.
Vzdávám čest tobě, Pánu, příbuznému, tvůrci vesmíru,
shovívavému, odpouštějícímu, dobrotivému, třímajícímu horu jako
luk.“

Šiva pravil:

„Dítě, celý vesmír bude zničen, ztratí-li strach z krále.
Proto vině vyměříš trest a poneseš břímě správy tohoto vesmíru.
Obdařím tě však jiným darem, který je velmi vzácný.
Budeš předsedat při všech domácích i veřejných obětech.
I když oběť bude úplná, se všemi vedlejšími obřady a oběťmi
peněžních darů, neponese bez tebe užitek.“
Pak se Pán obrátil ke květu kétakí, provinivšímu se křivou přísahou,
a pravil:

„Ó ty květe kétakí, jsi darebný a podvodný, jdi odsud!
Napříště si nepřeji zahrnovat tě do svého uctívání.“
Když to Pán řekl, všichni bohové se začali vyhýbat pouhé přítomnosti
toho květu.

Kvěť kétakí pravil:

„Vzdávám ti úctu Pane! Tvůj příkaz způsobí, že mé zrození bude bez
užitku.“

Kéž Pána potěší, že je učiní užitečným odpuštěním mého hříchu.
 Říká se, že vzpomínka na tebe odstraňuje všechny hříchy.
 Jak mne teď, když jsem tě spatřil, může poskvřňovat hřích lži?"
 Když ho tak snažně uprostřed shromáždění prosil, Pán řekl:
 „Nepřisluší mi nosit tě. Jsem Pán a moje slova musí být pravdivá.
 Ale budou tě nosit moji služebníci a stoupenci.
 Tím tvé zrození bude užitečné.
 I v nebesích mohou tebou zdobit můj idol.'
 Tak Pán učinil šťastným květ kétakí, Brahmů i Višnu.
 Pak zazářil ve shromáždění, kde na něho bohové pěli chvály."

VYSVĚTLIVKY

- 1 *Brahma* (Stvořitel) - první bůh hinduistické božské trojice: Brahma-Višnu-Šiva, je zobrazován jako červený vousatý muž se čtyřmi tvářemi a čtyřma rukama, v nichž drží mimo žezlo, džbánu s vodou z Gangy a obětní lžice nebo šňůry perel, luku či lotosového květu také čtyři vědy.
- 2 *óm* - posvátná slabika, sestávající ze tří písmen: a-u-m: *a* značí Višnu, *u* značí Sivu, *m* značí Brahmů. Tento zvuk prý v sobě obsahuje vše, co se stalo i co se stane.
- 3 *Uma* (sa. Světlo) - jedna z krásných podob Šivovy manželky; získala ji po tuhém pokání, jímž chtěla upoutat Šivovu pozornost.
- 4 *Amba* (sa. Matka) - jedno z jmen milostivé podoby Šivovy manželky.
- 5 *Ambika* - jiné jméno Umy, Šivovy manželky.
- 6 *Pašupati* (sa. Pán tvorů) - jedno z jmen boha Šivy.
- 7 *Ačjuta* (sa. Nepomíjející) - jedno z jmen boha Višnu.
- 8 *Mahádéva* (sa. Velký bůh) - jméno dávávané především Šivovi.
- 9 *Bhairava* (sa. Hrozný) - jméno boha Šivy v hněvivém aspektu.

MAJESTÁT DÉVÍ

Posledních šest velkých purán je věnováno Brahmovi, stvořiteli vesmíru, jenž s Višnuem a Sívou tvoří velkou indickou trojici: Brahma-stvořitel, Višnu-udržovatel, Siva-ničitel, jehož význam však vedle ostatních dvou bohů prakticky zaniká. Mezi těmito puránami vyniká Markandejapurana, jež se svým tónem liší od ostatních purán. Je sbírkou starých legend převážně světského ladění, které nedoporučují žádnou zvláštní doktrínu. Vypravuje ji mu-

drce Márkandéja bájným ptákům, vzdělaných ve védách, a ti ji pak opakují mudrci Džaiminimu. Jedna z epizod této purány se vztahuje ke kultu ženského principu božství, jenž je jako tantrismus nebo šaktismus rozšířen zejména ve východní Indii. Je to kult původně protoindický, který přežíval u různých indických kmenů jako kult bohyně Matky, bráhmany byl uznán poměrně pozdě a plného rozvoje doznává teprve koncem středověku. Tento mýtus o sedmi stech šlócích v třiceti kapitolách, nazvaný Déymáhátmja - MajestátJQévi, recitovaný každodenně při tantrických obřadech, je interpolací starší než ostatní část Márkandéjapurány. Pochází přibližně ze 7. století n.l. a je věnován oslavě Dévi jako bohyni, která čas od času sestupuje na svět, aby jej zbavila démonů a přišer. Ústřední je zde druhá kapitola, v níž se líčí zrození Dévi. (Márkandeya Purána, Calcutta 1904. 82)

Mudrc řekl:

„Za dávných dob došlo mezi bohy a demony k boji, který trval
plných sto let.

Mahíša velel démonům a Indra vedl bohy.

Udatnější démoni porazili vojsko bohů,

a když si Mahíša všechny bohy podmanil, dosedl na místo Indry.

Pak se poražení bohové v čele s Pradžápatim¹, zrozeným z lotosu, odebrali tam, kde sídlí Sívá a Višnu.

Třicet bohů jim přesně vylíčilo, co se stalo,

jak je démon Mahíša porazil.

„On, Mahíša, sám vládne nad pravomocí Súrji², Indry, Agniho³, Vájua⁴, Sómy⁵, Jamy⁶, Varuny⁷ a ostatních bohů.

Celý zástup bohů, svržený z nebe zloduchým Mahíšou,

toulá se nyní po zemi jako zástup smrtelníků.

Řekli jsme vám, co způsobil nepřítel nesmrtelných

a hledáme u vás útočiště. Vymyslete něco, ať zhyne!’

Když uslyšeli tato slova bohů, Višnu se rozhněval

a Sívá, stáhnuv obočí, vztekla se ušklíbl.

Potom z obličeje rozhněvaného Višnu vyzářila velká energie

a stejně tak z obličeje Brahmy a Sívý.

Velká energie vyzářila rovněž z těla Indry a ostatních bohů

a všechny se navzájem slily v jednu.

Zdálo se, že celý prostor vyplňuje planoucí hora,

a bohové na tu horu energie s úžasem zírali.

A tato neporovnatelná energie zrozená z těl všech bohů
se spojila, osvětlila vesmír a proměnila se v postavu ženy.
Její tvář vznikla z energie Sivý, vlasy z energie Jamy,
paže z energie Višnu,
její prsa vyzářila z energie Sómy, z Indrovy vznikl její pás,
z energie Varuny nohy, z energie Země její boky.
Z Brahmovy energie vznikla její chodidla, ze Súrjovy prsty
u nohou, z energie Vasuů prsty u rukou a z Kuvérovy⁸ nos.
Energie Pradžápatiho se změnila v její zuby
a její tři oči byly z energie Agniho.
Jejími obočím byla energie bohů soumraku a její uši byly z energie
Vájua.
Tím, že energie všech bohů vstoupila v projev, zrodila se milostivá
bohyně.

Když se nesmrtelní, soužení Mahíšou, dívali na tu,
jež vznikla spojením energie všech bohů, nesmírně se radovali.
A bohové, jeden po druhém, ji začali dávat své zbraně.
Nositel luku pináka⁹ vykouznil ze svého trojzubce nový trojzubec
a dal jí jej.

Kršna¹⁰ jí dal disk, jež vykouznil ze svého vlastního disku.
Varuna jí dal ulitu, Agni kopí,
Marutové¹¹ jí dali luk a toulec plný šípů, Indra jí dal hromoklín,
který vykouznil z vlastního hromoklínu.
Král bohů jí dal zvonec svého slona Airávaty,
Jáma jí dal hůl a Varuna smyčku.
Pradžápati jí dal růženec a Brahma hrnec na úlitby.
Slunce dalo dopadnout svým paprskům na každý pór její kůže.
Kála¹² jí daroval meč a štít bez poskvrny,
od oceánu mléka dostala nádherný perlový náhrdelník a šperky,
nebeskou čelenku, náušnice, náramky, skvostný diadém,
ozdoby na paže
a také lesklé nákotníčky a ten nejjemnější pás
a na všechny prsty prsteny.
Višvakarman¹³ jí dal bezvadnou sekeru, zbraně mnoha tvarů
a zbroj, již nikdo neprorazil,
Varuna jí položil na hlavu věnec nevadnoucích lotosů

a druhý jí pověsil kolem šíje.
Himavant¹⁴ jí dal jako jezdecké zvíře lva a různé drahokamy,
Kuvéra ji obdařil nevyčerpatelnou číší.
Séša, král hadů, který podpírá tuto zemi,
jí dal hadí náhrdelník, ozdobený velkými drahokamy.
Bohyně, kterou poctili a obdarovali i ostatní bohové ozdobami
a zbraněmi, vyrážela stále znovu hlasitý řev.
Tento úděsný, stále se opakující ryk
naplnil celý vesmír a vzbudil silnou ozvěnu.
Světy se chvěly, moře se vzdouvala, země se třásla, hory padaly.
Bohové volali radostně na tu, jež jela na lvu: 'Vítězství!',
a mudrci se jí oddaně ukláněli a velebili ji.
Když nepřátelé nesmrtelných spatřili pozdvižení, jež zavládlo
ve všech třech světech, shromáždili vojska a pozvedli zbraně.
'Hej, co je to?' zlostně vykřikl démon Mahíša
a obklopen démony, vrhl se tomu řevu vstříc.
Pak spatřil bohyni, jejíž záře prostupovala tři světy, pod jejíž nohou
se prohýbala zem a jejíž členka se dotýkala nebes, která rozechvívala
celé podsvětí drnčením své tětiny,
a jak stála, jejích tisíc paží dosahovalo do všech světových stran.
Potom nastal lýtý boj mezi bohy a bohyní a nepřáteli bohů, kdy celou
oblohu osvětlovaly střely, jež na sebe protivníci metali.
S bohyní bojoval Mahíšův vojevůdce, velký démon Čikšura,
doprovázený Čámarou, který velel čtyřem plukům.
Bojoval i velký démon jménem Udagra se šesti miliardami vozů,
a Maháhanu s tisícem miliard,
Asilóman s padesáti miliony,
Báškala s šesti sty milionů,
Parivárita postupoval s hordami slonů a koní,
doprovázen deseti miliony vozů,
a démon jménem Bidála bojoval v onom boji
obklopen padesáti miliardami vozů.
Stejný počet válečných vozů obklopoval démona jménem Kála.
A to nepočítáme mnoho jiných mocných démonů,
obklopených vozy, slony a koni.

Všichni postupovali proti bohyni.
Samotného Mahíšu obklopovaly v tom boji
miliony vozů, slonů a koní.
Bojovali proti bohyni železnými kyji a oštěpy,
holemi, meči, sekerami a halapartnami.
Někteří na ni vrhali kopí, někteří smyčku,
a snažili se bohyni zabít údery svých mečů.
A bohyně Candika¹⁵ štípala zbraně nepřátel jako hračky
a sama je zasypávala vlastními zbraněmi a střelami.
Povzbuzována bohy a mudrci,
metala chladnokrevně na démony své střely.
I lev, který nesl bohyni, rozzuřený a se zježenou hřívou,
řádl v šicích démonů jako oheň v džungli.
Z každého hlubokého výdechu bojující Ambiky¹⁶ se zrodily
sta a tisíce jejích vlastních oddílů.
Posíleny energií bohyně udatně bojovaly
a sekerami, oštěpy a meči ničily tlupy démonů.
Někteří rozezněli bubny, jiní duli do ulit
nebo tloukli do tamburín; tak se boj stal slavností.
Potom bohyně svým trojzubcem, kyjem, deštěm oštěpů, mečem
a ostatními zbraněmi pobíjela velké démony.
A srážela další, které očaroval zvuk jejího zvonce.
Některé démony strhávala k zemi smyčkou,
jiní leželi na zemi rozřati jejím ostrým mečem,
jiní utlučení její holí.
Někteří bolestivě ztlučeni jejím kyjem, zvraceli krev.
Některé připíchla k zemi svým trojzubcem.
Nepřátelé probodáni tisícem střel podobali se dikobrazům
a zmirali na bojišti.
Některým usekávala paže, jiným krky,
jedněm padaly hlavy, jiné rozřala vedví.
Démoni padali s useknutýma nohama,
jiní měli jen jedno oko, jednu paži, jednu nohu a nakonec je bohyně
rozsekla.
A jiní padali a opět povstali, i když měli sraženou hlavu,

a vzrušení hrou hudebních nástrojů na bojišti tančili.
 Bezhlavé trupy stále třímaly v rukou meče, oštěpy a kopí, a velcí
 démoni volali na bohyni: „Zadrž! Zadrž!“
 Na bojišti se kupily převrácené vozy a těla padlých slonů, koní
 a bojovníků:
 nebylo tam k hnutí.
 A velké řeky, vytvořené z proudů krve,
 tekly mezi armádami démonů, slonů a koní.
 Tak v řadách démonů rozsévala zkázu a ničila je jako oheň, který
 v okamžiku stráví hromadu trávy a dřeva.
 A lev s vlající hřívou si vykračoval a hlasitě řval,
 jako by hledal dech mrtvých démonů.
 A jak bohové viděli boj, který vedla bohyně se svými zástupy proti
 démonům,
 radovali se v nebi, pěli na ni chvalo zpěvy a zasypávali ji květy."

VYSVĚTLIVKY

- 1 *Pradžápati* - v hinduismu jedno z jmen boha Brahmy, který se zrodil z lotosu vyrůstajícího z pupku boha Višnu, odpočívajícího na vesmírných vodách na hadu Šéšovi.
- 2 *Šúrja* - bůh slunce, zobrazovaný jak jede na voze taženém sedmi koni nebo jedním koněm se sedmi hlavami, obklopený slunečními paprsky.
- 3 *Agni* - bůh ohně, v hinduismu podle Višņupurány nejstarší syn Brahmy. Je zobrazován se čtyřma rukama, jak jede na voze taženém červenými koni nebo na beranu.
- 4 *Váju* - vědský bůh větru je v hinduismu podle Višņupurány králem nebeských hudebníků - gandharvů.
- 5 *Sóma* - bůh měsíce, pán hvězd; podle purán jezdí na tříkolém voze taženém deseti koni bílými jako jasmín.
- 6 *Jáma* - bůh smrti a vládce podsvětí, který podle purán sídlí v Jámově městě, kde sedí v paláci na soudcovském trůně. Za pomocníky má zapisovatele a poradce, posluhuje mu uváděči a dozorcí. Duše zesnulých přivádějí do soudní síně poslové smrti dveřní, u nichž stále drží stráž Jamův dveřník.
- 7 *Varuna* - v hinduismu vládce vod, jemuž přísluší smyčka a nepromokavý kryt, utvořený ze štítu kobry.
- 8 *Kuvéra* - v hinduismu bůh bohatství; stal se jím, když konal tisíc let pokání. Vedle toho získal od Brahmy nesmrtelnost a stal se jedním ze strážných bohů světa. Je zpodobňován jako bílý muž se znetvořeným tělem pokrytým šperky, má tři nohy a jen osm zubů.
- 9 *pináka* - zbraň patřící Sivovi; někdy je to luk, jindy kyj.
- 10 *Kršna* - v hinduismu jedno z vtělení boha Višnu, k němuž se váže mnoho příběhů

z jeho hravého dětství, jinošského věku milostných dobrodružství a mužného věku územních výbojů. Dodnes je jedním z nejuctívanějších hinduistických bohů.

- 11 *Marutové* - bohové bouře, kteří podle purán vznikli z nezrozeného syna Diti, jenž měl zničit krále nižších bohů, Indru. Indra jej však roztříštil svým hromoklínem na devětačtyřicet kusů, které pak ze soucitu proměnil v Maruty.
- 12 *Kála* (sa. Čas) - jedno ze jmen hrozné podoby boha Šivý.
- 13 *Višvakarman* (sa. Všeuměl) - v hinduismu velký architekt a řemeslník bohů, výrobce jejich zbraní. Jeho dcera se provdala za Súrju, boha slunce, ale poněvadž nemohla vydržet jeho záři, Višvakarman položil Súrju na svůj soustruh a část jasu mu odřízl. Odříznutý kousek spadl na zem a Višvakarman z něj vytvořil disk pro Višnu, trojzubec Šivy, zbraň boha bohatství Kuvéry, kopí boha války Kárttikéji a různé jiné zbraně.
- 14 *Himavant* - mytický vládce Himaláje, otec Šivovy manželky Umy a Gangy.
- 15 *Candika* (sa. Dívoká) - jedno z jmen děsivé podoby Dévi.
- 16 *Ambika* - jiné jméno Dévi.

BUDDHISMUS

V současné době představuje jedno z největších světových náboženství, vznikl v severní Indii v 6.-5. století př. Kr. Jeho zakladatel Siddhártha Gautama (563-483 př. Kr.) byl synem vládce kmene Šákjů z Kapilavastu (jižní Nepal). Ve svých 29 letech opustil rodinu a stal se potulným asketou, hledajícím cestu k vysvobození z pout strastiplné existence. V té době docházelo ve vývoji výrobních sil i ve způsobu života staroindické společnosti k řadě převratných změn. Bouřlivého rozmachu doznala řemesla i obchodní výměna, rostla a vzkvétala lidnatá města, sílila a bohatla vrstva obchodníků a řemeslníků. Nové jevy v životě společnosti nalezly svůj odraz i ve vývoji náboženství a filozofie. Vznikala a rozvíjela se řada heterodoxních škol a učení, kterým byl vesměs společný odpor k védské tradici s jejím důrazem na obětnictví a neustálé spekulace o smyslu rituálu. Nositeli nových myšlenek byli především potulní myslitelé - asketové, tzv. šramáni. Sramanská učení neuznávala autoritu zjevených pravd a posvátných písem a za jediné věrohodné svědectví o světě a jeho zákonitostech pokládala zkušenostní poznání. Vesmír byl v jejich pojetí podřízen výhradně působení věčných přírodních zákonů. K hlavním z nich patřil vztah příčinné souvislosti všech jevů, který platil nejenom na úrovni fyzikální, ale především v oblasti morální. Spolu s představou o nestálosti, věčném pohybu a střídání jevů fenomenálního světa (koloběh, kolotání životů - sansára) tvoří tento zákon kauzálního vztahu mezi činy a jejich plody (karman) hlavní zdroj všech strastí v nikdy nekončícím řetězci zániků a nových znovuzrození.

Siddhártha Gautama převzal řadu myšlenek šramanských učitelů a po šesti letech usilovného hledání dosáhl „probuzení“ (bódhi), „prohlédl“ příčiny pozemského strádání a odhalil cestu k jeho konečnému překonání. Proti kastovní výlučnosti bráhmanismu Probuzený (Buddha) postavil učení pří-

stupné všem lidem bez rozdílu rodu a společenského postavení, namísto samoučelné askeze a krutého sebetřýznění nabídl harmonické rozvíjení vnitřních schopností a morálních kvalit člověka, náhradou za bráhmanské zprostředkování při styku s nevypočitatelnými božskými bytostmi svým stoupencům poskytl víru ve vlastní síly a nezávislost na jakékoli náboženské autoritě.

Jádro Buddhovy nauky tvoří „čtyři ušlechtilé pravdy“, které vypovídají o strastiplné povaze všeho bytí a poskytují praktický návod, jak se vymanit z koloběhu vznikání a zániků, přinášejících nové a nové strádání. Příčinu všeho utrpení buddhismus spatřuje v žádosti (pa. tanhá, sa. tršná, tj. žízeň), která vzniká z počitků vyvolaných dotykem smyslových orgánů se smyslovými předměty, v sobeckém ulpívání na věcech fenomenálního světa. Ta člověka stále znovu vrhá do víru přetělování a její zničení prostřednictvím poznání představuje jediný způsob, jak dosáhnout zastavení koloběhu životů a tedy i zánik strasti. Touha či žízeň je spojena s nevědomostí (avidjá), neznalostí čtyř ušlechtilých pravd a mylnou představou, že pozemská osobnost tvoří naše pravé já (átman).

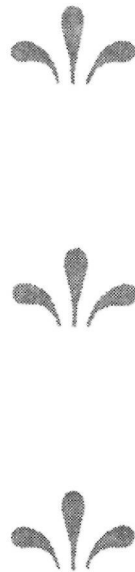
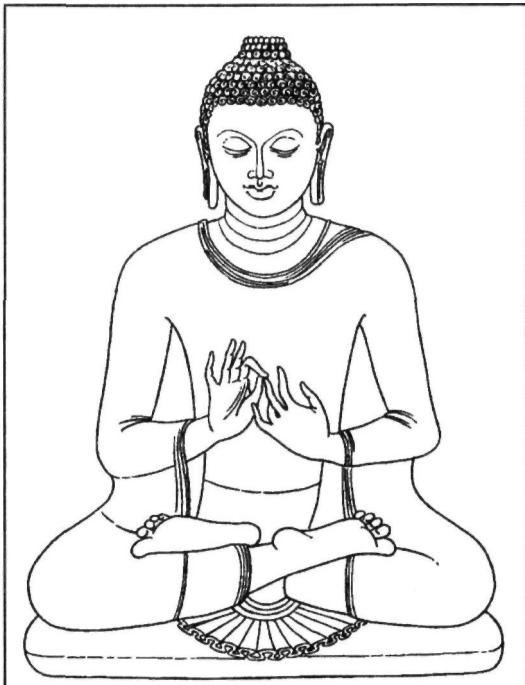
Empirické já se v buddhistickém pojetí skládá z pěti souborů pomíjivých tělesných i duševních složek (skandhy), jejichž náhodné seskupení a neustálé proměny vytvářejí individuální bytí. Ulpívá-li člověk na své tělesnosti, pocitech a vědomí, vytváří se zdání, že existuje jako nějaká určitá a relativně trvalá osobnost; buddhismus naproti tomu tvrdí, že pravé Já v lidském bytí neexistuje a že naše touha upřená na některé z nepravých „Já“ zapříčiňuje vznik nových závislostí, nových strastných zrození. Jestliže buddhismus popírá existenci „Já“, ani tzv. přetělování není ničím jiným nežli skládáním a rozkládáním složek, jejichž pohyb je v podstatě náhodný a nenesé s sebou žádný trvalý rys osobnosti „bývalého“ jedince do příštího zrození. Tak se Buddha obešel bez duše jakožto nesmrtelné a neměnné substance; jedinou silou, která přetrvává smrt a způsobuje nová zrození, je touha, s jejímž zánikem se teprve otevírá cesta k nejvyššímu cíli, ukončení strastné existence a „vyvanutí“ v nirvāṇe.

I když buddhismus převzal z kosmologických představ bráhmanismu rozdělení vesmíru na světy bohů, polobohů a lidí, duchů, zvířat a obyvatel podsvětí, neřeší otázku božského tvůrce či prvotního hybatele, protože ji pokládá z hlediska svého hlavního cíle za nepodstatnou. Každý člověk může dosáhnout vysvobození z pout strasti bez přispění nadpřirozených sil výhradně vlastním úsilím, protože pouze on sám rozhoduje o svém příštím osudu. Proto bývá buddhismus hínajánového směru, odrážející starší formu tohoto učení, někdy označován jako „ateistické“ náboženství. Tento charakter

si buddhismus hínajány (tzv. „malé vozidlo“), rozšířený dnes hlavně na Srí Lance, v Barmě a Thajsku, zachovává i v otázce kultu svého zakladatele. Zatímco na rozumové (kognitivní) úrovni šrilanský buddhista považuje Buddhu za historickou osobnost, již nepřisuzuje nadpřirozené schopnosti ani nadpozemskou existenci, neuvědoměle (afektivně) uctívá jeho památku takovým způsobem, jako by se pro něj ve skutečnosti stal božstvem. Toto rozlišení přirozeně platí i pro samotnou Buddhovu nauku, která je na jedné rovině racionálním návodem, jak žít a jednat, avšak zároveň slouží k naplnění náboženských potřeb lidových mas, které dosud žijí v zajetí tradičních představ.

Během svého historického vývoje se buddhismus rozpadl na řadu škol a sektářských hnutí, mezi nimiž největšího rozšíření dosáhl směr označovaný jako „velké vozidlo“ (mahájána), jehož počátky se kládou do 1. stol. př. Kr. Toto učení, pro jehož stoupence byla původní nauka příliš racionální a odlidštěná, příliš zahleděná do individuálního snažení, vyzdvihlo ideál „bódhisattvy“, bytosti stojící na prahu nejvyšší mety, která však odkládá okamžik dosažení nirvány, aby mohla napomáhat ostatním na cestě k vysvobození. Oproti hínajánovému směru, který označoval za největší ctnost vědění a kladl důraz především na vlastní snažení, vyzdvihuje mahájána všeobjímající soucit a lásku ke všem tvorům. Spasitelské zaměření spolu s kultem oddanosti Buddhovi a uctívání božských bytostí předurčených k buddhovství přispěly k životnosti a přitažlivosti této školy. Schopnost přijímat a asimilovat nejrůznější prvky z druhých náboženských směrů a působovat se cizímu prostředí usnadnila šíření mahajanového buddhismu do zemí Střední a Východní Asie.

ROZPRAVA O ROZTOČENÍ KOLA ZÁKONA

Předkládaná ukázka z buddhistického kanonického textu Mahāvagga (Velký oddíl, I, 6, 17-29) představuje podle tradice první kázání, které Buddha proslavil v Sárnáthu poblíž Váránasí poté, co se dobral pochopení strastné podstaty veškerého bytí a objevil cestu k vysvobození z pout vzniků a zániků v podobě „čtyř ušlechtilých pravd“. Při hlubší analýze „Buddhových řečí“ lze tvrzení o původnosti „váránaského kázání“ stěží obhájit, protože podává daleko ucelenější a zralejší výklad buddhistické nauky nežli rané části pálijského kánonu, avšak logicky tvoří východisko a základ celého učení. Proto se také nazývá Rozprava o roztočení kola Zákona (Dhammačakkappa-vattanasutta), což je symbolické vyjádření představy počátku triumfálního tažení nové nauky, která jako kotouč (sa. čakra, pa. čakka) slunce, neúprosné kolo času anebo válečný kočár světovládcy (čakravartina) dobude celý svět.

Vedle čtyř ušlechtilých pravd (pa. arijaścācāri) zaznamenal „ten, jenž se takto ubíral“ (Tathāgata) krok za krokem celý myšlenkový postup, jímž se dobral nejvyššího poznání, a dospěl k závěru, že se ocitl na prahu nirvány (pa. nibbāna), konečného vysvobození. Jeho první řeč tedy představuje nejenom trest nauky, ale přímo praktický návod, jak hlásané zásady uvést v život.

Buddhistické texty byly určeny především k poslechu, což výrazně ovlivnilo jejich stavbu a styl. Je pro ně příznačné časté opakování, užívání ustálených obrátů a formulací, což při četbě může působit do jisté míry jednotvárným dojmem. Je jim ale zároveň vlastní přísná logická gradace, postup od známých pravd k novým tvrzením, což přispělo k jejich srozumitelnosti a oblibě.

Překlad byl pořízen z jazyka páli, v němž se nejuceleněji zachovala Buddhova kázání, podle textu vydaného Hermannem Oldenbergem (*The Vinaya Pitakam: one of the principal Buddhist holy scriptures in the Páli language*, sv. I, *The Mahāvagga*, Londýn 1879, s. 10-11).

Poté oslovil Vznešený patero mnichů: „Jsou dvě krajnosti, mnichové, jichž se má vystříhat ten, kdo se zřekl světa. Které to jsou? Život oddaný choutkám, připoutaný k slastem a rozkoším, jenž je nízký, hrubý, tuctový, neušlechtilý a neprospěšný; a život oddaný sebe-trýznění, plný strádání, neušlechtilý a neprospěšný. Oběma těmito krajnostem se Dokonalý vyhnul, mnichové, a plně pochopil střední stezku, co otevírá oči, skýtá poznání, vede k uklidnění, k vědění, k probuzení, k nirváně.

A která je, mnichové, ta střední stezka, již Dokonalý plně pochopil, co otevírá oči, skýtá vědění, vede k uklidnění, k poznání, k probuzení, k nirváně?

Je to tato ušlechtilá osmidílná cesta - totiž: pravý názor, pravé rozhodnutí, pravá řeč, pravé jednání, pravé žití, pravé snažení, pravá bdělost, pravé soustředění. Toto, mnichové, je ta střední stezka, již Dokonalý plně pochopil, co otevírá oči, skýtá vědění, vede k uklidnění, k poznání, k probuzení, k nirváně.

Toto pak je, mnichové, ušlechtilá pravda o strasti: zrození je strastné, stáří je strastné, nemoc je strastná, smrt je strastná, spojování s věcmi nemilými je strastné, odlučování od věcí milých je strastné - zkrátka: patero skupin lpění¹ je strastné.

Toto pak je, mnichové, ušlechtilá pravda o původu strasti: je to ona

žízeň, jež vede k znovuzrození, je provázena radostí a vášní a tu a tam se něčím potěší - totiž: žízeň žádosti, žízeň vznikání, žízeň zániku.

Toto pak je, mnichové, ušlechtilá pravda o zničení strasti: je to zničení oné žízne pomocí úplné bezvášnivosti, je to vzdání se, odvrhnutí, uvolnění se, neulpívání na oné žízni.

Toto pak je, mnichové, ušlechtilá pravda o stezce vedoucí k zničení strasti: je to tato ušlechtilá osmidílná cesta - totiž: pravý názor, pravé rozhodnutí, pravá řeč, pravé jednání, pravé žití, pravé snažení, pravá bdělost, pravé soustředění.

„Toto je ušlechtilá pravda o strasti“; tak jsem, mnichové, prohlédl skutečnosti, o nichž jsem dříve neslyšel, zrodilo se ve mně poznání, moudrost, vědění, jasnozrivost. „Této ušlechtilé pravdě o strasti je třeba porozumět“; tak jsem, mnichové, prohlédl skutečnosti, o nichž jsem dříve neslyšel, zrodilo se ve mně poznání, moudrost, vědění, jasnozrivost. „Této ušlechtilé pravdě o strasti jsem porozuměl“; tak jsem, mnichové, prohlédl skutečnosti, o nichž jsem dříve neslyšel, zrodilo se ve mně poznání, moudrost, vědění, jasnozrivost.

„Toto je ušlechtilá pravda o původu strasti“; tak jsem, mnichové, prohlédl skutečnosti, o nichž jsem dříve neslyšel, zrodilo se ve mně poznání, moudrost, vědění, jasnozrivost. „Této ušlechtilé pravdy o původu strasti je třeba se varovat“; tak jsem, mnichové, prohlédl skutečnosti, o nichž jsem dříve neslyšel, zrodilo se ve mně poznání, moudrost, vědění, jasnozrivost. „Této ušlechtilé pravdy o původu strasti jsem se vyvaroval“; tak jsem, mnichové, prohlédl skutečnosti, o nichž jsem dříve neslyšel, zrodilo se ve mně poznání, moudrost, vědění, jasnozrivost.

„Toto je ušlechtilá pravda o zničení strasti“; tak jsem, mnichové, prohlédl skutečnosti, o nichž jsem dříve neslyšel, zrodilo se ve mně poznání, moudrost, vědění, jasnozrivost. „Tuto ušlechtilou pravdu o zničení strasti je třeba zakusit“; tak jsem, mnichové, prohlédl skutečnosti, o nichž jsem dříve neslyšel, zrodilo se ve mně poznání, moudrost, vědění, jasnozrivost. „Tuto ušlechtilou pravdu o zničení strasti jsem zakusil“; tak jsem, mnichové, prohlédl skutečnosti, o nichž jsem dříve neslyšel, zrodilo se ve mně poznání, moudrost, vědění, jasnozrivost.

„Toto je ušlechtilá pravda o stezce vedoucí k zničení strasti“; tak

jsem, mnichové, prohlédl skutečnosti, o nichž jsem dříve neslyšel, zrodilo se ve mně poznání, moudrost, vědění, jasnozřivost. „Tuto ušlechtilou pravdu o stezce vedoucí k zničení strasti je třeba pěstovat“; tak jsem, mnichové, prohlédl skutečnosti, o nichž jsem dříve neslyšel, zrodilo se ve mně poznání, moudrost, vědění, jasnozřivost. „Tuto ušlechtilou pravdu o stezce vedoucí k zničení strasti jsem pěstoval“; tak jsem, mnichové, prohlédl skutečnosti, o nichž jsem dříve neslyšel, zrodilo se ve mně poznání, moudrost, vědění, jasnozřivost.

Dokud jsem, mnichové, nezískal ve všech třech okruzích² dvanáctým způsobem o těchto čtyřech ušlechtilých pravdách patřičně jasný názor a poznání, uznával jsem, mnichové, že jsem ještě nedosáhl nejvyššího, úplného probuzení ani ve světě s jeho bohy, Zmarem³ a Brahmou, ani mezi tvorstvem s kajícíky a bráhmany, bohy a lidmi.

Jakmile jsem však, mnichové, získal ve všech třech okruzích dvanáctým způsobem o těchto čtyřech ušlechtilých pravdách patřičně jasný názor a poznání, věděl jsem, mnichové, že jsem dosáhl nejvyššího, úplného probuzení ve světě s jeho bohy, Zmarem a Brahmou, i mezi tvorstvem s kajícíky a bráhmany, bohy a lidmi.

Pak povstal můj názor a poznání: nezvratné je mé vysvobození, to to je poslední zrození, nebude dalšího přerazování."

Tak promluvil Vznešený a patero nadšených mnichů nalezlo v jeho slovech zalíbení.

VYSVĚTLIVKY

¹ *patero skupin lpění* - pět souborů zvaných skandhy (pa. khandhá), sestávajících z tělesnosti, pociťování, vědomí, složek osobnosti a zkušenostního poznání. Bytí spočívá pouze v neustálých proměnách těchto pěti souborů, ale touha způsobuje lpění na předmětech vnějšího světa a falešnou představu, že existujeme jako nějaká určitá a trvalá osobnost.

² U každé ze „čtyř ušlechtilých pravd“ sestává poznávací proces ze tří stadií - z poznání pravdy, z uvědomění si nutnosti vykonat tomu odpovídající činnost a z vědomí, že tato činnost byla dokonána.

³ Zmar (Mára) - v buddhistické mytologii princip zla, ničitel a pokušitel, který se pokusil Buddhu odvrátit od jeho poslání vídinou světovlády. Vyskytuje se rovněž v džinistické tradici.

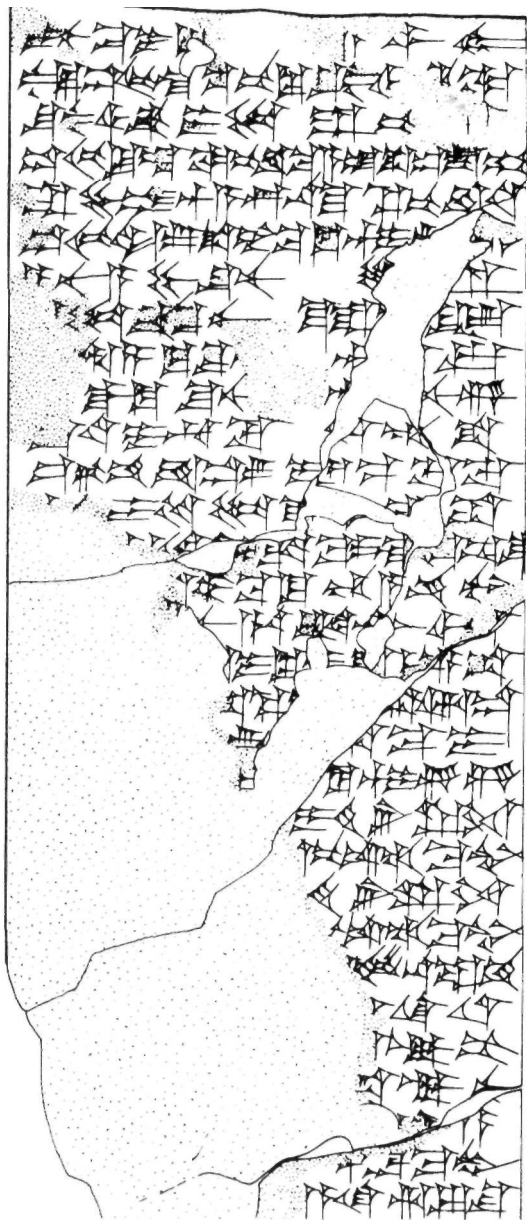

2]

Sumer, sumerský král Gudea z města Lagaše,
asi z r. 2200 př.n.l.

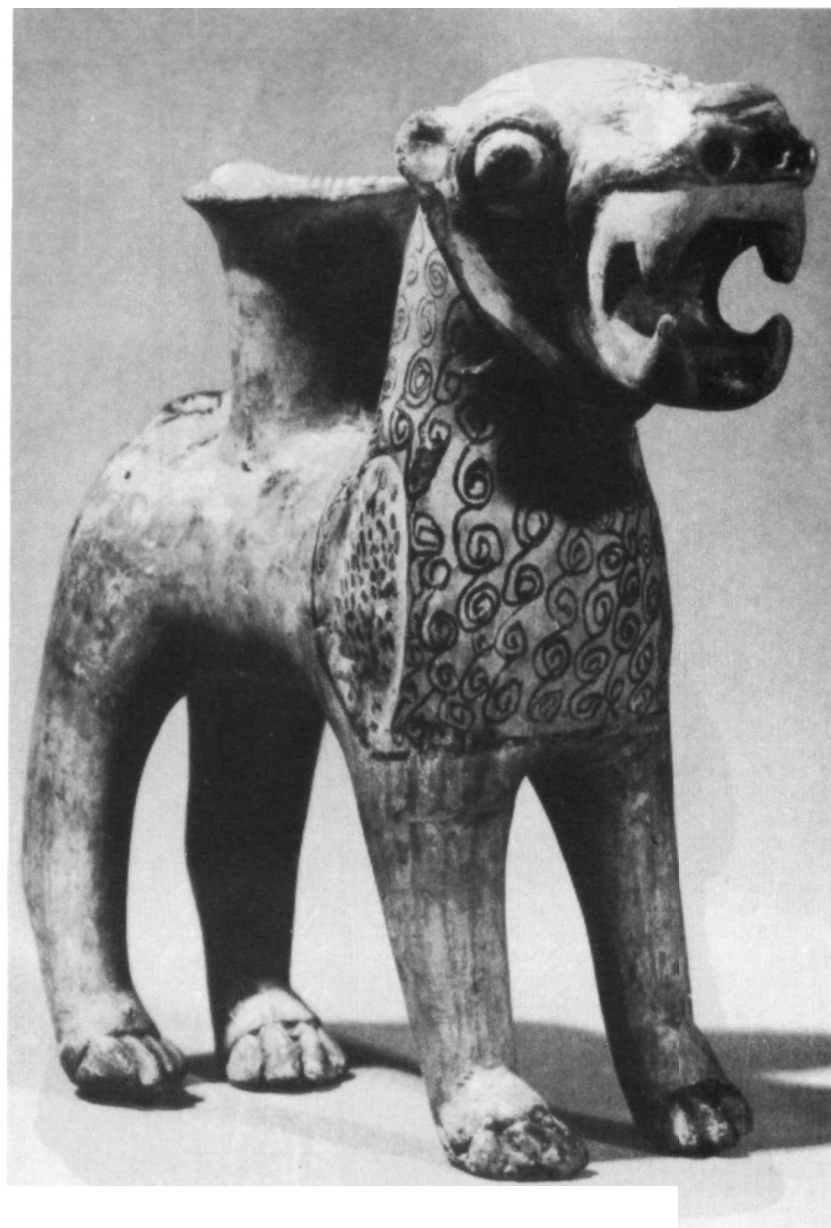

4]   Babylonie, kopie klínopisného textu mýtu
o Atrachasisovi, 17. stol. př.n.l.

6]

Malá Asie, Chetité, rhyton v podobě lva,
pálená hlína, 19. stol. př.n.l.

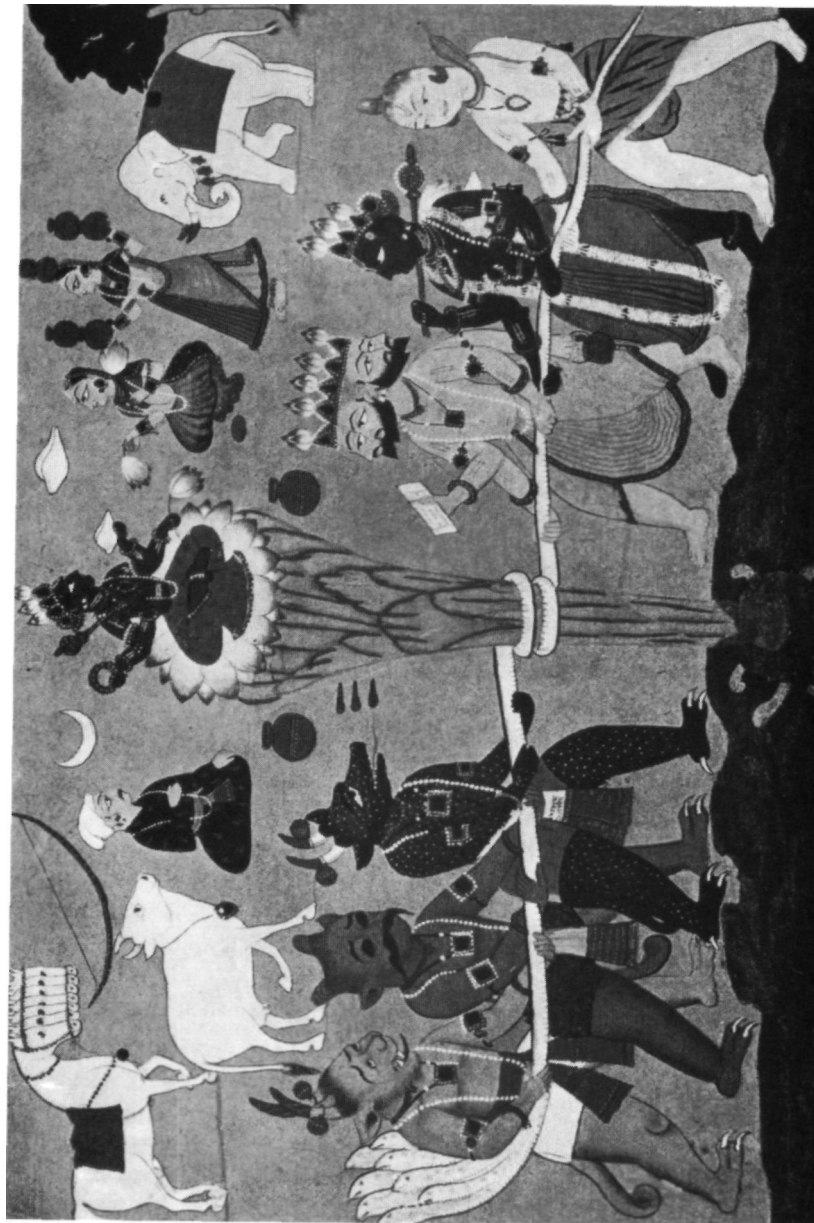

7]

Malá Asie, kultovní standarta ve tvaru býčka
2300 př.n.l.

12]

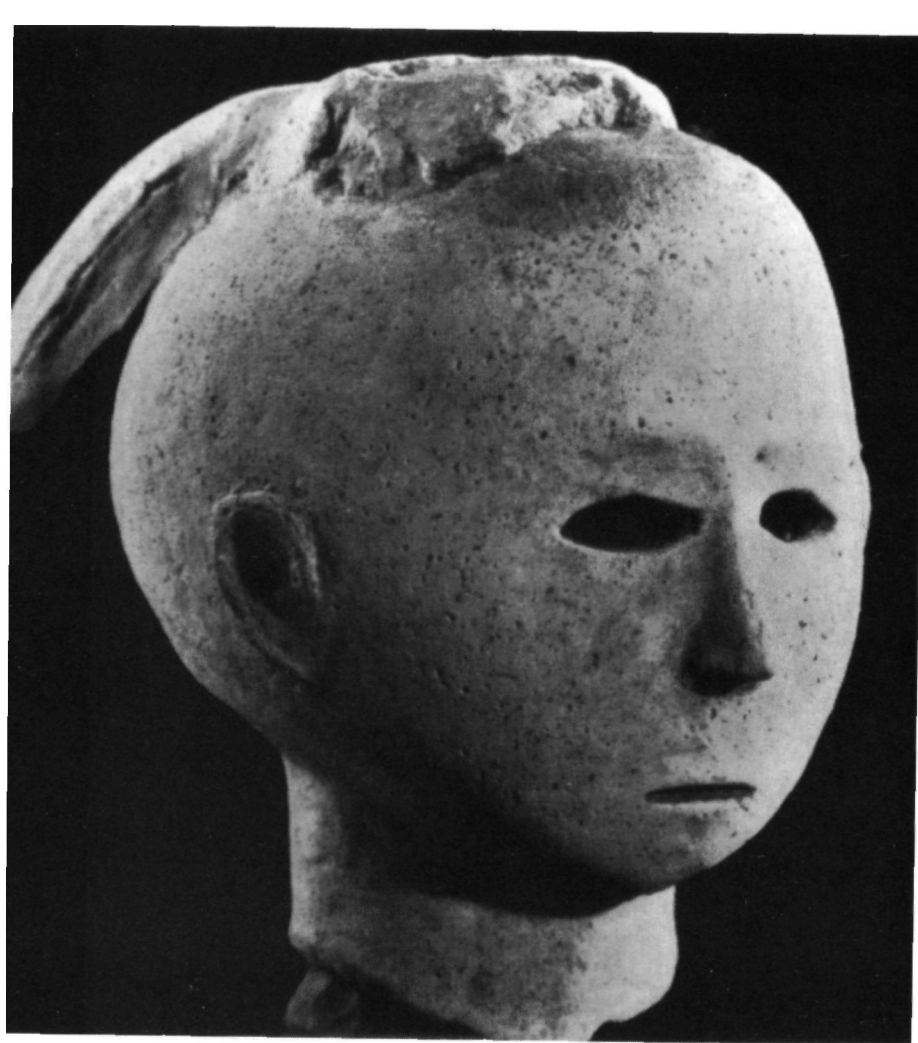
Čína, Pchan ku, legendární hrdina, tvůrce světa,
dřevořez neznámého autora

13]

Čína, Fu Si, první z pěti legendárních císařů,
údajný vynálezce osmi trigramu, dřevořez

Následující výňatek z pálijského kánonu (Mahavagga I, 1, 1-7) obsahuje výklad buddhistické nauky o závislém vznikaní (paṭiṭṭhasamuppāda), která prostřednictvím dvanáctičlenného zřetězení příčin a následků odvozuje původ veškeré strasti z nevědění, od neschopnosti dobrat se osvobozujícího poznání pomíjivosti fenomenálního světa, jak bylo vyjádřeno čtyřmi ušlechtilými pravdami. Člověk, nacházející se v zajetí této nevědomosti (avidžžā), se dostává do vleku neuvědomělých volních podnětů (saṅkhāry), které jej orientují na jevovou stránku skutečnosti. Pod vlivem těchto popudů jeho vědomí, poznávací schopnost (viññāna), která po smrti nezaniká, nýbrž vstupuje do dalšího cyklu převtělování, se zmocňuje nové tělesné schránky, získává „jméno a podobu“ (nāmarūpa). Nový jedinec je obdařen šesticí smyslů (šestým smyslovým orgánem je pro buddhisty mysl - mañasa), jejichž dotykem se smyslovými předměty vznikají pocity (vēdanā) a především žížeň (taṇhā) po smyslových požitcích, lpění na věcech tohoto světa i na tělesnosti, jež netvoří naše pravé já. Tím vznikají předpoklady k dalšímu zapojení do strastiplného koloběhu zrození a zániků, který neskončí, dokud nebudou odstraněny jeho příčiny, žížeň a nevědomost. Formulace řetězu příčinnosti tedy měla sloužit především praktickým účelům - odhalením tajů závislosti na opětných vtěleních zároveň tato nauka chce nabídnout schůdnou cestu k vysvobození - rozptýlením nevědomosti, potlačením žízně, prostřednictvím naprosté bezvášnivosti a neulpívání.

V té době pobýval vznešený Buddha u Uruvēly, na břehu řeky Nēraṇḍžary, pod stromem, kde právě dosáhl plného Probuzení. Tehdy Vznešený seděl pod stromem Probuzení po sedm dní v téže pozici se zkříženýma nohama a zakoušel blaho vysvobození.

Tu Vznešený během první noční hlídky promyslel po řadě i pozpátku podmíněné vznikaní: z nevědomosti pocházejí podněty, z podnětů poznávání, z poznávání jméno a podoba, zejména a podoby šestero oblastí vnímání, z šestero oblastí vnímání dotyk, z dotyku pocitování, z pocitování žížeň, ze žízně ulpívání, z ulpívání vznikaní, ze vznikaní zrození, ze zrození stárí a smrt, zármutek, nářek, strast, sklíčenost mysli a zoufalství. Takový je původ všeho, co je strastné.

Úplné odstranění a zánik nevědomosti však vede k zániku podnětů, zánik podnětů k zániku poznávání, zánik poznávání k zániku jména a podoby, zánik jména a podoby k zániku šestero oblastí vnímání,

zánik šesteru oblastí vnímání k zániku dotyku, zánik dotyku k zániku pociťování, zánik pociťování k zániku žízně, zánik žízně k zániku ulpívání, zánik ulpívání k zániku vzníkání, zánik vzníkání k zániku zrození, zánikem zrození zanikají stáří a smrt, zármutek, nářek, strast, sklíčenost mysli a zoufalství. Takový je zánik všeho, co je strastné.

Když si to Vznešený uvědomil, pronesl tuto promluvu:

„Pokud bráhman, jenž se snaží,
jenž prodlévá v pohroužení,
prohlédne povahu jevů,
zbaven je vši pochybnosti,
neboť spolu s těmi jevy
jejich příčin dobere se.“

Tu Vznešený během prostřední noční hlídky promyslel po řadě i pozpátku podmíněné vznikání: z nevědomosti pocházejí podněty, z podnětů poznávání... Takový je původ všeho, co je strastné.

Úplné odstranění a zánik nevědomosti však vede k zániku podnětů, zánik podnětů k zániku poznávání... Takový je zánik všeho, co je strastné.

Když si to Vznešený uvědomil, pronesl tuto promluvu:

„Pokud bráhman, jenž se snaží,
jenž prodlévá v pohroužení,
prohlédne povahu jevů,
zbaven je vši pochybnosti,
neboť tak zároveň pozná
skon příčinné závislosti.“

Tu Vznešený během poslední noční hlídky promyslel po řadě i pozpátku podmíněné vznikání: z nevědomosti pocházejí podněty, z podnětů poznávání... Takový je původ všeho, co je strastné.

Úplné odstranění a zánik nevědomosti však vede k zániku podnětů, zánik podnětů k zániku poznávání... Takový je zánik všeho, co je strastné.

Když si to Vznešený uvědomil, pronesl tuto promluvu:

„Pokud bráhman, jenž se snaží,
jenž prodlévá v pohroužení,
prohlédne povahu jevů,
rozpráší Márovy voje
a sám jako slunce jasné
podoblačí prozařuje.“

DHAMMAPADA

K nejčtenějším buddhistickým dílům patří kratší kanonický text buddhistických škol hínajánového směru, Dhammapada - Stezka Pravdy. Je to poměrně malá veršovaná sbírka průpovědí a pravd, kterým se ještě dnes učí nazpaměť buddhističtí novicové zejména na Sri Lance, v Barmě a Laosu. Ve 423 strofách uspořádaných do 26 kapitol nabádá laiky, aby se ovládali, nikomu neubližovali, konali dobré skutky, žili spořádaně, a mnichy, aby konali sebekázeň, meditovali, řídili se předpisy a vyhledávali samotu. Dhammapada byla přeložena mnohokrát do všech světových jazyků, u nás vyšla v překladech V. Lesného a K. Wemera. Jako ukázkou přinášíme však pro srovnání některé kapitoly z překladu P. Pouchy: Protiklady (I, 1-20), Prává činnost (II, 21, 22, 24, 25, 28, 29), Mysl (III, 33-37), Pošetilí (V, 60, 61, 66, 67), Moudrý (VI, 76, 77, 80, 81) a Tisíce (VIII, 100, 101, 103), který pořídil Pavel Poucha. (The Dhammapada, London 1914)

PROTIKLADY

Věc každá v mysli původ má, z ní vzniká, z ní i sestává.
Když s myšlenkou pak někdo zlou buď mluví nebo jednává,
tu zlá jde za ním všude strast jak kolo v stopě tahouna.
Věc každá v mysli původ má, z ní vzniká, z ní i sestává.
Když s myšlenkou však čistou kdo buď mluví nebo jednává,
pak štěstí všude za ním jde jak stín, jenž nikdy nemizí.
„Vždyť haněl mne, vždyť tloukl mne, mne porazil a oloupil.“

Kdo v mysli tím se zabývá, těch hněv se jistě neztiší.
 „Vždyť haněl mne, vždyť tloukl mne, mne porazil a oloupil.“
 Kdo mysl na to nepoutá, těch hněv se jistě utiší.
 Ne hněvem hněv se ztišuje zde na světě tom pozemském,
 však nehněvem se utiší; tak po zákonu věčném jest.
 To mnozí také nechápou: „My musíme tu umřítí.“
 Kdo zde však toto pochopí, těch hněvy tím se utiší.
 Kdo žije rozkoš vyhledává a neovládá smyslů svých,
 ni nechce znát v svém jídle míry, kdo lenoch je a ničemník,
 jej přemůže smrt jistotně, jak vítr ničí slabý strom.
 Kdo žije nedbá o rozkoše a smysly své též ovládá,
 i v jídle také míru zná, kdo věrný je a snaživý,
 smrt toho jistě nepřemůže, jak vítr horu skalnatou.
 Kdo nečistoty ještě pln si žluté roucho oblékne,
 když pravdy, kázně ještě prost, ten nehoden je oblét je.
 Kdo však již hříchů zbavil se a o ctnostný jen život dbá,
 kdo pravdy, kázně došel již, ten hoden jest je obléci.
 Kdo v nepodstatném podstatné a v podstatném jen opak zří,
 ten nenalezne podstaty a klamem jen se zabývá.
 Kdo v podstatném však podstatné a v nepodstatném totéž zří,
 ten podstatu již nalézá a za pravým jde snažením.
 Jak v dům, jenž špatnou střechu má, déšť velmi snadno proniká,
 tak v mysl ne dost cvičenou též vášeň snadno vnikává.
 Jak v dům, jenž dobrou střechu má, déšť velmi těžko proniká,
 tak v mysl dobře cvičenou též vášeň nikdy nevniká.
 Zde smutný je, je smutný po smrti,
 kdo páchal zlo; zde smutný je i tam.
 On smutný je a strachy chvěje se,
 když vidí činy zlé, jež spáchal sám.
 Zde radost má, má radost po smrti,
 kdo dobrý byl; zde radost má i tam.
 On radost má i vesel je,
 když vidí čin, jež konal sám.
 Zde trápí se, po smrti trápí se,
 kdo páchal zlo; zde trápí se i tam.
 „Já spáchal zlo“: tím trápí se

a trpí dál, když v peklo uvržen.
Zde blažen je, je blažen po smrti,
kdo dobrý byl: zde blažen je i tam.
„Já činil dobro“: tím blažen je
a blažen dál, když v nebe dostal se.
Těž mnohé slovo rozumné ti řekne,
však neřídí se jím muž, jenž nedbalý,
jak pastýř je, cizí krávy počítá,
neb na šramanství nemá podílu.
Kdo málo slov, však rozumných, ti řekne,
a ve shodě se svatým žije zákonem,
kdo vášně, nenávisti, bludu zanechal,
a, zcela znalý, má duši svobodnou,
a nedbá o nic již na světě tam i zde,
ten účasten se stane šramanství.

PRAVÁ ČINNOST

Je činnost cestou k věčnosti, však lenost cestou ke smrti.
Kdo činní jsou, ti neumřou; však leniví již mrtví jsou.
Kdo zvlášť to jasně poznali, ti v činnostech již moudří jsou,
ti z činnosti se radují a vznešených los velebí.
Kdo bedlivý je, soustředěný,
kdo čistých činů pln a rozvahy,
kdo zdrženlivý je a ctnostný též,
kdo snaží se, ten slávu svou tím zvětšuje.
Jen úsilím a činností
a kázní, umírněností
si moudrý ostrov učiní,
jejž povodeň mu nezničí.
Když nečinnost svou činností, kdo moudrý je, pryč odhání,
jsa na vrcholku poznání, sám bez strasti na strastný dav
jak s hory na lid v nížině, tak moudrý pošetilé zří.
Sám činný mezi lenochy a přebdělý u ospalců,
jak závodní kůň slabého, tak předběhne i moudrý je.

MYSL

Tu mysl, jež se chví a vlá, již sotva zmůžeš, uhlídáš,
tu vzpřímí jistě moudrý muž jak šíp, jež šípař uková.
Jak ryba na souš vržená, ze své mokré říše vyrvaná,
tak chvěje se tu myšlenka, by říši smrti unikla.
Je dobré zkrotit mysl svou, již nesnadno je ovládnout,
jež nestálá je, vrtkavá, však zkrocena-li, šťastná je.
Muž moudrý střežíž mysl svou, již nesnadno je ovládnout,
ni vidět lze a hmatati, však střežena-li je, šťastná je.
Tu mysl, v dál jež zalétá, jež sama skrytá, beztlá,
kdo tu na uzdě držet zná, ten smrti poutům uniká.

POŠETILÍ

Dlouhá je noc bdícímu, dlouhá cesta, jsi-li unaven.
Dlouhá pošetilých cesta je, zákona co neznají.
Když průvodce si nenajdeš, jenž jako ty či lepší je,
sám jdi pevně cestou svou; s pošetilým nelze společenství mít.
Pošetilci jednájí jak s nepřitelem se svým já,
neb sami páchají skutky zlé, jež trpký nesou plod.
Nedobře vykonán je ten čin, jenž trápí, když je vykonán,
jehož plodem tvář je slzíci a nárek výsledkem.

MOUDRÝ

Jak toho, který poklad najít zná, tak hledej moudrého,
jenž chybu odkrýt dovede a moudře umí vytknout ji.
Kdo s takým spolčí se, lépe, ne hůře, se mu povede.
Ať pobízí, ať poučuje, ať varuje před nevhodným,
dobrým takový milý je, zlým však nemilý je taký brach.
Je povinností vodáka vést vodu
a šípaře, by dobře ostřil šípy,
i tesaře, by pevně stavěl dům -

tak moudrý má se umět ovládat.
Jak pevnou skalou větru bouř ni trochu nepohne,
tak moudrého se hana, chvála ani trochu nedotkne.

TISÍCE

Byť třeba tisíc spojil's slov v řeč, která smyslu nedá,
má jedno slovo rozumné přec ceny víc: kdo slyší je, ten klidu nabude.
Byť písní tisíc mel's, však ze slov, jež smyslu nemají,
to slovo písně lepší je, jež slyšíš-li, tě uklidní.
Byť někdo mužů tisíc porazil, ba deset tisíců,
přec vítězem je největším, kdo zvítězil sám nad sebou.

DŽINISMUS

Dalším vážným soupeřem ortodoxních bráhmanských nauk bylo učení, které vzniklo na území tehdy nejmocnější východoindické stavovské republiky, jež na levém břehu Gangy sdružovala osm kmenů. Nejdůležitější z nich byli Liččhaviové, kteří ze svého hlavního města Vaišálí vytvořili centrum konfederace. Mezi nimi nalezlo živnou půdu nové učení, hlásané Vardhamánou, synovcem Čétaky, jednoho z předních náčelníků konfederace a vladaře Vaišálí.

Vystoupení Vardhamány spadá do doby, kdy ve východní Indii dochází ke značným společenským změnám. Kastovnictví se tam sice ještě nevyvinulo jako na západě, ale i zde již existovaly určité hranice mezi jednotlivými vrstvami obyvatelstva. Důležitou roli začala hrát třída obchodníků a peněžníků, jejíž vznik umožnil velký rozvoj obchodu a řemesel. V těchto nových ekonomických a sociálních podmínkách přestal společenost uspokojovat formalisticky ritualismus bráhmanských obětí, a proto se začala obracet k naukám, v nichž ne bohové a oběti, ale člověk sám se stává tvůrcem svého osudu.

Vardhamana se narodil kolem roku 540 př. Kr. ve vaišálském předměstí Kundagrámě bohatému šlechtici Siddhártovi, náčelníku válečnického kmene Džňátriků, a jeho ženě, princezně Trišále, sestře Chétakově. Vardhamana vyrostl v přepychu, oženil se s krásnou Jašódou a měl s ní dceru, více však než dvorský život ho přitahovaly zástupy kajícníků a náboženských blouznivců, kteří v té době putovali východní Indii a v neustálých pústech, sebetřýznění a meditaci hledali odpověď na otázky časného i posmrtného života. Proto ve dvaceti letech, po smrti rodičů a se svolením staršího bratra Nandivardhany, odešel z domova, aby hledal pravé poznání. V nejnutnějším oděvu a později zcela nahý putoval z místa na místo, vyžebraval si potravu a trávil čas v hlubokých meditacích, přísném odříkání a sebetřýznění, až po tři-

nácti letech dosáhl plného osvícení a nejvyššího cíle - nirvány. Stal se Džinou, Vítězem (tj. vítězem nad karmanovým zákonem), který unikl z věčného koloběhu znovuzrozdávání. Od té doby byl nazýván též Mahávíra, Velký hrdina. Brzy získal ve všech zemích ganžské nížiny četné stoupence, jimž hlásal svou nauku po třicet let. Zemřel ve věku sedmdesáti dvou let v Biliáru, v městečku Pávě.

Mahávíra sám se nepokládal za zakladatele nové nauky. Obnovil prý jen to, co před ním již hlásalo třidvacet legendárních tirthankarů, budovatelů přechodu z tohoto světa ke spáse.

Stěžejní myšlenkou džinistického učení je nauka o karmanu, činu, který je pojátkem prvků životného a neživotného, z nichž se skládá celý svět. Vázáním těchto prvků vznikají různé substance a bytosti: převládá-li prvek životný, vznikají substance a bytosti jemné a lehké jako bohové, které mají tendenci stoupat vzhůru, převládá-li prvek neživotný, vznikají substance a bytosti velmi hrubé a hmotné, bytosti peklenné, které klesají dolů.

Zvláštní postavení tu má člověk, v němž má být poměr obou prvků vyvážen. Podle teologických zásad, tvořících základ džinistické nauky, člověk, který má dvojí osobnost, neživotnou - hmotnou, a životnou - duševní, není dokonalý, ale může a má se zdokonalovat a pomocí své duševní podstaty má kontrolovat svou hmotnou podstatu. Jen on sám, bez jakéhokoliv zásahu zvenčí, rozhoduje o svém vývoji a je odpovědný za všechno dobré i zlé ve svém životě. Jen on sám dosahuje spásy, když se jeho duch oprostí od mnohotvárné karmanové hmoty, jež na něm ulpívá. Pak jeho duše, nezatížená hmotou karmanu, stoupá do nejvyššího, bezrozměrného bodu světa, kde spočine ve věčné blaženosti spolu s ostatními spasenými dušemi. Takovou duši chápou pak džinisté jako boha, který není ani stvořitelem, ani nemůže zasahovat do běhu světa, poněvadž je úplně vymaněn z jakéhokoliv spojení s hmotou.

Plného vykoupení může podle džinismu dosáhnout jen mnich, který se zřekne majetku a pohodlí, přeruší všechn styk s okolím, k nikomu a k ničemu nepřipoután putuje světem a přísně dodržuje pět základních velkých slibů: neubližovat živým tvorům, nelhat, nebrat, co nebylo dáno, zachovat naprostou pohlavní zdrženlivost a vystříhat se světského majetku.

Nejdůležitější z těchto slibů je první: neubližovat živým tvorům, ahinsa. Zde džinisté dospěli až k nejzazším možným mezím. Nejdůslednější, ve snaze neubližít ničemu, odcházejí ze života dobrovolně smrtí hladem. U laiků má tento příkaz dopad na jejich zaměstnání: nesmí se např. živit zemědělstvím, poněvadž při orání přichází v půdě mnoho tvorů o život. Proto se stávali většinou obchodníky a tím získávali ve společnosti význačné postavení.

Z Mahávírova učení se zachovaly jen aforismy, které uspořádali jeho žáci a uchovávali je ústní tradicí. Když ve 4. století n.l. začaly v džinismu sektářské rozkoly, původní znění džinistického kánonu se téměř úplně ztratilo. Později však bylo rekonstruováno a definitivní podobu dostalo v 2. polovině 5. nebo začátkem 6. století n.l.

Kánon je sepsán prákrtem ardhamágadhí a obsahuje celkem čtyřicet pět děl s velmi různorodým obsahem. Pojednává se v nich o životě světců a o způsobu mnišského života, přičemž se klade důraz na přísnou askezi a nenásilí, popisují se pekla a jejich hrůzy, podává se směs starých tradic, nauk a legend, vypočítávají se příkazy a ctnosti, pojednává se o sebekázni, o pokání a modlitbách, o učitelích a žácích, o fyziologii, anatomii a embryologii, o astronomii atd. Také forma není jednotná. Některá díla mají ráz encyklopedický, jiná jsou zpracována formou otázek a odpovědí, někdy jsou psána jednoduchou prózou proloženou verši, jindy jsou ta velmi umné strofy v obtížných metrech s četnými aforismy, parabolami a přirovnáními.

K tomuto obsáhlému kanonickému souboru se pojí velká literatura komentářová, psaná nejprve v ardhamágadhí a maharáštrí, později v sanskrtu a novodobých indických jazycích.

K nejstarším dílům, která se v kánonu řadí na přední místo, patří Ačárangasútra, první z deseti spisů, souhrnně označených jako angy - těla, údy. Ačárangasútra pojednává o chování - áčára, a o některých aspektech asketického života mnichů, podrobně vykládá předpisy, jimiž se mají řídit při svém putování a při vyžebravání si potravy a noclehu a podávají návody, jak mají mluvit a vůbec žít. Větší část knihy je psána prózou, někdy dost nejasnou, některé stati nemají ani podobu logických promluv, jsou to spíše kázání, sestavená z citací nějakých již dobře známých svatých písem. Z této angy vybíráme jako ukázkou věroučné pojednání nazvané Horké a chladné (I, 4) a výbor z předpisů o tom, jak mniši mají putovat světem (II, 3) (Gai-
na Sútras, Part I., Oxford 1884).

HORKÉ A CHLADNÉ

I. lekce

Nemoudří spí, moudří jsou vždy bdělí. Věť, že příčiny strasti, nevědomost a klam, přinášejí v tomto světě zlé následky. Ten, kdo zná běh světa, měl by přestat s násilnostmi. Ten, kdo správně ovládá smyslové vjemy, zvuky, barvy, vůně, chuti a doteky, kdo ovládá sebe, je moudrý, pravdivý a cudný; kdo s pravým pochopením rozumí světu, ten má být zván mudrcem znalým zákona, spravedlivým. Ten zná souvislost mezi vírem znovuzrozování a tokem pocitů. Nirgrantha¹ nedbaje horka a chladu, vyrovnaný s rozkoší a bolestí, necítí trýzeň pokání. Tak moudrý, putující světem a prost všeho nepřátelství, osvobozuje sebe i jiné od strastí.

Ale člověk nevědomý, podléhající stáří a smrti, není znalý zákona.

Když vidíš, že žíví tvorové trpí, opravdově se oddej nábožnému životu. Uvaž to, ó prozíravý, a věz:

Znaje strast, jež pramení z činů,
ošálený a lehkomyšlný se vrací k životu;
bezúhonný, nedbaje barev a zvuků,
vyhýbaje se zlu, je osvobozen od smrti.

Ten, kdo se vyhýbá rozkoším a zdržuje se zlých činů, je hrdina, jenž střeží sám sebe, jenž je upevněn ve správném vědění. Ten, kdo zná násilí, konané kvůli cemukoliv, zná, co je osvobodit se od násilí; ten, kdo zná, co je osvobodit se od násilí, zná násilí, konané kvůli cemukoliv. Pro toho, kdo je bez karmanu, není žádných přívlastků. Z karmanu vznikají podmínky pro život tvorů.

Toho, kdo zkoumá karman a kořen karmanu, to jest zabíjení, kdo zkoumá a přijímá jeho opak, toho neuvidí dva konce: láska a nenávisť, způsobující smrt. Věda to, moudrý, který zná svět a odvrhl myšlenku na svět, by měl prozíravě přemáhat překážky správného chování. To říkám já.

2. lekce

Popatři zde, pane, na zrod a stárí,
zkoumej a znej štěstí živých.
Proto nejučenější, nejvyššího dobra znalý,
maje pravou intuici, nepáchá hřích.
Uvolni zde pouto k smrtelníkům;
ten, kdo žije hříchy, uzří tělesnou i duševní smrt.

^v
Žádostiví rozkoší hromadí si karman
a jím ovlivnění, znovu se rodí.
Pošetilec zabíjení zvířat pokládá za dobrou kratochvíli a raduje se z něho:

střež se jeho společnosti, on zvyšuje svou vlastní nepravost.
Proto nejučenější, nejvyššího dobra znalý,
vědomý si trestu, nepáchá hřích.
Moudře se vyhýbá vrcholu a kořenu: hříchům a klamu.
Ví, že jejich odříznutím se osvobodí od karmanu.

Onen muž se osvobodí od smrti; je mudrcem, který vidí nebezpečí tohoto světa, je znalý nejvyššího dobra, v životě pozorný, klidný, obezřelý, nadaný věděním, vždy ukázněný, toužící po smrti; ten by měl vést nábožný život. Opravdu mnohé jsou hříšné činy, proto se přiklánejte stále k pravdě! Moudrý, který si v ní libuje, ničí celý karman.

Světský člověk má skutečně mnoho plánů, ten uspokojuje svá přání. Tím způsobuje vraždění ostatních, bolest ostatních, potrestání ostatních: vraždění, pohanění, potrestání celého kraje. Někteří se tak projevují.

Jiné je neulpívat na tom. Znalý vidí marnost světa ... Neměl by zabíjet, neměl by být příčinou smrti jiných, ani by neměl souhlasit se zabíjením jiných. Vyhýbej se veselí, neměj potěšení z žen, máje nejvyšší intuici, zdržuj se hříšných činů.

Hrdina by měl přemoci hněv a pýchu,
vidět velké peklo jako místo za lakotu.
Hrdina se proto střeží zabíjet,
na cestě snadnosti má zničit smutek.
Hrdina, znalý závislostí, znalý smutku,
zde a nyní by se měl sám ukázniti.
Když se zrodil mezi lidmi,
neměl by brát život živým.

3. lekce

Nepozornost není dobrodiním pro toho, kdo zná vzájemné vztahy ve světě. Dívej se na svět na základě srovnání se svým vlastním já. Pak nebudeš živé ani zabíjet, ani ničit. Ten, kdo dobře zkoumá tento vzájemný vztah, se nedopouští hříchu. Co je charakteristikou mudrace? Rozpoznáním rovnosti všech živých tvorů se sám zklidňuje.

Člověk, znaje nejvyšší dobro, by nikdy neměl
být nepozorný.
Ukázněný, vždy opatrný, by měl jít životem
po správné cestě.

Ať je člověk s bohem nebo s lidmi, neměl by dbát smyslových požitků. Když víme, odkud lidé přicházejí a kam jdou, a když oba konce - činy a koloběh životů - jsou z dohledu, nikdo v celém světě nás ani nešlehne, ani nesečne, ani nespálí, ani neuhodí.

Někteří si nepamatují, co předcházelo přítomnosti: jaká byla jeho minulost? jaká bude jeho budoucnost?' A někteří říkají: jaká byla jeho minulost, taková bude jeho budoucnost.' Není ani minulost, ani budoucnost, tak míní tathágotové.

Ten, jehož karman pominul a chování je řádné,
kdo rozpozná pravdu a ničí hříšnost, ví,
co je nespokojenost a co radost.
Člověk by měl žít na nich nezávisle;
odkládaje radovánky, obezřelý, zdrženlivý,
měl by žít zbožně.

Člověče, ty sám jsi svým vlastním přítelem; proč si přeješ pro sebe ještě jiného přítele? Koho člověk zná jako prodlévajícího ve výši, toho by měl znát jako vzdáleného hříchu; a koho zná jako vzdáleného hříchu, toho by měl znát jako prodlévajícího ve výši. Člověče, tím, že se budeš ukáznovat, osvobodíš se od bolesti. Člověče, pochop dobře pravdu! Moudrý, přičiňující se sám o vládu pravdy, přemáhá Máru.

Člověk obdařený věděním, následující zákon, dobře zná svůj pravý zájem. Někteří lidé se na dvojí cestě, na cestě světského a nebeského blaha, dostávají kvůli skvělosti, moci a slávě života na scestí. Ale ti, kteří jsou obdařeni věděním, když je zasáhne neštěstí, nejsou uvedeni ve zmatek. Pamatuj si: počestný uniká na tomto světě znovuzrození. To říkám já.

4. lekce

Osvobozený přemáhá hněv, pýchu, klam a chtivost. Toto je učení Vítěze, který neubližuje živým tvorům a který učinil konec koloběhu životů. Zabránění sklonu k hříchu ničí minulé činy. Ten, kdo poznal jedno, poznal vše; a ten, kdo poznal vše, poznal jedno. Ten, kdo je nedbalý ve všech ohledech, je v nebezpečí hromadění karmanu; a ten, kdo není nedbalý ve všech ohledech, je osvobozen od tohoto nebezpečí.

Ten, kdo přemáhá jednu vášně, přemáhá mnohé, a kdo přemáhá mnohé, přemáhá jednu. Hrdinové znajíce strastiplnost světa, odvrhují spojení se světem, se ubírají velkou cestou, postupně se povznášejí, netouží po životě.

Ten, kdo se varuje jedné vášně, varuje se všech a ten, kdo se varuje všech, varuje se jedné. Moudrý, jenž se věrně drží přikázání tírthankary, chápe podle něho svět; takový není v nebezpečí hromadění karmanu. Činy, které ubližují, jsou odstupňovány, ale sebekázeň není odstupňována.

Ten, kdo zná hněv, zná pýchu; ten, kdo zná pýchu, zná úskočnost; ten, kdo zná úskočnost, zná chtivost; ten, kdo zná chtivost, zná lásku; ten, kdo zná lásku, zná nenávisť; ten, kdo zná nenávisť, zná klam; ten, kdo zná klam, zná početí; ten, kdo zná početí, zná zrození; ten, kdo zná zrození, zná smrt; ten, kdo zná smrt, zná peklo; ten, kdo zná peklo, zná zvířecí vtělení; ten, kdo zná zvířecí vtělení, zná strast.

Proto moudrý člověk se má vyhýbat hněvu, pýše, úskočnosti, chtivosti, lásce, nenávisti, klamu, početí, zrození, smrti, peklu, zvířecímu vtělení a strasti. Toto je učení Vítěze, který neubližuje žádnému živému tvorů a který učinil konec koloběhu životů. Zabránění sklonu k hříchu ničí minulé činy. Má Vítěz nějakou světskou slabost? Nemá, nemá žádnou. To říkám já.

VYSVĚTLIVKY

¹ *nirgrantha* - nahý džinistický žebravý mnich, osvobozený od všech pout.

PUTOVÁNÍ

I. lekce

Když nastává doba dešťů a přší, rodí se mnoho živých tvorů a semena klíčí, takže cesty jsou pokryty živočichy a semeny. Stezky jsou nepoužitelné a cesty se nedají rozeznat. Proto v době dešťů je třeba nechat putování od vsi ke vsi a usadit se na jednom místě.

Když mnich či mniška vědí, že ve vsi či ve městě, kde se nevybírání místní poplatků, není dost velká prostora pro konání náboženských obřadů a studium, že se tam nedostane snadno stolička, lavice, lůžko či lehátko, že tam nedávají čistou, přijatelnou almužnu, že se tam sešlo nebo sejde hodně asketů, kněží, hostů, chudšů a žebráků, že je tam příliš málo potravy, že to není vhodné místo pro moudrého, aby tam vstoupil a žil, v takových vsích a městech nemají v chladném období zůstat.

Když mnich či mniška vědí, že ve vsi nebo ve městě, kde se nevybírání místní poplatků, je dostatečně velká prostora pro konání náboženských obřadů nebo studium, že se tam snadno dostane stolička, lavice, lůžko, lehátko či čistá, přijatelná almužna, že se tam nesešlo ani nesejde hodně asketů, kněží, hostů, chudšů a žebráků, že tam není příliš málo potravy, v takové vsi či v takovém městě mohou v období dešťů zůstat.

Dále by měli vědět: když pominou čtyři měsíce dešťů a uplyne pět až deset dnů zimy, neměli by putovat od vsi ke vsi, jestliže se na cestách vyskytuje mnoho živočichů a když ještě necestuje mnoho asketů a kněží. Avšak jestliže se v té době na cestě vyskytuje jen málo živočichů a cestuje hodně asketů a kněží, mohou opatrně putovat od vsi ke vsi.

Mnich či mniška putující od vsi ke vsi se mají dívat čtyři lokty před sebe a když spatří živočicha, mají jít po špičkách, po patách nebo po stranách chodidel. Je-li tam nějaká oklika, mají jí použít a nekráčet přímo vpřed. Potom mohou obezřele putovat od vsi ke vsi.

Mnich či mniška putující od vsi ke vsi, na jejichž cestě se nalézají živočichové, semena, tráva, voda či bláto, nemají kráčet přímo, je-li tam nějaká oklika bez překážek. Tehdy mohou obezřele putovat od vsi ke vsi.

Mnich či mniška, jejichž cesta při putování vede územím, které patří hraničářům, lupičům, cizincům, neárjům, polodivokým kmenům, heretikům či lidem, kteří vstávají nebo jedí v nevhodnou dobu, se mají vyhnout oné cestě, je-li tam nějaký jiný kraj nebo přátelské oblasti, jimiž lze putovat.

Kévalin¹ praví: „Je to z tohoto důvodu: nevědomý lid by mohl asketovi činit příkon nebo ho tlouci v domnění, že je zloděj či zvěd ne-

bo že přichází z nepřátelské vesnice. Nebo by mu mohli vzít, zničit, ukrást nebo uloupit roucho, misku na almužnu, pokrývku či košťátko. (...)

Mnich či mniška, jejichž cesta při putování vede zemí, kde není žádný král nebo kde je mnoho králů či nepomazaný král, kde jsou dvě vlády nebo slabá či žádná vláda, by se měli vyhnout podobné cestě, je-li tam nějaká jiná, vedoucí přátelskou oblastí. (...)

Mnich či mniška se mají na své pouti vyhnout cestě džunglí, nejsou-li si jisti, že ji projedou za den, dva, tři, čtyři nebo za pět dní, je-li tam nějaká jiná cesta vedoucí oklikou či přátelskou oblastí.

Kévalin říká: „Je to z tohoto důvodu: během dešťů by mohl zranit živé tvory, plíseň, semena, trávu, vodu, bláto. Proto se říká putujícímu mnichu, že ten, jehož cesta vede džunglí, není-li si jist, že ji projde za den, dva, tři, čtyři či za pět dní, nemá po ní kráčet, je-li tam nějaká jiná cesta, vedoucí oklikou či přátelskou oblastí. Pak může opatrně putovat od vsi ke vsi.

Mnich či mniška, na jejichž cestě se při putování vyskytne řeka, kterou je třeba přeplovat po loďce, nemají, když jedou do vzdálenosti jedné nebo půl jódžany, nebo na kratší či delší cestu, vstupovat do takové lodky, která pravidelně jezdí proti proudu nebo po proudu či přes řeku, je-li jim známo, že jejich hostitel lodku koupí nebo si vypůjčí nebo ji bude opravovat, že ji bude vytahovat z vody na břeh nebo že ji bude strkat z břehu do vody, vybírat z ní vodu nebo že učiní potápějící se člun schopným plavby.

Mnich či mniška, vědouce, že člun přepluje řeku, mají, když si napřed vyžádají svolení majitele, stát stranou, prohlédnout si vybavení, odložit své zásoby, otřít si tělo od hlavy k patě, odmítnout převozníkovu potravu a s jednou nohou ve vodě a druhou ve vzduchu mají opatrně nastoupit do lodky.

Mnich či mniška vstupující do člunu si k tomu nemají vybírat zád či před nebo prostředek lodky, ani se nemají na ni dívat a přitom zvedat paže, ukazovat na ni prstem nebo se sklánět a vztyčovat².

Řekne-li lodník mnichovi: „O dlouhověký asketo, postrč člun vpřed nebo dozadu, přitáhni jej za provaz k sobě nebo to udělejme společně," nemá jeho žádosti vyhovět, má jen mlčky přihlížet.

Jestliže mu řekne někdo na loďce: „O dlouhověký asketo, ty ne-

smíš člun táhnout dopředu ani dozadu, ani postrkovat, ani přitahovat za provaz, tak nám provaz podej, abychom sami táhli člun vpřed nebo vzad, postrkovali jej nebo přitahovali," nemá jeho žádosti vyhovět, má jen mlčky přihlížet.

Řekne-li mu někdo na loďce: „O dlouhověký asketo, prosím tě, vyplíchej vodu z člunu veslem, kormidlem, tyčí nebo jiným předmětem potřebným k plavbě," nemá jeho žádosti vyhovět, má jen mlčky přihlížet.

Řekne-li mu někdo na loďce: „O dlouhověký asketo, prosím tě, odstraň vodu rukama, džbánem, nádobou nebo miskou na almužnu či vědrem," nemá jeho žádosti vyhovět, má jen mlčky přihlížet.

Řekne-li mu někdo na loďce: „O dlouhověký asketo, ucpi díru v člunu rukou, nohou, paží, stehnem, břichem, hlavou, tělem, vědrem, šatem, blátem, travou či lotosovými listy," nemá jeho žádosti vyhovět, má jen mlčky přihlížet.

Vidí-li mnich či mniška, že trhlinou do člunu proniká voda a že člun je celý špinavý, neobráti se na převozníka se slovy: „O dlouhověký hospodáři, voda proniká trhlinou do člunu a ten je celý špinavý." Nemá si to ani pomyslet, ani vyslovit, ale nevzrušen, s myslí odvrácenou od vnějšku, má být plně soustředěn do nitra. Tehdy může obezřele dokončit svou cestu lodkou po vodě (...) To říkám já.

2. lekce

Řekne-li převozník žebravému mnichu při plavbě: „O dlouhověký asketo, prosím tě, vezmi tento slunečník nebo hrnec, podrž různé nástroje, dej napít tomuto chlapci nebo děvčeti," nemá jeho přání vyhovět, má jen mlčky přihlížet.

Řekne-li během plavby převozník někomu z posádky: „O dlouhověký, asketa je jen přítěží pro člun, chop se ho a hod'ho do vody," jakmile mnich uslyší a uvědomí si ta slova, je-li oblečen, má rychle svléci šaty, svázat je do rance a dát si je na hlavu.

Potom si může pomyslet: tito lotři, zvyklí na násilnosti, se mne mohou chopit a vyhodit mne z člunu do vody. Proto jim má nejprve říci: „O dlouhověcí hospodáři, nechtě mne a neházejte mne do vody! Já sám skočím z člunu do vody." Jestliže se ho po těch slovech přece

zmocní násilím a hodí ho do vody, nemá mít ani radost ani lítost ani dobrou ani špatnou náladu, ani nemá násilníkům klást odpor. Ale nevzrušený, s myslí odvrácenou od vnějšku, plně soustředěný do nitra, má obezřele plavat ve vodě.

Mnich či mniška plovoucí ve vodě se nemají nikoho dotýkat rukou, nohou či tělem. Bez jakéhokoliv doteku mají ve vodě plavat obezřele.

Mnich nebo mniška plovoucí ve vodě se nemají potápět, aby jim voda nevnikla do uší, do očí, do nosu či do úst; mají ve vodě plavat obezřele.

Jestliže mnich či mniška plovoucí ve vodě umdlí, mají odhodit svou výstroj, buď celou nebo její část, a nemají na ní lpět. Dále by měli vědět toto: když mohou vyjít na břeh, mají na něm obezřele zůstat s mokrým tělem.

Mnich ani mniška nemají své tělo třít, masírovat, poplácávat nebo sušit či hrát na slunci. Ale když zjistí, že oschli a vlhkost zmizela, smějí si tělo třít, masírovat, poplácávat. Potom mohou zase obezřele putovat od vsi ke vsi.

Mnich ani mniška nemají na své pouti od vsi ke vsi hovořit s hospodáři, mají od vsi ke vsi putovat obezřele. (..)

VYSVĚTLIVKY

- 1 *kévalin* (vševědoucí) - ten, jenž se oprostil od karmanových pout.
- 2 Podle kévalina si tak má počínat proto, aby nevydělil zvířata žijící ve vodě, na zemi nebo ve vzduchu, která by si mohla myslet, že mnich jim chce ublížit.

LITERATURA

- Astavakragita. Píseň Aštavakra.* Staroindická filozofická báseň. Z německých překladů přeložil Jiří Navrátil. Most 1969.
- Atharvavéd.* Přeložil Otmar Doležal. Praha 1994.
- Bhagavad-Gitā.* Přeložila Pavla Maternová. Klatovy 1920.
- Bhagavadgita neboli Zpiv Vznešeného.* Přetlumočil Rudolf Janíček. Železný Brod 1945. Třetí opravené vydání, Praha 1989.
- Bhagavadgita.* Ze sanskrtského originálu přeložili Jan Filipický a Jaroslav Vacek. Praha 1976.
- Bhagavadgita taková, jaká je.* Přel. A.C. Bhaktivédanta Swami Prabhupáda. Druhé rozšířené vydání, Praha 1991.

- Bhandarkar, Sir R.G.: *Vaishnavism, Saivism and Minor Religious Sects*. Strassburg 1913.
- Bondy, E.: *Indická filozofie*. Poznámky k dějinám filozofie, sv. 1. Praha 1992.
- Boží, bráhmáni, lidé. *Čtyři tisíciletí hinduismu*. Redaktor Dušan Zbavítel. Praha 1964.
- Buddhistické pohádky*. Osmnáct vybraných džátak. Z jazyka páli přeložil Otakar Pertold. Praha 1910.
- Buddhovy rozpravy*. Sv. 1. Z pálijských originálů přel. Miroslav Rozehnal. Praha 1994; sv. 2. Z pálijských originálů přel. Josef Marx. Praha 1995; sv. 4. *Velká rozprava o Buddhově úplné nibbáň (Maháparinibbána suita)*. Z pálijského originálu přel. Miroslav Rozehnal. Praha 1995; sv. 5. *Lvi řev*. Přel. Jakub Bartovský. Praha 1996.
- Bůh jsi Ty! Odkaz staroindických Upanišad*. Přetlumočil Rudolf Janíček. Železný Brod 1945.
- Carrithers, M.: *Buddha*. Z angličtiny přel. Stanislava Pošustová-Menšíková. Praha 1994.
- Conze, E.: *Stručné dějiny buddhismu*, Brno 1997.
- Čupr, E.: *Učení staroindické, jeho význam u vzniku a vyvinování národů zvláště křesťanských a vůbec náboženských*. I.—II. Praha 1876-78.
- Dasgupta, Surendranath: *A History of Indian Philosophy*. I.-II. Cambridge 1932.
- Dhammapadam*. Buddhistická sbírka průpovědí správného života. Z jazyka páli přeložil Vincenc Lesný. Praha b.r.
- Dhammapadam. Cesta k pravdě*. Přel. Karel Werner. Praha 1992.
- Dowson, J.: *A Classical Dictionary of Hindu Mythology and Religion, Geography, History and Literature*. London 1950.
- DLátaky. Příběhy z minulých životů Buddhyy*. Přel. Dušan Zbavítel. Praha 1992.
- Filipský, J.: *Postavy indických bájí a letopisů*. Nový Orient 1983-86; 2. rozšířené vydání (*Encyklopedie indické mytologie*) - v tisku.
- Fišer, I.: *Filozofická koncepce nejstaršího buddhismu*. Praha 1992.
- Fišer, Z.: *Buddha*. Praha 1968.
- Friš, O.: *Struktura staroindické společnosti*. Praha 1953.
- Frýba, M.: *Abhidhamma. Základy meditativní psychoterapie a psychohygieny*. Praha 1991.
- Gampert, V.: *Die Sühnezeremonien in der altindischen Rechtsliteratur*. Prag 1939.
- Glasesnapp, H. von: *Die Religionen Indiens*. Stuttgart 1943.
- Guseva, N. R.: *Džajнизм*. Moskva 1968.
- Guseva, N. R.: *Induizismus*. Moskva 1977.
- Hesse, H.: *Siddhártha. Indická báseň*. Z německého originálu přeložil Petr Kříčka. Praha 1960; nově přeložil Miloš Černý, Praha 1984.
- Jóga od staré Indie k dnešku*. Sborník kolektivu autorů uspořádal Boris Merhaut. Praha 1971.
- Kolmaš, J.: *Buddhistická svatá písma. Šestnáct arhatů*. Praha 1995.
- Lesný, V.: *Buddhismus. Buddha a buddhismus pálijského kánonu*. Kladno 1921.
- Lesný, V.: *Buddhismus*. Praha 1948.
- Lesný, V.: *Duch Indie*. Praha 1927.
- Lesný, V.: *Indie a Indové. Pouť staletími*. Praha 1931.
- Lester, R. C.: *Buddhismus. Cesta k osvícení*. Předmluva Jan Filipický, Praha 1997.
- Liebert, G.: *Iconographic Dictionary of the Indian Religions*. Leiden 1976.
- Mahábhárata aneb Velký boj*. Podle staroindického originálu Mahábháratam vypráví Vladimír Miltner. Praha 1988.
- Mahási S.: *Meditace všímavosti a vhledu (Satipatthána-Vipassaná)*. Základní a pokročilé stupně. Z páli a angličtiny přeložili Mirko Frýba a Josef Tillich. Praha 1993.
- Miltner, V.: *Indie má jméno Bhárat aneb Úvod do historie bytí a vědomí indické společnosti*. Praha 1978.

- Miltner, V.: *Malá encyklopedie buddhismu*. Praha 1997.
- Moudrost a umění starých Indů. Sborník o staré indické kultuře. Redaktor Dušan Zbavitel. Praha 1971.
- Mukerji, D. G.: *Rámah a Síta. Epos Rámájanam*. Přetlumočil Rudolf Janíček. Železný Brod 1945.
- Néhrú, D.: *Objevení Indie*. Z anglického originálu přeložili J. Trojan, Fr. Kejdana, O. Staněk, St. Silbrník, Vl. Marek, V. Maxa. Praha 1957.
- Nyanasatta Thera: *Základy buddhismu*. Přeložil Dušan Zbavitel. Praha 1992.
- O statečném Rámovi a věrně Sítě*. Podle staroindické Rámájany vypráví Hana Preinhaelterová. Praha 1975.
- Olcott, H. S.: *Buddhistický katechismus*. Z angl. přeložil Karel Cvrk, Praha 1915; nový překlad Jan Filipický, Praha 1996.
- Otázky Milindovy*. Přeložil Vladimír Miltner. Praha 1988.
- Pertold, O.: *Džinismus*. Praha 1966.
- Preinhaelterová, H.: *Hinduista od zrození do zrození*, Praha 1997.
- Procházka, L.: *Buddha a jeho učení*. Plzeň 1926.
- Procházka, L.: *Buddhismus světovým názorem, morálkou a náboženstvím*. Praha 1928.
- Procházka, L.: *O buddhistické meditaci*. Praha 1930; reprint Bratislava b.r.
- Radhakrishnan, S.: *Indická filozofie*. Z anglického originálu přeložil Adolf Janáček. I—II. Praha 1961-62.
- Rolland, R.: *Mystický a činný život dnešní Indie*. Přeložil J. Zaorálek. I—II. Praha 1931.
- Sangharakšita: *Lidské osvícení. Setkání s ideály a metodami buddhismu*. Přeložil Ratnótara. Praha 1993.
- Sómadéva: *Oceán příběhů*. Ze sanskrtu přeložil Dušan Zbavitel. Praha 1981.
- Stutley, M. and J.: *A Dictionary of Hinduism. Its Mythology, Folklore and Development 1500 B.C.-A.D. 1500*. London 1977.
- Světlo upanišad*. Útěcha a poesie svatých písem indických. Rudolf Janíček. Železný Brod 1948.
- Upanišady*. Přeložil Petr Kadula. Praha 1990.
- Válmíki: *Rámájanam*. Ze sanskrtu přebásnil Oldřich Friš. Praha 1948.
- Védské hymny*. Ze sanskrtu přeložil Oldřich Friš. Praha 1957, reprint Praha 1994.
- Winternitz, M.: *Der ältere Buddhismus nach Texten des Tipitaka*. Tübingen 1929.
- Winternitz, M.: *Geschichte der indischen Literatur*. I—III. Stuttgart 1968.
- Walker, B.: *Hindu World. An Encyclopedic Survey of Hinduism. I.-II.* London 1968.
- Wangu, M. B.: *Hinduism*. New York 1991, český překlad Jan Filipický (v tisku).
- Wangu, M. B.: *Buddhismus*, přel. Vladimír Miltner, Praha 1996.
- Werner, K.: *Malá encyklopedie hinduismu*. Praha 1996.
- Zbavitel, D.: *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. Praha 1993.
- Zbavitel, D.: *Otazníky starověké Indie*. Praha 1997.
- Zbavitel, D.: *Starověká Indie*. Praha 1985.
- Zbavitel, D.; Merhautová, E.-Filipický, J.-Knížková, H.: *Bohové lotosovýmá očima. Hinduistické mýty v indické kultuře tři tisíciletí*. Praha 1986, 2. vyd., Praha 1997.
- Zbavitel, D.; Krása, M.; Marková, D.: *Indie a Indové - od dávnověku k dnešku*, Praha 1997.
- Zbavitel, D.; Vacek, J.: *Průvodce dějinami staroindické literatury*. Třebíč 1996.
- Zpěv indické duše*. Poesie starých posvátných textů. Parafráze Rudolfa Janíčka. Praha 1947.

IV]

TIBET

UVOĎ

Vzhledem k svému postavení na rozhraní dvou výrazných a přitom tolik odlišných kulturních světů - indického a čínského, byl Tibet vždy vystaven působení vyspělejších a propracovanějších duchovních soustav svých velkých sousedů. V průběhu tisíciletého historického vývoje dokázali však Tibeťané všechny tyto cizí impulzy a elementy, vesměs buddhistické povahy, úspěšně integrovat s podněty a prvky své vlastní, nebuddhistické tradice a vytvořit tak ojedinělou civilizaci tibetskou, která pak svým vlivem hluboce zasáhla do utváření duchovního života celé vnitřní Asie.

Z mnoha prvků, z nichž se tato civilizace skládá a které nacházíme rozšířené i u ostatních národů žijících v dosahu tibetské kultury, vyjímáme oblast mytologie a z ní pak mýtus stvořitelský - to, jak si staří Tibeťané představovali vznik světa a zrození člověka.

Pokud je nám známo, staří Tibeťané si nevytvořili svou vlastní kosmogonickou teorii a spokojili se raději převzetím staroindických názorů na vznik a uspořádání světa. Ty jim lichotily zejména proto, že bájná hora Méru (Rirab), která byla Indům středem vesmíru, se tyčila na tibetském území. Zato však o původu svého rodu si vypracovali důmyslnou a originální koncepci o praotci opičákovi a pramáti démonce rákšasí (sinmo), nemající ve světové mytologii obdoby. Pověst o tom, že Tibeťané jsou potomky opic, které přišly na svět ze spojení mytického opičáka s jeho družkou, démonkou rákšasí, tak svým způsobem anticipovala moderní evoluční teorii Darwinovu, s tím ovšem rozdílem, že si uchovává svůj náboženský podtext a ryze tibetský kolorit.

Obojí toto téma - vznik světa a zrod člověka v Tibetu - má také své pevné místo ve většině historických děl tibetských autorů počínaje XIII.-XIV. stoletím. Snad nejvýrazněji máme oba mýty zachovány v reprezentativním díle tibetské historiografie, zvaném „Zrcadlo osvětlující genealogii králů" -

Gjalrab salwä melong autora Sónam Gjalcchäna (1312-1375), dokončeném v roce 1368. Toto dílo, vycházející ze starších pramenů, je v samotném Tibetu považováno za historii Tibetu par excellence jak po stránce obsahové, tak po stránce formální, o čemž svědčí četné jeho pozdější nápodoby. Autor, sakjaský mnich z kláštera Samjä, v něm v osmnácti kapitolách líčí historii Tibetu od mytologických a legendárních jejích počátků až do poloviny XIV. století, spolu s ději v Tibetanům tehdy známém světě.

Úvodní kapitola podává výklad o vzniku světa, o posloupnosti legendárních indických králů až do příchodu Buddhy Sákjamuniho a šíření jeho učení (viz přeloženou ukázkou 1). Za ní pak následují nejdříve kapitoly líčící děje Číny, Mongolská a země Tangutů a vyprávějící o blahodárném působení bódhisattvy (čhangčhubsempa) Avalókitéšvary (Cänräzigwangchug), patrona tibetské země (kapitoly II-VI). Teprve v sedmé kapitole se autor dostává k výkladu o původu Tibetanů, jak jsme se o něm zmínili výše a jak se s ním čtenář může obeznámit v přeložené ukázce 2. Potom následuje vypsání genealogie mytických a legendárních králů Tibetu (kapitola VIII) a největší část díla je věnována životu a době zakladatele tibetského státu krále Songcän Gampa (618-650) a jeho civilizačnímu poslání v „Zemi sněhů“ - uvedení indického písma a vzdělanosti, stavění chrámů a jejich vysvěcování, navazování prvních kontaktů se sousedními zeměmi atd. (kapitoly IX-XVII). Závěrečná část díla (kapitola XVIII), nejdelší a nejobsažnější, je věnována vylíčení politických a náboženských dějin Tibetu od poloviny VII. do poloviny XIV. století.

Sónam Gjalcchänova kronika je známa pouze ve dvou xylografických vydáních, a sice lhaském (ve středním Tibetu) z XV století (tento text v transliteraci a s komentářem vydal v roce 1966 B. I. Kuzněcov) a dergeském (ve východním Tibetu) z XVIII. století (104 fol.). I když jednotlivé části tohoto díla byly již dříve předmětem zkoumání řady badatelů, dílo jako celek nebylo dlouho přeloženo do žádného z evropských jazyků. První úplný překlad do angličtiny vyšel teprve v roce 1994 (viz oddíl Literatura).

Ukázky, které následují, byly vybrány a přeloženy z textu dergeského xylografii (fol. Iv¹ - 6r⁵ a 22r³ - 24r³).

Pro přehlednost jsou názvy kapitol uvedeny také před textem a nikoli pouze na jeho konci, jak je tomu v originále.

1/ O TOM,
JAK NA SAMÉM POČÁTKU
VZNIKL VESMÍR,
O POSLOUPNOSTI
INDICKÝCH
DHARMARÁDŽŮ,
O PŘÍCHODU UČITELE
ŠÁKJAMUNIHO NA SVĚT
A ŠÍŘENÍ SVATÉHO UČENÍ

[ÚVOD]

ÓM, MÁNI PADMÉ, HÚM!

V úctě se skláním
před vznešeným slitovníkem Avalókitěšvarou.¹

V úctě se skláním skutky, slovy a myšlenkami
před králem Sákjů,² učitelem bohů i lidí,
velebným původcem potřeb a tužeb naplňujících naděje tvorstva,
pánem člověčenstva, pokladnicí vši ctnosti.

Skláním se před Avalókitéšvarou,
který z bezbřehého milosrdenství své bezmezné moudrosti a lásky
skrze svá převtělení obrací na víru všechny podle předpokladů
jednoho každého
a vše živé v tibetské zemi vede na cestu [duhovní] zralosti
a vysvobození.

Skláním se před čistým pokolením indických králů -
před velevzácným potomstvem Mahásammatovým (Mangpokurwa)
a Ikšvákuovým (Burašingpa) a dalšími vládci nad lidmi,
kteří sami od sebe vytvářejí nezměrné zásluhy.

Skláním se před [tibetskými] převtělenci králi a ministry,
kteří v této temnotou zahalené barbarské zemi tibetské
rozžali veliký maják svatého učení
a své poddané, živé bytosti Tibetu, přivedli ke ctnosti.

Skláním se před svatými mudrci a překladateli,
kteří ozdobení trojím učením se stali zdrojem našeho štěstí a blaha
a tím, že přeložili a uspořádali [Buddhovo] slovo a výklady k němu,
rozšířili jeho nauku do [všech] deseti stran.³

Já [Sönam Gjalčchän],
ač chabého intelektu a bez vloh ke spisování,
sepsal jsem tuto stručnou historii činů a skutků
nekonečnou ctností obdařeného Avalókity (Cänräzig),
jakož i [našich] dávných dharmarádžů,
abych připravil hostinu sluchu věncích,
v jejichž nitru se zrodila bezmezná úcta a láska
a vzklíčila touha po [Buddhově] učení.

A tak základem, z něhož pochází veškeré blaho a požehnání na
tomto světě, je drahocenné učení Buddhovo. Díky hlásání a šíření to-
hoto učení jsme byli obdařeni dobrotivostí indických a tibetských
bódhisattvů-dharmarádžů.⁴ Jejich historii je [proto] třeba uvést v širo-
kou známost.

Zejména vyličení toho, jak v této barbarské okrajové Sněžné zemi vznešený bódhisattva Avalókitéšvara, přetvřelující se podle potřeb té které doby či toho kterého místa, podle proroctví [našeho] vpravdě dokonalého Učitele Buddhy přiváděl vše, co má duši, na cestu osvětlení a vysvobození; a jmenovitě vyličení toho, jak zde bylo hlášáno a šířeno Buddhovo učení skrze činy postupně za sebou jdoucích dávných dharmarádů, především pak patrona dharmy krále Songcän Gampa, přetělelce onoho Vznešeného, a dalších. [To vše] povede k [posílnění] víry a odstranění pochybností.

Toto [poučení] z této „Kroniky o původu nauky“ at' má, prosím, každý na paměti!

[1 . VZNIK SVĚTA]

K prvnímu tématu. Na začátku byl tento vnější vesmír nekonečným prázdným prostorem. Když se z deseti stran zvedl vítr a honil se sem a tam, vytvořil se takzvaný „vzdušný kříž“ čili atmosféra, šedomodré barvy a neobyčejně celistvá, sahající do výše 1 600 000 jódžan⁵ a v obvodu [prakticky] nezměřitelná.

Nad ní, tvořený masou vod, vznikl velký oceán, hluboký 1 120 000 jódžan a 1 203 450 jódžan široký.

Nad ním se zvedla zlatá pevnina, rovná jako dlaň ruky a [hluboká] 340 000 jódžan. Uprostřed ní se tyčí král hor Méru⁶, tvořený rozmanitými vzácnými nerosty, [tvarem] připomínající nápravu vodního kola a vzniklý sám od sebe. Východní strana [hory] je ze stříbra, jižní z malachitu, západní z rubínu a severní ze zlata. Tento Méru sahá 80 000 jódžan pod moře a tolikéž jódžan vyčnívá nad hladinu.

Koldokola je lemován sedmi zlatými horami: Jugamdharou (Ňa-šingdzin, „Nesoucí jařmo“), [vysokou] 40 000 jódžan, išáddharou (Soldadzin, „Držící rozsochu“), [vysokou] 20 000 jódžan, Khadirakou (Sengdengdzin, „S akáciovými stromy“), [vysokou] 10 000 jódžan, Sudaršanou (Tanadug, „Pohledná“), [vysokou] 5 000 jódžan, Ašvakarnou (Tana, „Koňské ucho“), [vysokou] 2 500 jódžan, Vinatakou (Namdii, „Nakloněná“), [vysokou] 1 250 jódžan a Němindharou (Mukhjudzin, „Přidržující okraj“), [vysokou] 625 jódžan.

Mezi nimi je umístěno sedm „Roztančených moří“.

V jeskyních na svazích Méru jsou sídla asurů (Ihamajin).⁷ Nad Méru se rozkládá příbytek bohů, řečený „Třiatřicaterý“. V jeho středu se nachází Indrův (Gjačhin)⁸ palác „Vítězné sídlo“, vytvořený z nejrůznějších drahokamů.

Osmdesát tisíc jódžan nad ním je nebe Ajódhja (Thabdal, „Bez hádek“), 160 000 jódžan nad ním je nebe Tušita (Gandän, „Blaženost“), 320 000 jódžan nad ním je nebe Nirmánarati (Thulga, „Okouzlující radovánky“) a [dalších] 640 000 jódžan nad ním je nebe Paranirmitavašavartin (Žanthulwangche, „Slasti způsobované jinými“).

Odtud níže se tomu říká Kámadhátu (Döpäkhām, „Svět tužeb“). Nad tím je [ještě] Rúpadhátu (Zugkhām, „Svět tvarů“) a Arúpadhátu (Zugmekhām, „Svět bez tvarů“). Všechna tato nebesa jsou poskládána jako patra čhortenu.⁹

Jak jsou [jednotlivá nebesa] vysoká či hluboká, kolik jódžan měří, jakého věku dosahují [bytosti v nich přebývající], jaké mají tělesné rozměry a jak velké je jejich bohatství, je objasněno v Abhidharmě (Ngönpa).¹⁰

Na východ od Méru je světadíl Púrvavidéha (Luphag, „Oslavené tělo“) spolu s dvěma menšími kontinenty, mající tvar měsíce v úplňku.

Na jih od Méru je jižní světadíl Džambudvípa (Dzambüling, „Svět růžových jablíček“)¹¹ spolu s dvěma menšími kontinenty, mající tvar lopátkové kosti.

Na západ od Méru je západní světadíl Aparagódáníja (Balangčo, „Zapražený dobytek“) spolu s dvěma menšími kontinenty, mající tvar kruhu.

Na sever od Méru je severní světadíl Uttarakuru (Damiňan, „Ne-libozvučná řeč“) spolu s dvěma menšími kontinenty, mající tvar čtverce.

V prostoru, sahajícím 40 000 jódžan nad [horu] Vinataku, je průzračná a velmi pevná sféra vzduchu, v níž jsou zasazeny slunce, měsíc a souhvězdí.

Kolik jódžan měří slunce a měsíc, jak velká jsou souhvězdí, kolik jódžan mají čtyři světadíly a menší kontinenty, jaké je bohatství [jejich] obyvatel, délka [jejich] života, velikost [jejich] těl a tak dále, je objasněno v Abhidharmě.

Nejznamenitějším z oněch světadílů je Džambudvípa. Menší okra-

jové kontinenty, [jako] Udjána (Urgjān), Suvamadvípa (Serling, „Zlatý ostrov“), Šimhaladvípa (Singgalāling, Cejlon), Čandradvípa (Dawāling, „Měsíční ostrov“) a další, náleží rovněž k jižní Džambudvípě.

Dále [k tomuto světadílu patří] království Indie (Gjagar, „Bílá šířava“) ¹² - Madhjadéša (Julii, „Země středu“), mající podobu brokátového baldachýnu; „Kontinent klenotů“ - Sogdiana (Sogpo) a Chotan (Lijul, „Země mědi“), mající tvar vozu; „Kontinent původu všech přání“ - Mongolsko (Hor) a Čína (Gjanag, „Černá šířava“), podobající se otevřenému květu lotosu; „Kontinent velkých podivuhodností“ - království sněžného Tibetu (Bójul), ¹³ podobající se rákšasí ¹⁴ ležící nznak. Je to [země zbrázděná] hlubokými roklemi, plná démonů a běsů, [pokrytá] drsnými černými horami a [zahalená] temnotou.

Jinak [v Džambudvípě] je šestnáct velkých provincií, každá z nich oplývající hojností a žijící v míru.

[2. O VÝVOJI LIDSKÉHO RODU]

A tak nejdřív o Indické zemi. [Tamní] lidé odvozují svůj původ od bohů [nebe] Abhasvara (Ősallha). Délka jejich života byla nezměrná a stravou jim bylo potěšení z meditace. Rodili se zázračným způsobem, jejich těla vydávala světlo, pomocí magické síly kráčeli prostorem a byli obdařeni nesčetnými dary těla.

Když [začali] požívat nektar zvaný „zemský výtažek“, bílé barvy a medové vůně, ztratili schopnost zázračného pohybu prostorem a skončila jim i meditační strava. Poté, co jim [došla tato strava], naskytlo se jim jídlo v podobě takzvané „zemní olejnatiny“, červeno-žluté barvy a vonící jako včelí med. Když i toto došlo, stal se jim pokrmem rákos. A když i ten [všechen] snědli, získali [za potravu] „nesetou a nevypěstovanou rýži“.

Tyto [různé] pokrmy si lidé brali a požívali, kdykoli potřebovali. Někteří lenoši si však brali svůj zítřejší podíl už dnes a spořádali ho. Ostatní činili podobně, a tak byl [záhy] konec i se samorostlou rýží.

Poté se začali věnovat polním pracím, ale stávalo se, že pole obdělávané jedním, bylo sklizeno [a úroda] snědena jiným. A tak nejsouce zajedno, vznikala z toho [mezi nimi] váda. Tehdy kterýsi nejzna-

menitější z nich přidělil jednomu každému půdu do vlastnictví a tím učinil konec hádkám a sporům. Lidé z toho měli velkou radost. Aby [toho člověka] poctili, svolali ho jednomyslně svým vládcem. Tak obdržel své jméno král Mahásammata (Mangpökurwa, „Mnohými uznáný“). To je první z králů Indie.

[3. GENEALOGIE INDICKÝCH KRÁLŮ]

Jeho synem byl Róča (Ödze), jeho synem Kaljána (Gewa), jeho synem Varakaljána (Gečhog) a jeho synem Upóšadha (Sodžongphag). - Tito jsou známi jako skupina „Pěti dávných králů“.

Upóšadhovým synem byl jinoch Mándhát (Ngalänu), jeho synem Cárú (Dzepa), jeho synem Upáčáru (Nedze), jeho synem Cáruka (Dzečan) a jeho synem Cárumant (Dzedän). - Těmto se říká „Pět králů čakravartinů“.

Synem posledně jmenovaného byl král Varada (Čhogdžin). Za jeho časů se lidé dožívali věku 40 000 let. V době těchto dvou králů, otce a syna, se v Indii objevil buddha KrakučČhanda (Khorwadžig) a hlásal svatou nauku.

Synem krále Varady byl král Máni (Norbu). Potom se na konci tří set královských pokolení objevil král jménem Samantaprabha (Kiin-näözer). Jeho synem byl král Čandha. Za časů tohoto krále se Džambudvípané dožívali 30 000 let. V dobách těchto dvou králů, otce a syna, se v Indii objevil buddha Kanakamuni (Serthub) a hlásal svatou nauku.

Poté na konci [dalších] tří set královských pokolení se objevili král Maháratna (Ratnačhenpo) a jeho syn král Krkin (Titi). V těch dobách se Džambudvípané dožívali 20 000 let. Za časů těchto dvou králů, otce a syna, přišel na svět buddha Kášjapa (Ösung) a hlásal svatou nauku.¹⁵

Potom, když se v zemi Pótale (Dudzin)¹⁶ vystřídalo dvě stě královských pokolení, objevil se král jménem Karnika (Nawacän). Ten měl dva syny: staršího jménem Gautama a mladšího jménem Bharadvádza. Gautama se stal mnichem a králem se stal Bharadvádza. Protože Bharadvádza nezlodil žádného syna, pojal zvrácenou myšlenku - narazil staršího bratra Gautamu na špici dřevěného kůlu a tak ho

usmrtil. Na prosby poddaných Gautama uronil na polštář část semen, které se proměnilo ve dvě vejce.*

Obě vejce byla vložena do třtinového šustí, kde se z nich po čase vyklubali dva chlapečci. Jednomu dali jméno Súrjavamša (Nimaňen, „Příbuzný slunce“), druhého pojmenovali Ikšváku (Buramšingpa, „Z cukrové třtiny“).

Súrjavamša neměl syna, a tak králem se stal Ikšváku a ten zplodil mnoho synů. Ti se [velmi] rozmnožili a jsou obecně známi jako pokolení Ikšvákuovo.

Ve sté generaci králů v přímé linii nejstaršího rodu mezi nimi se objevil král Virúdhaka (Phagkjepo). Ten měl tři syny a tři dcery. Ti se [jednou] zdržovali na břehu řeky Bhágíráthí a navzájem spolu obcovali. Tak se [velmi] rozmnožili a jsou známi jako pokolení Sákjů.

V padesáté generaci králů v přímé linii nejstaršího rodu mezi nimi se objevil král jménem Dašaratha (Šingtačupa). Ten měl tři syny, [z nichž první založil rod] Velkých Šákjů - Mahášákja (Sákjačhenpo), [druhý rod] Sákjaských Liččhavíů - Šákjaliččhaví a [třetí rod] Skalistých Sákjů - Sákjaridagpa.

V pětadvacáté generaci králů v přímé linii nejstaršího rodu mezi nimi, Velkých Sákjů, [se objevil] král Aranémi (Cíbkjimukjhjů). Jeho synem byl král Anantapála (Thajäkjong). Synem tohoto král Dhanuhsthira (Zutän) a synem tohoto král Simhahanu (Senggedam).

Ten měl čtyři syny: krále Suddhódanu (Zäcangma), Suklódanu (Zäkar), Drónódanu (Dewozä) a Amrtódanu (Cchemezä) a tolikéž dcer: Suddhu (Cangma), Suklu (Karmo), Drónu (Dewoma) a Amrtu (Duchna).

Synem Suddhy byl Suprabuddha (Legparrabsä), synem Sukly Málika (Thengwačan), synem Dróny Sulabha (Zanglen) a synem Amrty Vaišálja (Genphel).

Král Šuddhódana měl dva syny: Bhagavata (Comdändä)¹⁷ a mladšího Nandu (Gawo).

* Silou skutků z minulých životů byl Gautama bezdůvodně nařčen ze zločinu. Díky zaklínadlu, které vyřkl bráhma učitel Kršnavarna (Dognag, „Černobarvý“), uronil Gautama sémě a to se proměnilo ve dvě vejce. A v důsledku Gautamova zaklínadla se [za se] učitel proměnil v Kanakavarnu (Serdog, „Zlatobarvý“). - *Původní poznámka.*

Šuklódana měl dva syny: Tišju (Gjal) a Bhadriku (Zangdän).

Drónódana měl dva syny: Námana (Mingčan) a Aniruddhu (Magagpa).

Amrtódana měl dva syny: Ánandu (Kiingawo) a Dévadattu (Lhächin).

Bhagavatovi se narodil syn Ráhula (Dačandzin).

Ve Vinaji (Dulwa)¹⁸ se praví, že od Mahásammaty do Ráhuly bylo [v Indii celkem] 1 110 500 generací králů.

[4. STRUČNÝ ŽIVOT BUDDHY]

Bgagavat zaměřil mysl nejprve k dokonalému osvícení, potom během tří nezměrných věků hromadil zásluhy a na konci v nebi Aka-ništha (Ogmin) dosáhl v absolutním smyslu buddhovství, v relativním smyslu pak [vykonal dvanáct skutků, představujících jeho pozemský život]:

[1] Když se na konci epochy kalijuga (cödän),¹⁹ kdy se Džambudvípáné dožívali věku sta let, stal v zemi bohů Tušitě svatým božským synem Švétakétuem (Togkarpo), uvědomil si, že nadešel čas obracení živých bytostí. Ustanovil [tedy svým] zástupcem v Tušitě ctihodného Ochránce Maitréju (Čchampa)²⁰ a prozkoumav město, [kde se hodlal narodit], jakož i kastu [svého budoucího] otce a matky, sestoupil z nebe [Tušity] v podobě slona

[2] a v královském paláci za doprovodu četných blahověstných znamení vstoupil do lůna matky Máji (Gjuthulma), [choti svého] otce, krále Suddhódany.

[3] Když se posléze naplnilo deset měsíců a rodička se [právě] kála u pippalového stromu v parku v Lumbiní, přišel [Princ] na svět. Nepotřísněn nečistotou [matčina] lůna zrodil se mezi žebry jejího pravého podpaždí. [Stalo se to] osmého dne posledního jarního měsíce, [když byla luna] v souhvězdí Tišja (Gjal).²¹

Brahma (Cchangpa)²² a Indra ho tehdy zavinuli do kášské²³ bavlny a Nanda (Gawo) a Upananda (Nega) mu omyli tělo.

Princ učinil tehdy sedm kroků a [jejich šlépěje] se proměnily v sedm lotosových květů. [Při tom z úst jeho otce Suddhódany zazněl] první chvalo zpěv:

„Tobě, pane mezi dvounohými, [který] jsi při zrození učinil po této velké zemi sedm kroků a pronesl ‚Já jsem nejznamenitějším na tomto světě‘, tobě, Mudrci vzdávám hold.“

Po těch slovech byl předán dvaatřiceti chůvám, jako [vlastní] tetě Pradžápatí (Kjegiidaḡmo) a dalším, aby o něho pečovaly.

[4] Když Princ povyrosl, vycvičil se v pěti znalostech,²⁴ jako psaní, počítání a tak dále. Silou a mrštností předčil všechny chlubily, jako Dévadattu²⁵ a další, a neměl sobě rovného.

[5] Potom se oženil s čtyřiaosmdesáti tisíci²⁶ královnami, jako Gópou (Sacchoma), Jaśódharou (Dagdzinma) a dalšími. Po dvacet devět let se věnoval záležitostem správy království.

[6] Pak si uvědomil, že sansárové (khorwa) pachtění nemá smysl a když [navíc] viděl na [všech] čtyřech stranách okolo města Kapilavastu nesnesitelná muka stárí, nemoci a smrti, zatoužil stát se mnichem. Bez otcova a matčina svolení, vyzván [k tomu] zhůry čtyřmi mahárádži,²⁷ odebral se k stupě Višuddze (Namdag), kde si ostříhal vlasy a stal se mnichem.

[7] Poté se šest či sedm roků věnoval askezi na březích Nairāḡḡana a na dalších řek a dosáhl dokonalosti v kontemplaci.

[8] Načež ve Váránasí a v Mrgadávě, jinak Ršipataně, roztočil kolo nauky o „čtyřech pravdách“²⁸ za účelem vzdělání [stoupenců] Malého vozu [Hínajána],²⁹ jako byla skupina „pěti šťastných učedníků“³⁰ a další.

Poté se uchýlil na „Supí vrch“ Grdhrahakútu a na další místa, aby tam před myriádami bódhisattvů a vznešených arhatů (dačompa)³¹ [podruhé] roztočil kolo nauky [stoupencům] „Neobvyklého vozu“, (to jest Velkého vozu, Mahájána).

Zde [na Grdhrahakútě] a dále ve Vaišálí a ve Vénuvaně před bódhisattvy, kteří [již] zcela pronikli do [učení uvedených] „vozů“, [potřetí] roztočil kolo nauky o „absolutní pravdě“.

[9] Poté se odebral do Bódhimandy

[10] a v podvečer patnáctého dne měsíce vaišákha (sága)³² o úplňku zkontroloval démona Máru (Du),

[11] o půlnoci setrval v kontemplativní vyrovnanosti

[12] a za rozbřesku dosáhl očividného úplného buddhovství.

Když byl [takto] vykonal dvanáct skutků a dosáhl [věku] osmdesáti let, předvedl v Kušinagaře způsob „vyjití z břed“, [to jest zemřel].

Po [vstupu] Učitele do nirvány³³ provedli vznešení arhati na třech postupných [shromážděních]³⁴ shrnutí [Buddhových] výroků.

Ve stejné době, kdy se Bhagavat narodil, přišli na svět také čtyři králové ve čtyřech zemích:

v Šrávastí Prasénadžit (Salgjal), syn Brahmádattův (Cchangčhin);

v Rádžagrze Bimbisára (Zugčanňingpo), syn Mahápadmův (Pämačhenpo);

v Kaušámbí Udajana (Šarpa), syn Satáníkův (Maggjapa);

a v Udždžajiní Pračandaprabha (Tumporabnang), syn Anantanémiův (Mukhjüthajä).

[5. BUDDHOVA DATA]

[Data] Bhagavatova.

Podle [chronologického] systému Atišova (Džowodže).³⁵

V mužském roce dřeva a myši vstoupil [Bhagavat] do lůna; v ženském roce dřeva a vola se narodil; v ženském roce vody a vepře dosáhl buddhovství; v mužském roce dřeva a opice vstoupil do nirvány.

Podle [chronologického] systému dharmaśvámina (čhodže) Sakjapy:³⁶

V ženském roce ohně a zajíce vstoupil do lůna; v mužském roce země a draka se narodil; v mužském roce vody a tygra dosáhl buddhovství; v ženském roce ohně a vepře vstoupil do nirvány.

Vychází-li se ze Sakjapovy chronologie, která zasazuje Bhagavatovo narození do [mužského] roku [země] a draka, pak [od tohoto roku] do mužského roku vody a psa [1322], kdy lama tišří Kunga Lodō³⁷ přijal ve středním Tibetu poslední svěcení, uplynulo 3455 roků. [Podle Butona] máme [nyní rok] 3456.

[Podle teorie o pětistícileté epoše trvání] Buddhova učení, tvořené deseti pětsetletími, ze tří období „posvátných tradic“ (ágama, lung) [třiapultisícileté] období aplikace Abhidharmy (Ngönpa) již minulo. Z [pětsetletého] období aplikace Súter, (Dode) minuly dva roky, takže zbylo 498 let. [Přidáme-li k tomu] jedno pětsetletí Vinaji

(Dulwa), [zůstává] 998 roků [na období] „filozofických tradic“ (cchanñi) [Buddhova] učení. [Připočteme-li k tomu dále] pět set roků, které ponесou pouhé známky [Buddhova učení, zbývá celkem] 1498 roků [než toto učení zanikne].*

Toto je pouze stručné shrnutí. Přeje-li si někdo obeznámit se [s celou problematikou] siřeji, najde ji vyloženu v Sútrách a ve Vinaji. Ti však, kteří toho nedokáží tolik přečíst, ať si podrobně prostudují „Původ nauky“ ctihodného Butöna,³⁹ případně „Velké objasnění všeho poznatelného“ od lamy Chokji Gjalpa, který se s názory dharmasvámina Butöna ztotožňuje.

Ve „Velkém objasnění všeho poznatelného“ se praví, že sto let po Buddhově vstupu do nirvány se objevil v Indii dharmarádža Ašóka (Ñanganme), který byl patronem druhého koncilu. - *Původní poznámka?**

VIII/ O PŮVODU TIBEŤANŮ Z OPICE A SKALNÍ RÁKŠASÍ

Vznešený Avalókita potom zavázal jednoho opičáka,⁴⁰ který [uměl] dělat zázraky, sliby zbožného laika⁴¹ a vyslal ho do Sněžné země tibetské věnovat se rozjímání.

Když tam opičák, [sedě] na červené skále, přemítal o myšlence osvícení, o soucitu a milosrdenství a prokazoval úctu hlubokému učení o prázdnotě,⁴² přistoupila k němu karmou⁴³ sužovaná skalní rákšasí a naznačovala [mu] četnými posuňky [svoji] smyslnou žádostivost, načež se vzdálila.

Později skalní rákšasí na sebe vzala podobu ženy a opičákovi pravila: „Ty a já, buďme si mužem a ženou!“ Opičák jí odpověděl: „Já jsem zbožným laikem vznešeného Avalókity. Stanu-li se tvým mužem, poruším své sliby.“

Skalní rákšasí odpověděla: „Nestaneš-li se mým mužem, čas mého žití končí!“ To řkouc, ulehla vedle opičáka.

Pak [opět] vstala a pronesla k němu tato slova:

„Běda, ó Velký opičí králi!
Rozpomeň se trochu na mne a dopřej mi sluchu!
Silou svých [dřívějších] skutků jsem se narodila do rodu rákšasí.
Žene mne k tobě veliká touha a vášně,
obléhám tě silou chtíce a přeji si tebe.
Nestanu-li se tvojí ženou,
spolčím se nakonec s rákšasou.
Den co den usmrtíme deset tisíc živých bytostí,
noc co noc spořádáme tisíc tvorů.
A poté, co přivedeme na svět bezpočet rákšasat,
promění se toto Sněžné království [Tibet]
v [jediné] sídliště rákšasů.
Živé bytosti, ať nacházející se kdekoli, budou rákšasy pohlceny.
Rozpomeň se proto na mne a měj nade mnou slitování!"

Pravic ta srdceryvná slova, dala se do pláče. Tu si bódhisattva opičák pomyslel: „Jestliže se stanu jejím mužem, poruším [své] sliby; jestliže se jím nestanu, vzejde z toho mnoho hříchů." I přenesl se vmžiku na horu Pótal, [kde stanul] před Vznešeným a takto ho oslovil:

„O, slitovný Ochránce tvorstva!
Jako [vlastní] život střežím sliby zbožného laika,
[avšak] rákšasí démonského rodu, posedlá vášní,
žalostně naříká a běduje,
okolo mne se točí chtíc mne připravit o sliby.
Jak se k ní mám zachovat, abych dodržel [své] sliby?
Milostivý Ochránce, Slitovníku, prosím o tvé účastenství."

Když byl přednesl [svou] prosbu, zazněla z úst Vznešeného slova: „Staň se mužem skalní rákšasí!" [Zároveň] i bohyně Bhrkutí (Thonerčan) a bohyně Tára (Dolma)⁴⁴ z oblohy volaly: „To je velmi skvělé!"

Poté Vznešený požehnal sňatku opičáka se skalní rákšasí, [ze kterého mělo] pro tuto Sněžnou zemi tibetskou [vzejít] trojí dobrodiní:

- v budoucnu [tam] bude hlásáno a šířeno Buddhovo učení a udrží se [tam] dlouhou dobu;

- budou se [tam] nepřetržitě objevovat kaljánamitrové (gewaše-nen, „přítel ctnosti“);

- otevrou se [tam] poklady drahokamů a štěstí a hojnost se rozšíří do deseti stran.

Opičák a skalní rákšasí žili potom jako manželé a přivedli na svět šest opiček. [A protože každá z nich] přišla z [jiného] ze šesti stavů existence,⁴⁵ bylo [i jejich] chování odlišné. A tak:

- opička, která byla vržena do života z naraky (ňalwa), [světa] živých bytostí v pekle, měla černý obličej a uměla velmi dobře snášet útrapy;

- opička, která byla vržena do života ze světa hladových duchů, prétů (jidag), měla ošklivý obličej a [pořád] bažila po jídle;

- opička, která byla vržena do života ze světa zvířat, tirjaků (diindo), byla tupá a nemotorná;

- opička, která byla vržena do života ze světa lidí, manušjů (mi), byla velmi chytrá, leč bojácná;

- opička, která byla vržena do života ze světa polobohů, asurů (lhamajin), byla zlomyslná a velmi závistivá;

- opička, která byla vržena do života ze světa bohů, dévů (lha), byla snášenuvé povahy a měla dobré srdce.

Poté otec bódhisattva opičák odvedl těch šest opiček do lesa zvaného „Ptačí shromaždiště“, kde byly ovocné stromy, a ponechal [je tam] tři roky.

Když se po třech letech přišel bódhisattva opičák [na ně] podívat, [uviděl], že se působením karmy rozmnožily na pět set opiček! Tím [také] zmizelo [všechno] ovoce a nic jiného [tam] k jídlu nebylo. A třebaže rodiče [sami] neměli co do úst, [opičky k nim] volaly: „Táto, co budeme jíst? Mámo, co budeme jíst?“ - a vysílené a zubožené natahovaly [k nim] ruce.

Tedy bódhisattva opičák rozvažoval u sebe [takto]: „To [přece] nemůže být proto, že jsem upadl v moc hříchu! Opiček je tu proto tolik, že jsem splnil příkaz Vznešeného“ - a vmžiku se přenesl na horu Pótalu, kde Vznešenému přednesl tuto prosbu:

„Běda!

Nevěděl jsem, že mě manželství [uvrhne] do žaláře sansáry,
netušil jsem, že mne žena démonka ošálí

a [vlastní] děti mne stáhnou do bahna sansáry.

Neuvědomil jsem si, že chtíč je jedovatý list;

byl jsem podveden, když jsem se ze soucitu poddal vášni.

Jsem spoután vášní a hora utrpení se na mne řítí;

okusil jsem jed hříchu a stihla mne pohroma špatné karmy;

doléhá na mne hromada útrap.

Běda, přeběda! Milosrdný Ochránce a Slitovníku,

co mám teď dělat, abych [svoje] děti uživil?

Z vůle Vznešeného jsem takhle dopadl - dnes je to [tady]

jako v tvrzi hladových duchů

a v budoucnu [nás] nepochybně [čeká] zrození v pekle.

Proto tě prosím, vezmi [nás] pod [svou] láskyplnou ochranu!"

Vznešený na [tuto prosbu] odpověděl: „Já ochráním tvoje potomstvo." To řka, povstal, v úzlabinách hory Méru nabral ječmene, pšenice, hrachu, pohanky a ovsu a vysypal to na zem. Země se tak naplnila úrodou [vzešlou] bez orání. Potom bódhisattva opičák přivedl na to místo opičky, nabídl [jim] úrodu [vzešlou] bez orání se slovy: „Teď jezte!" - Odtud se [tomu místu] říká „Hora Jez!" - Zodang Gongpori.

Když se opičky dosyta najedly úrody [vzešlé] bez orání, [začala se jim] zkracovat srst a zmenšovat ohony. A když ovládly řeč, staly se lidmi. Potravou jim byla úroda [vzešlá] bez orání a oděvem listy stromů.

A tak lidé Sněžné [země] tibetské pocházejí [dilem] z otce opičáka a [dilem] z matky skalní rákšasí a dělí se do dvou druhů.

Ti, kteří jsou z rodu bódhisattvy opičáka, mají po otci snášenlivou povahu, jsou velice věřící, velice soucitní a velmi pracovití, milují ctnost a [vyznačují se] ušlechtilou mluvou a výřečností. - To je otcův rod.

Ti, kteří jsou z rodu matky skalní rákšasí, [se vyznačují] velikou chlípností a hněvivostí, sklonem k obchodování a zisku, velkou chamtivostí a soutěživostí, hlasitě se smějí, jsou fyzicky zdatní a odvážní, v práci ani na okamžik neochabují, hlavu mají plnou nápadů,

v jednání jsou zbrklí, jsou hojně [sužováni] „pěti jedy“,⁴⁶ libují si v poslouchání [řeči] o chybách druhých a jsou popudliví. - To je matčin rod.

Tehdy se tam hory proměnily v lesy a všechna údolí se naplnila vodou. Když bylo otevřeno rameno [řeky] Kongčhu, stekla se tam všechna voda, kterou Kongčhu pojala.

Potom byly všechny pláně obráceny v [obdělávaná] pole a bylo postaveno mnoho měst. Zanedlouho nato přišel vladař Nathi Cänpö⁴⁷ a stal se tibetským králem. Ten prý uskutečnil rozdělení [lidí] na pány a poddané.

VYSVĚTLIVKY

- 1 *Avalókitéšvara* (Čanrazigwangčhug), též *Avalókita* (Čanrázig) - tibetské buddhistické božstvo, bódhisattva (viz pozn. 4), symbol nekonečného soucitu a milosrdenství. V Tibetu uctíván jako patron země. Nejčastější synonyma „Vznešený“, „Slitovník“, „Milosrdný ochránce“ apod.
- 2 *Sákja* - rod v severní Indii, z něhož pocházel Siddhátha Gautama, zvaný Buddha Šákjamuni (asi 560 - 480 př. Kr.).
- 3 *deset stran* - čtyři hlavní strany světové, čtyři vedlejší a k tomu ještě nadir a zenit.
- 4 *bódhisattva* (čhangčhubsempa) - v pozdním, mahájánovém buddhismu kategorie světe, jemuž nahromaděné zásluhy již umožňují dosažení stavu buddhovství, jenž se však ze soucitu k živému tvorstvu této možnosti dobrovolně zříká, aby se mohl věnovat úloze pomocníka jiným na cestě k vysvobození z koloběhu zrození. Pod bódhisattvou se v Tibetu nejčastěji rozumí Avalókitéšvara (viz pozn. 1). - *Dharmarádža* (chógjal - dosl. „král Buddhovy nauky“) - titul ctnostných vládců indického, respektive tibetského dávnověku.
- 5 *jódžana* - staroindická délková míra, v pozdějších dobách udávaná nejčastěji jako jeden (někdy dva) denní vojskové pochody, nebo jako dvojnásobek (někdy čtyřnásobek) vzdálenosti, na kterou je slyšet býčí zařvání, anebo co ujede kůň najedno zapražení.
- 6 *Méru* (Rirab) - mytická hora, bájný střed světa. Později ztotožňována s horou Kailás v západním Tibetu.
- 7 *asura* (Ihamajin) - polobůh. Asurové jsou úhlavními nepřáteli bohů, zejména boha Indry.
- 8 *Indra* (Gjačhin) - védský bůh, vládce nebes. Přejat do buddhistického panteonu jako ochránce buddhismu. Sídli v nebi zvaném „Triatřicateré“ - Trajastriša, představujícím přibýtky 33 bohů-děvů, kterým Indra vládne.
- 9 *Char ten* - původně „schrána obětních darů“, přeneseně pak schrána tělesných ostatků. Zpravidla zděná stavba v půdorysu čtvercová, přecházející v kupoli a zakončená emblémy Slunce a Měsíce. V Indii nazývána stupa.
- 10 *Abhidharma* (Ngonpa) - hlavní dílo staroindického filozofa Vasubandhu (4. stol. po Kr.) pojednávající o etice, psychologii a metafyzice.

- 11 *Džambudvīpa* (Dzambiling) - v buddhistické kosmologii jeden ze čtyř dílů světa, situovaný jižně od bájně hory Méru a představující všechny tehdy člověku známý svět. Někdy synonymum pro Indii.
- 12 „*Bílá širava*“ - tibetský název pro Indii, odvozený z bílé barvy oděvu indických mnichů. Obdobně níže „*Černá širava*“ představuje název pro Čínu, odvozený z černé barvy oděvu čínských mnichů.
- 13 *Tibet* (Böjül) - často označován poetickými názvy Sněžná země, Země sněhů apod.
- 14 *rákšasí* (sinmo, ž.), *rákšasa* (sinpo, m.) - v indické a tibetské mytologii kanibalští démoni živící se mrtvolami. Svě dílo konají zpravidla v noci. Jejich hlavním sídlem byl ostrov Cejlon. Původně přebývali také v Tibetu. S jednou takovou démonkou, skalní rákšasí (dagsinmo, *brag-srin-mó*), uzavřel podle legendy převrácený opičák snatek, z něhož pak vzešlo pokolení Tibetanů.
- 15 *Krakučchanda* (Khorwadzig), *Kanakamuni* (Serthub), *Kášjapa* (Ösung) - Buddhisté věří, že každá doba má svého buddhu, hlásajícího nauku. Když postupem doby začne tato nauka upadat, nadchází čas pro příchod dalšího buddhy. V přítomném věku se takto vystřídá 1000 buddhů: tři minulí - Krakučchanda, Kanakamuni a Kášjapa; Budha Šákjamuni (tib. Šákjathubpa, *Šákja-thub-pa*), který je čtvrtý a jehož epochu právě prožíváme; jeho nástupce Maitréja (viz pozn. 20) jako pátý, a dalších 995 po něm.
- 16 *Pótala* (Dudzin) - bájná země v Indii při ústí řeky Indu (Sindh). V ní je hora Pótala se sídlem Avalókitéšvarovým. Viz též níže legendu o původu Tibetanů.
- 17 *Bhagavat* (Comdānda) - dosl. „Vítězný, Triumfující, Požehnaný“, nejčastější epiteton Buddhy Šákjamuniho.
- 18 *Vinaja* (Dulwa) - součást buddhistických svatých písem pojednávající o pravidlech mnišské disciplíny. Spolu s texty naukovými (Sútra) a filozofickými (Abhidharma) tvoří „buddhistickou bibli“, zvanou Tripitaka („Trojkoší“).
- 19 *kalijuga* (cōdan) - V buddhistické kosmologii je základní časovou jednotkou kalpa (aeon), jichž je bezpočet a každá se rovná 4320 milionům pozemských roků. Kalpa se dělí na 14 cyklů (manvantara) po 306 720 000 letech s dlouhými intervaly mezi nimi, a každý z nich dále na 71 velevěk (mahájuga). Ty se rozpadají na čtyři věky (juga): krta, tréta, dvápara a káli, jejichž délka je postupně 4800, 3600, 2400 a 1200 tzv. božských roků (jeden takový rok se rovná 360 člověčími roky). Každý ze čtyř věků se vyznačuje postupným úpadkem zbožnosti a morálky a zkracováním délky lidského věku. My teď žijeme v kalijuze, vyznačující se všelikými nepokoji, bořením zavedených pořádků, úpadkem náboženských rituů a vládou krutých a cizáckých králů.
- 20 *Maitréja* (Champa) - pokládán za nejpřednějšího z bódhisattvů a Buddhova nástupce, který se má objevit na zemi 5000 roků po něm (viz pozn. 15). Zatím přebývá v nebeském ráji Tusitě. Je uctíván jako patron šíření Buddhova učení.
- 21 *tišja* (gjal) - jedna z 28 tzv. lunárních manzí v ekliptikálních souhvězdích, jimiž prochází Měsíc na své dráze oblohou. Odpovídá prostoru mezi hvězdami *gamma*, *delta* a *theta* v Rakovi.
- 22 *Brahma* (Cchangpa) - nejvyšší z hinduistických bohů, stvořitel. Převzat, podobně jako Indra, do buddhistického panteonu.
- 23 *kášský* - podle Kaší, historického názvu dnešního Váránasí aneb Banarasu na řece Ganze.
- 24 *pět znalostí* (rigpā nānga (*rig-pa* 'i *gnas-lnga*)) - totiž jazyk a sloh, počty a řemesla, medicína, logika a filozofie.
- 25 *Dévadatta* (Lhačhin) - Buddhův bratranec a zároveň úhlavní nepřítel a rival.
- 26 *čtyřiaosmdesát tisíc* - Číslo 84 000 má v buddhismu symbolickou hodnotu (tolik je

- kupř. části lidského těla, stup k počtě Buddhově, zdrojů zla, cest k vysvobození apod.), takže není třeba je brát doslova.
- 27 *čtyři mahárádiové* - mytičtí vládcové čtyř světových stran přebývajících na úpatí bájných hor Měru. Jejich jména jsou Dhrtaráštra, Virúdhaka, Virúpakša a Vaišravaṇa.
  - 28 „*čtyři pravdy*“ - též „čtyři vznešené pravdy“, představující východisko i závěr Buddhova učení, jsou prostým konstatováním, že existuje utrpení, že utrpení má svůj původ, že existuje zánik utrpení a že existuje cesta, jež vede k zániku utrpení.
  - 29 *Hinajána* - dosl. „Malý vůz“, je jižní větev buddhismu, jež na rozdíl od severní větve, Mahájány (dosl. „Velký vůz“), zdůrazňuje v buddhismu náboženskou a kultovní stránku, představuje původnější a filozofičtější výklad Buddhova učení. Dnes je hinajánový buddhismus rozšířen nejvíce na Cejlonu a v zemích jihovýchodní Asie.
  - 30 „*pět šťastných učedníků*“ - pět Buddhových starých přátel a prvních stoupenců jeho nauky: Āḍhātakaundinja (Buddhův strýc z matčiny strany), Aśvaḍḍit, Bhadrīka (Buddhův bratranec), Daśabalakāśjapa a Mahānāmakuḷika. V některých pramenech se udávají jiná jména.
  - 31 *arhat* (dačompa) - buddhistický světec dosáhnoucí nejvyššího stupně dokonalosti, z něhož může již dojít nirvány. Zpravidla obdařen nadpřirozenými schopnostmi.
  - 32 *vaiśākha* (sága) - druhý měsíc indického lunárního kalendáře, odpovídající u nás přibližně době od poloviny dubna do poloviny května.
  - 33 *nirvána* - Podle tradice Buddha dosáhl nirvány, tj. úplného vysvobození z koloběhu zrození, když mu bylo 35 let. V tomto blaženém stavu pak žil ještě dalších 45 let, než nadešla jeho parinirvána čili fyzický skon (okolo roku 480 př. Kr.).
  - 34 *tři postupná shromáždění* - totiž tři buddhistické koncily, z nichž první se konal v Rádžagrě krátce po Buddhově smrti, druhý asi o sto let později ve Vaišáli a třetí se sešel v Pátaliputře (dnešní Patná) za krále Aśóky (273-232 př. Kr.).
  - 35 *Atiṣa* (Džowodže) - bengálský reformátor tibetského buddhismu, iniciátor nové vlny šíření buddhismu v Tibetu. Žil v letech 982-1054.
  - 36 *Sakjapa* - sakjaský mnich Kūnga Gjalčchän (1182-1251), pro svou učenost nazývaný Sakja-pandita, „Učenec ze Sakji“. - *Dharmasvāmin* (čchodže), dosl. „pán Buddhovy nauky“, obvyklý titul duchovních autorů.
  - 37 *tišři Kūnga Lodö* - celým jménem Kūnga Lodö Gjalčchän Palzangpo (*Kun-dga'-blo-gros-rgjal-mcchan-dpal-bzang-po*) (1299-1327), čelný představitel školy a kláštera Sakja s úřednickým titulem „císařského preceptora“ - tišři (z čin. ti-š, „císařský instruktor“).
  - 38 „*Velké objasnění všeho poznatelného*“, Šeča rabsal - encyklopedické dílo sakjaského autora Lodö Gjalčchäna (1235-1280), zvaného Phagpa (Phags-pa, „Vznešený“) nebo také Chökji Gjalpo, „Dharmaradža“. Dílo jím bylo napsáno v roce 1278. - *Aśóka* (Nanganme), indický král z dynastie Maurjů, velký propagátor buddhismu v Indii a za jejími hranicemi (273-232 př. Kr.).
  - 39 „*Přívod nauky*“, Chondžung - čtyřdílné pojednání o dějinách buddhismu v Indii a Tibetu tibetského autora Buton Rinčenduba (1290-1364) z roku 1322. Přeloženo do angličtiny E. Obermillerem (viz oddíl Literatura).
  - 40 *opičák* - Nejedná se o nikoho jiného, než o mystické převtělení samotného bódhisattvy Avalókitéšvary. Proto dále v textu nazýván také „bódhisattva opičák“. Nauka o převtěleních tulku (*sprul-sku*) je pro tibetský buddhismus příznačná.
  - 41 *sliby zbožného laika* - sliby či morální povinnosti zbožných laiků upásaka, respektive laiček upásika jsou nezabíjet, nekrást, nesmilnit, nelhat a nepožívat omamné nápoje.
  - 42 *prázdnota* - učení o prázdnotě (šúnjatá) patří k základním koncepcím mahájánového

- buddhismu. Rozumí se jí negování bytí sama od sebe, ničím nepodmíněného a na ničem nezávislého; existence se připouští toliko podmíněná či odvislá od existence jiné.
- 43 *karma (lā)* - zákon činů, respektive odplaty za ně, podle kterého platí „jak zaseješ, tak sklidiš“. Život, který nyní žijeme, je výslednicí předchozích životů a zároveň základnou pro životy příští.
- 44 *Bhrkutí* (Thoñerčan) a *Tára* (Dolma) - mystické družky bódhisattvy Avalókitéšvary, obě produkt nejpozdnější vývojové fáze severního buddhismu. Bhrkutí představuje božstvo hněvivé, kdežto Tára, zrozená z útrpné slzy Avalókitéšvarovy, je bohyně mílosrdenství.
- 45 *šest stavů existence* - Podle buddhistických představ se znovuzrození uskutečňuje v šesti stavech, jež jsou tyto (pořadí může být i obrácené): stav pekelných muk (narka, ňalwa); stav hladových duchů (préta, jidag); stav zvířat (tírjak, diindo); stav lidí (manuša, mi); stav polobohů (asura, lhamajin); a stav bohů (déva, lha). Žádný z nich není konečný, nýbrž platí pro ně princip ustavičného koloběhu zrození (sansára, khorwa), řízeného zákonem karmy.
- 46 „*pět jedů*“ - pýcha, žádostivost, hněv, závist a nevědomost.
- 47 *Nathi Cānpo* - první legendární tibetský panovník, původem z Indie (asi 2. stol. př. Kr.). Podle pověsti měl prý na dotaz tibetských pastevců (nepochybně potomků oněch prvních lidí vyvinuvších se z opic), odkud že k nim přichází, ukázat prstem směrem k nebi, z čehož oni usoudili, že je vyslancem bohů, který jim přichází vládnout. I vysadili si ho na ramena, odnesli k sobě a prohlásili za krále. Jeho jméno v překladu znamená „Vladař na trůnu šijovém“.

LITERATURA

- Bajka o ptácích a opicích.* Přel. J. Kolmaš. Praha 1965.
- Bell, C: *The Religion of Tibet.* Oxford 1931.
- Cybikov, G. C: *Cesta k posvátným místům Tibetu.* Přel. J. Kolmaš. Praha 1987.
- Černý mrak v bílém. Tibetská lidová poezie.* Přel. J. Kolmaš a J. Štroblová. Praha 1976 (Květy poezie, sv. 121).
- Desideri, I.: *Cesta do Tibetu.* Přel. J. Hajný. Praha 1976 (Živá díla minulosti, sv. 79; s obsáhlým tibetologickým komentářem J. Kolmaše).
- Epstein, L.; Sherburne, R. F. (vyd.): *Reflections on Tibetan Culture.* Studies in Memory of Turell V. Wylie. New York 1990 (Studies in Asian Thought and Religion, sv. 12).
- Hermanns, M.: *Himmelsstier und Gletscherlöwe. Mythen, Sagen und Fabeln aus Tibet.* Eisenach - Kassel 1955.
- Hoffmann, H.: *Märchen aus Tibet.* Düsseldorf- Köln 1965.
- Huc, E.-R.: *Cesta do Lhasy.* Přel. V. Durych. Praha 1971 (Klasické cestopisy, sv. 2).
- Jádro transcendentální moudrosti.* Přel. J. Kolmaš. Praha 1992.
- Kania, I.: „*The Seventh Chapter of the rGyal-rabs gsal-ba 'i me-long and a Problem of Tibetan Etymology.*“ *Folia Orientalia* 15 (1974), str. 247-258.
- Kloetzli, R.: *Buddhist Cosmology.* Delhi 1983.
- Kolmaš, J.: „*In the Margin of B. I. Kuznetsov's Edition of The Clear Mirror of Royal Genealogies.*“ *Archiv orientální* 35 (1967), str. 467-476.
- Kuzněcov, B. I.: „*Tibetskaja legenda o proischoždenii čeloveka ot obezjany.*“ *Doklady po etnografii* 6 (1968), str. 26-32.

- Kuzněcov, B. I.: *Tibetskaja letopis'*, „Svetloje zercalo carskich rodoslovných". Leningrad 1961.
- Kuznetsov, B. I. (vyd.): *Rgyal rabs gsal ba'i me long (The Clear Mirror of Royal Genealogies)*. Leiden 1966 (Scripta Tibetana, sv. 1).
- Kyčanov, J. I.; Savickij, L. S.: *Ljudi i bogi Strany snigov. Očerki istorii Tibeta i jeho kultury*. Moskva 1975.
- Lama Jongdän; Alexandra David-Neelová: *Mipam, lama s Paterou moudrostí*. Přel. J. Heyduk. 4. vyd., Praha 1990 (s podrobným glosářem tibetských termínů).
- Lesný, V.: *Buddhismus*. Praha 1948.
- Lexikon východní moudrosti. Buddhismus, hinduismus, taoismus, zen*. Praha - Olomouc 1996.
- Lu Dub: *Strom moudrosti. Mudrosloví tibetského lidu*. Přel. P. Poucha a P. Eisner. Praha 1952.
- Nangsa Obům (Mystérium o životě a zmrtyýchvstání krásné paní Nangsy)*. Přel. J. Kolmaš. Praha 1993.
- Obermiller, E.: *History of Buddhism (Chos-hbyung) by Bu-ston*. Heidelberg 1931-32 (Materialien zur Kunde des Buddhismus, seš. 18 a 19).
- Olschak, B. C.: *Perlen alttibetischer Literatur. Eine kleine Anthologie*. Basel - Stuttgart 1967.
- Richardson, H. E.: *Tibet and Its History*. London 1962.
- Röerich, G. N.: *The Blue Annals*. Calcutta 1949-53 (The Asiatic Society of Bengal, Monograph Series, sv. 7).
- Sakja-pandita: *Pokladnice moudrých rčení*. Přel. J. Kolmaš a J. Štroblová. Praha 1984; 2. vyd. 1988.
- Sakja Sönam Gjalčchän: *Gjalrab salwä melong* [Zrcadlo osvětlující genealogii králů]. Národnostní nakladatelství [Peking] 1981.
- Si-cang wang-tchung ň* [Kronika tibetských králů]. Přel. Wang I-nuan. Šanghaj 1949; 4. vyd. 1957.
- Snellgrove, D. - Richardson, H.: *A Cultural History of Tibet*. London 1968.
- Sørensen, P. K.: *A Fourteenth Century Tibetan Historical Work rGyal-rabs gsal-ba'i melong: Author, Date and Sources - A Case-Study*. Kopenhagen 1986 (Fontes Tibetici Havnienses).
- Sørensen, P. K.: *Tibetan Buddhist Historiography. The Mirror Illuminating the Royal Genealogies*. Wiesbaden 1994 (Asiatische Forschungen, sv. 128).
- Stein, R. A.: *La civilisation tibétaine*. Paris 1962 (Collection Sigma, sv. 1).
- Suo-nan-tien-can [Sönam Gjalčchän]: *Si-cang wang-tchung ti* [Kronika tibetských králů]. Přel. Liou Li-čchien. Tibetické lidové nakladatelství [Lhasa] 1985, 1987.
- Svět tibetského buddhismu*. P. Breier - J. Ptáček - Z. Thoma (foto), J. Kolmaš - D. Zbavitel - I. Grollová (text). Praha 1996.
- Tibetská kniha mrtvých. Bardo thöдол (Vysvobození v bardu skrze naslouchání)*. Přel. J. Kolmaš. Praha 1991 (Živá díla minulosti, sv. 109); 3., rozšířené vyd. 1995.
- Tucci, G.: *Tibetan Painted Scrolls*. Roma 1949.
- Vostrikov, A. I.: *Tibetskaja istoričeskaja literatura*. Moskva 1962 (Bibliotheca Buddhica, sv. 32).
- Waddell, L. A.: *The Buddhism of Tibet or Lamaism (1894)*. 2. vyd., Cambridge 1934.
- Yamaguchi, Z.: „On the Author and Date of the rGyal rabs rnam kyī byung tshul gsal ba'i me long." Proceedings of the International Conference on China Border Area Studies, April 1985. Taipei, str. 1043-1066.

V]

DÁLNÝ
VÝCHOD

NEJSTARŠÍ ČÍNSKÉ A JAPONSKÉ PŘEDSTAVY O VZNIKU A USPOŘÁDÁNÍ SVĚTA

V oblasti Číny se k pramenům života vracíme proti proudu nepetržitého toku vzdělanosti, v němž nezeje výrazný přerýv mezi starověkem a středověkem, ale naopak - myšlenky vzniklé v dávných dobách jsou v něm všudypřítomné a pokračují bez přerušení až do novověku. Přispělo k tomu i to, že jedním z nejdůležitějších rysů čínského myšlení byly neustálé návraty k minulosti jako vzoru dokonalosti.

Z tohoto proudu čerpaly poznatky v jednotlivostech a nezdídka i v kompaktních celcích také okolní země, ležící na radiále přímého čínského vlivu. Byla to Korea, oblast dnešního Vietnamu a zejména Japonsko.

Čína tíhla od 2. století př.n.l. k vytváření utříděného myšlenkového systému, který propojoval nebe, člověka a zemi a zdál se nabízet - alespoň v teorii - vcelku jednoduchou cestu k dosažení harmonické součinnosti těchto tří potenci. Proto se názory na vznik světa, na vesmírný řád začaly rozvíjet nejen na rovině mytologické, ale i ontologické. V písemně dochovaných pramenech převládly tendence spíše racionální než náboženské, názory, které směřovaly spíše k myšlení vědeckému než ryze náboženskému. Setkáváme se tu s pojmy, jako je *tao*, chápáné taoisty jako nediferencovaná prasu substance vesmíru, s interakcemi prvků *jin* a *jang*, reprezentujícími ženský a mužský princip, s teorií pěti prvků (voda, oheň, země, kov, vzduch) i se symetrickou koncepcí v soustavě grafických vzorců - hexagramů, představujících abstrakce typických životních situací.

Prostřednictvím těchto přístupů, založených na důvěrné znalosti přírodních procesů, mohli Číňané řešit otázky vzniku světa a jeho chodu zcela přirozeně a v logických návaznostech, aniž by většinou pociťovali nutnost odvolávat se na zásahy nadpřirozených sil.

Když se Japonci v 6. století octli pod vlivem velmi vyspělé čínské kultury s několikatisíciletou tradicí, bylo dílem jejich národního génia, že si z té-

to vzdělanosti dokázali vybrat, co pokládali za vhodné a prospěšné, a překvapivě rychle uvedli nové znalosti do života své země.

V oblasti kosmogonické a kosmologické se nám tu naskýtá zajímavý obraz: když se Japonci ve snaze vyrovnat se svému kontinentálnímu sousedu rozhodli sestavit národní kroniku, uvedli její mytologickou část jen nepatrně upraveným citátem z čínského filozofického díla ze 2. století př.n.l. o vzniku světa z nediferencovaného chaosu a o působení prvků jin a jang. Pokračování však tvoří bez hlubšího propojení s těmito teoretickými koncepcemi již národní mytologie japonská. Ta pod redakcí oficiálních zapisovatelů zdůvodňovala božský původ císařského rodu a tím i jeho nadřazenost nad všemi, kdo se v době plně převratných změn, kdy dozrávala dominantní úloha císařského rodu a dvora, chtěli o toto postavení také ucházet.

Na rozdíl od čínských materiálů se před námi rozprostírá pohled na otázky vzniku života plný bezprostřední naivity a básnické představivosti. Tyto mytologické obrazy se staly osou japonského náboženství šintó a především jeho prostřednictvím zůstaly inherentní složkou japonského myšlení. Mají své místo i v současné struktuře této průmyslové země.

Proto jsou návraty k pramenům života nepostradatelnou součástí poznání čínské a japonské minulosti i dneška.

V novém vydání jsme připojili některé texty, které doplňují poznání myšlení a života starověké Číny. Jsou to především ukázky z Knihy písní (S'-t'ing), Konfuciových názorů a kapitoly o životě Konfucia z díla historika S'-ma Čchien. Na závěr zařazujeme báseň autorky Cchaj Jen, líčící dobu zmatků po pádu dynastie Chan na konci čínského starověku.

SYMBOLY A PROMĚNY

I v životě moderního člověka vybaveného schopností vědeckého myšlení nastanou okamžiky, kdy náhle pocítí úzkost, octne-li se tváří v tvář tajemství přírody, stejně jako ji pocítovali lidé dávných dob pod klenbou oblohy zastíněné nocí.

Jejich obrazný výklad světa se nám zachoval v mýtech, které pro svou poetičnost a bohatou představivost dosud neztratily kouzlo.

V Číně, kde pod vlivem konfuciánství nastal poměrně časný a rychlý přechod od mytologického chápání světa k chápání v podstatě racionálnímu, se neuchovala ucelená mytologie, i když, jak můžeme soudit podle písemných fragmentů a ústní tradice, nebyla Čína na mýty chudší než jiné národy.

S tím větším zájmem se obrátíme k dokumentu jedinečnému ve starověké světové literatuře, v němž jsou dochovány dvě složky lidského přístupu k odhalení a pochopení tajemství řádu přírody - je to na jedné straně cesta věštby a na druhé straně cesta utříděného filozofického myšlení.

Tímto dokumentem je Kniha proměn, I-t'ing - (čínský znak i-proměna se vyvinul z piktogramu označujícího chameleóna z rodu ještěřů; t'ing je označení pro klasickou knihu) - nejuctívanější ze šesti klasických knih,¹ kanonizovaných v chanské době, kdy se konfuciánství v reformované podobě² stalo oficiální ideologií sjednocené říše.

I-t'ing zůstala v průběhu celé čínské historie až do počátku našeho století autoritou pro řešení otázek nebes i běhu světa. Tím, že postihovala oblast transcendentních představ, dávala konfuciánskému myšlení nový rozměr. Pripisoval se jí zvláštní, téměř posvátný význam. Podle ústního podání byla jediným z kanonických spisů, který se nestal obětí čchinského pálení knih,³ a její tradice tedy sahají bez přerušení do hluboké minulosti.

Vlastní klasickou knihu t'ing tvoří věštecká příručka pocházející z konce šangské doby (tradiční datování dynastie Šang - 1766-1154 před n.L.). K ní

byly později ve 4. až 2. stol. před n.l. připojeny jako její součást komentáře zvané Deset křídel, na nichž, jak se v Číně obrazně říkalo, se I-fing po staletí vznáší „jako gigantický pták Pcheng" a stále znovu podněcuje čtenáře svou záhadností k novým představám.

Věštecká příručka navazuje na dávnou praxi předvídání budoucnosti, která je v Číně doložena archeologickými nálezy želvích krunýřů s vyrytými nápisy nazývanými pu-cch' - slova věštby. Tyto vzácné památky pocházejí z období mezi 15. až 12. stoletím před n.l. a jsou dokladem společenského významu věšectví - umění a řemesla zároveň, které dávalo lidem starověku odpověď na to, na co se soustřeďoval jejich životní zájem - jak odhalit tajemství budoucích dějů, pochopit jejich smysl a správným počínáním se vyhnout neštěstí.

Kromě této nejstarší známé techniky, kdy se cesty osudu předpovídaly podle prasklin na želvích krunýřích a kostech obětních zvířat, nahřátých nad ohněm, byly v Číně známy i jiné způsoby věštění. Rozšířené bylo používání nestejně dlouhých stébel rostlin š'- přesličky, jak se to promítá v I-ťingu.

Zatímco nápisy na kostech byly záznamem ústního dotazu a odpovědi naň v co nejstručnější a nejučelnější formě, je věštecká část I-ťingu již výslednicí činnosti mnoha věstců a krystalizací jejich zkušeností.

Nekonečné množství dějů je tu redukováno na 64 základních variant vyjádřených graficky stejným počtem hexagramu. Každý z nich se skládá z šesti čar dvou druhů - plných a přerušovaných - a představuje prototyp určité životní situace vyvíjející se v prostoru a času. Hexagramy vznikly kombinací osmi trigramů, původně také výtěžků věštecké praxe, do nichž Číňané postupně vtělili svou představu o vesmírném světě.

Kromě části grafické obsahuje věštecká příručka i část hieroglyfickou. Tvoří ji název a výklad hexagramu a vysvětlení jednotlivých čar. Je to vcelku 384 formulí - jao. Smysl tohoto textu je dnes ve svých původních spojitostech nejasný, neboť to byla jedna z oněch profesionálních knih, jak je známe z historie čínských řemesel, původně tajných a v plné míře srozumitelných jen zasvěcenému odborníkovi. Klíčový význam měly nepochybně čtyři magické výrazy - počátek (Jüan), pronikání (cheng), vhodnost (li) a pevnost (čeng). Tato slova stojí většinou vně kontextu věty a byla věstci zřejmě vodítkem při jeho komunikaci s tajemnými silami. Zdá se, že magická slova tvoří nejstarší složku věštebného textu a jsou rudimentem ještě archaičtějšího způsobu předvídání budoucnosti, než toho, který je zachycen v I-ťingu.

Důležitým rysem čínské věštecké praxe byla myšlenka o vzájemném propojení přírodního dění a běhu lidského života, ovládaného totožným rytmem

neustálých změn - představa, kterou vnuklo člověku střídání dne a noci, svě-
tla a tmy.

Výklady hexagramů zmiňují takové situace a události, kdy věštce-
ova odpověď byla tazateli pokynem ke kladnému či zápornému rozhodnutí před
cestou, vojenskou výpravou, brodem přes řeku, ženitbou, při řešení domá-
cích sporů apod. Jsou zde vyslovovány konkrétní pokyny, jak se zachovat,
jako: můžeš se vydat na cestu, nejednej, nechápej se zbraně, odejdi co nej-
dále, nespěchej. Věští se tu štěstí i neštěstí, úpadek, zahanbení, lítost, pláč
i prolévání krve.

Jazyk je obrazný a čerpá z bohaté pokladnice lidové tvorby. Tak výraz
„stopy v jinovatce, brzy vstoupíš na pevný led" navozuje představu štěstí
a úspěchu, „uschlý strom, z jehož kmene vyraší výhon" je symbolem neustá-
lého obrazování života. Obrat „po letícím ptáku zůstává jeho křik" a jemu
podobné zaznívají stejným tónem jako lidové básně zachované v Knize pís-
ní (Š'tíng), první čínské básnické antologii a jedné z konfuciánských kano-
nických knih.

Výklad jednotlivých čar hexagramů se skládá v celek obsahující postup-
ně rozvíjení děje od počátečního stadia (vyjádřeného například větou: „Šla-
pat na ocas tygru, který nekousne, znamená úspěch") ke krizi vyhocené ko-
lem třetí linie zdola, kde se postavení proti původnímu mění („Jednooký,
který se domnívá, že dobře vidí, chromý, který se domnívá, že dobře chodí,
muž, který šlápně tygru na ocas a je kousnut, znamená neštěstí"), až postup-
ně k linii poslední. Ta představuje vyvrcholení celého procesu i jeho závěr.
Věštecká příručka je skutečným „měšcem", v němž jsou smíchány všechny
druhy neštěstí a pohrom a jejich proměny ve štěstí.⁴

Tento věštecký text se stal později konfuciánským učencům východis-
kem k Deseti křídům psaným již na jiné myšlenkové úrovni než záhad-
né formule provázející grafické symboly. Komentáře měly, jak lze soudit
z celé řady jejich výroků, kromě jiného za cíl podtrhnout význam a závaž-
nost I-t'ingu. Některé pasáže vynívají jako polemika s odpůrci knihy prolnu-
té duchem magie, která měla tak málo společného s původně ryze racionál-
ně zaměřeným konfuciánstvím, a přece se stala součástí jeho kánonu.

Ať už tomu bylo jakkoliv, je dnes zřejmé, že konfuciáncům vděčíme za
zachování této památky. Bez jejich přispění by byla pravděpodobně zmize-
la beze stopy v hlubinách starověku.

Hlavním posláním Deseti křidel, zvláště jejich nejdůležitější části zvané
Připojené úsudky (Si-cc'h' čuan), bylo dát celému dílu širší kosmologický
smysl. Jsou zde shrnuty a utříděny v jednotný systém tehdy existující názo-
ry na vesmír a lidské konání.

Tímto způsobem je v I-ťingu uchována i dokumentována návaznost filozofického myšlení na mnohem dávnější, ještě nediferencovanou prafilozofii a mytologii.

Určujícími faktory, které propojují oba tyto myšlenkové okruhy, jsou principy jin a jang. Jin - symbol tmy, země, ženství je v grafických symbolech I-ťingu znázorněn přerušovanou čarou, zatímco jang - symbol světla, nebes, mužství je znázorněn plnou čarou. V komentářích je role jin a jang v procesu stvoření charakterizována větou: „Je jin a je jang a to se nazývá tao.“

Trojice různých kombinovaných plných a přerušovaných čar představuje tři světové síly (san-čchaj) - nebe, země a člověka.

Grafickým znázorněním vesmírného dění je kruh osmi trigramů. V něm jsou prvotními nositeli akce trigramy čchien (tvoření, nebesa, jang) a kchun (dovršení, země, jin). Zbývajících šest trigramů představuje ostatní stupně tvůrčího a vývojového procesu, procházejícího stadiem podnícení, ponoření, trvání, zmenšení a rozdělení, což odpovídá současně i všudypřítomným přírodním jevům - hromu, tekoucí vodě, hoře, větru, ohni a vodě stojaté. Analogicky pak byly trigramy promítnuty do společenských vztahů a představovaly otce, matku, a děti v pořadí podle pohlaví a věku. Vztahovaly se i ke světovým stranám apod. Tímto způsobem bylo realizováno propojení prostoru vymezeného existencí nebes, země a člověka.

Interakce *čchien* a *kchun* a tedy *i jin a jang*, jejich vzájemná polarita, jež je činí natolik protikladnými, že opětovně směřují jeden k druhému, je v komentářích k I-ťingu vyjádřena tímto výstižným obrazem: „Zavření dveří je kchun, jejich otevření je čchien. Otevření, jež následuje po zavření, se nazývá změna. Nekonečné přecházení těchto stavů z jednoho do druhého se nazývá stálý běh věcí.“

Všechny změny mají řád odvozený z pozorování přírody. V Deseti křídlech je to dokumentováno nadmíru prostě: „Když slunce dostoupí vrcholu, začne se sklánět k obzoru. Když měsíc dosáhne úplňku, začne ho ubývat. Když slunce zapadne, vyjde měsíc. Slunce a měsíc ustupují jeden druhému a světlo trvá stále. I zima a léto si vzájemně ustupují a rok je dovršen. Co odchází, se stahuje. Co přichází, se roztahuje. Odcházení a přicházení je ve vzájemném vztahu a z toho vyplývají i výsledky.“

Těmito pochody je určován rytmus vesmírného dění i lidského života. Je zde zřetelný vliv Tao te-ťingu a jeho učení o tom, že co dosáhne vrcholu, začne se nutně sklánět k úpadku. Ve štěstí spočívá zárodek neštěstí, současnost nese v sobě sémě budoucnosti. Existující a dosud neexistující je součástí jednoho systému.

Tento přístup zvyrazňuje a dokumentuje i seřazení hexagramů podle jejich názvů, které jsou současně i označením toho, že jeden stav věci se přelévá v druhý: po „volnosti“ následuje „uzavření“, ale ani to nemůže mít věčné trvání, a proto další hexagram se jmenuje „všeobecné propojení“ atd. Příznačné je, že předposlední hexagram nese název „konec“ a poslední „ještě není konec“, protože, jak se říká v Deseti křídlech, „není možné, aby věci a události dospěly k neodvratnému konci“.

Kdo nechce v životě chybovat, musí usilovat, aby pochopil smysl těchto změn a jednal v souladu s nimi. Z hlediska konfuciánského bylo důležité zvolit si na základě hlubokého pochopení chodu vesmírného řádu zlatou střední cestu, a tou se ubírat.

Deset křídel učinilo z původních grafických symbolů sloužících potřebám věštby studnici veškerého poznání. Jednotlivé formule jsou zde chápány tak, že postihují ve svém celku podstatu všech existujících principů věcí. Jsou základním schématem, návodem pro řešení kterékoliv situace tehdy, stanoví-li se její hlavní rysy a podle toho se zvolí odpovídající hexagram. Návod k takovému postupu dali již sami autoři komentářů, když odvodili z hexagramů původ základních civilizačních objevů, jako je rybářská síť, pluh, loď, luk. Dřevěný pluh je např. odvozen od hexagramů *i*, který navozuje představu dřeva. Obdobně je tomu i u dalších vynálezů (viz první ukázkou).

Vliv I-ťingu na čínské myšlení byl dlouhodobý a vzdělanci ještě na konci 19. století v ní nalézali předobrazy výdobytků moderní vědy.

V následující ukázce je ve zkratce postížen systém I-ťingu. Je zde zdůrazněna teze o snadnosti a jednoduchosti, jež je hlavní charakteristikou působení trigramů čchien a kchun. První část je z oddílu Si-cch'čuan, 2. díl, 2. kap., str. 158; Druhá část: Si-cch'čuan, 2. díl, 1. kap., str. 147. Překlad byl pořízen podle I-ťing ceng-čü (Komentované vydání I-ťingu). Autorem komentářů je Cang Ting-sin.⁵

1-FING KNIHA PROMĚN

Když za dávných a dávných časů vládl Fu Si⁶ světu,
vzhlížeje vzhůru pozoroval znamení na nebesích,
shlížeje dolů pozoroval jevy na zemi.
Zkoumal stopy ptáků a zvířat
i to, jak žijí na zemi.
O tom, co bylo nasnadě, se poučil ze svého vlastního těla.
Nespokojil se však pouze tím
a čerpal poznání i z ostatních vzdálenějších věcí.
Na základě toho sestavil osm trigramů,
aby jejich prostřednictvím
pronikl k te - síle duchovních bytostí
a utřídil podmínky existence všech věcí.
Svázal provazy v uzly
a vyrobil sítě,
jichž se užívalo pro chytání zvěře a pro rybolov.
K tomu mu byl nepochybně vodítkem hexagram li.

Když Fu Si zemřel,
ujal se vlády Šen-nung.
Vydlabal ze dřeva radlici
a z jiného kusu dřeva vyrobil rukojeť.
Naučil lidi, jak pluh užívat.
K tomu mu byl nepochybně vodítkem hexagram i.

Zavedl pořádání trhů za bílého dne
a naučil lidi,
aby na ně přinášeli zboží,
vyměňovali je a vraceli se do svých domovů.
K tomu mu byl nepochybně vodítkem hexagram š'-che.

Když Šen-nung zemřel, ujal se vlády Žlutý císař
a po něm Jao a Sun.
Tito vládcové pochopili proces změn
a naučili lidi, aby neutuchali v úsilí.
Změny působili dokonalostí svého ducha
a lid byl v důsledku toho řádný.
Když se změna nakloní k extrému,
dojde ke zvratu, k další změně,
k pokračování tohoto děje, který je věčný
a má podporu nebes.
Vše se děje ku prospěchu
a nic není bez užitku.
Žlutý císař a panovníci Jao a Sun
vládli říši se spuštěným šatem,
aniž by zasahovali.
*K tomu jim byly nepochybně vodítkem
hexagramy čhien a kchun.*

Vydlabali klády a udělali z nich lodi.
Ze dřeva vyrobili vesla.
Po lodích se lidé přepravili tam,
kam se dříve nedostali.
Cestovali daleko,

což bylo ku prospěchu říše.
K tomu jim byl nepochybně vodítkem hexagram chuan.

Naučili lidi nakládat břemena na dobytčata
a sedlat koně.
I vydávali se na daleké cesty.
Bylo to ku prospěchu říše.
K tomu jim byl nepochybně vodítkem hexagram suej.

Vybudovali dvojité brány
a postavili k nim stráže s klapáčkami,
aby jejich domovy byly bezpečné před lupiči.
K tomu jim byl nepochybně vodítkem hexagram ju.

Rozřezali dřevo a vyrobili z něho tlouky.
Vykopali v zemi jámy pro hmoždíře na drcení zrna.
Rozšířili mezi všechen lid
znalost toho, jakou výhodu mají hmoždíře a tlouky.
K tomu jim byl nepochybně vodítkem hexagram siao-kuo.

Vypjali prut a vyrobili z něho luk.
Osekali větve a vyrobili z nich šípy.
To uvedli v obecné užívání,
aby udrželi v pokoře celou říši.
K tomu jim byl nepochybně vodítkem hexagram kchuej.

Lidé dávné minulosti bydleli v jeskyních
a žili pod širým nebem.
Světci pozdějších dob
naučili lid žít v obydlích krytých trámovým a střechou,
aby byli chráněni před větrem a deštěm.
K tomu jim byl nepochybně vodítkem hexagram ta-čuang.

V nejstarších dobách pokrývali lidé mrtvé chrastím
a pohřbívali je v polích,
aniž by vršili mohyly a vysazovali u nich stromy.

Ani délka doby smutku nebyla určena.
Světci pozdějších věků to vše změnili,
zavedli zvyk užívání vnějších a vnitřních rakví.
K tomu jim byl nepochybně vodítkem hexagram ta-kuo.

Za pradávna se pro účely vlády používalo uzlů.
Světci pozdějších dob zavedli písemné dokumenty
a lidé věděli, jaké jsou jejich povinnosti.
K tomu jim byl nepochybně vodítkem hexagram kuaj.

Nebesa jsou vysoká, země je nízká.
Tím je stanoven i trigram čchien
odpovídající nebesům
a trigram kchun
odpovídající zemi.
Tím je upraven i vztah mezi vysokým a nízkým.
Také vznešené a prosté má své místo.
Pohyb a klid mají svůj věčný řád.
Podle toho se rozlišuje slabé a silné.
Cesty se setkávají podle druhů,
věci se dělí do kategorií.
Z toho se rodí štěstí a neštěstí.
Na nebesích vznikají jevy,
na zemi se utvářejí tvary.
Jejich prostřednictvím dochází k proměnám.
To způsobuje souhru a prolínání silných a slabých čar,
i to, že osm trigramů se vzájemně ovlivňuje.
Věci se probouzejí hromem a bleskem.
Zúrodňují se větrem a deštěm.
Slunce a měsíc se ubírají po své dráze,
chlad se střídá s žárem.
Trigram čchien je výrazem mužství,
trigram kchun je výrazem ženství.

Trigram čchien zná Velký počátek,
 trigram kchun činí věci úplnými.
 Čchien je známo snadností,
 kchun projevuje svou schopnost jednoduchostí.
 Co je snadné, se snadno poznává,
 co je jednoduché, se jednoduše následuje.
 Snadnost a vědění jsou spřízněny.
 Z následování snadnosti plyne úspěch.
 Je-li spříznění, je možné trvání.
 Je-li úspěh, je možná velikost.
 Z možnosti trvání vyplývá mravní síla mudrců,
 z možnosti velikosti vyplývá mravní poslání mudrců.
 Snadností a jednoduchostí se dosahuje v zemi řádu.
 Dosáhne-li se v zemi řádu,
 zaujmi místo ve středu.
 Mudrci uspořádali trigramy Knihy proměn,
 studovali jejich vysvětlení
 a poznávali štěstí a neštěstí.

VYSVĚTLIVKY

- 1 Byly to kromě I-t'ingy tyto knihy: Kniha dokumentů (Šu-t'ing), Kniha písní (S'-t'ing), Kniha obřadů (Li-t'i), Letopisy jara a podzimu (Čhcun-íchiou) a Kniha hudby (Jie-fing). Z nich Kniha hudby se nezachovala.
- 2 Ucelený systém reformovaného konfuciánství formuloval za dynastie Chan (206 př.n.l.-220 n.l.) Tung Čung-šu (asi 179-104 př.n.l.). Do původní nauky Konfuciovy vtělil prvky a filozofické koncepce ostatních škol, především metafyziku školy jin ajang.
- 3 Za vlády dynastie Čchin (221-209 př.n.l.), kdy byla Čína po dlouhém období rozdrobenosti opět sjednocena, dal První svrchovaný císař Čchin Š'-chuang spálit veškeré knihy kromě děl zabývajících se lékařstvím, zemědělstvím a věštěním.
- 4 Viz Fung Yu-lan, The Spirit of Chinese Philosophy, London, 1947, cit. str. 86.
- 5 I-fing ceng-ču, 2 díly, Šanghaj 1934.
- 6 První z pěti legendárních císařů. V originálním textu je uveden pod jménem Pao Si, kterého však se používá méně často.

S'TING, KNIHA PÍSNÍ

11. stol. př.n.l. - 6. stol. pr.n.l.

Kniha písní je antologie starověké čínské poezie z doby dynastie Čou. Vznikala mezi 11.-6. stoletím př.n.l. Její redakce byla tradicí připisována Konfuciovi, avšak definitivní podoby nabyla před Konfuciovým narozením, někdy v letech mezi rokem 600-544 př.n.l. Tři sta šest básní obsažených v této sbírce se dělí podle charakteru doprovodné hudby na tři oddíly. Sung (obřadní tance), ja (dvorské skladby) a feng (lidové nápěvy). Nejstarší jsou básně v oddíle Čou sung (obřadní tance Čou, též Hymny Čou), celkem 32 básní. Pocházejí z doby Západních Čou (11. století př.n.l. - 771 př.n.l.) a jsou to velmi krátké lyrické útvary zpívané při uctívání předků a různých jiných magických obřadech. O něco mladší jsou básně zařazené v oddíle ja. Je to celkem 105 básní, které se podle časové posloupnosti dělí dále do dvou skupin: Ta ja (Starší básně, též Velké ódy), rovněž z období Západních Čou a Siao ja (mladší básně, též Malé ódy) z konce Západních Čou a počátku Východních Čou (t.j. 8.-7. stol. př.n.l.). V Ta ja jsou většinou epické básně, vztahující se k pověstem o původu Čouů, o vzniku zemědělství, řemesel, ale i ke konkrétním historickým událostem, jako bylo přesídlení kmene Čou ze západních oblastí na východ, státnické zásluhy prvních králů apod. Básně v Siao ja jsou svým charakterem i tematikou blízké lidové poezii. Největší část Knihy písní tvoří oddíl Kuo feng (Místní nápěvy, též Mravy států), je to celkem 160 písní, všechny z povodí Žluté řeky (dnešní provincie Šen-si, Šan-si, Che-nan, Che-pej a severní část Chu-pej). Tematicky jsou velmi rozmanité: milostné písně, pracovní písně a popěvky, písně zklamaných žen, manželek vzpomínajících na muže vzdálené ve službě panovníku nebo ve vojsku, písně líčící život vesničanů atd. Pro oddíl Kuo feng i Siao ja jsou typické sociálně kritické písně. Ty jsou zdrojem tradice sociálně kritické poezie v pozdějších staletích.

Písně byly sbírány v jednotlivých státech, které se osamostatnily po roz-

pádu centrální moci dynastie Čou, nebo v jednotlivých úředních knížecích. Sběrateli byli pravděpodobně hudebníci, členové Úřadu pro hudbu, pověřeného pravidelným sbíráním písní, nebo úřední kronikáři, mezi nimiž jsou zřejmě někteří autoři básní v Siao ja a Ta ja. Účelem sběru bylo poskytování informací panovníkovi o smýšlení lidu. Na tuto tradici navázal chan-
ský císař Wu-ti, když ve 2. století př.n.l. založil Hudební úřad (jüe-fu), který rovněž sbíral, zapisoval a třídil lidovou tvorbu doby Chan i pozdější.

Kniha písní byla koncem 3. století př.n.l. zařazena mezi kanonické knihy konfuciánské tradice a na mnoho staletí (až do 12. století n.l.) se tomu přizpůsobila i interpretace textů. - Překlad Z. Černá v Chrestomatii textů starověku Číny a Indie.

ZPĚV O ZROZENÍ

III. II. 1 oddíl Ta-ja
11.-10. století př.n.l.

Zpěv o zrození zachycuje pověst o mytickém předku čouského lidu, Chou Ťim. Chou Ťi byl zrozen matkou, avšak neznal otce a byl typickým kulturním hrdinou, jenž naučil svůj lid pěstovat obilí a ustavil obřady na ochranu úrody. Později se stal bohem, ochráncem zemědělských prací.

ZPĚV O ZROZENÍ

III.I.I.

V dávné době ho porodila
ona, pramáti Tiang Jüan.
Jak ho tedy porodila?
Znala obřady, oběti,
tak si zajistila plodnost.
Našla si velké potěšení
ve stopě palce Nejvyššího
a to se v ní zrodil vzácný plod.
Tak počala, tak donosila,
a byl to on, Chou Ťi!

Když se naplnila doba,
rodila lehce, ač poprvé,
a nebyla potrhána,
netrpěla, nechořela -
tot' příznak božství zrozeného.
Zdaž je Nejvyšší spokojen?
Zapálila obětiny -
což snad porodila neprávem?

Ach, pohodili ho na pěšině,
buvoli, ovce ho hráli.
Ach, pohodili ho v hustém lese,
našel ho tam dřevorubec.
Ach, pohodili ho na chladný led,
ptáci ho přikryli křídly.
Když pak ptáci odletěli,
božský Chou Ti se rozplakal.
Hlasitě a bez přestání,
až se jeho křik všude rozléhal.
Ach, lezl ještě jen po čtyřech,
však mnohému už rozuměl.
Opatřil si sám potravu:
Zasadil veliké boby,
velké boby bujně rostly,
klasy liangu se nalévaly,
pšenice též rostla hojně,
tykve se obsypaly plody.

Oj, Chou Ti pěstoval obilí,
pronikl do všech tajemství!
Odstranil bující trávu,
místo ní zasel kao-liang.
Jak začal rašit, jak houstl,
jak sílil a jak vzrůstal!
Jak narostla stébla, dlouhé klasy!
Jak jsou pevné, jak jsou krásné,

jak jsou těžké, jak jsou hojné!
Pak se usídlil v kraji Tchaj.

Oj, nebesa seslala zmo,
černé proso a dvouzmné,
červené sorgo a bílé.
Všude se rozrostlo proso
a sklízí se na každém mou.
Všude se rozrostlo sorgo,
nosíme ho přes rameno,
doma pak chystáme oběti.

Oj, jak tedy obětujeme?
Mlátime klasy, drtime,
proséváme je, čistíme.
Voda klokotá skrz zrno,
vůně pálenky se line.
Dáme hádat vhodný čas na obřad,
s vonným býlím obětujeme tuk.
Skopce obětujeme bohu cest,
opékáme tuk, pálíme byliny,
aby byl bohatý i další rok.

Plné jsou dřevěné nádoby,
dřevěné, hliněné nádoby.
Vůně už začala stoupat.
Nejvyšší vládce se raduje.
Vystoupila vůně v pravý čas?
Co Chou Ti začal oběti,
nedošlo k omylům
až po naše časy.¹

ZLUVY
I.XI.6.
stát Čchin

Pláč nad třemi bratry rodu C'-čchen, a to Jen-siem, Čung-chanem a Čen-chuem vzpomíná historickou událost z roku 621 př.n.l., kdy ve státu Čchin (na území dnešní provincie Šen-si a částečně Kan-su) zemřel velmož Mu-kung a při pohřbu bylo s ním obětováno 177 lidí (podle Zápisků historika), mezi nimi i tito tři bratři, známí hrdinové země. Stát Čchin patřil mezi nejvýznamnější čínské státy 1. poloviny 2. tisíciletí př.n.l. a z něho vyšel pak koncem 3. stol. př.n.l. Čchin Š'chuang-ti, První císař, sjednotitel celého čínského území. Co do zvyklostí patřil stát Čchin k velmi konzervativním a přísně centralizovaným státům a zřejmě sem pronikaly i vlivy sousedních kočovných kmenů. Zvyk pohřbívání, tj. zabíjení živých lidí při pohřbu panovníka nebo významného velmože, byl rozšířen v období Šang (2. tisíciletí př.n.l.) a v období Čou (11. stol. př.n.l. - 420 př.n.l.) byl nahrazen pohřbíváním modelů všeho toho, co obklopovalo mrtvého za jeho života. Pláč zachycuje již zcela ojedinělou událost.

Zakroužily žluvy,
slétly na trnovník.
Kdo provázel Mu-kunga?
C'-čchen Jen-si!
O, tento Jen-si,
první ze sta mužů,
když přicházel k hrobce,
strašnou hrůzou se chvěl.
Vy, modrá nebesa,
hubíte nám hrdiny.
Proč ho nelze vykoupit -
sto za toho jediného!

Zakroužily žluvy,
slétly na moruši.
Kdo provázel Mu-kunga?
C'-čchen Čung-chan!
Ó, tento Čung-chan,

stu mužů byl roven -
když se blížil k hrobce,
strašnou hrůzou se chvěl.
Vy, modrá nebesa,
hubíte naše hrdiny.
Proč ho nelze vykoupit -
sto za toho jediného!

Zakroužily žluvy,
usedly na akát.
Kdo provázel Mu-kunga?
C-čchen Čen-chu!
O, tento Čen-chu,
stu mužům vzdoroval -
když přistoupil k hrobce,
strašnou hrůzou se chvěl.
Vy, modrá nebesa,
hubíte nám hrdiny!
Proč ho nelze vykoupit -
sto za toho jediného!

SEDMÝ MĚSÍC

I.XV.1.

píseň z území Pin²

V sedmém měsíci odchází
ohnivá hvězda³ k západu.
V devátém⁴ dají nám oděv.⁵
V prvním měsíci studeně duje,
ve druhém bývá krutý mráz.
Bez teplých šatů a pokrývek
těžko dožít konce roku!
Třetí měsíc - chystáme nářadí,
čtvrtý - vycházíme na pole.
Všechny naše ženy a děti

nosí nám jídlo na jižní pole.⁶
I šafář přišel a je spokojen.

V sedmém měsíci odchází
ohnivá hvězda k západu.
V devátém dají nám oděv.
V jarních dnech se otepluje,
všude pokřikují žluvy.
Dívky s ošatkami v ruce
přecházejí po cestičkách,
trhají lístky moruší.⁷
Jak se pak dlouží jarní dny
trhají hojně pelyněk.
Dívky mají trápení -
neodvede si mě pán do svého domu?⁸

V sedmém měsíci odchází
ohnivá hvězda k západu.
V osmém žneme rákosí.
V tomto měsíci bourců
se rozbujely moruše.
Muži vezmou širočiny,
useknou převislé větve,⁹
otrhají mladé listí.
Sedmý měsíc - zpívá strakapoud,
osmý - začínáme tkát látky
černé do červena, žluté,
jasnou červení zářící,
na šat pro našeho pána.

Čtvrtý měsíc - kvete tráva,
pátý - už bzučí cikády.
V osmém měsíci začnou žně,
v desátém opadá listí.
V prvním měsíci lovíme,
chytáme lišky, jezevce¹⁰

na šat pro našeho pána.
Ve druhém všichni společně
naháníme při honech.
Nám připadnou jen selata,
velké kusy jsou pro pána.

V pátém měsíci cvrčci začali vrzat,
v šestém měsíci už poletují všude.
V sedmém měsíci jsou v polích,
v osmém se stahují k domům.
V devátém lezou do oken,
v desátém měsíci cvrčci
zalezou nám pod lůžka.
Ucpáváme okna a dveře
a vykuřujeme myši.
Ach, vy naše ženy a děti!
Brzy bude konec roku,
schovejme se dobře doma.

V šestém měsíci jíme švestky a hrozny.
V sedmém měsíci paříme malvy a boby,
v osmém klátíme ořechy.
V desátém sklízíme rýži,
zkvašenou o jarních svátcích,
připijeme starcům na dlouhý věk.
Sedmý měsíc - jíme melouny,
osmý - uřízneme tykve.
Devátý - sbíráme konopí,
chrastí na otop a hořké býlí.
Tak žijeme my, rolníci.

V devátém měsíci chystáme mlat,
v desátém sklízíme obilí,
proso, kao-liang, ozimy i jař,
rýži, konopí, boby, pšenici.
Ó, my rolníci,

už jsme sklídili obilí!
Je čas jít opravit pánovi dům.
Ve dne lámeme rákosí,
v noci splétáme provazy.
Sotva jsme opravili dům,
už bude třeba zasít obilí.

Ve dnech druhého měsíce sekáme led,
ve třetím měsíci jej klademe do jam.
Ve čtvrtém měsíci za Časného jitra
obětujeme ovci a česnek.
V devátém už studí jíní,
v desátém zametáme dvůr.
Dva džbány vína na hostinu,
také jehňata a ovce
nesem do pánova domu.
Zvedneme pohár z rohu nosorožce:
Na deset tisíc věků bez konce!¹²

VYSVĚTLIVKY

Protože se Chou Ťi narodil za neobyčejných okolností, jeho matka se obávala, aby nepřinesl neštěstí domu a dala ho pohodit.

Pin je oblast Pin-čou v severní části dnešní provincie Šen-si. Tam žili Couové už ve 12. století př.n.l., než vtrhli na východ, porazili Šangy a založili dynastii Čou. Podle tradice líčí píseň život lidu Čou v době, kdy žil na území Pin.

Ohnivá hvězda - Antar v souhvězdí Škorpiona. V 5. měsíci podle tradičního kalendáře dynastie Sia stojí na nejvyšším bodě jižní oblohy, po 6. měsíci pomalu klesá k západu. Starý kalendář, podle tradice připisovaný dynastii Sia, dělil rok na dvě období: jaro, včetně léta, a podzim včetně zimy. Počítalo se deset měsíců, takže první měsíc následoval hned po desátém, což zhruba odpovídalo období zimy.

dají nám oděv - rozumí se: teplý oděv.

Nosit jídlo na pole byla v Číně výhradně práce žen a dětí. Tento motiv je častý i v pozdější poezii.

trhají lístky moruší... pelyněk - obě rostliny se používaly při chovu bource. Listím se krmil, pelynku se používalo při spárování závitků.

neodvede si mě pán domů? - podle novějších komentářů (počínaje Ču Siho z 12. stol. n.l.) se dívky obávají, že budou zavlečeny do pánova domu, jestliže se mu zalíbí. Jinak termín kuej, kterého je použito, znamená v kontextu S'fingu vdát se.

- ⁹ *muži useknou převislé větve* - tato strofa líčí mužské práce. Prerostlé větve se ořezávaly a listí se otrhávalo dole, kdežto vysoké mladé větve se stahovaly provazy a otrhávaly přímo na stromě.
- ¹⁰ Z jezevčích kůží se šila teplá zimní obuv a z liščích kožichy. Lov byl výsadou šlechty, rolníci však byli povinováni službou jako pomocné síly.
- ¹¹ Ze S'fingu i pozdějších zpráv je zřejmé, že se v Číně ve starověku používal led k uchování potravin během léta. Koncem zimy, dokud netál, lámal se na velké kusy a dopravoval do speciálních jam (zvaných leng jing - studený stín), odtud se pak v horkých dnech vybíral. Otvírání jam s ledem bylo provázáno obřadem, kdy se obětovaly rostliny a vnitřnosti zvířat, zde ovce a česnek.
- ¹² Píseň končí líčením ukončení zemědělského roku a slavností v domě pána. Závěrečná čtyři slova se stala oblíbeným blahopřejným výrazem a dekoračním motivem, jenž se používá až po dnešní časy.

FILOSOF KONFUCIUS

Mezi myslitele, kteří natrvalo ovlivnili čínské myšlení, patří bezpochyby „Velký učitel“ filozof Konfucius, což je polatinštěná podoba výrazu Kchung fu-c', tj. Mistr Kchung, celým jménem Kchung Cchiu, druhým jménem Cung-ni, žil pravděpodobně v letech 551-497 př.n.l. Pocházel ze zchudlé šlechtické rodiny, která se před několika generacemi usadila ve státěčku Lu (část dnešní provincie Šan-tung). Konfucius založil vlastní školu, která se o několik století později stala oficiálním ideologickým základem čínského státu, byť na čas vytlačována nebo doplňována jinými učenými. Konfucius se nevyjadřoval podrobně o svém vztahu ke kosmologickým názorům, odvolával se v tomto ohledu na tradici. Sám se soustředil na vztahy lidí uvnitř společnosti, na to, aby se jednání jednotlivce, vládce i celé společnosti řídilo řádem, který je ve shodě s přirozeným přírodním řádem všesvětovým. Principem, jímž se má řídit jednání člověka, je neustálé sebezdokonalování, sebevzdělávání a usilování o Dobro v člověku i společnosti. Tohoto cíle může dosáhnout každý člověk, v myšlení Konfuciově již není spojeno výhradně s elitním postavením šlechty.

Ukázky Konfuciových názorů jsou vybrány z knihy Lun jii, česky Rozpravy, kterou kompilovali Konfuciovi žáci. Do češtiny ji přeložili V. Lesný a J. Průsek, který překlad doprovodil podrobným rozbořem. V roce 1996 vyšel znovu rozšířen o předmluvu A. Palata, jenž reflektoval vědecký výzkum konfucianismu za poslední léta.

Rozpravám jsou předřazeny kapitoly o Konfuciovi z díla prvního velkého čínského historika S'-ma Čchien (140-90 př.n.l.). Použit byl překlad T. Pokory z Chrestomatie k dějinám starověku I., z roku 1982.

S'-ma Čchien ve svých „Zápisech historika" zařadil do kategorie „dědičných rodů" především zakladatele dynastií a později i jednotlivých států, které byly postupně zlikvidovány Prvním svrchovaným císařem Čchinů (Čchin Š'-chuang-ti) v roce 221 př.n.l.

Zařadil do této kategorie i Konfucia, i když ten nedosáhl nikdy význačnějšího politického postavení. Ovšem jeho význam pro čínskou kulturu a státnost byl zřejmý. S'-ma Čchien v této kapitole poprvé přehledně a logicky shrnul četné údaje o Konfuciovi ze značně různorodých pramenů, z nichž relativně nejspolehlivější jsou „Hovory Konfuciovy" (česky vydal J. Průšek), sbírka výroků učitele a žáků sestavená až po Konfuciově smrti. Právě zařazením kapitoly do kategorie „dědičných rodů," nikoliv mezi biografie, zdůraznil historik význam Konfucia pro čínskou tradici a kulturu vůbec. Současné názory na S'-ma Čchienův osobní postoj vůči Konfuciovi neboli, jinými slovy, na spolehlivost a hodnotu této kapitoly z hlediska historického, jsou velmi rozdílné. Mnohé naznačuje, že S'-ma Čchienův sklon k taoismu vyúsťoval v kritice Konfucia, přirozeně vždy skryté a nepřímé, někdy snad i nezasloužené. S'-ma Čchien se také vždy neorientoval správně v poměrně rozsáhlém historickém materiálu a dopustil se proto leckteré chyby. Vcelku je však historikův portrét Konfucia reálnější a realističtější, než by se čekalo v rámci ortodoxie, silící nezadržitelně právě v této době. Ortodoxní tradice udělala z Konfucia „učitele desetitisíců věků" a téměř posvátnou osobnost až podstatně později.

Kapitola 47 obsahuje vedle líčení života Konfuciova i mnoho z politického a kulturního života tehdejší Číny. Když dům Čouů upadal a údělní vládci žili prostopášně, Konfucius litoval, že pravidla společenského chování jsou odstraňována a že hudba upadá. Vyhledával a pěstoval metody vyložené v klasických knihách a dosáhl tak „Cesty králů". Usiloval o to, aby se zmatená doba obrátila k náležitému pořádku. Když se objevily jeho texty a výroky, staly se vzorem a zákonem pro řád v celé říši. Pozdějším generacím zachoval souhrnné zápisy šesti umění.

KONFUCIOVA SMRT

Na jaře čtrnáctého roku vlády vévody Aje z Lu se konal ve Veliké divočině lov. Cchu-šang, vozka jednoho ze Su-sunových vozů, ulovil

zvíře, které považoval za nepříznivé znamení. Konfucius se na zvíře podíval a řekl: „To je samička kozorožce.“ Zvíře pak bylo odneseno.

Konfucius pravil: „Žlutá řeka nevydává tajemný obrazec, řeka Luo nevydává knihu. Má doba minula.“²

Když Jen Jüan zemřel, Mistr pravil: „Běda, nebesa mne oloupi-la.“³

Když při lovu na západě Konfucius uviděl jednorožce, pravil: „Má Cesta je vyčerpána.“

Konfucius pravil s hlubokým povzdechem: „Pravda je, že mne nikdo nezná.“ C'-kung pravil: „Proč tě nikdo nezná?“ Pravil Mistr: „Nereptám proti nebesům, ani neviním lidi! Ale studium zde dole má ohlas tam nahoře a snad alespoň nebesa mne znají!“⁴

Ti z nich,⁵ kteří nechtěli ani snížit svůj vysoký cíl, ani se dát potupit, byli, myslím, Po I a Su-čchi. To znamená, že Liou-sia Chuej a Sao-lien snížili svůj vysoký cíl a dali se potupit. To znamená, Jii-čung a I-i zase žili v ústraní a zdržovali se kritiky. Zachovali si osobní bezúhonnost a když byli odstraněni, udrželi si správnou rovnováhu. Já se liším od mnoha těchto mužů. Nemám žádného „máš*“ ani „nesmíš“. Mistr pravil: „Nikoliv, nikoliv! Ušlechtilý muž⁶ se rmoutí, odchází-li ze světa, aniž se jeho jméno stalo známým.“

„Má Cesta nepokračuje.“⁷ Čím se stanu známým pozdějším generacím?“ Poté na základě zápisů historiků napsal Jara a podzimy. Do minulosti sahá až k vévodovi Jinovi, dolů až ke čtrnáctému roku vévody Aje, zachycujíc tak vládu dvanácti vévodů.⁸ Na základě skutečnosti, že vládci Lu a Cou byli příbuzní, zahrnul Konfucius do knihy i záležitosti Tří dynastií.⁹ Zestručnil text, ale naznačoval jím mnohé: Když například vládci států Wu a Čchu si sami dali hodnost krále, Jara a podzimy je káravě nazývají vikomty. Čouský syn nebes byl fakticky pozván na zasedání v Tien-tchu, avšak Jara a podzimy to zastírají tvrzením, že král - díky nebesům - prováděl inspekci v Che-jan-gu-

Rozborem takových příkladů se najde smysl pohany a záměrných vynechávek v Jarech a podzimech i pro nynější dobu. Až bude později existovat pravý král, vyzvedne a rozvine smysl i příklad Jar a podzimů a pak budou v celé říši vzpurní hodnostáři a zločinci zachvázeni strachem. Dokud měl Konfucius úřední postavení, byly jeho

výrazy, jimiž se vyjadřoval v rozsudcích procesů, zhruba podobně těm, kterých používali jiní lidé - nebylo v nich nic osobitého. Jakmile však sestavil Jara a podzimy, zapisoval co měl zapisovat a potlačoval co měl potlačovat. C'-sia a jemu podobní nedokázali kritizovat ani jediný výraz. Když jeho žáci dostali Jara a podzimy, Konfucius jim řekl: „Pozdější generace mne budou znát díky Jarům a podzimům a budou-li mně něco klást za vinu, bude to také kvůli Jarům a podzimům.“

Příštího roku C'-lu zemřel ve Wej.¹⁰ Když Konfucius onemocněl, C'-kung prosil, aby jej mohl vidět. Konfucius, který se právě procházel tam a zpět okolo brány opřen o hůl, mu řekl: „Och, S', proč přicházíš tak pozdě?“ Poté Konfucius povzdechl a zazpíval:

„Hra Tchaj-šan se zhroutí, hlavní trám se sesune, moudrý muž zhyne.“

Konfucius zároveň plakal. Pravil C'-kungovi: „V celé říši již není Cesty, nikdo si mne nevezme za učitele. Lidé doby Sia umísťovali rakev k východnímu schodišti, lidé doby Čou ji umísťují ke schodišti západnímu a lidé doby Jin mezi dva sloupy. Poslední noc jsem měl sen, že jsem seděl mezi dvěma sloupy, před oběťmi, poskytovanými mrtvému. Bylo tomu tak, protože pocházím od Jinů.“ Konfucius zemřel o sedm dní později, ve věku sedmdesáti tří let, v šestnáctém roce vlády vévody Aje z Lu, v den ťi-čchou čtvrtého měsíce.¹¹

Vévoda Aj pronesl smuteční projev: „Milosrdné nebe nemá se mnou slitování, ani mi nezanechalo jednoho starce, který mohl podepírat mne, jedinečného člověka,¹² po dobu mé vlády. Pln hoře jsem zasažen pohnutím. Běda, ctihodný Ni,¹³ již nemám pro sebe žádného vzoru!“

C'-kung pravil: „Pokud jde o vládce, ten nezemře v Lu.“¹⁴ Mistr o tom řekl: „Nedostatky v dodržování společenských pravidel jsou projevem zaostalosti, nedostatky v označování jsou projevem zneužití. Nedostatky v úmyslech jsou projevem zaostalosti, nedostatky v kompetenci jsou projevem zneužití.“ Jestliže vévoda Aj nedovedl Konfucia použít za jeho života a po jeho smrti o něm pronáší smuteční projevy, přičítá se to řádu. Nazývat se jedinečným člověkem - to je nesprávné označení!“

Konfucius byl pochován na sever od hlavního města státu Lu, u ře-

ky S'. Všichni žáci nosili pro něj po tři roky smuteční oděv. Jejich vnitřní smutek skončil po třech letech, kdy se rozdělili a odcházeli. Při tom naříkali a každý znovu plně projevil svůj smutek. Někteří tam ještě zůstali. Toliko C-kung se usadil v chatrči nad hrobkou celkem na šest let, ale pak odešel. Konfuciovi žáci a lidé z Lu, kteří se přišli usadit u jeho hrobky, měli více než sto domků a místo bylo podle toho nazýváno Konfuciovou vesnicí.

Vládcové z Lu si předávali z generace na generaci zvyk provádět oběti na Konfuciově hrobce v určené doby roku. Stejně tak i konfucianští literáti prováděli u Konfuciovy hrobky obřady jako třeba okřeskovou hostinu nebo velikou střelbu lukem. Konfuciova hrobka měla rozlohu jednoho čchingu.¹⁵ Sál, v němž dříve bydleli žáci, byl pozdějšími generacemi přeměněn na smuteční chrám, v němž se dochovaly Konfuciový oděvy, úřední čapka, cítera, vůz a spisy. To vše se zachovalo bez přerušení po více než dvě stě let až do začátku doby Chan. Když císař Kao projížděl Lu, provedl na hrobce velikou trojitou oběť.¹⁶ Když přijíždějí údělní vládci, vysocí hodnostáři a poradci, vykonají vždy nejprve návštěvu hrobky a teprve pak se začnou zabývat vládou.

VYSVĚTLIVKY

¹ Hovory IX,8; cit. vyd s. 85

² Tamtéž.

³ Hovory XI,8; cit. vyd. s. 104.

⁴ Hovory XIV,37; cit. vyd. s. 150.

⁵ Tento odstavec pocházející z Hovorů (XVIII,8; cit. vid. s. 196-197) líčí osudy sedmi mužů, kteří odmítli sloužit státu a stáhli se do ústraní.

⁶ Zde začíná citát z Hovorů XV,19; cit. vyd. s. 161.

⁷ Viz např. Hovory V,6; cit. vyd. s. 39.

⁸ Léta 722-481 př.n.l. ve státě Lu.

⁹ Tato enigmatická věta může být vyložena i jinými způsoby.

¹⁰ 480 př.n.l.

¹¹ Jedenáctý den čtvrtého měsíce 479 př.n.l.

¹² Jde vlastně o titul císaře; proti tomuto sebeoznačení ihned polemizoval C-kung.

¹³ Ni, t.j. Čung-ni - Konfucius (viz pozn. 3).

¹⁴ V roce 468 byl neskromný vévoda nucen emigrovat z Lu.

¹⁵ Snad šest hektarů.

¹⁶ V roce 196 př.n.l.; tento údaj nemusí být spolehlivý.

HOVORY KONFUCIOVY

KONFUCIUS: ROZPRAVY KNIHA III.

3. Pravil Mistr: Co může mít společného s Řádem muž, který není dobrý? Co může mít společného s hudbou muž, který není dobrý?

4. Lin Fang se tázal po podstatě Řádu. Pravil Mistr: To je velmi závažná otázka. Při obřadech je pravidelně bezpečnou zásadou být raději šetrnější než marnotratnější; a obřady smuteční necht' nařizuje raději zármutek než strach.

5. Pravil Mistr: Barbaři na Východě a na Severu podrželi svá knížata. Nejsou v takovém stavu úpadku jako my v Číně.¹

6. První z rodiny Ťi hodlal obětovat na hoře Tchaj.²Pravil Mistr Žan Čchiouovi³: Nemůžeš v tom zakročit? Odpověděl Žan Čchiou: Nemohu. Pravil Mistr: Běda, sotva se můžeme domnívat, že by hora Tchaj neznala to, nač se dokonce Lin Fang táže!

7. Pravil Mistr: Urození mužové nikdy nesoupeří. Namítneš, že při lukostřelbě soupeří. Ale i tehdy, když vystupují na střelnici, tu se vzájemně uklánějí a dávají si přednost a připíjejí si, když sestoupili. Tak, ač soupeří, chovají se stále jako urození mužové.

8. Tázał se C-sia řka: Jaký má smysl toto:
Čarovný smích,
ach, rozkošná tvář!
Krásná očka,
ach, zářivá čern a bělost!
Čisté hedvábí a myslil bys, zeje zbarveno!

Pravil Mistr: Barvení následuje po výrobě látky. Tázał se C'-sia: Pak Rád⁴ je na druhém místě? Pravil Mistr: Sang⁵ je ten, jenž mne povznáší. Konečně mám někoho, s kým mohu rozmlouvat o *Zpěvechl*⁶

9. Pravil Mistr: Já mohu mluvit o Řádu dynastie Sia, ale stát Čchi⁷ neposkytuje dostatek dokladů. Já mohu mluvit o Řádu dynastie Jin, ale Stát Sung neposkytuje dostatek dokladů. Vězí to v nedostatku písemných památek i moudrých mužů. Kdyby jich bylo dostatek, mohl bych to ověřit.

10. Pravil Mistr: Při oběti předkům raději bych nebyl svědkem všeho toho, co přichází po úlitbě!⁸

11. Kdosi se tázał na výklad oběti předkům. Pravil Mistr: Neznám výklad. Kdo by jej znal, mohl by vládnout všemi věcmi pod nebesy tak snadno, jako kladu toto sem. A položil prst na dlaň své ruky.

12. Pravil Mistr o výroku „Slovo ‚obět‘ je rovno slovu ‚přítomný‘;

člověk má obětovat duchu tak, jako by tento duch byl přítomen": Nejssem-li přítomen při oběti, tu jako by oběti nebylo.⁹

13. Tázal se Wang-sun Ťia¹⁰ na smysl výroku:
Raději sloužit plotně
než sloužit oltáři.¹¹

Pravil Mistr: To není pravda. Tomu, jenž se zneprátelil s nebem, nezbývá nijaká možnost smíru.

14. Pravil Mistr: Čou mohli pohlížet zpět na dvě předcházející dynastie. Jaké bohatství Kultury! A my přicházíme po Čou.¹²

15. Když Mistr vstoupil do Velkého chrámu,¹³ vyptával se na všechno, co tam viděl. Kdosi pravil: Nepovídejte mi, že se tento syn vesničana z Čou vyzná v Řádu. Když přišel do Velkého chrámu, musil se na všechno vyptávat. Pravil Mistr, když to uslyšel: To je právě podle obřadů.¹⁴

16. Pravil Mistr: Rčení
„V lukostřelbě nezáleží na kůži,
neboť někteří muži mají více síly než druzí"
osvětluje učení starých.

17. C'-kung žádal, aby byl odstraněn zvyk obětovat ovci při ohlašování každého nového měsíce. Pravil Mistr: Ty máš rád své ovce a já zase obřady.

18. Pravil Mistr: Kdyby dnes někdo sloužil svému knížeti přesně podle obřadů, byl by pokládán za lichotníka.

19. Kníže Ting¹⁵ žádal za předpis, jak má vládce zaměstnávat své šlechtice a jak mají šlechtici sloužit svému vládci. Odvětil Mistr Kchung řka: Vládce má užívat vazalů, jak předpisuje Rád. Vazalové ve službě svého knížete mají být jen oddáni jeho věci.

20. Pravil Mistr: *Rackovél*¹⁶ Radost nevyhnána do rozpustilosti, zármutek nevyhnány k sebezraňování.

26. Pravil Mistr: Vysoké úřady zastávané muži úzkého rozhledu, obřady vykonávané bez úcty, smuteční zvyky zachovávané bez zármutku - to jsou věci, na které se nemohu dívat.

KNIHA IV.

1. Pravil Mistr: Dobří lidé dodávají sousedství krásu. Kdo si může volit svobodně, a přece nesídlí raději mezi dobrými - kterak by takového muže bylo možno nazvat moudrým?

2. Pravil Mistr:
Není-li člověk dobrý,
nemůže dlouho snášet nepřízeň osudu,
nemůže dlouho užívat štěstí.

Dobrého muže Dobro činí spokojeným; ten, jenž je jenom moudrý, koná Dobro ve víře, že se vyplatí tak jednat.

3. 4. O větě: „Jenom dobrý muž ví, jak milovat lidi, jen on ví, jak mít je v nelásce“ pravil Mistr: Muž, jehož srdce sebeméně je zaměřeno k Dobru, nemůže mít v nelásce nikoho.¹⁷

5. Bohatství a hodností si přeje každý muž; je-li jich možno dosáhnout pouze na úkor Cesty, kterou vyznává. Urozený muž, který se rozejde s Dobrem, nezasluhuje tohoto jména. Ani na tak dlouho, co by požil misku rýže, nesejde urozený muž z cesty Dobra. Nikdy se nezené kupředu tak, aby při ní nesetřval; nikdy není tak na dně, aby při ní nesetřval.

6. Pravil Mistr: Já aspoň jsem dosud neviděl muže, který by opravdově miloval Dobro, ani člověka, který by se opravdově hrozil špatnosti. Nikdo, kdo by opravdově miloval Dobro, nikdy by nestavěl výše něco jiného. Člověk, který by se opravdově hrozil špatnosti, konal by

tak ustavičně Dobro, že by se špatnost nikdy ani nemohla k němu přiblížit. Dokázal někdy někdo sloužit Dobru ze vsí síly své, třebaš jen jediný den? Myslím, že nikoli. Dosud jsem neviděl nikoho, jehož *síla* by na to stačila. Snad jsou takoví lidé, ale já jsem dosud žádného neviděl.

7. Pravit Mistr: Všechny chyby člověka závisí na celku, k němuž přísluší.¹⁸ Díváme-li se po chybách, je to jen prostředkem k poznání dobra.

8. Pravit Mistr: Ráno naslouchej Cestě; večer zemři spokojen.

9. Pravit Mistr: Urozený muž, jehož srdce je oddáno Cestě, ale jenž se stydí za svůj ošumělý šat a za svou hrubou stravu, není hoden, aby byl slyšen v radě.

10. Pravit Mistr: Urozený muž ve svém jednání se světem nemá ani nepřátelství, ani náklonnosti; ale kdekoli spatří právo, postaví se na jeho stranu.

11. Pravit Mistr: Kde urození lidé mají v srdcích mravní sílu {té), tam obyčejní lidé lnou k půdě. Kde urození lidé myslí jen na zákony, obyčejní lidé myslí jen na úlevy.

12. Pravit Mistr: Ti, jichž činy jsou určovány jediňě úspěchem, budi ustavičně nespokojenost.

13. Pravit Mistr: Je-li skutečně možno řídit země Řádem a ústupností, není již, co bych řekl. Ale není-li to skutečně možno, k čemu je Řád?

14. Pravit Mistr: (Urozenému) nezáleží na tom, nemá-li úřadu; jediňě na tom mu záleží, má-li vlastnosti, které by ho opravňovaly k úřadu. Je mu lhostejno, nedostane-li se mu uznání. Je příliš zaměstnán konáním toho, co ho opravňuje k uznání.

15. Pravil Mistr: Šene! Moje Cesta má jednu niť, která jí zcela probíhá. Pravil Mistr Ceng: Ano. Když Mistr odešel, tázali se žáci řkouce: Co tím mínil? Pravil Mistr Ceng: Cesta našeho Mistra je prostě tato: věrnost a ohleduplnost.

16. Pravil Mistr: Urozený muž se vyzná v tom, co je správné, stejně jako se malí lidé vyznají v tom, co se vyplatí.

17. Pravil Mistr: V přítomnosti dobrého muže přemítejte, jak byste se mu mohli vyrovnat. V přítomnosti špatného muže zkoumejte své nitro.

18. Pravil Mistr: Slouží-li někdo otci a matce, může jim mírně odporovat. Ale vidí-li, že se mu nepodařilo změnit jejich vůli, nechť se zachová uctivě a neochladne vůči nim; může se cítit zdrcen, nikoli však dotčen.

19. Pravil Mistr: Dokud jsou otec a matka naživu, dobrý syn neputuje daleko; nebo učiní-li to, jde jenom tam, kam řekl, že jde.¹⁹

20. Pravil Mistr: Dokáže-li syn po celá tři léta smutku vést domácnost přesně tak, jako za dnů otcových, pak je to skutečně dobrý syn.

21. Pravil Mistr: Je vždy lépe, zná-li muž věk rodičů. V jednom případě²⁰ mu takové vědomí bude útěchou; v druhém případě²¹ ho to naplní zdravou obavou.

22. Pravil Mistr: Za starých časů muž držel na uzdě svá slova, boje se hanby, že by s nimi nemohl udržet krok.

23. Pravil Mistr: Je věru málo těch, kdož chybují tím, že se drží na uzdě.

24. Pravil Mistr: Urozený muž chce být pomalým v řeči, ale rychlým v činu.

25. Pravil Mistr: Mravní síla (*te*) nikdy nezůstává osamocena; vždy přivábí sousedy.

26. Pravil C'-jou: Ve službách knížecích opakovaná výčitka může jen přivodit ztrátu přízně; v přátelství může jen přivodit odcizení.

KNIHA VI.

10. Žan Čchiou pravil: Ne že by se mi, Mistře, tvoje Cesta nelíbila, ale moje síly nestačí. Pravil Mistr: Ten, jemuž síla selže, klesne cestou; ale ty se úmyslně omezuješ.

11. Pravil Mistr C'-siovi: Musíš pěstovat mírumilovnost (f^u)²² mužů urozených, nikoli obyčejného lidu.

12. Když byl C'-jou správce pevnosti Wu, pravil Mistr: Podařilo se ti tam získat správné muže? Pravil C'-jou: Je tam jakýsi muž, nazvaný Tchan-tchaj Mie-ming, který nekráčí vedlejšími stezkami.²³ Nepřišel ani jednou do mého domu, leda za veřejnými záležitostmi.

13. Pravil Mistr: Men C'fan není vychloubač. Prchal z bitvy²⁴ jako poslední. Ale když se blížili k městské bráně, pobídl koně řka: Ne-zůstal jsem pozadu ze statečnosti. Koně mi nechtěli jít.

14. Pravil Mistr: Bez výmluvnosti kněze Tchuoa a krásy prince Čchaoa²⁵ ze Sung těžko protlouci se dnešním světem.

15. Pravil Mistr: Kdo čeká, že bude moci vyjít z domu jinak než dveřmi? Jak to, že nikdo nejde touto naší Cestou?

16. Pravil Mistr: Tam, kde přirozená podstata převládne nad vzdělaností, máte hrubého sedláka. Tam, kde vzdělanost převládne nad přirozenou podstatou, máte puntičkářského písaře. Jen když vzdělanost a podstata jsou správně smíšeny, máte pravého urozeného muže.

17. Pravil Mistr: Podstata života lidského je počestnost; kdo ji nemá, může být šťasten, vyvázne-li životem.

18. Pravil Mistr: Dávat jí²⁶ přednost je lepší než pouze ji znát. Mít v ní zalíbení je lepší než jí dávat přednost.

19. Pravil Mistr: S muži, kteří se povznesli nad prostřednost, lze mluvit o věcech ještě vyšších. Ale s muži, kteří jsou zcela podprostřední, je zbytečno mluvit a vyšších věcech.

20. Fan Cch' se tázal po moudrosti.²⁷ Pravil Mistr: Moudrý budiž zván ten, jenž opatřuje svým poddaným to, co jim po právu náleží, kdo uctívá duchy a udržuje je vpovzdáli.²⁸ Tázal se po Dobru. Pravil Mistr: Dobro nelze získat, dokud nebylo řádně provedeno, co je nesnadné.²⁹ Kdo to vykonal, budiž nazván dobrým.

21. Pravil Mistr: Moudrý muž miluje vodu, dobrý muž miluje hory. Neboť moudrý se pohybuje, ale dobrý stojí nehybně. Moudrý je šťasten, ale dobrý bezpečen.

VYSVĚTLIVKY

¹ V Číně v některých státech vládoucí rody byly nahrazeny uchvatiteli.

² Tj. duchu hory, což jedině vévoda směl dělat.

³ Byl ve službách rodiny Ťi.

⁴ Základem obřadu je Dobro.

⁵ Jiné pojmenování žáka, jehož obvyklé jméno je C'-sia.

⁶ „Zpěvy" nebo „Kniha zpěvů" nebo jen „Kniha" byly základem poučení. Při překladu tohoto odstavce přidrželi jsme se tradičního znění čínského blíže než Waley.

⁷ V Che-nanu, kde potomci dynastie Sia dosud konali oběti. Konfucius nařiká, že tyto státy neuchovaly památky a obřady svých předků. Pokud překladu se týče, viz poznámku k předcházejícímu odstavci.

⁸ Konfuciovi se zřejmě nelíbil způsob, jakým byli v Lu prováděny „ti" (oběti předkům). Patrně proto, že byly přesnou obdobou císařského obřadu.

⁹ Tj. nestarejte se o to, je-li duch přítomen apod. Důležitý je stav mysli obětujícího. Ne-li srdcem a duší přítomen, oběť je zbytečná.

¹⁰ Vrchní velitel státu Wej. Je o něm zmínka kolem roku 502 př. Kr.

¹¹ To znamená, že je lépe být zadobře s duchem krbu a mít žaludek plný než promarňo-

vat pokrmy na předky, kteří z toho nic nemají. Konfucius odmítl tento cynismus na-
prsto.

12 Tj. my v Lu můžeme pohlížet zpět na tři dynastie: Sia, Jin a Čou a napodobit je.

13 Byl vystaven na počest prvního vévody z Čou.

14 Tj. právě tím, že jsem to činil, jsem dokázal, že znám obřady, protože kladení takov-
ých otázek je obřady předepsáno.

15 Zemřel 495 př. Kr.

16 „Rackové“ je název písně v „Knize zpěvů“.

17 Slova čínského textu „Mistr pravil“ na počátku třetího odstavce musí být vynechána
a odstavec třetí a čtvrtý musí být pojat jako celek.

18 Odchyluji se tu podstatně od překladu Waleyho, který překládá „chyby každého nále-
žejí k souboru“ a v poznámce dodává „tj. souboru vlastností, mezi něž patří i ctnos-
ti“. Ale slova *tang* je v „Hovorech“ užito vesměs jen ve významu „obec“, „družina“,
„určité společenství lidí“. Myslím, že Konfucius zde zdůrazňuje vliv přátel a druhů,
o kterém opětovně mluví. Nemyslím, že by věta následující svým smyslem byla vá-
zána na tuto větu. (Průsek)

19 Zejména proto, aby se mohl vrátit, kdyby zemřeli a měl konat smuteční obřady.

20 Ví-li, že nejsou tak staří, jak by se myslelo.

21 Uvědomí-li si, že jsou velmi staří.

22 Slovo velmi neurčitěho smyslu, snad „nebojovnost“, „mírumilovnost“. Později se
s tímto slovem označovali stoupenci nauky Konfuciovy. Smysl této věty by byl asi
ten, že „mírumilovnost“ mužů urozených značí, že spoléhají více na „mravní sílu“
(*te*), kdežto u obyčejného lidu je to pouhá zbabělost.

23 Tj. přísně sleduje naši Cestu.

24 Bitva s lidmi z Čchi roku 484 před branami hlavního města státu Lu.

25 Oba jmenovaní žili kolem 500 př.Kr.

26 Rozumí se dávat přednost Cestě.

27 Tj. kterým vládcům může být dán titul „moudrý“.

28 Nedostávají-li duchové hor a řek příslušné oběti, „nezůstávají v povzdálí“, nýbrž vni-
kají do lidí a způsobují šílenství, nemoci, náказы ap. (Tato věta byla příčinou neko-
nečných sporů o náboženském stanovisku Konfuciově.)

29 Tj. dokud se člověk nezbaví panství, chtivosti, ješitnosti, nenávisti a hrabivosti. Viz
XIV.2.

O TAO VĚČNÉM A NEPRONIKNUTELNÉM

Staré Číňany zajímaly otázky stvoření světa stejně naléhavě jako ostatní národy starověku. V Číně se zachovaly fragmenty mýtů o bájném hrdinovi Pchan Kuovi, který dal zemi tvar. Poté, co dovršil své poslání, vznikli z jeho útrob lidé. Pchan Ku sám se zrodil uprostřed chaosu podobajícího se složením vajíčku. Chaos se posléze rozdělil, světlá část se stala nebem, temná zemí.

Chaos jako prapůvod všeho zůstal v oblasti kosmogonické jednou ze stěžejních představ nejstaršího čínského myšlení, neboť Číňané neznali koncepci statického vesmíru. Zájem o pochopení zákonitostí běhu přírody a rozvoj oborů, jako byla např. astrologie, přispěl k tomu, že obyvatelé Číny záhy dospěly k takovému pojetí vzniku světa, ve kterém bohové nehráli žádnou významnou úlohu.

V ontologické rovině se to promítá především v taoismu, který společně s konfuciánstvím nejvýrazněji ovlivnil čínské myšlení.

Oba tyto systémy vyšly ze stejného základu. Byly jím čínské přírodní podmínky a život společnosti závislé téměř výlučně na zemědělství. Oba čerpaly i z bohatého zdroje myšlenek a představ vzniklých v průběhu dlouhého předchozího vývoje čínské civilizace. Měly i stejný cíl - najít v dobách, kdy čínská říše procházela v 5. až 2. století př.n.l. obdobím politického rozkladu doprovázeného nevídaným myšlenkovým kvasem, způsob, jak dobře vládnout a dosáhnout duševní rovnováhy.

Společné byly i dva klíčové pojmy konfuciánství a taoismu - *tao* (cesta) a *te* (síla, ctnost). Jejich náplň však byla odlišná a rozdílný byl i přístup obou filozofií k řešení vytčených problémů. Zatímco Konfucius (asi 551-497 př.n.l.) soustředil svůj zájem na formulování uceleného etického systému, byl taoismus uvolněnou a podmanivou reakcí na konfuciánskou koncepci života zatíženého břemenem povinností a sevřeného poutem konvencí. Taois-

mus pojal do spektra svého zření nekonečně rozmanitý obzor přírodních dějů, jehož je člověk jen nepatrnou součástí, jednou z myriády věcí neustále vznikajících a zanikajících. Smyslem života je pochopit zákonitosti těchto změn a žít v souladu s rytmem vesmírného řádu. Výstižně vyjadřují tuto myšlenku čínské tušové krajinomalby, kde je člověk zobrazen jako téměř nepostizitelný bod uprostřed majestátnu přírody.

Nejstarším dochovaným taoistickým textem je Tao te fíng (Kniha o tao a ctnosti). Jeho autorství je připisováno starověkému filozofovi Lao-c'emu. Podle tradice byl Lao-c' současníkem Konfuciovým. Samo dílo však nevzniklo v té podobě, jak je známe dnes, za mistrova života, ale prošlo před tím, než bylo zapsáno, delším vývojem. Bylo pravděpodobně dovršeno ve 3. století př.n.l.

Tao te fíng je básnický monolog o více než pěti tisících znacích napsaný formou odlišnou od prostého dialogu převládajícího v nejstarších čínských filozofických pojednáních. Má dva díly - Tao fíng (Kniha o cestě) a Te fíng (Kniha o ctnosti). Zřejmě pozdějšího původu je rozdělení na 81 kapitol.

Styl Tao te fíngu není jednotný. Střídají se tu veršované pasáže s prózou, lakonické sentence s výkladem, který lze pokládat za komentář. Paraboly, umělecky působivé obrazy a řetězce paradoxních výroků, jimiž taoisté s oblibou vyjadřovali své myšlenky, činí z Tao te fíngu dodnes obdivované umělecké dílo. V argumentativním charakteru některých kapitol a v použití řečnických prostředků nese Tao te fíng stopy svého orálního původu a stopy sepectí s působením „putujících vzdělců“ (jou-š') - mužů zaujatých úsilím najít způsob, jak vrátit řád a jednotu do života země rozvrácené válkou a soupeřením vládců a jak naučit člověka nést vyrovnaně svůj každodenní úděl. Jou-š' navštěvovali dvory knížat, hlásali tam své učení a soupeřili mezi sebou.

Taoisté vycházeli při vytváření své filozofie z pozorování přírody a rozvinuli v jiné rovině než raní konfuciánci jednu z významných myšlenek nejstarší čínské filozofické spekulace - myšlenku o vzájemném propojení přírodního řádu a lidského života. Zatímco konfuciánci podmiňovali pochopení vůle nebes neustálým studiem minulosti, taoisté naopak dospěli k názoru, že nadměrná aktivita a přílišná učenost vytvářejí nepřekonatelný předěl mezi člověkem a vesmírným děním. Lidé se v důsledku toho stávají hříčkou ctižádosti a vášní a panovníci ztrácejí schopnost dobře vládnout. Nápravy však nelze z hlediska taoistického docílit, přibližujeme-li se k chápání otázek běhu světa pouze z jejich pozitivní, rozumem pochopitelné stránky, ale teprve tehdy, vnímáme-li jevy v jejich úplnosti, to jest z jejich druhé, „zastíněné“, „negativní“ stránky, vymykající se běžné logice a postižitelné pouze intuicí.

Proto jsou důležitou součástí taoismu takové pojmy jako nebytí, nečinění, nic, prázdnota, jímž jsou věnovány nejpůsobivější pasáže Lao-c'ho díla.

V Tao te ũngu se rozvíjejí dva vzájemně těsně související tematické okruhy - jeden se zabývá otázkami kosmogonickými, aniž by však vytvářel ucelený mýtus, a dotýká se i kosmologie. Druhý obsahuje myšlenky zasvěcené představě ideálního panovníka a způsobu jeho vlády.

Je ovšem nutno zdůraznit, že Tao te ũng nepodává soustavný logický výklad těchto myšlenek. Nevystupuje ani v přímočaré, snadno srozumitelné instrukce. To by odporovalo samé podstatě taoistické filozofie. Spis je zaměřen tak, aby paradoxními výroky a inspirativními příklady podněcoval fantazii čtenáře, vymaňoval ho z kolejí konvenčního myšlení a odhaloval mu sféru intuice. Proto se zdá být zbytečná snaha o přesné a jednoznačné vysvětlení všech myšlenek Tao te ũngu. Znemožňuje to i vágnost a v mnoha místech až maximální lakoničnost jazyka. Většina výroků je určena k tomu, aby byla dotvořena čtenářem samým v intimitě jeho vlastního myšlení.

Důvěrná znalost přírodního dění, jeho pravidelného běhu a neustálých proměn vedla taoistické filozofy k tomu, že se při řešení otázek vzniku a uspořádání světa neuchylovali k vysvětlování jevů na základě působení nadpřirozených sil.

Univerzální silou kosmu jim je tao. Na rozdíl od Konfucia, který chápal tao jako „cestu člověka“, je tao v pojetí Lao-c'ho nediferencovanou prapodstatou vesmíru, jeho prapříčinou. Je nepojmenovatelné, to znamená nezařaditelné do hierarchie jevů, jež nesou jméno (ming). Je odvěké (čchang) na rozdíl od věcí, jež vznikají a zanikají. Je spontánní (c'-žan) - „řídí se podle sebe“. Nevyniká jasně a průzračně, ale je temné a neproniknutelné. Směr pohybu tao je návratný. Tento zákon je univerzální. Vše se musí vrátit do lůna, z něhož vzešlo. „Ve společném procesu rodí se tvorstvo a vše, jak pozorují, se znovu vrací zpět“ (kap. XVI). Podstatou tao je „stejnost, jedinnost“ (tchung), jeho hlavním zákonem je spontánní, životodárný pohyb, bez něhož by neexistovalo nic než beztvářý chaos. Prostřednictvím tohoto pohybu se jednota diferencuje v mnohost, aniž by při tom ztrácela svou stejnost. V básnické řeči Tao te ũngu se nám tao přibližuje a vzdaluje zároveň. Podněcuje naši představivost a vtahuje nás do nových myšlenkových sfér.

Tao jako prapřincip je současně i nebytí (wu), což neznamená neexistenci, ale spíše nepřítomnost pojmenovatelných vlastností. Nebytí se vztahuje k samé podstatě Cesty. Zároveň však je tato nekonečně plodná prázdnota zdrojem existence věcí. Proto je jejím druhým aspektem, vyjadřujícím její funkci, „bytí“ - jou. „Nebesa a země i všechno tvorstvo má svůj vznik v bytí. Bytí má svůj vznik v nebytí“ (kap. XL).

Proces vzniku veškerenstva je v Tao te t'ingu vyjádřen ve dvou lakonic-
kých odstavcích XLII kapitoly: „Tao plodí jedno, jedno plodí dvě, dvě plo-
dí tři, tři plodí všechny věci. Každá z bytostí nese ve svém týle temnotu, ve
svém náruči světlo. Proudící životodárný dech je uvádí v pohyb.”

„Jedno” je zde zřejmě totéž co bytí, „dvě” se vztahuje k nebesům a zemi
a „tři” k dvojici principů jin (princip temna, ženskosti) a jang (princip svě-
tla, mužství) a dále k harmonii, která vzniká jejich vzájemným působením
za přispění životodárného dechu čchi.

Zde se promítá jedna z nejstarších a nejzákladnějších představ čínského
myšlení - že totiž každý jev vzniká působením dvou protikladů, reprezen-
tovaných v obecné rovině principy jin a jang.

Ve světě, který vnímáme, se tao projevuje prostřednictvím te, ctnosti - sí-
ly: „Te vše živí, realizuje a ztvárňuje vše, posiluje a dovršuje vše” (kap. LI).
Podle výkladu starých čínských komentátorů je te principem, jehož pro-
střednictvím nabývají věci své podoby. Působení te je stejně jako působení
tao spontánní, nemůže být přikázáno ani jinak ovlivněno. Je odvěké
(čchang), je tajemné (sün). „Tajemná ctnost je nesmírně hluboká, je nesmír-
ně široká, je rubem všeho bytí” (kap. LXV). Taoistické *te* se liší celou svou
podstatou od konfuciánské ctnosti, která „jedná a činí si nárok zasahovat”,
zatímco „vznešená ctnost nejedná a nečiní si nárok zasahovat” (kapitola
XXXVIII).

Člověk však je vírem každodenního dění podněcován k činům a strháván
ctízádností tak silně, že se vzdaluje vesmírnému rytmu a zapomíná na pra-
základ, z něhož vzešel. Jeho obzor se zužuje na záležitosti pouze lidské, a to,
co je podstatné, mu uniká. Zákony, zákazy a neměnné etické normy narušu-
jí harmonii a důsledkem je zmatek a utrpení.

Jak se vyhnout tomuto stavu věcí, jak dosáhnout „plnosti klidu”? (kap.
LVI) I na tyto otázky odpovídá Lao-c' lakonickými sentencemi s bohatým
podtextem. Nastolit opětovně harmonický běh světa znamená oprostít se od
vášni, od všeho, co je nicotné, co dnes vzniká a zítra zaniká, a cestou osví-
cení se tak přiblížit k tomu, co je věčné. V tomto mysticismu dávajícím
přednost intuici před konkrétním poznáním lze spatřovat návaznost na dáv-
nou šamanskou praxi, kdy tao znamenalo magickou schopnost navázat spo-
jení mezi nebem, zemí a člověkem.

Ideální panovník neučí lidi ctnosti, nenaplnjuje jejich mysl učeností.
Vládne nečiněním (wu-wej). Nečinění neznamená absolutní pasivitu, ale ko-
nání v takovém souladu s vesmírným děním, že nezanechává stop: „Jedná-
me-li, aniž zasahujeme, nic není bez vlády” (kap. III) a dále: „Kdo s láskou
k svému lidu řídí vládu v zemi, může zůstat bez zasahování” (kap. X).

Moudrý muž a vládce jedná v souladu s tao - dává přednost ústupnosti před agresivitou podobaje se vodě, která se „spokojuje s nejnižšími místy, o něž nikdo z lidí nedbá" (kap. VIII). Nepodléhá vášním, zná míru, nebaží po zisku. „Je v čele a neovládá" (kap. LI).

Lao-c' opětovně varuje před násilím, neboť „vše, co je násilné a zpupné, předčasně hyne" (kap. XLII). Společenská kritika je v Tao te t'ingu vyjádřena neskrývaně: „Vládne-li ve světě tao, jezdečtí koně se chovají v ohradách, aby hnojili a obdělávali pole. Nevládne-li ve světě tao, váleční koně se plemení a potulují se po stepích" (kap. XLVI).

Taoistickým ideálem vyjádřeným v Tao te t'ingu je zemědělské společenství bez vzdělanosti a bez zákonů, kde lidé žijí v souladu s přírodním děním. Bude-li tomu tak, „budou sousedící země zdálky na sebe pohlížet, štěkot psů a kokrhání kohoutů se bude mezi nimi rozléhat a přece bude každý pokojně ve stáru umírat, aniž zatouží přecházet z jedné země do druhé" (kap. LXXX).

Tato utopistická vize, ač obrácena tváří do minulosti, se vynořovala na hladině čínského myšlení později vždy znovu v těžkých dobách, kdy se stávala nejen duchovním útočištěm vzdělců, ale nezlákala i jiskrou ke vzpouře chudých a utlačených proti mocným a bohatým. Neboť jak se praví v Tao te t'ingu: „Má-li být něco zeslabeno, muselo to původně být silné ... a to je, proč měkké a slabé vítězí nad pevným a silným" (kap. XXXVI).

Ukázka je převzata z knihy Lao-c' Tao te t'ing - Kniha o tao a ctnosti v překladu B. Krebsové, str. 37-87. V přepisu čínských slov ponechána úprava B. Krebsové.

TAO TE TING KNIHA O TAO A CTNOSTI

- I Tao, které lze postihnout slovy,
není věčné a neměnné tao;
jméno, které lze pojmenovat,
není věčné a neměnné jméno.

Bezejmenné je prapočátkem nebe a země.
Pojmenované je matkou všeho stvoření.

Proto ten, kdo zůstává bez žádostí,
proniká k jádru této tajemnosti;
kdo je naplněn žádostmi,
postihuje jen vnější tvářnost věcí.

To obojí - ač má rozličná jména -
vyvěrá ze stejného prapůvodu.
Stejnost - toť hlubina záhadnosti.
Záhada všech záhad,
brána veškeré tajemnosti.

- II Každý na světě poznává krásné jako krásné,
a tím /poznává/ i ošklivé.

Každý poznává dobré jako dobré,
a tím /poznává/ i zlé.

Tak jsoucí a nejsoucí se navzájem plodí,
těžké a snadné se navzájem tvoří,
dlouhé a krátké se navzájem měří,
vysoké a nízké se navzájem pojí,
zvuky a tóny se navzájem slučují,
předtím a potom se navzájem sledují.
Proto moudrý jedná, aniž zasahuje,
poučuje, aniž mluví.

Tvorstvo - jednou dané - neodmítá.

Vytváří, aniž co vlastní,
působí, aniž na čem závisí,
dovršuje, aniž na čem lpí.
Právě proto, že na ničem neulpívá,
nic ho neopouští.

- III Nevynášejte vznešené -
a lidé se nebudou svářit;
nevychvalujte těžko dostupné -
a lidé nebudou krást;
nevystavujte žádoucí -
a lidská srdce nebudou rozjitřena.

Proto: vládne-li moudrý,
vyprazdňuje srdce lidí
a naplňuje jejich mysl;
oslabuje ctižádost lidí
a zpevňuje jejich páteř.
Bez ustání usiluje,
aby lidé byli bez chtivosti a zchytralosti;
stará se,
aby ti, kdož jsou zchytralí,
se neodvážili zasahovat.

Jednáme-li, aniž zasahujeme,
nic není bez vlády.

- IV   Tao - ač prázdné - působí-li,
jako by bylo nevyčerpatelné.
Je tak propastné!
Jako by bylo praotcem všech věcí!

Zmírňuje svou ostrost,
pořádá svůj chaos,
tlumí svou oslnivou zář,
ztotožňuje se se svým prachem.

Je tak nezměrné!
Jako by trvalo od věků!
Nevím, koho je synem.
Zdá se, že bylo dříve než Nejvyšší.

- V   Nebesa a země neprojevují lidumilnost,
tvorstvo je pro ně tolik
co slaměný /obětní/ pes.

Moudrý neprojevuje lidumilnost,
lidstvo je pro něho tolik
co slaměný /obětní/ pes.

Prostor mezi nebem a zemí -
zdaž není jako kovářský měch?
Je prázdný - a nezbortí se,
je v stálém pohybu - a stále více vydává.

Leč: přemíra slov svůj počet vyčerpá.
Není proto lépe zachovávat „míru věcí“?

- VI   Duch hlubiny nikdy neumírá.
To je, co nazývám tajemnou matkou zrodu.

Branou tajemného zrodu je to,
co nazývám kořenem nebe a země.

Nepřetržitě a bez ustání trvá
a působí bez úsilí.

- VII   Nebe stále trvá,
země trvale zůstává.
Nebe a země jsou stálé a trvalé,
protože nežijí ze sebe;
proto mohou žít ustavičně.

To je, proč moudrý
opomíjí sebe - a tím se prosazuje,
zbavuje se sebe - a tím se zachovává.

Zdaž ne právě tím, že je bez osobních zájmů,
může všechny své zájmy uskutečňovat?

- VIII   Nejvyšší dobro je jako voda:
dobrotivě prospívá všemu tvorstvu
a s nikým není ve sváru.
Spokojuje se s nejnižšími místy,
o něž nikdo z lidí nedbá;
tím se blíží věčnému tao.

Obydlí je dobré, má-li polohu.
Srdce je dobré, má-li hloubku.
Štědrost je dobrá, má-li laskavost.
Řeč je dobrá, má-li věrnost.
Vláda je dobrá, má-li pořádek.
Činnost je dobrá, má-li způsobilost.
Pohyb je dobrý, má-li vhodnost.

Toliko tam, kde není sváru,
není pohrom ani příkon.

- IX Chceš-li podržet něco do krajnosti plné,
lépe, když toho necháš.
Chceš-li podržet něco do krajnosti ostré,
nadhleď to nezachováš.

Máš-li síň plnou zlata a drahokamů,
nic ti ji nemůže uchránit.
Máš-li moc a bohatství - a k tomu zpupnost,
nemůžeš ujít vlastní zkázy.

Dovršet dílo,
splnit své poslání
a stáhnout se do ústraní -
toť cesta nebeského tao.

- X Kdo soustřeďuje svou duševní sílu k tomu,
aby objímal jedno,
může zůstat nerozpolcen.

Kdo soustřeďuje svou životní energii k tomu,
aby dosáhl mírnosti a poddajnosti,
může zůstat jako novorozené dítě.

Kdo opatruje a chrání před poskvrnou
hlubinu svého nitra,
může zůstat bez úhony.

Kdo s láskou k svému lidu
řídí vládu v zemi,
může zůstat bez zasahování.

Ať brána nebes se otvírá nebo zavírá,
může zůstat klidný jako samice u ptácat.

Ať jasnozřivě proniká do všech končin světa,
může zůstat bez vědomostí.

Plodí vše, živí vše.

Vytvářet - a nevlastnit,
působit - a nezáviset,
být v čele - a neovládat,
to je, co nazývám tajemnou ctností.

- XI Třicet loukotí spojených vjedno dává kolo,
leč „nic“ mezi nimi tvoří použitelnost vozu.

Hlína se hněte a tvoří se nádoby,
leč „nic“ jejich vnitřku tvoří použitelnost nádob.

Staví se dům a vysekávají se okna a dveře,
leč „nic“ jeho otvorů tvoří použitelnost domu.

Tak v tom, co jest, spočívá prospěšnost,
v tom, co není, spočívá užitečnost.

- XII Změť pěti barev oslepuje oko,
změť pěti tónů ohlušuje ucho,
změť pěti chutí otupuje ústa.

Honba a prudký cval
rozněcují lidská srdce.
Vzácné a drahé věci
zavádějí člověka na scestí.

To je, proč moudrý
je soustředěn na to, co je v jeho nitru,
nikoli na to, co postřehuje smysly.
Podržíje jedno a odmítá druhé.

- XIII Přízeň je zahanbující jako strach.
Pocta je velké soužení jako tělo.

Co znamená: přízeň je zahanbující jako strach?
Přízeň stahuje dolů;
dosáhneš-li jí, máš strach,
pobudeš-li jí, máš strach.
To je, proč pravím:
přízeň je zahanbující jako strach.

Co znamená: pocta je velké soužení jako tělo?
Mám velké soužení, protože mám tělo.
Kdybych neměl tělo,
jaké soužení bych mohl mít?

Proto:
Kdo cení své já pro veškerenstvo,
tomu možno svěřit svět.
Kdo miluje své já pro veškerenstvo,
tomu možno odevzdat svět.

- XIV Patříš na ně - a nevidíš je;
proto se nazývá nepatrné.
Nasloucháš mu - a neslyšíš je;
proto se nazývá nevýrazné.
Chceš je uchopit - a nezachytíš je;
proto se nazývá neurčité.

Toto trojí nelze dále probádat.
Směšuje se a prolíná vjedno.
Jeho nejvyšší část není jasná,

jeho nejnižší část není temná.
Je nepřetržitě a neustálé.
Je nepojmenovatelné.

Vždy znovu se vrací k původní nebytnosti.
To je, proč se nazývá
tvar beztvarého, obraz nezobrazeného.
Proto se nazývá neurčitelné.

Jdeš-li mu vstříc - nevidíš jeho tvář,
sleduješ-li je - nevidíš jeho zád'.

Kdo obsáhne tao dávných dob,
může řídit přítomné jsoucné,
může poznat počátek pradávnosti.
To je, co nazývám odvěkostí tao.

Ti, kdož v dávných dobách prosluli jako mudrci,
byli nesmírně jemní, odtažití a obdivuhodně
pronikaví.
Byli tak hlubocí, že je můžeme jen stěží pochopit.
Protože nejsme s to je plně poznat,
snažíme se je aspoň přibližně znázornit.

Jak byli obezřelí!
Jako ten, kdo v zimě přechází řeku.
Jak byli ostražití!
Jako ten, kdo se hrozí ze všech stran sousedů.
Jak byli zdrženliví!
Jako ten, kdo je hostem na návštěvě.
Jak byli nevyzpytatelní!
Jako tající tříšť ledu.
Jak byli strozí!

Jako holý peň stromu.
Jak byli všeobsáhlí!

Jako širé údolí.
Jak byli nezbadatelní!
Jako zkalená tuň.

Kdo je schopen zkalené klidem zčistit
a postupně vyjasnit?
Kdo je schopen klidné pohybem vzrušit
a postupně oživit?

Kdo v sobě chrání toto tao,
nedychtí být naplňován.
Právě proto, že není přeplněn,
může se spotřebovávat,
aniž potřebuje obnovy.

XVI Dosáhnout vrcholu prázdna!
Používat plnosti klidu!
V společném procesu rodí se všechno tvorstvo,
a vše, jak pozoruji, se znovu vrací zpět.

Každý tvor rozkvétá a roste do plnosti
a každý se znovu vrací k svému prazákladu.
Návrat k prazákladu znamená plnost klidu.
To je, čemu se říká naplnit své určení.

Naplňt své určení - znamená věčnost.
Znat věčnost - znamená osvícenost.
Neznat věčnost - znamená zaslepenost a zkázu.

Kdo zná věčnost, obsahuje vseobsáhlost,
kdo má vseobsáhlost, obsahuje nestrannost,
kdo má nestrannost, obsahuje důstojenství
královské.

Královské důstojenství vede k nebesům,
nebesa vedou k tao,
tao vede k stálému trvání.

Pak zánik těla není hrozbou.

- XVII V době dávných velkých vládců
lid sotva věděl, že je má.
Jejich nástupce lid ctil a miloval,
k dalším hleděl se strachem,
od dalších se s pohrdáním odvracel.

Tam, kde chybí důvěra,
povstává nedůvěra.

Jak uvážlivá a vzácná jsou to slova!
Když dílo bylo dokončeno,
práce ve svůj čas vykonány,
všechny lid si svorně říkal:
jsme a žijeme jako příroda.

- XVIII Kde je opuštěno svrchované tao,
objevuje se lidumilnost a spravedlnost.
Kde vládne chytrost a obratnost,
objevuje se pokrytectví a klam.
Kde nejsou v souladu příbuzenské vztahy,
objevuje se synovská úcta a bratrská láska.
Kde je země ve zmatcích a nepořádku,
objevuje se loajálnost a věrnost.

- XIX Zanechte svatosti,
odhod'te učenost -
a prospěch lidu se zestonásobí!

Zanechte lidumilnosti,
odhod'te spravedlnost -
a lid se vrátí k synovské úctě a lásce!

Zanechte zchytralosti,
odhod'te ziskuchtivost -
a nebude zlodějů ani banditů!

Z těchto tří /věcí/ lze soudit,
že to, čemu se říká „vzdělanost“,
samo nestačí.

Hleďte si proto udržet to,
co k vám přináleží:
projevujte prostotu,
uchovávejte neporušenost,
omezujte jednostrannost,
brzděte žádostivost!

XX Odložte učenost - a budete bez starostí!

Souhlas a přitakání - čím se od sebe liší?
Dobré a zlé - jaký je mezi nimi rozdíl?
Avšak: čeho se lid hrozí,
toho se nelze nehrozit.

Ó jaká bezútěšnost! A její meze dosud nelze
Davy se radují a veselí, [dohlédnout!
jako by slavily obětní hostinu,
jako by stoupaly k terasám o příchodu jara!

Já jediný zůstávám tichý a neúčastný,
jako bych byl bez tvaru a znaku,
jako dítě vyšlé z lůna, které se dosud neusmalo.
Ztracen jako poutník, který nemá kde spočinout.

Všichni lidé jsou naplněni a v nadbytku,
jen já jediný jako bych byl zapomenut!
Běda! Mé srdce je prázdné jako srdce pomatence!
Jsem tak nevědomý a zmatený!

Lidé tohoto světa jsou plni světla,
jen já jediný jsem jako v temnotách!
Lidé tohoto světa jsou čilí a obratní,
jen já jediný jsem zemdlený a netečný!

Jsem pustý jako moře, zmitán a hnán -
jako bych neměl kde zakotvit!
Lidé tohoto světa jsou schopní a prospěšní,
jen já jediný jsem bezcenný a k ničemu!

Já jediný se liším od ostatních,
neboť ctím a velebím Matku - živitelku všeho.

XXI Velká ctnost ve svém projevu
zcela a výhradně sleduje tao.
Tao - co do své povahy -
je neurčitelné a nepostižitelné.

Nepostižitelné a neurčitelné -
v němž spočívají všechny tvary!
Neurčitelné a nepostižitelné -
v němž spočívají všechny věci!
Temné a neproniknutelné -
v němž spočívá jádro veškerosti!

Toto jádro - toť naprostá pravost,
v něm spočívá plnost spolehnutí.
Od pradávna dodnes jeho jméno nepomíní,
aby dozíralo na zrod všech věcí.

Odkud vím, že takový je zrod všech věcí?
Právě skrze toto.

XXII Co je neúplné, dojde úplnosti.
Co je křivé, bude narovnáno,
co je vyhloubené, bude naplněno,
co je vetché, bude obnoveno;
kdo žádá málo, obdrží mnoho,
kdo žádá mnoho, sejde na scestí.

To je, proč moudrý se upíná na jedno,
a stává se příkladem světa.

Nevystavuje se na odiv,
a proto září.
Nepokládá se za dokonalého,
a proto je slaven.
Neprosazuje se,
a proto dochází uznání.
Nepovyšuje se,
a proto vyniká.
Nebojuje a nesoupeří,
a proto není na světě nikdo,
kdo by se odvážil s ním měřit.

Jestliže staří říkali:
„Co je neúplné, dojde úplnosti" -
zdaž to byla jen prázdná slova?

Vpravdě, dovršující úplnost,
vracíme se k prázakladu.

XXIII Být úsporný ve slovech - odpovídá přírodě.
Prudký víchř netrvá po celé ráno,
prudký déšť netrvá po celý den.

Kdo způsobuje tyto věci?
Nebe a země.
Když ani nebe a země se nemohou projevovat
oč méně pak člověk! [bez přestání,

Proto ten, kdo své počínání spojuje s tao,
obsahuje tao, ztotožňuje se s tao.

Kdo své počínání spojuje s ctností,
ztotožňuje se s ctností.
Kdo své počínání spojuje s újmou,
ztotožňuje se s újmou.

Kdo je ztotožněn s tao,
toho i tao přijímá se zalíbením.
Kdo je ztotožněn s ctností,
toho i ctnost přijímá se zalíbením.
Kdo je ztotožněn s újmou,
toho i újma přijímá se zalíbením.

Tam, kde chybí důvěra,
povstává nedůvěra.

XXIV Kdo vystupuje na špičky,
nemůže pevně stát.
Kdo kráčí strojeně,
nemůže dlouho jít.

Kdo se vystavuje na odiv,
nemůže zářit.
Kdo se pokládá za dokonalého,
nemůže být oslavován.

Kdo se prosazuje,
nemůže být uznáván.
Kdo se vyvyšuje,
nemůže vynikat.

Pro tao je jako výkal a odpadky,
jež v každém budí odpor a hnus.
Proto ten, kdo obsahuje tao,
u toho neprodlévá.

XXV Existuje cosi - mlžné a beztvaré,
a přece hotové a dovršené.
Povstalo před nebem a zemí.

Je tak tiché! Tak pusté!
Stojí samo a nemění se.

Proniká vše vůkol a nic je neohrožuje.
Může se pokládat za matku veškerenstva.

Jeho jméno neznám.
Označuji je jako „tao“.
Donucen dát mu jméno,
nazývám je „svrchované“.

Svrchované - toť unikající.
Unikající - toť vzdalující se.
Vzdalující se - toť vracející se.

Proto: Tao je svrchované,
nebe je svrchované,
země je svrchovaná,
i královské důstojenství je svrchované.
V okrsku zemském jsou čtyři svrchovanosti
a královské důstojenství zaujímá jednu z nich.

Člověk se řídí podle země,
země se řídí podle nebe,
nebe se řídí podle tao,
tao se řídí podle sebe.

XXVI Těžké je základem lehkého,
klid je vládcem nepokoje.

Proto moudrý kráčí po celý den,
aniž opouští tíži břemene.
I při pohledu na nejkrásnější nádheru,
setrvává v klidu nad vše povznesen.

Jak je pak možné,
aby vládce deseti tisíc vozů
svým chováním znevažoval říši?

Znevažováním pozbýváme základu,
nepokojem pozbýváme vlády.

XXVII Kdo dobře chodí, nezanechává stop.
Kdo dobře mluví, nedopouští se chyb.
Kdo dobře počítá, nepoužívá počítadla.
Kdo dobře zavírá, nepotřebuje závor ani klíčů,
a co zavře, nikdo neotevře.
Kdo dobře svazuje, nepotřebuje provazů ani uzlů,
a co sváže, nikdo nerozváže.

To je, proč moudrý
vždy dobrotivě pomáhá lidem -
a nikoho nezavrhne.
Vždy dobrotivě pomáhá tvorům -
a nikoho neodmítá.
Tomu se říká skrytá osvícenost.

Proto ten, kdo koná dobro,
je nedobrému učitelem;
ten, kdo nekoná dobro,
je dobrému cenným materiálem.

Nemít v úctě, co je pro nás učitelem,
nemít v lásce, co je pro nás cenným materiálem,
vede - i přes všechnu chytrost - k velkým
Tomu se říká potřeba prozíravosti, [omylům.

XXVIII Kdo ví, co je v něm mužného,
a má na paměti, co je v něm ženského,
stává se hlubokým řečištěm světa.
Kdo je hlubokým řečištěm světa,
neopouští stále působící ctnost
a může se vrátit do stavu novorozeného děcka.

Kdo ví, co je v něm jasného,
a má na zřeteli, co je v něm temného,
stává se vzorným příkladem světa.
Kdo je vzorným příkladem světa,
neodchyluje se od stále působící ctnosti
a může se vrátit do stavu vrcholného nebytí.

Kdo ví, co je v něm úctyhodného,
a má na zřeteli, co je v něm zahanbujícího,
stává se širokým údolím světa.
Kdo je širokým údolím světa,
má dostatek stále působící ctnosti
a může se vrátit do stavu původní jednoduchosti.

Rozptylováním jednoduchosti
povstávají „nádoby k užítku“.
Používány moudrým,
slouží jako nástroje vlády a správy.
Pak svrchovaný řád
zůstává nerozdělen a neporušen.

XXIX   Kdokoli se chce zmocnit světa a zacházet s ním,
ten - jak já jsem viděl - ztroskotá.
Neboť svět je posvátná nádoba,
s kterou nelze zacházet.
Kdokoli s ní chce zacházet, zničí ji.
Kdokoli si ji chce přisvojit, ztratí ji.

Mezi bytostmi některé vedou, jiné následují.
Dech některých vane jemně, jiných prudce.
Některé jsou silné, jiné slabé.
Některé se dovršují, jiné uvadají.

To je, proč moudrý odmítá vše,
co je přehnané,
co je výstřední,
co je přes míru.

XXX Ten, kdo v radách pozemskému vládci uplatňuje
nezastražuje svět řinčením zbraní. [tao,
Takové počínání přináší odvetu.

Kde tábořilo početné vojsko,
zarůstá země hloží a bodláčím.
Kudy táhla mocná armáda,
vždy přicházejí hladová léta.

Dobrý se spokojuje dosažením výsledku, toť vše,
a neodvažuje se uplatňovat dále násilí.
Dosáhl-li výsledku,
nebude se chvástat,
nebude se vynášet,
nebude se zpupně chovat;
neboť došel výsledku,
protože nemohl jinak.

Výsledku se nesmí dosahovat násilím,
neboť co je příliš silné,
počne upadat a chátrat;
a to je proti tao.

Co je proti tao -
předčasně zaniká.

XXXI I nejvzácnější zbraň je nástrojem neštěstí,
jež budí u každého odpor.
Proto ten, kdo obsahuje tao, se u ní nezdržuje.

Ušlechtilý muž, mešká-li doma,
cení levici jako místo cti.
Mešká-li ve zbraní,
cení pravici jako místo cti.

Zbraně - jako nositel neštěstí -
nejsou nástrojem vhodným pro ušlechtilého.

Proto jich užívá, jen nemá-li vyhnutí.
Klid a mír klade nade vše.

Ve vítězství není nic oslavného.
Radovat se z vítězství -
znamená mít potěšení v zabíjení lidí.
Kdo se raduje ze zabíjení lidí,
nikdy nebude s to uplatnit své cíle ve světě.

Při příznivých událostech je přednost dávána
levici.
Při nešťastných událostech je přednost dávána
pravici.

Při bitvě má pobočník místo na levé straně,
vrchní velitel na pravé straně.
To znamená, že zaujímají místa
jako při pohřebním obřadu.

Je-li pobito velké množství lidí,
má to vzbuzovat velký žal a smutek.
Kdo zvítězil v bitvě, má zaujímat místo
podle pravidel pohřebních obřadů.

XXXII Tao je věčné a zůstává beze jména.
Ač ve své jednoduchosti se zdá nepatrné,
nic na světě se mu neodváží čelit.

Kdyby knížata a králové je dovedli zachovávat,
všechno tvorstvo by jim samo vyšlo s úctou vstříc.
Nebesa a země by se v souladu spojily,
aby vydávaly sladkou rosu -
a lid sám od sebe, bez příkazu a nátlaku,
by žil v rovnosti a míru.

S počínajícím řádem jsou dána jména.
Jakmile jsou zde jména,
je třeba vědět, kdy se zastavit.
Víme-li včas, kdy ustát,
vystříháme se pohromy.

Tao ve vztahu k veškerenstvu je pro ně tím,
čím jsou řeky a moře pro proudy a horské bystřiny.

XXXIII Kdo zná druhé, je chytrý;
kdo zná sebe, je moudrý.

Kdo přemáhá druhé, je silný;
kdo přemáhá sebe, je mocný.

Kdo se umí spokojit, má hojnost;
kdo dovede vytrvat, má vůli.

Kdo se neodchyluje od svého určení,
má dlouhé trvání.

Kdo smrtí nezaniká,
má stálé trvání.

XXXIV Svrchované tao, jež zaplavuješ vše,
rozprostírajíc se vpravo i vlevo!

Od tebe odvisí zrod všeho tvorstva,
ty však nikoho neodmítáš!
Vše dovršuješ, samo však zůstáváš bez věhlasu!
S láskou pečuješ o všechno tvorstvo,
nežádáš si však být nikomu pánem!

Tím, že trvale zůstáváš bez nároků,
možno tě nazvat „malé“.
Tím, že všechno tvorstvo se k tobě vrací,

ty však nikomu nechceš být pánem,
možno tě nazvat „velké“.

To je, proč moudrý nikdy neusiluje o velikost,
a proto může svou velikost dovršovat.

XXXV Kdo pevně drží nejvyšší symbol,
k tomu přichází celý svět.
Přichází, a nic ho neohrožuje,
nachází jen klid, mír, blaženost.

Krásná hudba a chutná jídla
lákají pocestného k zastavení.
Avšak to, co vydává tao,
je tak matné a bez chuti!

Hledíš na ně - a nejsi s to je spatřit.
Nasloucháš mu - a nejsi s to je slyšet.
Avšak užíváš-li ho - nejsi s to je vyčerpat.

XXXVI Má-li něco být staženo,
muselo to původně být napjaté.
Má-li něco být zeslabeno,
muselo to původně být silné.
Má-li něco být odvrženo,
muselo to původně být nadměrné.
Má-li něco být odejmuto,
muselo to původně být obsaženo.

Tomu se říká jemnost rozpoznávání.

To je, proč měkké a slabé
vítězí nad pevným a silným.

Tak jako ryba nemá být zbavována hlubiny,
nemá lid být seznamován s ostrými nástroji země.

XXXVII Tao je věčné a zůstává bez konání,
a přece není nic, co by nebylo vykonáno.

Kdyby je knížata a králové dovedli zachovávat,
všechno tvorstvo by se samo od sebe utvářelo.

Kdyby však při svém rozvoji se samo zatoužilo
přetvářet,
sám bych je zadržel jednoduchostí bezejmenného.
Bezejmenná jednoduchost je prosta žádostí a
vášni.

Co je bez žádostí a vášní, spočívá v klidu.
Pak celý svět by se sám od sebe přivedl k míru.

MIKROKOSMOS A MAKROKOSMOS

Sjednocení čínské říše za dynastie Chan, kdy se stalo nezbytnou nutností hledat prostředky k ovládnutí rozsáhlého území, vyvolávalo potřebu vytvořit přehledný a utříděný ideologický systém, který by zahrnoval všechny sféry lidského konání a zájmů.

Chanští myslitelé v tomto období, v němž se starověk pozvolna chýlil k závěru, nevytvářeli nové filozofické soustavy, ale obraceli se k dědictví minulosti a ubírali se cestou syntézy.

Zabývali se intenzivně i otázkami kosmogonickými a kosmologickými. Inspirovali se při tom nejen představami lidovými, ale čerpali i z děl raných taoistů. Přesunuli však své úvahy o vzniku světa z roviny čistě filozofického myšlení do roviny konkretizovaného popisu. Byl založen na jim tehdy přístupných znalostech, v určitém směru ne zcela vzdálených vědeckému poznání, současně však prostoupených představami, jež byly výplodem čiré fantazie.

Na základě toho podali popis světa jako hierarchicky organizovaného mechanismu, v němž každá jednotlivá část reprodukuje celek. Člověk je mikrokosmem - to jest průmětem vesmírného dění do omezeného prostoru vlastního těla. Orgány lidského těla mají své „partnery“ v makrokosmu. To dávalo z čínského hlediska veškerým vztahům snadno pochopitelný řád a současně i jistotu, že jeho dodržováním lze zachovat v zemi a v lidském životě harmonii.

Podstata těchto názorů je obsažena v knize známé pod názvem Chuaj-nan-c' (úplný název je Chuaj-nan-chung-lie - Chuajnanské pojednání o Skvělém a velkém). Dílo vzniklo pod patronátem prince Liou Ana (zemřel roku 122 př.n.l.), vnuka chanského císaře Kao-cua a adoptovaného syna jeho nástupce Siao Wena, jak nám o tom podává zprávy první komentátor spisu, chanský učenec Kao Ju.

Liou An proslul svým literárním nadáním. Je o něm známo, že dokázal

za jediné ráno složit na císařovu žádost předmluvu k slavné poémě Setkání s hořkostí od Čchii Juana (kolem roku 300 př.n.l.), básníka starověké Číny, obdivovaného pro výraznou tvůrčí individualitu.

Liou An byl přitahován taoismem více než konfucianstvím, ačkoliv i jeho studiu věnoval vážnou pozornost, a shromažďoval kolem sebe muže stejných zálib. Výsledkem jejich setkání a hovorů o takových pojmech, jako tao, lidskost, spravedlnost, byla sbírka esejů na široký okruh námětů. Jsou zaměřeny nejen na proniknutí k „jádro nejvyššího tajemství“, ale zabývají se i záležitostmi lidskými. K nejpůsobivějším patří úvahy, jež bychom nejspíše nazvali rapsodiemi na tao, „zahalené tajemstvím, strhující a náhlé“, jak je zde charakterizováno.

Kosmogonické pasáže Chuaj-nan-c'ho vycházejí z myšlenek raných taoistů. V pojednání O počátku a realitě (viz přeložená ukázka) jsou rozvedeny a „vysvětleny“ citáty ze 7. kapitoly spisu Čuang-c', jinde jsou opět citovány výroky obsažené v Tao te t'ingu.

Současně se však v díle Chuaj-nan-c' výrazně projevuje vliv filozofické školy jin a jang. Působení těchto dvou principů, které podněcují harmonickou souhru vesmírných dvojic protikladů, se stalo osnovou chanských názorů na vznik vesmíru. Převzal je i reformátor konfucianství Tung Cung-šu. V otázkách způsobu vlády však vyslovují autoři esejů v Chuaj-nan-c'em názory odlišné od konfuciánků a zdůrazňují taoistickou metodu wu-wei - nezasahování.

Úryvku z Chuaj-nan-c'ho bylo na začátku 8. století použito i jako vstupní pasáže k mytologické části oficiální japonské kroniky Nihongi.

V závěrečné kapitole sbírky je vyjádřeno syntetizující úsilí jejích autorů. Říká se zde, že je knihou, jež „sjednocuje svět a vnáší pořádek do všech věcí. Nesleduje jedinou cestu, ani se nedrží jediného úhlu myšlení ...“ Přesto však se autoři „chvějí strachem, že by je lidé ve své slepotě mohli nepochopit“, a proto musí být „jejich slova mnohá a výklad obšírný“.

Kosmogonické eseje v Chuaj-nan-c' jsou psány jazykem vysoce emocionálním a podnítí nepochybně i fantazii současného čtenáře. V některých místech přímo volají po výtvarném vyjádření.

Vcelku je pro styl tohoto díla charakteristická rytmičnost, založená na syntaktickém paralelismu, dále promyšlená gradace a vnitřní dynamičnost.

O obtížnosti jazyka svědčí to, že vyvolal potřebu komentáře již v chanské době. Poznání knihy nebylo dále rozvíjeno, protože se netěšila přízni středověkých konfuciánků. Nyní je zpřístupňuje vydání opatřené kromě Kao Juho komentářů i vysvětlivkami, jež jsou výsledkem celoživotního studia badatele Liou Wen-tiena. Podle tohoto textu, vydaného v Šanghaji v roce 1920, byly pořízeny i překlady ukázek z 1., 2., 3. a 7. kapitoly.

CHUAJ-NAN-C'
KNIHA MISTRA Z CHUAJ-NANU

POJEDNÁNÍ O TAO

Tao objímá nebesa a podpírá zemi.
Dalo vzniknout čtyřem dílům vesmíru
a vytyčilo všech jeho osm bodů.
Jeho výška nemá mezí,
jeho hloubka nemá dna.
Z něho vzešla nebesa i země,
v jeho lůně se zrodily myriády věcí
ještě dříve, než nabyly tvaru.
Teče jako potok,
bublá jako pramen,
nepostžitelné!

Šumíc vlila se jeho energie do prázdna a naplnila je.
Proměnila kalný chaos v čirý jas.
Tao naplnilo nebesa a zemi,
rozprostřelo se k okrajům čtyř moří.
Stravovalo se, aniž by se vyčerpalo.
Proto nebylo rána ani večera.
Když se rozepjalo, obsáhlo všechny součásti
země, času a prostoru.
Když se svinulo, bylo z něj klubko.
Smrštěné, může se rozprostřít,
Zamlžené, může se vyjasnit.
Slabé a přece schopné být silným!
Měkké a přece schopné být tvrdým.
Drží jakoby v síti čtyři póly,
obsahuje principy jin a jang.
Propojuje vesmír
a ozařuje ho svitem slunce, měsíce a hvězd.
Je hmotné a plné mízy.
Je nadmíru křehké a jemné.
Dělá hory vysokými a úžlabiny hlubokými.
Činí, že zvíř chodí a ptáci létají.
Dává slunci a měsíci svit
a určuje dráhu hvězd.
Bájně zvíře Ťi-lin mu vděčí za svá křídla
a fénix získal od něho schopnost létat.
V dávných dobách prapočátku
staly se jin a jang poté, co vstřebaly esenci tao,
hlavními tvůrčími prvky.
Jejich svrchovanost určila
proměnlivost nebes a stabilitu země.
Působením taa se nebesa pohybují
a země zůstává pevnou.
Pohyb vesmíru je nepřetržitý.
Vody plynou bez zastavení
a myriády věcí vznikají a zanikají.
Větry vanou,

oblaka přetékaají vláhou.
Není nic, co by nemělo být.
Hrom hřmí, déšť se snáší k zemi.
Všechno se děje tak, jak se má dít,
neustále, bez přerušení.
Konání tao je zahaleno tajemstvím.
Je jako zjevení ducha,
jako drak, který se vznáší,
jako fénix, který se vynoří.
Je tajemné
a nezanechává stop
jako zjevivší se duch,
jako přišedší fénix.
Pohybuje se, jako když hrnčíř otáčí kruhem -
jedna otočka následuje za druhou.
Organismy ve vesmírném plynutí
se poté, co byly vytvořeny a vybroušeny,
vracejí do svého lůna.
V souladu s tao bylo vše učiněno nečiněním.
Nečiněním beze slov.
Síla te proniká vším.
Tiše a klidně, bez halasu
se dosahuje harmonie.
Myriády různorodých věcí
jsou uspořádány podle vlastní podstaty.
Duch tao proniká do těch nejmenších částíček,
ale působí i v těch největších celcích
a propojuje vesmír.
Jeho síla te prolíná nebesa i zemi
a uvádí v harmonii jin a jang.
Rozděluje čtyři roční období
a sladuje pět prvků.
Jeho blahodárný dech pokrývá vše
a dává život veškerenstvu.
Zavlažuje traviny a stromy.
Dodává vlhký lesk kovům a kamenům.

Činí ptáky a zvířata velkými.
Obdaruje jejich srst leskem a křídla silou.
Způsobuje, že zárodek je donošen,
že ptačí vejce nezastydnou.
Díky působení tao
otec netruchlí nad smrtí syna,
starší bratr neprolévá slzy nad smrtí mladšího
bratra.

Děti se nestávají sirotky
a ženy vdovami.
Nevzchází zlověstné znamení duhy,
neobjevuje se kometa věštící neštěstí.
To je v důsledku působení harmonické síly te.
Vrcholné tao rodí myriády věcí,
aniž by projevovalo svou existenci.
Vytváří všechny jevy,
aniž by je viditelně ovládalo.
Bytosti
kráčející,
dýchající,
poletující,
plazící se,
dostávají od něho život,
když nastane jejich čas,
aniž by věděly o jeho zásluze,
a když vyprší jejich čas,
umírají,
aniž by se tomu vzpouzely.
Životodárnost tao nelze velebit,
nelze však ani žehrat na zánik a smrt.
Hromadění majetku nelze pokládat za bohatství,
jeho rozdávání a rozdělování
nelze pokládat za pád do chudoby.
Plynutí tao je nepostižitelné,
jemnost jeho konání je bez konce.
Navrš je

a nepodaří se ti učinit je vyšším,
sniž je
a nepodaří se ti učinit je nižším.
Přidej k němu
a nebude ho více.
Odeber od něho
a nebude ho méně.
Osekej ho,
neztenčíš ho,
zab ho
a nezahubíš ho.
Kopej ho
a nevyhloubíš ho.
Naplňuj ho
a neučiniš ho mělčím.
Oh, jak je náhlé!
Oh, jak je strhující!
Nepřijímá žádnou podobu!
On, jak je strhující!
Oh, jak je náhlé!
Oh, jak je nevyčerpatelné!
Oh, jak je tajemné!
Oh, jak je hluboké!
Oh, jak je poddajné!
Oh, jak splývá!
Oh, jak je zřetelné!
Nečiní jediný pohyb nadarmo!
Stahuje se a rozpíná v souladu s nebem a zemí.
Vstupuje a sestupuje
v souladu s jin a jang.

Byl počátek.

Byl počátek toho, co předcházelo tomuto počátku.

Byl počátek toho, co předcházelo počátku tohoto počátku.

Bylo bytí.

Bylo nebytí.

Byl stav ještě nezačátku nebytí.

Byl stav ještě nezačátku před ještě nezačátkem nebytí.

VÝKLAD SLOV „BYL POČÁTEK" JE TENTO:

Byla energie, jež dosud neměla formu,

ani jakýkoliv viditelný tvar kořene, semene nebo zárodku.

Avšak již tehdy, v těchto podmínkách rozlehlosti a nehmatatelnosti
byla zřejmá touha vyrůst v život.

Věci se však ještě nezformovaly.

VÝKLAD SLOV „BYL POČÁTEK TOHO, CO PŘEDCHÁZELO TOMUTO POČÁTKU" JE TENTO:

Nejprve sestoupila vitální síla nebes

a společně s ní se vznesla vzhůru vitální síla země.

Prvky jin a jang se spojily

a putovaly kosmem

vzájemně se pronásledující a prolínající.

Putovaly sem a tam

spojující se ve své pasivitě a aktivitě,

pronásledující se,

nadány energií a souladem,

rozlučující se a opět se setkávající.

Toužily po spojení s jevy a věcmi,

i když ještě žádných tvarů nebylo.

VÝKLAD SLOV „BYL POČÁTEK TOHO,
CO PŘEDCHÁZELO
TOMUTO POČÁTKU" JE TENTO:

Nebesa chovala v sobě harmonii,
ještě však nesestoupila.
Země chovala v sobě vitální sílu,
ještě však nevystoupila vzhůru.
Byla prázdnota -
tichá,
osamělá,
mlžná,
nemající obdoby.
Životodárné fluidum
plulo sem a tam bez určení.

SLOVA „BYLO BYTÍ"

mluví o příchodu stvoření.
Objevily se zárodky a druhy,
kořeny, stonky, tkáně, větve, lístky,
rozmanité barevné odstíny.
Motýli a hmyz poletovali sem a tam.
Plazové lezli všude kolem.
Bylo to stadium pohybu
s všudypřítomným dechem života.
V tomto stadiu bylo možné věci chápat,
vidět,
následovat,
počítat
a rozlišovat.

VÝKLAD SLOV „BYLO NEBYTÍ" JE TENTO:

Stav nebytí se nazýval tak proto,
že i když se naň hledělo,

nejevil žádnou formu.
Když se mu naslouchalo,
neozýval se žádný hluk.
Když ho ruka chtěla uchopit,
nebylo co uchopit.
Pohled do dálky nedostihl hranic.
Byl to prostor, jenž neměl omezení.
Pusté prázdno.
Nejasná, průzračná, zářivá substance,
bezměrně tajemná.

VÝKLAD SLOV „BYL STAV JEŠTĚ NEZACATKU NEBYTÍ" JE TENTO:

Byl to stav, který držel ve svém objetí nebesa i zemi.
Byl kadlubem myriád věcí.
Byla to všepronikající, tajuplná celistvost,
hluboká a všeobsáhlá.
Nic nebylo mimo ni.
Avšak ani ten nejjemnější vlas,
ten nejostřejší hrot
nezůstal nevytvořen.
Byl to prostor, který nebyl obehnan zdí,
prostor, který byl základem zrodu bytí a nebytí.

VÝKLAD SLOV „BYL STAV JEŠTĚ NEZACATKU PŘED JEŠTĚ NEZAČÁTKEM" JE TENTO:

Tehdy se nebesa a země ještě nerozdělily,
jin a jang se ještě neodlišily,
čtyři roční období ještě nevznikla,
veškerenstvo se ještě nezrodilo.
Rozsáhlé,
rovné,
klidné,
jasné,

čisté,
ještě nedosáhlo viditelné podoby.
Jako záře uprostřed nebytí,
která ustupuje, až úplně zanikne ...

POJEDNÁNÍ O ASTRONOMII

Dokud nebesa a země ještě nenabýly svého tvaru
bylo všechno neurčité a amorfní.
Proto se to nazývalo Velký počátek.
Tao počalo prázdnotu.
Prázdnota zrodila vesmír.
Vesmír dal život vitální síle,
která má omezení.
Vše, co bylo jasné a světlé,
se spojilo a vytvořilo nebesa.
Vše, co bylo těžké a zkalené,
ztuhlo a stalo se zemí.
Spojení jemného a čistého bylo snadné.
Zhutnění těžkého a kalného však bylo obtížné.
Proto nejdříve vznikla nebesa
a teprve po nich nabýla svého tvaru země.
Z esence nebes a země
vzniklo jin a jang.
Z koncentrované esence jin a jang
vznikla čtyři roční období.
Z rozptýlené esence čtyř ročních období
vznikly myriády věcí.
Žhavá síla nahromaděného jang
dala vzniknout ohni.
Esence ohnivě síly se stala sluncem.
Chladná síla nahromaděného jin se stala vodou.
Esence vodní síly se stala měsícem.
Přebytky esence sluneční a měsíční síly
se proměnily ve hvězdy a planety.
Nebesa přijala slunce, měsíc a hvězdy,
Země přijala vodu a půdu.

Za dávných a dávných časů, kdy Kung-kung soupeřil s Čuang Siem o to, kdo z nich se stane císařem, vrhl se ve zlosti nad tím, že byl poražen, proti hoře Pu-čou a podrazil sloup, o který se opírala nebesa na severozápadě a porazil i podporu země na jihovýchodě. Nebesa se proto sklonila na severozápad, a tím směrem putuje slunce, měsíc a hvězdy. Země se naopak sklání na jihovýchod, a tím směrem tekou všechny vody a řeky a naklání se tam i zemský povrch.¹

Cesta nebes je kulatá,
cesta země je hranatá.
Hranatost vládne temnotě,
kulatost ovládá světlo.
Světlo vitální sílu vyvrhuje navenek,
a proto je oheň zevně jasný.
Temnota vitální sílu pohlcuje,
a proto je voda nadána vnitřním jasem.
To, co vitální síla vyvrhuje navenek,
činí,
to, co vitální síla pohlcuje,
mění.
Proto jang činí
a jin mění.
Mezi proměnlivými vitálními silami nebes,
ty, jež jsou zlobné,
způsobují vítr.
Mezi vitálními silami, jež pohlcuje země,
ty, jež jsou harmonické,
způsobují déšť.
Součinností jin a jang
se rodí hrom.
Jejich excitací
vzniká hromobití,
jejich změtením mlha.
Když převládne vitální síla prvku jang,
mlha se rozptýlí
a vytvoří se déšť a rosa.

Když převládne vitální síla prvku jin,
pronikne déšť a rosu chlad
a vytvoří z nich jinovatku a sněh.
Vše, co má srst a peří,
vše, co chodí a létá,
náleží k principu jang,
zatímco tvorové jako ryby a měkkýši
náležejí k principu jin.
Slunce je pánem jang,
a proto na jaře a v létě
srst čtvernožců líná.
V období slunovratu
shazuje vysoká zvěř paroží.
Měsíc je zdrojem jin.
Proto když ubývá,
zmenšuje se rybám mozek,
když nastává období novu,
stahují se měkkýši a škeble do svých ulit.
Oheň plápolá,
voda teče dolů.
Ptáci létají ve výšinách
a ryby plavou v hlubinách.
Různé druhy živočichů se vzájemně ovlivňují,
kořeny stromu jsou v souladu s jeho větrovím.
Když se kulaté zrcadlo
nastaví proti slunci,
rozžhaví se a vznikne oheň.
Když se čtvercové zrcadlo
obráť k měsíci,
orosí se a vytvoří se voda.
Když zařve tygr,
zvedne se v údolí vítr.
Když vzlétne drak,
pokryje se obloha těžkými mraky.
Bojují-li spolu jednorožci,
dochází k zatmění slunce a měsíce.

Hynou-li velké ryby,
objevují se komety.
Když bourci morušoví snují hedvábí,
trhá se pod jeho tíží tkanice váhy.
Když padají hvězdy,
moře se vzdouvá.

POJEDNÁNÍ O FYZICKÉM A DUCHOVNÍM

V dalekém dávnu,
kdy ještě nebyla nebesa ani země,
bylo pouze zrcadlení
bez podoby a tvaru,
nejasné, šeré,
nekonečné, nehybné,
nehmatatelné, poklidné.
Byla mlžnost,
nekonečná nevyzpytatelná hlubina,
k níž nikdo neznal bran.
Poté se zrodila dvě božstva současně,
neoddělená,
aby vládla nebesům
a dohlížela na zemi.
Oh, jak byla hluboká!
Nikdo nevěděl, kde končí.
Oh, jak byla rozlehlá!
Nikdo nevěděl, kde dosahují hranic!
Poté se rozdělila na j in a jang
a vzniklo osm bodů vesmíru.
Promíšením tvrdého a měkkého
nabyly myriády věcí svého tvaru.
Z šerých prvků vznikli plazi,
z éterických prvků vznikl člověk.
Proto, co je duchovní, náleží nebesům,
co je fyzické, náleží zemi.

Vstoupí-li duchovní do svých bran,
a fyzické se vrátí ke svým kořenům,
jak bych mohl dále existovat? (...)
Duchovní získáváme od nebes,
fyzické nám poskytuje země.
Proto se praví:
jedno rodí dvě,
dvě rodí tři,
a tři rodí myriády věcí.
Jin je tváří věcí, obrácenou k zemi
a jang je tváří věcí, obrácenou k nebesům.
Promíšením vitální síly principů světla a tmy
vzniká jejich vzájemná harmonie.
Proto vězte:
v prvním měsíci vzniká zárodek,
ve druhém měsíci je pokryt kůží,
ve třetím a čtvrtém má tkáň a výraznější tvar,
v šestém kostru
a v sedmém je vývoj dokončen.
V osmém se pohybuje,
a v devátém je životaschopný a v desátém se rodí.
Když je tělo vyvinuto,
nabude tvaru a má i patero útrob.
Plíce ovládají oči,
ledviny ovládají nos,
žluč ústa,
játra uši.
Smysly usměrňují tělo navenek,
útroby zevnitř.
Veškeré otevírání a zavírání,
roztahování a svírání
má svá pravidla.
Proto hlava svou kulatostí podobá se nebesům,
noha svou hranatostí podobá se zemi.
Nebesa mají čtyři roční období, pět prvků,²
devět směrů³ a 366 dní.

Stejně tak i člověk má čtyři údy, pět vnitřností,
devět otvorů a 366 kloubů.
Nebesa mají vítr, déšť, chlad a žár.
Stejně tak člověk je schopen
dávat a přijímat, radovat se a hněvat.
Proto žluč odpovídá oblakům,
plíce vzduchu,
slezina větru,
ledviny dešti,
játra hromu.
Takto je člověk propojen s nebem a zemí
a srdce je jeho pánem.
Proto uši a oči jsou jako slunce a měsíc
a krev a šťávy tělesné jsou jako vítr a déšť.
Na slunci sídlí třínohý pták
a na měsíci třínohá ropucha.
Kdyby slunce a měsíc uhnuly ze své dráhy,
nastalo by zatmění a nebylo by světlo.
Kdyby nepřišel vítr a déšť,
nastala by zkáza a pohroma.
Kdyby se pět planet vychýlilo ze své dráhy,
postihla by země a kontinenty katastrofa.

VYSVĚTLIVKY

- ¹ Tato mytologická epizoda působí v textu nesourodým dojmem a je podle názoru čínských badatelů interpolací některého z přátel prince Liou Ana, náležejícího k jiné škole.
- ² Pět prvků (wu-sing) se rozumí voda, oheň, země, kov, vzduch. Nebyly to fyzické substance, ale metafyzické síly, které ovládaly roční období, vztahovaly se k jednotlivým barvám, orgánům lidského těla atd.
- ³ Devátou světovou stranou je „střed“.

Přelom 2. a 3. století n.l. je dobou velkých vnitřních bojů, za nichž se rozpadlo dosavadní impérium dynastie Chan (206 př.n.l. - 220 n.l.). Země byla vydána napospas nejen válčícím uchazečům o trůn, kteří si pak na šedesát let rozdělili dědictví Chánů (tzv. období Tří říší 220-280 n.l.), ale i krutým vpádům kočovných kmenů ze severozápadu, které nakonec ovládly celou severní oblast Číny a založily tam vlastní dynastie. Uvedená báseň se týká období, kdy se Tung Co, velitel západní oblasti Liang-čou, se svými vojsky, převážně najatými kočovníky, zúčastnil bojů o trůn po smrti císaře Lina (190), vtrhl do hlavního města a zavraždil řadu ministrů, eunuchů a nakonec i císařovnu - vdovu. Báseň o žalu a utrpení je připisována Cchaj Jen, druhým jménem Wen-t'i, která žila na přelomu 2. a 3. století. Při vpádu Tungových vojsk upadla do zajetí a stala se ženou hunského vládce, známého pod čínským jménem Cuo-sien-wang. Mezi Huny žila dvanáct let a porodila dvě děti. Pak se Cchao Cchao, pozdější vládce říše Wei, jedné ze Tří říší, rozpočínal na dávné přátelství s otcem Cchaj Jen, vykoupil ji zpět a znovu provdal. Děti ovšem podle zvyklostí obou stran patřily otci, a proto je Cchaj Jen musela opustit.

Báseň líčí život Cchaj Jen od vpádu hunských vojsk až po návrat do Číny. Její osud byl do jisté míry typický pro osud mnoha žen v následujících staletích, kdy za urputných bojů o moc a neustálých vpádů kočovníků, zpusťla rozsáhlá území a zahynuly milióny lidí. Báseň o žalu a utrpení není ukázkou brilantního literárního stylu, líčí však, byť často neuměle, autentický historický zážitek, osud člověka zbaveného svobody rozhodování (neboť jako se Cchaj jen nemohla vyhnout zajetí, tak byla povinována se vrátit, když ji vládce povolal zpět). Tyto verše se staly inspirací řady dalších literárních, divadelních i výtvarných děl.

Není sice spolehlivě doloženo, že tuto báseň napsala sama Cchaj Jen, avšak vzdělané ženy, které pomáhaly svým otcům, bratrům či manželům v učené práci a samy psaly verše, nebyly od doby Chan vzácností. - Překlad Z. Černé v Chrestomatii textů starověké Číny a Indie.

Pak Chánové pozbyli své moci,
 povstalec Tung rozvrátil nebes řád.
 Vraždou vládce se chystal uchvátit moc
 nejdřív pobil jeho moudré rádce.
 Dal vyhlásit nové hlavní město,
 pouhé dítě pak novým císařem.
 Spravedliví postavili vojsko,
 bojovali, leč osud nepřál jim.
 Od východu Tung vedl svou armádu,
 zbroj jiskřila jako sluneční zář.
 Lidé z rovin neměli dosti sil,
 útočníci jsou sami Hunové.
 Uchvátili i hrazená města
 zbyly po nich jenom trosky a zmar.
 Nezůstaly za nimi siroty,
 vraždí všechny, vrší se mrtvoly.
 U sedel jim visí mužské hlavy,
 mladé ženy přehodili napříč.

Potom táhli na západ k soutěškám -
 dlouhá cesta je neschůdná a zlá.
 Při pohledu do dálky za námi
 hrůza a děs svírá nám útroby.
 Zajatkyně marně strojí únik -
 sehnali je všechny opět do houfu.
 Ani vlastní sestry mezi nimi
 mluvit spolu už se neodváží.
 V mžiku všechny naděje ztratily,
 ozval se křik: „Pobít zajatkyně!“
 Meč vás teď přivede k pořádku -
 nezůstane na živu jediná!
 I odvážné litují života,
 nevzdorují hroznému spílání.
 Navíc ještě bití prutem s trny

krutou bolest přidá k utrpení.
Každé ráno s pláčem vydat se dál,
každý večer s nářkem zas ulehnout.
Chceš-li zemřít, nepodaří se to,
ani žít však nemáš možnost žádnou.
O nebesa, skrze jakou vinu
jsme upadly do toho neštěstí!

Vše je jiné v hraničních pustinách,
v lidských zvycích chybí právo a řád.
Všude plno sněhu, jinovatky,
z jara, v létě duje tam severák.
Zarývá se do záhybů šatu,
ostrým svistem ohlušuje uši.
V teskných chvílích myslím na rodiče
a můj smutek nikde nemá konce.
Někdy přijde návštěvník z daleka -
naslouchat mu je vždy mou radostí.
Vyptávám se, co se u nás děje,
ale nikdo nemá zprávy z domova.
Dávné přání jsem už oželela,
když tu přišli pro mne z mého kraje.
Znamená to pro mne zase volnost,
musím ale zanechat tu synky.
Mateřský cit poutá lidské srdce -
rozloučit se, víckrát se nespátřit!
Odloučení v životě i smrti -
to loučení je víc než unesu!
Kolem krku mě objal synáček,
vyptává se, jaký že to smysl má.
„Povídá se, že prý máš odejít,
ale přijdeš zase někdy zpátky?
Bývalas tak laskavá a hodná
a najednou ses mi tak změnila.
Vždyť jsem ještě docela maličký
jak si nemám stýskat a trápit se!"

Když ho vidím, srdce moje puká,
velkým žalem se mi rozum kalí.
Konej ším ho, ale pláč mě zmáhá -
musím už jít, stále se však vracím.
Všichni kolem už teď naléhají,
že nastal čas rozloučit se a jít.
Myslím na to, že se sama vracím
a hořký pláč trhá moje nitro.
Vzpínají se nedočkavě koně,
kola vozu se ještě netočí.
Kdož to vidí, se mnou naříkají,
kolemjdoucím také kanou slzy.

Odešla jsem, přervala své city,
daleká pouť mě vede pořád dál.
Tři tisíce těch nekonečných mil!
Zdaž se někdy ještě shledáme?
Děti, děti, na vás jenom myslím
a v mém srdci není nic než bolest.
Doma potom všichni byli mrtvi,
zase sama jsem tu bez svých blízkých.
Místo města všude vzrostlé stromy,
na všech dvorcích jen trnité křoví.
Bílé kosti, nevím komu patří,
nepohřbeny, v hromadách tu leží.
Vyjdu-li ven, nezazní lidský hlas,
jen šakali kolem s vlky vyjí.
Opuštěná v té pusté krajině
smutně vzdychám a hrůza mě drtí.
Stoupám na věž, hledím do daleka,
můj duch náhle kamsi se ztrácí.
I můj život jakoby už končil,
leč služebné mě přivedly k sobě.
Zase žiji, zas vidím a dýchám,
žiji sice, ale jak je to vše marné!

Provdali mě za jiného muže,
abych tady nezůstala sama.
Mým údělem se stalo vyhnanství -
pořád mám strach, že není konec hrůz.
Lidský život, ať je jak chce dlouhý -
jeho roky jen žal naplňuje.

LITERATURA

- A riekol majster...*, Vybrala a přeložila M. Čarnogurská. Tatran 1977.
Bondy, E.: *Čínská filozofie*. 1992.
Dvořák, R.: *Lao Tsiova kanonická kniha o Tao a ctnosti*. (Tao Teh-King). Praha 1920.
Hrdličková, V.: *Dějiny čínské klasické literatury*. Praha 1980.
Chrestomatie k dějinám starověku, I. Texty k dějinám Číny a Indie. K. Preuss a kolektiv
SPN, Praha 1982. (UK, Fakulta pedagogická).
I-ňing Kniha proměn. Přel., výkladem a komentáři doplnil O. Král. Praha 1995
Jan Chin-šun, Starověký filozof Lao-c' a jeho učení. Praha 1954.
Konfucius: *Rozpravy*. Přel. V. Lesný a J. Průšek. Praha 1940.
Konfucius: *Rozpravy*. Hovory a komentáře. Přel. V. Lesný, J. Průšek. Komentář J. Průšek.
Nová předmluva A. Palat. 2. vydání. Praha 1996.
Král, O., Štěleček, J.: *Úvod do čínské filozofie*, I. Praha 1971.
Lao-c': *O cestě Tao a Jej tvořivé energii Te*. Přel. M. Čarnogurská a E. Bondy. Bratislava
1993
Lao-c': *Tao te t'ing, Kniha o tao a ctnosti*. Přel. B. Krebsová. Praha 1971.
Myšlenky čínského filozofa Cuang-tze. Výbor a doslov M. Štechová. Praha 1930.
Navrátil, J.: *Lao-c', Tao-te-ňing*. Praha 1969.
Slovník spisovatelů, Asie a Afrika. Praha 1967.
Štěleček, J.: *Čínská filozofie*. Praha 1969.
Tao, texty staré Číny. Přel., uspořádal, úvodní esej a poznámky napsal O. Král. Praha
1971.

HLAVNÍ JAPONSKÝ MYTOLOGICKÝ PROUD

Přestože se hranice poznání posouvá stále více zpět, není dosud známo, kdo byli první obyvatelé japonských ostrovů. Podle rozmanitých archeologických, antropologických a lingvistických poznatků se japonský národ začal vytvářet ze dvou hlavních migračních proudů. Jedním byli přistěhovalci z oblasti jihovýchodní Asie, včetně některých ostrovů dnešní Indonésie, a druhým kmeny přicházející přes korejský poloostrov, tedy ze severovýchodní Asie.

V dávné japonské minulosti byla prozatím definována dvě období -Džómon, jehož počátky jsou neurčené, které však trvalo asi do 4. století př.n.l., a Jajoi, asi od 3. století př.n.l. do 2.-3. století n.l. Zatímco Džómon byla převážně kultura lovců a rybářů, jejíž keramika odráží dynamiku boje s přírodou, obyvatelé období Jajoi byli pěstiteli rýže. Sázeli ji v zavodňovaných polích, což samo o sobě svědčí o stabilizovaném společenském řádu. Hrobní keramika z konce období Jajoi, známá pod jménem haniwa, je tak četná a tak dokonalá, že odkrývá téměř všechny aspekty relativně vyspělého života lidí této éry, kromě jména a původu obyvatel. Podle ní víme, jaké šperky nosily ženy, jak vypadali muži, jakými nástroji pracovali, jaké měli domy, lodi, zbraně i postroje na koně.

Dávní obyvatelé Japonska z džómonskeho období uctívali přírodu. Byli přesvědčeni, že je složena z velkého množství vzájemně rovnocenných částí, které propojovala vitální síla mononoke. Působila nejenom ve sféře živých organismů, ale prostupovala i věci a ostatní jevy. Z hlediska této síly nebylo rozdílu mezi kamenem, bytostí, plamenem či pískem. Elementární atomismus lovců a rybářů zaměnila později v období Jajoi již vyvážená, zklidněná, ale nespekulativní rolnická představa o určitém oduševnění všech součástí přírody.

Lidé si začali představovat, že každý jev má svého *kami*, boha, či lépe

poloboha jen vágně personifikovaného, jako byl vágní i samotný výraz kami. V podstatě znamenal „něco nahoře“, „něco neobvyklého“, a tedy nadřazeného i uctíváníhodného. Ani později se tato představa příliš neprohloubila, takže i proslulý vědec Motoori Norinaga v 18. století¹, který po celý život hledal v japonské mytologii zdroje původní japonské vzdělanosti, si nebyl náplní výrazu kami jist.

Kami oživovali celý vesmír a bylo jich bezpočet. Přírodní jevy, bytosti a věci nejen představovali, ale současně jimi i byli. Tak bůh bláta byl i blátem, bohyně slunce byla sluncem.

O těchto bozích se kolem počátku našeho letopočtu začaly utvářet první mýty, které jsou důležitým obrazem myšlení dávných obyvatel japonských ostrovů. Pokoušejí se objasnit vznik vesmíru a života, tedy problémy, které člověka od věků tížily. Svým obsahem a tvůrčí fantazií inspirovaly všechny další generace Japonců.

Jádrem japonské mytologie se stal soubor mýtů „O věku bohů“. Je obsažen v úvodních částech dvou významných japonských literárních památek, jediných, které se z počátku 8. století v ucelené formě dochovaly. Jsou to „Zápisy o dávných věcech“ - (Kodžiki nebo také Furukotobumi)² z roku 712 a „Kroniky Japonska“ (Nihongi, též Nihon šoki)³ z roku 720.

Přes svou jednoduchost, jistou nesoustavnost i určitou změtenost jsou tato díla významnými doklady staré japonské kultury. Pocházejí z doby, kterou lze označit za převratnou, neboť právě tehdy se začal v Japonsku uplatňovat inspirativní vliv čínské vzdělanosti. Pronikla sem společně s písmem a přinesla nové ideje, které umožnily Japoncům hodnotit své dosavadní dějiny.

Kodžiki a Nihongi nebyly díly náhodnými, ale propracovanými sbírkami mýtů, legend a skutečné historie. Měly být oficiálními kronikami, přitom měly vysvětlit stvoření světa, bohů i lidí a hlavně zdůvodnit božský původ císařského rodu.

Předcházela jim celá řada až na některé zlomky nedochovaných písemných zápisů. Některé z nich byly genealogického charakteru. Vedly šije velké šlechtické rody asi od poloviny 6. století, kdy Japonci s čínskou kulturou i s buddhismem již silně ovlivněným čínskými poznatky přijali i znakové čínské písmo.

Ke shromáždění těchto „starých slov“, jak se tyto dokumenty a kroniky označovaly, vyzývala již na začátku 7. století císařovna Suiko⁴ a o něco později i osvětený reformátor princ regent Sótoku⁵. Sám některé z nich přepsal a zhodnotil. Příkaz k jejich soustředění a zredigování vydal o půl století později císař Temmu⁶. Pokládal za nezbytné, aby císařský rod měl svou oficiál-

ní dynastickou historií, která by určovala jeho vedoucí postavení mezi ostatními rodovými klany.

Na císařův pokyn se dvořan a vypravěč Hieda no Are⁷ naučil z paměti obsah rozmanitých záznamů i orálně uchovaných tradic. Začal je diktovat vzdělanému znalci čínského písma O no Jasumaroovi, dvořanu, který je zapisoval čínskými znaky. Když Hieda no Are zemřel, Jasumaro dílo dokončil v podobě „Zápisů o dávných věcech“ - Kodžiki, ve třech dílech.

Téměř vzápětí byl Jasumaro pověřen dalším úkolem, sestavením „Kroniky Japonska“ - Nihongi. Pracoval za pomoci asi tří desítek písařů a vzdělanců osm let, než odevzdal císařskému dvoru 30 dílů Nihongi ve zdobné čínštině.

Jasumaro nejen materiál pro Nihongi shromáždil a zapsal, ale také „nesprávná stará slova“ zredigoval, aby odpovídala císařskému názoru na historii a „mohla být předána dalším generacím“. Bylo to tedy dílo tendenční a stalo se genealogickým dokladem božskosti císaře na dalších více než tisíc let.

V době, kdy Jasumaro Nihongi dopsal, byli již Japonci déle než dvě století fascinováni čínskou civilizací a v široké škále si ji i osvojili. Zvláště je oslňovala tradiční čínská klasifikace věcí a ideové kategorie v politických a náboženských teoriích. V organizaci země začali používat „dva principy“ a „pět prvků“. Pro výklad vesmíru se jim zdály zvláště vhodné čínské trigramy a hexagramy, pro literaturu koncepce paralel a antiteze. Tyto systémové přístupy z překypující pokladnice čínských poznatků znali ovšem často jen povrchně a podle toho je také uplatňovali. Ani Nihongi, sestavené podle vzoru čínských dynastických historií, nedosáhly nikdy úrovně čínské historiografie. Data v nich uváděná jsou často značně pochybná. Jsou zde také celé pasáže převzaté z čínských historických děl⁸. Jasumaro interpretoval i některé domácí mýty tak, aby se Japonsko prostřednictvím Nihongi jevilo jako země s bohatou historií na úrovni tchangské Číny⁹.

V popředí zájmu japonského dvora byla zvláště teorie dvou prvků jin a jang, japonsky in a jó¹⁰. V hlavním městě byl dokonce zřízen ve 2. pol. 7. století zvláštní úřad, kde se každá událost minulé, přítomná i budoucí posuzovala podle konstelací těchto dvou principů.

Již v prvním mýtu „O sedmi generacích bohů“ shrnutém v Nihongi, kde se pojednává o vzniku vesmíru, rozdělení nebes a země i stvoření prvních bohů, se čtenář dostane do kontaktu s čínskými názory na vznik světa inspirovanými dílem čínského prince Liou Ana z Chuaj-nanu, který zemřel na začátku 2. století př.n.l. Jeho názory byly osou čínských kosmogonických spekulací¹¹. Protože však jeho pojednání Chuai-nan-c'je napsáno na úrovni fi-

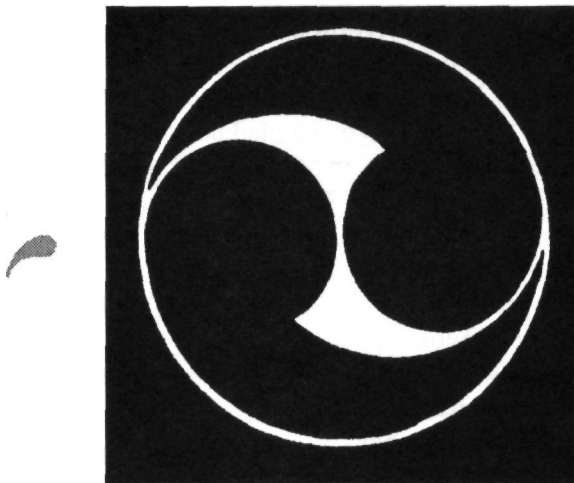
lozofické, které Japonci v té době ještě nedosáhli, zůstal tento odstavec pouhým formálním úvodem a nebyl v mytologické části Nihongi rozvinut.

Pro japonské mýty, přestože jich bylo tendenčně využito ke zdůvodnění božského původu císařského rodu, je příznačný jejich lidový a národní charakter, vystupující na povrch i pod nánošem čínských vlivů. Vyplývá to i z verzí jednotlivých mýtů, které jsou v Nihongi připojovány k hlavnímu redigovanému textu. Podávají obraz o rozmanitosti původní japonské mytologie a současně přispívají k lepšímu pochopení oficiální verze mýtů, bez těchto dodatků často málo srozumitelné.

Soudí se, že tyto neobyčejně zajímavé varianty shromáždili a zapsali Jashimaruovi spolupracovníci. Uvádějí je obvykle slovy: „V jiné knize se o tom říká“, aniž by dílo bylo přesněji určeno. Text mytologických částí Nihongi byl ve srovnání s Kodžiku značně proškrtán a tak do jisté míry v některých částech vzdálen svému lidovému původu, aby plnil funkci oficiální kroniky.

Volný překlad a výběr ukázek mýtů byl proveden podle japonského originálu Nihonšoki ze Sbírky japonské klasické literatury, a to z textu hlavního i z některých variant¹² - s přihlédnutím k uspořádání a interpretaci textu v díle W. G. Astona Nihongi¹³. Jména bohů byla zjednodušena a uvedena kromě několika výjimek bez honorifických titulů a podle možnosti zkrácena. Zvláště zajímavá jména, pokud je to možné, jsou uváděna v českém překladu. Text ukázek byl upraven tak, aby každá přispěla k postižení hlavních rysů mytologického souboru. Smyslově se opakující části byly vypuštěny.

NIHONGI, KRONIKY JAPONSKA

O VZNIKU VESMÍRU A O SEDMI GENERACÍCH BOHŮ

Kdysi dávno nebyly nebesa a země rozděleny,
ani ženský princip in a ani mužský princip jō
se ještě od sebe neodloučily.

Tvořily chaos
nejasných obrysů naplněný zárodky,
něco jako vejce.

To, co bylo čisté a jasné, se zvedlo
a vytvořilo řídkou klenbu nebes.

To, co bylo těžké a kalné,
se usadilo a stalo se zemí.

Vzájemné propojení jasných prvků bylo snadné,
avšak sloučení částí kalných a těžkých se uskutečnilo
jen s obtížemi.

Nejdříve vznikla nebesa,
hned potom dostala svůj tvar i země.
Vzápětí se mezi nimi vytvořili bohové.
Tak začal vznikat svět.
Kusy půdy, z nichž byla země složena,
plavaly, jako by si hrály ryby na hladině vody.
Tehdy mezi nebesy a zemí vypučelo cosi
podobající se rákosovému výhonku
a změnilo se v boha jménem Kuninotokotači no mikoto -
- Jeho Jasnost věčně skvělý podstavec země.
Pak následovali bohové
Kuninosacuči a Tojokomunu.
Byla to tři čistá božstva,
která vznikla spontánně
pod vlivem principu nebes.
Potom se zrodila božstva
Uhidžini a Suhidžini
nazývaná také Uhidžine a Suhidžine.
Pak se objevili bohové
Ohotonoči a Ohotomahe.
Za nimi následovali
Omotani a Kašikone.
Tomuto poslednímu božstvu
se také říkalo Ajakašikone
nebo Imikašiki,
ale také Awokašikine nebo Ajakašiki.
Posléze se zrodili bůh Izanagi
a bohyně Izanami.
Celkem to bylo osm božstev.
Vznikla vzájemným působením
nebeského mužského a zemského ženského principu
a byli muži a ženami.
Jejich společenství,
počínaje Kuninotokotačim
až po Izanagi a Izanami,
se nazývá „sedmi generacemi období bohů“.

HLAVNÍ OSOBNOSTI MÝTŮ

Stěžejními osobnostmi japonských mýtů „O věku bohů“ jsou bohyně Izanami a bůh Izanagi, kteří mají především plodivou funkci. Jsou tvůrci země, to jest hlavně japonských ostrovů, celé přírody i bohů. Z rozmanitých rysů těchto mýtů je zvlášť zajímavý aspekt společenský. Při svatebním obřadu, jenž spočívá v obcházení ostrova Onogoro - „ústředního pilíře země“ - se božská dvojice dopustí „chyby“, která se jí později krutě vymstí - a to jen proto, že v závěru obřadu promluví první bohyně Izanami, tedy žena. Nepomůže ani to, že bohové obřad opakují a tentokrát prvním, kdo promluví, je již bůh - muž Izanagi.

Nadřazenost muže je zde zvyrazněna pod čínským vlivem. V Japonsku nebyla situace ještě takto vyhraněna. V době, kdy Nihongi vznikaly, i později, vládlo v Japonsku několik císařoven. Jak ukazuje současný výzkum, byly zde i silné zbytky matriarchátu, které se ostatně udržely v odlehlých částech této členité země až do počátku 20. století.

Čistota prvních bohů je taková, že nejsou ani obeznámeni s hrami lásky - jak vysvětluje jedna z variant hlavního textu, a naučí se jim teprve pozorováním přírody.

O STVOŘENÍ ZEMĚ A O SPOJENÍ IZANAGIHO S IZANAMI

Jednou stáli Izanami a Izanagi
na vznášejícím se nebeském mostě
a radili se mezi sebou, až si řekli:
Co kdyby tak byla pod námi země?
I spustili dolů
drahokamy ozdobený nebeský oštěp.
Jak jím nejistě pohybovali sem a tam,
nalezli oceán.
Když oštěp vytáhli,
pěna, která skanula z jeho hrotu,
se srazila, ztuhla
a stal se z ní ostrov.
Dali mu jméno Onogoro -
Ostrov spontánního ztuhnutí.
Božská dvojice vzápětí na ostrov sestoupila
a usadila se tam.

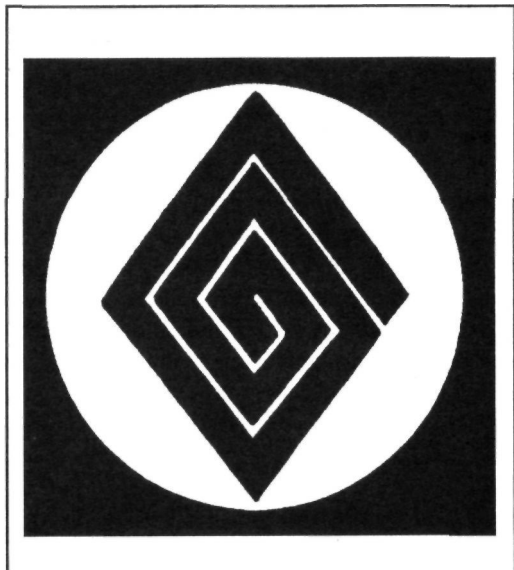
Tehdy již oba
toužili po tom
stát se manžely
a zplodit další kraje.
Proto učinili z ostrova Onogoro
„ústřední pilíř země“.
Bůh se vydal nalevo
a bohyně šla napravo.
Každý z nich sám
obešel „ústřední pilíř země“.

Když se opět setkali,
bohyně vykřikla první:
„Ó, jak jsi krásný!
Jaké štěstí potkat takového pěkného mladíka!“
Bůh však byl nespokojen:

„Jak to, že jsi promluvila první?
Jsi přece žena!
To není dobré znamení.
První jsem měl promluvit já,
protože jsem muž!
Pojďme kolem dokola ještě jednou!"
I šli.

Když se opět potkali,
bůh promluvil první:
„Ó, jak jsi krásná.
Jaké štěstí potkat takovou půvabnou dívku!
Je na tvém těle něco,
co je podstatné?"
Bohyně odpověděla:
„Na mém těle je místo,
které je zdrojem ženskosti."
Bůh na to řekl:
„A na mém těle je zase místo,
které je zdrojem mužnosti.
Toužím spojit tento zdroj svého mužství
se zdrojem tvého ženství."
Tak se poprvé muž a žena
stali manžely.
Když přišel čas porodu,
objevil se nejprve ostrov Ahadží.
Poznali v něm děložní lůžko¹⁴
a v hloubi svých srdcí pocítili zklamání.
I dali mu jméno Ostrov neuspokojení¹⁵.
Další se zrodil Ostrov bohaté úrody.
Bohové zplodili i Ostrov dvou jmen¹⁶
a ostrov Cukuši¹⁷.
Pak přišla na svět dvojčata, ostrovy Oki a Sado.
Byl to první porod blíženců,
kteří se čas od času rodí i lidem.
Po nich světlo světa spatřil ostrov Koši,

dále pak ostrov Oho
a ostrov Kabinoko.
To bylo počátkem vzniku názvu
„Země osmi velkých ostrovů“¹⁸.
Vzápětí bohové přivedli na svět
i ostrovy Cušima a Dá
s dalšími ostrůvky na různých místech
tím, že nechali ztuhnout pěnu ze slané vody.
Pak se dali do práce
a udělali ještě moře, řeky
potom také hory.
Zplodili i Kukunočiho - praotce stromů.

O POČÁTCÍCH SOLÁRNÍHO MÝTU

Solární mýtus měl v představách japonských zemědělců vždy významné místo a stal se i osobou mytologického souboru „O věku bohů“.

Mýtus začíná úvahami Izanami a Izanagiho, „kteří již v přírodě všechno stvořili“, o tom, že by nyní měli zplodit někoho, „kdo by tomu všemu vládl“.

Když se tak poradili, dali světu Velké nebeské zářící božstvo - Amaterasu¹⁹.

Nádhera tohoto jejich „nejlepšího dítěte“, jak Amaterasu nazývali, byla taková, že ji poslali vládnout do Nebeské krajiny, která je totožná s nebesy. Jejich dalším potomkem byl bůh měsíce Cukijumi, předurčený za manžela bohyně slunce.

Ale právě v okamžiku, kdy byli Izanami a Izanagi na vrcholu blaženosti, narodilo se jim dítě Pijavka, mrzáček, „který neuměl ani ve třech letech stát vzpřímeně“. Posadili ho proto do člunu a dali napospas větru a vlnám. Podle různých variant právě toto zrození bylo trestem za to, že při svatebním obřadu bohyně, tedy žena, promluvila první.

Skutečnost, že i hlavní tvůrčí božská dvojice mohla být potrestána, uka-

zuje, jak blízko byli v představách Japonců božství lidem. Kromě Amaterasu je nejprokreslenější postavou japonského mytologického proudu Susanoo, předurčený bůh země, větru, bouří, divoký, krutý, náladový, vždy plačící a kvilející, který „zničil zelené hory“ a byl „příčinou smrti mnoha lidí“. Měl proto - za trest - odejít a vládnout v Podsvětí.

Chování Susanooa je výrazem negativních aspektů přírody, jejichž popis se v japonských mýtech objevuje jen málokdy.

Dávni Japonci uctívali přírodu i její jednotlivé části a funkce, především však ty, které se ve vztahu k člověku projevovaly blahodárně.

Je to obdivuhodné, protože Japonsko se stávalo obětí periodicky se opakujících tajfunů, obrovských mořských přívalů i bezpočtu zemětřesení. Přesto se zde nevyvinula představa nějaké centrální trestající síly. Nezachoval se ani mýtus o katastrofě světa, o potopě, ačkoliv je součástí i sousední mytologie čínské.

Krása japonských ostrovů byla vždy taková, že nejen zatlačila krutost přírody do pozadí, ale naopak vyvolávala stálý obdiv, který se projevil v šintoistických kultech a posléze prostoupil celou japonskou vzdělanost.

ZROZENÍ SUSANOOA

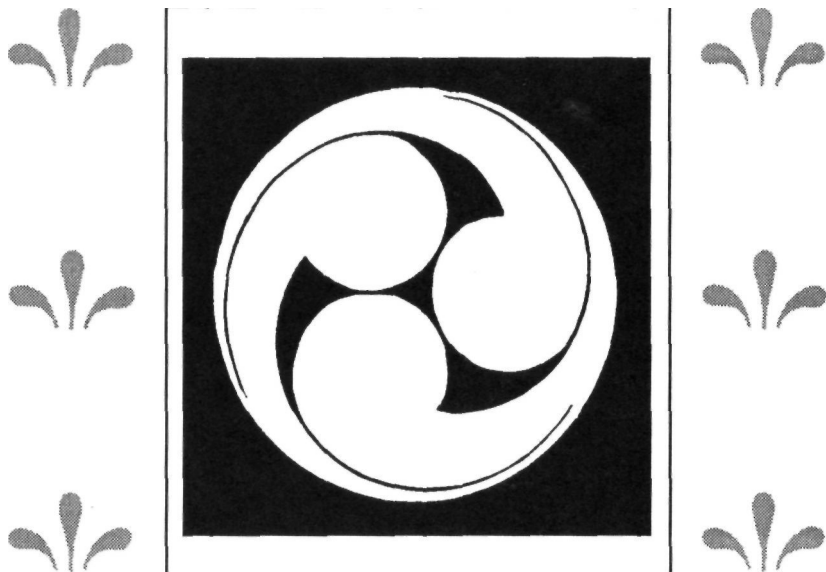
Izanami a Izanagi zplodili i božstvo Kajanohime,
pramáti travin a rostlin.
Nazývala se také Nuzuči.
Po té si Izanagi a Izanami řekli:
Už jsme stvořili Zemi osmi velkých ostrovů
s horami, řekami, stromy a travinami.
Proč bychom teď nepřivedli na svět někoho,
kdo by tomu všemu pod nebesy vládl.
Dali tedy život bohyni slunce.
Pojmenovali ji Ohirumenomuči - Bohyně vládnoucí
velkým polednem²⁰.
Zářivý a jedinečný lesk
tohoto dítěte
se zaskvěl nad všemi šesti stranami světa²¹.
Bůh i bohyně se z toho upřímně radovali.
Řekli si:
Hle, žádný z našich četných potomků se nevyrovná
tomuto zázračnému děcku.

Nemělo by prodlévat na této zemi příliš dlouho.
Nejlépe bude, když je hned sami
pošleme do Nebeské země
a svěříme mu nebeské záležitosti.
Bylo to snadné, protože v té době nebesa a země
nebyly od sebe ještě přespříliš vzdáleny.
Proto mohli oba rodiče
vypravit svou dceru na nebesa po nebeském žebříku.

Dalším, koho zplodili,
byl bůh měsíce.
Jeho jas se svým třpytem
řadil hned za záři sluneční.
Tento bůh byl předurčen k tomu,
aby se stal manželem bohyně slunce
a společně s ní vládl.
Proto i jeho poslali na nebesa.
Potom zplodili dítě - Pijavku.
Ani ve třech letech nedokázalo ještě stát vzpřímeně.
Dali je proto do nebeského člunu z kamforového dřeva
a člun ponechali na pospas větrům²².

Jejich dalším potomkem byl Susanoo - Bůh velké netrpělivosti.
Tento bůh měl divokou povahu
a páchal jen kruté činy.
Kromě toho měl ve zvyku
nepřetržitě lkát a naříkat.
Mnoha lidem na zemi způsobil
předčasnou smrt
a počínal si tak, že i hory pokryté zelení uschly.
Proto se k němu jeho božští rodiče
obrátili se slovy:
„Tvé chování je nadmíru škodlivé
a nebylo by proto správné, abys vládl světu,
neboť bys mohl způsobit mnohé další škody.
Budeš proto muset odejít do Země kořenů - do podsvětí."
A tak Susanooa vyhnali.

O SMRTI A PODSVĚTÍ

V japonských mýtech byli bohové většinou smrtelní, i když délka jejich života nebyla výslovně určena. V mýtech „O zrození boha ohně“, „O smrti Izanami“ a „O odchodu Izanagiho do podsvětí“ je poprvé vysvětlen rozdíl mezi životem a smrtí. Současně je naznačena myšlenka, že život vítězí nad smrtí. Bohové jsou proto nadáni nezničitelnou plodivou silou.

I když se bohyně Izanami při porodu boha ohně smrtelně popálí a je již „na odchodu“ - umírá, vznikají z jejích zvratků, exkrementů a doteků božstva půdy, vody, bource morušového a další, jak to uvádějí varianty mýtu.

Stejná schopnost se projevuje i ve všech činech boha Izanagiho. I on plodí své potomky několikerým způsobem, stykem s bohyní jako muž a žena, nebo i tím, že uvede v pohyb spontánní přírodní plodivé síly. Má však i vlastnosti zcela lidské. Smrt jeho družky způsobí Izanagimu utrpení. Upadne do agónie bolesti a žalu. Nakonec ve zlosti rozsekne právě narozeného boha ohně na tři kusy, z nichž se hned stávají tři božstva. Nové božstvo se zrodí i z krve kanoucí z jeho meče. Tvůrčí plodivý proces pokračuje v těsné blízkosti smrti a její účinky v podstatě neguje.

Dramatický charakter, jímž je obestřeno poznání rozdílu mezi životem a smrtí, dostává mýtus v okamžiku, kdy se Izanagi odebere za svou milova-

nou Izanami do podsvětí, aby ji přivedl zpět, neboť, jak se domnívá, „její poslání v horních částech světa není ještě skončeno“. Izanami souhlasí, ale současně mu vytýká, že se opozdil a že již okusila potravu pána podsvětí Jomihio.²³ Je to námět, který nacházíme i v indických upanišadách, v řeckém mýtu o Orfeovi a Eurydice, o Persefoně i jinde.

Mezi Izanami a Izanagim dojde v podsvětí k roztržce, když se bůh nedokáže ovládnout a posvítí si loučí vyrobenou ze zubu hřebenu na rozpadávající se tělo své družky, ačkoliv ho žádala, aby se na ni nedíval.

V tomto okamžiku poznává poprvé skutečnou hrůzu Země kořenů - podsvětí a dá se na útěk pronásledován záhrobními příšerami. Naposledy ještě hovoří s Izanami na Průsmyku vyrovnání. I zde se nepohodnou a jejich hádka je zvýrazněním rozdílu mezi světem temna, světem zemřelých, a světla - světem živých. Izanami vyhrožuje, že zabije 1000 lidí v zemi Izanagihio, a Izanagi vzápětí prohlašuje, že dá pokyn ke zrození 1500 lidí. Tím je vítězství sil světla nad silami temna zajištěno.

Zajímáváje, že posmrtný život se nestal součástí staré japonské světonázorové koncepce. Rozhodující v ní byl vždy jen život. To zůstalo jádrem i pozdějšího šintoistického nazírání na tuto závažnou problematiku, v níž se šintó - cesta bohů - zásadně lišila od buddhismu, přestože jím byla v jiných aspektech silně ovlivněna.

O ZROZENÍ BOHA OHNĚ, O SMRTI IZANAMI A ODCHODU IZANAGIHO DO PODSVĚTÍ

A tak Izanami a Izanagi
zplodili všechny věci.
Když se však rodil
bůh ohně Kaguzuči,
popálila se jeho matka Izanami tolik,
že se musela rozloučit se životem.
Tehdy Izanagi v temném hněvu promluvil:
„Cožpak mám za toto jediné dítě
dát svou ženu, svou milovanou mladší sestru?“
A vrhl se na zem.
Plazil se tu k její hlavě,
tu k jejím nohám.

Naříkal tak,
že jeho kanoucí slzy, sotva se jen dotkly země,
se změnily v bohyni Nakisahame,
jejímž sídlem je Unewonokonomoto.
Nakonec se Izanagi nezdržel
a vytasil svůj deset měr
široký meč, kterým byl opásán,
a rozsekal jím boha ohně Kaguzučiho
na tři kusy.
Z každého z nich se však
hned stal jeden bůh.
A z krve,
která skanula z ostří jeho meče,
vyrostlo pět set skalisek.
Dosud leží v korytě
nebeské Mléčné dráhy a staly se božstvem...

Po té, co se všechno takto udalo,
se Izanagi vydal za svou zemřelou manželkou Izanami
a vstoupil do podsvětí.

IZANAGI V PODSVĚTÍ

Když Izanagi konečně
svou manželku našel,
dali se spolu do hovoru.
Izanami mu řekla vyčítavě:
„Můj pane a manželi,
proč jsi přišel tak pozdě?
Už jsem okusila záhrobní potravu
vládce podsvětí pastýře Jomiho.
Proto teď toužím jen po tom,
abych si lehla a odpočinula si.
Prosím tě jen o jedno:
nedívej se na mne!"
Izanagi však na ni nedal.

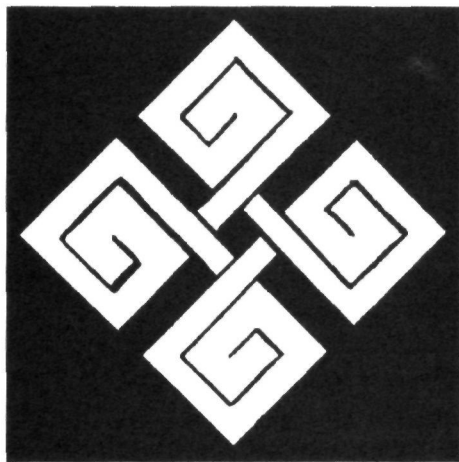
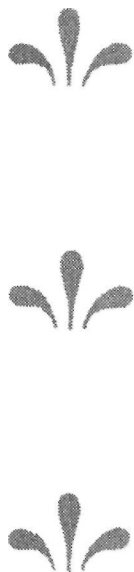
Potají vytáhl svůj mnohozubý hřeben,
vylomil zub
a udělal si z něj louč.
V jejím světle se na Izanami podíval.
A co neviděl?
Rozkládající se
páchnoucí masu plnou červů.
Proto se lidé dodnes
vystříhávají toho,
aby v noci zapálili
jen jedno jediné světlo,
nebo aby v temnotě odhodili hřeben,
aby neviděli to, co spatřil Izanagi.
Izanagi hrůzou vykřikl:
„Jak je to jen možné,
že jsem se nevědomky dostal
do takové odporné, nečisté země?"
Vzápětí se otočil, na nic už nečekal
a dal se na útěk.
Rozzlobená Izanami na něho zavolala:
„Proč jsi neuposlechl mého varování?
Teď se musím hanbit."
Nelenila a poslala za ním
osm záhrobních čarodějnic,
aby ho pronásledovaly a chytily.
Izanagi tasil meč
a zamával jím, aby čarodějnice zastrašil.
A prchal dál.
Potom za sebou odhodil
černé ozdoby, které nosil ve vlasech.
Jak jen se dotkly země,
proměnily se ve vinné hrozny.
Když je záhrobní čarodějnice spatřily,
zastavily se,
vrhly se na ně
a zhlty je.

Jakmile je všechny pozřely,
daly se znovu do pronásledování Izanagiho.
Nezbývalo mu nic jiného,
než aby po nich tentokrát
hodil svůj mnohozubý hřeben.
Hřeben dopadl na zem
a v okamžiku se změnil v bambusové výhonky.
Příšery se znovu zarazily,
výhonky vytrhaly
a sluply je.
A pak se opět daly do běhu za Izanagim.
Tu se ale objevila samotná Izanami
a jala se Izanagiho pronásledovat!
A již mu byla v patách -
Izanagi však právě dosáhl
Průsmyku vyrovnání
mezi podsvětím a světem světla.

V jiné knize se vypráví o tom,
že Izanagi se vymočil
u velkého stromu.
Vznikla z toho mocná řeka
a zatímco se záhrobní ženy
připravovaly ji překročit,
Izanagi dosáhl Průsmyku vyrovnání
na hranici Podsvětí.
Jak tam dorazil,
hned nařídil
jednomu tisíci svých lidí
přivalit veliký balvan
a cestu přes průsmyk uzavřít.
Za touto hradbou se setkal
tváří v tvář s Izanami,
která se zastavila na druhé straně.
Tehdy Izanagi vyslovil formuli o rozvodu.
Izanami na to řekla:
„Můj milovaný pane a manželi.

Jako odplatu za tato tvá slova
usmrtím za jediný den
tisíc lidí
v zemi, které vládneš."
Na to jí Izanagi odpověděl:
„Moje milovaná mladší sestro.
Když už jsi tato slova pronesla,
odpovím ti na ně:
Zařídím to tak,
aby se za jediný den zase narodilo tisíc pět set lidí."
A ještě dodal:
„Dál už nechod'! Jen sem!"
Potom hodil na zem hůl,
ze které se stal bůh hranice,
přes kterou nelze přejít.
Po té mrštil Izanagi na zem i svůj opasek,
který se změnil v boha balvanu dlouhé cesty.
Dále odhodil svrchní oděv,
z něhož povstal bůh nemoci a nesnází.
Konečně sundal kalhoty,
které se proměnily v boha sytosti.
Zul si opánky
a ty dostaly tvar
boha ukazujícího cestu.

Podle některých názorů
Průsmyk vyrovnání vůbec neexistuje.
Není to určité místo,
ale jen úsek času,
okamžik, v němž dech opouští tělo,
když se přiblíží smrt.
Balvan, jímž byl průsmyk uzavřen,
dostal jméno bůh uzavírající bránu do podsvětí.
Je znám také jako bůh zpáteční cesty,
neboť odtud
od tohoto balvanu,
se musela Izanami vrátit.

O OČISTĚ

Všechny styk se smrtí a zánikem, jenž je tak dramaticky postižen v mýtu o návštěvě Izanagiho v podsvětí, znamenal fyzické i duševní znečištění.

Znečištění bylo v Japonsku vždy rozsáhlým myšlenkovým komplexem. S ním vstupovalo do života Japonců i různé nebezpečí, nemoc, neštěstí a smrt. Znečištění mohly způsobit vnější vlivy, ale také si je mohl zavinit svým jednáním člověk sám tím, že se se zdrojem nečistoty dostal do styku náhodou nebo nepozorností.

Znečištění bylo nutno se v zájmu každého jedince a jeho nejbližšího okruhu příbuzných vystříhat a pokud možno mu předcházet. Došlo-li však k němu, bylo třeba se ho co nejrychleji očistou zbavit.

Tím se otvírá důležitá kapitola japonské mytologie a jejího vlivu na způsoby života dávných i dnešních Japonců, neboť úsilí o čistotu fyzickou a nesppekulativně požímanou čistotu duchovní se stalo národním rysem japonského myšlení. V době, kdy byly mýty zapisovány, převzalo koncepci čistoty i šintó, tehdy ještě jednoduchá neartikulovaná skupina rozmanitých kultů spojených s uctíváním přírody a zejména slunce.

Očista se stala i základem o něco později již sjednoceného šintoistického

rituálu. Prováděla se fyzicky i symbolicky. Dodnes je obsahem celé řady obřadních úkonů, modliteb, sakrálních tanců, obětí a četných náboženských slavností.

Zvlášť zajímavý je vztah mezi očistou a plodivou silou, jak to velmi krásně obrazně vyjadřuje mýtus „O Izanagim v očištné koupeli“. Jakmile do ní Izanagi vstoupil po svém návratu ze Země kořenů - podsvětí, zmizel z jeho mysli tíživý stín smrti, který ho předtím zcela prostupoval. Z omývaných částí jeho těla a z jednotlivých kusů jeho oděvů se rodí čtrnáct božstev. Vyvrcholením působení očisty je obnovení plodivé síly. Projeví se to hlavně v tom, že když si bůh omývá levé oko, vznikne bohyně slunce Amaterasu, když si omývá pravé, zrodí se bůh měsíce Cukijumi, a když si propláchnou nos, povstane Susano, zuřivý muž japonské mytologie, bůh bouří a země. Tím ovšem vzniká nová verze o počátku slunečního mýtu.

Zrození Amaterasu z levého oka Izanagiho se zdá být přímou odezvou čínského mýtu o Pchan-kuovi²⁴. Také z jeho levého oka vzniká slunce a z pravého měsíc²⁵.

V japonské mytologii však tento způsob zrození Amaterasu zůstává spíše pomíjivou epizodou, jedním z čínských vlivů. V dalších dochovaných mýtech slunečního cyklu se opět vychází z toho, že rodiči Amaterasu byli Izanami a Izanagi.

IZANAGI V OČISTNÉ KOUPELI

Když se Izanagi vrátil z podsvětí,

začal litovat toho, co podnikl.

Řekl si:

Po té, co jsem navštívil

to hnusné,

šeredné

špinavé místo

si uvědomuji,

že bych měl své tělo

zbavit všech nečistot,

jak se sluší a patří.

Odebral se tedy na planinu Ahagi

v Tačibaně v kraji Hjúga na ostrově Cukuši,

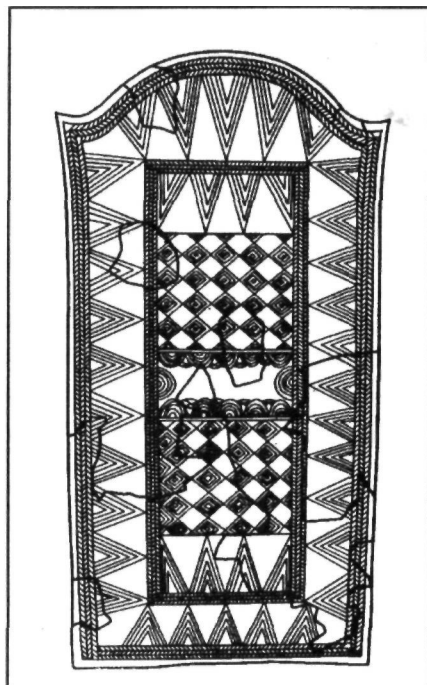
aby tam provedl očištnou koupel.

I stalo se,
že když byl konečně připraven k tomu,
aby smyl všecken kal
ze svého těla,
pozvedl hlas a zvolal:
Horní proud je příliš divoký,
dolní proud je příliš mírný.
Proto se umyji nejprve v jeho střední části.
Z toho vznikl
Jasomagacubi - bůh osmdesáti podsvětních tělesných nečistot.
K jejich napravení
vznikl Kaminaobi -
Nádherný bůh činící vše opět dobrým (...)
Po něm se narodil Ohonaobi -
Velký nádherný bůh vše léčící.
Jak se Izanagi nořil do vody
a jak se umýval na dně proudů,
vznikl Sokocuwatacumi - bůh dna
a bůh Sokocucuo.
Když se koupal uprostřed proudu,
povstal z toho Nakacuwatacumi - Pán středu vnitřních moří
a Nakacucuo - Nádherné božstvo středu.
Když plaval v horním proudu,
vzniklo z toho božstvo Uhacuwatacumi - Pán mořského povrchu
a potom i Uhacucuo - Důstojný stařec vodního povrchu.
Vcelku to bylo devět božstev.

Když si Izanagi myl levé oko,
zrodila se Amaterasu - bohyně slunce.
Když si Izanagi myl pravé oko,
zrodil se Cukijumi - bůh měsíce.
Když si vyplachoval nos,
zrodil se Susanoo (...)
Celkem to tedy byla tři božstva.
Izanagi oslovil
své tři děti takto:

„Ty, Amaterasu, budeš vládnout nebeským nivám.
Ty, Cukijumi, budeš kralovat nekonečným
mořským přílivům a odlivům.
A ty, Susanoo, budeš pánem na zemi.“

V té době byl Susanoo již plnoletý
a nosil osm dlaní dlouhý plnovous.
Nicméně zemi vládnout nedokázal.
Stále jen plakal a naříkal
a bez přestání jím lomcoval vztek.
Izanagi se ho zeptal:
„Proč pořád jen roníš slzy?“
Susanoo mu odpověděl:
„Pláču proto,
že bych chtěl jít za svou matkou do podsvětí.“
To Izanagiho proti němu popudilo
a řekl mu:
„Dělej, jak myslíš.“
A vyhnal ho.

MÝTY SLUNEČNÍHO CYKLU

Vesmír se v japonských mýtech člení na Krajinu vysokého nebe či nebesa, na Planinu lesklého rákosu, to jest na zemi zvanou také Zemí středu, a na Zemi kořenů - podsvětí v útrobách země. Bohové žijí zpočátku v Nebeské krajině i na zemi a mohou se navštěvovat. Mají ještě mladou tvář. Vznikli teprve nedávno. V mýtech „O věku bohů“ se vypráví o jejich stvoření, o jejich prvních životních zkušenostech i o tom, jak se utvářely jejich charaktery. Fantaskní aspekty jejich konání mají pohádkově popisné rysy a současně jsou to modely pro lidi.

Bohové tu obdělávají rýžová pole, tkají látky, pěstují nebeské koně, nosí zbraně a šperky. Jsou často mladicky naivní, i když v oblastech svého vyhraněného působení jsou velmi mocní. Mají slabosti i přednosti. Jsou zlostní a zákešní, ale také velkorysí a ochotní pomáhat. Tak asi vypadali klanovní náčelníci v době, kdy mýty vznikaly.

I Susano se jim podobá. Je nejprokreslenější a nejzajímavější postavou tohoto mytologického souboru. Ačkoliv podléhá všem lidským vášním a je za ně trestán, jeho božství zůstává bez diskuse a projevuje se hlavně v tom, že stejně jako jeho otec Izanagi, či jeho starší sestra Amaterasu, je schopen uvádět v pohyb spontánní plodivý proces.

V Nebeské krajině sice zpočátku zplodí s Amaterasu božské děti, ale brzy poté se začne chovat jako nekontrolovatelný zuřivec a škodolibý hrubián. Dopustí se činů, které z hlediska zemědělské společnosti patří k nejodpornějším. Rozkope zavodňovací kanály, takže sazenice rýže zahynou, nechá vyvážet nebeské koně ve zrající úrodě, znesvěti rituálně očištěný palác Amaterasu tím, že se tam tajně vykálí v době, kdy se má konat obřad ochutnávání prvních plodů. Do posvátné čisté nebeské tkalcovny vhodí otvorem ve střeše staženou kůži z koně, což je znečištění zvláště ohavné. Svou divokostí a hrubostí je Susano opakem vyrovnanosti a moudrosti Amaterasu.

Současně však drama slunečního cyklu vrcholí. Amaterasu rozrušena jeho chováním se skryje v nebeské jeskyni a uzavře za sebou její kamenná vrata. Den zhasne. Vše zahálí neproniknutelná temnota. Naruší se rovnováha vesmírných sil. V tom okamžiku myriády bohů pochopí, že Amaterasu není pouze jednou z nich, ale že stojí mnohem výše, neboť je nositelkou toho, co je pro život nejpodstatnější - sluneční záře. Proto dělají všechno, aby bohyni usmířili a vylákali ji opět ven, třeba pomocí lascivního tance jedné z bohyň, což se jim nakonec podaří.

Smysl znovuoobjevení Amaterasu se vykládá rozmanitě. Dohady o jeho symbolismu se pohybují od mytologické spekulace až k úvahám politickým, které měli kompilátoři Nihongi na mysli při sestavování díla ve snaze zvýdihnout význam pramáti císařského rodu. V každém případě tu jde o vyvrcholení kosmologické abstrakce, neboť mýtus je zdůrazněním toho, že Amaterasu je nejen bohyní ovládající slunce, ale i sluncem samotným, čímž je její role daleko závažnější.

Tímto okamžikem se Amaterasu mění v dominantní postavu božské scény. Svého vnuka Ninigiho posílá později na zem, aby vládl japonským ostrovům „věčně - on i jeho potomci". Jeho pravnuke Džimmu je prvním japonským císařem a zakladatelem dynastie, která v Japonsku vládne až do současnosti. I v tom mají mýty vztah k dnešku.

V mýtech „O věku bohů" je vyprávění o Amaterasu a Susanoovi nejenom rozvinutím slunečního cyklu, ale i obrazným zdůrazněním vnitřní polaritě věcí, jež se projevují v extrémech světla a tmy, čistoty a nečistoty, v růstu a zániku.

Mýty „O věku bohů" jsou jednotícím prvkem japonského náboženství,

jak to napovídá již jeho název šintó - cesta bohů. Božská fabule nahrazovala po více než tisíc let historické vysvětlení vzniku japonského národa a stala se klasickým příkladem euhemerizační snahy pokládat za zdroj mýtů skutečnou historii. Ještě koncem 19. století se archeologické bádání, které by bylo mohlo narušit mýtus o božském původu císaře v Japonsku, setkávalo s nelibostí oficiálních institucí. Moderní historiografie tuto roli mýtů ovšem odmítla. Přesto však celý mytologický soubor zůstal pro svou neobyčejnou poutavost, představivost a jazyk zdrojem, z něhož čerpala a čerpá japonská poezie, próza, výtvarné umění i drama.

Sluneční cyklus začíná mýtem o příchodu Susanooa do Nebeské krajiny.

JAK SUSANOO PŘIŠEL ZA AMATERASU

Po té, co se všechno toto stalo,
obrátil se Susanoo na Izanagiho se slovy:
„Uposlechnu tvé pokyny
a půjdu do podsvětí.
Před tím bych ale chtěl
alespoň na krátký čas
navštívit Krajinu vysokých nebes
a setkat se tam se svou starší sestrou.
Pak odejdu vládnout do podsvětí."
Izanagi svolil.
Susanoo se ihned vypravil do Krajiny vysokých nebes.
Zatím Izanagi,
který splnil již všechny úkoly
dané mu nebesy,
jehož duchovní i bytostná podstata se blížila
k prahu nevyhnutelné proměny,
si postavil útočiště tesknoty
na ostrově Ahadží,
kde od té doby přebýval v tichu a ústraní.

První, co se stalo,
když se Susanoo vypravil na cestu do nebes,
bylo, že se vlivem divokosti jeho božského charakteru
rozvlnilo moře

a vrchy a hory
se burácivě rozhučely.
Amaterasu,
která znala bratrovu divokost a proradnost
se polekala,
když uslyšela, jakým způsobem přichází,
a celá zbledla.
V duchu si řekla:
Přichází můj mladší bratr opravdu
s dobrými úmysly,
nebo mě chce připravit o mou říši?
Podle příkazu našich rodičů
má každé z dětí své určené místo.
Proč tedy můj mladší bratr odmítá
odebrat se tam, kam se odebrat má,
a odvažuje se přijít sem,
aby tady slídlil?
Božská Amaterasu
si svázala vlasy do uzlu
jako muž
a podvázala si sukně,
takže vypadaly jako kalhoty.
Do vlasů si vpletla odznaky božství -
šňůru s pěti sty drahokamy z Jasaky
a ozdobila si těmito šperky také zápěstí.
Přes záda si přehodila
dva toulce - v jednom bylo tisíc šípů
a v druhém pět set.
Předloktí levé ruky
si chránila koženou manžetou,
vydávající výhruzný zvuk,
když na ni dopadla tětíva.
Bohyně pozvedla luk
a připravila ho k vypuštění šípu.
Potom sevřela pevně jílec meče,
rozkročila se na tvrdé půdě nebeského dvorce

a zadupala tak rázně,
že se do ní zaryla až po stehna,
jako by to byl pouhý poprašek sněhu.
Rozkopla hlinu
na všechny strany.
Když tím prokázala
svou odvahu vzbuzující děs,
ničím se nelišící od statečnosti muže,
vyrazila mocný bojový pokřik
a zeptala se Susanooa bez okolků,
co má vlastně za lubem.
Susanoo jí na to řekl:
„Mé srdce nebylo nikdy černé zlobou.
Řídím se se vši vážností příkazy rodičů,
podle nichž se mám odebrat
do matčiny země, do podsvětí, navždycky.
Jak bych ale mohl odejít,
aniž bych tě, má starší sestro, alespoň ještě jednou nespátral?
Jen a jen pro to
jsem vážil cestu přes mraky a mlhy
a přišel jsem zdaleka až sem.
Překvapuje mě ale,
jak ses na to, sestřičko, takto připravila
a že to bereš nějak příliš vážně."
Tehdy se ho Amaterasu zeptala:
„Jestliže to je, jak říkáš,
jak dokážeš,
že tvé srdce je upřímně rudé
a že tvé úmysly jsou poctivé?"
Susanoo jí na to odpověděl:
„Viš co, sestřičko,
pojd', složíme přísahu,
že budou-li děti,
které s tebou zplodím, dívky,
bude to znamení,
že mé srdce nebylo čisté,

ale budou-li to chlapci,
bude to znamenat, že mé záměry jsou poctivé."
Amaterasu Susanooa vyslechla a požádala ho,
aby jí půjčil svůj deset pídí široký meč.
Rozlomila ho na tři kusy,
smočila je v nebeském prameni
a začala je drtit mezi zuby,
jejichž skřípění bylo slyšet daleko široko.
Nakonec kousky meče vyplivla.
Z nich a z mlžiny jejího spravedlivého dechu
se zrodily tři dcery, tři bohyně.
První se jmenovala Tagoribime,
druhá Tagicubime
a třetí Ičikišimabime.
Hned nato Susanoo
poprosil Amaterasu
o její božskou šňůru pěti set jasakských drahokamů,
kterou měla zapletenou ve vlasech,
a již měla ozdobená i zápěstí.
Omyl ji v prameni nebeské vody
a rozkousal ji s hlasitým chroustáním.
Z toho a z mlžiny jeho dechu vznikli bohové.
Prvním byl Masajaakacukačihajabiamanoošihomimi,
druhý byl Amanohohi,
praotec dvořana Izumo
i knížete Hašiho.
Po něm spatřil světlo světa bůh Amacu.
Byl předkem šlechticů
Okošikafučiho
a Jamaširoa.
Dalším bohem byl Ikucuhikone
a jako poslední se zrodil
Kumanonakusubi.
Celkem pět mužských potomků.
Amaterasu řekla:
„Semenem, z něhož vzešli tito chlapci,

byl od samého začátku
můj božský náhrdelník z jasakských drahokamů.
Proto všech pět těchto chlapců
je i mými dětmi."
I vzala si je k sobě,
aby je vychovala.
Pak ještě dodala:
„Meč široký deset pídí
však náležel tobě, ó Susanoo!
Proto i tyto tři právě zrozené bohyně
jsou tvými dětmi."
A dala je Susanoovi.

SUSANOOVY NEZBEDNOSTI V NEBI

Po tom všem
se však začal Susanoo
chovat v nebi nadmíru divoce.
Co všechno prováděl?
Amaterasu vybudovala z původních úzkých políček
rozlehlá božská rýžoviště.
Když bylo na jaře již všude zaseto,
strhal Susanoo zavodnovací hráze mezi poli.
Na podzim do nich pustil
nebeské grošovaté hřebce
a nechal je v rýžové úrodě vyválet.
Jindy zase,
když se Amaterasu
chystala uspořádat slavnost prvních plodů,
se tajně vykálel v novém paláci,
již očištěném od všech zlých vlivů!
Vyvedl ještě něco mnohem horšího.
Když viděl, že Amaterasu tká
v posvátně čisté nebeské tkalcovně
oděvy pro bohy,
stáhl kůži z nebeského grošáka

a mrštil ji do tkalcovny otvorem,
který udělal ve střeše.
Amaterasu se polekala
a jak vyskočila, zranila se člunkem.
Rozzlobila se do té míry,
že se bez meškání odebrala
do nebeské jeskyně,
zavřela za sebou kamenná vrata
a zůstala tam v odloučení.
Všude se rázem rozprostřela tma
a noc se již neproměňovala v den.

JAK BOHOVÉ VYLÁKALI AMATERASU
Z JESKYNĚ A JAK BYL SUSANOO
POTRESTÁN

Proto se osmdesát myriád bohů
sešlo na březích Tiché nebeské řeky.
Začali se radit,
jak by bohyni slunce vylákali z jeskyně.
Bůh Omoikane - Česač myšlenek
přišel na chytrý nápad,
který se ukázal velmi působivý.
Po dlouhém hledání
shromáždil ptáky,
již jsou mistry vytrvalého zpěvu -
kohouty ze Země věčnosti
a přiměl je,
aby jeden přes druhého kokrhali.
Dal i pokyn Tadžikaraovi,
bohovi silných rukou,
aby se postavil vedle kamenných vrat u jeskyně.
Potom Amenokojama,
praotec knížete Nakatomiho,
a bůh Tutodama,
prapředek šlechticů z Imbe,

vykopali pět set
 bohatě rozvětvených
 posvátných stromů sakaki²⁶
 rostoucích na nebeské hoře Kagu.
 Na jejich horní větve zavěsili
 skvostný náhrdelník
 s pěti sty drahokamy z Jasaky.
 Na větve střední upevnili
 osm ručních zrcadel.
 Na nejnižší větve přivázali
 modré a bílé obětní pentličky.²⁷
 Bohyně Amanouzume,
 prapředkyně opicích královen,
 vzala do ruky oštěp
 ozdobený travinami
 a postavila se před kamenná vrata
 u nebeské jeskyně
 a předvedla tanec
 doprovázený grimasami a gesty.
 Poté si ozdobila čelo větvíčkami
 posvátného stromu sakaki
 z nebeské hory Kagu.
 Z plavuně si udělala tkalouny
 a podvázala si jimi rukávy.
 Rozdělala oheň,
 vyskočila na kotel
 obrácený dnem vzhůru
 a předvedla strhující tanec²⁸
 doprovázený bouřlivým smíchem
 shromážděných bohů.²⁹
 Když to Amaterasu uslyšela,
 řekla si:
 To je divné.
 Od chvíle, co jsem se zavřela v jeskyni,
 měla být ve Střední zemi,
 na jejich úrodných, rákosem porostlých pláních

stále jen noc.
 Jak jen může Amanouzume
 tolik vyvádět?
 Přemožena zvědavostí
 natáhla svou vznešenou ruku,
 pootevřela kamenná vrata
 a vyhlédla ven.
 V tom okamžiku ji silák Tadžikaro
 chytil za ruku
 a vyvedl ven.
 Bohové Nakatomi a Imbe
 hned kolem ní udělali
 kruh z posvátného slaměného provazu
 a poprosili ji, aby se již do jeskyně nevracela.
 Když se tak stalo,
 učinili bohové za všechno zodpovědným Susanooa
 a uvalili na něho za trest pokutu:
 musel zaplatit tisíc stolů s obětinami.
 Nakonec se jim tedy přece jen podařilo ho potrestat.
 Aby ještě více pykal za svou vinu,
 vytrhali mu všechny vlasy.³⁰

VYSVĚTLIVKY

- 1 Motoori Norinaga 1730 - 1801.
- 2 Furukotobumi je jiné čtení Kodžiki.
- 3 Častěji se používá Nihongi.
- 4 Suiko 592 - 628.
- 5 Šótoku zemřel 621.
- 6 Temmu zemřel 686.
- 7 Hieda no Are byl podle některých pramenů ženou.
- 8 Ten, kdo se chce seznámit s minulostí Japonců, musí se obrátit na čínské dynastické historie a spoléhat se na ně více než na japonské domácí zdroje. V době, kdy Japonci začali své dějiny zaznamenávat, byla již čínská historická díla na vysoké úrovni a jsou, zvláště pokud jde o Japonsko, v podstatě spolehlivá. Tak např. zatímco Nihongi, Kroniky Japonska uvádějí rok založení japonského císařství datem 660 př.n.l., čínské záznamy se zmiňují o Japonsku v roce 57 n.J., kdy bylo zemí rozdrobenou na mnoho malých kmenových území a o nějakém jednotném císařství zde nemohlo být ani řeči.
- 9 Záписы o mnohaletých japonských tributárních diplomatických poselstvích, která

odjížděla do Číny, ukazují, jak velký význam měly znalosti čínské vzdělanosti i v praxi diplomatických styků. Velvyslanec Kibi no Mabi byl nejprve podroben zkouškám ze znalostí čínské filozofie, literatury a posouzena obratnost jeho úsudku při hře go, než byl přijat čínským císařem.

- 10 Viz podrobněji kapitulu „Svět symbolů a proměn“.
- 11 Viz podrobněji kapitulu „Mikrokosmos a makrokosmos“.
- 12 „Nihonšoki“ - Šinšaku Nihom bungaku sóšo, II. série, 1. sv. Tokio 1927.
- 13 W. G. Aston: Nihongi, London 1956
- 14 Placenta.
- 15 Ahadží.
- 16 Dnešní ostrov Šikoku.
- 17 Dnešní ostrov Kjúšú.
- 18 Jeden z mytologických názvů Japonska.
- 19 Bohyně slunce Amaterasu byla označována i řadou dalších jmen.
- 20 tj. Amaterasu.
- 21 Šesti stranami světa jsou míněny čtyři světové směry a směr dolů a směr nahoru.
- 22 Podle některých mytologických verzí se z Pijavky stal později bůh Ebisu, to je bůh rybářů a obchodníků.
- 23 Zajímavá je podobnost jména indického boha podsvětí Jamy s japonským pánem podsvětí Jomí. Motiv ochutnávání potravy pána podsvětí, temnot atd. je uveden i v Kátha upanišadě. K označení podsvětí se v japonských textech někdy používá výrazu Žluté prameny, který je čínského původu.
- 24 Mýtus o stvoření Pchan-kua je obsažen v čínském díle ze třetího století San-wu li-fí - (Záznam o cyklech trojic a pětíc).
- 25 Jsou zde ovšem některé rozdíly. V čínském podání je slunce zrozené z levého Pchan-kuova oka mužského rodu. Podle japonských znalců mytologie bylo zrození Amaterasu, pramáti císařského rodu, z levého oka Izanagihio potvrzením jejího významu, protože levá strana je čestnější.
- 26 Cleyera Japonica.
- 27 Dnes se nazývají tyto pentličky gohei a jsou z bílého papíru.
- 28 Šlo o lascivní tanec, který je popsán v Kodžiki. V Nihongi Jasumaró jeho popis zřejmě záměrně vyškrtl, aby se nesnižovala oficiálnost Nihongi, tak jak tomu je i na jiných místech tohoto „oficiálního“ textu.
- 29 Poznámka o bouřlivém smíchu bohů byla doplněna podle dalších verzí tohoto příběhu, neboť je nezbytnou podmínkou návaznosti obsahu.
- 30 V jiných verzích příběhu se uvádí, že mu byly strhány i nehty.

LITERATURA

- Hilská, V: *Dějiny a kultura japonského lidu*. Praha 1953.
Hloucha, J.: *Mezi bohy a demony*. Praha 1928
Kramer, S. N.: *Mytologie starověku*. Praha 1977.
Kodžiki - japonské mýty. Přeložil V. Křupa, Bratislava 1979.
Novák, M.: *Japonská literatura I. do roku 1868*. Praha 1977.
Slovník spisovatelů Asie a Afriky. 2. díly, Praha 1967.
Světové mytologie. Sestavila dr. Zs. Kulcsárová, Praha 1972.

VI] SEVERNÍ A STŘEDNÍ AMERIKA

ÚVOD

Na severoamerickém subkontinentu, který ve svém obrovském teritoriálním rozpětí zasahuje od arktického přes mírné do subtropického až tropického pásma, se rozkládají mnohotvárné oblasti lišící se přírodními podmínkami, vegetací i živočišnými druhy. V těchto rozdílných typech prostředí se rozvíjely početné lidské kultury v mnohém si podobné a v jiných aspektech na-prosto rozdílné. Tyto odlišnosti jsou sice do jisté míry ovlivněny tím, co okolní příroda poskytuje, zároveň však jsou výrazem místního vývoje a především obrazem světa, který si každé lidské společenství modeluje. Tento obraz se zrcadlí ve všem, co člověk vytváří. Duchovní složka kultury se tak prolíná složkou materiální, je její spojitou součástí a jejím obsahem. Mýty, které si američtí domorodci předávali v ústní tradici, představují určitý komplexní světobzor a mohou nám tak posloužit jako klíč k pochopení, jak se utvářel myšlenkový svět jednotlivých kulturních společenství.

Původní obyvatelé Ameriky vytvořili pozoruhodné civilizace, se kterými se Evropané začali seznamovat při svém postupném a mnohasměrném pronikání do subkontinentu zhruba od 16. století. Protože se nám díky evropskému kontaktu s Novým světem dostává z pera kolonizátorů písemných svědectví o poznaných indiánských kulturách, je v odborné literatuře 16. století konvenčně považováno za konec amerického starověku a počátek historické doby amerických kultur. Po tomto předělu nám vše zprostředkovávají očití účastníci evropského původu uvažující v kategoriích dobového evropského myšlení, což má své výhody i mnohá úskalí.

SEVERNÍ AMERIKA NA SEVER OD MEXIKA

V době příchodu Evropanů žily v oblastech na sever od Mexika domorodé společnosti zabývající se lovem, rybolovem, sběračstvím, zahradnictvím i zemědělstvím, a to v různém poměru těchto činností zajišťujících obživu. Jejich společnosti utvářené na rodovém základě dospěly k rozličným formám společensko - politického uspořádání (v rozpětí od nerozvrstvených k stratifikovaným společnostem; s politickými útvary na úrovni vesnic, kmenů či konfederací) a rozvíjely bohatý obřadně - náboženský život.

Například na severozápadním pobřeží Tichého oceánu od jižní Aljašky až ke Kalifornii žily kmenové skupiny Tlingitů, Haidů, Kwakiutlů, Sališů a dalších, jimž obživu poskytoval především lov ryb, hlavně lososů. Tito lidé obývali dřevěné domy ve stálých vesnicích. Prosluli jako řezbáři totemových sloupů. Dostatek zásob jim umožňoval, aby trávili zimu obřadními slavnostmi, jejichž součástí byla mytická dramata. V čele jejich rozvrstvené společnosti stála rodová aristokracie a nejnížší postavení zaujímal otroci.

Kmeny v lesích na severovýchodě Spojených států stavěly domy dřevěné konstrukce kryté kůrou, uspořádané do vesnic, které se cyklicky stěhovaly vždy po několika letech po vyčerpání okolní půdy i zdrojů dřeva. Žďárové zemědělství, provozované na políčkách obklopujících vesnice, hrálo doplňkovou úlohu vedle lovu. Častým typem politického seskupení v této oblasti byla konfederace. Nejvýraznější historickou roli zde hrála Irokézská konfederace, pevný politický útvar, který získal úctu Francouzů i Angličanů a udržel si samostatnost až do 2. poloviny 18. století.

Teplá oblast lesnatého jihovýchodu je považována za jedno z center vzniku zemědělství na sever od Mexika. Zemědělství založené prvořadě na pěstování kukuřice zde má dlouhodobou tradici zhruba od 1. tisíciletí př.n.l., kdy se zde také začala rozvíjet výroba keramiky, textilu a budování

obřadních mohyl a valů. Příchozí Evropané v této oblasti obdivovali města opevněná valy i úroveň společnosti. Konfederace Kadů, Kriků nebo Natčézů měly v čele náboženské vůdce považované za hlas bohů. Společnost Natčézů a příbuzných kmenů udržovala dědičný systém tříd, v němž nejvýše postavená vrstva urozených odvozovala svůj původ od Slunce. Náboženství obyvatel jihovýchodu se soustřeďovalo na kosmická božstva, rozvinuté náboženské obřady byly spojeny s uctíváním Slunce a ohně - pozemského výrazu sluneční síly, a směřovaly k zajištění bohaté úrody. Monumentální výraz náboženského - obřadního života jihovýchodu představovaly svatyně budované na mohylových náspech.

Jihozápad představuje další centrum domorodého zemědělství na sever od Mexika. Mezi kmeny této oblasti vystupují Hopiové, Zuniové a další obyvatelé kamenných či vepřovicových staveb - tzv. puebel. Pueblané žili v trvalých vesnicích a od starověku intenzivně obdělávali půdu. Zemědělství, které poskytovalo základ jejich obživy, provozovali díky promyšlenému umělému zavlažování. V jejich obřadním životě zabezpečujícím prosperitu společnosti a dobrou úrodu hráli významnou roli duchové předků. Část rituálů se odehrávala v podzemních svatyních - kivách.

Také kmeny Velkých plání, zastupující typ kočovných lovecko sběračských společenství, a kmeny prérií, které vedle lovu a sběru provozovaly doplňkově zemědělství, žily přes zdánlivou jednoduchost své materiální kultury vysoce duchovním způsobem. Základ jejich náboženství představuje víra v oduševnělou všeprostupující sílu vesmíru, o jejíž alespoň částečné uchopení a vztáhnutí na sebe musí člověk usilovat rituálním chováním i příkladným životem.

Mytologie Indiánů na severu od Mexika zahrnuje složitý soubor představ a názorů týkajících se otázek vzniku, historie, života i zániku jich samých i všeho, co je obklopuje. Každý mýtus je vždy v těsném vztahu k prostředí, ze kterého pochází, a proto zákonitě odráží materiální, sociální i náboženský obraz společnosti, která ho vytvořila. Vzhledem k tomu, že kultury severoamerických Indiánů byly velmi rozmanité, nemůžeme na sever od Mexika nikdy nalézt univerzální mytologickou či náboženskou soustavu. Často ani v rámci samotných kulturně-geografických celků nepanovaly jednotné mytologické a náboženské představy a jednotlivé společenské skupiny mohly tradovat odlišné verze například o stvoření světa apod.

V domorodé indiánské tradici nemají mýty pouze význam etiologický a kosmologický, vykládající vznik kosmu a života na zemi, ale představují záruku stability a prosperity každého kulturního společenství. Dávají opodstatnění danému způsobu života a slibují zabezpečit přežití komunity, pokud

budou lidé žít v souladu s jejich poselstvím. Společnosti původních obyvatel Ameriky vytvořily tzv. neliterární kultury, ve kterých se mýty, pohádky a další útvary slovesné tradice šířily pouze ústním podáním. Jako závazný odkaz předků si proto členové indiánských společenství předávali mytické poselství z generace na generaci vyprávěním, nebo prostřednictvím pravidelně inscenovaných rituálních dramat, ve kterých maskovaní tanečníci a herci přenášeli mytickou minulost do života v písních, deklamovaných textech, výrazových tancích a hrách.

Mýty hovoří o jakémsi prvotním čase, kdy ještě nebyl vytvořen definitivní rozdíl mezi lidmi, zvířaty a duchy a kdy se bytosti přetělovaly z jedné podoby do druhé. Člověk se mohl stát zvířetem, jakmile se oděl do zvířecí kožešiny, zvířata včetně ptáků ze své kůže vystupovala a stávala se lidmi. Vše bylo v pohybu, byla to doba, kdy se současné pevné formy mohly přelévát jedna v druhou. Tento čas si lidé uchovávají v kolektivní paměti, protože odtud pramení spojenectví či spříznění každé společnosti s určitými duchy, kteří jsou jí nakloněni.

Přes všechny rozdíly lze v mytologii a náboženských představách severoamerických Indiánů nalézt určité všeobecné rysy. Bezprostřední význam pro život lidí měli dobří a zlí přírodní duchové. Byli neustále připraveni člověku podle své povahy pomáhat či škodit. Mezi ochranné duchy patřily mytické bytosti, ale i kosmická tělesa jako hvězdy či slunce. Řadí se k nim i duchové kukuřice, duchové hor, údolí, řek a potoků i některých kamenů například pazourku. Velmi vážení byli například duchové určitých přírodních úkazů, jako je vítr či bouře, kteří v mýtech vystupují především jako strážci nebes. Sem patří široce rozšířená víra v mocného obrovského ducha hromového ptáka - Bouřníka, jemůž z očí srší blesky a v tlukotu křídel se ozývá hrom a jehož starostí např. na severovýchodě byla ochrana půdy před suchem. S dobrými duchy sváděli neustálé boje duchové zla, kteří v mýtech vystupují v podobě obrovitých oblud. Velmi často mívá takovýto zlý duch podobu obludného vodního hada, někdy s rohy na hlavě. Duchové trpasličího vzrůstu mívali převážně charakter bytostí čtveráckých a lidem nakloněných.

Typickými a oblíbenými postavami indiánských mýtů jsou mytičtí nebo kulturní hrdinové, kteří mohou volně proměňovat své lidské i zvířecí vzezření. Mívají zázračný původ a svých nadpřirozených vlastností využívají obvykle k tomu, aby pomáhali lidem. Vystupují-li v roli šibalů (angl. trickster), pak často doplácují na své sklony k podvádění. Patří k nim například Krkavec na severozápadě, Kojot na většině území a hlavně v oblasti náhorních plošin, Králík ve Velké pánvi i jinde, Nanabožo na severovýchodě.

V severoamerických mýtech se také všeobecně objevuje nejvyšší tvůrce vesmíru, který dal všem věcem počátek. Po stvoření světa a člověka však postava stvořitele zůstává v pozadí a další běh lidských osudů již neovlivňuje. Ochranní duchové a stvořitel kosmu sídlí v nebeském světě či na vrcholcích hor, zatímco jejich protivníci, duchové zla, obývají podzemí či mořské hlubiny. Země mrtvých bývá umístěna ve vesmíru - na konci Mléčné dráhy, vzácněji pak i v podzemí. Univerzum pak představuje skladbu několika světů vrstvicích se jeden nad druhým, mezi nimiž leží svět lidí. V počtu těchto světů se jednotlivá etnika liší.

Základem náboženských představ severoamerických Indiánů je jednota lidí a přírody. Lidský rod neexistuje mimo přírodu, ale je její součástí. Myšlení kmenových společností vnímá celé univerzum jako organismus prochnutý živoucí duchovní silou, postrádající etický obsah, nazývané algonkinským termínem - manido, irokézským - orenda, siouxským - wakanda, sališským - sulia, kwakiutlským - nualak, atd. Touto silou jsou nadány posvátné bytosti, které ji mohou člověku prostřednictvím určitých rituálů propůjčit. Z tohoto světónázoru vyplývá, že rostliny, stejně tak jako zvířata a ptáci jsou bytosti mnohdy mocnější než člověk a že přírodniny pro nás mrtvé jsou obdařeny životem.

Představa nejvyššího boha, který vše řídí a ovlivňuje, byla původnímu indiánskému myšlení cizí. Postava Velkého ducha - Manitúa je spojením naivně chápaného křesťanství a přetvořených domorodých představ.

Uvedené ukázky jsou vybrány tak, aby reprezentovaly folklorní texty rozličných kulturních oblastí, a zároveň aby svou rozdílnou tematickou náplní poskytly pokud možno plastický obraz o bohatství mytologických představ domorodé Ameriky na sever od Mexika. Některé z příběhů v sobě slučují rysy mýtů i pohádek a dokládají tak přechod prvního žánru v druhý. J. M. Meletinskij v knize Poetika mýtu (Praha 1989) považuje za charakteristické pro přeměnu mýtu v pohádku tyto prvky: ztrátu posvátného a obřadního významu, přísné hodnověrnosti, záměnu mytických hrdinů za obyčejné lidi a mytického času za čas pohádkově neurčitý, oslabení nebo ztrátu etologismu, přenesení pozornosti od kolektivních osudů na osudy individuální a od vztahů kosmických na vztahy sociální.

O KRKAVCI

Mýtus je převzat ze sbírky Johna R. Swantona: *Tlingit myths and Tales*, Washington 1909. Zastupuje mýty Indiánů severozápadu, kteří všeobecně věří v nejvyššího stvořitele, jemuž dávají různá jména, tvůrce vesmíru a života na zemi. Krkavec - bytost, která se přelévá ze zoomorfní v antropomorfní formu, vystupuje v těchto mýtech jako oblíbený kulturní hrdina šibalské a smyslné povahy. Je nakloněn lidem, kterým přináší světlo a oheň. Ve stvořitelském mýtu Haidů dokonce vysvobozuje první lidi z obrovské mušle.

Na počátku věcí neexistovalo denní světlo a svět ležel v temnotách. V domě na řece Nass žila bytost zvaná Nascakiyel, hlavní božstvo, ke kterému se dříve Tlingitové modlili, ale které nikdo neuzřel. V jeho domě bylo všechno - slunce, měsíc, hvězdy, denní světlo. Tento bůh byl nazýván Můj stvořitel či Neviditelný bohatý muž. S ním žili dva staří mužové zvaní Starý muž, který předvídá všechna neštěstí světa, a Ten, který zná vše, co se stane. Pod zemí byla třetí stará osoba Stará - žena - vespod, kterou sem umístil Nascakiyel-Stvořitel. Stvořitel neměl ženu a žil svobodně s dvěma starými muži. Ještě měl dceru, což je věc nevysvětlitelná. Dvě staré osoby o ni pečovaly a zvláště pečlivě prohlížely vodu, kterou měla k pití, zda je zcela čistá.

Jako první ze všech bytostí stvořil Nascakiyel Volavku - velmi vysokého a moudrého muže - a po něm Krkavce (Yel), který byl také velmi dobrým a moudrým mužem. (...)

Potom Stvořitel udělal několik lidí.

Všichni, které Stvořitel stvořil, však museli žít ve tmě. Tento stav trval velmi dlouho, jak dlouho, nikdo neví. Krkavec však pocítil velkou lítost nad těmi několika lidmi v temnotě a nakonec si řekl: „Jestliže jsem synem Stvořitele, mohu přece něco udělat.“ Tak začal přemýšlet, co by mohl udělat, až zosnoval plán. Zmenší se, promění se v jedlovou jehličku, potom se vnoří do vody, kterou má Stvořitelova dcera nachystánu k pití, a když ho dívka spolkne, otěhotní.

Ačkoliv Stvořitel věděl, co se stalo jeho dceři, neboť vše to bylo jeho záměrem, přece se jí zeptal, jak přišla do jiného stavu. Dcera odpovíděla: „Pila jsem vodu a náhle jsem ucítila, že jsem něco, co v ní bylo, polkla.“ Potom Stvořitel nařídil, aby pro jeho dceru přinesli mech, na který ji položili, aby se dítě do něj narodilo. (...)

Stvořitel se pokoušel vytvářet lidské bytosti zároveň z kamene a z listí. Kámen se přetvářel pomalu, ale listí velmi rychle, a tak se stalo, že lidé pocházejí z listí. Potom Stvořitel ukázal listí člověku a řekl: „Podívej se na tento list. Jsi mu podobný. Když list spadne z větve, zetlí a nic po něm nezbude.“ Proto je člověk smrtelný. Kdyby pocházel z kamene, byl by věčný. Po létech, když první lidé začínali stárnout, říkali: „Jak jsme nešťastní, že nejsme z kamene. Pocházíme z listí, proto musíme zemřít.“ Stvořitel jim na to řekl: „Pokud nebudete lhát a krást, poskytnu vám po smrti dobré místo. Zlí lidé se však stanou psy a podobnými nízkými zvířaty. Místo pro dobré lidi je nahoře a kdokoli tam vystoupí, bude tázán: ‚Koho jsi zabil?‘ nebo ‚Jaký jsi vedl život na zemi?‘ A podle odpovědi bude každému určeno patřičné místo.“ Proto rodiče říkají dětem: „Nelžete a nekradte, Stvořitel vás uvidí!“ (...)

Zatím dítě, které se narodilo Stvořitelově dceři, již začínalo lézt po zemi. Jeho oči vypadaly jako oči krkavce, a proto dostalo jméno Krkavec. Stvořitel byl na svého vnuka velmi pyšný a nechal ho hrát si se vším, co bylo v domě. Vše, co dítě vidělo, bylo jeho. Jednou začal Krkavec velmi plakat pro měsíc, který viděl v domě, a plakal tak dlouho, dokud mu jej nedali do rukou. A v tu chvíli měsíc rychle,

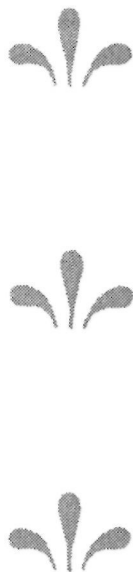
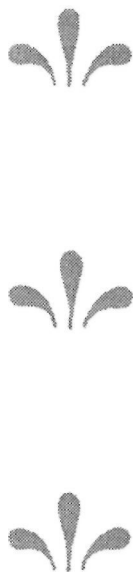
v jednom mžiku vyhodil k obloze. Potom začal plakat pro krabici, v níž bylo uskladněno denní světlo. Plakal a plakal po dlouhou dobu, až to vypadalo, jako by velmi onemocněl. Tehdy jeho dědeček řekl: „Podejte mi mé dítě." A když mu dítě dali do rukou, dědeček Krkavci řekl: „Můj vnuku, dávám ti poslední věc, kterou na světě mám." A pak mu odevzdal krabici s denním světlem.

Potom Krkavec, který již zcela vyrostl, spěchal podél břehu řeky Nass a v temnotě uslyšel hluk, pocházející od lidí lovcích ryby. Všichni lidé, kteří v té době byli na světě, žili na jednom místě u řeky Nass. Tito lidé již slyšeli, že Stvořitel něco, co prý přijde na svět, nazývá denním světlem a hovořili o tom a báli se.

Krkavec zakřičel na rybáře: „Proč děláte tak velký hluk? Jestliže budete tolik hlučet, pustím na vás denní světlo!" Ale oni mu odpověděli: „Nejsi přece Stvořitel, tak jak můžeš mít denní světlo?" A pokračovali v rámusení. Krkavec trochu pootevřel krabici a světlo zazářilo na svět jako blesk. Rybáři hlučeli ještě víc. Krkavec otevřel krabici úplně a denní světlo se rozlilo všude. Když dopadlo na lidi, velmi se poděsili. Někteří běželi do vody, jiní do lesů. Z těch, kteří skočili do vody, se stali tuleni, z těch, co se rozběhli po lese, lesní zvěř.

Bouřňák byl jednou z prvních bytostí vytvořených Stvořitelem. Sřežil sladkovodní prameny a nedovolil nikomu, aby se jich dotkl. Prameny, které vlastnil, byly na skalnatém ostrově, pod střechou jeho domu. Krkavec k němu vnikl, nabral do úst mohutný doušek a chtěl vyletět ven kouřovým otvorem. Bouřňák ho uviděl, a zvolal: „Duchové, zadržte ho!" Duchové Krkavce, původně bílého, drželi tak dlouho v otvoru, dokud celý nezčernal od kouře. Ukradenou vodu potom Krkavec rozstříkával tu a tam po světě a vytvořil tak velké řeky. Pak pravil: „Toky, které jsem zde založil, budou jistě vířit neustále. Nebudou však zemi zaplavovat, ale budou zásobárnou vody."

Poté spatřil Krkavec daleko na moři oheň. Vložil kousek smolné větévky do zobáku sokolímu mláděti a poslal je k ohni, aby se ho smolnou větévkou dotklo a přineslo ji zpět. Když se sokol vrátil, vložil Krkavec větévku do skály a do červeného cedru a řekl: „Tímto způsobem budete získávat svůj oheň, z této skály a z tohoto červeného cedru." A tak také lidé činili.

O HADOVI

Dva následující irokézské mýty O Hadovi a O Bouřkovém chlapci jsou převzaty ze sbírky Harrieta Maxwella *Con verse: Myths and Legends of the New York State Iroquois*, New York 1908. Pocházejí od kmene Seneků. Téma dvojčat, zosobňujících věčně se sváříci principy dobra a zla, je příznačné pro mýty severovýchodu, objevuje se však i v jiných oblastech Severní Ameriky.

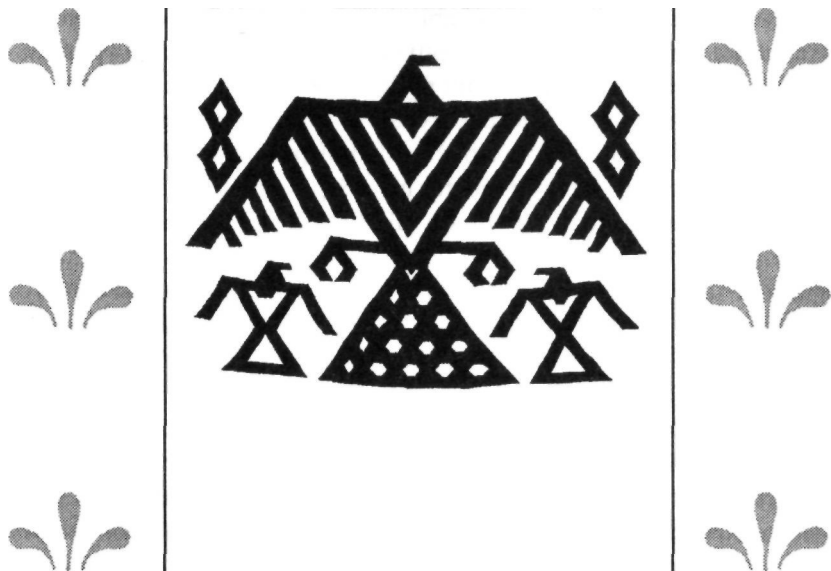
Při stvoření světa, který nese želva na svých zádech, porodila Nebeská Matka dvojčata jménem Hah-gweh-di-yu a Hah-gweh-da-et-gah a s jejich zrozením přišlo na svět dobro a zlo; Hah-gweh-da-et-gah byl Duch zla. Bratři mezi sebou vedli ustavičný boj. Hah-gweh-di-yu, Duch dobra, se ze všech sil snažil tvořit krásné věci, což popouzelo Ducha zla, který si liboval pouze ve znetvořeních a v boření. Duch dobra stvořil krásné řeky a potom navršil vysoké kopce, aby sřežily mírumilovné říční proudění údolními. To rozzuřilo Ducha zla, který vyslal Sais-tah-go-wa, mořského obludného hada, nařídív mu, aby vystoupil z moře a rozbil to, co bratr stvořil. Obludný had,

zvyklý na svobodu v širokých mořích, propadl mezi úzkými břehy zuřivosti, snažil se je roztrhnout, svíjel se na své cestě vodou a metal velká skaliska do proudů, takže toky málem vytlačil do moře. Duch dobra se zarmoutil nad zkázou řek, které by pohltila hluboká moře, litoval svých výšin a údolí zničených žízní a spěchal k jejich záchraně. Obludný had však spatřil, že přichází a snažil se v hrůze před jeho silou uniknout. Nemohl se však vrátit do moře říčními koryty, která rozbil, a uletěl proto k nebi.

Slunce poklidně sledovalo cestu Obludného hada k nebesům. Když se však dovědělo, co had napáchal, rozhodlo, že mu už nikdy nedovolí návrat na zem, aby neškodil tvorbě Ducha dobra. Uvrhl proto Obludného hada napříč nebem a zavěsil ho od východu k západu. V té době letěl kolem He-no, Duch bouře, na své bouřkové cestě. Uviděl hada nataženého napříč oblohou a začal obdivovat jeho nádherné barvy. Potom ho uchopil se slovy: „Můj lovec blesk tě potřebuje na svůj luk," a odnesl ho do svého obydlí. Tak Obludný had odpočívá v zajetí He-noa. Když je však He-no zaměstnán řízením bouře, snaží se mu uniknout. Ostražitě slunce ho však vždy najde a znovu zavěsí napříč oblohou. Zároveň ho pomaluje svými zářícími barvami, aby had mohl být He-noem nalezen. He-no rychle přichází a odnáší hada zpět do svého domu.

Při letních přeháňkách vidí lidé Sais-tah-go-wa, Obludného hada, klenoucího se ve skvostných barvách oblohou. Jakmile se objeví slunce a duhové barvy vyblednou, rudý muž volá: „Je po dešti, Sais-tah-go-wa se snaží uniknout, ale He-no ho opět uvěznil ve svém obydlí!"

O BOUŘKOVÉM CHLAPCI

He-no, Duch bouře, vrhl na zem strašlivou deštivou bouří. Voda zatopila zemi, přeplnila jezera a řeky. Potom ale He-no v soucitu se zemí seslal dolů jednoho ze svých pomocníků jménem Ha-de-no-na-da-on, aby uklidnil vody. Když Ha-de-no-na-da-on letěl nad územím Seneků, uslyšel náhle hlas nařikající ve velké úzkosti a posléze našel malé dítě plující v povodni, která odnesla jeho rodiče. Poznal, že dítě je Gun-no-do-yah, syn náčelníka a velkého válečníka, jehož území často navštěvoval. Rozhodl se dítě zachránit a dopravit je do svého domu v oblacích. Tam položil dítě k odpočinku na mocný černý mrak a vrátil se na zem dokončit své poslání. Když se He-no, který předtím cvičil své bouřkové pomocníky, vrátil domů, vyslechl chlapce, zarmouceného nad ztrátou rodičů. Rozhodl se, že ho adoptuje a přemění v Bouřkového lovce. Potom He-no sám k sobě promluvil: „Byl mi poslán. Je to člověk. A protože zná všechny pozemské stezky, může mi být velmi prospěšný. V jezerech žije pozemská obluda, kterou

žádný smrtelník není schopen zabít, a naopak moji bouřkoví pomocníci, kteří nejsou pozemského původu, nemohou obludu vypátrat. A ta obluda se vzdorně postavila mým bleskům, zpusťovala jezero plné ryb, odehnala pryč zděšené rybáře a zbavila lidi jejich obživy. Gun-no-do-yah, protože je člověk, rozumí pozemským stezkám. Já ho učiním silným, dám mu mocný luk a šíp a až mé černé mraky zastíní jezero, bude útočit na obludu tak dlouho, dokud ji nezahubí."

Gun-no-do-yah se He-novi, jehož věrným bouřkovým pomocníkem byl zachráněn z povodně, cítil za svůj život velmi zavázán a byl by rád udělal cokoli, čím by projevil svou vděčnost. A tak když He-novy černé mraky sestoupily k zemi, chlapec je oddaně následoval k jezerům.

Po mnoho měsíců bylo jeho pátrání marné. A když už pouze jedno jezero (Ontario) zbývalo k prohlídce, pomyslí si Gun-no-do-yah: „Vody tohoto jezera jsou hluboké a široké, zde určitě najdu toho strašného hadího netvora." A tak když He-novy černé mraky těžce visely nad jezerem a zatemňovaly sluneční světlo, chlapec se nepozorovaně přiblížil ke břehu. A tu ke své radosti spatřil nestvůrného hada bičujícího vodu velkým ocasem. Gun-no-do-yah klidně namířil, napjal luk a vyslal rychlý šíp. Ale předtím, než šíp mohl zasáhnout cíl, obluda zmizela a zanechala na hladině jen stopu pěny, do níž šíp neškodně zapadl.

Mnoho dní Gun-no-do-yah navštěvoval jezero a často mířil na plujícího netvora, ale vždy promarnil své šípy v pění, která zůstala na hladině, když se had ponořil. Jedné noci však, když bouřkoví pomocníci metali blesky nad jezerem, které mraky zatemnily svou černí, a kdy ryby pluly v hlubině v bázni před ohlušující ozvěnou, vstoupil Gun-no-do-yah směle do jezera. Tu se obludný had vynořil přímo proti jeho napjatému luku a pokynul mu, aby přistoupil blíže a vyslechl jeho řeč: „Pojď blíž a neboj se mě. Znáš mě dobře a znám tvé pevné šípy, které mě nemohou zasáhnout. He-no je tvůj pán, ale já se ho nebojím, pohrdám jeho bouří a jeho blesky mě míjejí. Tvůj úkol je neužitečný a ty mu nemusíš sloužit. Já jsem tvůj přítel a naučím tě ulovit rybu v noci, odhalím ti všechna tajemství vod. Pojď se mnou, zavedu tě do svého domu ve skalách hluboko dole, kam slunce nikdy

nedohlédne. Pojď a rozčesávej mou dlouhou hřívu, jsou do ní zamotány ryby a je tak těžká."

Gun-no-do-yah nechtěl hada poslouchat, protože přišel zabíjet. Když však mohutně napjal luk, tětiva praskla a smrtící šíp nečinně dopadl do vody. Na to netvor vyzdvihl svou hlavu vysoko do vzduchu. Otevřel syčící tlamu a uchopiv Gun-no-do-yaha strhl ho hluboko na dno jezera.

Když He-no spal, zjevil se mu ve snu Gun-no-do-yah a vyličil mu své neštěstí. Vyprávěl, jak našel obludného hada v jezeře Ontario a jak jím byl pohlcen. He-no, kterého sen velmi sklíčil, se rozhodl Gun-no-do-yaha zachránit. Spěšně sezval své nejstatečnější bojovníky, pověděl jim, co se mu přihodilo a vyslal je na zemi, aby se ponořili do jezera. Bouřkoví pomocníci se horlivě potopili do hlubokých podvodních jeskyní, našli spícího netvora, vyzvedli ho z úkrytu a donesli k He-novi. Ten obludného hada zabil a z jeho těla vytáhl ještě žijícího Gun-no-do-yaha. Potom se všichni vespolek veselili.

Nyní, když byl Gun-no-do-yah zachráněn, nechtěl již He-no nikdy dovolit, aby chlapec znovu navštívil zem. Aby mohl mít Gun-no-do-yaha stále ve své blízkosti, učinil ho jedním ze svých pomocníků, kteří ho obklopují při bouři a pohánějí blesky.

O PŮVODU KUKUŘICE

Tento krikský příběh pochází ze sbírky Johna R. Swantona: *Myths and Tales of Southeastern Indians*, Washington 1919. V tradici jihovýchodních kmenů měl námět o původu kukunce mnoho variant, v nichž jako ústřední mytická bytost vystupuje dívka, žena kukuřice nazývaná různými jmény. Ve světě zemědělských kultur mají zásadní význam duchové plodin, jejichž přízeň si člověk musí obřadně zajišťovat. Vzájemné pouto těchto duchů s lidmi objasňují a zakotvují mýty.

Žila jedna stará žena. Jednou, když pršelo, našla v dešti kapičku krve. Opatrně ji vzala, uložila stranou a přikryla. Za nějaký čas nadzvedla pokrývku a spatřila pod ní malého chlapečka, sirotka. Začala se o něj starat a jakmile už byl dost velký, řekla mu, aby ji nazýval svou babičkou.

Když bylo chlapci šest či sedm let, zhotovila mu jeho babička luk a šípy a chlapec začal chodit na lov. Při prvním návratu z lovu se ptal: „Co je to za tvora, který skáče po zemi a třepetá křídélky?“ „To je

luční kobyłka," odpověděla žena, „jdi, zabij ji a přines mi ji!" A chlapec udělal, co mu přikázala.

Jindy se při návratu z lovu ptal: „Co jsem to viděl přeletovat ze stromu na strom?" - „To je pták. Jdi, zabij ho a přines mi ho k jídlu."

Příště, když se vrátil z lovu, se ptal: „Co je to za lesknoucího se tvora s dlouhýma nohama a štíhlým tělem, kterého jsem viděl utíkat pryč?" - „To je krocan," řekla. „Jdi, zabij ho a přines mi ho, je velmi dobrý k jídlu."

Příští den se ptal: „Co je to za tvora s huňatým ocasem, kterého jsem viděl šplhat na strom?" - „To je veverka, je dobrá k jídlu," odpověděla žena a chlapec šel, zabil veverku a přinesl ji.

Jindy řekl: „Co je to za tvora s dlouhýma nohama, s krátkým tělem a ocasem, černým čumákem a dlouhýma ušima?" - „To je jelen. Jdi, zabij ho a přines mi ho sem. Je dobrý k jídlu." Takto se chlapec naučil znát jména všech zvířat.

Příště, když se vrátil z lovu, pravil: „Viděl jsem něco, co mělo velké nohy, mohutné tělo svažující se kupředu a velké okrouhlé uši, ale vypadalo, jako by nemělo ocas. Co je to?" - „To je medvěd," odpověděla žena. „Jdi, zabij ho a přines mi ho sem, protože je velmi dobrý k jídlu." A chlapec udělal, jak mu přikázala.

Příští den řekl: „Viděl jsem velkého tvora, který měl dlouhé chlupy sahající mu téměř k ramenům, ale jinak, kromě ocasu, měl po těle chlupy krátké. Měl hlavu ohnutou k zemi a když ji zvedl, viděl jsem, že má krátké rohy a velké oči. Co je to?" - „To je jistě bizon," řekla. „Jdi, zabij ho a přines ho sem. Je dobrý k jídlu." A tak chlapec bizona zabil a přinesl domů. Poté se již přestal své babičky na zvířata dotazovat, protože o nich věděl vše a mohl je lovit jak sám uznal za vhodné a zabezpečovat tak živobytí. Chodil na lov po celý čas. Stará žena ho však varovala, aby nechodil až k velké hoře, kterou viděli ze svého obydlí.

Zatímco byl chlapec na lovu, vařila mu stará žena jídlo z kukuřice a fazolí, ale nikdy mu neřekla, jak plodiny získává. Chlapec však po nějaké době již nemohl potlačit svou zvědavost. Jednou, když jim právě došly zásoby kukuřice i fazolí, chystal se chlapec zase na lov. Tu mu babička slíbila, že až se vrátí, přichystá mu kukuřičné jídlo. Chlapec předstíral, že jde na lov, ale místo toho proklouzl zpátky

k domu a nahlížel dovnitř škvirou. Uvnitř uviděl svou babičku, jak klade na zem ošatku, stoupá si do ní rozkročenýma nohama a škrábe se na stehnech. Když se poškrábala na jednom stehně, sypala se do ošatky kukuřice, když se poškrábala na druhém stehně, sypaly se fazole. Tak sirotek konečně zjistil, jak žena získává kukuřici a fazole.

Potom chlapec odešel na lov. Když se však vrátil, nechtěl se dotknout přichystaného jídla. Babička se ho ptala, zda není nemocný, či zda se mu něco nestalo a nutila ho do jídla. Nepodařilo se jí ho ale přesvědčit a tak pravit: „Vidím, že jsi mě špehoval a že jsi se dozvěděl, jak získávám kukuřici a fazole. Když tedy nechceš jíst jídlo, které ti připravuji, musíš odejít pryč až za tu horu, kterou jsem ti zakazovala přejít.“ Pak mu nařídila, aby jí přinesl živé sojky a chřestýše a jimi mu vyzdobila čelenku. Zároveň mu zhotovila flétnu. Když se bude procházet s čelenkou na hlavě a hrát na flétnu, ptáci budou zpívat a hadi chřestit.

Potom babička řekla: „Nyní je vše připraveno. Můžeš se vydat na cestu, ale dříve než odejdeš, zamkni mě v tomto srubu a zapal ho. Po čase se zase na toto místo vrať, dobře si ho prohlédni a vezmi si, co zde vyrostlo.“ Potom mu ještě přikázala, aby se oženil s první dívkou, kterou potká, a rozloučila se s ním.

Sirotek splnil, co mu babička nařídila. Když přešel horu, narazil na skupinu lidí, kteří si hráli s míčem. Jakmile lidi mladíka spatřili, přestali hrát, aby si ho mohli prohlédnout a velmi se radovali z jeho čelenky, sojek a chřestýšů. Mezi lidmi byl i Králík, který záviděl sirotkovi, že ho všichni obdivují, a chtěl se mu podobat. Proto sirotek přemluvil, aby cestovali spolu. Nedošli daleko a spatřili širokou vodní hladinu. Králík řekl: „Je tu mnoho želv. Skočme do vody a několik jich nachytejme.“ Mladík - sirotek souhlasil a Králík řekl: „Když vykřiknu - Už! - potopíme se.“ Ale místo aby na smluvené znamení také skočil do vody, přešel k místu, kde ležela čelenka a flétna jeho přítele, a chtěl s věcmi utéci. Než však tak Králík mohl učinit, mladík se vynořil a zvolal: „Co děláš na břehu?“ A Králík odpověděl: „Je to tolik příjemné, prohlížet si tvoje věci. Když teď řeknu - Připravit! - ponoříme se znovu.“ Mladík souhlasil, ale Králík vyskočil z vody, popadl čelenku s flétnou a utíkal pryč.

Mladík zatím nalovil mnoho želv a nesl je pryč. Přišel ke skupině

lidí, kteří ho obdivovali stejně, jako ti lidé předtím, než ztratil členku a flétnu. Mladík u nich nějakou dobu zůstal a oni se o něj starali. Potom cestoval dále až přišel k domu. Uložil želvy do jámy v zemi a vkročil do domu. Nalezl v něm mladou ženu, která tu bydlila, a oženil se s ní. Pak řekl své tchyni: „Venku v jámě jsem zanechal želvy. Přines je a připrav je pro nás." Matka šla ven, našla želvy a přinesla je do domu. Během jídla náhle vstoupil dovnitř neznámý muž a sdělil jim, že Králík je uvězněn, protože ukradl mladíkův majetek. Mladík hned vyskočil a odešel na označené místo. Sojky a chřestýši od té doby, co šije přisvojil Králík, nevydali ani hlásku. Jakmile však spatřili mladíka, hned se začali ozývat, sojky zpívaly a chřestýši chřestili. Sirotek si znovu nasadil členku, vzal svou flétnu a vykročil k domovu. A ptáci a hadi zpívali a chřestili z radosti, že se k němu zase vrátili.

Lidé, kteří zadrželi Králíka, ho za trest předhodili psům. Jenže psi usnuli a Králík jim uprchl. Když se psi probudili, začali sice kolem sebe čenichat, ale Králíka už nemohli dostihnout.

Mladík se navrátil domů a řekl své ženě: „Pojďme dolů k potoku, chci si zaplavat. Když čtyřikrát zkřížím vodu, otrávím v ní všechny ryby." Žena ho hned pobídla, aby to učinil. Protože mladík byl schopný dokázat vše, co si předsevzal, vykonal i tento čin a zabil všechny ryby v potoce. Pak řekl ženě, aby zavolala všechny vesničany. Lidé přicházeli v zástupu, dostávali ryby a dosyta se jich najedli.

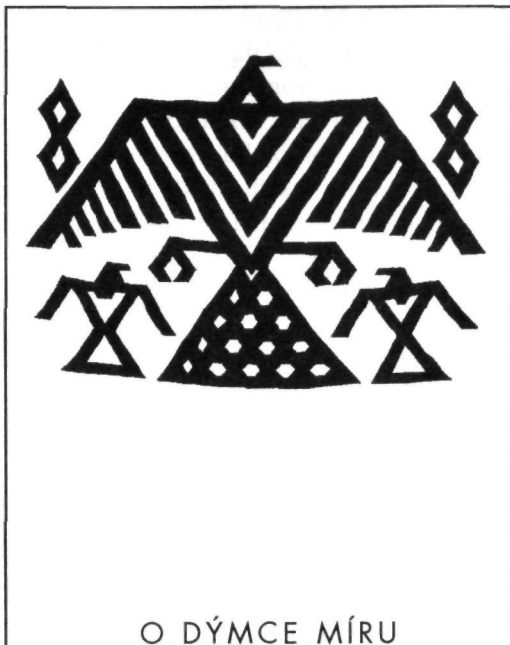
Na cestě k domovu mladík svou ženu požádal, aby ho učinila šťastným a umyla si hlavu, učesala své dlouhé vlasy a rozdělila je uprostřed na pěšinku. Žena splnila jeho přání a mladík ji požádal, aby vešla do domu a vyklonila se nehybně z okna. Potom uchopil sekeru a rozsekl svou ženu na dvě části, a tak ji rozštěpil na dvě ženy, navzájem si zcela podobné.

Když se Králík dozvěděl o mladíkových činech, chtěl ho hned napodobit. Proto řekl své ženě: „Pojďme dolů k potoku. Chci si zaplavat a když čtyřikrát překřížím vodu, ryby vyplavou na hladinu." „Dobře, pojďme a udelej to," řekla žena. Králík tedy čtyřikrát přeplaval vodu. Hned jak skočil do vody, se mu podařilo udeřit mřenku. Když ji spatřil omráčenou plavat po hladině, byl přesvědčen, že se mu ji podařilo otrávit. Rychle řekl ženě, aby zavolala lidi a rybu jim dala.

Zena mu vyhověla, avšak když lidé spatřili jedinou mřenku ležící na břehu, rozzlobili se na Králíka a vrátili se domů. Králík po návratu domů přikázal své ženě: „Umyj si hlavu, rozděl si vlasy na pěšinku a postav se do okna!“ Žena uposlechla, Králík ji rozsekl sekerou na dvě části a ona zůstala ležet mrtvá.

Za nějaký čas řekl mladík své ženě: „Pojďme na místa, kde jsem vyrostl, chci je opět spatřit!“ Vydali se na cestu a když došli k cíli, uviděli, že spálený srub zarostly všechny možné druhy indiánské kukuřice a fazolí. A to je ono místo, odkud pochází kukunce. Protože kukuřice byla původně člověkem, starou ženou, umí se na lidi zlobit, když o ni dobře nepečují. Jestliže na ni člověk nenavrsí půdu, aby ji pěstoval, kukuřice se dožaduje své sukně. Navršením země kolem zrna totiž člověk odívá starou paní kukuřici.

Mýtus o bizoní dívce pochází z ústní tradice Teton Dakotů (Lakotu) z Velkých plání. Uvedená verze je zachycena ve sbírce Marie L. McLaughlinové: *Myths and Legends of the Sioux, North Dakota* 1916. Mytická bytost Bílá bizoní dívka nebo Dívka bílého bizona, symbolizující čistotu a neposkvrněnost, přináší Lakotům posvátnou dýmku, která v rituálu kouření spojuje dohromady lidi se všemi bytostmi a duchy všehomíra.

Jednou v noci se dva mladíci procházeli a vyprávěli si milostné příběhy. Obešli kopec a přišli k malé strži. Tu najednou spatřili krásnou dívku, přicházející ze strže. Byla slavnostně namalovaná a krásně oblečená.

„Jaká krásná dívka!“ řekl jeden z mladíků. „Zamiloval jsem se do ní, unesu ji a vezmu si ji za ženu.“ - „Ne!“ řekl druhý, „neubližuj jí, možná, zeje svatá.“ Dívka se mezitím přiblížila a pozvednutou dýmkou nejprve obětovala nebi, potom zemi a poté postoupila ještě dále, držíc dýmku v roztažených rukách. „Vím, co jste řekli -jeden z vás

je dobrý a druhý zlý." Položila dýmku na zem a proměnila se v bizo-
ní krávu. Kráva hrabala zem, vytrčila svůj ocas, a potom kopyty zve-
dla dýmku ze země a opět se proměnila v dívku.

„Přicházím vám dát tento dar," řekla, „je to dýmka míru. Napříště
všechny radostné události a obřady budou zahajovány jejím vykoure-
ním. Tak dýmka pnnese do vašich myslí myšlenky míru. Kouření
obětujte Velkému tajemství (Wakan Tanka - pozn. překl.) a Matce ze-
mi."

Mladíci běželi do vsi a vyprávěli, co slyšeli a viděli. Celá ves se
vydala za dívkou, která všem zopakovala, co již řekla mladíkům.
Dýmku předala vesnickým kouzelníkům a odešla pryč do země bizo-
nů, kde se opět změnila v krávu.

O MEDVĚDOVĚ ŽENĚ

Tento tlingitsko-athabaský mýtus v tagišské verzi má rysy pohádky (viz. s. 477). Rozvíjí téma střetu příbuzenských vztahů a zároveň předpisuje pravidla obřadního chování k zabitému zvířeti pro udržení souladu mezi lidmi a přírodou. Pramen: Catharine McClellan: *The Girl, Who Married the Bear*, Museum Ottawa 1970.

Za starých dob lidé z jedné vesnice lovili u ústí veliké řeky lososy, rozvěšovali je a sušili na slunci, aby měli zásoby na zimu. Den se už pomalu chýlil ke konci, když několik žen přerušilo práci a vydalo se do lesa na borůvky. Šla s nimi jedna dívka, která si všimla, že na cestě leží trus medvěda grizzlyho. Na rozdíl od mužů musely být dívky i ženy před něčím takovým ostražitě a nesměly výkaly ani překročit. Ale tato dívka trus přeskakovala a kopala do něj. Nedbala varování své matky, a dokonce se rozkřikla: „Kam si to ten špinavý medvěd vyšel!“ a nazývala ho různými hanlivými jmény. Večer se ženy vracely domů s plnými koši borůvek. Náhle dívka spatřila tak nádherné plody, že se zastavila, sklonila se k nim a nechala jít ostatní napřed. Když však začala borůvky trhat, zavadila o svůj košík a vysypala ho. Nešťastná počala rozsypané bobulky sbírat ze země. A tu se před ní objevil mládenec, kterého nikdy předtím nespatriila. Byl vel-

mi hezký a měl na obličejí červené malování. Zastavil se a promluvil na ni. „Ty borůvky, které sbíráš, nejsou dobré, jsou plné špíny. Pojď se mnou kousek dál a košík si znovu naplníš. Rostou tam samé nádherné plody. Doprovodím tě pak domů, nemusíš se bát!" A když spolu naplnili košík z poloviny, zase ji přemlouval: „Vím o dalších borůvkách kousek odtud, pojďme tam!" Pak již byl košík téměř plný, ale mladý muž dívku zdržoval: „Je čas k jídlu! Jsi jistě hladová!" A rozdělal oheň. Upekli si pytlonoše a snědli z něho podstatnou část. Potom mladík řekl: „Je už pozdě na to, abys šla domů. Půjdem tam až zítra. Je léto, přespíme venku, nemusíme stavět tábořiště. A tak zůstali přes noc. Když se ukládali k spánku, mladík ji nabádal:" „Pokud se ráno vzbudíš dřív než já, nezvedej hlavu a nedívej se na mě! Pak usnuli. Ráno, hned po probuzení, ji mladík pobízel:" „Měli bychom už jít, sníme jen studené maso, abychom nemuseli rozdělávat oheň. A natrháme ještě nějaké borůvky, aby byl košík vrchovatý!" Celou dobu dívka vzpomínala na svého otce a matku, chtěla se vrátit domů. Mladík ji uklidňoval: „Neboj se, zavedu tě k rodičům!"

Pak ji vzal za pravou ruku, tu jí položil na hlavu a opsal kruh ve směru pohybu slunce. V ten okamžik dívka zapomněla na všechno a přestala o svém domově mluvit. A její druh jí řekl: „Máš pravdu, půjdu s tebou domů!" Ale ona už si nic nepamatovala, doprovázela ho a trhala cestou borůvky.

Každý měsíc jejich společného táboření jí připadal dlouhý pouze jako jeden den. Svoji pout' bok po boku započali v máji, po celý čas cestovali z místa na místo. Když se zastavili, mládenec ji vzal za ruku a kolem její hlavy jí opsal kruh ve směru sluneční dráhy a další kolem místa, kde seděla. „Nemáme už žádné maso. Jdu nalovit pytlonoše a divočáky. Počkej tu zatím na mě!" A když se mladík vrátil s úlovkem, putovali až do večera. Potom rozbili tábor, vařili a příští ráno šli zase dál. Dívka tušila, že něco není v pořádku. Stále cestovali, až se přiblížil podzim, krátil se den. A ona přicházela k rozumu a začínala chápat. Počasí bylo stále chladnější a tehdy mladík rozhodl: „Je čas se utábořit. Musíme si vybudovat domov!" Začal ale stavět domov velmi podivný. Vyhrabával doupě. Dívka už jasně viděla, že její druh je medvěd grizzly. Během své práce ji pobízel: „Přines větve a chvojí!" Dívka tedy šla a podle pokynu začala sbírat, co chtěl.

Prinesla celou otep, ale on ji pokáral: „Ty větve nejsou dobré, lámeš je příliš vysoko a zanecháváš tak stopu, podle které by nás lidé snadno našli. Musíme rychle pryč!“ A tak šli dál. Procházeli údolím, které dívka dobře znala. Věděla, že právě sem chodí její bratři na lov medvědů. Tři z jejich bratrů už byli ženatí, nejmladší byl ještě dítě. Chodívali spolu. Vždycky na jaře, obvykle v dubnu, kdy začíná tání a na sněhu se vytvářejí ledové škraloupky, vyráželi do hor. Psy posílali napřed, aby medvěda vystopovali a vylákali z brlohu. Tady se to vždy odehrávalo a ona to dobře věděla.

Dívka a její druh vylezli po svahu vzhůru. Mladík vybral místo, kde začal znovu hloubit doupě. Během usilovné práce se proměnil v medvěda a dívku poslal ven: „Nasbírej větve, které leží na zemi. Až bude vše pokryto sněhem, nikdo nepozná, odkud jsou!“ Dívka tedy sbírala větve ze země, ale zároveň je lámala na stromech a nechala je viset tak, aby její bratři našli znamení. Potom nabírala do rukou písek a třela si jím celé tělo i pohlaví. Zároveň se otírala větvemi stromů, aby všude ulpěla její tělesná vůně, kterou psi jejich bratrů jistě ucítí. Pak se vrátila do brlohu. „Teď už je to lepší,“ pochválil ji Medvěd, když uviděl větve a chvojí. Vystlal a zpevnil jimi doupě a pak vzal dívku s sebou na lov. Předtím nesměla vidět, jak její druh vyhrabává a zakusuje zvířata po způsobu medvěda grizzlyho. Nechtěl, aby to viděla, až nyní se mohla dívat. Téměř každý den lovili divočáky, pytlonoše a trhali borůvky i jiné lesní plody. Rok už se chýlil ke konci. Byl konec října, nastával pozdní podzim. On měl právě vzezření člověka, když rozhodl: „Myslím, že už máme na zimu dost potravy, masa i ovoce a můžeme jít domů. A tak šli, zalezli do doupěte, zůstali tam a spali. Vzbudili se jen tak jednou za měsíc, najedli se a šli zase do postele. Každý měsíc se jí však zdál dlouhý jen jako den. Po celý dlouhý čas vůbec nevyhlíželi na denní světlo.

Brzy mladá žena zjistila, že je těhotná. V únoru, tak jak je to obvyklé u medvědů, porodila v brlohu dvě děti, chlapce a holčičku. Měly lidskou podobu, nohy, ruce i břicha měly jako lidé, ale jejich záda byla celá chlupatá. Během zimy Medvěd v noci často zpíval. Díky tomu, že začal žít se ženou, vstoupily do něj schopnosti šamana. Zpíval svou píseň a dívka něco takového mohla slyšet poprvé. Když podruhé vyloudil: „Wuf, wuf,“ probudila se. „Jsi moje žena a já tě brzy

opustím," řekl jí. „Zdá se, že tvoji bratři přijdou, ještě než roztaje sních. Chci ti říci, že udělám něco špatného. Budu se bránit a opětovat jejich útok!"

„Nedělej to," zvolala dívka. „Jsou to moji bratři! Pokud mě opravdu miluješ, musíš je milovat také! Nezapíjej je. Nech je, ať zabijí oni tebe! Jestliže mě máš skutečně rád, nebojuj! Staral ses o mě dobře. Proč se mnou ale žiješ, když se je chystáš zabít?"

„Tak tedy dobře," řekl Medvěd. „Nebudu bojovat, ale chci ti říci, co se stane." Vtom se jí zazdalo, že jeho tesáky vypadají jako nože. „Toto jsou mé zbraně," řekl a jeho zuby se zablýskly, až se dívka vyděsila a začala prosit: „Nebraň se, nic nedělej! Pokud tě zabijí, zbydou mi ještě tvé děti." Teď skutečně pochopila, že před ní stojí medvěd grizzly, pochopila to do všech důsledků.

Po této rozmluvě šli znovu spát, avšak ženu za nějakou dobu zase probudil zpěv. „Vím, že jsou již skoro tady," řekl jí Medvěd na vysvětlenou. „Jestliže mě zabijí, chci, aby ti odevzdali mou hlavu a ocas. Určitě jim řekni, aby ti to dali! Pokud zemřu, rozdělej velký oheň, spal mou hlavu a ocas a zpívej píseň, kterou tě naučím, tak dlouho, dokud bude má hlava hořet. Zpívej, dokud neshoří!" řekl a zazpíval jí svoji píseň. Pak se najedli a usnuli.

Nastal další měsíc a oni spali velmi špatně. Medvěd byl každou chvíli vzhůru a dívku budil: „Už jdou," řekl. „Nemohu dobře spát. Asi se blíží tání. Vyhlédni ven, jestli ještě leží kolem brlohu sních!" Žena vylezla a viděla jen písek a bláto. Nabrala trochu, uhnětla kuličku, otřela s ní celé své tělo tak, aby kulička nasála její pach, a potom ji shodila dolů ze svahu. Teď ji psi jistě vyčenichají! Pak se vrátila do doupěte, aby oznámila, že na některých místech se už objevuje holá zem. Nato se jí Medvěd zeptal, proč stále zanechává stopy. „Proč, proč, proč? Vždyť nás pak lidé snadno najdou!" Jeho družka to popírala, avšak on řekl rozhodně: „Vím to!"

Potom zase usnuli na půl měsíce, až mladou ženu znovu probudil Medvědův zpěv: „Už se blíží konec," hovořil k ní tiše, „a pak mě víc neuslyšíš. Brzy přijdou k našemu vchodu psi. Už se blíží konec. Dobře, budu bojovat. Chystám se udělat něco špatného!" A jeho žena ho zase začala přemlouvat: „Jistě víš, že jsou to moji bratři. Nedělej to! Když mé bratry zabiješ, kdo se pak bude starat o naše děti? Musíš

myslet na děti. Moji bratři mi budou pomáhat, a proto, jakmile tě budou lovit, nebraň se!" Pak šli na chvíli do postele. „Nemohu spát, ale ty to zkus," řekl jí Medvěd. A příští ráno ji budil: „Je konec, je konec, vstávej!" Po chvíli uslyšela hluk, který do doupěte pronikal z venku. „Tak," řekl Medvěd, „psi štěkají, musím jít! Kde jsou mé nože, potřebuji je!" A ona viděla, jak šije vkládá do zubů. Byl to velký a silný medvěd. Začala se s ním přít: „Prosím tě, nebojuj, pokud o mne stojíš! Proč chceš jít až do krajnosti? Nyní musíš myslet na děti! Nezraňuj své švagry!"

Medvěd odcházel, potřásal tlapami a brumlal: „Už mě neuvidíš!" Odcházel a bručel. Vylezl ven a vzápětí odhodil cosi zpět do brlohu. Byl to malý pes k lovu medvědů. Vkutálel se dovnitř stočený do klubka a mladá žena ho popadla a ukryla pod lůžko z chvojí. Přikryla ho a sedla si na ně, aby nemohl utéct. Měla totiž plán.

Když vše utichlo a delší dobu se neozýval žádný hluk, vylezla žena z doupěte. Dole slyšela bratry, kteří již Medvěda zabili. Udělalo se jí špatně a musela si na chvíli sednout. Pak posbírala vystřílené šípky ležící kolem, přivázala je na záda chycenému psovi, a nechala ho, aby běžel za svými pány. Bratři, kteří dole stahovali Medvěda, poznali svého psa. Všimli si svazku šípů na jeho zádech, sundali ho a smáli se: „To je zvláštní! Kdo to mohl udělat! Medvědi brloh je přeci prázdný!" Chvíli se domlouvali, až nakonec dospěli k rozhodnutí, že pošlou na výzvědy nejmladšího bratra. Začali tedy chlapce pobízet: „Před rokem, v květnu jsme, jak víš, ztratili sestru. Něco se muselo stát. Mysleli jsme si, zeji odnesl a zabil medvěd. Hledali jsme její tělo, protože víme, že grizzly lidi nežere, avšak naše úsilí bylo marné. Jsi z nás nejmladší! Neboj se, nahoře nemůže být nic jiného než ona. Jdi a podívej se tam. Najdi ji!"

Nejmladší tedy šel. Vylezl až k brlohu, před nímž jeho sestra seděla a plakala. Nepoznal ji, a dokonce z ní dostal strach, protože byla celá chlupatá. Jakmile ho však mladá žena spatřila, oslovila ho jménem a on teprve rozeznal její podobu. Se slzami v očích mu pak sestra vyprávěla svůj příběh a nakonec dodala: „Vždyť vy jste, chlapci, ulovili svého švagra, se kterým jsem odešla loni v květnu. Zabili jste ho sice, ale teď s jeho tělem musíte nakládat slušně. Chci vás zvlášť poprosit, abyste mi schovali jeho hlavu a ocas. Až pak dojdete

do naší vesnice, řekněte matce, aby mi ušila šaty, protože se chci vrátit domů. A ať ušije šaty také pro moji dcerušku a košili a legíny pro synáčka. A nesmí zapomenout na mokasíny. Až to bude mít hotové, může si pro nás přijít!"

Mladík se vrátil k ostatním a vylíčil jim, že nahoře skutečně našel sestru, která prosí, aby jí schovali medvědí hlavu a ocas. Bratři po jeho vyprávění ztratili chuť na medvědí maso. Pak odešli domů, řekli všechno matce a ta se hned pustila do šití. Když se lidé z vesnice dozvěděli, co se stalo, chtěli někteří Medvědovu ženu zabít. Ale bratři se jí zastali a nedovolili to. Příští den měla matka oblečení připravené a vydala se za dcerou. Nalezla medvědí brloh, oblékla mladou ženu i své vnuky a potom obě i s dětmi sešly na místo, kde byl Medvěd zabít. Bratři zde nechali hořet veliký oheň. Mladá žena do něj vložila medvědí hlavu a ocas a zpívala píseň, kterou ji její manžel naučil, tak dlouho, dokud na zemi nezbyl jen popel. Udělala vše přesně, jak si Medvěd přál. Pak se vrátila do matčina příbytku, ale neměla tu už pocit domova. Přestala totiž snášet lidský pach. Vadil jí natolik, že se napoprvé mohla k vesnici přiblížit jen s velkými obtížemi, tak jí byly silné závany člověčiny protivné. Vyzvala proto bratry, aby jí postavili obydlí stranou. Zde pak žila dlouho sama s dětmi. Teprve na podzim se nastěhovala k matce a zůstala u ní celou zimu.

Příští jaro bratry napadlo, že si připomenou to, co bylo, a se sestrou si pohrají. Zabili totiž medvědici, která měla dvě medvíďata - samečka a samičku. Šli tedy za svou matkou a řekli jí: „Matko, přemluv naši sestru, aby si s námi šla hrát. Jenom přes ni, přes malého synovce a neteř přehodíme medvědí kůže. Bude to veselé. Připravili jsme si totiž šípky bez hrotů, abychom mohli předstírat lov." Když to mladá ženy vyslechla, začala naříkat a své matce vysvětlovat: „Jen jednou to udělám a proměním se v medvědici. Už teď jsem jí napůl. Pohleď, jak mi ruce i nohy stále obrůstají dlouhými a hustými chlupy! Jakmile přes sebe přehodím medvědí kůži, určitě se proměním," obávala se. Avšak bratři trvali na svém a nakonec ji obelstili. Rychle se připlížili a vhodili na ni i na děti kůže ze stažených medvědů. V ten okamžik se mladá žena spustila na všechny čtyři a oklepala se jako medvědice. Tak se to stalo. Byl z ní medvěd grizzly a nemohla proti tomu nic dělat. Musela bojovat proti šípům. Zabíla všechny své bra-

try, až na toho nejmladšího, jen toho nechala naživu. Nemohla si pomoci. Slzy jí přitom stékaly po tvářích. Pak pomalu odcházela do hor a medvíďata ji doprovázela.

A teď všichni víte, proč se říká, že před dávnými časy byl medvěd grizzly částečně i lidskou bytostí, a proč nejíme jeho maso*. Přestože dnes lidé jedí maso černých medvědů, stále by se nedotkli masa grizzlyho, protože grizzly je napůl člověk.

Maso je téměř všude zapovězeno ženám, místy celé komunitě

STŘEDNÍ AMERIKA - MEZOAMERIKA

Jako Mezoamerika bývá označována ta část Střední Ameriky, v níž se rozvíjely vyspělé starověké civilizace. Obyvatelé tohoto kulturního areálu však sami nikdy nevytvořili jednotný celek. Mezoamerika zahrnuje podstatnou část Mexika (vyjma severních oblastí) totožnou z velké části s územím ovládaným Aztéky a dále mayské území přes východní Mexiko, Guatemala a Belize do západních částí Hondurasu a El Salvadoru. Přiřazována sem bývá i Nicaragua a Nicotský poloostrov. V této oblasti se kolem roku 1500 př.n.l. objevují základy civilizace, jejíž kulturní tradice se rozvíjela následně i souběžně v různých ohniscích po úctyhodnou dobu zhruba 3 000 let. K charakteristickým rysům této tradice sdílené různými kulturami i etniky patří složitě organizovaná společnost, která po sobě zanechala monumentální architekturu zahrnující plánovitě vybudované celky stupňovitých pyramid s chrámy, s řadou nádvoří, paláců a s hřišti pro obřadní míčovou hru. Duchovní součástí této tradice byl posvátný kalendář o 260 dnech, užívaný vedle 365 denního (ročního) cyklu a hieroglyfické záznamy. Jednotlivé kultury přes někdy závažné rozdíly spojovaly obdobné náboženské představy vytvořené v polyteistických systémech.

V tzv. předklasickém nebo přípravném období od 2.tisíciletí př.n.l. do 150/250 n.J. vznikají trvalá zemědělská sídliště pěstující jako hlavní plodinu kukuřici, objevuje se výroba keramiky a vývoj ústí ve vytváření prvních center civilizací Olméků při pobřeží Mexického zálivu (La Venta), Zapotéků v Oaxace (Monte Albán) a Mayů na tichomořském pobřeží a v guatemalské vysočině (Izapa, Kaminaljuyú). Pro ně je charakteristická počínající společenská diferenciacce, stavba obřadních center s pyramidami, výroba keramiky, počátky drobného i monumentálního sochařství spolu s ojedinělými záznamy kalendářních dat a hieroglyfických textů v kameni. Klasické období (250-800/900 n.l.) je érou rozmachu architektury, sochařství, malířství,

hieroglyfického písma, astronomie a matematiky. Teotihuacan v centrálním Mexiku, Monte Albán v Oaxace, mayská města v nížinách guatemalského Peténu a okolí (např. Palenque, Tikal, Copán) ad. představovala městské státy v čele s teokratickou dynastií. Rozvrstvená společnost sestávala z rodové aristokracie, kněží, umělců, řemeslníků, válečníků a zemědělců. V posledním století klasické éry došlo k pádu Teotihuacánu i k náhlému úpadku některých mayských měst ve střední nížině, snad v důsledku klimatické změny a následné neúrody. V poklasickém období trvajícím do španělské konkvisty dominují v Mezoamerice nejprve cca v období 900-1200 n.l. Toltékové, později v tzv. pozdním poklasickém období se do popředí dostávají Aztékové a vedle nich hrají nadále významnou roli i Mayové, Totonakové, Huastékové, Mištékové a Taraskové.

Politické systémy Mezoameriky popisovali španělští dobyvatelé ve feudálních termínech Starého světa. Když hovořili o indiánských králich, vladařích a říších, užívali pojmů, které zkreslovaly poznání skutečnosti. V mezoamerických kulturách se obecně setkáváme s politickou formou tzv. náčelnictví. V popředí rodové společnosti stály rodiny, které formou redistribuce hromadily bohatství vzácných předmětů získávaných dálkovým obchodem nebo válečnými výboji. Posléze se v tomto prostředí formovaly rané státy s administrativními a obřadními centry a s přilehlými sídlišti. Uvnitř těchto celků vystupovala rodová hierarchie proklamující svůj božský původ. Městské státy vybíraly od podrobených etnik naturální dávky, které napomáhaly elitě vydělit se z běžného pracovního procesu a věnovat se umění, bádání a náboženství.

Když Španělé v 16. století přišli do Mexika, byli skutečně zděšeni a pohoršeni náboženskými obřady domorodců zahrnujícími kanibalismus a lidské oběti. Tyto hrůzné činy dobyvatele v jejich vlastních očích ospravedlňovaly k postupu proti složité aztécké civilizaci. Koncept lidské oběti i sebeobětování organicky prostupoval mezoamerickým náboženstvím i mytologií. Je výrazem hledání rovnováhy mezi přírodou a kulturou. Vychází z myšlenky rituálně magického zajištění úrodnosti a plodnosti, obnovy přírodních sil, a tak posilování rovnováhy vesmíru. Smutně proslulé obřady obětování zajatců na vrcholech pyramid, kdy kněží vyřezávali nespočetným obětem obsidiánovým nožem srdce z těla, souvisely s vírou, že lidská srdce a krev slouží za potravu astrálním božstvům. Tímto způsobem měl být udržován životní a vesmírný koloběh.

Spojité náboženské představy předkolumbovské Mezoameriky mají své kořeny již v předklasickém období. Archeologické ikonografické prameny kultury olmécké, zapotécké, teotihuacánské aj. nám s největší pravděpodob-

ností dokládají prvotní uctívání přírodních sil ve formě nadpřirozených zvířecích bytostí s antropomorfními rysy (jaguárů a hadů) a zároveň prototypů pozdějších bohů deště a blesků (Tlaloc), ohně (Huehuateotl [ueuteotl]), kukuřice a dalších.

Nejvíce informací z koloniálního období i rekonstrukcí z předkonkvistních kodexů se nám dostává o mayské a aztécké polyteistické soustavě, jež zároveň patřily k nejsložitějším v Mezoamerice. Tyto náboženské komplexy se opíraly o mýty, které řešily otázky vzniku veškerenstva, světa a člověka na zemi i vzájemného vztahu lidí a přírody.

Podle mayských mýtů prošel vesmír několika cykly stvoření a destrukcí. Důležité je, že Mayové, kromě cyklického posvátného (260 denního) a také slunečního (365 denního) kalendáře používali k měření času navíc tzv. Dlouhý počet vycházející z pevného data, od něhož bylo možné odečíst přesný časový údaj. Mayové uvažující v dlouhodobých érách stanovili stvoření současného světa v korelaci s Juliánským kalendářem na rok 3113 př.n.l. Mayské kosmologické představy vzhledem k nevyrovnaným údajům lze rekonstruovat jen neúplně. Zároveň je třeba si uvědomit, že mayský svět se v dějinách proměňoval a měl mnoho lokálních variant. Univerzum v mayském pojetí sestává z několika vrstev nadzemního a podzemního světa. V období konkvisty většina obyvatel Mezoameriky věřila ve 13 nebeských a 9 podsvětních vrstev. Mezi nimi leží naše země, podle mayských představ plochá a čtyřúhlá. Každý úhel v místě světové strany má barevnou hodnotu. Mnohovrstevné nebe je podepřeno čtyřmi božskými Bacaby a každá z vrstev má vlastního boha. Osu světa tvoří strom ceiba prorůstající středem. Podzemnímu světu, v počtu odpovídajícímu součtu vrstev, vládli bohové noci. Mayský panteon je zastřen řadou nejasností vyplývajících z nejednotnosti pramenů. V rukopisu „Rituály Bacabů“, pocházejícího z 18. století, napočítáme 166 božských jmen. V mayských kodexech z předšpanělského období jich rozlišíme mnohem méně. Tato mnohočetnost a zároveň početní nevyrovnanost je dána charakteristickými rysy mezoamerického náboženství. Každý bůh mívá i čtyři aspekty přiřazené jednotlivě různobarevným světovým stranám. Boží zároveň bývají pojímáni duálně v mužské i ženské podobě a v neposlední řadě mívá každý nebeský bůh svůj podsvětní protějšek.

Nejvyšším bohem mayského panteonu byl Itzamná (Ještěrčí dům), patron vědění a vynálezce písma, zobrazovaný v kodexech nejobvykleji jako stařec s výrazným orlím nosem. Jeho manželka Ix Čel [iš..] (Duhová dáma) byla starou bohyní tkaní, léčení a porodnictví a patrně také starodávnou bohyní Měsíce. Všichni ostatní boží, zahrnující Bacaby, byli patrně potomky

tohoto páru. Sluneční bůh Ah Kinčil [ach ..]mohl být jedním z aspektů Itzamny, neboť je mu v kodexech podobný. Kukulkan, opeřený had v yucaťánském podání, byl bohem mayské aristokracie.

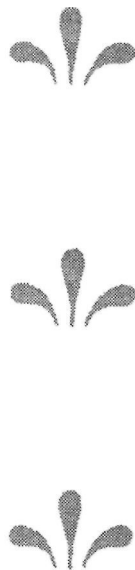
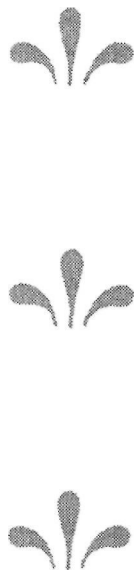
Aztécká kosmologie vytvořila obraz čtyř po sobě stvořených a následně katastrofami zničených světů tzv. „slunci“. Pořadí těchto světů, jejich charakter i druh katastrof (jako zničení jaguáry, hurikánem, ohnivým deštěm a povodní) se v pramenech různí. Na počátku stál bůh stvořitel Ometeotl, prarodič duální povahy sestávající z mužského principu Ometecuhtli [ometecuhtli] a ženského principu Omecihuatl [omesiuatl]. Tento dvojediný pár, který nebyl Aztéky uctíván ani zobrazován, zplodil další bohy zápasící o nadvládu ve vesmíru. K nim patří Tezcatlipoca, Huitzilopochtli [uitsi..], Quetzalcoatl [ketsalkoatl] a Tlaloc, hlavní bohové aztéckého panteonu. Rozsáhlý aztécký panteon zahrnoval desítky bohů zosobňujících přírodní síly, symbolizující patrony času, ale i různých lidských činností. Hlavní bohové pak vystupovali jako stvořitelé a kulturní hrdinové, postupem času však v aztéckém myšlení získávali abstraktní charakter jako nositelé duchovních hodnot. Mnohovýznamnost a složitá ikonografická povaha aztéckých božstev je výsledkem kulturně historického procesu, během něhož Aztékové přejímali bohy sousedních mezoamerických etnik do svého panteonu a naplňovali je novým významem. V jejich náboženské symbolice hrají velice důležitou úlohu barvy a složitě strukturované astronomické jevy v různých fázích a polohách, což se promítalo v rozličných formách božských zjevení. K nejvyšším bohům aztéckého panteonu patřil Tezcatlipoca, Quetzalcoatl, Tlaloc a Huitzilopochtli. Kult prvních tří bohů byl ve starověké Mezoamerice velmi rozšířen v čase i prostoru.

Tezcatlipoca ve spojení s černou barvou splýval se severem. Černý Tezcatlipoca, Dýmající zrcadlo, byl bohem tmy a války uctíváný čaroději a zároveň známý jako mytický, kulturní hrdina, který vynesl svět z vod. Jako jeho světlý protipól, tedy Bílý Tezcatlipoca spojený se západem, vystupoval Quetzalcoatl [ketsalkoatl], opeřený nebo drahocenný had, pán větru a kukulice, bůh vztažený k Jitřence, který vynesl slunce z temnot. V závěru aztécké poklasické tradice přerůstá v boha vědění a kněžství, dechu života i symbol urozenosti. Byl také mytickým kulturním hrdinou, který odešel se slibem návratu v době náhodně shodné s příchodem Cortése do Mexika. Tlaloc, pán zdrojů vod, představoval Aztéky velmi uctívaného boha úrodnosti. Kmenovým a zároveň jedinečným bohem Aztéků se stal Huitzilopochtli, představující fázi Modrého Tezcatlipoky spojenou s jihem a tudíž se Sluncem v zenitu vyličeným jako Kolibřík na levé straně své stezky. Huitzilopochtli, Kolibřík Jihu, byl především spojen s válkou a mladými muži a postupem

aztéckých dějin i se Sluncem. Jemu a Tlalocovi sloužil dvojchrám na hlavní pyramidě v Tenochtitlanu.

Aztécký mýtus o stvoření světa vypráví, jak se tito bohové spolu s dalšími sešli v Tetotihuacánu, aby stvořili páte „slunce“, náš současný svět. K tomu bylo třeba, aby se jeden z bohů vrhl do živoucího ohně a přetvořil se ve Slunce. Oběť nakonec podstoupil nemocný bůh Nanahuatzin [nanauatzin]. Bohové pak ještě museli obětovat svoji krev, aby uvedli Nové Slunce do pohybu. Tak mýtus potvrzuje rituální nutnost oběti k udržení existence všeho-míra. Překlad do češtiny pochází z knihy Oldřicha Kašpara: Děti Opeřeného hada, Praha 1996, s. 9-13.

Pozn. Čárky nad hláskami aztéckých a mayských vlastních jmen označují přízvuk, který není nutno vždy uvádět, neboť v mayských slovech je přízvuk obvykle na poslední slabice a aztécký jazyk klade přízvuk důsledně na předposlední slabiku.

O ČTYŘECH SLUNCÍCH A JEDNOM NAVÍC

Na samém počátku všeho byl pouze Velký Otec Živitel a Matka Živitelka. Vznášeli se vysoko nad zemí v azurově modré obloze a vládli všehomíru. I stalo se jednoho dne, že Otec Živitel upustil svůj drahý nůž ze vzácného zeleného obsidiánu. Sotva se nůž dotkl země, zrodilo se z toho doteku tisíc šest set bohů a ti osídlili celý svět.

Nejmocnějšími ze všech byli čtyři bratři - Huitzilopochtli, zvaný Kolibřík Jihu, Tezcatlipoca - Dýmající zrcadlo. Quetzalcóatl - Opeřený had a Tláloc - Ten, který dává rostlinám klíčit.

Bůh horka a ohně, Huitzilopochtli, vládl na Jihu. Sever patřil Tezcatlipokovi, bohovi zimy, noci, smrti a války. Na východě sídlil Tláloc, bůh vody, úrody, plodnosti a mládí. A konečně západ patřil nejmoudřejšímu z nich, bílému Opeřenému hadovi, bohu života a světla.

Velmi brzy však zapomněli bratři na odvěké zákony svornosti a bratrské lásky a zrodila se mezi nimi nenávist a zloba. Dlouhé věky bojovali jeden proti druhému. A vždy, když některý z nich zvítězil, zničil všechno to, co vybudovali ti před ním.

Nejdříve se stalo, že těžké, sněhové mraky zahalily slunce a krutá zima zahubila celý svět. Potom se zdvihl strašlivý vítr a smetl všechno živé ze světa. Jakoby to však ještě nestačilo. Třetí zkázu zavinil oheň. Na nebi se objevil rozžhavený sluneční kotouč a jeho paprsky rozžhavily nebohou zemi do bělá. Z vrcholů hor tryskaly ohnivé jazyky a vzpínaly se až k rudě rozpálenému nebi. Země se proměnila ve žhavé peklo a opět bylo po všem. Nakonec přitrhla čtvrtá pohroma. Z nebe na zemi se začaly valit nekonečné proudy vody. Ta se také drala ven i z útrob země a vylévala se z mořských břehů. A nad zpěněnými kalnými vlnami visela těžká mračna, která pohltila slunce, měsíc i hvězdy.

Vyprávějí však někteří moudří starci dodnes, že tomu všemu bylo úplně jinak. Čtyři nejmocnější bohové prý se sešli dávno předtím, než na zemi začalo svítit slunce a radili se dlouho o tom, jak vlastně světu vládnout a jaké slunce na nebesa zavěsit. Protože se však nemohli dosti dobře dohodnout, usnesli se, že si to zkusí každý z nich postupně sám.

Horké slunce, které stvořil Huitzilopochtli, velmi brzy zapálilo svými žhavými paprsky zemi, která vzplála jedním plamenem. Ten vyšlehl vysoko na nebesa a nakonec strávil samotné slunce, jež ho zahlelo.

Za modrého slunce boha Tláloca přišla obrovská potopa a v ní se nakonec utopilo i samotné slunce. Zdálo se, že vyhraje Quetzalcóatl, jeho slunce bylo jasné a teplé. Zemi nesušovalo ani horko, ani chlad. Neohrožovaly ji bouřlivé přívaly vod. Najednou se však zdvihl prudký vítr, který se velmi brzy proměnil ve vichřici, jež odnesla kamsi do dálav i samotné slunce. To byla práce Tezcatlipokova, který chtěl nastolit vládu černého slunce, slunce jaguárů. A vskutku! Sotva jeho černé paprsky zaplavily zemi, vyhrnuli se na svět jaguáři a všechno živé rozsápali. Jejich poslední obětí se stalo samo černé slunce.

Ať už to bylo tak či onak, jedno je jisté. Bohové se ocitli v černo-černé tmě a nepříjemném chladu, který pronikal vším. Velmi brzy pochopili, že by bylo mámě trpně čekat na úsvit. A tak se nakonec sešli ve svém sídle Teotihuacánu, aby se klidně a s rozvahou poradili o tom, jak dál. K poradě přizvali i své zbývající druhy z Obsidiánového nože, ti však nebyli ani zdaleka tak mocní, jako jejich čtyři svě-

tovládní bratři. Jako první vystoupil na mohutnou pyramidu Slunce, jejíž stěny tonuly v hluboké tmě, Opeřený had - Quetzalcóatl a promluvil zvuchým a jasným hlasem: „Bratři moji, už bylo dosti bojů a nešvarů, neshod a zápasů. Čtyřikrát už zahynulo všechno živé na zemi i nad ní. Je načase, aby na oblohu vyšlo nové slunce, páte a poslední, aby osvětlilo zemi a laskalo ji svými teplými paprsky. Zdá se, že hrubou silou nic nezmůžeme a tak bude zapotřebí naší oběti.“

Všichni najednou upřeli své oči na Quetzalcóatla a s trochou obav očekávali jeho další slova.

„Jeden z nás se musí obětovat,“ pokračoval Opeřený had, „vrhne se do plamenů živého ohně a vystoupí na oblohu jako nové, životadárné slunce. Bratři, který z vás přinese oběť za nás za všechny?“

Nastalo hluboké ticho, nikomu z bohů se příliš nechtělo skočit do ohně, i když věděli, že jim nemůže ublížit.

Nakonec však přece jeden z nich našel odvalu. Před shromáždění se postavil mladý a urostlý Tecusistecatl. Pyšně se rozhlédl kolem sebe a vykřikl: „Bude to pro mne velká čest vystoupit na nebesa. Do volte mi tedy, abych vás opustil.“

Ostatní bohové si potají tiše oddechli, že řada nepřišla na ně. Tecusistecatl se začal hrdě natřásat ve svém bohatě zdobeném šatě z vzácného perí, ozdobeném zlatem a drahými kameny.

„Opravdu jsi ochoten podstoupit oběť za nás za všechny?“ zeptal se Quetzalcóatl.

„Ano. Já, jediný z vás,“ ušklíbl se Tecusistecatl.

„Když mi to dovolíte, i já bych rád skočil do ohně a stal se sluncem,“ ozval se náhle kdesi vzaду tichý hlas. Všichni se obrátili. V poslední řadě až na samém kraji se krčil Nanahuatzin. Byl to pravý ubožák. Neměl ani sílu, ani moc. Chyběla mu krása i vznešenost. A jeho vychrtlé a vyzáblé tělo bylo pokryto vředy a boláky.

„Budu velmi šťasten, když posloužím světu i vám. Přijměte prosím také moji oběť.“ Dodal Nanahuatzin a plaše sklopil oči k zemi.

„Ha, ha,“ zachechtal se Tecusistecatl pohrdavě. „Ty, takový ubožák, chceš zažehnout slunce? Opravdu si myslíš, že zrovna po tvé oběti budou sluneční paprsky hladit zemi? Vždyť by se na tvou tvář nikdo nemohl ani podívat!“

„Mlč!“ vykřikl rozhněvaný Quetzalcóatl. „Oběť je oběť. A je třeba

se před ní poklonit a vzdát jí úctu a ne se posmívat. Nikdo na to nemá právo. Ani ty!"

A tak nakonec přijali bohové v Teotihuacánu slíbenou oběť. Všichni už se těšili, jak skončí dlouhá zima, tma, povodně a vichřice.

Zanedlouho přinesli Tecusistecatl a Nanahuatzin své obětní dary. První z nich obětoval vzácné peří ptáka quetzala, zlato a drahé kameny. Nebohý Nanahuatzin dal to, co měl, jemné síti a listy agáve. Z rákosí spletl přístřešek a před ním zapálil oheň. Pak se oba uchýlili do ústraní a čekali, až nadejde jejich čas.

Čtvrtého dne se na teotihuacánské planině rozhořel obrovský oheň. Tecusistecatl se pečlivě oblékl do nádherného šatu z ptačího peří, na čelo si nasadil zlatou členku a vyšel ven. Nanahuatzin si zavěsil na prsa ozdoby z kukuřičné slámy, hlavu si okrášlil diadémem ze stromové kůry a přes ramena si přehodil drsný plášť z agákových vláken.

Oba bohové pak naposledy předstoupili před shromáždění svých druhů. Tecusistecatl se nedíval ani napravo, ani nalevo. Svět jakoby pro něho už nebyl. S očima upřenýma do plápolajících plamenů se rozběhl vstříc svému osudu.

„Skoč! Tak už přece skoč!" ozývaly se ze všech stran výkřiky.

„Co to?" Tecusistecatl náhle zvolnil svůj běh, zdálo se, jako by ho jeho vlastní nohy neposlouchaly. A nakonec se zastavil úplně. K ohni ani nedoběhl. Sklopil hlavu a obrátil se zpět. Když však viděl pohrdlivé úsměvy a slyšel slova výsměchu, znovu se rozběhl, ale sotva ho ovanul horký, spalující dech vzpínajících se plamenů, opět se zastavil a tvář ukryl v dlaních.

„Zmiz, ty zbabělce!" zahřměl za ním Quetzalcóatlův hlas. „Nejsi hoden toho, aby ses obětoval za ostatní." A podíval se na Nanahuatzina.

V té chvíli se Tecusistecatl znovu vzmušil a potřetí se rozběhl k ohni. Když se k němu však přiblížil na půl kroku, vrhl se na zem a zanařikal, až skály pukaly.

„Skoč do ohně ty!" volali bohové na Nanahuatzina. Ten nezaváhal ani na okamžik a vrhl se do plamenů. Ozval se hromový rachot, jiskry se rozletěly na všechny strany a Nanahuatzin se všem najednou ztratil z očí. Když to viděl Tecusistecatl, vykřikl strachy, ale pak se

také vrhnul do hasnouceho ohně. Plameny za chvíli zmizely a bohové tiše čekali. Najednou se na východě rozlila narůžovělá záře. Tmavá obloha zjasněla a nad vrcholky nebetyčných hor se objevil Nanahuatzin jako slunce s jasnou zářící tváří. Jeho oběť nebyla marná. Pod hřejivými paprsky slunce svět ožil a zkrásněl a všichni se zaradovali. Všude tam, kam zaletěly sluneční pozdravy, se objevila nevýslovná krása.

A tu se opět zablesklo na východě a na nebeské výšiny začal vystupovat druhý zlatý kotouč.

„Bratři moji, snad nám ten zbabělec Tecusistecatli nebude také svítit jako slunce," vykřikl rozhněvaně Quetzalcoatli.

„Ne, to nemůžeme připustit," volali ostatní bohové. A náhle kterýsi z nich spatřil běžet po sluncem zalité planině králíka. Rychle ho uchopil za uši a mrštil jím rovnou do tváře druhého slunce. Jeho záře rázem pohasla a změnila se v bledý svit.

„Bude to měsíc," rozhodl Quetzalcoatli.

„Každý večer, když slunce skončí svoji denní pout' a uloží se k odpočinku, vyjde na oblohu měsíc a bude nám osvětlovat noc. A hned ráno ho zase Slunce z nebes zažene. A měsíc také nebude stále krásně kulatý a jasně zářící jako Slunce. Když se narodí, bude jako ohnuté stéblo trávy a jen pomaloučku poroste a bude se chladně lesknout. A pak, až zase bude mít plnou a krásnou tvář, začne se zmenšovat a ztrácet se. A tak tomu bude navěky. Tecusistecatlova oběť také nebyla marná, ale Nanahuatzinovi - Pánovi roku - se nikdo nevyrovná." Bohové spokojeně pokývali hlavami, a jak rozhodl Quetzalcoatli, tak je tomu dodnes.

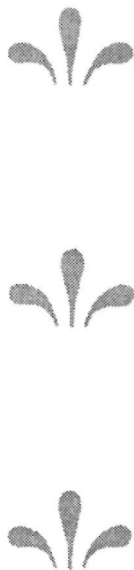
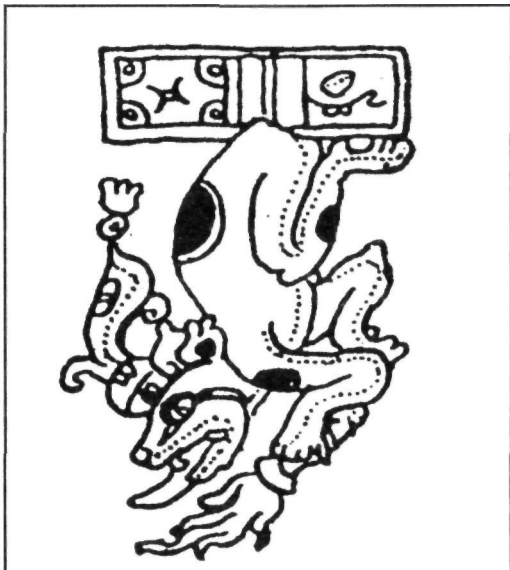
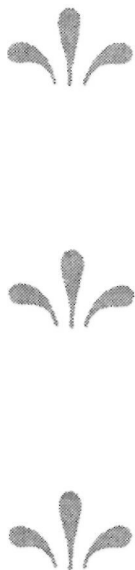
Když je měsíc v úplňku, podívejte se pozorně na jeho tvář, dodnes tam můžete zahlédnout otisk nešťastného králíka, kterým jeden z bohů před věky po Tecusistecatlovi ve vzteku mrštil.

POPOL VUH

Popol Vuh, posvátná „Kniha rad“ Kičé Mayů, je pokládán za vrcholnou mayskou literární památku. Byl napsán latinkou kičeským aristokratem v polovině 16. století pravděpodobně na základě staršího hieroglyfického textu. Na počátku 18. století dominikán Fray Francisco Ximenéz okopíroval kičeský text a paralelně jej přeložil do španělštiny. Tato verze se na rozdíl od předešlé dochovala a je uložena v knihovně Newberry v Chicagu.

Popol Vuh se skládá ze tří částí: v první jsou zachyceny mýty o stvoření země a lidí; druhá vypráví o skutech kulturních reků Hrdinských dvojčat Hunahpu [chunachpu] a Xbalanqué [šbalanke] a třetí předkládá legendu o založení dynastie Kičé - Mayů.

V ukázce vstupují Hrdinská dvojčata do podsvětní říše Xibalby [šibalby], kde dříve zahynul jejich otec Hun Hunahpu [chun chunachpu] se svým bratrem Vucub Hunahpu [vukub chunachpu], když prohráli s bohy podsvětí v míčové hře a byli jimi obětováni. Ukázka textu je převzata z překladu Ivana Slavíka, Popol Vuh, Odeon 1976.

ČINY BOŽSKÝCH REKŮ V XIBALBĚ

/.../ Hunahpú a Xbalanqué vyrazili na cestu, každý se svou foukačkou, zahájili sestup do Xibalby, prudký sestup po schodech, kolem rozmanitých řek a soutěskami. A také hejny ptáků prošli a ti ptáci se nazývali *Molay*, Houfující.

A překročili také Reku hnisu a Reku krve, ty pro ně měly být podle pánů z Xibalby místem záhuby. Ale oni si nesmočili nohy, dostali se přes ně na svých foukačkách.

Pak dorazili na křižovatku čtyř cest. Moc dobře věděli, jaké cesty vedou do Xibalby; černá cesta, bílá cesta, rudá cesta a zelená cesta.

Zde vyslali živočicha jménem Xan [šan], komára. To měl být jejich zpravodaj, měl jim opatřit zprávy. „Štípni je jednoho po druhém; nejdřív toho, co sedí na předním místě, pak všechny ostatní. To je přece tvé právo, sát na cestách lidem krev," poučovali komára.

„Správně," souhlasil komár. A už se hnál po černé cestě a rovnou zamířil k dřevěným loutkám, které tam seděly na čelném místě, po-

kryté ozdobami. Štípl tu první, ale nevydala ani slovo. Štípl druhou, tu na druhém místě - také se neozvala.

Štípl třetí. A třetí ze sedících byl Hun-Camé [Chun-Kamé]. „Au," vyjekl, když ucítil píchnutí. „Copak Hun-Camé? Kdopak vás píchl? Nevíte, kdo vás píchl?" řekl čtvrtý ze sedících pánů. „A kdo píchl vás, Vucub-Camé?" vzkřikl pátý ze sedících. „Au, au," ozval se Xiquiripat [šikiripat] a Vucub-Camé se vyptával: „Kdopak vás píchl?" A šestý ze sedících, když ucítil píchnutí, zvolal: „Au!".../

A tak vyslovili svá jména, vykřikovali svá jména, tak prozradili jeden jak druhý svá jména, když oslovovali páni jeden druhého. Takhle každý z nich řekl své jméno, jak tu seděli jeden vedle druhého ve svých koutech.

Ani jediné jméno nescházelo. Každý prozradil své jméno, když je píchl chlup, který si vytrhl Hunahpú z nohy. Neboť ve skutečnosti to nebyl komár, kdo je popíchal a vyslechl jejich jména pro Hunahpua a Xbalanquéa.

A zatím Hunahpú a Xbalanqué pokračovali ve své pouti, až dorazili k těm z Xibalby.

„Pozdravte a vzdejte čest pánovi, který tu sedí," vyběhl je pokusitel.

„Žádný pán to není, jen dřevěná loutka to je," odmítli a brali se dále. Pak teprve začali s úctou zdravit:

„Buď pozdraven, Hun-Camé! Buď pozdraven, Vucub-Camé! Buď pozdraven, Xiquiripate, /.../" S těmi slovy před ně předstoupili. Označili tak jednoho každého z nich, všechny pojmenovali jménem, ani jedno jméno nevynechali. Ti z Xibalby by si byli ovšem nic nepřáli víc, než aby jejich jména nevypátrali.

„Tak se u nás posaďte," zněla tedy aspoň odpověď - v naději, že si sednou na lavici, kterou jim nabídli.

„I kdež, to není lavice pro nás, je to jen rozpálený kámen," odmítli Hunahpú a Xbalanqué, a tak je nemohli podsvětní páni přemoci.

„No dobrá, tak si jděte tam do toho domu." I vstoupili do Domu temnot, ale ani tam nebyli poraženi.

A to byla první zkouška v Xibalbě. To, že tam vešli, mělo být podle těch ze Xibalby počátkem jejich záhuby. Tak se tedy nejprve octli

v Domě temnot. A poslové Hun-Caméovi odešli pro borové louče a přinesli jim oběma také po doutníku.

„Tady máte každý louč, vzkazuje pán. Zítra, až se rozední, máte je vrátit i s těmi doutníky, a máte je přinést celé, vzkazuje pán," vyřizovali poslové, když vešli.

„Dobrá, dobrá," souhlasili jinoši, ve skutečnosti však ty louče nezapálili, ale umístili na jejich konci cosi červeného, péra z ocasu papouška guacamaya, která hlídači pokládali za hořící louč. A na špičku doutníku dali světlušky.

I pokládali je tu noc za poražené. „Už jsou ztraceni," radovali se hlídači. Ale louč zůstala nezkrácena, vypadala stejně jako předtím. A ty doutníky - vůbec je přece nezapálili - vypadaly jako předtím.

Ráno ty věci předložili pánům ze Xibalby: „Co je to za chlapíky? Odkud přišli? Kdopak je počal, kdo je porodil? Hněvem se rozpaluje naše srdce. Nedobré je, co nám provádějí. Divné to mají tváře a divné je jejich chování," reptali mezi sebou.

Pak všichni páni podsvětí přikázali, aby jinochy předvedli: „Připravte se, sehraje mečové utkání, hoši," sdělili jim. A Hun-Camé a Vucub-Camé se jich hned vyptávali:

„Odkud přicházíte, vypravujte, chlapci," dotírali ti z Xibalby.

„I kdo ví, odkud přicházíme! My sami to nevíme," řekli jedním hlasem a dál nepověděli už ani slovo.

„Tak dobře, zahájíme tedy mečový zápas," spokojili se Xibalbští.

„Souhlasíme," odpověděli jinoši. /.../

Pak ti ze Xibalby mrštili meč, hodili ho těsně před Hunahpúův prstenec.

A zatímco ti ze Xibalby užuž zvedali ruku s kamennou dýkou, meč odskočil a kutáel se napříč celým hřištěm.

„Copak je to," vykřikl Hunahpú a Xbalanqué. „Naši smrt jste si přáli? Nepovolali jste nás snad? A nepřišli pro nás vaši poslové? Běda nám! Ihned odejdeme." Tak hovořili.

A právě tohle zamýšleli s jinochy: aby hned a na místě na hřišti přišli o život a tak byli přemoženi. Ale nestalo se to. Naopak byli poraženi ti ze Xibalby.

„Neodcházejte, chlapci, pokračujme ve hře. A budeme hrát vašim mečem," slibovali Xibalbští jinochům.

„Tak dobře," přisvědčili jinoši a vymrštili svůj míč rovnou do přítomnosti Xibalbských a tím skončilo utkání.

Zahanbení svými porážkami, domlouvali se mezi sebou ti ze Xibalby:

„Jak bychom je přece jen porazili?" Pak se obrátili na jinochy: „Natrhajte čtyři vázy květin a hned ráno nám je přineste." To byla řeč těch ze Xibalby. /.../

„Ty květiny nám musíte přinést hned ráno. A teď je jděte natrhat!" vyzvali ti ze Xibalby Hunahpúa a Xbalanquéa.

„Dobře," souhlasili. „Za svítání si zahrajeme znovu míčovou hru," řekli a rozloučili se. Hned potom vstoupili do Domu kamenných nožů, druhé mučírny v Xibalbě. A nic lepšího si nepřáli pánové Xibalby, než aby je ty nože rozsekaly, aby co nejkratší cestou přišli o život. To si přáli z hloubi srdce.

Ale oni nezahynuli. Oslovili hned ty nože a hovořili k nim takto:

„Maso všech zvířat bude vaše!" A nože se ani nepohnuly, každý nůž zůstal v klidu.

Tak trávili noc v Domě nožů. A svolali si mravence: „Kousaví mravenci, hlodaví mravenci, jděte a natrhajte nám všelike květy, které si poručili pánové ze Xibalby."

„Rádi," souhlasili mravenci a vypravili se pro květy do zahrady Hun-Caméa a Vucub-Caméa.

Ale už předtím nakázali pánové hlídačům květů v Xibalbě:

„Dejte pozor na naše květy, ať vám je neuloupí ti jinoši! Budou se možná pokoušet je natrhat. Ačkoli - jakpak by je mohli najít a utrhnout? Vyloučeno! Tak buďte na stráži celou noc!"

„Spolehněte se," ujišťovali. Ale ničeho si ti hlídači zahrad nevšimli. Zbytečně vykřikovali nahlas do korun stromů v zahradě, celou noc se plížili a vždy znovu a znovu stejně vykřikovali a prozpěvovali.

„Išpurpuvuék! Išpurpuvuék!" pokračoval jeden sýček, když na něj přišla řada, a „puchujú! puchujú," kvílel druhý, který se jmenoval *Puhuyú* [Puchujú].

Oba ti hlídači v zahradě Hun-Caméa a Vucub-Caméa byly sovy. Ale neměly ani potuchy o tom, že jim mravenci kradou to, co měly hlídat.

V řadách se pohybovali nahoru a dolů, ukusovali květy, v kusa-

dlech nosili květy po stromech a skládali ty voňavé květy u paty stromů.

A hlídači zatím pokřikovali zbytečně, bez potuchy o tom, že jim kusadla uštípují ocasy a křídla.

A tak byly květy othrány a mravenci je snášeli v kusadlech, vonné květy přinášeli a shromažďovali v kusadlech.

Zakrátko naplnili čtyři vázy. A když svítalo, byly vázy plné orosených květů.

Hned nato přišli poslové, aby předvedli jinochy: „Máte se dostavit, prikazuje pán, a přinést hned, co jste natrhali," prikazovali jinochům.

„I ano," souhlasili. Vzali ty čtyři vázy s květinami, a když předstoupili před pána podsvětí a ostatní panstvo, radost bylo na ty květy pohledět.

Tak byli zase poraženi pánové Xibalby. A jinoši neudělali nic jiného, než že přivolali mravence a ti natrhali za jedinou noc květiny a dali je do váz.

A kvůli těm květům páni ze Xibalby náraz zbledli, že by se v jejich obličejích krve nedořezal. Nařídili předvést hlídače květů: „Jak jste si mohli nechat uloupit ty květy? Jsou to přece naše květiny, co tu vidíme!" obořili se na hlídače.

„Nic, vůbec nic jsme nezpozorovali, pane! Naše ocasy to také odnesly," naříkali. Ale vládce Xibalby jim roztrhl zobák za trest, že si dali ukrást to, co měli hlídat.

Tak tedy prohráli Hun-Camé a Vucub-Camé svůj boj s Hunahpúem a Xbalanquéem. A to byl začátek jejich činů. A sýček má od té doby uskřípnutý pysk. Až dodneška má takový zobák.

Potom se odebrali zase na míčové hřiště a hráli několik nerozhodných zápasů. Než hru ukončili, dohodli se, že se utkají nazítří ráno. Tak to navrhli ti ze Xibalby.

„Budiž," uzavřeli jinoši utkání.

Potom vstoupili do Domu mrazu. Byl tam nepředstavitelný mráz, dům byl plný ledu, bylo to obydlí mrazu. Přesto mráz brzo polevil, díky starým zapáleným polenům polevil, tak ho jinoši zahnali. Nezhynuli, naopak, byli naživu, když svítalo ráno. Ti z Xibalby měli ov-

šem jediné přání: aby tam zahynuli. Ale nestalo se to. Když svítalo, vypadali úplně zdravě. A znovu předstoupili, když si pro ně přišli hlídači.

„Copak to, oni nezemřeli?" divil se vladař Xibalby. A užasli nad skutky Hunahpúovými a Xbalanquéovými.

Pak vstoupili do Domu jaguárů. Plné jaguárů bylo to obydlí jaguárů. „Nerozsápejte nás, tu máte, co vám patří," řekli jaguárům a předhodili jim pár zvířecích kostí. Jaguáři se vrhli na ty kosti.

„A teď je s nimi konec. Už si pochutnávají na jejich srdcích. Konečně se musili vzdát! Už praskají jejich kosti!" Tak rozprávěli hlídači a bylo jim dobře u srdce.

Ale oni nezahynuli. V pořádku a ve zdraví jako předtím vyšli z Domu jaguárů.

„Co jsou zač? Odkud přicházejí?" žasli Xibalbští.

Pak tedy podstoupili zkoušku ohně. Do Domu ohně vešli, jen oheň a oheň byl v něm. Ale neshořeli v něm. Hořely jen uhlíky a dříví. Zas byli ráno zdraví jako dřív. Ovšemže přáním Xibalbských bylo, aby zahynuli tam, kudy prošli. Ale nestalo se tak. Naopak vládci podsvětí ztratili odvahu.

Zavedli je potom do Domu netopýrů. Jenom netopýři byli v tom domě, v domě *Camazotzove*, té obludy, jejíž zabijáky jsou jak ostrá jehla. Ihned propadnou smrti, kdo se k ní přiblíží.

Tak tedy byli uvnitř v tom domě, ale spali tam ve svých foukačkách na šípky. A tak je v tom domě netopýři nepokousali. /.../

Tu řekl Xbalanqué Hunahpúovi: „Nezačíná už svítat? Podívej se!"

„Kdo ví! Snad, přesvědčím se," odpověděl Hunahpú.

A moc se mu chtělo vykuknout z otvoru foukačky, podívat se, zdali se už rozednívá.

Ale v mžiku mu Camazotz ukousl hlavu a bezhlavé zůstalo tělo Hunahpúovo.

„Tak co, svítá?" zeptal se znovu Xbalanqué, ale Hunahpú se ani nepohnul. „Snad jsi, Hunahpú, neodešel? Copak jsi to udělal?" Ale ten se nehýbal, zůstával tichý.

Tu teprve poklesl Xbalanqué na mysli a zanaříkal: „Běda nám, teď jsme na hlavu poraženi."

Hned nato vydali Hun-Camé a Vucub-Camé a Vucub-Camé pří-

kaz, aby ta hlava byla vyvěšena na míčovém hřišti, a všichni obyvatelé Xibalby jásali nad osudem Hunahpúovy hlavy.

Když se to stalo, svolal si Xbalanqué zvířata, tapíra a pekariho, všechna zvířátka i zvířata, svolal je v noci a k ránu se jich vyptával:

„Co všechno je vaše potrava, potrava jednoho každého z vás? Já jsem vás sem svolal, abyste si vybrali svou potravu," řekl Xbalanqué.

„Správně," přisvědčili a hned se do toho pustili každý podle své chuti a všichni si přišli na své. Jedni si pochutnávali na tom, co už zahnívalo, druzí spásali trávu, třetí se pustili do kamení a další do země - rozmanitá byla potrava zvířat i zvířátek.

Pozadu za všemi zůstala želva; i ona se batolila za svou potravou. Sotva se dokolébala k mrtvole Hunahpúově, proměnila se v Hunahpúovu hlavu a v té hlavě byly vydlabané oči. /.../

A tak za jitřního chladu Hunahpú zase ožil. „Bude to tak dobré?" hovořili, „bude podoben Hunahpúovi?" - „Výtečně," zněla odpověď. A opravdu, ta lebka z kostí se změnila v opravdovou hlavu.

Pak se bratři radili a dohodli se: „Ty nebudeš hrát míčovou hru, budeš jen předstírat, že hraješ, ostatní přenech mně," řekl Xbalanqué.

Potom přikázal králíkovi: „Ty se posadiš na roubení míčového hřiště a schováš se tam v doubi," těmi slovy mluvil Xbalanqué s králíkem. „Až k tobě dopadne míč, pak vyrazíš vpřed, ostatní přenech mně," bylo řečeno králíkovi, když od nich v noci přebíral příkaz.

Když se potom rozbřesklo, byli oba jinoši zdraví a v pořádku. I odebrali se k míčovému utkání. Hunahpúova hlava visela na míčovém hřišti.

„Zvítězili jsme! Sami jste si vykopali hrob! Jste v koncích!" pokřikovali na ně. A Hunahpúa popouzeli: „Odraz míč hlavou!" volali na něj. Ale jeho se tím ani v nejmenším nedotkli. Tvářil se jakoby nic.

A pánové Xibalby odpálili míč, Xbalanqué vyběhl proti němu. Míč mířil přímo na brankový prstenec, ale dopadl před něj, odrazil se, přelet celé hřiště a jediným obloukem dopadl do hlubiny na roubení.

V téže chvíli vyskočil králík a hopkaje pelášil pryč. Xibalbští vyrazili tryskem za ním. Pádili za hluku a křiku za králíkem, vytratili se všichni do jednoho, ti Xibalbští.

Tehdy se Xbalanqué zmocnil skutečné hlavy Hunahpúovy a dal ji namísto želvy a želvu umístil na kamenné roubení míčového hřiště. Tak měl Hunahpú zase svou pravou hlavu a to oba jinochy velice potěšilo.

Zatím Xibalbští pobíhali sem tam a pátrali po míči, až ho objevili v dubí. Spustili:

„Pojďte sem! Tady je míč. Už jsme ho našli," vyvolávali a sebrali ho.

Když se však vrátili na hřiště, vyrazili s úžasem:

„Koho to vidíme?"

Přesto znovu zahájili hru. Zaznamenali stejný počet bodů na obou stranách.

Tu zasáhl Xbalanqué želvu, ta spadla na zem a na hřišti se roztříštila před pány Xibalby na tisíc kousků jak zrní.

„Kdo z vás ji teď sebere, kdo ji přinese?" zvolali Xibalbští.

Tak tedy porazili Xbalanqué a Hunahpú pány Xibalby. Mnohé útrapy přestáli oba, ale přes všechny nástrahy, které jim v Xibalbě připravili, nezahynuli.

/.../ Nazítří se pak (Xbalanqué a Hunahpú) ukázali jako dva chudáci: obličej zestárlý, vzhled zbídačelý, šat rozedraný - nic na nich neupoutávalo, když je Xibalbští uviděli.

Moc toho nenadělali, jenom tančili. A tančili tanec sovy a tanec lasičky a tanec pásowce, a tančili také tanec stonožky a na chůdách.

A provozovali všelijaká kouzla: podpalovali domy, jako by doopravdy hořely, ale hned potom jim vraceli jejich původní vzhled. Mnozí ze Xibalby je pozorovali s údivem.

Pak se sami rozsekávali. Jeden zabíjel druhého. Jako mrtvý se natáhl ten první, který byl zabít, a naobrátku ho druhý vzkřísil. Xibalbští tomu všemu přihlíželi s úžasem, ale oni to prováděli jako počátek svého vítězství nad Xibalbskými.

Nakonec se zpráva o jejich kouscích donesla až k uším vladařů Hun-Caméa a Vucub-Caméa. Když se to doslechli, zvolali: „Kdo jen jsou ti dva sirotci? A opravdu je to tak zábavné?"

„Skutečně moc pěkné jsou ty jejich tance i všechno, co dělají," odpověděl zvěstovatel zprávy.

Protože to, co slyšeli, jen podnítilo jejich zvědavost, vyslali k jinochům své posly s lichotkami: „Jen ať sem přijdou, ať přijdou, abychom uviděli jejich kousky, abychom se obdivovali, abychom nad nimi žasli, vzkazují páni, to jim vyřídíte," nakázali poslům. /.../

Konečně k pánům dorazili. Tvářili se ustrašeně a klopili hlavu. Předstoupili a ukláněli se; skládali poklony a zkroušeně se skláněli v pokoře. Když vešli, otrhaní, zesláblí, vypadali jako opravdoví chudáci.

Vyptávali se jich na jejich vlast a národ. Ptali se jich také na otce a matku.

„Odkud přicházíte?" řekli.

„Nevíme, ó pane, neznáme tvář matčinu ani otcovu. Umřeli, když jsme byli maličcí," odpověděli, a jinak už nic neřekli.

„Dobrá, předved'te, co umíte, ať vás můžeme obdivovat. Co si přejete, co k tomu potřebujete? Splníme vaše přání," řekli jim.

„Nemáme žádné přání, máme jen velikánský strach," odpověděli pánovi.

„Nebojte se, nestyďte se, zatancujte nám. A nejdřív nám předved'te ten kousek, při němž se sami rozsekáte! Pak zapalte můj dům, ukažte všechno, co umíte! Toužíme to obdivovat, z hloubi srdce po tom lačníme. A než odejdete, chudáčkové, splníme vám, co si budete přát," domlouvali jim.

I dali se tehdy do zpěvu a do tance. Všichni Xibalbští se sešli, aby přihlíželi. A oni předvedli své tance, tanec lasičky a tanec sovy a tanec pásovce.

Pak požádal pán: „Rozsekejte mého psa a vaším uměním ať zase ožije," tak znělo přání. „Budíž," odpověděli a rozsekali psa. Potom ho vzkřísili. A ten pes nevěděl, co počít radostí, když ho vzkřísili, ocáskem vrtěl, když ožil.

Pak požádal pán: „Teď zapalte můj dům," takové bylo jeho přání. V okamžiku dům spálili, a třebaže všichni páni byli v domě, neshořeli. A v mžiku byl zas dům v pořádku, ani na chvíličku nebyl dům Hun-Caméův ztracen.

Divili se tomu všichni páni a potěšení jim způsobily i jejich tance.

Pak jim vladař přikázal: „Usmrťte nyní člověka, obětuje ho, ale ať neumře," tak zněl ten příkaz.

„S radostí," odpověděli. A chopili se jednoho, rozřízli mu hrud', vyřvali z ní srdce a pozvedli je vzhůru, drželi to srdce před očima pánů.

I užasli znovu Hun-Camé a Vucub-Camé. Vzápětí ale jinoši toho muže vzkřísili a jeho srdce překypovalo radostí, že ožil. Páni ustrnuli úžasem.

„Obětujte nyní sebe samé, ať to vidíme! Na mou věru naše srdce prahnou po tomhle vašem kousku!" pravili páni.

„Beze všeho, ó pane," odpověděli. A nato předvedli oběť. Hunahpú byl obětován a obětoval ho Xbalanqué. Jeho ruce i nohy byly rozřezány na kusy, hlava mu byla uříznuta a odložena stranou, srdce vyřváno z hrudi a pohozeno do trávy. Všichni páni Xibalby byli jako opilí. Hleděli ve vytržení na tanec samotného Xbalanquéa.

„Povstaň," přikázal Xbalanqué a Hunahpú naráz ožil. Velice se zradovali bratři. A také páni se radovali. Vskutku, z toho, co jinoši provozovali, radovala se srdce Hun-Caméa a Vucub-Caméa tak, že jim bylo, jako by oni sami provozovali ten tanec.

Jejich srdce jen hořela touhou a přáním rozluštit tance Hunahpúovy a Xbalanquéovy. A tak Hun-Camé a Vucub-Camé nařídili toto:

„Zkuste totéž s námi! Obětujte nás," řekli. „Rozsekejte nás jednoho po druhém na kusy," prosili Hun-Camé a Vucub-Camé Hunahpua a Xbalanquéa.

„Tak dobrá, a potom zase oživnete. Copak jste nás nepozvali? Abychom vás zabavili, vás pány, vaše syny, vaše poddané?" odpověděli pánům.

A prvního nyní obětovali vůdce a pána, jehož jméno bylo Hun-Camé, vladaře Xibalby.

A když byl Hun-Camé mrtev, chopili se Vucub-Caméa. A nevzkřísili je.

Tehdy se Xibalbští rozprchli, když viděli, že páni tu leží rozřezaní a mrtví. V mžiku byli obětováni oba dva. Stalo se jim to za trest. Naráz byl synem smrti nejvyšší pán. A nevzkřísili ho.

Ale jeden z pánů se pokořil, sám se dostavil k tanečníkům. Nenašli ho ani ho nepotkali. „Smilujte se nade mnou," žadonil, když se nechal poznat.

Všechny děti a poddaní ze Xibalby se uchýlili do velikánské rokle, spustili se do hluboké propasti. Tam se tísnili namačkaní, až se vy-

rojili nesčetní mravenci, vypátrali je a z té rokle je vyhnali. Tak byli vypuzeni a vrátili se, pokořili se a vzdali se všichni, zkroušeně přišli, přišli s nářkem.

Tak byla zlomena moc pánů ze Xibalby. Jinoši to dokázali jen kouzly a svou proměnou.

Když se to všechno stalo, přiznali se ke svým jménům a vychloukali se před Xibalbskými.

„Poslyšte naše jména. Povíme vám i jména svých otců. My sami se jmenujeme Hunahpú a Xbalanque, to jsou naše jména. A jména našich otců, které jste usmrtili, ta znějí Hun-Hunahpú a Vucub-Hunahpú.

My, které tu vidíte, my jsme mstitelé muk a útrap svých otců. Proto jsme snášeli všechna ta zla, která jste způsobili i jim. A za to vás zdeptáme všechny, vydáme vás na smrt a nikdo neunikne," oznamovali jim.

Nato padli všichni Xibalbští na kolena. „Smilujte se nad námi, Hunahpú a Xbalanque! Opravdu jsme se prohřešili na vašich otcích, jak říkáte, a pochovali jsme je na místě Kde se rozsypá popel."

„Dobrá, to je rozsudek, který vám oznamujeme. Slyšte ho všichni Xibalbští!

Protože už nemáte ani svou velkou moc, ani slávu, a vůbec už nezasluhujete smilování, bude snížena urozenost vaší krve. Míčová hra už nebude pro vás. Budete mít na starosti jen výrobu hrců, džbánů a drtičů kukuřice. Jen děti houštin, jen děti pustin budou s vámi mluvit. Ale děti světla, děti osvětlení - ty nebudou patřit k vám, ty se vám vyhnou. Jen provinilci, jen zločinci, jen zasmušilci, jenom nešťastníci a ti, kdo se oddávají neřestem, jenom ti vás k sobě přijmou. Už se nebudete nečekaně zmocňovat lidí, uvědomte si pokoření svého rodu!" To oznámili všem Xibalbským.

A takhle začala jejich zkáza, tak začaly jejich nářky. Ani dříve nebývala jejich moc veliká: těšilo je pouze rozsévat nešvár mezi lidmi. Ve skutečnosti neměli ani postavení bohů. Jenom jejich hrozné obličeje naháněly děs. Byli to nepřátelé, Sovy. Podněcovali ke zlu, sváděli k hříchu a rozdmýchávali spory.

Byli licoměrní ve svých srdcích, současně černí i bílí, prý závistiví a panovační. A k tomu se ještě malovali, pomazávali si obličej.

Tak pobledla jejich velikost a lesk a nikdy už se nevzpamatovala jejich říše. A dokázali to Hunahpú i Xbalanqué. /.../

Tak se rozloučili s Xibalbou, když nad ní úplně zvítězili.

Vzápětí se odtud vznesli k nebi, vystoupili do středu světla: jeden se stal sluncem a druhý se stal měsícem. Nato se rozjasnila klenba nebes i tvář země. Žijí na nebi.

A hle, i těch čtyř sta jinochů, které usmrtil Zipacná, se vzneslo na nebesa. Stali se z nich druhové těch dvou, proměnili se v hvězdy.

LITERATURA

- Děti opeřeného hada*. Překlad Oldřich Kašpar. Praha 1996.
Eliade, M.: *Dějiny náboženství*. Praha 1996.
Frazer, J. G.: *Zlatá ratolest*. Praha 1977.
Lévi-Strauss, C: *Myšlení přírodních národů*. Praha 1971.
Lévi-Strauss, C: *Příběh Rysa*. Praha 1995.
Lévi-Strauss, C: *Cesta Masek*. Praha 1996.
Katz, F.: *Staré americké civilizace*. Praha 1989.
Kašpar, O.; Vrhel, F: *Folklór Mezoameriky, Texty nativní Iberoameriky III*. Praha 1984.
Meletinskij, Jelezar, M.: *Poetika mýtu*. Praha 1989.
Moravcová, M.; Nová, M.: *Muž, který šel za Sluncem*. Praha 1996.
Popol Vuh a výbor z letopisů Cakchiquelů a z knih Chilama Balama čili Proroka Jaguára.
Překlad Ivan Slavík. Praha 1976.
Puhvel, J.: *Srovnávací mythologie*. Praha 1997.
Tylor, C. F: *Mýty a legendy Indiánů Severní Ameriky*. Praha 1995.

SEZNAM VYOBRAZENÍ V TEXTU

Str. EGYPT

- 21/ *Maat, bohyně pravdy* je zosobněním kosmického, sociálního i morálního řádu, jímž je udržován běh světa. Jejím odznakem je ptačí pero, které je zároveň i jejím hieroglyfem, proto jej má zde na hlavě. Maat - pravda, je duchovním pokrmem bohů a v podobě pera je závažím na váze při podsvětním soudu, když se váží srdce zesnulého a tím se zkoumá, zdali má být zavržen či uveden mezi blažené na hostinu ke králi podsvětí Usirovi. Obrázek je reprodukcí reliéfu z náhrobku faraóna Sethose I (1318-1298, XIX. dynastie), který je nyní uložen v archeologickém muzeu ve Florencii.
- 28/ *Usire, král podsvětí*, bůh zrna, které je při setbě pohřbíváno, proto byl Usire, bůh podsvětí, záplavy i úrody obvykle zobrazován jako mumifikovaný král, celý v bílém. Na hlavě má korunu, zvanou atef, a v rukou odznaky vládařské moci, to jest v pravici dýtky a v levici zakřivené žezlo, stylizaci pastýřské hole. Je to tradiční zobrazování Usira čili Osirise, jak je známe z mnoha obrazů i reliéfů.

SUMER

- 39/ *Pozemský ráj*. Scéna z pečetítka ukazuje různé typy mezopotámských zvířat (kozorožec, lev, býk/?, kráva, pes *lil*, orel) žijících vedle sebe v naprosté shodě. Diorit, váleček 3,5 cm, původ neznámý, konec 4. tis. př.n.l., Irácké státní muzeum, Bagdád.
- 42/ *Stvoření člověka*. Za časů bájných vládců sumerských městských států byl obvyklým motivem mytologie boj s nadpřirozenými bytostmi, které jsou zde zastoupeny v pravé polovině scény zvířaty s lidskou hlavou. Útočícího тура a člověka uprostřed odděluje stylizovaný „strom života". Orel s hlavou lva spojuje v jediné postavě znaky nejsilnějšího savce a létavce. Lapis lazuli, váleček 4,1 cm. původ neznámý, 28. stol. př.n.l., Louvre, Paříž.
- 46/ *Zúrodnění krajiny*. Scéna s oslavou divoké přírody (lev útočící na kozorožce) a hostiny „darů zemědělství", při níž se pije pivo stěbly. V dolní polovině byla pravděpodobně vyobrazena hlavní hospodářská zvířata (koza, ovce, kráva). Alabastr, fragment 12x7 cm, Uruk, 26. stol. př. n.l., Irácké státní muzeum, Bagdád.

64/ *Paláce, chrámy, vládci a poddaní.* Pečetítko kněze Uršubura, syna Nadiho, kněze boha Ningirsua. Mytický výjev s holdem boha a člověka vládci místního panteonu. Strom života uprostřed je zaléván proudem vody, který se uvnitř nádoby dělí na Eufrat a Tigris. Symbolem vladařovy moci je lev (podnožka, podstavec, žezlo). Dvouhlavý orel se jako heraldický znak rozšířil po celém starověkém Předním východě, později přešel do antického Středomoří a udržuje se až do dnešních dnů. Lapis lazuli, 4,2 cm váleček, Lagaš (?), 21. stol. př.n.l., Louvre, Paříž.

66/ *Zánik a obnova.* Pečetní váleček s nejasnými postavami. Vlevo stylizovaná postava mezopotámského vládce s proudy řek, prýšticími z ramen. Zánik znázorňují útočící ptáci (orel se lví hlavou?). Ohraničený prostor vpravo nahoře byl pravděpodobně určen pro legendu se jménem vlastníka, která však již nebyla vyryta. Diorit, 3,5 cm, původ neznámý, 26. stol. př.n.l., sbírka univerzity v Yale, New Haven.

ASÝRIE A BABYLÓNIE

74/ *Symbol boha Ey.* bájně zvíře, způli koza, způli ryba; za ním na podstavci ve tvaru chrámu se dvěma otvory je umístěna hlava skopce. Podle hraničního kamene babylónského panovníka Melišicha (1188-1174 př. Kr.). Nalezen v elamských Súsách, chován v Britském muzeu v Londýně.

80/ *Marduk* sedící na trůně neseném dvěma rohatými draky, před ním bůh Adad stojící rozkročmo na dvou pahorcích a jiná božstva. Podle otisku pečetního válečku z období první babylónské dynastie (1894-1594 př. Kr.).

89/ *Bůh Ea* třímající nádobu, z níž prýští dva prameny, zápasníci a rybář. Podle otisku pečetního válečku z období akkadské dynastie (2340-2198 př. Kr.). Originál uložen ve sbírkách Orientálního ústavu Chicagské univerzity.

104/ *Démoni* s lidským tělem, lví hlavou a ptačími drápy, mající v rukou a za pasem dýku. Podle reliéfu z Aššurbanipalova (669-629 př. Kr.) paláce v Ninive (dnes Kujundžik); nyní chován v Britském muzeu v Londýně.

CHETITÉ

110/ Otisk pečetního válečku, nalezeného v asyrské obchodní osadě u maloasijského města Kánaše. Zobrazuje vysoké božstvo na trůně, k němuž přistupuje Bůh slunce. V levici drží klíč, kterým odemyká každodenně nebeské brány. Mytický hrdina za ním přemáhá nestvůru. Výjev rámuje zástup obětníků s obětinami. Kiiltepe-Kánaš, 18. stol. př.n.l., sbírka FFUK v Praze.

112/ *Mýtus o Chedammovi.* Bůh bouře, ozbrojený kopím, zabíjí hada. Je provázen zbrojnošem, rovněž božského původu, s kopím a kyjem v rukou. Reliéf na basaltovém orthostatu (v. 47 cm) pochází z Malatyje. V současné době je deponován v Archeologickém muzeu v Ankaře.

114/ Reliéf boha - válečníka, ozbrojeného dýkou a bohatě zdobenou sekerou, oblečeného do krátké suknice a chráněného vysokou kónickou helmou, zdobil vnitřní stranu

tzv. královské brány v hlavním městě Chetitské říše Chattuši. Kamenný blok s reliéfem byl přenesen do Archeologického muzea v Ankaře, na původním místě je nahradila kopie, 14. stol. př.n.l., v. postavy 200 cm.

- 120/ Idol, alabastr, v. 20 cm. Kiiltepe-Káneš, závěr 3. tis. př.n.l., Muzeum v Kayseri. Abstraktní plastika zpodobňující snad božstvo s potomky, patří ke skupině charakteristické pro rané vrstvy maloasijského mocenského střediska Káneše. Zdá se, že tento typ předmětu byl nalézán především v hrobech.
- 122/ K vysokému bohu, usazeného na trůně, přivádí osobní božstvo prosebníka. Je provázen postavou se standartou, završenou symbolem Boha měsíce. Volný prostor doplňuje rytina bájného hrdiny. Kiiltepe-Káneš, 18. stol. př.n.l., sbírka FFUK v Praze.
- 124/ Otisk pečetního válečku: Bůh zastupující životodárnou sílu sladkých vod stojí uprostřed dvou analogických scén: K božské postavě se symbolickým zvířetem se zleva blíží prosebník či obětník. Kiiltepe-Káneš 18. stol. př.n.l., sbírka FFUK v Praze.
- 128/ Otisk pečeti Initešupa, chetitského vicekrále v Karchemiši, na tabulce s chetitsko-ugaritskou smlouvou, pochází z Ugaritu, ze 13. stol. př.n.l. Nyní je uložen v Národním muzeu v Damašku. Ve středním poli je znázorněn bůh se symbolickým zvířetem v levé a žezlem v pravé ruce. Zbytek prostoru vyplňuje hieroglyficko-chetitská legenda, zatímco legenda v klínopisné chetitštině opisuje dva sousední kruhy ve vnější části pečeti.

SÝRIE

- 135/ *Baal, kenaanský bůh vegetace*. Krácející bůh, oděný jako bojovník, mává nad hlavou kyjem, který drží v pravici. V levici drží jakýsi oštěp či kopí, obraz pučícího kmene stromu. Baal je přepásán zástěrkou a mečem. Vlny pod jeho nohama naznačují, zeje pánem moře. Na hlavě má korunu s rohy, které jsou zvláště v mezopotamské tradici odznakem bohů. Má plnovous a zvláštní účes. V pozadí je další malá postava, která však je málo zřetelná. Obraz je překreslen ze stély, nalezené v Ugaritu (=Ras Šamra) a pochází asi ze 14. či 13. stol. př.n.l.

ÍRÁN

- 158/ *Ahuramazda*. Bůh Ahuramazda, staroperský Auramazda, pán světa, tvůrce všeho dobra, znázorněn podle akkadských vzorů, královského roucha, na hlavě koruna, v levici kruh, pravici žehná; insignie jsou znaky jeho moci, bílý oděv značí svatou čistotu; znázorněna jen horní polovina těla, pás značí světelný nimbus, symbol zdaru, bůh letí s roztaženými křídly, symbolizujícími svrchovanou moc a přehled nad celým světem. Tento obraz provází některé staroperské památky doby achaimenovské 550-330 př.n.l.
- 162/ *Oltář ohně*, áturgáh sásánovské doby (224-651 n.l.), zde jeden z typů. Oheň byl ve starém Íráne symbolem čistoty.
- 172/ *Okřídlený sluneční kotouč s dvojicí okřídlených lvů s lidskými hlavami*. Motiv okří-

dleného slunečního kotouče, stejně jako motiv lvů s lidskými hlavami (sfingy) pronikl z Egypta přes Asýrii i k Peršanům, kteří těmto symbolům vtiskly rysy vlastní tvůrčí invence, ari silně ovlivněné uměním babylónským. Basrelief z Artachšasova paláce s Súzách, 5. stol. př.n.l., Louvre, Paříž.

176/ *Válečková pečeť krále Dareia I.* představuje krále na voze stojícího za vozkou a střílejícího šípy na stvůru, zřejmě zlého démona, jehož tělo je od spodu lví, shora ptačí. Král je bojovníkem pro dobro světového řádu. Pečeť pochází ze 6. stol. př.n.l. a byla nalezena v egyptských Thébách. Chována v Britském muzeu v Londýně.

185/ *Okřídlený sluneční kruh s dvojicí okřídlených dvounohých stírů s lidskými hlavami.* Stíři zde představují demony zla. Mezi nimi je svislý nápis aramejským písmem, který je odděluje a z něhož lze vyčíst hrozbu proti stírům o pošlapání a spálení; artefakt fungoval jako pečeti váleček. Pochází z doby achaimenovské (550-330 př.n.l.), dnes chován v Louvrů.

188/ *Okřídlený lev s rohy,* symbol zlé divokosti a síly, kterou drží král jako představitel a držitel světového pořádku na uzdě. I zde se projevuje silná inspirace babylónským uměním. Pochází z nálezů v Dareiově paláci v Súzách, z 5. stol. př.n.l., Louvre, Paříž.

200/ *Palácová hlídka,* kopiník v médkém oděvu, spolu s dalšími na vnější straně schodiště Dareiova a Xerxova paláce v Persepoli, představuje člena královské stráže, opět ideu moci, pořádku a bezpečnosti ve státě. Provedení je daleko pokročilejší než jsou výtvoři podobných žánrů v akkadské oblasti, figura je vzata celá z profilu, roucho má drapérii, muskulatura osoby není tak přepjatá podána jako v Akkadu. Dílo je z doby kolem r. 500 př.n.l.

206/ *Obraz Máního na fresce z Chočo u Turfanu,* kam se manicheismus rozšířil z Persie po r. 700 n.l. a z této lokality pochází toto jediné vyobrazení prorokovo s charakteristickými rysy čínské rasy. Mání má čínský šat, jehož límec je ovínut šňůrou. Přes ramena má pruh látky, obdobný stole. Na hlavě má mistr jakousi infuli, jejíž pevný lem vybíhá ve tři rohovité výběžky. Uprostřed pod nimi se zvedá vysoká vzdušná čepice, pravděpodobně z brokátu. Za prorokovou hlavou je obraz měsíčního srpku. Proč obraz znázorňuje právě Máního, plyne z faktu, že hlava je spojena s měsícem. Mání je totiž v jednom turfanském fragmentu jmenován „novým úplňkem“. Zobrazení ukazuje anachronicky náboženského tvůrce jako čínského mudrce. V obličejí se zračí výraz mírnosti a blaženosti. Byl to Burkitt, který (vedle jiných badatelů) byl přesvědčen, že tento obraz z Chočo představoval Máního. Adam tvrdí, že hlavní postava obrazu nepředstavuje vůbec Máního, nýbrž že tu byl zobrazen archégos manichejské církve v Turkistánu kolem r. 800 n.l.

209, 212, 215, 217, 222/ *Vzory hedvábných látek a štukatur z doby sasánovské.*

INDIE

241/ *Indra.* Nejvyšší z védských bohů, vládce bouře a dárce deště, je znázorněn s královskou korunou a s tisícem očí, rozestetých po celém těle. V pravé ruce třímá stylizovaný hromoklín. Jeho jezdeckým zvířetem je slon.

- 251/ *Agni*. Jeden z nejdůležitějších védských bohů. Dopravuje bohům oběti. Je znázorněn se dvěma tvářemi a sedmi jazyky, jimiž líže obětované maslo. Má čtyři rohy, tři nohy a sedm rukou, v nichž obvykle drží řehtačku, sekyrku, vědy, kropítko a květ. Jede na svém jezdeckém zvířeti, jímž je beran. Agniho doprovázejí jeho dvě ženy, přední nese praporec s emblémem Agniho, druhá ho ovívá vějířem. Nad kresbou jméno Agniho v písmu dévanágari.
- 261/ *Stylizovaný květ lotosu*. V Indii symbol čistoty. Četní hinduističtí bohové a často i Buddha bývají znázorňováni jak na něm stojí, sedí nebo jej drží v ruce.
- 272/ *Brahma*. První z nejvyšší hinduistické trojice - stvořitel. Je znázorněn jako červený vousatý muž se čtyřmi hlavami směřujícími do čtyř světových stran a se čtyřma rukama, v nichž drží obětní lžici, šňůru korálků, džbánec s vodou z Gangy a vědy. Na krku má věnec z lotosových pupat a sedí na stylizovaném lotosovém květu.
- 278/ *Višnu*. Druhý bůh z nejvyšší hinduistické trojice - udržovatel. Je představován jako tmavomodrý jinoch se čtyřma rukama, v nichž drží ulitu, kyj a disk, který, když zničí nepřátele, se vrací opět k Višnuovi. Čtvrtou rukou Višnu žehná svým uctívacům. Je ozdoben četnými šperky.
- 301/ *Buddha*. Sedí v meditační pozici. Jeho charakteristickými znaky jsou dlouhé ušní boltce, tři rýhy na krku a výrůstek na hlavě, kde je shromážděna všechna jeho moudrost.
- 315/ *Gómatéšvara*. Džinistický světec, jehož podoba byla vytesána z vrcholku hory Sra-
vanabelgola v Majsúru. Pohroužen do hluboké meditace stál nehnutě tak dlouho, že jeho údy obrostly lány a u nohou mu vzniklo mraveniště.

V tiráži:

Om. Posvátná indická slabika, skládající se ze tří hlásek: a - u - m: a - symbolizuje stvoření, u - udržování, m - zničení. Je to zvukový symbol absolutna, součást četných hinduistických a buddhistických manter.

TIBET

- 331/ *Padma* (lotos) je počítán k „osmeru symbolů přinášejících štěstí“ - taši taggjä (*bkra-šis rtags-brgyad*) hojně užívaných v tibetském náboženském rituálu a symbolice. Častý doplněk - at' jednotlivě či v umných kompozicích - tibetských ikon, zobrazujících božstva buddhistického panteonu. Jsou to: drahocenný slunečník - rinčhen dug (*rin-chen gdugs*), zlaté rybky - sergji ňa (*gser-gji ňa*), nádobka s velkým pokladem - ter čenpo bumpa (*gter čen-po'i bum-pa*), lotos - padma (*pad-ma*), pravotočivá bílá ulita - dungkar jákhjil (*dung-dkar g.jas-'khjil*), skvělý diagram - palgji beu (*dpal-gji be'u*, - „smyčka“ nemající začátek ani konec), praporec vítězství - gjalčhän (*rgjal-mcchan*) a zlaté kolo - sergji khorlo (*gser-gji 'khor-lo*).
- 342/ *Norbu* (klenot) v tibetské symbolice představuje jeden ze „sedmera drahocenností panovnické moci“ - gjalši rinčhen nadün (*rgjal-srid rin-chen sna-bdun*) zdobících

světského vládce a přinášejících jemu a jeho říši štěstí, mír a blahobyt. Jsou to: kolo - khorlo (*'khor-lo*), jakožto výraz královské moci; klenot - norbu, splňující všechna přání; královna - gjalmo (*rgjal-mo*) nebo ciinmo (*bcun-mo*), oplývající ženskými půvaby; ministr - Iönpo (*blon-po*), nadaný silou těla i ducha; slon - langpo (*glang-po*), schopný dopravit krále kamkoli; kůň nejlepšího rodu - tačhog (*rtā-mchog*), který dokáže vmžiku oběhnout všechny čtyři kontinenty, tj. celý svět; a vojevůdce - magpon (*dmag-dpon*), ovládající 64 (tj. všechny) zvláštní dovednosti.

ČÍNA

360/ *Pa kua- osm trigramů*. Je to uspořádání tajných kabalistických znaků v soustavu čar v trigramech, složených z čar lomených a plných sestavených do kruhu. Ve střídání čar a v jejich rozmanitých měnících se seskupeních spatřovali Číňané funkce vesměrného přírodního řádu i nekonečnou proměnlivost jeho dvou základních principů: jin- prvku ženského a jang- prvku mužského. Jejich symboly jsou uvedeny ve středu obrazce a v kruhu. Datum vzniku tohoto diagramu není známo, ale soudí se, že vznikl nejméně před dvěma tisíci roky.

380/ *Konfuciánci v úřednických oděvech*. Čepice, jejich tvary a ozdoby, oděvy, opasky i formy bot vyjadřovaly úřednické hodnosti. Bohatší oblečení patří vyššímu hodnostáři. Doba Pozdních Hanu, pol. 10. stol. Z díla Čang Muo-jiian: Zdroje poznatků o čínských oděvech (čín.), Peking 1959.

394/ Lao C (kolem 570-490 př.n.l.), legendární zakladatel taoismu - filozofie, která je protestem proti přesně vymezeným konfuciánským etickým normám. Podle tradice se Lao C sešel s Konfuciem (551-497 př.n.l.). Tento myslitel pokládal za klíč ke všem problémům uspořádání lidských vztahů. Obraz asi z 2. stol. př.n.l. Nyní v Konfuciově chrámě v Ťi-ningu v San-tungu.

418/ [viz zadní strana předlohy] Obraz „mistra“ z Konfuciova chrámu v San-tungu, datováno r. 1118 n.l.

JAPONSKO

441/ *Symbol in ajó*. Obrazec symbolizující dva základní prvky - ženský in a mužský jó, z jejichž interakcí „vše vzniká“. Teorii dvou prvků přejali Japonci z Číny, kde se tyto prvky nazývají jin a jang. Zde uvedené grafické zpracování vzniklo v Japonsku. Je uvedeno v heraldické knize „Bukán“ z doby Edo (1615-1868).

443/ *hanami a Izanagi na nebeském mostě*. Izanami a Izanagi jsou bohové pokládání za pramáti a praotce Japonců, za stvořitele japonských ostrovů i za tvůrce „světa“. Počátkem světa byl podle japonských mýtů ostrov Onogoro. Vznikl, jak je vidět na tomto vyobrazení, ze sražené kapky, jež skanula z hrotu nebeského oštěpu, kterým oba bohové machali oceán. Vyobrazení, jehož původce není znám, bylo běžně přetiskováno v různých vydáních starých japonských mýtů i ve školních čítankách v 19. stol.

- 447/ *Mon- rodový znak*. Rodový znak se symbolem inazuma- stylizovaného blesku. „Bukán“, heraldická kniha z doby Edo (1615-1868).
- 450/ *Tomoe*. Symbol dvou základních prvků ženského a mužského a třetího elementu „taiki“, to jest vesmíru. V jiném výkladu je obrazec vysvětlován jako symbol země, nebes a člověka uprostřed. Tomoe bývá nejčastěji na štítech šintoistických chrámů. „Bukán“, heraldická kniha z doby Edo (1615-1868).
- 456/ *Mon- rodový znak*. Symbol se nazývá wazuma a představuje čtyři stylizované blesky „Bukán“, heraldická kniha z doby Edo (1615-1868).
- 460/ *Štít*. Modet štítu z pálené hlíny typu haniwa- hrobní keramika. Je ozdoben dekorem trojúhelníků, koncentrovaných kruhů i stylizovaných blesků typu inazuma, které se později přeměnily v rodové znaky. Keramické sošky lidí, zvířat i předmětů se ukládaly do hrobek náčelníků, pravděpodobně místo původních živých obětí. Období Kofun (250-552 n.l.). Uloženo v Národním muzeu v Tokiu.

SEVERNÍ AMERIKA

- 478, 493/ *Duchové*. Výsek malovaného ornamentu užitého na koženém oděvu. Tlingitové, Aljaška. Oděv je uložen v univerzitním muzeu ve Philadelphii.
- 481, 483, 491/ *Stylizovaný hromový pták* na pleteném vaku zhotoveném Indiány z Lesnaté oblasti Severní Ameriky. Předmět je v majetku Wisconsinské historické společnosti v Madisonu.
- 486/ *Terč z mušloviny se stylizovanou lidskou figurou*. Esovitě vinutý ornament vycházející z úst postavy znázorňuje řeč. Jde o archeologickou památku Mississippské kultury Severní Ameriky rozvinuté v letech 1300-1700 n.l., uloženou nyní v Chicagském muzeu. Průměr terče je 17,5 cm.

STŘEDNÍ AMERIKA - MEZOAMERIKA

- 505/ *Aztlécký tzv. kalendářní kámen (reliéfni kamenný disk)* zobrazuje ve středu tvář boha slunce Tonatiuh obklopenou čtyřmi pravoúhle rámovanými glyfy symbolizujícími čtyři předchozí světy. Obvod lemují znaky dvaceti dnů. (Jde o výsek z celkové plastiky)
- 511/ Jeden z mayských znaků věštecké pasáže Drážďanského kodexu.

SEZNAM VYOBRAZENÍ V PŘÍLOZE

EGYPT

- 1/ *Vitání slunce*. Bohyně Isis (= Eset; její jméno znamená „trůn“, proto má na hlavě odznak trůnu) a její sestra Neftys (= Nebthet, „hospodárka“, na hlavě má sloup) vzývají vycházející slunce, zvedající se nad hieroglyfickým znamením života. Slunce vzývají z obou stran modlitebným gestem zdvižených rukou vždy tři paviáni, posvátné opice, symboly boha moudrosti Thovta. Mezi bohyněmi dole uprostřed sloup džed, symbol trvání. Jde o ilustraci z papyru Aníova, pocházejícího z doby kolem 1300 př.n.l., uloženého nyní v Britském muzeu.

SUMER

- 2/ *Sumerský vladař Gudea*. Za nadvlády nájezdných Gutejců došlo ve 2. pol. 22. stol. př.n.l. k překvapivému politickému a hospodářskému vzestupu jihomezopotámského města Lagaš. Místní vládce Gudea proslul zejména stavbou chrámového komplexu Eninnu pro boha Ningirsua.
Sedící Gudea má na hlavě natočené vlasy do turbanovitého účesu, ruce jsou složeny v poloze typické pro modlitbu. Nápis vypráví o stavbě chrámu.
Diorit, výška 45 cm, asi konec 22. stol. př.n.l., Louvre, Paříž.
- 3/ *Klínové písmo 3. tisíciletí př.n.l.* Klínopisné texty starosumerské doby se vyznačují čistým provedením tahů a pečlivým rozvržením znaků do sloupců. Znaky mají již abstraktní podobu bez vztahu k původním obrázkovým symbolům.
Zobrazená tabulka je zápisem o rozdělení polí různým soukromým osobám v Lagaši.
9,8x9,8 cm, pálená hlína, kolem 2360 př.n.l. Předoašijské muzeum, Berlín.

ASÝRIE A BABYLÓNIE

- 4/ *Mýtus o Atrachasisovi*; kopie prvních jedenatřiceti řádek textu starobabylonské verze ze 17. st. př. Kr. zapsaného na hliněné tabulce nalezené v Sipparu a uložené dnes v Britském muzeu v Londýně.

- 5/ *Hlava okřídleného býka*; tyto kolosy byly umísťovány u bran paláců a chrámů jako strážci, ochranní démoni, spojující v sobě sílu býka, rychlost ptáka a moudrost člověka. Podle sochy z Aššurnasirpalova (884-858 př. Kr.) paláce v Kalachu (dnes Nimrúd) chované v Britském muzeu v Londýně.

CHETITSKÁ ŘÍŠE

- 6/ *Rhyton v podobě lva*. Obřadní nádoby zoomorfního tvaru byly používány v Anatolii v průběhu 2. tisíciletí v kultu, obvykle k obětem tomu z bohů, jež zvíře symbolizovalo. Tekutinu nalitou trychtýřem na zádech chrčil lvíček z otevřené tlamy. Pálená hlína šedavé barvy, černá malba, v. 20,5 cm. Kültepe-Kaneš, 19. stol. př.n.l. Louvre, Paříž.

- II *Kultovní standarta s plastikou býčka na vrcholu*. Bronz vykládaný elektronem (kruhové výčnělky na těle), v. 57 cm. Knížecí pohřebiště v Alaca Höyük, hrob E, 2300-2100 př.n.l., Archeologické muzeum v Ankaře.

ÍRÁN

- 8/ *Kráľův boj s démonickou stvůrou*. Reliéf z Xerxova paláce v Persepoli představuje Darcia I., který probodává mečem břicho stvůry, stojící na zadních nohou a pozůstává z těla a předních tlap lva, symbolu letního parna, zadní nohy jsou spíše supí spáry, krk a záda jsou kryta peřím dravce, na hlavě jsou býčí rohy, ocas je štíří. Obluda představuje souhrn nejhorších zel, možná přímo Ahrimana, vládce nad pekelnými démony. Lze říci, že je to nejpůsobivější výtvarné zobrazení dualistické nauky na starém Íráne. Je to dveřní reliéf na západní stěně hlavní haly paláce a pochází asi z doby kolem r. 480-470 př.n.l.

INDIE

- 9/ *Hlava Buddhy* s typickými ikonografickými znaky Buddhy: na vrcholu hlavy s výrůstkem zv. ušníš, s prodlouženými ušními lalůčky, s třemi rýhami na krku a s přivřenými očima, značící hlubokou meditaci; v pozadí bohatě zdobená velká svatozář v podobě rozkvetlého lotosu, symbolu duchovní i tělesné čistoty. Celá plastika je provedena ve stylu mathurské školy, která vychází z domácí indické tradice. Ornametální svatozář a transparentní drapérie patří mezi charakteristické znaky gupťovského období, tzv. zlatého věku indické kultury. Mathura, 5. stol. n.l.
- 10/ *Kvedlání oceánu mléka*. Miniatura znázorňuje výjev z hinduistické mytologie: uprostřed hora Méru, podepřená Višnuem v podobě želvy, na vrcholu hory sedí Višnu v lidské podobě, v ruce drží višnuistické atributy - ulitu, lotos, kyj a disk. Kolem hory ovinut had Vásukí, na pravé straně potahován Brahmou, Višnuem a Sivou, na levé démony. Miniatura je dílem ráđžpůtského malířství, tzv. pahářské neboli horské školy z Basóhli, která patří k nejvýznamnějším a nejstarším pahářským školám. Basóhli, kolem 1730 n.l., Paňdžábské muzeum, Patnála.

TIBET

- 11/ *Avalókitéšvara* (Cānrāzigwangchug), jedno z hlavních buddhistických božstev (bódhisattva), symbol nekonečného soucitu a milosrdenství, patron Tibetu převtělující se do jeho dávných králů i do dalajlámů. Meditativní pozice, čtyři ruce symbolizují jeho všestrannou pomoc. Jeho doprovod nahoře tvoří (zleva doprava): bódhisattva Mañdžuśrí, ochránce vědění, Buddha Śákjamuni a Bílá Tára (Dolma karmo), vysvoboditelka z utrpení. Dole vyobrazena „ochranná božstva“ - dharmapálové (čhók-jong) - s hrozivým Mahákálou (Nagpo čhenpo) uprostřed. Pozlacená malba na plátně (thangka) o rozměrech 60 x 39 cm. Autor Jampa z gelukpovské tradice tibetského buddhismu (okolo r. 1975). Originál v Manjushri Institute, Conishead Priory, Ulverston, Anglie.

ČÍNA

- 12/ *Pchan Ku*. První bytost, jež vznikla z vesmírného chaosu. Všechno znala a všechno věděla. Pchan ku se stal tvůrcem vesmíru, z jehož žulové hmoty vytesal svět. Po jeho pravici jsou božská zvířata drak, fenix a želva, která společně s ním vytvořila osatnatí živočichy. Pchan Ku tesal svět 18000 let. Legenda je uvedena v díle „Sen sien čuan“ - Biografie bohů ze 4. stol. n.l. Autor dřevorezu z 19. stol. není znám.
- 13/ *Fu Si*. (tradiční datování: 2953-2838 př.n.l.). První z pěti legendárních císařů, údajný vynálezce osmi trigramů. Podle mytologických zdrojů naučil lid lovit, rybařit, pěstovat dobytek, dělat hudební nástroje. Vytvořil i první kalendář. Dřevorez je z 19. stol. od neznámého čínského autora. Fu Si na něm drží v ruce štětec, který byl vynalezen pravděpodobně až ve 4. stol. př.n.l. Autor dřevorezu tím chtěl nepochybně zdůraznit, že Fu Si je pokládán též za jednoho z vynálezců čínského znakového písma.

JAPONSKO

- 14/ *Hlava ženy*. Hlava ženy je hrobní keramika typu haniwa. Je to jedna z hlíněných sošek, jež se ve značném množství uchovaly z prvních století n.l. až do současnosti. Jsou umělecky vyspělým a výstižným svědectvím o způsobu života starých Japonců. Hlava ženy byla nalezena při archeologickém výzkumu hrobky císaře Nintoku ze 4. stol. Je v muzeu v Osace.
- 15/ *Portrét prince Šótoku* (573-621). Princ regent Šótoku podstatnou měrou přispěl k rozšíření čínské vzdělanosti v Japonsku. Podporoval buddhismus i konfucianství. V rozsáhlých administrativních reformách vytvořil základy organizace japonského státu. Dvorní oděv jeho i jeho doprovodu, zbraně i hodnotní tabulka jsou projevem silného čínského vlivu, který se tehdy uplatňoval u japonského dvora. Portrét zhotovil neznámý malíř v 7. nebo 8. stol.

SEVERNÍ AMERIKA

- 16/ *Dřevěná plastika mytického Hromového ptáka*, zhotovená v kmeni Tlingitu na americkém severozápadě.

- Ábhásvaradéva ('Od-gsal-lha) 335
 Abhidharmakóša 334, 340, 346-7
 absolutní pravda 339
 Abydenus 41
 Abzu 44, 77
 Ačárangasútra 314
 adhvvarju 254, 255
 Áditjové 262
 Adžňátakaundinja 348
 Aešma 155, 156, 166
 afrínagán - Írán. modlitby provázené dobroře-
     čením 191, 193
 Agni 234, 237, 251, 254-5, 264
 ágnídhra 254, 255
 agnihótar 281, 283
 Ahadží 445, 462
 Ahagi 457
 ahankára 259
 ahinsa 313
 Ahriman viz Angra Mainju
 Ahura Mazda 167, 178, 191
 ahurové 151, 152, 154, 155, 157, 162, 163,
     164, 166, 200, 226
 Ach 34
 Achaimenovci 153, 200
 Airávata 281, 293
 Aistleitner, J. 134, 135
 Ajódhja(Thab-bral) 334
 Ájurved 282
 'Akabjá ben Mahalal'el 175
 Akabský záliv 133
 Akaništha ('Og-min) 338
 Akkad 64, 66
 Akkadové 70, 74
 Akóman - duch zlého myšlení 155, 156,
     156, 158, 170
 Alexandras Polyhistor 82
 Alexandrette viz Iskanderum
 Alexandr Veliký 151, 192, 200
 Alluchappu 102, 105
 Ama 184
 Amaterasu 447, 448, 456, 457, 458, 460-1,
     462-3, 464, 466-7, 468, 470
 Amba 291
 Ambika 291, 297
 Amemait 34
 Ameša Spentū 154, 155, 164, 182, 226
 Ammisaduka 75
 Amrta (Bdud-rci-ma) 337
 Amrtódana (Cchad-med-zas) 337
 Amurdát 192
 An 192
 Anáhitá viz Aredvi
 Ananda (Kun-dga'-bo) 338
 Anantanémi (Mu-khjud-mtha'-jas) 340
 Anantapála (Mtha'-jas-skjongs) 337
 Anat 23, 134-145
 Andra viz Indra
 Angad rōšnán - manich. text 204, 212
 Angra Mainju 154, 162, 155, 164, 168, 169,
     170, 228
 anna 265
 Aniruddha (Ma-'gag-pa) 338
 Anra Mainju viz Angra M.
 Anšar 82, 88, 98
 Anu 72, 75, 76, 78, 82, 84, 85, 88, 90, 92,
     94, 95, 96, 97, 98, 99, 101
 Anunnakové 40, 43, 48, 50, 51, 52, 75, 76,
     78, 79, 87, 90, 94, 104
 Anup (Anubis) 22, 29, 34
 Anzu 103, 105
 Aogamadaéča 188
 Aos 82
 Aparagódánija(Ba-glang-spjod) 334
 Apasón 82
 Apop 26
 apsarasa 282, 285
 Apsú 76, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 87, 88, 93,
     95, 96
 Aranémi (Rcibs-kji-mu-khjud) 337
 áranjaky 235
 Aratta 65
 Arazu 95, 101
 Ardhanářišvara 265
 Aredvi súra anáhitá 152, 163, 164, 178, 179,
     180, 203, 228
 arhat (dgra-bčom-pa) 324, 338, 339, 340, 348
 Árjové 234
 Ármaiti viz Spandarmat
 Art(a)vahišt viz Ašem Černobarvý 337
 Artá Viráz námak 188, 192, 194, 195, 198
 asat 241
 Assarhaddon 104
 Astarté viz Aštoret
 Aston, W. G. 440, 470
 asura (lha-ma-jin) 340, 348

Asýrie 147
 Asyřané 132, 146
 Aša vahišta 228
 Ašem 164
 Ašera viz Atirat
 Ašnan 50, 95, 101
 Ašvadžit 348
Ašóka 348,341
 Aššur - bůh 72
 Aššur - město 82, 89, 99, 100, **104**
 Aššurbanipal 43, 56, 92, 98, 104
 Aštar viz Attar
 Ašvakama (Rta-rna) 333
 Atharvavéd 236, 237, 238, 245, 255, 269, 323
 Atirat 145
 átman 259,260,269,299
 Atrachasis 42, 43, 67, 74, 75, 81, 89, 90, 91, 93
 Attar 145
 Atiša(Džo-bo-rdže) 348
 Atum 22, 23, 25, 26, 27
 Átur 195
 Aturpát - syn Mahraspandův 193, 199
 auditori - manich laikové 204, 205
 Auramazdá viz Ahura mazda
 Avalókita (Spjan-ras-gzigs) 332
 Avalókitéšvara (Spjan-ras-gzigs-dbang-phjug) 330, 331, 332, 333, 346, 347, 348, 349
 Avesta 151,152,176,192,229
 avidždža 305
 avjakta 242
 Aži Dáhaka 155, 156, 157

 Baal 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 525
 Babylón 64, 80, 81, 82, 90, 92, 94, 99, 100, **101**
 Babyloňané 42,67,71,81,88
 Babylóniaka 82
 Babylónie 75, 82, 96
 Badtibira 68
 Bagdád 36
 Bahrajn 39
 Baitylos viz Bét'el
 Bali 279,280,281
 Banebdžet 23, 26
 bang viz mang
 barsom 178
 Bauer, H. 145
 Beboj 31,34
 Bél 82
 Bét'et-ilí 76,79,90,91,92
 Bélos 82
 Bernhardt, K. H. 134, 145
 Bét'el 145
 Bhadríka (Bzang-Idan) 338, 348
 Bhagavat (Bčom-Idan-'das) 334, 338, 340, 347
 Bhagavadgíta 236, 266, 323
 Bhágavatapurána 277
 Bhágíráthí (Skal-Idan-šing-rta) 337
 Bhairava 289, 290
 bhakti 270,276
 Bharavádža (Bha-ra-dhwa-dza) 336
 Bhava 279, 285
 Bhaváni 281,285
 Bhrkutí (Khro-gñer-čan) 343, 349
 Bič, M. 135,146
 „Bílá širava" (Rgja-gar, Indie) 335, 347
 Bimbisára (Gzugs-čan-sñing-po) 340
 Bisutunu 201
 bódhi 298
 bódhisattva 300
 bódhisattva (bjang-čhub-sems-dpa') 330, 332, 333, 339, 343, 344, 345, 346, 348, 349
 Bohyně slunce z Arinny 108
 Bøjul (Bod-jul),viz Tibet
 Brahma (Cchangs-pa) 338, 347
 Brahma 263, 264, 272, 273, 279, 286, 288, 289,290,291,293
 brahma 234, 239, 240, 241, 252, 259, 260, 262, 263, 265, 266, 286
 Brahmadatta (Cchangs-bjin) 340
 bráhman 234, 235, 246, 248, 249, 250, 252, 255, 258, 263, 264, 270, 271, 273, 274, 283,299,324,307,312,337
 Brahmanaspati 239
 brahmánda 246
 bráhmanismus 235, 236, 238, 270, 298, 299
 bráhmany 239, 249, 250, 255, 271, 292, 304
 Brhadáranjaka 258,261
 Buddha 210, 277, 298, 299
 Buddha Šákjamuni 344, 345
 buddhi 259
 buddhismus 235, 270, 299, 300, 301, 304, 324, 325, 346, 347, 348, 349
 Bůh bouře 108, 113, 115, 117, 118, 119, 122, 123, 124, 125, 126, 130
 Bu-ston-rin-čen-grub 340, 341, 348

Cassuto, U. 146
 Cejlon 335, 347, 348
 Cukijumi 447, 457, 458, 459
 Cukuši 445, 457
 Cušima 446
 c'-zan 391

 Čandha 336
 Čandika 295, 297
 Čandradvípa (Zla-ba'i-gling) 335
 Čang Ting-sin 359
 Čarnogurská, M. 436
 Čáru (Mdzes-pa) 336
 Čáruka(Mdzes-čan) 336
 Čárumant (Mdzes-edan) 336
 „Černá širava" (Rgja-nag, Čína) 335, 347
 Černobarvý 337
 čho(čhos),viz dharma
 Čhándógja 258
 čhorten (mčhod-rten) 334, 346
 čchang 391, 392
 čchi 355, 392
 čchien 358, 359, 361, 363, 364
 Čchin - čínská dynastie 364, 369
 čchinské pálení knih 355
 Čchin Š'-chuang 369, 376, 364
 Čchun-čchiou 364
 ČchiiJuan 417
 Čína 335
 Činvat 189, 194, 195, 197
 Číták handarz-i pórjótkešán 174, 175, 185, 186
 Čuang-c' 417
 čtyřiaosmdesát tisíc 339, 347
 čtyři pravdy 348, 299
 čtyři velcí králové 340
 čtyři mahárádžové 348

 Daéna 228
 daéva (dév) - zloduch, čert 156
 daévoné 154, 155, 156, 163, 172, 173, 176, 183, 228
 Dagan 67, 145
 Damaskios 82
 Damkina 80, 82
 Darwin Charles 329
 Dašabalákšjapa 348
 Dašaratha (Šing-rta-bču-pa) 337
 Dauké 82
 Denkart 152, 171, 193
 Derge(Sde-dge)(ve východním Tibetu) 330

 Deset křídel 356, 357, 358, 359
 deset stran 346
 deus quiescens 12, 79
 Dévadatta (Lhas-bjin) 338, 339, 347
 Devatero bohů 23, 24, 25, 26
 Dévi 281, 285, 291
 Dévímáhátmja 292
 Dhammačakkappavattanasutta 301
 Dhammapada 307, 324
 Dhanuhsthira (Gžu-brtan) 337
 Dhanvantari 282
 dharma 239, 270, 271, 333
 dharmarádža 331, 332, 333, 341, 346, 348
 dharmasvámin(čhos-rdže) 340, 341, 348
 dharmášastra 271
 Dhorme, E. 145
 Dhrtarástra 348
 Díbat 210, 211
 Dilmun 39, 40, 67, 70
 Driver, G. R. 134, 145, 146
 Dróna (Bre-bo-ma) 337
 Drónódana (Bre-bo-zas) 337, 338
 drudž - démonka, ďáblice 155
 Dugdová 151
 Duch dobra 481, 482
 Duch zla 481
 Duranki 48
 Durvása 278
 Duše krávy - ochranný duch skotu 165
 dvanáct skutků 338, 340
 dvápara 347
 dva principy viz jin ajang
 Dvořák, R. 436
 dýmka míru 492
 Džambudvípa ('Dzam-bu'i-gling) 334, 335, 336, 347
 Džimmu 461
 Džina 313
 džinismus 312, 325
 dživa 259

 Ea 72, 79, 84, 87, 88, 90, 91, 92, 95, 96, 97
 Ebisu 470
 Egypt, egyptský 11, 12, 13, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 34, 35,
 Ekua 82
 Ekur 67, 93, 94, 101
 El 136, 137, 138, 140, 141, 142, 144, 146
 elekti - manich. mniši 204, 218, 219, 224
 Engi 36
 Enkalkal 50

Enki 39, 40, 44, 43, 44, 45, 49, 51, 55, 67,
68, 72, 74, 76, 77, 79, 88, 101
Enkidu 42
Enlil 47-52, 54, 60, 63, 67, 68, 69, 72,
75-77, 79
Enmerkar 38, 64-65
Ennimgirsi 48
Ennugi 75, 81
Ensuckešdanna 64
Enúma eliš 77, 80, 82, 88, 89, 92, 93
Ereškigal 99, 102, 103, 105
Eridu 37, 42, 68, 93, 101
Esagila 80, 82, 93, 94, 101
Eset(Isis) 22, 24-26, 29
Ešarra 85, 88
Eufrat 36, 46, 49, 64, 76, 86, 88, 93-4, 96,
129, 147
Eusebios 82, 228

fáaro 21
Farnbag (Farnbág) 192, 193
Fenechové viz Foinikie
Fenyklový mys viz Ras Šamra
Filistínští viz Pelištejci
FilózByblu 99
Foinikie, Foinicie, Foiničané, foiničtina 34,
103, 133, 134, 147
fravaš 154, 165, 178, 179, 181-3, 195-6
Friš.O. 242, 324, 325
Furukotobumi 438, 469
FuSi 360, 361,

Gajómart - první člověk v íránských tradicích
174
Gaster, Th. H. 145
Gáthy 150, 153, 156, 160, 162, 163, 168,
189, **194**
Gautama (Gau-ta-ma) 298, 336, 337, 346
Garuda 239, 285
Gé 143
Geb 20, 32, 34
Genesis 67
Gese, H. 144-5, 147
Géuš tašan 166 77, 79
Géuš urván 165
Gjagar (Rgja-gar), viz Indie
Gjalrab salwā melong (Rgjal-rabs gsal-ba i
me-long) 330, 348 v
Gjanag (Rgja-nag), viz Čína
Geštuge 77, 79
Gilgameš 38, 42, 67, 75, 102
Girsu 37, 63

gohei 470
Gordon, C. 134-5
Grđhrakúta (Bja-rgod-phung-po) 339
Gu-no-do-yah Bouřkový chlapec viz Sirotek
Guškinbanda 93, 101

Had viz Duch zla
Hadad viz Baal
Hadócht nask 153, 188, 189, 200
Hah-gweh-da-et-gah viz Duch zla
Hah-gweh-di-yu viz Duch dobra
Haidové 474, 478
hammistakán - Írán. očistec 196, 199
haniwa 437, 529, 532
Haoma 153, 160, 166, 168-169, 183
Harachtej - viz Re - Harachte
harappská kultura 233-4
Hari 280-5, 287, 289
Havran viz Krkavec (Yel)
hebrejšťina 134, **145**
Heliopolis viz On
Heller, J. 19, 34-5, 135, 144, 146-7
Hennisenut (Hennisovet; řec. Herakleopolis)
34
hexagramy 353, 356-7, 359-363, 439
Hieda no Are 439, 469
hieroglyfy 19, 500, 508
Hilská, V. 470
Himavant 294, 297
Hínajána 299, 300, 306, 337, 348
hinduismus 235-6. 269-271, 276-7, 285
híranjagarbha 244, 259
Hloucha, J. 470
Hor viz Mongolsko
Hora Jez! 345
Hordát 192
hótar 255, 285
Hovory Konfuciovy 376, 380
Hromový pták 529
Huvidagmán 204, 212

Chammurapi 72, 82
Champollion, J. F. 19
Chan 354, 364, 366, 379, 416, 432
chaos 72, 238, 391, 396, 419, 440
Chattijci **106**
Chazzi - Mons Casius, dnešní Džebel el-Akra
v severní Sýrii **116**
Chedammu 112, 114, 120
Chepat 108, 119
Chetitě 106-9, 114, 124, 128, 129, 130, 132,
145

- Chois viz Chosvev
 Chosvev 27
 Chotan (Lii-jul) 235
 Chšathra vairja 192
 Chuaj-nan-c' 416,418,439

 Igigové 75, 76, 78, 79, 87
 Iki 444
 Ikšváku (Bu-ram-šing-pa) 332, 337
 Ilumilku 135
 in a jo viz jin a jang
 Inanna 54,68,70,99
 Inara 106
 inazuma 528
 Indie 232n., 256
 Indra (Brgja-bjin) 238, 265, 279, 287, 292,
 293, 296, 338, 346
 Indra viz Verethraghna
Indus 233-4
 Irokézové, irokéžský 474
 Isin 66, 99
 Isinmo (srin-mo), viz rákšasi
 Isis viz Eset
 iša 266
 išána 263
 Išmedagan 66-7
 Išópanišad 266
 Ištanu Bůh slunce 108
 Ištar 101-2,112,118
 Išum 104-5
 išvara 257, 266
 I-ťing 355-6, 358, 364
 I-ťing ceng-ču 359, 364
 Izanagi 442-4, 446, 448, 450-6, 458-9
 Izanami 442-4, 446, 448, 450-6, 458-9
 Izumo 465

 Jadžurvéd 237, 250, 255, 273
 Jajoi 437
 Jáma 266, 293, 296
 Jamm 136, 144
 jang 353-4, 358. 364, 392, 417, 419, 420,
 422-3, 425-6, 428-30, 439
 Jan Chin-šun 436
 Jao - formule I-ťingu 356
 Jao - panovník 361
 Jasná 151-2, 162 n.
 Jasná haptanháiti 151,162,162
 Jasumaro viz O no Jasumaro
 Jašty 164, 177 n.
 Jathá ahú vairjō - Írán. modlitba 169-171
 jazatové 182

 Ježíš v manicheismu 207-8, 222
 jin 358,378,381,386,426,430
 jin a jang 353-4, 358, 364, 392, 417, 419,
 420, 422-6, 429, 439
 jódžana 280,285,321,333-4,346
 Jomi 449,452,470
 Jordán 132
 jou 391
 jou-š' 390
 Jugamdharma (Gña'-šing-'dzin) 333
 Jüe-ting 364

 Kabinoko 346
 Kaguzuči 451, 452
 Kailás 285, 346
 Kála 293,294,297
 káli 345
 Kaljána (Dge-ba) 336
 kaljánamitra(dge-ba'i-bšes-gñen) 344
 alkí 277
 Kalné 64
 kalpa 345
 kalū 94
 káma 242, 334
 kami 437,438
 Kamrušepa 122, 123, 126
 Kanakamuni (Gser-thub) 336, 347
 Kanakavarna(Gser-mdog) 337
 KaoCu 416
 KaoJu 416-7
 Kapilavastu 298
 Kapilavastu (Ser-skja) 339
 karapan 153, 156, 176
 karma 259, 271, 313, 316 n., 349
 karma (las) 239, 293, 297
 Karnika (Rna-ba-čan) 336
 Kassité 82
 kasta 233, 256, 270 n.
 Kaši 347
 Kašjapa 280,282,283
 Kášjapa ('Od-srungs) 336, 347, 348
 Katha (upanišad) 266
 kaustubha 282
 Kaušámbí 340
 kavi - kníže v předzarathušt. Iráne 189
kavi - člen dynastie, z níž pocházel Vištáspa
 152, 173
 Kefalaia 203,206,215,224
 Kenaan 132
 Kengir 36
 kévalin 320-322
 Khadiraka (Seng-ldeng-'dzin) 333

kchun 358-9, 361-4
 Kibi no mabi 470
 Kingu 81,84,87
 Kiš 37,67
 Kišar 83, 86
 Kiur 67
 Kniha mrtvých 13,20,21,28-34
 Kniha o tao a ctnosti viz Tao te t'ing
 Kniha písní viz Š'ňng
 Kniha proměn viz I-t'ing
 Kodžiki 438-9,469,470
 kolofon 89, 98
 konfuciánství 355, 357, 364, 374, 386, 415, 417
 Konfucius 354, 364-5, 374, 376-9
 Kongčhu (Skong-čhu) 346
 Kontinent klenotů 335
 Koši 445
 Kotalík, Fr. 135
 Kotár 137
 Krakučchanda ('Khor-ba-'džig) 336, 347
 Král, O. 436
 Králík viz mytický šibal
 Kramer, S. N. 470
 Krebsová, B. 393,434
 Krikové 476
 Krkavec(Yel) 478
 Krkin (Kri-kri) 336
 Kroniky Japonska viz Nihongi
 Kronos 144
 Kršna 277, 293, 296, 337
 krta 347
 Křupa, V. 470
 kšatra 263-4
 kšatrija 246,263-4,273,277
 kubu 81
 Kukunoči 446
 Kulab 65
 Kulcsárová, Zs. 470
 Kulla 95, 101
 Kumarbi 97, 109-112, 114-115, 118, 119
 Kummá 102-3
 Kummija 112, 114-5, 117-8
 Kundagrāma 312
 Kung-kung 427
 Kungä Lodö (Kun-dga'-blo-gros) 348
 Kusu 95, 101
 Kuš 100-1
 Kušinagara (rca-mčhog) 340
 Kušor viz Kotár
 Kuvéra 293-4,296-7
 Kuzněcov, B. I. 330, 349, 350

Kwakiutlové 474
 Kypros 134 219 n.
 Lachamu 83, 88
 Lachar 50, 95, 101
 Lachmu 83, 88
 Lao-c' 390-3,436
 Larag 68
 Lesný, V. 324, 349
 Lexa,Fr. 19,20,22,26,34-5
 Lhasa(Lha-sa) 330, 348
 Libanon 36
 lihme 227
 lingam 285, 334
 LiouAn 416,431,439
 Liou Wen-tien 417
 Li-t'í 364,468
 Lugalbanda 38
 Lugaldimmerankia 87-8
 Lukian 134
 Lumbiní 338
 Luvité 106

M 2 - turfanský zlomek manich. (Vyslancův příchod do říši) 219 n.
 M 42 - turfanský zlomek manich. (Rozhovor Ježíše s chlapcem) 208 n.
 Maat 27,521
 Máitréja v manicheismu 210
 Madhjaděša(Jul-dbus) 335
 Maháděva 289,291
 Mahájána 300, 339, 346, 348
 Mahánámakulika 348
 mahájuga 347
 Mahánárájana (upanišad) 266
 Mahápadma (Padma-čhen-po) 340
 Maháratna (Ratna-čhen-po) 336
 Mahásammata (Mang-pos-bkur-ba) 332, 336, 338
 Mahášákja (Šákja-čhen-po) 337
 Mahāvagga 301,305,348
 Mahávira 313-4
 máhéšvara 286,288
 Mahiša 292-4
 Maidjómáha 153
 Máitréja (Bjams-pa) 338, 347
 Mája (Sgju-'phrul-ma) 337
 Málíka (Phreng-ba-čan) 337
 Malý vůz,viz Hinajána
 Mami 76,78-9
 Mámítu 103, 105
 mañas 304
 mandala 237

- Mandara 279
 Mándhátr (Nga-las-nu) 336
 mang 193-4, 198
 Máni (Nor-bu) 336
 Máni 204-8, 210-1, 214-5, 218, 220, 224-7
 manido 477
 Manichaos viz Máni
 Manichejské homilie - text manich. kázání
     v kopt. překlade 225 n.
 Manitú 477
 mantra 237
 Manu 262, 265, 271-2, 276
 Manusmṛti 271
 manuṣja(mi) 342, 349 347
 manvantara 347
 Mañdžuśrī ('Džam-dpal) 532
 Mářa 304, 307, 318, 339
 Mār Ammó - manich. misionář 219, 221
 Marduk 72, 75, 80-8, 92-3, 96, 101
 Márkandéjapurána 291-2
 Martu
 Marutové 239, 263, 293, 297
 Mátarišvan 267, 269
 mazdakismus 229
 Memfis viz Mennofer
 Mendes viz Zedet
 Mennofer 26-7
 Méru (Ri-rab) 329, 333-8
 Mezopotámie 11-2, 18, 36, 38-40, 46, 49,
     56, 62, 66, 70, 72, 94, 98
 Mezulla 108
 Mica viz Mithra
 Mihr viz Mithra
 Míhra Míhrijání 175
 Min 34
 ming 391
 Mithra 156, 163-4, 176-8, 180, 184, 228
 Mitra viz Mithra
 mókša 259
 mon 529
 mononoke 436
 Mořské národy 133-4, 145
 Mót 133, 137-8, 141-6
 Motoori Norinaga 438, 468
 Mrtju 263, 266
 Mukišanu 112
 Mummu 84
 Mundaka (upanišad) 266
 Muřili 108, 128, 131
 mytický šibal („trickster“) 476
 Nairadžana 339
 Nakisahame 452
 náma 265
 Náman (Ming-čan) 338
 námarúpa 305
 Nammu 43-4
 Namtar 103, 105
 Namtartu 105
 Nanabožo 476
 Nanda (Dga'-bo) - Buddhův mladší bratr 350
 Nanda (Dga'-bo), nágarádža 338
 Nandí 285
 Nannar 81, 86, 88, 101
 naraka(dmjal-ba) 344, 349
 Nascakiyel viz Stvořitel
 nask - díl Avesty 188-90
 Navrátil, J. 436
 Neberu 81, 85, 88
 nebesa, nebe 12, 22-6, 41n., 48-50, 54, 64,
     68-9, 72, 76-8, 80-3, 85n., 106,
     109-11, 114-123, 134, 136, 141-2, 145,
     154, 157, 180-1, 188-9, 199, 202, 218,
     222, 224, 227, 238-9, 242-5, 248,
     254-6, 260, 266, 273, 286, 292, 309, 334,
     336, 346, 353, 355, 357, 360-3, 368-71,
     377-8, 381, 389-92, 394, 396-7, 399,
     402, 406-8, 412, 418-20, 422-32, 439,
     441-2, 444, 447-9, 460-62
 Nebeská matka 481
 Nebthet 22, 26, 33, 34, 530, 540
 Nedu 103, 540
 Nejt 20-21, 23-24, 26
 Némimdžara (Mu-khjud-'dzin) 333
 nérang 193
 Nergal 92, 101-2, 104-5
 Nihongi 417, 436-7, 439-40, 443, 460,
     469-70
 Nihonšoki 440, 470
 Nil 19, 22, 26
 Nimrod 64
 Ninagal 95, 101
 Ninezen 95, 101
 Ningizzida 95, 101
 Ninchursag 37, 39 40, 68-9
 Ninigi 461
 Ninildu 95, 101
 Ninive 43, 56, 89, 97-8
 Ninkurra 95, 101
 Ninmach 40, 42-5, 74, 90, 101
 Ninsimug 95
 Nintu 40, 68, 77-9
 Ninurta 46-7, 56-7, 60, 75, 79, 99
 Ninzadim 95

Nippur 40, 48, 56, 93-4, 99-101
 Niqmade II. 135
 nirgrantha 315,319
 Nirmánarati('Phrul-dga,) 334
 nirvána 299,300-2,313,340,348
 Nisannu 82
 Noah 64
 Novák, M. 470
 Nudimmud 70, 83, 85, 88, 95
 Núr-Ajja 75
 Nut 22

Obermiller,E. 348, 350
 očista 456-7
 Ohirumenomuči 448
 Oho 446
 Ohrmazd viz Ahura Mazda
 Oki 445
 óm 296,287,289
 Om.mani padmé,húm! 331
 On (řec. Heliopolis) 26
 Onhuret (řec. Onuris) 23-4, 26
 Onogoro 443-4
 Ó no Jasumaro 439, 440, 470
 Onuris viz Onhuret
 orenda 477
 Osiris viz Usire

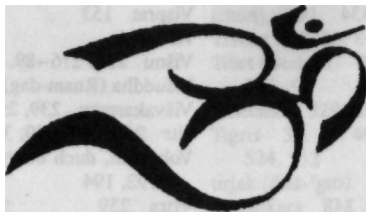
Pabilsag 68
 pa-kuo viz trigramy
 Palajci 106
 Palestina 36, 133, 135
 pálijský kánon 301,305,324
 Paraméšvara 266
 Paranirmitvavašavartin (Gžan- phrul-dbang-
 bjed) 334
 Parašuráma 277
 Pardžanja 263, 266
 paridhi 248
 páridžáta 282
 parinirvána 346
 pášupata 286-7
 Pašupati 287, 291
 Pátaliputra 346
 pět jedů 349
 Páva 313
 Pelištejci 132
 Persefone 526
 Perský záliv 39, 93
 pět druhů (Buddhových) 348
 Pětiměstí (pelištejské) 144
 Pět králů čakravartinů 336

Pět prvních králů (Indie) 336
 Pět svrchovaných králů (Indie) 336
 pět znalostí 347
 'Phags-pa 348
 Pchan-ku 389,457,470
 Pijavka 447, 449, 470
 pináka 293,296
 pippalový strom 338
 Plútarchos 21-2
 podsvětí 502,510,513,515-6
 Polárka 81, 88
 Poseidon 145
 Pótala (Gru-'dzin) 336, 343-4, 347
 Pourušaspa 151, 169, 170, 171
 Pračandaprabha (Gtum-po-rab-snang) 340
 Pradžápati 257, 268, 292-4,296,339
 Pradžápati (Skje-dgu'i-bdag-mo) 239, 250
 Prasénadžit (Gsal-rgjal) 340
 prázdnota (šúnjata, stong-pa-ñid) 242, 260,
 262, 342, 348
 přéta(ji-dwags) 349
 Princ.viz Buddha Šákjamuni
 Púrvavidéha(Lus-'phags) 332
 Protochetité viz Chattijci
 Průsek, J. 375-6, 388, 436
 Ptah 22,25-6
 pu-cch' 356
 Pu-čou 425
 Pueblané 475
 purány 265, 276-7, 285, 291-2, 296-7
 Puruša 245-6,260,262,265
 Purušasúkta 245-6
 Púšan 266
 Původ nauky 341, 34
 pyramidy 12,19,20,28,35
 Qiná 145
 Rádžagrho (Rgjal-pi'i-khab) 340
 Ráhu 284, 338
 Ráhula (Sgra-gčan-'dzin) 338
 rákšasa (srin-po) 343, 347
 rákšasí (srin-mo) 274, 328-9, 334, 342,
 344-5, 347
 Ráma 282,285
 Ráma 277
 Rámájana^ 277, 325
 Ras (es-) Šamra viz Ugarit
 Rašn(u) 180, 184, 195
 Re 23-4,26
 Re - Harachte 24-7
 Renenut 32, 34

- Rgvéd Rirab (Ri-rab), viz Méru
 Rirab (Ri-rab), viz Méru
 Róča ('Od-mdzes) 336
 ršiové 238,281
 Ršipātana (Drang-srong-lhung-ba) 339
 rta 154
 Rudra 250,263,266
 Rudrové 264
 rúpa 265
 Rúpadhātu(Gzugs-khams) 334

 Řecko, Řekové, řecký 13, 133, 134

 sádhjové 248,247
 Sado 445
 Sáfón 138, 139, 140, 141
 Sais 26
 Sakja(Sa-skja) 330, 340, 348
 Sakjapa(Sa-skja-pa) 348
 Samantaprabha (Kun-nas-'od-zer) 336
 Sámavéd 237, 255
 Samjä(Bsam-jas) 330
 sanátana dharma 270
 san-cchaj 358
 sanhita 234
 Sanchuniathon 109
 sankhára 305
 sánkhja 241,246,260
 sansára 260,298,235
 Sargon Veliký (I. Akkadský) 71
 Sargonovci 72
 Sárnáth 301
 sat 241,260
 Sāti 281,285
 satja 241
 sedmero drahocenností panovnické moci 527
 sedmero zlatých hor 333
 Sedmiletí 145
 Sethos viz Sutech
 sféra vzduchu 334
 Si-cca'-čuan 357, 359
 Siddhārtha Gautama 298,312,324,346
 Sigensigdu 43, 44
 Simhahanu (Seng-ge-'gram) 337
 Simhaladvípa(Singga-la' i-gling) 335
 Sin 72, 81, 93, 97, 98, 101
 Sinacherib 102
 Sippar 68,75,93,530
 Sirotek 488-9
 skandha 299,304
 sliby zbožného laika 342, 343, 348

 Slunce viz Saps
 sluneční cyklus 457, 460-2
 Sněžná zem, Země sněhu 333, 342-5, 347
 Sobek 32, 34
 Sogdiana(Sog-po) 335
 solární mýtus 447
 Sóma 182,262,263,265,292/3,296
 Sönám Gjalčchan (Bsod-nams-rgjal-mcchan) 329, 330, 332, 348
 Spandarmat 171, 175, 192, 228
 SpentaMainju 155,228
 Sróš 195-6, 198-9
 Staroperské nápisy 201
 Středomoří 145, 524
 Střeleček, J. 436
 Stvořitel 291,478,479-80
 Suda 68
 Sudaršana (Blta-na-sdug) 333
 Suiko 438,469
 Sulabha (Bzang-len) 337
 Sumer 36, 39, 49-52, 55-6, 62-3, 65, 67, 69, 147, 523, 530
 Sumerové 36, 39,46,48-50, 63, 66, 71, 146
 Sumukan 94,98-101
 Suprabuddha (Legs-par-rab-sad) 337
 Súrja 239, 269, 292-3, 296-7
 Súrjavamša (Ñi-ma'i-gñem) 337
 Susanoo 448-9, 457-9, 461-2, 464-7, 469
 suta 276
 Sutech (řec. Sethos) 20-26, 34
 Súra(Mdo) 340-1,347
 Suvarnadvípa (Gser-gling) 335
 Sun 392
 „Svět tužeb" ('Dod-pa'i-khams) 334
 světařily (čtyři) 334
 Sýrie 36, 106, 133,525

 šaddaršana 270
 Šáhpuhl. 205,207
 Šákja 298,331,337,346
 Šákjalíčchavi (Šákja-li-cá-bji) 337
 Šákjamuni (Šákja-thub-pa)
 Šákja-ri-brag-pa 337
 šaktismus 292
 Šamaš 72, 75, 81, 86, 88, 90, 92-3, 96-8
 Šang, dynastie 355, 369
 Šaps 138, 142, 145
 Šarruma 108
 Šaspigán (Šizigán) 192-3
 šastra 271
 Šatánika (Dmag-brgja-pa) 340
 Satapathabráhmana 250, 271

šaudra 264
 šauška viz Ištar
 Šedu 103
 Sen Nung 361
 Šertapšuruchi 112
 šest stavů existence 344, 349
 Šest klasických knih 355
 Šinear 64
 šintó 354,451,456,462
 Šiva 234, 250, 265, 266, 276, 278, 281 2,
 285-93, 296-7, 531
 Šivapurána 285
 Šov 22-3, 34
 šramán 298
 Šrávastí (Mñan-jod) 340
 šruti 235
 Šubháš Čandra Bose 224
 Šuddha (Gcang-ma) 337
 Suddhódana (Zas-gcang) 337-8
 šúdra 264
 Šukla (Dkar-mo) 337
 Šuklódana (Zas-dkar) 337-8
 Šulak 103, 105
 Sun 361
 Suruppak - město 68
 Šuruppak - rolník 38
 Šu-ting 364
 Švétakétu Árunéja 253, 255, 338
 Švétásvatara (upanišad) 266

 Tanguti 330
 tanhá 299
 tantrismus tao 234, 292
 taoismus (taoistický) 350, 376, 389, 391,
 417,528
 Tao te f'ing 390, 391-3, 417, 436
 Tao-f'ing 390
 tapas 242
 Tára (Dolma) 343, 349
 Tašmišu 115, 117
 Tathágata 302
 Tauthe 82
 te 360,389,392,420
 Tefnut 22
 Telipinu 124, 125, 126, 127
 Temmu 438,496
 Tešup 108
 Tet'ing 390
 Theodotos - gnostik 175
 Thovt 22-26, 29, 33, 34, 530
 tchangský 439

 tchung 391
 Tiámat 79, 80, 81-5, 87-8
 Tibet (Bod-jul) 329-30, 332, 335, 340, 343,
 346-9
 Tibetané 329-30,342
 Tigris 36, 39, 46, 47, 76, 86, 94, 111, 147,
 524, 532
 tirjak(dud'-gro) 344,347
 tirthankara 313,319
 Tišja (Skar-ma-rgjalú) 338
 Tlingitové 474, 478, 529, 532
 Trajastrimša 346
 trétá 347
 trigramy 356, 358-360, 363-4, 439, 528,
 532
 Tripitaka 347
 tršná 299
 „Triatřicaterý" (příbytek bohů) 334, 346
 tři koncily 348
 tulku 348
 TungČung-šu 364,417
 Tušila (Dga'-ldam) 334,338
 Ťi-lin 419

 Uččajihšrava 281
 Učitel, viz Buddha Šákjamuni
 Udajana (Šar-pa) 340
 Uddálaka Áruni 241,260
 udgátar 255
 Udjána (U-rgjan) 335
 Udždžajiní (Thags-rgjal) 340
 Ugarit, ugaritský 134, 135, 147, 525
 ugaritština 134
 Ulamburiáš 82
 Ullikummi 107, 112, 114-117, 119-120,
 147
 Uma 291
 Utmul 43,45
 Umunmutamku 95, 101
 Umunmutamnag 95, 101
 Upačáru (Ne-mdzes) 336
 Upananda (Ñe-dga') 338
 upanišady 258-60, 266, 324-5
 upásika 348
 Upelluri 107, 114, 116, 118-119
 Upóšadha (Gso-sbjong-'phags) 336
 Ur 40,66
 Uranos 145
 Uruk 37,64,65,93,94,101,523
 urván 165,182,189,204
 Usire (Osiris) 22, 25, 26, 29, 32, 523

- Uttarakuru(Sgra-mi-šan) 334
 Uttu 40,50
 Utu 39,65,68,69,72
 Uzuea 48,90
- vadžra 239
 Vahrám viz Verethraghna
 Vái 195
 vaišákha (sa-ga-ña-ba) 339, 348
 Vaišáli 339, 348
 Vaišáli (Jangs-pa-čan) 312
 Vaišálja(Dge-,phel) 310, 337, 339, 346
 vaišja 246, 264
 Vaišravana 348
 Váju 152, 164, 292, 293, 296
 Vájupurána 285
 Vámadéva 263, 265
 Varada(Mchog-sbjin) 334
 Varakaljána (Dge-mchog) 336
 Váránasí 250,301,339,347
 Vardhamána 312
 varna 246,249,270
 Varuna 239, 263, 285, 292, 293, 296
 Váruní 282,285
 Vasubandhu 346
 Vásuki 280,531
 Vasuové 264, 293
 védana 305
 védánta 258
 védy 234-5, 237, 242, 246, 249-51, 258,
 264,280,287,291,323,527
 Vélankar, H.D. 240
 Veliké Moře 112
 Velký vůz.viz Mahájána
 Vennofer 26, 29, 34
 Verethraghna viz Indra
 Vičítakihá 158, 160
 Vidévdát 152-3, 163, 170, 186-7
 vidja 238, 259, 269
 vidžňána 259
 Vilímkova, M. 19, 35
 Vinaja ('Dul-ba) 302, 338, 340-1, 347
 Vinataka (Rnam-'dud) 333-4
 viňňána 305
 Virádž 247-8,265,273-4
 Viráz 188-90, 192-6, 198-9
 Virolleaud, Ch. 145
 Virudhaka('Phags-skjes-po) 337-8
 Virúpakša 348
- Visprat 153
 vis 264
 Višnu 250, 276-89, 291-2, 296-7, 527, 531
 Višuddha (Rnam-dag) 339
 Višvakarman 239, 293, 297
 vítr 250, 257, 269, 308, 331
 Vohuman, duch dobré mysli 156, 159-60,
 192, 194
 Vrtra 239
 vzdušný kříž 188-90, 192, 195, 204, 229
- wakanda 477
 WakanTanka 492
 wu 391
 wu-wej 392,417
- Zamarovský, V. 20, 34-5, 148
 Zand - pehlev, překlad Avesty 151,192, 194
 Zarathuštra 151-3,155-7,159-84
 Zartuchšt - slavný teolog 158-60, 171, 186,
 192, 198,207,210-11
 Zátspřam 158-60
 Zed 26-7
 Zedet 26
 země 19, 23, 26, 29-30, 34, 38-40, 42,
 47-50, 59, 67-9, 72, 76, 79-80, 83, 88,
 90, 92, 97, 99, 104, 106, 118, 125,
 127-30, 132, 137, 139-43, 145, 152, 154,
 159, 164, 169, 173, 178, 180-2, 185-6,
 192, 202, 206, 212, 219-20, 223-4, 228,
 239, 248-9, 252, 255-7, 264, 294, 330,
 335, 340, 342, 345-7, 353-4, 358, 363,
 369, 384, 390-1, 393-4, 396-7, 403,
 406, 408, 411-12, 414, 418-19, 423,
 425-27, 429-31, 439, 441-4, 447-9,
 452-3, 457-60, 464, 490, 492-3, 495,
 502,505-6,510,517,522,529
- Země kořenů 449, 451, 460
 Země sněhů,též Sněžná země.viz Tibet
 zemní olejnatina 335
 zemský výtažek 335
 Zeus (gen. Dia) 99
 zikkurat 49
 Ziusudra 67-70
 zlatá pevniva 333
 zlatá hora 279
- želva 280,481,517,532
 Žlutý císař 361

DUCHOVNÍ PRAMENY ŽIVOTA

Stvoření světa ve starých mýtech
a náboženstvích

Vydání druhé, rozšířené (1. vyd. Prameny života 1982).